ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Α΄ ΤΟΜΟΣ

Εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια
Αλέξιος Α. Πέτρου

Πρόλογος
Τερέζα Πεντζοπούλου - Βαλαλᾶ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΖΗΤΡΟΣ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Διεύθυνση σειράς:
Δημ. Λυπουρλής, Θεόδ. Μαυρόπουλος, Κων. Ζήτρος

Φιλμ-μοντάζ: Multimedia A.E.
Εκτύπωση: IRIS A.E.

ISBN: 960-442-536-6

Ειδική έκδοση, προσφορά για την εκπαίδευση, της εφημερίδας ΤΟ ΒΗΜΑ & των Εκδόσεων Ζήτρος

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Α΄ ΤΟΜΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

περὶ τῶν ἀφανέων, περὶ τῶν θνητῶν σαφήνειαν μὲν θεοὶ ἔχοντι, ὡς δ' ἀνθρώποις τεκμαίρεσθαι

(Διογένης Λαέρτιος, VIII.83)

Μὲ τὴν γέννησή της ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη δέχθηκε τὴν πρόκληση τοῦ μὴ ὄντος. Ἀπὸ τὸν ἀγώνα γιὰ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν βγῆκε νικήτρια. Δάμασε τὶς ἔννοιες ποὺ τὴν συνόδευσαν καὶ τὴν συνοδεύουν καί, μὲ βοηθὸ τὸν ὀρθὸ λόγο, προχώρησε στὴν διερεύνηση τῆς «ζητουμένης ἐπιστήμης», στὸν λόγο γιὰ τὰ γένη τοῦ ὄντος. Μιὰ μάχη ὅμως ἔχασε, τὴν μάχη τοῦ «ἄλλου». Γιατὶ τὸ «ἄλλο» δὲν εἶναι ἁπλῶς ἕνα γένος –τὸ θάτερον– ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ προκλητικὰ παραμένει Ἄλλο, τὸ «πάγκρυφον». Εἶναι κρυφό, ἀφοῦ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς συλλαμβάνει πάντα τὸ ὅμοιό του, ποτὲ ὅμως αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι ὅμοιο ἀλλὰ ἀπόλυτα «ἄλλο». Ἀκόμη καὶ στὶς πιὸ ἀνεξέλεγκτες φαντασιώσεις του δὲν κατορθώνει νὰ τὸ προσεγγίσει, νὰ τὸ «ἰδεῖ». Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἀρκεῖται νὰ τὸ ὀνομάζει. Οἱ ὀνομασίες ὅμως δὲν σβήνουν τὸν πόθο γιὰ τὴν γνώση του.

Καὶ ἀφοῦ ὁ νοῦς, ὅσο καὶ νὰ ἐξυφώνεται δὲν κατορθώνει

ἄλλο παρὰ νὰ στοχάζεται ὅ,τι δὲν μπορεῖ νὰ ἐλπίζει νὰ γνωρίσει, τότε μία ὕστατη ἐλπίδα τοῦ μένει, ποὺ ἔχει βαθιὰ ριζώματα: ἡ ἐλπίδα νὰ τοῦ ἀποκαλυφθεῖ τὸ Ἄλλο. Γίνεται ἔτσι ἡ ἀνάγκη γιὰ ἀποκάλυψη στόχος τοῦ νοῦ καὶ τέλος τῆς ψυχῆς.

Τὸ Ἄλλο ὡστόσο ἀποκαλύπτεται μὲ χίλιες δυὸ μορφές. Στὸν οὐρανὸ καὶ τὴν γῆ, στὶς οὐράνιες σφαῖρες καὶ τὰ ἄστρα, στὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα. Εἶναι ὅμως ἡ μοίρα τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴν τὸ καταλαβαίνει, νὰ μὴν ἀκούει τὴν μελωδία τοῦ σύμπαντος. Καὶ τότε, σὰν κάποιος βρεθεῖ στὸν δρόμο του, σὰν κληθεῖ σὲ παράξενες καὶ μυστικὲς τελετουργίες, γιὰ νὰ θεαθεῖ ἡ ψυχὴ ὅ,τι τὰ μάτια τοῦ σώματος συσκοτίζουν, τότε, ναί, τότε ὁ ἄνθρωπος ἀκολουθεῖ τὸν δρόμο τῶν μυστηρίων. Τότε ὁλόκληρη ἡ φύση προβάλλει ὡς *mysterium magnum*. Καὶ ξεπηδᾶ μία μορφὴ θρησκευτικότητας τὴν ὁποία θέλει νὰ μοιράζεται μόνο μὲ λίγους. Γιατί, τό Ἄλλο τὸ ὀνομάζει πιὰ Θεό, ἀρχὴ τῶν πάντων, Ἕνα.

Στοὺς Ἕλληνες, μὲ τὸ μοναδικό τους χάρισμα νὰ μὴν φοβοῦνται τὸ ξένο, νὰ τὸ δέχονται, νὰ τὸ ἀφομοιώνουν, νὰ τὸ κάνουν δικό τους, ἔτυχε ἕνας ξένος θεός ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, ὁ Διόνυσος –ποὺ ὁ Ὅμηρος δὲν γνώριζε– νὰ γίνει θεός τῆς φύσης, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ὁ ὀρφισμός, μὲ τὸν ὁποῖο συνδέεται ἡ μυστηριακὴ θρησκεία γύρω ἀπὸ τὸν Ὀρφέα, θὰ βρεῖ στὸν μύθο τοῦ Διόνυσου Ζαγρέα τὸ θεμέλιό του. Καὶ αὐτὸς ὁ μύθος, ποὺ ἐξηγεῖ γιατὶ στὸν ἄνθρωπο κατοικεῖ θεϊκὸ στοιχεῖο –ἀφοῦ οἱ Τιτάνες, ἀπ' ὅπου γεννήθηκαν οἱ ἄνθρωποι, καταβρόχθισαν τὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ σῶμα του Διόνυσου, ἐπισύροντας ἐπάνω τους τὴν ὀργὴ τοῦ Δία ποὺ

τοὺς κατακεραύνωσε– θὰ γίνει ὁ πυρήνας τοῦ διονυσιακοῦ ὀρφικοῦ δυισμοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀπολλώνιου πυθαγορικοῦ δυισμοῦ: τὸ σῶμα, φυλακὴ τῆς ψυχῆς, κρατεῖ ἀπὸ τὸ τιτανικὸ στοιχεῖο, ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ θεϊκό.

Ἡ πάλη τώρα τοῦ ἀνθρώπου φωτίζεται καθαρά: πρέπει νὰ ὑπερισχύσει τὸ θεϊκό, δηλαδὴ ἡ ψυχή, μὲ τὴν καταστροφὴ τοῦ σώματος, τοῦ γήινου στοιχείου, πρέπει νὰ ἀπελευθερωθεῖ καὶ νὰ βρεῖ τὸν τόπο ὅπου κατοικοῦν οἱ καθαρὲς ψυχές, τὸν αἰθέρα, τὴν θεϊκὴ μακαριότητα. Ὁ ἐγκλωβισμός της στὸ σῶμα μόνο ὡς τιμωρία νοεῖται, καὶ χρειάζονται χρόνια, χιλιάδες χρόνια, ὥστε ἡ ψυχή, ξαναγεννημένη σὲ μύρια σώματα, νὰ καθαρισθεῖ, νὰ βρεῖ δηλάδὴ τὴν σωτηρία μέσα ἀπὸ τὴν κάθαρση. Ἀθάνατη πιά, γίνεται καὶ αὐτὴ θεός:

ἢν δ' ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ', ἐλεύθερον ἔλθῃς,
ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος οὐκ ἔτι θνητός.

Οἱ τελευταῖοι στῖχοι ἀπὸ τὰ *Χρυσὰ ἔπη* τῶν Πυθαγορείων ταιριάζουν μὲ τὶς θεμελιώδεις δοξασίες τῶν ὀρφικῶν: τὴν παλιγγενεσία καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Ὅσο περισσότερο προσπαθοῦμε νὰ ἐμβαθύνουμε στὸ νόημα τῶν μεγάλων ἱστορικῶν ἐποχῶν τόσο καὶ μεγαλώνει ἡ αἴσθηση ὅτι δὲν μποροῦμε νὰ εἰσχωρήσουμε στὸ πνεῦμα τους. Ὄχι ἐκεῖνο τοῦ ἱστορικοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπό ἀπόσταση καὶ μὲ ὅπλο τὴν δική του προσέγγιση στὰ γεγονότα ποὺ ἔζησε ἢ ποὺ βρῆκε καταγραμμένα, μεταφέρει, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων ποὺ ζοῦνε τότε καὶ ποὺ τὸ ἐκφράζουν. Ἴσως καὶ οἱ ἴδιοι νὰ μὴν γνωρίζουν ὅτι εἶναι ἐκφραστὲς τῆς ἐποχῆς τους· ἴσως καὶ αὐτό, ποὺ ἐμεῖς τοὺς ἀποδίδουμε, νὰ ἦταν, τότε,

κάτι αὐτονόητο, κάτι φυσικό. Ἴσως καὶ νὰ μὴν ὑπάρχει τὸ πολυθρυλούμενο *Zeitgeist*, τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς.

Ἕνα λάθος ὅμως κάνουμε. Ἕνα λάθος ποὺ φυσικὰ γνωρίζουν καλὰ νὰ ἀποφεύγουν ὅσοι μὲ περίσσεια προσοχὴ σκύβουν πάνω στὰ κείμενα. Κάνουμε τὸ λάθος νὰ μελετοῦμε τὰ ἔργα καί, ἀθέλητα, νὰ τὰ θεωροῦμε αὐτοτελῆ, δηλαδὴ ἀποκομμένα ἀπὸ τὸν ἱστορικό τους ἱστὸ ποὺ τὰ συνδέει τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο.

Πάνω ἀπὸ ὀκτακόσια χρόνια χωρίζουν τὸν Ἰάμβλιχο ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα. Ἡ χρονικὴ ἀπόσταση εἶναι τεράστια. Ἐξηγεῖ, ἴσως, ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸν πυθαγορισμό. Μαθαίνουμε ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἔγραφε ἔργα ποὺ ὅλα χάθηκαν. Ὑπῆρξαν ἄραγε; Οἱ γνῶμες ποικίλουν, ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὁ Πλούταρχος ἐμφατικὰ τονίζει ὅτι δὲν ἔγραφε τίποτε. Ὁ Ἐπίκτητος, ὁ Κλήμης, ὁ Ἰάμβλιχος δέχονται ὅτι ἄφησε βιβλία, ὁ Διογένης ἀφήνει τὸ θέμα ἀνοιχτό, ἐνῶ ὁ Ἡρακλείδης Λέμβος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἔγραφε δύο φιλοσοφικὰ ποιήματα, *Περὶ τοῦ ὅλου* καὶ *Ἱερὸς λόγος*, τὸ τελευταῖο σὲ ἑξάμετρο. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἄλλο ποίημα, σὲ δωρικὴ πρόζα, μὲ τὸν ἴδιο τίτλο, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχὴ καὶ ἕνα μεγάλο μέρος παραθέτουν καὶ ὁ Πορφύριος καὶ ὁ Ἰάμβλιχος, καὶ ποὺ ὁ Πυθαγόρας ἀπέδιδε στὸν Ὀρφέα. Νὰ θυμίσουμε ὅτι κανένα ὀρφικὸ κείμενο δὲν βρέθηκε πρὶν ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Πυθαγόρα;

Ἂν καταφύγουμε στὸν Ἀριστοτέλη, ποὺ ἐκθέτει στὰ *Μετὰ τὰ Φυσικὰ* τὶς θεωρίες τῶν Πυθαγορείων, βλέπουμε νὰ συνάγεται ἔμμεσα ὅτι ὑπῆρχαν βιβλία τοῦ ἴδιου τοῦ Πυθαγόρα. Τὸ πρόβλημα δὲν ἔχει βρεῖ ἀκόμη τὴν ὁριστικὴ λύση· βιβλία

ποὺ ἀποδίδονται στὸν Πυθαγόρα εἶναι, πιθανόν, γραμμένα ἀπὸ μαθητές, πρᾶγμα ποὺ ἀφήνει ἀνοιχτὴ στὴν ἔρευνα τὴν γνησιότητα τῶν πυθαγορικῶν ἀποσπασμάτων ποὺ ἀπαντοῦν σὲ συγγραφεῖς ὅπως ὁ Ἰουστίνος, ὁ Κλήμης, ὁ Πορφύριος, ὁ Συριανός.

Μία συλλογὴ ποιημάτων σὲ εἰκοσιτέσσερα βιβλία, οἱ *Ἱεροὶ λόγοι*, γνωστὰ ὡς ὀρφικὰ ποιήματα, εἶχε γραφεῖ ἀπὸ γνωστοὺς Πυθαγορείους, τὸν Κέκροπα, τὸν Θεογνήτη, τὸν Τηλαύγη. Βιβλία ἀποκρυφισμοῦ θεωρήθηκαν πηγὴ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πυθαγόρα. Ὁ Πρόκλος εἶναι, ἴσως, ἐκεῖνος ποὺ περισσότερο ἀπὸ ἄλλους διέδωσε ὅτι ἡ ἑλληνικὴ θεολογία προῆλθε μέσα ἀπὸ τὴν ὀρφικὴ μυσταγωγία, πρῶτα ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα. Ἀλλὰ ἂς ἀφήσουμε τὰ προβλήματα τῆς ἔρευνας τῶν κειμένων στὴν φροντίδα τῶν κλασικῶν φιλολόγων –γνωρίζουν καλύτερα νὰ βλέπουν διαφορὲς ὕφους καὶ γλώσσας– καὶ ἂς μείνουμε ἐμεῖς στὸ ἐπίπεδο τοῦ φιλοσοφικοῦ νοήματος, γιὰ νὰ σκεφθοῦμε τὸ μεγάλο δῶρο ποὺ ὁ Πυθαγόρας ἔκανε στοὺς ἀνθρώπους: χάρισε τὴν λέξη «φιλόσοφος».

Φιλόσοφος εἶναι λέξη ποὺ ὅσο συχνότερα ἀκούγεται τόσο δυσκολότερα προσεγγίζεται. Δηλώνει τὴν ἀγάπη, τὴν φιλία γιὰ τὴν σοφία, μᾶς εἶπαν. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑψώνεται στὴν σοφία ὑπερέχει ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ εἶναι σὰν νὰ καταξιώνει ἡ φιλοσοφία τὸν ἄνθρωπο, τὸν φιλόσοφο, ὁ ὁποῖος, «φιλομαθέστατος τῆς ἀληθείας» μπορεῖ καὶ ἀγγίζει τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων.

Εἶναι δύσκολο νὰ ἀπελευθερωθοῦμε ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀντίληψη καὶ ἀκόμη πιὸ δύσκολο νὰ συνειδητοποιήσουμε τὸ βάθος στὸ ὁποίο ἔρριξε τὸν ἄνθρωπο ἡ ἱστορικὴ μὰ καὶ θρυλικὴ μορ-

φὴ τοῦ Πυθαγόρα, ποὺ σὰν σὲ ἀστραπὴ συνέλαβε ἕνα νόημα καὶ τὸ ἀπέδωσε μονολεκτικά. Γιατί, στὸν κύκλο τῶν Πυθαγορείων ξεπετιέται ἡ λέξη «φιλόσοφος», δημιούργημα ἑλληνικὸ ποὺ θὰ παραμείνει, μέσα ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰῶνες, καὶ στοὺς περισσότερους λαούς, λέξη ἑλληνική, ἀμετάφραστη.

Ἀπὸ χρόνια, σὰν προσπαθοῦσα νὰ καταλάβω τί σημαίνει φιλόσοφος εἶχα τὴν αἴσθηση ὅτι περικλείει, στὸ βάθος της, ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ φωτίζουν τὴν μεταφυσικὴ διάσταση τοῦ πυθαγορισμοῦ.

Τί μᾶς λέγει πράγματι ἡ λέξη; Ὄχι ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι φίλος τῆς σοφίας, ἀλλὰ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἁπλὰ καὶ μόνο φίλος τῆς σοφίας. Ἡ σοφία δὲν τοῦ ἀνήκει· τείνει σ' αὐτὴν ὡς ἕνα ἰδεῶδες, καί, ἐπειδὴ εἶναι ἰδεῶδες, ποτὲ δὲν τὴν ἀγγίζει. Φωτίζεται ἔτσι καθαρὰ ἡ περατότητα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὅρια ποὺ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ ξεπεράσει. Εἶναι ὅρια θνητοῦ, καὶ μόνο τὰ θνητὰ ἁρμόζουν στοὺς θνητούς. Ὁ λόγος τοῦ Πινδάρου, ἀκούγεται στὸν ὁρίζοντα μιᾶς τραγικότητας, θὰ ἔλεγα, ποὺ διαφαίνεται στὴν λέξη «φιλοσοφία», ὅταν ὁ ἄνθρωπος βλέπει ὅτι ἡ σοφία εἶναι τῶν θεῶν καὶ ὄχι τῶν θνητῶν. Καὶ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀναγνώριση ἡ ὕψιστη στιγμὴ τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Αὐτὸ ποὺ ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει ὅτι ἀπὸ μόνος του δὲν μπορεῖ νὰ φθάσει, μπορεῖ, ἴσως, ἂν ἄλλοι τὸ θελήσουν, νὰ τοῦ ἀποκαλυφθεῖ μὲ θεϊκὴ πιὰ ἐπέμβαση. Αὐτοὶ οἱ ἄλλοι εἶναι οἱ θεοί, ἤ, καλύτερα ἀκόμη, ἐκείνη ἡ μία ἀρχή, ἀπὸ ὅπου καὶ οἱ θεοὶ προέρχονται. Στρέφει ἔτσι τὸ βλέμμα στοὺς θεούς, μὲ τὴν ἐσώτερη σκέψη ὅτι κάτι θὰ φωτισθεῖ μέσα του, ἀρκεῖ νὰ ἔχει τὴν προετοιμασία, ἐκείνη τὴν ἐσωτερική, ποὺ τὸν φέρνει σὲ μυστικὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ ἱερό. Ἡ

προετοιμασία, σώματος καὶ ψυχῆς, ἄσκησης τῶν αἰσθήσεων καὶ ἄσκησης τοῦ νοῦ, δὲν εἶναι εὔκολη, οὔτε εἶναι δοσμένο στὸν καθένα νὰ τὴν ἀντέξει. Γιατὶ, ἡ προετοιμασία εἶναι πραγματικὸς τρόπος ζωῆς, εἶναι βίος, ὁ πυθαγορικὸς βίος.

Ἔτσι φθάνουμε στὴν ἰδέα ἐκείνη, τὸν πυρήνα τοῦ πυθαγορικοῦ βίου, ποὺ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου μέσα ἀπὸ διδασκαλία καὶ πρακτικὲς μὲ ἔντονο θρησκευτικὸ χαρακτήρα. Ἐσωτερικὴ ζωή, ἠθικὴ τελειότητα, τάση πρὸς τὸν μυστικισμό καί ἀσκητισμὸς εἶναι στοιχεῖα ποὺ θὰ συγκροτήσουν –κάτω ἀπὸ τὴν δύναμη τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξηγήσεως τῶν μύθων– τὴν ὅλη εἰκόνα τῶν Πυθαγορείων. Καὶ σ' αὐτὴ τὴν εἰκόνα κυρίαρχη εἶναι ἡ συνύπαρξη θρησκείας καὶ φιλοσοφίας, μυστικισμοῦ καὶ πρακτικῆς.

Ἡ θρησκεία παίρνει ἤδη τὴν μορφὴ πολιτικῆς ὀργάνωσης: πειθαρχία, ὑπακοή, διδαχή, σιωπή. Ὁδηγὸς ἡ καταπληκτικὴ ἀρχὴ τῆς ἁρμονίας: *καθ' ἁρμονίας συνεστάναι τὰ ὅλα*. Ὁ ἄνθρωπος, ἡ «πόλις» καὶ ὁ κόσμος εἶναι σύστημα ἁρμονίας, μὲ ὕψιστη στιγμὴ τὴν τέλεια ἑνότητα τοῦ θεοῦ, ἀφοῦ τὸ ἰδεῶδες τῆς τελειότητας τὸ πραγματώνει ἡ θεότητα. Ἡ ἁρμονία ὑπάρχει· ὁ Πυθαγόρας ἀκούει τὴν ἁρμονία τῶν οὐρανίων σφαιρῶν. Μπορεῖ καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀρκεῖ νὰ σιωπᾶ. Γίνεται ἔτσι ἡ σιωπὴ πρώτη βαθμίδα τῆς ἄσκησης. Ἐπιβάλλεται ἡ *ἐχεμυθία*· συγκρατεῖται ἡ ὁμιλία, ἁπλώνεται ἡ σιωπή, ὁδὸς βασιλικὴ τῆς γνώσης. Γιὰ νὰ γνωρίσεις πρέπει νὰ μάθεις νὰ ἀκοῦς, καὶ γιὰ ν' ἀκοῦς, πρέπει νὰ μάθεις νὰ σωπαίνεις. Ἀκοῦνε τὴν φωνὴ τοῦ Πυθαγόρα οἱ μαθητευόμενοι, δὲν τὸν βλέπουν. Τοὺς ὀνομάζουν «ἀκουσματικούς», εἶναι οἱ πυθαγοριστές, ἡ πρώτη τάξη τῶν μαθητῶν ποὺ ζοῦνε ἔξω –ἐπι-

στρέφουν στὸ σπίτι τους– οἱ «ἐξωτερικοί». Στὴν δεύτερη τάξη, τῶν «μαθηματικῶν» ἢ τῶν «ἐσωτερικῶν», ὁ κανόνας τῆς σιωπῆς λύεται. Εἶναι οἱ ἐπιστήμονες, οἱ πυθαγορικοί, οἱ φίλοι καὶ σύντροφοι τοῦ Πυθαγόρα. Συνομιλοῦν μαζί του.

Γιατί ὅμως μιλήσαμε γιὰ θρησκευτικὸ χαρακτήρα;

Γιατὶ ὅλη ἡ ἀσκητικὴ τῶν Πυθαγορείων ἀπέβλεπε στὴν περιφρόνηση τοῦ σώματος καὶ στὴν ἀρετὴ τῆς ὑπακοῆς, ὅπου τὸ ἄτομο ἀκολουθεῖ τὴν θέληση ἄλλου. Ὁ Πυθαγόρας, μορφὴ θρυλική –μέσα κυρίως ἀπὸ τὴν πρωτοχριστιανικὴ παράδοση– ἱστορική, στὰ δικά του χρόνια, ποὺ πρόσφερε στὴν Κρότωνα μιὰ ξεχωριστὴ αἴγλη πνευματικῆς ζωῆς καὶ κοινωνικῆς ὀργάνωσης, εἶχε βαθιὰ αἰσθανθεῖ αὐτὸ πού, στὶς ἡμέρες μας, στὰ χρόνια μας, ἀκούγεται παράφωνα, ἀφοῦ κυριαρχεῖ ἡ ἀπαίτηση γιὰ διάλογο καὶ ἐπικοινωνία. Στὴν ἐποχή μας ἐμφανίζονται οἱ ἐπικοινωνιολόγοι καὶ ὅλοι νοιάζονται γιὰ τὴν ἐπικοινωνιακὴ πολιτική. Εἶναι ἐποχὴ τῆς ἐπιφάνειας. Γιὰ τὸν Πυθαγόρα ὅμως ἡ φιλοσοφία ἀπαιτεῖ σιωπὴ καὶ περισυλλογή. Δὲν τῆς ἁρμόζει ἡ δημοσιότητα. Καὶ αὐτὰ ποὺ ἡ σκέψη ἀγγίζει καὶ ποὺ φανερώνονται στὸν νοῦ, αὐτὰ δὲν εἶναι γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ δὲν πρέπει νὰ γίνονται γνωστὰ σὲ πολλούς, ἂν αὐτοὶ δὲν εἶναι ἕτοιμοι νὰ τὰ δεχθοῦν:

μὴ εἶναι πρὸς πάντα πάντα ρητά.

Ἔτσι δημιουργεῖται ἡ παράδοση τοῦ ἀπόρρητου λόγου (*ἐν ἀπορρήτοις λόγοις*), ἔτσι ἐπιβάλλεται στοὺς Πυθαγορείους ὁ ὅρκος νὰ μὴν δίδουν σὲ ἄλλους, νὰ μὴν πωλοῦν τὰ βιβλία τους. Αὐτὴ ἄλλωστε δὲν ἦταν καὶ ἡ αἰτία ποὺ ἔδιωξαν ἀπὸ τὸν κύκλο τους τὸν Ἐμπεδοκλῆ, ὁ ὁποῖος μετέφερε σὲ στί-

χους τὴν διδασκαλία τους; Καί, ὅπως μᾶς λένε, ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἴσχυσε ὁ ὅρκος· τὸ μυστικὸ καλύπτει πιὰ τὴν φιλοσοφία τοῦ Πυθαγόρα. Δὲν θέλει νὰ γίνονται κτῆμα κοινὸ οἱ γνώσεις τῶν Πυθαγορείων. Πρέπει νὰ διδάσκονται ἐντὸς τῶν τοιχῶν: *μηδενὶ τῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας*· καὶ αὐτός, ὁ μαθηματικὸς νοῦς, ποὺ συλλαμβάνει τὴν ἀριθμητικὴ ἔκφραση τῶν κινήσεων τῶν οὐρανίων σφαιρῶν, θυμώνει ὅταν βλέπει τὰ θεωρήματά του γιὰ τοὺς *συμμέτρους* καὶ τοὺς *ἀσυμμέτρους λόγους*, γιὰ τὴν ἐγγραφὴ τοῦ δωδεκάεδρου στὴν σφαίρα, νὰ γίνονται γνωστὰ καὶ ἐκδιώκει τὸν ἀδιάκριτο Ἵππασο ἀπὸ τὴν κοινότητα. Πρῶτος ὁ Φιλόλαος δημοσιεύει σὲ τρεῖς τόμους τὴν διδασκαλία τοῦ Πυθαγόρα καὶ τοὺς ἀκριβοπληρώνει ὁ Πλάτων, γιὰ νὰ τοὺς ἀποκτήσει.

Γιατὶ ὅμως αὐτὴ ἡ μυστικότητα; Γιατὶ ὁ ἱερὸς λόγος; Γιατὶ συνδέεται ὁ Πυθαγορισμὸς μὲ ἀποκρυφισμὸ καὶ «ἐσωτερισμό»; Γιατὶ παραγνωρίζεται θεληματικὰ ἢ ἀθέλητα τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Πυθαγόρας εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κατορθώνει τὸ μεγάλο ἐπίτευγμα, νὰ εἰσάγει τὸν ὀρθὸ λόγο, τὴν ὀρθολογικότητα, τὴν ἐπιστημονικὴ ἐξήγηση σὲ μυθικὰ σχήματα; Εἶναι μαθηματικὸς ὁ Πυθαγόρας, καὶ ἂν προσφέρει μιὰ θεϊκὴ προέλευση στὴν ἀντίληψη τοῦ κόσμου, ἀναζητεῖ τὴν ὀρθολογική, τὴν μαθητικὴ ἔκφραση. Οὔτε μάγος οὔτε μάντης οὔτε μυσταγωγός. Ὁ ὀρθὸς λόγος εἶναι τὸ ὅπλο του καὶ ἡ δύναμή του. Στὶς ἀπαρχὲς τοῦ 6ου αἰώνα π.Χ. ἡ γένεση τῆς ὀρθολογικῆς σκέψης ἀνατρέπει τὶς μορφὲς θρησκευτικότητας.

Ἄς σταθοῦμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Εἶναι πράγματι σημαντικὸ νὰ καταλάβουμε ὅτι ὁ συμβολισμὸς στοὺς Πυθαγορείους δὲν συμαίνει μαγεία. Εἶναι ὑπερβολὴ νὰ συνδέονται οἱ κανόνες

καὶ οἱ «καθαρμοί» μὲ ὁποιαδήποτε μορφὴ πρακτικῶν μαγείας καὶ γοητείας. Καὶ δὲν θὰ ἐμβαθύνουμε στὸ νόημα τῶν συμβόλων, ἂν ἀποκόψουμε τὴν διδασκαλία τους ἀπὸ τὴν πραγμάτωση τῆς ἀρετῆς ποὺ γίνεται στὴν ψυχή. Καθαρμὸ ἀπὸ τὰ πάθη ζητεῖ ὁ Πυθαγόρας, καὶ σὲ αὐτὸ ἀσκοῦνται οἱ Πυθαγόρειοι. Δὲν εἶναι μόνο οἱ καταναγκασμοὶ τῶν αἰσθήσεων ποὺ κρατοῦν τὴν ψυχὴ σκλαβωμένη. Εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν βλέπουν τὰ καλά, ποὺ εἶναι κοντά τους, καὶ ἀφήνονται νὰ κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὰ κακά, ἀπὸ τὴν ἔριδα, *λιγρὴν συνοπαδόν*, ποὺ συνοδεύει τοὺς ἀνθρώπους, βλάπτοντάς τους.

Τὴν λύσιν κακῶν, τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὰ δεσμὰ ποὺ τὴν κρατοῦν σὲ ἀλόγιστες πράξεις, διδάσκει ὁ Πυθαγόρας. Καὶ γιὰ νὰ βρεῖ –ὁ ἄνθρωπος– τὴν ἀρετή, ὅπλο του ἔχει τὸν ἔλεγχο τοῦ λογικοῦ:

Βουλεύου δὲ πρὸ ἔργου, ὅπως μὴ μῶρα πέληται·

Συλλογίσου πρὶν κάνεις κάτι, γιὰ νὰ ἀποφύγεις ἀλόγιστα πράγματα ποὺ φέρνουν πόνους.

Ὁ Πυθαγόρειος ποὺ ἀκολουθεῖ ὅλους τοὺς λόγους τοῦ δασκάλου, κατορθώνει αὐτὸ στὸ ὁποίο προσβλέπει ἡ ἠθικὴ τοῦ πυθαγορισμοῦ: τὴν γιατρειὰ τῶν ψυχῶν ἀπὸ τοὺς πόνους.

ἐξακέσας, ψυχὴ δὲ πόνων ἀπὸ τῶν δε σαώσεις.

Τοὺς πόνους ὅμως τῶν ἀνθρώπινων ψυχῶν δὲν τοὺς στέλνουν οἱ θεοὶ καὶ δὲν εἶναι ἡ θεϊκὴ χάρη ποὺ σώζει τὴν ψυχή. Ὑπαίτιοι εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ ἄνθρωποι, καὶ αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ μαθαίνει ὁ μαθητὴς ποὺ ξεκινᾶ στὸν δρόμο τῆς ἄσκησης. Τὰ

βάσανα ἐμεῖς οἱ ἴδιοι τὰ ἐπιλέγουμε:

γνώση δ' ἀνθρώπους αὐθαίρετα πήματα ἔχοντας.

Τὸ πρόβλημα τοῦ αὐτεξούσιου προβάλλει ἔντονα στὸν ὁρίζοντα τοῦ πυθαγορισμοῦ. Ὁ ἄνθρωπος φέρει τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών του. Ἀναίτιος ὁ Θεός, θὰ πεῖ ἀργότερα ὁ Πλάτων, μεταφέροντας τὴν βαθύτερη σκέψη τοῦ Πυθαγόρα. Στὰ χέρια του ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὴν μοίρα του, καὶ δὲν εἶναι τραγική, ἀφοῦ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ «ἀγγίξει» τὴν γνώση. Στὴν δική μας νοσταλγία τοῦ ἰδεώδους τῆς γνώσης, ὁ Πυθαγόρας προβάλλει τὴν αἰσιόδοξη σκέψη τῆς μετοχῆς τοῦ ἀνθρώπου στὸ θεῖον.

Φωτισμένος ὁ νοῦς, καθαρισμένη ἡ ψυχή –ἂς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν *πρὸς θεοὺς συγγενεία*, ἀφοῦ *θεῖον γένος ἐστὶ βροτῶν*, θὰ συμμετάσχει σ' ὅλα αὐτὰ ποὺ ἡ ἱερὰ φύσις θὰ τῆς δείξει· ὁ ἄνθρωπος θὰ ὑψωθεῖ στὸν αἰθέρα καὶ θὰ γίνει ἀθάνατος, γιατὶ θὰ ἔχει γιὰ πάντα ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸν θάνατο. Ἄσκηση, κάθαρση, ἀπελευθέρωση, ἀθανασία, εἶναι ἡ πορεία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκείνου ποὺ ἔχει τὴν δύναμη νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὰ κακά. Στὸ σταυροδρόμι θὰ σταθεῖ, ἀργότερα, ὁ Ἡρακλῆς θωρώντας τὴν Ἀρετὴ καὶ τὴν Κακία. Πόσοι γνωρίζουν, ἄραγε, ὅτι ὁ μύθος τοῦ Πρόδικου κρατεῖ ἀπὸ τὸν ὀρφικοπυθαγορισμό; Στὸ τέρμα τῆς πορείας, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἔχει γνωρίσει τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, θὰ ἔχει γνωρίσει ὅτι ἡ φύσις εἶναι ὅμοια μὲ τὸν ἑαυτό της, ἔτσι ὥστε τίποτε πιὰ νὰ μὴν τοῦ μένει κρυφό:

ὥστε σε μήτε ἄελπτ' ἐλπίζειν μήτε τι λήθειν.

Φανερώνουν, ἄραγε, οἱ στίχοι, στὸ βαθύτερο νόημά τους, ὅτι ὑπάρχει κάτι ποὺ ἡ ἀνθρώπινη ἐλπίδα "ἀγγίζει" πὼς καὶ ἡ ὑψηλότερη ἐλπίδα ἔχει τὰ ὅριά της, πὼς ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἐλπίζει, στὰ τρίσβαθα τῆς ψυχῆς του, ὅτι θὰ γίνει θεὸς ἀθάνατος; Δὲν ἔρχεται ὅμως αὐτὸ σὲ ἀντίφαση μὲ τὸν τελευταῖο στίχο: *ἔσσεαι ἀθάνατος, θεὸς ἄμβροτος*; Ἀπὸ τὶς πολλὲς ἑρμηνεῖες ποὺ οἱ στίχοι τῶν *Χρυσῶν ἔπεων* προκάλεσαν, ἂς δεχθῶ, γιὰ αὐτοὺς τοὺς τελευταίους, τὴν ἑρμηνεία ποὺ φωτίζει τὴν γενικότερη διάσταση τοῦ πυθαγορισμοῦ: ὅταν ὁ ἄνθρωπος γνωρίσει ὅτι ἡ φύση εἶναι ὅμοια μὲ τὸν ἑαυτό της, τότε δὲν θὰ ἐλπίζει πιὰ νὰ γνωρίσει αὐτὸ ποὺ δὲν ἤλπιζε ποτὲ νὰ μπορέσει νὰ μάθει, γιατὶ τώρα πιὰ τίποτε δὲν θὰ τοῦ εἶναι κρυφό. Ἡ ἐλπίδα παύει πιὰ νὰ εἶναι ἐλπίδα˙ γίνεται γνώση.

Μπροστὰ στὰ ἔργα τῶν νεοπυθαγορείων –αἰῶνες ἀργότερα– φουντώνουν τὰ ἐρωτήματα: Γιατὶ ἄραγε ὁ πυθαγορισμὸς ποὺ ἀναβιώνει στοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες –ὁ ὅρος νεοπυθαγορισμὸς εἶναι βάπτισμα τῶν ἱστορικῶν– ἀλλάζει φυσιογνωμία; Μά γιατί, ὅταν ἀναζωογονεῖται τὸ ἐνδιαφέρον, τότε μεγαλώνει ὁ κίνδυνος νὰ ἀλλοιωθεῖ τὸ νόημα τῆς διδασκαλίας ἀπὸ ζηλωτὲς ποὺ θέλουν νὰ ξαναφέρουν τὴν διδασκαλία στὸ προσκήνιο. Τὴν ἐγγράφουν ὅμως στὰ συμφραζόμενα τὰ δικά τους, προσφέροντάς της τὸ ἔνδυμα τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς τους. Ἔτσι ὁ πυθαγορισμὸς θὰ γνωρίσει τὴν τύχη τοῦ νεοπυθαγορισμοῦ. Στοιχεῖα πλατωνικά, περιπατητικά, στωικά, εἰσδύουν στὴν διδασκαλία τῶν πρώτων Πυθαγορείων. Ὁ κάθε νεοπυθαγόρειος ἀναλαμβάνει τὴν δική του ἀποστολή. Ὁ Νουμήνιος ἀνασταίνει τὸν Πλά-

τωνα, ὁ Συριανὸς τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ ὁ Quintius Sextius τοὺς Στωικούς. Ὁ νεοπυθαγορισμὸς γίνεται μὲ τρόπο συγκινητικό, ἐκλεκτισμός. Γράφονται τώρα ἔργα, ποὺ ἀποδίδονται στοὺς ἀρχαιότερους. Τὰ πιὸ πρόσφατα ἑρμηνεύονται ὡς τὰ παλαιότερα. Μὲ τὰ *Χρυσὰ ἔπη* ἡ εἰκόνα δὲν εἶναι ξεκάθαρη. Ἀνήκουν στὴν πρώτη πυθαγορικὴ κοινότητα, ὅπως πιστεύουν σήμερα οἱ φιλόλογοι. Γράφτηκαν μήπως στὰ χρόνια τῶν Σεξτίων; Ὁ Ἱεροκλῆς, ποὺ τὰ σχολιάζει, ζεῖ τὸν 5ο αἰώνα μ.Χ. Εἶναι πολύς, πάρα πολὺς ὁ χρόνος ποὺ κύλησε ἀπὸ τὴν ἄφιξη τοῦ Πυθαγόρα στὴν Κρότωνα ὡς τὸν θάνατο τοῦ Ἰαμβλιχου. Εἶναι φυσικὸ ὁ πυθαγορισμὸς νὰ μὴν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἦταν. Ὁ Ἀμέλιος, μαθητὴς τοῦ Νουμήνιου καὶ τοῦ Πλωτίνου, ὁδηγεῖ στὰ ἄκρα τὴν μουσικὴ τῶν ἀριθμῶν καὶ τὴν μεταφυσική. Ὁ Πορφύριος, ἐπηρεασμένος καὶ ἀπὸ τοὺς περιπατητικούς, καταλήγει σὲ μιὰ σύνθεση πυθαγορισμοῦ και πλατωνισμοῦ μὲ ἀνατολικὲς θρησκείες. Ὁ Συριανός, ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Πλάτωνα, σκύβει πάνω στοὺς Χαλδαϊκοὺς χρησμούς. Ὁ Χρύσανθος, ὁ δάσκαλος τοῦ Ἰουλιανοῦ, στρέφεται στὴν θεολογία καὶ τὴν θεουργία. Νεοπυθαγόρειοι καὶ νεοπλατωνιστὲς παρελαύνουν μὲ τὸ κύλισμα τῶν αἰώνων, καὶ ὁ χρόνος τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν πρῶτο, ὑψηλὸ πυθαγορισμό. Ναί, ὑψηλὸ γιατὶ ὁ Πυθαγόρας δὲν ἀσχολεῖται μὲ θεουργία καὶ ἀποκρυφισμό. Ἡ σύλληψη τοῦ ἀριθμοῦ εἶναι ἀπὸ τὶς ἐκπληκτικὲς στιγμὲς στὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς σκέψης. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων. Ἐκεῖνο ποὺ ἐκπλήσσει ἀπὸ τὴν ἀρχή, θὰ γράψει ὁ Hegel, στὶς *Διαλέξεις στὴν φιλοσοφία τῆς ἱστορίας*, «εἶναι ἡ τόλμη αὐτοῦ τοῦ λόγου ποὺ ἀνατρέπει μὲ μιᾶς ὅλο αὐτὸ ποὺ θεωρεῖτο

ὃν ἢ ποὺ ἦταν οὐσιῶδες, ἀληθινό, στὰ μάτια τῆς παραστάσεως. Ἡ οὐσία τώρα ἐκφράζεται ὡς μὴ αἰσθητή: κάτι τελείως ἑτερογενὲς στὸ αἰσθητό, στὴν ὡς τότε παράσταση ὑψώνεται στὴν οὐσία καὶ στὸ πραγματικὸ ὄν».

Μὲ τὸν ἀριθμὸ ἀνοίγεται στὴν φυσικὴ ἐπιστήμη ἡ δυνατότητα μιᾶς θετικῆς ἔρευνας. Ἕως τότε, τὰ συστήματα τῆς φυσικῆς εἶχαν νὰ κάνουν μὲ στοιχεῖα καὶ τὴν σύνθεσή τους. Οἱ ἰδιότητες γεννιόνταν μὲ τὴν ἕνωση ἢ μὴ τῶν στοιχείων. Τώρα, ἐπιτέλους, μᾶς λέγουν ὅτι οἱ ἰδιότητες ὀφείλονται στὴν διαφορὰ τῶν ἀναλογιῶν. Ἡ παραπάνω παρατήρηση τοῦ Nietzsche, ὅταν γράφει γιὰ τὴν γέννηση τῆς φιλοσοφίας στὴν τραγικὴ ἐποχὴ τῶν Ἑλλήνων, ρίχνει στὸν πυθαγορισμὸ τὸ φῶς τῆς ἐπιστημονικῆς ματιᾶς.

Τί κι ἂν ἀργότερα, στοὺς ρωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, ἑρμηνεύουν τὰ *Ἀργοναυτικά*, τὰ *Λιθικά*, κείμενα ὅπου μαγικὲς ἰδιότητες ἀποδίδονται στὶς πολύτιμες πέτρες; Τί κι ἂν ἡ συλλογὴ μὲ τὰ ὀκτακόσια ποιήματα, οἱ Ὀρφικοὶ Ὕμνοι, μιλοῦν γιὰ τελετές, γιὰ προσευχές, γιὰ *θυηπολία*; Τί κι ἂν μῦστες προσκαλοῦν τοὺς θεοὺς νὰ εἶναι παρόντες στὶς τελετές, καὶ γίνεται τόσος λόγος γιὰ *νεοφάντες*, *ὀργιοφάντες*, *μυστιπόλους*; Ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουν καὶ πολλὴ σχέση μὲ τὸν πρῶτο πυθαγορισμό, ὅσο καὶ ἂν ὁ Πυθαγόρας υἱοθέτησε τὴν διδασκαλία καὶ τὶς τελετὲς τῶν ὀρφικῶν, τοῦ ἐξαγνισμοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς μετενσωματώσεως, τὸν δυϊσμὸ ψυχῆς καὶ σώματος.

Ὁ Πλάτων ἐπιτίθεται σὲ ὅλους αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἤδη στὰ χρόνια του, προσφέρουν, ἔναντι ἀμοιβῆς, θυσίες, σ' αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι *θυηπολοῦσι* σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες τῶν βιβλίων τοῦ

Μουσαίου καὶ τοῦ Ὀρφέα. Εἶναι ἀγύρτες καὶ μάντεις. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος γνωρίζει μὲ θαυμαστὴ διαίσθηση καὶ κριτικὸ μυαλό, νὰ ἀφήνει ἀνοιχτὸ τὸν νοῦ στὸ ἐνδεχόμενο, στὴν εἰκασία, στὸ ἐπέκεινα, γνωρίζει καὶ νὰ διαχωρίζει τὰ μυθολογικὰ σχήματα ἀπὸ τὴν φιλοσοφικὴ σκέψη ποὺ γνώμονα ἔχει τὸν ὀρθὸ λόγο. Καταγράφει τοὺς δισταγμούς του γιὰ τὸ σῶμα ὡς φυλακὴ τῆς ψυχῆς, γιὰ τὰ δύο χωριστά –ψυχὴ καὶ σῶμα, ποὺ τὰ ἑνώνουν. Καὶ ἀσφαλῶς εἶναι ἔτσι, παρατηρεῖ, γιατὶ μόνο τότε ἐξηγεῖται πῶς τὸ ἕνα ἐνεργεῖ καὶ τὸ ἄλλο πάσχει, πῶς τὸ ἕνα κινεῖται καὶ τὸ ἄλλο κινεῖ. Δὲν μᾶς λένε ὅμως πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἕνωση μὲ τὴν ψυχή καὶ πῶς τὸ σῶμα θὰ δεχθεῖ τὴν ψυχή. Ἔτσι, γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ὅλα αὐτὰ εἶναι παράλογα –*εὐηθέστατα*. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρφικὴ κοσμογονία καὶ θεογονία προσβάλλουν τὴν ὀρθολογικότητα τοῦ Ἀριστοτέλη, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο ἀνατρέπουν τὴν σειρὰ καὶ τοποθετοῦν –μὲ τὴν θεωρία τῆς πορείας πρὸς τὸ τέλειο– τὸ δυνάμει πρῶτα καὶ τὸ ἐνεργείᾳ δεύτερο.

Ἡ θεωρία τοῦ ἀριθμοῦ ὡστόσο προσελκύει τὴν προσοχή του. Εἶναι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἐπιστήμονες ποὺ μελετοῦν, ὅπως καὶ οἱ Ἴωνες, τὴν φύση καὶ τὸ σύμπαν. Ξεπέρασαν ὅμως τοὺς πρώτους φυσικούς, γιατὶ μὲ τὸ βαθύ, διεισδυτικὸ βλέμμα –ἐκεῖνο ποὺ τὸν ξεχώρισε ὡς ἄνθρωπο σοφίας –σοφὸ ἴσο μὲ τὸν Θεό, λέγει ὁ Διόδωρος–, ὁ Πυθαγόρας συνέλαβε τὴν τάξη, τὸν νόμο, τὴν ἁρμονία καὶ εἶδε στὸν ἀριθμὸ τὴν μορφὴ καὶ τὴν ἔκφραση αὐτῆς τῆς ἁρμονίας. Ὅλα ἐκφράζονται μὲ ἀναλογίες. Τὰ στοιχεῖα, οὔτε ἡ γῆ οὔτε ὁ ἀέρας οὔτε τὸ νερὸ οὔτε ἡ φωτιά, δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἁρμονία· ὁ ἀριθμός, εἶναι ἡ πρώτη ἀρχή. Καὶ τὸν εἶδαν καὶ στὰ «θεῖα

πράγματα» καὶ ὄχι μόνο στὰ ἔργα καὶ στοὺς λόγους τῶν ἀνθρώπων, σημειώνει ὁ Φιλόλαος:

οὐ μόνον ἐν τοῖς δαιμονίοις καὶ θείοις πράγμασιν τὴν τῷ ἀριθμῷ φύσιν καὶ τὰν δύναμιν ἰσχύουσαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπικοις ἔργοις καὶ λόγοις πᾶσι, πάντα.

Ἐπιθετικά προβάλλει τώρα τὸ ἐρώτημα: μὰ πῶς συμβαδίζει ἡ γέννηση τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης μὲ τὴν προσήλωση σὲ μιὰ μορφὴ θρησκείας μὲ ἔντονα μυθολογικὰ στοιχεῖα; Πῶς συμβαδίζει ἡ γνώση μὲ τὴν πίστη, ἡ ἐπιστήμη μὲ τὴν θρησκεία; Ὁ Φιλόλαος, ὁ Ἀρχύτας, ὁ Ἀλκμαίων εἶναι ἐπιστήμονες, εἶναι μαθητικοί, εἶναι ἰατροί. Ἀρχαϊκὸ εἶναι τὸ ἐρώτημα: Ἄς μὴν τὸ ξεχνοῦν ὅσοι βιαστικὰ ἀποφαίνονται ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος μπορεῖ νὰ πάρει τὴν θέση τῆς πίστης. Γιατί, μαζὶ ὁδεύουν μυστικισμὸς καὶ ὀρθολογισμός. Καὶ τὰ δύο εἶναι ἀπόκριση σὲ ἀδιέξοδα ἐρωτήματα. Καὶ βασανίζουν πάντα τὸν ἄνθρωπο, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνον ποὺ δὲν θέλει νὰ τὸ ὁμολογεῖ.

Μυστικισμὸς ὅμως δὲν σημαίνει ἀποκρυφισμός. Καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ προσέξουμε. Γιατί, εὔκολα, κάτω ἀπὸ τὸ φορτίο τῆς παράδοσης χάνεται ἡ πρώτη γνήσια, αὐθεντικὴ σημασία τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν μιᾶς φιλοσοφίας, χάνεται ἡ μορφὴ τοῦ δημιουργοῦ, ὅπως προβάλλει στὴν ἱστορία, καὶ τὸ δημιούργημα –ἡ διδασκαλία, τὸ ἔργο– παραδίδεται στὴν τύχη τῶν μαθητῶν, ὀπαδῶν καὶ ζηλωτῶν. Καὶ ἂν δοθεῖ νὰ ξυπνήσει καὶ πάλι τὸ ἐνδιαφέρον, τότε στοὺς νεότερους ἔρχεται συχνὰ ἡ ἱστορία νὰ γίνει αὐστηρὸς κριτής τους.

Στὸν 2ο καὶ 3ο μ.Χ. αἰώνα, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τοῦ ἀριθμοῦ ποὺ ἐκφράζει τὸ μέτρο, τὸν ρυθμό, τὴν αναλο-

γία, στὴν «μυστική» ἀντίληψη τῶν ἀριθμῶν, οἱ ὁποῖοι πιὰ ἀσκοῦν μαγικὴ δύναμη, κάνει νὰ ὀργιάζει ἡ φαντασία στὸ κοσμοπολίτικο κλίμα ὅπου παλιὲς δοξασίες τῆς Ἀνατολῆς συγχωνεύονται μὲ ἕναν πυθαγορισμό «προσαρμοσμένο» στὰ χρόνια τοῦ πιὸ ἔντονου, τοῦ πιὸ ἀναρχικοῦ συγκρητισμοῦ. Βλέπουμε τὴν φιλοσοφικὴ θρησκευτικότητα ἑνὸς Πλωτίνου νὰ ἐκφράζεται στὸν Πορφύριο μέσα ἀπὸ μίξη μὲ στοιχεῖα λαϊκῆς θρησκευτικότητας. Καὶ ἂν δυσπιστεῖ ὁ ἴδιος ἀπέναντι στὴν μαγεία, πιστεύει ὡστόσο ὅτι ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς ἐπέρχεται μὲ τὴν θεουργικὴ κάθαρση.

Ἔτσι ἀνοίγεται ὁ δρόμος στὴν θεουργία, σὲ τελετὲς δηλαδὴ θρησκευτικὲς ὅπου ἡ ἕνωση μὲ τὸν Θεὸ γίνεται μέσα ἀπὸ σύμβολα καὶ συνθήματα. Ὅλα αὐτὰ ἐξάπτουν τὴν φαντασία ποὺ ἀνεξέλεγκτα ἀφήνεται σὲ κάθε εἶδος ὑπερβολές. Τὰ μυστήρια τῆς Αἰγύπτου γίνονται τῆς μόδας. Ἡ «αἰγυπτιομανία» κυριαρχεῖ. Τὴν θέση τῆς ὡραίας προσπάθειας τοῦ ἀνθρώπου νὰ βελτιωθεῖ ἠθικὰ γιὰ νὰ ὁδηγηθεῖ ἡ ψυχὴ στὴν *ὁμοίωσιν τῷ Θεῷ*, παίρνουν τώρα πρακτικὲς καὶ τελετουργικὲς πράξεις· τὸ μυστικό τους κρατοῦν σφιχτὰ στὰ χέρια ἱερεῖς, θεουργοί, ποὺ παίζουν πιὰ τὸν ρόλο τοῦ μεσολαβητοῦ.

Δύο στοιχεῖα πιστεύω, ἐπιτρέπουν νὰ κατανοήσουμε τὸν τρόπο ποὺ τὰ μυστήρια, οἱ λατρευτικὲς τελετές, οἱ πρῶτοι μεγάλοι μύθοι θεογονίας καὶ κοσμογονίας, δένονται μὲ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ καὶ περνοῦν στὶς φιλοσοφικὲς δοξασίες. Τὸ πρῶτο εἶναι ἱστορικό. Εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρξε ἐπίσημο θρησκευτικὸ δόγμα. Δὲν ὑπῆρξαν οὔτε ἐπίσημα ἱερὰ κείμενα οὔτε ἱερατεῖο. Τὸ δεύτερο εἶναι ἀνθρώπινο· εἶναι ὁ χαρακτήρας τῶν μυστηρίων. Ἡ

ψυχὴ τὰ ἀποζητεῖ. Ἡ ψυχὴ εἶναι ἐκείνη ποὺ «πάσχει», ἐκείνη ποὺ δέχεται ἄμεσα τὴν ἐπίδραση τῶν μυστικῶν τελετῶν καὶ ἐκείνη ποὺ ἀνοίγεται στὴν θέαση τῆς θεότητας. Δὲν διδάσκονται οἱ «τελούμενοι». Δὲν εἶναι μάθημα τὰ μυστήρια: *...τοὺς τελουμένους οὐ μαθεῖν τι δεῖν, ἀλλὰ παθεῖν.*

Στὸ ἐρώτημα τί εἶναι πυθαγορισμός τὴν ἀπάντηση θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε σὲ δύο λέξεις: ἄσκηση καὶ παιδεία. Εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ ὁ J.P. Vernant διατύπωσε μὲ τρόπο ποὺ φωτίζει τὴν διδασκαλία καὶ ἀπομακρύνει φαντασιόπληκτες δεισιδαιμονίες καὶ ἀποκρυφισμοὺς ἀπὸ τοὺς Πυθαγόρειους: «Στὸ ἀτομικὸ πεδίο εἶναι ἄσκηση ποὺ φέρνει τὴν σωτηρία μέσα ἀπὸ τὸν ἐξαγνισμὸ τῆς ψυχῆς, καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης, παιδεία ποὺ διαπλάθει τὴν νεολαία στὴν ἀρετὴ καὶ προετοιμάζει τοὺς πιὸ ἄξιους στὴν ἄσκηση μιᾶς ἐξουσίας σύμφωνης μὲ τὴν δικαιοσύνη» (Le fleuve "Amélès" et la "Mélété thanatou", *Revue Philosophique*, 1960, σελ. 165).

Ὁ Πυθαγόρας συλλαμβάνει ὅτι ἡ ἁπλὴ διδασκαλία τῆς ἐπιστήμης δὲν προσφέρει καμιὰ ὠφέλεια στὸν ἄνθρωπο, ἂν δὲν ἀναπτύσσεται μαζὶ καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἂν μαζὶ μὲ τὸν νοῦ δὲν ἀσκεῖται καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Γι' αὐτὸ ὁ πυθαγορικὸς βίος δὲν εἶναι γιὰ τὸν καθένα. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ φήμη τῆς ἀριστοκρατικῆς φύσης τῆς «αἱρέσεως» τῶν Πυθαγορείων. Γιατὶ ἡ παιδεία, ἡ ἀρετή, ἡ εὐσέβεια –εἶναι εὐσεβὴς ὁ Πυθαγόρειος– εἶναι ἀριστοκρατικὰ γνωρίσματα· εἶναι γνωρίσματα τῶν ἀρίστων, γιατὶ οἱ ἄριστοι ἐπικρατοῦν, γιατὶ ἄριστος πρέπει νὰ γίνει ὁ ἄνθρωπος, ἄριστη ἡ ψυχὴ γιὰ νὰ πραγματωθεῖ ἡ θέαση τοῦ θείου.

Ὑψηλὴ παιδεία –τόσο ὑψηλὴ ποὺ μόνο λίγοι νὰ φθάνουν σ'

αὐτὴν καὶ οἱ μεγαλύτεροι ἐπιστήμονες, ἕνας Ἀρχύτας, ἕνας Φιλόλαος, ἕνας Ἀλκμαίων, ἦταν στοὺς πρώτους Πυθαγορείους– εὐσέβεια, ἀρετή, ἀσκητικὴ ζωή. Αὐτὰ τοὺς κάνουν νὰ ξεχωρίζουν. Αὐτὰ τοὺς κάνουν ἱκανοὺς νὰ διοικήσουν, νὰ ἔχουν πολιτικὴ δράση· εἶναι πολιτικός –μὲ τὴν ὡραία ἑλληνικὴ σημασία– ὁ Πυθαγορικὸς σύλλογος. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος, ὁ γνήσιος, ὁ ἐκπληκτικός, ὁ ἀριστοκρατικὸς πυθαγορισμός.

Καὶ ὁ νεοπυθαγορισμός;

Παράξενη μορφὴ ὁ Ἰάμβλιχος. Καὶ φήμη ἀπέκτησε καὶ ἐπίδραση ἄσκησε. Εἶναι σὰν νὰ θέλει ἀνοιχτὰ νὰ συγκρουσθεῖ μὲ τὴν νέα θρησκεία, τὸν χριστιανισμὸ ποὺ ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται σὲ δόγμα. Δὲν εἶναι ὅμως οὔτε δημαγωγὸς οὔτε λαοπλάνος. Στὸν πλατωνισμὸ ρίχνει ὅλο τὸ βάρος, ἕναν πλατωνισμὸ ὅμως ποὺ ἔχει ὑποστεῖ τὴν φθορὰ ἔξι περίπου αἰώνων.

Ἄς μὴν σπεύσουμε βέβαια νὰ κρίνουμε αὐστηρά. Ὀξύνους καὶ φιλόσοφος, ὁ Ἰάμβλιχος διακρίνει καθαρὰ τὴν γνήσια θεουργία ἀπὸ τὴν ψευδῆ, ἐκείνη ποὺ παρασύρει τὸν κόσμο σὲ πλάνη. Πιστεύει στὴν ὀρθὴ τήρηση τοῦ τελετουργικοῦ, στὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ὑψωθεῖ στὸ θεῖο –ἀρκεῖ νὰ ἔχει τὴν βοήθεια, τὴν διαμεσολάβηση– *αὐτοπάτωρ* καὶ *αὐτάρκης* ὁ Θεός.

Στὶς ἡμέρες μας, φαινόμενα ἀποκρυφισμοῦ, περίεργες δοξασίες, ἐμφανίζονται μὲ συνθήματα θρησκευτικὰ ποὺ προσελκύουν ὅσους ὁ Ἀριστοτέλης θὰ ὀνόμαζε *εὐήθεις*.

Ὅσο περισσότερο περνοῦν τὰ χρόνια τόσο πιὸ βασανιστικὰ

ἡ σκέψη παλεύει μὲ τὸ νόημα ἐκφράσεων ποὺ καθημερινὰ χρησιμοποιοῦμε ἀλλὰ λίγο αἰσθανόμαστε, καὶ τόσο βαρύτερο προβάλλει τὸ φορτίο τῶν γνωμικῶν τῶν ἑπτὰ σοφῶν, τόσο πιὸ ξεκάθαρη τείνει νὰ γίνει ἡ εἰκόνα τοῦ τὶ σημαίνει πράγματι ἡ λέξη «σοφός».

Συχνὰ λέμε: «μὲ βαριὰ ψυχή», «ξαλάφρωσε ἡ ψυχή», «πέταξε ἡ ψυχὴ ἀπὸ χαρά». Μᾶς ἀρέσουν τὰ λόγια, μεταφέρουν πράγματι μιὰ κατάσταση ἐσωτερική. Πόσοι ὅμως ἀπὸ ἐμᾶς ἀναγνωρίζουν σ' αὐτὲς τὶς ἁπλὲς φράσεις –τόσο βαθιὰ ἀληθινές– τὴν πιὸ ἀρχαϊκὴ ἀντίληψη τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ριζώνει στὰ βάθη τοῦ χρόνου, ἐκεῖ ποὺ ὁ νοῦς καὶ ἡ φαντασία ἡ ἀνθρώπινη, σὰν ἀπὸ ἔνστικτο, ξεδιπλώνονταν καὶ ἀνοίγονταν σὲ θεογονίες καὶ κοσμογονίες; Ἀνάλαφρη ἡ ψυχὴ πετᾶ. Δὲν εἶναι ἔντεχνος ποιητικὸς λόγος· δὲν εἶναι κὰν σχῆμα λόγου. Εἶναι ὁ πόθος τοῦ ἀνθρώπου –πόθος κρυμμένος στὰ μύχια– νὰ πλησιάσει στὸν τόπο ἐκεῖνο ὅπου ψηλὰ κατοικεῖ τὸ θεῖον, στὸν τόπο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἡ γῆ μακριὰ τὴν κρατεῖ. Καὶ γιὰ νὰ ὑψωθεῖ ἡ ψυχὴ πρέπει νὰ εἶναι ἐλαφριά, νὰ ἔχει σπάσει ὅλα αὐτὰ ποὺ τὴν κρατοῦν ἀλυσοδεμένη ἐδῶ κάτω. Ἂν ὅμως τὰ δεσμὰ δὲν κατορθώσει νὰ τὰ σπάσει, ἂν δὲν μπορεῖ ἢ καὶ δὲν βλέπει κὰν ὅτι εἶναι δεμένη, τότε τόπος της εἶναι ὁ κάτω τόπος.

Καθαρισμένη, ψυχὴ παραδαρμένη, ψυχή. Δύο εἰκόνες ποὺ ζωντανὰ ἐκφράζει ὁ λαός: καθαρὴ ψυχή, μαύρη ψυχή.

Ἀπὸ παλιὰ εἶχα αἰσθανθεῖ ὅτι δὲν ἔχει νόημα ἡ φιλοσοφία, ἂν δὲν τὴν συναντοῦμε σὲ κάθε βῆμα μέσα στὴν ζωή. Καὶ ἂν κάποιος σκεφθεῖ ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι καθαρὴ διανόηση, συχνὰ ἠθελημένα σκοτεινή, καὶ ὅτι ἁπλουστεύουμε τοὺς δυσ-

πρόσιτους στοχασμούς, ὅταν τοὺς μεταφέρουμε μὲ ἁπλὰ λόγια μέσα στὴν ζωή μας, σ' ἐκεῖνον, πιστεύω, ὁ Ὁράτιος θὰ ἔδινε τὴν καλύτερη ἀπάντηση, ἀρκεῖ νὰ ἔχουμε συνειδητοποιήσει ὅτι ὁ ποιητικὸς λόγος εἶναι φιλοσοφικὸς λόγος:

Scribendi recte sapere est et principium et fons

(Ἀρχὴ καὶ πηγὴ τοῦ ὀρθῶς γράφειν εἶναι ἡ σοφία τῆς ζωῆς· μτφρ. Ἰ. Συκουτρῆς).

Νοιάζονται οἱ Πυθαγόρειοι καὶ γιὰ τὸ σῶμα μὰ καὶ γιὰ τὴν ψυχή. Γιατὶ καὶ αὐτὴ ἔχει ἀνάγκη τῆς τροφῆς ποὺ τόσο ὡραῖα θυμίζει στὸν Γοργία ὁ Σωκράτης. Καὶ στὸν πόθο της νὰ γνωρίσει τὸ Πρῶτον, τὸ Ἄλλο, στρέφεται σὲ ὅ,τι τὸ ἀναγγέλει, τὸ συμβολίζει, τὸ ὑποβάλλει. Ἔτσι γεμίζει μαγεία τὸ βλέμμα τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν θέλει τὴν μαγεία· εἰσβάλλει στὴν ζωή του, ἀρκεῖ νὰ ἔχει ἐκείνη τὴν μικρὴ σπίθα στὴν ψυχή, τὸ *Funklein* τοῦ Meister Eckhart, γιὰ νὰ ἀναχθεῖ σ' αὐτὸ ποὺ εἶναι πάντα ἐκεῖ, παρόν. Καὶ τότε ὅλα γίνονται μαγεία· καὶ ἡ τέχνη, καὶ ἡ ποίηση, καὶ ἡ μουσική, καὶ ἡ ἐπιστήμη —μαγεία τοῦ μικρόκοσμου, μαγεία τοῦ μακρόκοσμου. Εἶναι ἡ μαγεία ποὺ κρύβουν τὰ φωνήεντα σὰν ταιριάζουν μὲ τὰ χρώματα, ποὺ φαντάζεται ὁ Rimbaud:

A noir, E blanc, I rouge, H vert, O bleu ...voyelles

(Α μαῦρο, Ε ἄσπρο, Ι κόκκινο, Η πράσσινο, Ο μπλέ...: φωνήεντα)

Εἶναι ἡ φαντασία, ποὺ ἀπὸ χρόνια μοῦ κάνει νὰ ζωγραφίζονται οἱ ἡμέρες μὲ χρώματα: Δευτέρα ἄσπρη, Πέμπτη μπλέ, Σάββατο κίτρινο. Εἶναι ἡ συμφωνία χρωμάτων καὶ ἤχων τοῦ Baudelaire, οἱ *correspondances*, τὰ ὁράματα τοῦ Sweden-

borg. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὡραία, ἡ ὑγιὴς μαγεία. Πλουταίνει τὸν νοῦ καὶ τὴν ψυχή, ὅταν κοιτάζει ὁ ἄνθρωπος τὸν οὐρανὸ τὸν γεμάτο ἄστρα, ποὺ, σὰν ὅλα ἡσυχάζουν, ἀφήνουν τὴν ἁρμονία τους νὰ ἀκουσθεῖ. Καὶ τότε εἶναι σὰν νὰ γεννιέται ἡ νοσταλγία στὴν ψυχὴ νὰ ξαναβρεῖ καὶ πάλι τὶς μακρινὲς τροχιὲς τους, ποὺ κάποτε ἐγκατέλειψε. Εἶναι τὸ σύμπαν τοῦ Πυθαγόρα, ὁ ἔναστρος οὐρανὸς τοῦ Kant, ἀλλὰ καὶ ἡ δική μας ἐπιθυμία νὰ ἰδοῦμε, μὲ τὰ δικά μας μάτια, αὐτὰ ποὺ ἐκεῖνος εἶδε καὶ συνέλαβε.

Ὅσο καὶ νὰ ἀπορρίπτουμε πρακτικὲς μαντικῆς καὶ ἐπίδραση δυνάμεων ποὺ τάχα καθορίζουν τὴν ζωή μας, ὅπως ἔντονα ἐκφράζονται στὸν νεοπυθαγορισμό, δὲν μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε τὴν φύση μας, ποὺ κάνει, ἐμᾶς τοὺς θνητούς, ἀπελπισμένα νὰ προσπαθοῦμε νὰ διεισδύσουμε ἐκεῖ ποὺ εἶναι, ἴσως, δοσμένο νὰ μὴν τὸ μποροῦμε· ἔτσι μᾶς παρηγορεῖ ἡ φιλοσοφία· ἔτσι μᾶς ἀρκεῖ νὰ σκύβουμε, στὴν σκέψη τοῦ Ἰάμβλιχου ποὺ διδάσκει τὴν τελειότητα ἐκείνη ἡ ὁποία συμπληρώνει τὸ *ἄριστον μέτρον τῆς ζωῆς*. Ἔτσι παρηγορεῖται ἡ σκέψη μας.

Οἱ λέξεις, στὴν φιλοσοφία, γοητεύουν, ἀκριβῶς γιατὶ δὲν τὶς καταλαβαίνουμε. *Ἱερόν*, *θεῖον*, *τελειότης*, *ψυχὴ* εἶναι λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦμε στὴν διδασκαλία. Ἂν μπορούσαμε νὰ συλλάβουμε, νὰ ἰδοῦμε σὰν σὲ ἀστραπή, σ' ἕνα ἐξαίφνης, τὸ νόημά τους, θὰ μᾶς τρόμαζε ἡ ἀβασάνιστη ἄνεση μὲ τὴν ὁποία παίζουμε μαζί τους. Παρακολουθοῦμε, βέβαια, λογικὰ τοὺς ὁρισμούς. Περήφανοι αἰσθανόμαστε σὰν τοὺς σκεφθοῦμε καὶ τοὺς διατυπώσουμε. Δεχόμαστε τὴν σημασία τους. Τὸ ἐπέκεινα ὅμως τῶν λέξεων, αὐτὸ ποὺ εἶναι πέρα ἀπὸ τοὺς ἤχους καὶ τὴν σημασία, τὸ νόημα ποὺ μόνο «σημαίνει», ξε-

φεύγει. Καὶ ἂς μὴν σπεύσουν νομιναλιστές, ἐμπειριστὲς καὶ νατουραλιστὲς ν' ἀπορρίψουν τὸ ἐπέκεινα ὡς ἀποκύημα τῆς φαντασίας. Στὸ ἐπέκεινα ὁδηγεῖ ἡ φιλοσοφία, ὅταν αὐτὴ ἀγγίζεται ἀπὸ τὸ αἴνιγμα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ αἴνιγμα τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου. Καὶ αὐτὸ συναντοῦμε στὸν δρόμο μας, σὰν πιάσουμε στὰ χέρια μας τὸν Πυθαγόρα.

Βουρβουρού, 17 Μαΐου 2001 Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλᾶ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, ΟΙ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΙ
ΚΑΙ Ο
ΠΥΘΑΓΟΡΙΚΟΣ ΤΡΟΠΟΣ ΤΟΥ ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ

1. Ο Πυθαγόρειος βίος

Για τον Πυθαγόρα τον Σάμιο, τον μαθηματικό, τον γεωμέτρη, τον αστρονόμο, τον γιατρό, τον μουσικό, τον γιο του Μνήμαρχου ή του Μνήσαρχου, του χαράκτη δακτυλιολίθων, και της Πυθαΐδας ή Παρθενίδας, της πιο ωραίας Σαμιώτισσας, ο οποίος γεννήθηκε μεταξύ του 580 και 570 π.Χ. και πέθανε γύρω στο 490, οι πληροφορίες που έχουμε είναι ασαφείς και συγκεχυμένες. Κάποιοι μάλιστα ιστορικοί του δέκατου ένατου αιώνα έθεσαν υπό αμφιβολία ακόμη και την ίδια την ιστορική του ύπαρξη[1]. Οι μαρτυρίες ωστόσο, τόσο ιστορικών της ίδιας περίπου εποχής με τον φιλόσοφο, όπως αυτή του Ηροδότου (πενήντα χρόνια μετά)[2] όσο και φιλοσόφων[3], παρά τον αποσπασματικό τους χαρακτήρα είναι ασφαλή κριτήρια για τη θεμελίωση της θέσεως ότι πράγματι υπήρξε. Ύστερες μαρτυρίες, όπως αυτές του Αριστοτέλη[4], του Αριστόξενου του Ταραντίνου (*Βίος Πυθαγόρα, Πυθαγορικές Αποφάσεις* και *Πυθαγορικός βίος*, τέταρτος αιώνας π.Χ.), του

Απολλώνιου του Τυανέα (*Βίος Πυθαγόρου*, πρώτος αιώνας μ.Χ.) και του Νικόμαχου του Γερασηνού (*Βίος Πυθαγόρου, Αριθμητική Εισαγωγή, Θεολογούμενα αριθμητικά* και *Αρμονικόν Εγχειρίδιον*, δεύτερος αιώνας μ.Χ.) είναι το ίδιο αποσπασματικές, ενώ η πρώτη ολοκληρωμένη βιογραφία που έχουμε στα χέρια μας είναι αυτή που μας δίνει ο Διογένης Λαέρτιος στο όγδοο βιβλίο των *Βίων των Φιλοσόφων*.[5] Οι βιογραφίες του Πορφύριου (*Πυθαγόρου Βίος*) και του Ιάμβλιχου (*Περί του Πυθαγορικού Βίου*) είναι μεταγενέστερες[6].

Ο θρύλος λέει ότι ο πατέρας του Πυθαγόρα δεν ήταν ο Μνήμαρχος αλλά ο Απόλλων που ερωτεύτηκε τη γυναίκα του Μνήμαρχου, την Πυθαΐδα[7], και ότι τη γέννησή του την προφήτευσε η ίδια η ιέρεια του μαντείου των Δελφών, όταν οι θνητοί γονείς του Πυθαγόρα κάποτε επισκέφθηκαν το μαντείο[8]. Το όνομά του, μας λέει ο Ιάμβλιχος, το πήρε ακριβώς επειδή η γέννησή του προφητεύτηκε από την ιέρεια του Πύθιου Απόλλωνος[9], ενώ σύμφωνα με τον Ηρακλείδη από τον Πόντο ήταν ο πρώτος που ονόμασε τον εαυτό του «φιλόσοφο»[10]. Γυναίκα του ήταν η Θεανώ[11], η κόρη του Πυθώνακτα, και παιδιά του ο Τηλαύγης[12] και η Μυία, η οποία, σύμφωνα με τον Τίμαιο, όταν μεγάλωσε έγινε γυναίκα-αρχηγός των γυναικών της πόλης της Κρότωνος[13].

Ο Απολλώνιος ο Ρόδιος στις *Θαυμάσιες Ιστορίες* και ο Ιάμβλιχος μας πληροφορούν για τους σπουδαιότερους δασκάλους του: ήταν ο Επιμενίδης ο Κρης, ο Φερεκύδης, ο Άβαρις, ο Αριστέας, ο Ερμότιμος, ο Αγλαόφημος, ο Κρεόφυλος, ο Θαλής και ο Αναξαγόρας[14]. Αυτό όμως που κυρίως ενδιαφέρει είναι η σχέση της φιλοσοφίας του Πυθαγόρα με τον Ορ-

φισμό και οι μυστηριακές διδασκαλίες που φαίνεται ότι επηρέασαν καταλυτικά τόσο τον ίδιο όσο και τη διδασκαλία του[15]. Ο Ηρόδοτος, ήδη, καθόλου δεν διστάζει να συσχετίσει τους Πυθαγόρειους με τους Ορφικούς, και κάνει σαφή υπαινιγμό στην κοινή θέση τους αναφορικά με το ζήτημα της μετενσωματώσεως[16]. Οι αποδημίες του Πυθαγόρα στην Κρήτη, στη Δήλο, στη Σπάρτη, στη Φοινίκη, και στην Αίγυπτο, φαίνεται να συνδέονται άμεσα με την άποψη αυτή, όπως επίσης και η μετοίκηση του φιλοσόφου στη Βαβυλωνία της Μεσοποταμίας, όπου ήρθε σε επαφή με τα περσικά μυστήρια και τον Ζωροαστρισμό[17].

Μετά από την πολυετή περιήγησή του στις χώρες των μυστηρίων, σε ηλικία περίπου πενήντα έξι χρονών[18], επέστρεφε στην πατρίδα του τη Σάμο και οργάνωσε Σχολή, από όπου όμως σύντομα αποδήμησε ξανά, λόγω του τυραννικού καθεστώτος του Πολυκράτη και λόγω της αδιαφορίας των συμπολιτών του για όσα αυτός τους δίδασκε[19].

Η καινούργια αποδημία του φιλοσόφου από τη Σάμο τον φέρνει στις δωρικές αποικίες της Νότιας Ιταλίας, και πιο συγκεκριμένα στην πόλη της Κρότωνος. Η Κρότων, την εποχή εκείνη φημιζόταν για τον πνευματικό της πολιτισμό, τους εξαίρετους φυσικούς, τους μαθηματικούς, τους ιατρούς και τους αθλητές της. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Ιάμβλιχου, η άφιξη του Πυθαγόρα χαιρετίστηκε από το λαό με μεγάλο ενθουσιασμό, και μάλιστα κατά την πρώτη του ομιλία είχε περισσότερους από δύο χιλιάδες ακροατές[20] ενώ, σύμφωνα με τον Δικαίαρχο, σημαντικό ρόλο για την επιτυχία αυτή έπαιξε η εξαιρετική του φύση, οι φιλελεύθερες ιδέες του, το ή-

θος του, η χάρη και η ευπρέπεια στη φωνή του[21]. Τόσο πολύ εκτίμησαν οι Κροτωνιάτες τη διδασκαλία του, που του επέτρεψαν να οργανώσει Σχολή, του πρότειναν να κυβερνήσει την πόλη τους και να θεσπίσει νόμους για τους Έλληνες της Ιταλίας[22]. Πράγματι, ο Πυθαγόρας ανέλαβε να κυβερνήσει την πόλη· μερίμνησε ιδιαιτέρως για τα πολιτικά ζητήματα[23], κατέταξε τους ενεργούς πολίτες σε τρεις τάξεις, στους εμπόρους, τους αγωνιζομένους και τους θεωρητικούς ή τους φιλοσόφους[24], και προέτεινε τη φιλία και την αδελφοσύνη για όλους τους ανθρώπους[25], τόσο μέσα στην οικογένεια όσο και μέσα στην κοινωνία.

Έτσι, στην πόλη της Κρότωνος κυριάρχησαν οι Πυθαγόρειοι, οι οποίοι κατείχαν τα ανώτερα αξιώματα· παρόμοια μάλιστα κατάσταση, σύμφωνα με τον Πορφύριο, επικράτησε και σε άλλες πόλεις της Νότιας Ιταλίας[26]. Υπήρξαν ωστόσο και περιπτώσεις κατά τις οποίες οι άριστοι και κατέχοντες τα αξιώματα δεν ήταν Πυθαγόρειοι. Αυτό όμως δεν ήταν αρκετό για να αποτρέψει τη ζηλοφθονία και την αντίδραση όσων δεν ήταν ικανοποιημένοι από την ακριβοδίκαιη νομοθεσία. Η εξέγερση που εκδηλώθηκε το 510 στη γειτονική πόλη της Σύβαρης εναντίον των Πυθαγορείων, η αποδημία πεντακοσίων από αυτούς στην Κρότωνα, η διεκδίκηση των "φυγάδων" από τους Συβαρίτες, ο σφαγιασμός της τριανταμελούς αποστολής των Κροτωνιατών στη Σύβαρη και η ήττα των Συβαριτών από το στρατό του Πυθαγόρειου Μίλωνος ήταν μονάχα η αρχή του κακού[27]: ο Κύλων ο Κροτωνιάτης, απογοητευμένος από την αποτυχία του να γίνει αποδεκτός στον κύκλο των Πυθαγορείων, θα υποστηρίξει ότι οι Πυθαγόρειοι

είχαν σκοπό να επιβάλουν στην πόλη τυραννικό καθεστώς και να εκμεταλλευθούν με μη δημοκρατικό τρόπο τη γη που κατέλαβαν οι Κροτωνιάτες, και θα πείσει τους συμπολίτες του να επιτεθούν στους κυβερνώντες Πυθαγορείους, κατορθώνοντας άλλους από αυτούς να σκοτώσουν και άλλους να απομακρύνουν από την πόλη[28]. Σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο, ο Πυθαγόρας συνελήφθηκε και φονεύθηκε ενώ προσπαθούσε να ξεφύγει[29]. Σύμφωνα πάλι με τον Δικαίαρχο, διέφυγε στο Μεταπόντιο μαζί με τον Λύσι και τον Άρχιππο, και εκεί πέθανε, στο ιερό των Μουσών, παραμένοντας σαράντα μέρες χωρίς νερό και φαγητό[30].

2. Η Σχολή των Πυθαγορείων

Ο Πυθαγόρας, όπως αναφέραμε πιο πάνω επιγραμματικά, όταν έφθασε στην πόλη της Κρότωνος, με τη συγκατάθεση των κατοίκων της πόλης οργάνωσε Σχολή, το λεγόμενο *ὁμακοεῖον* (το χώρο των κοινών ακροάσεων), που οι ύστεροι δοξογράφοι και ιστοριογράφοι άλλοτε αποκαλούν «εταιρεία», άλλοτε "σύλλογο", άλλοτε "συνέδριο", άλλοτε "διατριβή", άλλοτε "αίρεση", και το οποίο σύμφωνα με τον Απολλώνιο τον Τυανέα απαρτιζόταν από τριακόσια μέλη[31].

Η Σχολή οργανώθηκε με πρότυπο την εμπειρία που ο φιλόσοφος είχε αποκομίσει από τις επισκέψεις του στους ναούς και στις μυητικές Σχολές της Ανατολής, και η ένταξη των μελών γινόταν μέσα από διαδικασίες μύησης και τελετουρ-

γικών πρακτικών. Σκοπός της Πυθαγόρειας διδασκαλίας ήταν η επίτευξη της επικοινωνίας με τον θεό –επειδή οι ψυχές θεωρούνταν ότι έχουν θεία προέλευση–[32] η οποία συνιστούσε τον τέλειο εξαγνισμό της ψυχής από τους ρύπους της σωματικής φυλακής[33]. Η διαδικασία ήταν μακροχρόνια, απαιτούσε αυστηρό σεβασμό στους νόμους της Σχολής, και δεν βασιζόταν μονάχα σε ηθικοπαιδαγωγικές παραινέσεις αλλά και σε πρακτικές που εφαρμόζονταν καθημερινά σε κάθε είδους συμπεριφορά.

Καθίσταται έτσι φανερό ότι τα κίνητρα της Πυθαγόρειας Σχολής ήταν διαφορετικά από αυτά των "φυσιολόγων" Μιλησίων και Ελεατών, οι οποίοι επιχειρούσαν να ερμηνεύσουν με τρόπο συστηματικό τον φυσικό κόσμο. Οι Πυθαγόρειοι δείχνουν μεγάλη εμπιστοσύνη στις μυθολογικές αφηγήσεις του παρελθόντος (θεογονίες και ομηρικά έπη) και έχουν "ορφική" νοοτροπία[34], δηλαδή μια τάση οργάνωσης ενός πρακτικού "συστήματος" που να θεμελιώνεται στον φυσικό κόσμο αλλά ταυτοχρόνως να ικανοποιεί και τις μεταφυσικές τους ανάγκες. "Ανακαλύπτουν" έτσι τη σημασία του αριθμού, τη δυνατότητα δηλαδή της ακριβούς έρευνας στη Φυσική, και τον τρόπο της δημιουργίας των ποιοτήτων μέσα από συνεχείς συνδυασμούς των στοιχείων, ενώ ταυτοχρόνως κατασκευάζουν φανταστικές αναλογίες που ορίζουν έννοιες όπως της διάνοιας [ανάλογη με τον αριθμό 1], της γνώμης [ανάλογη με τον αριθμό 2], της δικαιοσύνης [ανάλογη με τον αριθμό 4 και τον αριθμό 9 (δηλαδή των τετραγώνων του πρώτου άρτιου –του 2– και του πρώτου περιττού –του 3)], του γάμου [ανάλογη με τον αριθμό 5 (της ένωσης του πρώ-

του άρτιου με τον πρώτο περιττό)] και της τελειότητας [ανάλογη με τον αριθμό 10], καθώς και άλλες πιο μεγάλες αναλογίες, που να ορίζουν έννοιες όπως του σύμπαντος, των σφαιρικών πλανητών και της αρμονίας των σφαιρών[35]. Όπως χαρακτηριστικά τονίζουν οι Kirk, Raven και Schofield, ο Πυθαγόρας ορίζεται έτσι ως το αρχέτυπο του φιλοσόφου, με την έννοια του σοφού που διδάσκει το νόημα της ζωής και του θανάτου, ενώ ο Παρμενίδης ως ο θεμελιωτής της φιλοσοφίας –αν θεωρήσουμε ότι η φιλοσοφία δεν είναι η έρευνα της φύσης των πραγμάτων, αλλά η διερεύνηση του τι σημαίνει να λέμε ότι κάτι υπάρχει ή κινείται ή είναι πολλαπλό[36].

Η επιλογή των υποψήφιων μελών γινόταν σε πρώτη φάση φυσιογνωμονικά[37], και κατόπιν τα μέλη υποβάλλονταν σε τριετή δοκιμασία και έλεγχο της συμπεριφοράς[38]. Εάν η δοκιμασία αυτή στεφόταν με επιτυχία, τότε οι υποψήφιοι γίνονταν δεκτοί στη Σχολή ως "ακουσματικοί", και αποκτούσαν το δικαίωμα να ακροώνται μέρος της διδασκαλίας του Διδασκάλου (ακούσματα και αποφθέγματα του τύπου "να απέχετε από τα κουκιά", "να μην κομματιάζετε ή να τρίβετε το ψωμί" κ.ά.), χωρίς όμως να μπορούν να τον βλέπουν ή να του μιλούν[39]. Η διδασκαλία των "ακουσμάτων" κρατούσε πέντε χρόνια. Μετά το πέρας της πενταετίας, όσοι επιτύγχαναν στη δοκιμασία αυτή γίνονταν εσωτερικοί, και ταυτοχρόνως επίσημα μέλη της Σχολής, πράγμα που υποδήλωνε ότι κατείχαν τα αναγκαία προκαταρτικά εφόδια για να διδαχθούν το ουσιαστικό γνωσιοθεωρητικό μέρος των μαθημάτων, που κάλυπταν τις επιστήμες της Αριθμητικής, της Γεωμετρίας, και της Μουσικής. Λόγω μάλιστα του χαρα-

κτήρα των μαθημάτων αυτών οι εσωτερικοί ονομάζονταν και "μαθηματικοί"[40]· η διδαχή των Μαθηματικών επιστημών συμπληρωνόταν με διδασκαλίες σχετικές με τις Φυσικες επιστήμες, την Αστρονομία, τη Γεωγραφία, τη Μετεωρολογία, την Ανατομία, τη Φυσιολογία και την Ιατρική.

3. Ο Πυθαγόρειος τρόπος της θεωρίας και της πράξης: Ασκητισμός, Κάθαρση και Θεουργία

Η επιτυχία ωστόσο της μύησης βασιζόταν κατά ένα μεγάλο βαθμό στους ίδιους τους υποψηφίους. Σύμφωνα με την Πυθαγόρεια διδασκαλία, οι υποψήφιοι εκπαιδεύονταν να αγνοούν κάθε δυσαρμονική και περιττή επιθυμία τους και να ικανοποιούν μονάχα τις αληθινά χρήσιμες ανάγκες του σώματος και της κοινότητας. Αυτό το επιτύγχαναν δια της ασκήσεως. Ο φιλοσοφικός ασκητισμός, μας λέει ο Ιάμβλιχος, σκόπευε στον έλεγχο της διατροφής –ο Πυθαγόρας αποδοκίμαζε όσες τροφές προκαλούν φούσκωμα και διαταραχή (κρέας, αβγά, κουκιά και κρασί), και παρότρυνε να χρησιμοποιούνται όσες αποκαθιστούν τη σωματική ευεξία και δεν προκαλούν φούσκωμα (κυρίως τα δημητριακά)– στον έλεγχο του ύπνου (να είναι μικρής διάρκειας και με καλά όνειρα) και γενικότερα στον έλεγχο του τρόπου του βίου[41], επειδή μονάχα έτσι είναι δυνατό το πνεύμα να απελευθερωθεί και να καταστεί ικανό να *θεωρεί*[42] υπερ-λογικά και ενορατικά την πραγματικότητα.

Η ορθή ωστόσο θεώρηση της πραγματικότητας που, όπως μας λέει ο Θέων ο Σμυρναίος[43], φαίνεται να έχει τις ρίζες της στα Ορφικά Μυστήρια[44], αργότερα τα Αιγυπτιακά και τέλος τα Ελευσίνια, δεν εξυπονοούσε μονάχα τη γνώση μιας υπόθεσης που δεν επιδεχόταν ανασκευή, αλλά προαπαιτούσε συγκεκριμένη αγωγή που να υποβοηθά στην αναγνώριση της ύπαρξης του θεϊκού στοιχείου μέσα στον άνθρωπο και της πνευματικής τάξης μέσα στον κόσμο. Η συγκεκριμένη αυτή αγωγή προοριζόταν μονάχα για τους εσωτερικούς μαθητές της Σχολής και συνέτεινε με όλα τα μέσα, διανοητικά, επιστημονικά και πνευματικά, στην *κάθαρση*, την απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της αυτογνωσίας και της *θεωρίας* της πραγματικότητας[45]. Η γνωσιοθεωρητική όμως αγωγή δεν ήταν επαρκής παράγοντας. Ο Ιάμβλιχος, στον *Προτρεπτικόν επί φιλοσοφίαν*, το δεύτερό του βιβλίο περί του πυθαγορισμού, αναφέρεται σε ένα ανώτερο στάδιο μύησης, κατά το οποίο ο μυούμενος επιτυγχάνει μέσω της ταπεινοφροσύνης και της ευλαβικής του στάσης να κυριαρχεί, τόσο στον ίδιο του τον εαυτό όσο και στον κοινωνικό του περίγυρο, να ερμηνεύει τα σύμβολα, και τέλος κατορθώνει να οδηγηθεί στον πυθαγορικώτερον τρόπο του βίου, που δεν είναι άλλος από αυτόν της φιλοσοφίας, τον τρόπο δηλαδή που οδηγεί τον μυημένο από την υλική πραγματικότητα στις νοητές ουσίες, που είναι αιώνιες και αμετάβλητες[46]. Η ολοκληρωτική *κάθαρση* προϋποθέτει τη συνεπικουρία των θεών, η οποία σύμφωνα με τον Πυθαγόρα αναδεικνύεται δια της φιλανθρωπίας που οι θεοί επιδεικνύουν και της ανταπόκρισής τους στις ανθρώπινες προσευχές. Οι φιλάνθρωποι θεοί λοι-

πόν υποβοηθούν τις ανθρώπινες ψυχές να ανυψωθούν προς τις ανώτερες τάξεις και να ενθεωθούν. Τόσο η θεϊκή παρέμβαση όσο και η κατάσταση στην οποία υποπίπτει το ενθεωμένο πλέον υποκείμενο καλείται *θεουργία*.

Η υπεροχή της *θεουργίας* υποστηρίζεται στο δεύτερο κεφάλαιο του *Περί Μυστηρίων*,[47] όπου ο Ιάμβλιχος αρνείται την υπεροχή της νόησης καθεαυτής και απορρίπτει την άποψη ότι η θεωρητική κατανόηση των δυνάμεων που επικαλείται στις προσευχές του είναι ικανή από μόνη της να ενώσει τον φιλόσοφο με τους θεούς· απαιτείται επίσης η κατάλληλη τελετουργική δραστηριότητα, η ενέργεια των *αρρήτων έργων*[48], δια της οποίας οι θεοί θα εξαγνίσουν τον πιστό και θα τον ανασηκώσουν μέχρι την τάξη της καθαρής νόησης[49], μεταβάλλοντάς τον από άνθρωπο σε κατώτερη θεότητα, σε δαίμονα δηλαδή με υπερφυσικές δυνάμεις[50]. Ο Πυθαγόρας, έτσι, αποκαλείται από τον Ιάμβλιχο στον *Πυθαγορικό Βίο* (6, 31), *δαίμονας* και *θεϊκός άνδρας*· μεταβαίνει δηλαδή σε μιαν ανώτερη-ενδιάμεση κατάσταση, σύμφωνα με την οποία είναι κάτι περισσότερο από άνθρωπος και κάτι λιγότερο από θεός: είναι φιλόσοφος και θεός καθ' ομοίωση. Αυτό όμως προϋποθέτει την τελετουργική δραστηριότητα και τη θεϊκή συγκατάβαση[51]. Έτσι, ο καχύποπτος και δογματικός λόγος της θεολογίας και του μεταφυσικού ορθολογισμού δεν έχει θέση εδώ. Ο λόγος ανήκει στη *θεουργία*, που προκύπτει μέσω της φυσικής, της πνευματικής και της ηθικής διαύγασης, και μέσω της σκληρής διανοητικής εργασίας και της πίστης, συνδυάζοντας έτσι την τυπική λογική και την εμπειρική πραγματικότητα με τις άκρως αφηρημένες θεωρίες και τα θαύματα[52].

ΙΑΜΒΛΙΧΟΣ

4. Ο βίος του Ιάμβλιχου και οι διδάσκαλοί του. Το νεοπλατωνικό και το χριστιανικό περιβάλλον

Εάν οι πηγές από τις οποίες αντλούμε πληροφορίες για τον βίο του Πυθαγόρα είναι ελάχιστες, για τον *ονομαστότατο φιλόσοφο* Ιάμβλιχο τα πράγματα είναι πολύ πιο δύσκολα: τίποτα ουσιαστικά δεν υπάρχει[53]. Στηριζόμαστε κατά κύριο λόγο στη βιογραφία του Ευνάπιου (346-414 μ.Χ.), μαθητή του Χρυσανθίου και του Προαιρεσίου, μυημένου στα Ελευσίνια Μυστήρια και ιερέα των Εθνικών. Ο Χρυσάνθιος ήταν μαθητής του Αιδέσιου, και ο Αιδέσιος ένας από τους πρώτους μαθητές του Ιάμβλιχου.

Ο Ιάμβλιχος γεννήθηκε στη Χαλκίδα της Κοίλης Συρίας στα μέσα του τρίτου αιώνα (γύρω στο 245 μ.Χ.) από οικογένεια γαιοκτημόνων και πέθανε μεταξύ του 324 και 326[54]. Σπούδασε στην Αντιόχεια και στην Αλεξάνδρεια, πόλεις-κέντρα τόσο της ελληνο-ρωμαϊκής φιλοσοφίας όσο και της χριστιανικής θεολογίας. Ο Ανατόλιος –που πιθανόν ήταν καθηγητής της αριστοτελικής φιλοσοφίας στην Αλεξάνδρεια και επίσκοπος Λαοδίκειας το τελευταίο τέταρτο του τρίτου αιώνα– όπως αναφέρουν ο Ευνάπιος και ο λόγιος ιεράρχης Ευσέβιος (γύρω στο 265-340 μ.Χ.), ήταν ο πρώτος από τους δασκάλους του Ιάμβλιχου και συνέγραψε βιβλία πάνω στην αριθμητική [*Εισαγωγές Αριθμητικής* (10 βιβλία) και *Περί της Δεκάδος*][55]. Ο άλλος του δάσκαλος ήταν ο Πορφύριος ο Τύριος (232-304 μ.Χ.)[56], μαθητής του Πλωτίνου (204/5-269/70), και αργότερα αρχηγός της Συριακής σχολής, της

οποίας σημαντική είναι η συνεισφορά στην αναβίωση της πλατωνικής φιλοσοφίας κατά τον πέμπτο αιώνα, τόσο στην Αθήνα με κυριότερους εκπροσώπους τον Συριανό και τον Πρόκλο όσο και στην Αλεξάνδρεια με τον Αμμώνιο, τον σχολιαστή του Αριστοτέλη Φιλόπονο, τον Δαμάσκιο και τον Σιμπλίκιο[57].

Η περίπτωση ωστόσο του Ιάμβλιχου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: πέραν των σχολίων του πάνω στον Πλάτωνα[58] και της αντιδράσεώς του κατά των θέσεων του δασκάλου του Πορφύριου[59] στο *Περί Μυστηρίων*, ο ακριβής τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει τη φιλοσοφία της εποχής του (τη νεοπλατωνική) παραμένει ασαφής. Γνωρίζουμε πάντως ότι επιχείρησε να αναβιώσει τον πυθαγορισμό, όπως άλλωστε και ο δάσκαλός του Πορφύριος, ο οποίος, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, συνέγραψε ένα έργο με τον ίδιο τίτλο –μικρότερης όμως εκτάσεως[60]– οργανώνοντας την πυθαγορική σκέψη σε φιλοσοφικό σύστημα, εγχείρημα που φαίνεται ότι αξιοποίησαν αργότερα και οι δάσκαλοι της Αθηναϊκής Σχολής, τόσο ο Συριανός όσο και ο Πρόκλος[61].

Ο Ιάμβλιχος, γύρω στο 290, αναλαμβάνει τη Σχολή της Συρίας που βρισκόταν στην Απάμεια ή στη Δάφνη, προάστιο της Αντιόχειας[62], όπου και θα διδάξει μέχρι την έκρηξη του "μεγάλου διωγμού" που κηρύχθηκε από τον αυτοκράτορα Διοκλητιανό (303-311 μ.Χ.). Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ευνάπιου, ο Ιάμβλιχος είχε πλήθος μαθητών, μεταξύ των οποίων τον Σώπατρο τον Σύριο, τον Αιδέσιο και τον Ευστάθιο τους Καππαδόκες, τον Θεόδωρο και τον Ευφράσιο τους Έλληνες, άνδρες υπέρτατης αρετής[63], τους οποίους και δίδα-

σκε σύμφωνα με τον τρόπο των Πυθαγορείων. Την τελευταία περίοδο της ζωής του επιστρέφει και εγκαθίσταται στη Χαλκίδα, ενώ ο Κωνσταντίνος γίνεται κυρίαρχος της δυτικής αυτοκρατορίας και υποστηρίζει ένθερμα τον Χριστιανισμό. Πιθανόν όμως να μην πρόλαβε να τον δει να κυβερνά και την ανατολική αυτοκρατορία το 324 ούτε να συγκαλεί την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας το 325, ενώ είναι βέβαιο ότι δεν ζούσε το 330 όταν πέθανε ο μαθητής του Σώπατρος.

Η επίσημη αποδοχή του Χριστιανισμού από τον Κωνσταντίνο είχε ως αποτέλεσμα και την επαναπροσέγγιση του ελληνο-ρωμαϊκού τρόπου σκέψης. Ο Ιάμβλιχος, από όσο γνωρίζουμε, αντιμετώπισε αυτή την πρόκληση όχι ανασκευάζοντας το Χριστιανισμό αλλά επιβεβαιώνοντας τη δική του θέση απέναντι στο Χριστιανισμό. Η θέση του αυτή ωστόσο, αν και δεν υποδηλώνει ξεκάθαρα συνάντηση της ελληνο-ρωμαϊκής θρησκείας με τη χριστιανική, αναδεικνύει το υπόβαθρο που προκύπτει από τη συζήτηση μεταξύ των παγανιστών και των χριστιανών κατά τον τρίτο και τέταρτο αιώνα[64]. Πέραν όμως του τι υποδηλώνει η θέση του καθεαυτή, μετά το θάνατό του ο Ιάμβλιχος θα θεωρηθεί από τον Ιουλιανό[65] –τον γνωστό ως Παραβάτη, ανιψιό του Κωνσταντίνου και αργότερα αυτοκράτορα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (361-363 μ.Χ.), τον συνειδητό παγανιστή και θερμό υποστηρικτή της άποψης ότι μονάχα μέσω της θρησκείας των αρχαίων Ελλήνων θα μπορούσε να επανέλθει η ανθρωπότητα στην προηγούμενη ακμή της– ως ο σημαντικότερος φιλόσοφος-θεολόγος μαζί με τον Πλάτωνα[66], και τα έργα του ως τα κα-

ταλληλότερα προς ανάγνωση από όσους επιθυμούσαν να γίνουν ιερείς.

Για να κατανοήσουμε ωστόσο τη θέση του Ιάμβλιχου, πρέπει αρχικά να απαντήσουμε σε ορισμένα ερωτήματα που αφορούν την αρχική θέση των νεοπλατωνιστών. Ποιος είναι ο Θεός τους; Είναι ο χριστιανικός ή μήπως διαφοροποιείται από αυτόν; Είναι τελικά η πρώτη υπόσταση ο ίδιος ο Θεός ή μια ανθρώπινη νοητική ερμηνεία του *άρρητου*;

Ο Θεός των νεοπλατωνικών διαφέρει από τον χριστιανικό[67]. Για τους νεοπλατωνικούς ο χριστιανικός Θεός, κατά πρώτο φαίνεται να λειτουργεί αυθαίρετα, στέλνοντας τον υιό του στη γη σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή (ενώ ο ίδιος είναι αιώνιος)˙ κατά δεύτερον, ο υιός αυτός είναι με σάρκα και οστά, πράγμα που προκαλεί περιέργεια καθώς είναι ασύμφωνο με το χαρακτήρα της πρώτης υπόστασης, δηλαδή της υπόστασης του Ενός˙ και τρίτον, η μία και μοναδική ενσάρκωση του θεού των χριστιανών είναι αδύνατο να γίνει δεκτή όπως είναι από τους νεοπλατωνικούς ή από οποιονδήποτε Έλληνα στοχαστή[68].

Για τους λόγους αυτούς οι νεοπλατωνικοί θα στραφούν προς τους *Χαλδαϊκούς Χρησμούς* και τα *Ερμητικά Κείμενα*[69], που έδιναν μια πιο έγκυρη κατά τη γνώμη τους ερμηνεία του Θεού "Πατέρα", περιγράφοντάς τον ως τη μονάδα που είναι οργανωμένη και που λειτουργεί ως ενιαία τριάδα, την οποία εννοούν ως συνισταμένη από την *ύπαρξη*, τη *δύναμη* και τη *νόηση* του Πατρός. Την αρχική αυτή τριάδα ο Πλωτίνος θα τη χρησιμοποιήσει στο έργο του αφενός για να συγκροτήσει το σχήμα Είναι-Ζωή-Νους[70], και αφετέρου για να περιγρά-

ψει τη διαλεκτική –εγελιανού θα μπορούσαμε να πούμε τύπου (του τριαδικού σχήματος θέση-αντίθεση-σύνθεση)– καθαρτική διαδικασία που περιγράφει την ανοδική πορεία της ψυχής, η οποία τώρα παρουσιάζεται δια του τριαδικού σχήματος: εμμένεια (το *μένον*) - εξελικτική πορεία (το *προϊόν*) - επιστροφή (το *επιστρέφον*)[71].

Ο Ιάμβλιχος ωστόσο δεν φαίνεται να ικανοποιείται απόλυτα από την ερμηνεία που προτείνει ο Πλωτίνος και ο μαθητής του Πορφύριος, καθώς η θέση τους αναφορικά με την ιδιοσύσταση της ασωμάτου Ψυχής (*Εννεάς* IV, 7, 12) –στην ουσία της στηριγμένη στην πλατωνική θέση (*Φαίδων*, 78b-80e)– και η άποψη που προκύπτει από τη θέση αυτή περί της δυνατότητας που έχουν για αυτογνωσία μόνο ασώματες δυνάμεις, όπως λ.χ. ο Νους, στον Σύριο Ιάμβλιχο φαίνονται συγκεχυμένες.

Άραγε οι κατώτερες υποστάσεις είναι στην ουσία τους εκδηλώσεις της πρωταρχικής; Ή μήπως η Ψυχή, μια κατώτερη υπόσταση, αν και εξαρτάται από το Νου, είναι αυθυπόστατη και αυτοτελής, και κατ' ουδένα τρόπο η παράσταση του Νου; Είναι δηλαδή, μιλώντας με σύγχρονη ορολογία –εάν δεχθούμε ως πρωταρχική υπόσταση την υπόσταση του Ενός– η νόηση και ο ανθρώπινος λόγος απλοί τρόποι της θεοφάνειας του Ενός ή μήπως και η ίδια η πρώτη πλωτίνεια υπόσταση είναι παράσταση μιας ανώτερης βούλησης;

Οι χριστιανοί (νεο)-πλατωνιστές θεωρούν τη συνένωση του θεολογικού και του φιλοσοφικού πνεύματος ως τον μοναδικό τρόπο θέασης της πραγματικότητας· όχι όμως αυτής που βλέπουμε να μεταβάλλεται αλλά της πραγματικότητας των

απόλυτων αξιών που ανακαλύπτουμε δια της ασκήσεως του λόγου. Αυτή ωστόσο η πραγματικότητα για τον Ιάμβλιχο δεν είναι η απόλυτη. Η απόλυτη πραγματικότητα του συστήματος του Ιάμβλιχου υπερβαίνει την πλωτίνεια πρώτη υπόσταση, δηλαδή την υπόσταση του Ενός: είναι *άρρητη*· είναι *ασύντακτη*, θα μας πει αργότερα ο Δαμάσκιος[72]· είναι ο ίδιος ο Θεός, ο οποίος βρίσκεται πέραν κάθε νοητικής κατηγορίας· είναι η πραγματικότητα που προκύπτει από τη σκέψη του Θεού.

Ο Ιάμβλιχος, λοιπόν, ενώ σε γενικές γραμμές αποδέχεται τη φιλοσοφική θεώρηση του Πλωτίνου, θέτει μιαν ανώτερη οντολογική βαθμίδα από την οποία και θεωρεί ότι απορρέει το Εν, αυτό που πάντα, σύμφωνα με το φιλόσοφο, ταυτίζεται με την πρωταρχική πλατωνική ιδέα του αγαθού[73]. Ακολουθώντας στη συνέχεια –φαινομενικά τουλάχιστον– το διαχωρισμό του Πλωτίνου, θεωρεί τον Νου ως απορροή εκ του Ενός και την Ψυχή ως εκ του Νοός. Ενώ όμως ο Πλωτίνος αποδέχεται μονάχα μια τριάδα, η οποία διαρκώς εκτείνεται, ο Ιάμβλιχος εισάγει πλήθος κλειστών τριάδων, οι οποίες λειτουργούν αυτοτελώς (είναι όντα), προοδεύουν (γίνονται) και επιστρέφουν στο αρχικό ενοποιώντας το κάθε φορά εκ νέου. Η αρχική λοιπόν τριάδα είναι η πλωτίνεια, η οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι περιγράφει την ουσία του τρόπου, με τον οποίο ερμηνεύεται η ανθρώπινη βούληση, την ουσία δηλαδή του τρόπου που πρέπει να ακολουθηθεί για να καταστεί εφικτή η διερμήνευση[74] της Ύπαρξης, της Ζωής και του Νου. Ο Νους, ωστόσο, ως το ενοποιό επιστρέφον της πρώτης τριάδας συνιστά ένα από τα τρία στοιχεία της δεύτερης τριά-

δας, της οποίας το Είναι διαχωρίζεται σε *νοητό* (οι υπόλοιπες πλατωνικές ιδέες) και *νοερό* (οι ψυχές). Στη δεύτερη όμως αυτή τριάδα, τόσο από το *νοητό* όσο και από το *νοερό* απορρέουν τρεις υποκατηγορίες· από το πρώτο, αυτές της *ύπαρξης*, της *δύναμης της ύπαρξης* και της *νόησης της δύναμης*, και από το δεύτερο, αυτές του *νου*, της *δύναμης* και του *δημιουργού*. Ομοίως ο Ιάμβλιχος θα υποδιαιρέσει ξανά την κάθε υποδιαίρεση σε τριάδες (συνολικά 6 x 3=18 τάξεις εκ των οποίων η κάθε μια υποδιαιρείται και πάλι σε τρεις ομάδες) που υποδηλώνουν τους υπερκόσμιους θεούς, ενώ σε κατώτερη βαθμίδα θα κατατάξει τους εγκόσμιους, τους οποίους και θα διαχωρίσει πάλι σε τρεις τάξεις, τους ουράνιους (12 στον αριθμό και αντιστοιχούν στα 12 ζώδια), τους υποουράνιους και τους φυσικούς. Σε ακόμη κατώτερη βαθμίδα θα κατατάξει τα "ενδιάμεσα όντα", τους αγγέλους, τους δαίμονες και τους ήρωες[75]. Με τον τρόπο αυτό, ο Ιάμβλιχος κατορθώνει να εντάξει στο σύστημά του όλους τους αρχαιοελληνικούς αλλά και τους ξένους θεούς, αντιτάσσοντάς το έτσι στο χριστιανικό και προτείνοντας ταυτοχρόνως ένα καινούργιο που συνδυάζει τον ανθρώπινο λόγο με τον θεϊκό, αποκαθιστώντας τη χαμένη σχέση της πρωταρχικής υπόστασης με τις απορρέουσες. Η φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων παύει τώρα να χρησιμοποιείται ως θεραπαινίδα του λόγου περί θεού και καθίσταται ο τρόπος του ίδιου του λόγου του θεού. Ο ανθρώπινος λόγος[76] από ερμηνεία γίνεται έτσι η ίδια η πραγματικότητα.

Το παράδειγμα που ο Ιάμβλιχος μας προτείνει, για να παρακολουθήσουμε τη μετάβαση αυτή, είναι ο πυθαγορισμός.

Και ο *Πυθαγορικός βίος* είναι ο τρόπος. Έτσι, η ελληνική θρησκευτική παράδοση, που μας αποκαλύπτεται δια του Πυθαγορικού βίου, προσφέρει αυτήν τη θεϊκά εμπνευσμένη διδασκαλία και την άξια θρησκευτική εμπειρία.

5. Ο Πυθαγορικός τρόπος του Ιάμβλιχου

Όπως έχουμε ήδη δείξει, ο Πορφύριος παρουσιάζει το φιλοσοφικό έργο του Πλωτίνου σε έξι βιβλία, τις *Εννεάδες*, ενώ προθέτει μια βιογραφία για τον δάσκαλό του, με σκοπό να οδηγήσει τον αναγνώστη στο συμπέρασμα ότι ο Πλωτίνος είναι ο ιδεώδης φιλόσοφος, και να πείσει για τη σημασία της ανάγνωσης των φιλοσοφικών θέσεων που ακολουθούν. Ο Ιάμβλιχος ωστόσο, αν και δεν έχει την ίδια άποψη με τον δάσκαλό του για την αξία του Πλωτίνου, ακολουθεί τον ίδιο τρόπο δομής σε ό,τι αφορά την καταχώριση των πυθαγόρειων ζητημάτων, και συγγράφει 10 πιθανόν βιβλία. Το πρώτο αναφέρεται στον Πυθαγορικό βίο, το δεύτερο κατά το μεγαλύτερο μέρος του αποτελείται από επιλεγμένα χωρία έργων του Πλάτωνος, του Αριστοτέλη και των Νεο-Πυθαγορείων, και σκοπό έχει την ανάδειξη της σημασίας της *θεωρητικής* γνώσης, η οποία προκύπτει δια της θεωρίας και της πράξης[77], ενώ το τελευταίο, κατά πάσα πιθανότητα, αφορά τη μουσική και την παγκόσμια αρμονία του σύμπαντος.

Το έργο του Ιάμβλιχου *Περὶ τῆς Πυθαγορικῆς αἱρέσεως* (στα Σχόλια *Εις τα Μετά τα Φυσικά* του Συριανού 140,15 και

149,30 συναντούμε και τον τίτλο *Ἡ τῶν Πυθαγορείων δογμάτων συναγωγή*) μεταφέρεται σε εμάς από το χειρόγραφο του Λαυρεντιανού κώδικα 86, 3 (F) του 14ου αιώνα μέσω της έκδοσης του L. Pistelli το 1888 και, σύμφωνα με τον Πίνακα που παρατίθεται στην αρχή, περιέχει εννιά λόγους-βιβλία. Οι τίτλοι των βιβλίων αυτών είναι οι εξής:

1. *Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου.*
2. *Προτρεπτικὸς ἐπὶ φιλοσοφίαν.*
3. *Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης.*
4. *Περὶ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς.*
5. *Περὶ τῆς ἐν φυσικοῖς ἀριθμητικῆς ἐπιστήμης.*
6. *Περὶ τῆς ἐν ἠθικοῖς ἀριθμητικῆς ἐπιστήμης.*
7. *Περὶ τῆς ἐν θεολογικοῖς ἀριθμητικῆς ἐπιστήμης.*
8. *Περὶ γεωμετρίας τῆς παρὰ Πυθαγορείοις.*
9. *Περὶ μουσικῆς τῆς παρὰ Πυθαγορείοις.*

Σε αυτά τα εννιά βιβλία μπορεί να προστεθεί και ένα δέκατο, το *Περὶ ἀστρονομίας τῆς παρὰ Πυθαγορείοις.*

Ωστόσο, από τα βιβλία αυτά έχουν διασωθεί μονάχα τα πρώτα τέσσερα, εκ των οποίων τα δύο πρώτα, όπως ήδη υποδείξαμε, έχουν χαρακτήρα προτρεπτικό ενώ τα άλλα εισαγωγικό σε ό,τι αφορά τα πυθαγόρεια μαθηματικά[78]. Όπως φαίνεται, τα υπόλοιπα πέντε περιέχονταν μέσα σε έναν δεύτερο τόμο που έχει χαθεί[79]. Τα βιβλία 5 έως 7 σχολιάζονται και παρουσιάζονται περιληπτικά από τον Μιχαήλ Ψελλό (1018-1078 μ.Χ.)[80] και είναι επίσης εισαγωγικά για τα πυθαγόρεια μαθηματικά, ενώ για τα τελευταία τρία μπορούμε μονάχα να εικάσουμε από τους τίτλους ότι αναφέρονται στις άλλες τρεις μαθηματικές επιστήμες, τη γεωμετρία, τη μου-

σική και την αστρονομία.

6. Τα έργα του Ιάμβλιχου

Πέραν του *Περὶ Μυστηρίων*, του *Περὶ τῆς Πυθαγορικῆς αἱρέσεως* και των *Σχολίων στους Πλατωνικούς Διαλόγους*, στα οποία και αναφερθήκαμε πιο πάνω, ο Ιάμβλιχος, σύμφωνα με ύστερες μαρτυρίες, φέρεται ως ο συγγραφέας αρκετών ακόμη έργων, που είναι τα εξής (ακολουθούμε την εργογραφία που παραθέτει ο John Dillon στην εισαγωγή του *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Leiden, Brill, 1973, σελ. 20-25):

Σχόλια πάνω σε έξι έργα του Αριστοτέλη:

1. *Περί των "Κατηγοριών"* (αποσπάσματα από τον Σιμπλίκιο στο *Υπόμνημα εις τας Αριστοτελικάς "Κατηγορίας"*, εκδ. Kelbfeisch, (Σχόλια Ακαδημίας του Βερολίνου) Berlin, 1907, τόμος 8, σελ. 2).

2. *Περί του "Περί Ερμηνείας"* (αναφορές από τον Στέφανο στο *Υπόμνημα εις το "Περί Ερμηνείας" βιβλίον Αριστοτέλους*, εκδ. M. Hayduck, Berlin 1885, τόμος 18: 3, σελ. 21).

3. *Περί των "Αναλυτικών Προτέρων"* (αναφορές από τον Φιλόπονο στο *Υπόμνημα εις τα Αριστοτέλους "Αναλυτικά Πρότερα"*, εκδ. Wallies, Berlin, 1905, 1, σελ. 26 και από τον Αμμώνιο στα *Σχόλια εις το πρώτον βιβλίο "Αναλυτικών" Αριστοτέλους*, εκδ. Wallies, Berlin, 1899, σελ. 31 και 40).

4. *Περί του "Περί Ουρανού"* (αναφορές από τον Σιμπλίκιο

στο *Υπόμνημα εις το Αριστοτέλους "Περί Ουρανού"*, εκδ. Kelbfeisch, Berlin, 1907, σελ. 1).

5. *Περί του "Περί Ψυχής"* (αναφορές από τον Φιλόπονο στο *Υπόμνημα εις τα Αριστοτέλους "Περί Ψυχής"*, εκδ. M. Hayduck, Berlin, 1897, τόμος 15, σελ. 533 και τον Σιμπλίκιο στο *Υπόμνημα εις το Αριστοτέλους "Περί Ψυχής"*, εκδ. M. Hayduck, Berlin, 1882, τόμος 11, σελ. 240)[81].

6. *Περί των "Μεταφυσικών"*, (αναφορές στον Συριανό, *Εις τα "Μετά τα Φυσικά"*, εκδ. Kroll, Berlin, 1902, τόμος 6: 1, σελ. 46)[82].

Αναφέρονται επίσης τα:

1. *Περί Θεών* [ένα απόσπασμα στο βιβλίο του Πρόκλου, *Πλατωνική Θεολογία*, H.-D. Saffrey, L. G. Westerink (eds.), Paris, 1968, I, σελ. 52 και άλλο ένα στο βιβλίο του Δαμάσκιου, *De Pricipiis: Dubitationes et Solutiones in Platonis Parmenidem* (*Απορίαι και λύσεις περί των πρώτων αρχών*), E. Ruelle (ed.), Paris, 1889, κεφ. 61, I, σελ. 132].

2. *Περί Αγαλμάτων* [αναφορά από τον Φώτιο στη *Βιβλιοθήκη*, R. Henry, J. Schamp (eds.), 9 τόμοι, Les Belles Lettres, Paris, 1959-1991, κώδικας 215].

3. *Περί της εν Τιμαίω του Διός δημηγορίας* [μια αναφορά από τον Πρόκλο στο *Εις τον Τίμαιο*, E. Diehl (ed.), Leipzig, 1903, I, σελ. 308].

4. *Η Χαλδαϊκή Θεολογία* [αναφορά από τον Δαμάσκιο στο *De Pricipiis: Dubitationes et Solutiones in Platonis Parmenidem,* E. Ruelle (ed.), I, σελ. 86 και 154].

5. *Θεολογία Πλατωνική* [αναφορά από τον Πρόκλο στο *Πλατωνική Θεολογία*, H.-D. Saffrey, L. G. Westerink (eds.),

III, xi, σελ. 140].

6. *Περί Αρετών* [αναφορά από τον Ολυμπιόδωρο στο *In Platonis Phaedonem commentaria*, William Norvin (ed.), B. G. Teubner, Lipsiae, 1913, σελ. 113].

7. *De Providentia et Fato* (*Περί της Προνοίας και του Πεπρωμένου*), [αναφορά από τον Πρόκλο στο *Tria opuscula (De Providentia, libertate, malo)*, H. Boese (ed.), Berlin, 1960, κεφ. 5, 2-3.

8. *Περί Συμβόλων*, [αναφορά από τον ίδιο τον Ιάμβλιχο στον *Προτρεπτικό επί φιλοσοφίαν*, L. Pistelli (ed.), 1888, ανατ. Teubner, Stuttgart, 1967, σελ. 112].

9. *Περί κρίσεως αρίστου λόγου* [αναφορά από τον Συριανό στο *Υπόμνημα εις Ερμογένη*, H. Rabe (ed.), Teubner, 1892-1893, II, σελ. 9].

10. *Πανηγυρικός του Αλυπίου* [αναφορά από τον Ευνάπιο στους *Βίους των Σοφιστών*, J. F. Boissonade (ed.), Paris, 1849, σελ. 460].

11. Επιστολές [αποσπάσματα από τον Στοβαίο και τον Ολυμπιόδωρο, στο *In Platonis Phaedonem commentaria,* William Norvin (ed.), σελ. 204 και στο *Én Platonis Gorgiam Commentaria,* Westerink (ed.), Teubner, 1970, σελ. 221].

Περί του Πυθαγορικού βίου

Το *De Vita Pythagorica* είναι ένα βιβλίο με χαρακτήρα προτρεπτικό. Ο Ιάμβλιχος, ακολουθώντας τον ρητορικό τρόπο του εγκωμίου, επαινεί τον Πυθαγόρα –εκθειάζοντας την καταγωγή, την πατρίδα, τη μόρφωση και τις αρετές του– και επιχειρεί να αναδείξει την αξία του Πυθαγορικού βίου ως τρόπου για τη ζωή και την πράξη. Σύμφωνα με τον E. Rohde, το κείμενο βασίζεται στις βιογραφικές μαρτυρίες του Νικόμαχου του Γερασηνού και του Απολλώνιου του Τυανέα[83], άποψη όμως που κατά τον Dillon φαίνεται προβληματική, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την περίπτωση του κειμένου του Απολλώνιου, καθώς ο Ιάμβλιχος φαίνεται να το χρησιμοποιεί μονάχα μία φορά, στο 35, 254[84].

Δεν πρέπει ωστόσο να ξεχνούμε ότι το κείμενο του Ιάμβλιχου συγγράφεται οχτώ σχεδόν αιώνες αργότερα από την εποχή του Πυθαγόρα. Η προσωκρατική σκέψη, η Πλατωνική και η Αριστοτελική φιλοσοφία, η ελληνιστική περίοδος, η χριστιανική διδασκαλία και ο Νεοπλατωνισμός σημαδεύουν το χρονικό διάστημα που χωρίζει την εποχή του Πυθαγόρα από την εποχή της διδασκαλίας και του συγγραφικού έργου του Ιάμβλιχου. Καθώς μάλιστα η διδασκαλία του Πυθαγόρα ήταν μυστική και γινόταν προφορικά και μονάχα εντός του *όμακοείου*, οι πληροφορίες που θα μπορούσε ο βιογράφος να αντλήσει ήταν μόνο από παραδόσεις σχετικές, καθώς και από κείμενα ύστερων φιλοσόφων και ιστοριογράφων[85]. Έτσι,

επειδή οι Πυθαγόρειες αντιλήψεις κατά την πορεία χρησιμοποιήθηκαν από τους ύστερους φιλοσόφους επιλεκτικά και κατά βούληση, είναι πολύ δύσκολο να διασαφηνισθεί ποιες από αυτές είναι αποκλειστικά και ποιες είναι εν μέρει Πυθαγόρειες.

Το κείμενο του Ιάμβλιχου πολλές φορές είναι δυσερμήνευτο και σκοτεινό, και άλλες φορές γίνεται λογοτεχνικό. Ο συγγραφέας μάλιστα αρέσκεται στην παράθεση ιστοριών με μορφή παραβολών, ενώ σε πολλές περιπτώσεις επαναλαμβάνεται[86]. Πέραν ωστόσο των επιστημονικού τύπου ενστάσεων που πιθανόν να επισύρει το κείμενο, η αξία του είναι τεράστια, καθώς οι πληροφορίες που μας παρέχει σχετικά με τη φιλοσοφία του Πυθαγόρα και πιο συγκεκριμένα σχετικά με τη μέθοδο της διδασκαλίας και τον τρόπο του βίου των Πυθαγορείων, το κάνουν να θεωρείται ως η σημαντικότερη ίσως πηγή σχετικά με τα θέματα αυτά.

Η μετάφραση ακολουθεί την έκδοση του Ludovicus Deubner, *De vita Pythagorica liber*, 1937 (ανατ. U. Klein, Teubneri, Stuttgart, 1975). Ωστόσο, σε αρκετά σημεία η «περίεργη» σύνταξη (ας μην ξεχνούμε τη συριακή καταγωγή του βιογράφου) και κάποιες ασάφειες που δυσκολεύουν την κατανόηση του κειμένου[87] μας υποχρέωσαν να κάνουμε ορισμένες –αναγκαίες κατά τη γνώμη μας– μεταφραστικές υπερβάσεις. Όπου θεωρήσαμε ότι χρειάστηκε να δώσουμε μια δεύτερη μετάφραση, χρησιμοποιήσαμε αστερίσκους που παραπέμπουν στο κάτω μέρος της ίδιας σελίδας, ενώ οι σημειώσεις, τις περισσότερες φορές, κρίθηκαν ως επιβεβλημένες για την ουσιαστική κατανόηση του κειμένου. Οι σημειώσεις που πα-

ρατίθενται με μαύρα γράμματα βρίσκονται στο ίδιο το αρχαίο κείμενο και στην έκδοση του Deubner παρατίθενται συγκεντρωμένες στις σελ. 148-150 κάτω από το γενικό τίτλο *Scholia*· η τοποθέτησή τους μαζί με τις υπόλοιπες σημειώσεις θεωρούμε ότι διευκολύνει τον αναγνώστη, τόσο στην ανάγνωση όσο και στην ερμηνεία του κειμένου. Για τη μετάφραση, πέραν του αρχαίου κειμένου, χρησιμοποιήθηκαν επίσης οι μεταφράσεις της καθηγήτριας Σταυρούλας Λαμπροπούλου, του Δημητρίου Κουτρούμπα, καθώς και αυτή του Gillian Clark.

Η βιβλιογραφία που παρατίθεται, πέραν των αρχαίων πηγών, περιέχει μονάχα μελέτες και άρθρα που χρησιμοποιήθηκαν για τις ανάγκες του παρόντος βιβλίου. Στις τελευταίες σελίδες του βιβλίου παρατίθεται χάρτης της αρχαίας Ελλάδας με τις αποικίες της κατά την εποχή του έκτου π.Χ. αιώνα, που υποβοηθά τόσο στην αναγνώριση της περιπλάνησης του φιλοσόφου όσο και στον εντοπισμό των πόλεων, στις οποίες σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο κατοίκησαν οι Πυθαγόρειοι.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην καθηγήτριά μου κυρία Τερέζα Πεντζοπούλου-Βαλαλά, που ευγενικά δέχθηκε να προλογίσει το βιβλίο αυτό, και στο λέκτορα φιλοσοφίας κύριο Στυλιανό Δημόπουλο για τις διορθώσεις και τις χρήσιμες υποδείξεις του. Ευχαριστίες επίσης οφείλω στον εκδότη κύριο Κωνσταντίνο Ζήτρο, ο οποίος ανέλαβε την έκδοση του *ορικού βίου* του Ιάμβλιχου στη σειρά των *Αρχαίων Συγγραφέων*.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αμφιβολίες εκφράζει και ο γνωστός ιστορικός της φιλοσοφίας Ε. Zeller, ο οποίος υποστηρίζει ότι όσο απομακρυνόμαστε από την εποχή που λέγεται ότι έζησε ο Πυθαγόρας τόσο περισσότερες πληροφορίες αντλούμε για τη ζωή και τη φιλοσοφία του, ενώ αντιθέτως η ίδια η εποχή του είναι μάλλον βουβή. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που, για τον ίδιο ιστορικό, σωφρόνως ο Αριστοτέλης ποτέ δεν αναφέρεται στον ίδιο τον Πυθαγόρα αλλά πάντοτε στους Πυθαγορείους. Βλέπε E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, 3 τόμοι, O. R. Reisland, Leipzig, 1923 (1844-1852), 1 τόμος, σελ. 364-365.

2. Ηροδότου *Ιστορίαι*, Carolus Hude (ed.), 2 vols., Oxford Classical Texts, 1972, Δ, 95.

3. Βλέπε λ. χ. Ηράκλειτος, απ. 40 [*Die Fragmente der Vorsokratiker*, H. Diels, W. Kranz (eds.)]. Παρόμοιες αναφορές από τον Άνδρωνα τον Εφέσιο, τον Ονομάκριτο τον Αθηναίο, τον Εμπεδοκλή, τον Ξενοφάνη, τον Ίωνα τον Χίο, τον Τίμωνα τον Σιλλογράφο και τον Ισοκράτη.

4. Στα *Φυσικά*, τα *Μετεωρολογικά*, τα *Περί ουρανού*, και κυρίως στα *Μετά τα φυσικά*, ο Αριστοτέλης αναφέρεται αρκετές φορές στις Πυθαγόρειες διδασκαλίες. Ωστόσο, συνέγραφε και ειδικότερα κείμενα που δεν έχουν σωθεί, στα οποία επεξεργάζεται επισταμένα τις πυθαγόρειες διδασκαλίες. Ο Αλέξανδρος ο Αφροδισιέας, ο Διογένης ο Λαέρτιος, ο Θέων ο Σμυρναίος, ο Πορφύριος, ο Σιμπλίκιος και ο Στοβαίος αναφέρονται σε αυτά. Οι τίτλοι των έργων αυτών του Αριστοτέλη είναι οι εξής: *Περί των Πυθαγορείων*, *Προς τα Αλκμαίωνος*, *Περί της Αρχυτείου Φιλοσοφίας*, *Τα εκ του Τιμαίου και των Αρχυτείων*. Βλέπε Pauly-Wissowa (eds.), *Realenzyclopädie der Klassischen Altertumswissen-*

schaft, Stuttgart, 1894, άρθρο: Pythagoras, τόμος 47, σελ. 178. Πρβλ. J. A. Philip, Aristotele's Monograph *On the Pythagoreans. Transactions of the American Philological Association* 94 (1963): 185-198 και Eduard Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, τόμος 1, σελ. 362.

5. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 1-50.

Ωστόσο, και από τα υπόλοιπα βιβλία του έργου αυτού μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες. Χαρακτηριστικά, εδώ παραθέτουμε τα ονόματα άλλων συγγραφέων που, σύμφωνα με τον Διογένη, αναφέρθηκαν στον Πυθαγόρα: Φερεκύδης ο Σύριος (έκτος π.Χ. αιώνας, δάσκαλος του Πυθαγόρα), Δικαίαρχος από τη Μεσσηνία (τέταρτος αιώνας π.Χ.), Θεόφραστος (το ίδιο), Ηρακλείδης ο Ποντικός (το ίδιο), Ζήνων ο Κιτιεύς (336-264), Ιερώνυμος ο Ρόδιος (τρίτος αιώνας π.Χ.), Έρμιππος ο Σμυρναίος (το ίδιο), Ερατοσθένης (275-194), Ηράκλειτος ο Σμυρναίος, Κρατίνος και Αντιφών.

6. Παραθέτουμε τα ονόματα των κυριοτέρων (πέραν των όσων έχουμε ήδη αναφέρει) εγκυκλοπαιδιστών και δοξογράφων του Πυθαγόρα (η σειρά που ακολουθούμε είναι χρονολογική): Σωτίων (*Η διαδοχή των φιλοσόφων*, δεύτερος αιώνας π.Χ.), Σωσικράτης (*Διαδοχές*, το ίδιο), Σάτυρος (*Βίος διασήμων ανδρών*, το ίδιο), Ηρακλείδης Λέμβος (*Διαδοχή φιλοσόφων*, το ίδιο), Απολλόδωρος ο Αθηναίος (*Χρονικά, Βιβλιοθήκη, Περί Θεών*, το ίδιο), Πολύβιος (*Ιστορίες*, 205-125), Αντώνιος Διογένης (*Υπέρ Θούλην απίστων λόγοι*, πρώτος αιώνας π.Χ.), Αλέξανδρος Πολυΐστωρ (*Διαδοχή Φιλοσόφων, Περί συμβόλων των Πυθαγορείων*, το ίδιο), Διόδωρος Σικελιώτης (*Ιστορική Βιβλιοθήκη*, το ίδιο), Κικέρων (*De Natura Deorum, De Divinatione, De Senectude, Tusculanes*, 106-43 π.Χ.), Στράβων (*Γεωγραφικά*, 63-20 π.Χ.), Μοδεράτος από τα Γάδαρα (*Σχολές πυθαγορικές*, το ίδιο), Πλούταρχος ο Χαιρώνειος (*Βίοι Παράλληλοι, Ηθικά*, 50-120 μ.Χ.), Κλήμης Αλεξανδρεύς (*Προτρεπτικός, Στρωματείς*, δεύτερος αιώνας μ.Χ.), Αέτιος (*Συναγωγή περί των αρεσκόντων*, το ίδιο), Θέων ο Σμυρναίος (*Περί των κατά το μαθηματικόν χρησίμων εις την Πλάτωνος ανάγνωσιν*, το ίδιο), Σέξτος Εμπειρικός (*Προς Μαθηματικούς, Προς Δογματικούς*, 140-

210), Αθηναγόρας (*Πρεσβεία περί Χριστιανών*, δεύτερος αιώνας μ.Χ.), Αλέξανδρος ο Αφροδισιεύς (*Σχόλια στα έργα του Αριστοτέλη*, το ίδιο), Ανατόλιος ο Αλεξανδρεύς (*Αριθμητικές εισαγωγές*, τρίτος αιώνας μ.Χ.), Αθήναιος από την Ναυκρατίδα (*Δειπνοσοφιστές*, το ίδιο), Ιππόλυτος (*Κατά πασών αιρέσεων έλεγχος*, το ίδιο), Ευνάπιος από τις Σάρδεις (*Βίοι Σοφιστών και Φιλοσόφων*, 346-414), Επιφάνειος (*Πανάριον*, τέταρτος αιώνας μ.Χ.), Πρόκλος (*Πλατωνική θεολογία*, 410-485), Βοήθιος (*De Institutione Aerithmetica, De Institutione Musica*, 475-524), Ιωάννης από τη Λυδία (*De Mensibus*, 490-565), Ιωάννης Μαλάλας (*Χρονικόν*, έκτος αιώνας μ.Χ.), Ιωάννης Στοβαίος (*Ανθολόγιο*, το ίδιο), Σιμπλίκιος (το ίδιο), Φώτιος (*Βιβλιοθήκη*, 815-891), Σουΐδας (*Λεξικό*, ενδέκατος αιώνας μ.Χ.), Ιωάννης Σκυλίτσης (*Χρονικόν*, το ίδιο) και Ιωάννης Τζέτζης (*Χιλιάδες*, δωδέκατος αιώνας μ.Χ.).

7. Πορφύριος, *Πυθαγόρου βίος*, Ed. des Places (ed.), Les Belles Lettres, Paris, 1982, 2.

8. Ιάμβλιχου, *Περί του Πυθαγορικού βίου*, 2, 5 (Από τώρα και στο εξής Π.Β. Ο πρώτος αριθμός αναφέρεται στο κεφάλαιο και ο δεύτερος στην παράγραφο).

9. Π.Β., 2, 7.

10. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, Προοίμιον, 12.

Ο Robert Joly, ακολουθώντας την άποψη των A.-J. Festugière (*Les trois vies, Formation of the mind*, vol. II, Acta congressus Mandvigiani, 1954, σελ. 131- 174, Copenhagen, 1958) και του καθηγητή του A. Delatte (*Etudes sur la litterature pythagoricienne*, Bibliotheque de l'Ecole das Hautes Etudes, sect. philol. 217, Paris, 1915, και *Essai sur la politique pythagoricienne*, Liege, 1922), υποστηρίζει ότι ο όρος «φιλοσοφία» δεν εισάγεται από τον Πυθαγόρα, στηρίζοντας τη θέση του στα αποσπάσματα 21 και 129 του Ηράκλειτου, σε ένα βιβλίο του Ζήνωνος του Ελεάτη με τον τίτλο *Κατά των φιλοσόφων* και στην άποψη ότι οι λόγοι που, σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο, ο Πυθαγόρας εκφώνησε στην Κρότωνα δεν είναι δικοί του, αλλά γράφτηκαν από τον Γοργία ή, αν όχι από αυτόν, από τον άμεσο κύκλο του [παρόμοια ά-

ποψη εκφράζει πρώτος A. Rostagni, στο άρθρο του με τον τίτλο Un nuovo capitolo nella storia della retorica e della sofistica, στο *Studi Italiani di Filologia Classica*. 2 (1922), σελ. 148-201 (επανέκδοση στο Rostagni's *Scritti minori*, Torino, 1955, σελ. 1-59), ο οποίος υποστηρίζει την ομοιότητα των λόγων των δύο ανδρών και τον στοχαστικό τους χαρακτήρα (όχι τεχνικό επιτήδευμα). Οι Πυθαγόρειοι λόγοι, σύμφωνα με τον ερμηνευτή, έχουν χαρακτήρα σοφιστικό και οι *Δισσοί Λόγοι* μπορούν να θεωρηθούν ως προέκταση της πρώιμης πυθαγορικής σκέψης (σελ. 174-177 και σελ. 29 και εξής, αντιστοίχως στις δύο εκδόσεις)]. Ωστόσο, είναι βέβαιο ότι ο όρος χρησιμοποιείται από τον κύκλο των μαθητών του, οι οποίοι και θα αναπτύξουν το ιδεώδες του «θεωρητικού βίου» (R. Joly, *La thème philosophique des genres de vie dans l'antiquité classique*, Acad. Royale de Belgique, Cl. d. Lettres et sc. mor. et pol. Mem. in 80 , τόμος 51, fasc. 3, Bruxelles, 1956).

O Walter Burkert, ωστόσο, τέσσερα χρόνια αργότερα φαίνεται να αποδέχεται τη μαρτυρία του Ηρακλείδη, την οποία όμως αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό. Είναι γεγονός ότι ο όρος "φιλοσοφία" προϋπάρχει αλλά με την ευρύτερη σημασία του. Η τεχνική σημασία του όρου δεν μπορεί σύμφωνα με τον ερμηνευτή να ισχύει πριν από τον Πλάτωνα. Παρά το γεγονός αυτό ωστόσο, ήδη στους πυθαγόρειους κύκλους χρησιμοποιείται με έναν πολύ συγκεκριμένο τρόπο (Platon oder Pythagoras?, Zum Ursprung des Wortes "Philosophie", *Hermes* 1960. σελ. 159-177). Με την άποψη αυτή συμφωνεί και η Cornelia J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Assen, van Gorcum, 1966, σελ. 15-16 και 97-102, από το βιβλίο της οποίας και αντλούμε τις σχετικές πληροφορίες. Για την άποψη του A. Rostagni, βλέπε το ίδιο, σελ. 117-122. Πρβλ. και τη σημ. 30 στη μετάφραση.

11. Π.Β., 36, 26.

12. Το ίδιο, 28, 146.

13. Πορφύριος, *Πυθαγόρου βίος* 4.

Σε ό,τι αφορά το όνομα της πόλης (Κρότων), αν και οι περισσότεροι μελετητές γράφουν ο Κρότωνας, εμείς ακολουθούμε τη θέση του

μεταφραστή του *Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας* των Liddell και Scott, Ξ. Μόσχου. σύμφωνα με τον οποίο, ο Κροτωνιάτης είναι ο κάτοικος *της* Κρότωνος. Θεωρούμε δηλαδή ότι η πόλη ονομάζεται *η* Κρότων (η Κρότωνα).

Στο ερώτημα από πού πήρε η πόλη το όνομα αυτό, την απάντηση μας τη δίνει ο ίδιος ο Πυθαγόρας, ο οποίος –σύμφωνα με όσα μας λέει ο Ιάμβλιχος– μιλώντας στους χίλιους προεστούς της, διηγείται τον τρόπο της κατοίκησης της πόλης της Κρότωνος. Σύμφωνα λοιπόν με το μύθο, η πόλη οργανώθηκε κατ' εντολή του Ηρακλή γύρω από το μνήμα του Κρότωνα, ο οποίος φονεύθηκε κατά λάθος από τον ημίθεο όταν ο Κρότων έσπευσε για να τον βοηθήσει. Βλέπε Π.Β., 9, 50.

14. H. Diels, W. Kranz (eds.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 3 τόμοι. Weidmann, Dublin-Zürich, 1966. τόμος 1, 14, 7 και Π.Β., 2, 11.

Περισσότερες πληροφορίες για την παιδεία του Πυθαγόρα, βλέπε στο βιβλίο του Philip J. A., *Pythagoras and Early Pythagoreanism,* Phoenix, Toronto, 1966. Appendix I. σελ. 188-189 και Jean-Françoise Mattéi, *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, μτφρ. Κική Καφαμπέλη, Ινστιτούτο του Βιβλίου, Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995 (1993), σελ. 16-17.

15. Οι αναφορές του Πορφύριου (*Πυθαγόρου βίος*, 17), του Ιάμβλιχου (Π.Β., 28, 146 και 151) και του Πρόκλου [*Εις τον Τίμαιον*, E. Diehl (ed.), Leipzig. 1903 (tr. by A.-J. Festugière, 5 vols., Paris. 1966-68). IV, 161, 4, V, 168, 8] για τη μύηση του Πυθαγόρα στα ορφικά μυστήρια είναι ενδεικτικές.

16. Πρβλ. Th. Gomperz. *Greek Thinkers, A History of Ancient Philosophy*, 2 τόμοι, tr. L. Magnus, London, 1964, τόμος 1, σελ. 100. Βλέπε επίσης σημ.. 35 της μετάφρασης.

17. Βλέπε Πορφυρίου, *Πυθαγόρου βίος*, 12 και 15, και Π.Β., 4, 19. Πρβλ. Th. Gomperz, *Greek Thinkers, A History of Ancient Philosophy*, τόμος 1, σελ. 127. Τα κείμενα των μαγικών λόγων του Ζωροάστρη αργότερα θα σχολιάσουν τόσο ο Μιχαήλ Ψελλός (1018-1078) όσο και ο Πλήθων ο Γεμιστός (δέκατος τέταρτος αιώνας μ.Χ.). Για

μετάφραση των σχολίων αυτών, βλέπε Γ. Γ. Πλήθων και Μ. Ψελλός, *Μαγικά λόγια του Ζωροάστρη*, μτφρ. Μαρίας Κεκροπούλου, Εκδ. Ενάλιος, Αθήνα, ειδικά σελ. 172-234. Για τα ταξίδια του Πυθαγόρα στην Αίγυπτο και στη Βαβυλωνία βλέπε και Peter Gorman, *Pythagoras, A Life*, Routledge and Kegan Paul, London, 1979, κεφ. 3. 43-68.

18. Π.Β.. 3, 19.

19. Το ίδιο, 6, 28.

20. Το ίδιο, 6, 29- 30.

21. Πορφυρίου, *Πυθαγόρου βίος*, 18.

22. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 3.

Για την πολιτική επιρροή του Πυθαγόρα και την πολιτική δύναμη που απέκτησαν οι Πυθαγόρειοι, αποκτώντας το δικαίωμα της διακυβέρνησης της Κρότωνος, βλέπε Kurt von Fritz, *Pythagorean Politics in Southern Italy*, Octagon Books, New York, 1977, B. L. Van der Waerden, *Die Pythagoreer*, Artemis Verlag, Zürich und München, 1979, σελ. 202-222 και T. J. Dunbabin, *The Western Greeks*, Oxford, 1948, σελ. 61 (W. K. C.Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vols. 6, Cambridge University Press, 1962, τόμος 1, σελ. 175-176). Βλέπε επίσης σημ. 128 της μετάφρασης.

23. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 3.

24. Βλέπε C. J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, σελ. 189- 192 και Αθανάσιος Κανελλόπουλος, Ο Πυθαγόρας ως Πολιτικός, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), Αθήνα, 1992, σελ. 45-49, ειδικά σελ. 48.

Η τάξη των φιλοσόφων αργότερα θα χωριστεί αρχικά από τον Πλάτωνα σε τρεις κατηγορίες, τους θεωρητικούς τους πρακτικούς και τους λογικούς, ενώ αργότερα από τον Αριστοτέλη σε δύο, τους θεωρητικούς (θεολόγοι, μαθηματικοί και φυσικοί) και τους πρακτικούς (νομοθέτες, οικονομολόγοι και πολιτικοί). Η αριστοτέλεια διάκριση διατηρείται και από τον Ιάμβλιχο (Π.Β. (βλέπε λ.χ. 18, 82 και 89), *Περί της κοινής μαθηματικής επιστήμης* [*De Communi Mathematica*

Scientia, N. Festa (ed.). κεφ. 15 και 30]}. Για το ζήτημα αυτό. βλέπε Dominic J. O' Meara, Aspects of Political Philosophy in Iamblichus, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), Bristol Classical Press, London, 1993, σελ. 65-73.

25. Π.Β.. 16. 69.

26. Πορφυρίου, *Πυθαγόρου βίος*, 54.

27. Π.Β., 30, 177 και 35, 261.

28. Το ίδιο, 35, 248- 249.

29. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 39.

30. Το ίδιο, VIII, 40, και Πορφυρίου, *Πυθαγόρου βίος* 57. Πρβλ. και Π.Β.. 35, 249.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει στην αρχή της Εισαγωγής, οι πληροφορίες που έχουμε γύρω από τις χρονολογίες της γέννησης και του θανάτου του Πυθαγόρα είναι ασαφείς και συγκεχυμένες. Αποφεύγοντας έτσι τις πιθανές αντιφάσεις ή τα προβλήματα που προκύπτουν από την αντιπαράθεση όλων των βιογραφικών μαρτυριών επιχειρήσαμε να δώσουμε μια συνοπτική βιογραφική πληροφόρηση. Θα ήταν ωστόσο παράλειψη αν δεν αποτολμούσαμε μια βιογραφική παρουσίαση και χρονολογική τοποθέτηση των γεγονότων σύμφωνα με αυτά που μας λέει αποκλειστικά ο Ιάμβλιχος.

Ο Ιάμβλιχος λοιπόν στο 2,11 του *Περί του Πυθαγορικού βίου* μας λέει ότι ο Πυθαγόρας, γύρω στα 18 του χρόνια, όταν άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτες ενδείξεις της επερχόμενης τυραννίδας του Πολυκράτη, έφυγε από τη Σάμο και πήγε απέναντι στη Μίλητο, όπου και συνέχισε τις σπουδές του στον Φερεκύδη, τον Αναξίμανδρο και τον Θαλή. Αργότερα απέπλευσε στη Σιδώνα (Π.Β.. 3,13) και από εκεί στην Αίγυπτο, όπου και παρέμεινε 22 χρόνια, φοιτώντας στα ιερά, ασχολούμενος με τη γεωμετρία και μυούμενος στις τελετές των θεών, μέχρις ότου συνελήφθηκε από τους στρατιώτες του Καμβύση και μεταφέρθηκε αιχμάλωτος στη Βαβυλώνα. Εκεί παρέμεινε 12 χρόνια, όπου έμαθε την τελειότερη θρησκεία των θεών και έφθασε στο υψηλό-

τερο σημείο γνώσης της επιστήμης των αριθμών, της μουσικής, της αστρονομίας και της γεωμετρίας. Περίπου στο 56ο έτος της ηλικίας του ο Πυθαγόρας επέστρεφε στη Σάμο (Π.Β. 4,19), όπου και επιχείρησε να διδάξει τους Σαμίους, πράγμα όμως που δεν κατόρθωσε καθώς οι συμπολίτες του δεν εκδήλωσαν το ανάλογο ενδιαφέρον (Π.Β., 5, 20-21). Στη συνέχεια επισκέφθηκε τη Δήλο, την Κρήτη και τη Σπάρτη (Π.Β., 5,25), ενώ όταν επέστρεφε στη Σάμο έκτισε φιλοσοφική σχολή, το λεγόμενο του *Πυθαγόρου ημικύκλιον* (Π.Β., 5,26). Δεν έμεινε όμως για πολύ καιρό εκεί, καθώς τα πολιτικά πράγματα δεν υποβοηθούσαν τη φιλοσοφική του ενασχόληση· μετοίκησε στην Ιταλία (κατά την 62η ολυμπιάδα, Π.Β., 8, 35) και εγκαταστάθηκε στην Κρότωνα όπου και παρέμεινε για 20 σχεδόν χρόνια, μέχρι τη ζηλόφθονη επίθεση των οπαδών του Κύλωνος. Αν δεχθούμε τώρα την θέση του Ιάμβλιχου στο 36.265, σύμφωνα με την οποία ο Πυθαγόρας δίδαξε 39 χρόνια και έζησε περίπου 100, τότε πρέπει να εικάσουμε ότι τα υπόλοιπα 19 τα έζησε απομονωμένος στο Μεταπόντιο.

Το σταθερό ιστορικό σημείο από όλα όσα πιο πάνω έχουμε αναφέρει είναι η 62η ολυμπιάδα, η οποία και λαμβάνει χώρα λίγο μετά το 530, το 529 π.Χ. Αν τώρα ο Πυθαγόρας δίδαξε 39 χρόνια τότε πρέπει να πέθανε το 490. Ας υπολογίσουμε και το χρόνο της γέννησής του:Έζησε περίπου 100 χρόνια, μας λέει ο Ιάμβλιχος, άρα, εάν τα 39 από αυτά τα έζησε μετά το 529, η γέννησή του κυμαίνεται μεταξύ του 590-589 π.Χ.

Οι χρονολογίες λοιπόν στις οποίες πρέπει να τοποθετήσουμε τα γεγονότα που αναφέραμε πιο πάνω, έχουν ως εξής (Τη θέση αυτή υποστηρίζουν τόσο ο A. Rostagni, (Atti della R. Acc. Delle Scienze di Torino, 1914, σελ. 373 και εξής, 554 και εξής) όσο και ο von Fritz (*Pythagorean Politics in Southern Italy*, 1940, κεφ. 3):

590-589	γέννηση του Πυθαγόρα
589-571	18 χρόνια παραμονής στη Σάμο
571-567	χρόνια σπουδών κοντά στους Φερεκύδη, Αναξίμανδρο

	και Θαλή
567-545	22 χρόνια στην Αίγυπτο
545-533	12 χρόνια στη Βαβυλώνα
	56 χρονών
533-529	επιστροφή στη Σάμο· επισκέψεις στη Δήλο, την Κρήτη και τη Σπάρτη
529-509	20 χρόνια παραμονής στην Κρότωνα
509-490	19 χρόνια παραμονής και θάνατος του Πυθαγόρα στο Μεταπόντιο
	100 χρονών

Υπάρχουν ωστόσο ενστάσεις.

Εάν δεχθούμε τη μαρτυρία του Τίμαιου, σύμφωνα με την οποία ο Εμπεδοκλής άκουσε τον Πυθαγόρα (απ. 81), τότε είναι αδύνατο να δεχθούμε ότι ο Πυθαγόρας πέθανε το 490, καθώς τόσο ο Απολλόδωρος όσο και ο Διογένης Λαέρτιος τοποθετούν την ακμή του Εμπεδοκλή κατά το διάστημα της 84ης Ολυμπιάδας (*Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 74), δηλαδή μεταξύ του 444-441. Εάν κάποιος αποδεχθεί ως ορθό αυτό που υποστηρίζει ο Ιάμβλιχος σχετικά με το ότι ο Πυθαγόρας έζησε "περίπου 100 χρόνια", τότε η ένσταση αυτή μπορεί να αναιρεθεί εάν περιορίσουμε σημαντικά την παραμονή του Πυθαγόρα στην Αίγυπτο και την Βαβυλώνα, και εάν θεωρήσουμε ότι έζησε από το 570 μέχρι το 470. Την άποψη αυτή υποστηρίζει ο Delatte.

Ο Πυθαγόρας μπορεί να έζησε περίπου 100 χρόνια. Είναι όμως έτσι;

Ο Διογένης Λαέρτιος μας λέει ότι ο Πυθαγόρας, σύμφωνα με τον Ηρακλείδη τον γιο του Σαραπίωνα, πέθανε 80 χρονών, ενώ οι περισσότεροι ότι πέθανε 90 χρονών (*Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 44). Πόσο πι-

θανό όμως είναι ένα παιδί 14 ετών που ζούσε στον Ακράγαντα να συνάντησε και να εμπνεύσθηκε από τον ηλικιωμένο Πυθαγόρα, που ζούσε απομονωμένος στο Μεταπόντιο; Και τέλος, γιατί να δεχθούμε τη μαρτυρία ότι ο Πυθαγόρας έζησε περίπου 100 χρόνια και όχι αυτήν του Π.Β., 35.249, ή του Δικαίαρχου στο κείμενο του Πορφύριου, σύμφωνα με την οποία ο χρόνος της διαμονής του Πυθαγόρα στο Μεταπόντιο είναι πολύ μικρότερος; Τις απορίες αυτές έρχεται να μας λύσει η C. J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, κεφ. 2, σελ. 20-27.

31. Π.Β., 35. 254. Πρβλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII,3.

31. Π.Β., 35. 254. Πρβλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII,3.

32. Π.Β., 28. 137.

33. Βλέπε F. M. Cornford, Μυστικισμός και Επιστήμη στην Πυθαγορική Παράδοση, *Οι Προσωκρατικοί: Συλλογή Κριτικών Δοκιμίων*, 2 τόμοι, Α.-Φ. Μουρελάτος (επ.), εκδ. Κωστέα-Γείτονα, Αθήνα, 1998, τόμος 1, σελ. 195-227, ειδικά σελ. 202.

Τη θέση αυτή περί της αθανασίας της ψυχής και της φυλάκισής της στο θνητό σώμα, οι Πυθαγόρειοι φαίνεται να την λαμβάνουν από τους Ορφικούς, ενώ αργότερα την ίδια θέση διατηρεί και ο Πλάτων (*Κρατύλος*, 400c), καθώς επιχειρηματολογεί στον *Φαίδωνα*, όπου ο διάλογος αρχίζει με αναφορά στον Πυθαγόρειο Φιλόλαο. Για τη σχέση του Φιλόλαου με τον Πλάτωνα, βλέπε σημ. 245 της μετάφρασης.

34. Για τη σχέση του Ορφέα με τον Πυθαγόρα, βλέπε W. Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, μτφρ. Ν. Μπεζεντάκος και Αφροδίτη Αβαγιανού, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993 (1977), κεφ. 6, 2.3, "Ορφεύς και Πυθαγόρας", σελ. 600-609. Βλέπε επίσης τις σημειώσεις 50 και 157 της μετάφρασης.

35. Βλέπε Friedrich Nietzsche, *Grossoktavausgabe Werke*, 19 τόμοι, Leipzig: 1901-1913, τόμος 19, σελ. 214-224. Βλέπε επίσης, Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Σχόλια εις Αριστοτέλους "Μετά τα φυσικά"* 1, tr. by W. Dooley, R. Sorabji (ed.), Duckworth, London, 1989, 38-39, 12, σελ. 63-65.

36. Βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield, (eds.), *The Presocratic Philosophers*, Cambridge University Press, 1987 (1953), σελ. 213. Πρβλ. Ivan Gobry, *Pythagore, ou la Naissance de la Philosophie*, Paris, 1973, σελ. 39.

37. Βλέπε Π.Β., 17, 71 και 74.

38. Το ίδιο, 17, 72.

39. Το ίδιο, 17, 72, 18, 82, 18, 86.

40. Το ίδιο, 18, 81. Καθίσταται λοιπόν φανερό ότι ο Πυθαγόρειος τρόπος της εκπαίδευσης είναι και πρακτικός και θεωρητικός. Η πρακτική φιλοσοφία ορίζεται έτσι από τους Πυθαγορείους ως η πηγή της ανθρώπινης αρετής, ενώ η θεωρητική φιλοσοφία ορίζεται ως η θεία αρετή και ως η μητέρα της αλήθειας. Η εκπαιδευτική, λοιπόν, πολιτική των Πυθαγορείων επιδιώκει αρχικά να κάνει τους ανθρώπους Ανθρώπους και μετά θεούς. Ο άνθρωπος αρχικά γίνεται μέσω των ακουσμάτων και της πολιτικά ενάρετης στάσης του Άνθρωπος, ενώ στη συνέχεια θεοποιείται μέσω των Μαθημάτων και των επιστημών, που τον θέτουν στο δρόμο της θείας αρετής και τον βοηθούν να γνωρίσει τόσο τη σύσταση των αθάνατων θεών και των θνητών ανθρώπων όσο και τον τρόπο με τον οποίο όλα τα πράγματα είναι διακριτά –λόγω του είδους τους– και ταυτοχρόνως ενωμένα –ως περιεχόμενα του τέλειου σύμπαντος. Ακριβώς την πορεία αυτή είναι που μας δείχνουν ότι πρέπει να ακολουθούμε τα *Χρυσά έπη* (στ. 46-48 και 50-51) των Πυθαγορείων, τα οποία σχολιάζει ο Αλεξανδρινός νεοπλατωνικός φιλόσοφος Ιεροκλής, ο δάσκαλος του Θεοσέβιου, τον πέμπτο μ.Χ. αιώνα. Βλέπε Ιεροκλέους, *Σχόλια εις τα Χρυσά έπη των Πυθαγορείων*, μτφρ. Π. Γράβιγγερ, εκδ. Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1999, σελ. 17-20, 114-121 και 124-125.

41. Βλέπε Π.Β., 16, 68-70, 24, 106 και 25, 114.

42. Για την έννοια της *θεωρίας*, βλέπε Dorothy Emmet, Theoria and the way of life, *Journal of Theological Studies*, 17, 1966: 38-52. Πρβλ. F. M. Cornford, *From Religion to Philosophy*, London 1912, σελ. 198.

43. Θέωνος Σμυρναίου *Τῶν κατὰ τὸ μαθηματικὸν χρησίμων εἰς τὴν*

Πλάτωνος ἀνάγνωσιν, Lipsiae. B. G. Teubneri, 1878, σελ. 14.

44. Για τη σχέση του πυθαγορισμού με τον ορφισμό, βλέπε και J. Anton, Ο πυθαγόρειος τρόπος του βίου: Θρησκεία και Ηθική, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 9-19, ειδικά σελ. 11-12.

45. Βλέπε Π.Β., 17, 74.

Για το θέμα της πυθαγόρειας *κάθαρσης*, βλέπε το άρθρο του Βασίλη Πανούση, Η Πυθαγόρεια Κάθαρση, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 58-73. Για το πρόβλημα της κάθαρσης του κακού στους νεοπλατωνικούς και κυρίως στην πλωτινική φιλοσοφία, βλέπε τη Διδακτορική Διατριβή του Ανδρέα Μάνου, *Η οντολογία του πάθους στο έργο του Πλωτίνου*, Αθήνα, 1990, κυρίως κεφάλαιο 6, σελ. 118-139.

46. Πρβλ. Ιάμβλιχος, *Προτρεπτικός επί φιλοσοφίαν*, L. Pistelli (ed.), 1888, ανατ. Teubner, Stuttgart, 1967, VII, 118K, και XXI, 324K.

47. Βλέπε Ιάμβλιχος *Περί Μυστηρίων*, G. Parthey (ed.), Berlin, 1857, ανατ. Amsterdam, 1965, II, 11.

Το έργο αυτό, σύμφωνα με τον John Dillon, ανήκει στην πρώτη συγγραφική περίοδο του Ιάμβλιχου, προτού ο συγγραφέας έρθει σε επαφή με τον Πορφύριο, και φαίνεται να έχει επιρροές τόσο από τα έργα του Ανατόλιου, του Νικόμαχου του Γερασηνού και των άλλων Νεοπλατωνικών όσο και από το Ερμητικό «σύστημα» και τους Χαλδαϊκούς Χρησμούς. Βλέπε John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Leiden, Brill, 1973, Εισαγωγή, σελ. 18.

Υπάρχει ωστόσο και η άποψη (αν και οι ειδικοί διαφωνούν) που υποστηρίζει ότι το βιβλίο αυτό δεν είναι του ίδιου του Ιάμβλιχου αλλά των μαθητών του, μερικοί εκ των οποίων ήταν ο Αιδέσιος, ο Χρυσάνθιος, ο Ευσέβιος, ο Μάξιμος, ο Σώπατρος, ο Σαλλούστιος και ο Θεμίστιος, που όμως δεν μπορούν να χαρακτηριστούν τόσο ως αυθεντικοί στοχαστές όσο ως σχολιαστές προγενέστερων φιλοσόφων ή ιεραπόστολοι του μυστικισμού.

48. Βλέπε E. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Για-

τρομανωλάκης, εκδ. Καρδαμίτσα, 1977 (1951), Παράρτημα ΙΙ. "Θεουργία", σελ. 234-245, και Μ. Nilsson, *Η Πίστη των Ελλήνων*, μτφρ. Ι. Κ. Μαζαράκης Αινιάν, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα, 1998, σελ. 202- 203. Βλέπε επίσης σημ. 50 της μετάφρασης.

49. Βλέπε Ιάμβλιχος, *Περί Μυστηρίων*, Ι, 12, 14. ΙΙΙ, 16-18 κ.ά. Η θέση του Ιάμβλιχου για τη θεϊκή βούληση δεν διαφοροποιείται στα βασικά της σημεία από τη θέση του Πλωτίνου για τη θεϊκή δραστηριότητα. Η νεοπλατωνική ωστόσο άποψη για τη θεϊκή βούληση και δράση διαφοροποιείται από την ανάλογη χριστιανική στο ότι εξαρτάται αποκλειστικά από τους θεόσταλτους, αλλά κοσμικούς, νόμους και όχι από μια υπερφυσική παρέμβαση, έννοια τόσο απεχθή για τους ύστερους νεοπλατωνιστές.

50. Βλέπε Mario Vegetti, *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*, μτφρ. Γ. Χ. Δημητρακόπουλος, Εκδ. Π. Τραυλός, Αθήνα, 2000, σελ. 394-395.

51. Βλέπε Mark Edwards, Two Images of Pythagoras, Iamblichus and Porphyry, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 159-172, ειδικά σελ. 168.

52. Για τις διαφορές των τρόπων της θεολογίας (της νοερής θεωρίας περί του όντος), της θεουργίας (των δυνατών έργων) και της φιλοσοφίας (μιας προοπτικής διαλεκτικής) (*Περί Μυστηρίων*, ΙΙΙ, 6, 5-11), το ρόλο του λόγου, τα όρια του λόγου και του εξατομικευμένου υποκειμένου, βλέπε Andrew Smith, Iamblichus' Views on the Relationship of Philosophy and Religion in "De Mysteriis", *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 74-86.

Τα θαύματα, τώρα, εντάσσονται στον τρόπο της θεουργίας. Και ο θρύλος μας λέει ότι ο Πυθαγόρας έκανε αρκετά: *Βαδίζοντας από τη Σύβαρη στην Κρότωνα*, μας λέει ο Ιάμβλιχος, *συνάντησε στην παραλία ψαράδες που τραβούσαν τα δίχτυα, και ενώ ακόμη τραβούσαν τα δίχτυα από το βυθό γεμάτα ψάρια, είπε σε αυτούς ότι θα έπιαναν μεγάλη ποσότητα, ορίζοντας ακόμη και τον αριθμό. Και οι ψαράδες αφού του υποσχέθηκαν να πράξουν ό,τι τους παραγγείλει, εάν συμβεί ό,τι τους είπε, τους*

ζήτησε πάλι να αφήσουν τα ψάρια ζωντανά, αφού πρώτα τα μετρήσουν επακριβώς. Και το πιο θαυμαστό, κανένα από τα ψάρια μένοντας έξω από το νερό όσο χρόνο χρειάστηκε για το μέτρημα, δεν πέθανε, όσο αυτός ήταν παρών (Π.Β., 8, 36). Αλλού πάλι, μας λέει ότι *συγκράτησε την Δαυνία άρκτο, φοβερή μάστιγα των κατοίκων* (το ίδιο, 13, 60), ότι *μίλησε σε ένα βόδι και το έπεισε να μην τρώει κουκιά* (το ίδιο, 13, 61), ότι *κατέβασε στη γη έναν αετό*, (σημάδι των θεών), *που, αφού τον χάιδεψε, τον άφησε πάλι ελεύθερο και ότι κατείχε τη δύναμη του Ορφέα να ελέγχει τα θηρία, και να τα μαγεύει* (το ίδιο 13, 62). Βλέπε επίσης 28, 134- 136 και 142- 145.

Θαύματα ωστόσο, σύμφωνα με τον Ευνάπιο, έκανε και ο Ιάμβλιχος. Αναφερόμενος στο βίο του *θαυμάσιου* και *θεϊκού* Ιάμβλιχου, μας περιγράφει το εξής περιστατικό που έλαβε χώρα στα Γάδαρα της Συρίας, όπου πήγε ο Ιάμβλιχος κάποιο καλοκαίρι με τους μαθητές του για να απολαύσουν τα θερμά λουτρά: Υπήρχαν λοιπόν δύο θερμές πηγές, μικρές και χαριτωμένες, των οποίων τα ονόματα ζήτησε από τους μαθητές του να μάθουν από τους ντόπιους. Οι πηγές, λοιπόν, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο λόγο, λέγονταν η μια Έρως και η διπλανή Αντέρως. Ο Ιάμβλιχος τότε, ακουμπώντας στην επιφάνεια της μιας από τις δύο πηγές, αφού έκανε μια μικρή ευχή, ανέβασε από το βάθος της πηγής ένα μικρό αγόρι –Έρωτα– που είχε λευκή επιδερμίδα, χρυσαφένια μαλλιά και μέτριο ανάστημα. Το ίδιο έκανε στη συνέχεια και πάνω από τη δεύτερη πηγή, με τη μόνη διαφορά ότι ο Έρωτας που αναδύθηκε από αυτή είχε σκούρα και ηλιοκαμένα μαλλιά. Οι δύο Έρωτες τον αγκάλιασαν και του συμπεριφέρονταν σαν να ήταν ο πατέρας τους. Ο Ιάμβλιχος, αφού μίλησε για την καταγωγή τους και τελείωσε το μπάνιο του, αποχώρησε, απολαμβάνοντας το σεβασμό των μαθητών του. Βλέπε Ευνάπιου *Βίοι Σοφιστών*, W. Wright (ed.), London, 1922, Ιάμβλιχος, V, 2, 1-7.

53. Βλέπε John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Εισαγωγή, σελ. 3. Πρβλ. E. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, 3 τόμος, σελ. 613, σημ. 2.

54. Για τη συζήτηση που αφορά τον χώρο και το χρόνο του βίου του Ιάμβλιχου, βλέπε John Dillon, ο.π.π., σελ. 4-7 και J. Bidez, Le philosophe Iamblique et son école, *Revue des études grecques*, 32, 1919, σελ. 29-40. Πρβλ. A. Cameron, The date of Iamblichus Birth, *Hermes* 96 (1960): 374-376.

55. Βλέπε Ευνάπιος, *Βίοι Σοφιστών*, V, 1, 2, και Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, E. Schwartz (ed.), Leipzing, 1908, II, 726, 6-9. Πρβλ. Π.Β., 28, 152.

Πρβλ. επίσης Dominic J. O'Meara, *Pythagoras Revived*, Clarendon Press, Oxford, 1989, σελ. 23- 25.

56. O Πορφύριος, τριάντα χρόνια μετά το θάνατο του Πλωτίνου, στις αρχές του τέταρτου αιώνα δημοσιεύει την οριστική έκδοση των έργων του δασκάλου του. Η έκδοση του Πορφύριου ξεκινά με μια βιογραφία του Πλωτίνου (*Περί Πλωτίνου Βίου και της τάξεως των βιβλίων αυτού*), που σκοπό έχει μεταξύ άλλων να οδηγήσει τον αναγνώστη στο συμπέρασμα ότι ο δάσκαλός του είναι ο ιδεώδης φιλόσοφος και να τον πείσει για τη σημασία της ανάγνωσης των φιλοσοφικών θέσεων που ακολουθούν. Οι θέσεις αυτές, που παρατίθενται σε πραγματείες, διαιρούνται σύμφωνα με τον καταμερισμό του Πορφύριου σε έξι ομάδες, τις οποίες και αποκαλεί *Εννεάδες*, καθώς η κάθε μία περιέχει εννιά πραγματείες. Η κατάταξη μάλιστα των πραγματειών γίνεται με τέτοιον τρόπο, ώστε ο αναγνώστης να οδηγείται βαθμιαία μέσω των φιλοσοφικών θέσεων που παρατίθενται, από τη γνώση του υλικού κόσμου όλο και υψηλότερα, μέχρι να φθάσει στην πρώτη αρχή, την αρχή του Ενός. Έτσι, η έκδοση του Πορφύριου, θεωρημένη ως όλον, συνιστά μια συστηματική εισαγωγή, μύηση και πορεία προς τις ύψιστες αλήθειες της φιλοσοφίας.

Η έκδοση του Πορφύριου, πέραν της αξίας που έχει σε ό,τι αφορά την παρουσίαση του πλωτινικού φιλοσοφικού συστήματος, αναδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο την εμπιστοσύνη που έδειχναν οι φιλόσοφοι της εποχής του συγγραφέα στην αξία της προγενέστερης φιλοσοφικής παράδοσης, η οποία δια του πλωτινικού συστήματος οργανώνεται με

βάση την πρώτη αρχή του Ενός, μια αρχή που θα προκαλέσει το ενδιαφέρον τόσο των φιλοσόφων όσο και των χριστιανών.

Πέραν ωστόσο της έκδοσης της βιογραφίας και των έργων του Πλωτίνου, ο Πορφύριος συνέγραψε και άλλες πραγματείες, μεταξύ των οποίων και μια επιτομή των φιλοσοφικών αρχών του δασκάλου του με τον τίτλο *Αφορμαί προς τα νοητά*, έργο τεράστιας σημασίας για την ιστορία της φιλοσοφίας, καθώς εμπεριέχει το σπέρμα ολόκληρης της αντιπαράθεσης μεταξύ του ρεαλισμού και του νομιναλισμού. Ο θρησκευτικός χαρακτήρας της πορφύρειας φιλοσοφίας, γίνεται φανερός δια της θέσεως του σκοπού που υπηρετεί, ο οποίος δεν είναι άλλος από τη "σωτηρία της ψυχής". Ο Πορφύριος αναφέρεται σε τέσσερα είδη αρετών: τις *πολιτικές*, που απελευθερώνουν την ψυχή από το υπερβολικό πάθος της προσκόλλησης στο σώμα, τις *καθαρτικές*, που απελευθερώνουν την ανθρώπινη ψυχή από την προσκόλληση αυτή και τη στρέφουν προς το αγαθό, καθιστώντας την δαιμονική, τις *θεωρητικές*, που τείνουν προς το νου και που συνιστούν την έλλογη δραστηριότητα της ψυχής και, τέλος, τις αρετές του νου καθεαυτού, τις οποίες και αποκαλεί *παραδειγματικές*.

Σχετικά με την *κάθαρση*, στην οποία και επιμένει στο *Περί αποχής εμψύχων*, συνιστά αυστηρό *ασκητισμό*, συμπεριλαμβανομένης της αποχής από το κρέας και τις σεξουαλικές επαφές. Υποστηρίζει, μάλιστα, ότι, ο ίδιος, μονάχα μια φορά κατόρθωσε να προσεγγίσει τον ύφιστο θεό, όταν ήταν 68 χρονών. Στα ζητήματα των θρησκειών, αν και θεωρούσε τις εθνικές θρησκείες δικαιολογημένες, χωρίς να διαφοροποιεί τις θρησκείες των Ελλήνων από των βαρβάρων, εναντιωνόταν δυναμικά στους νεοτερισμούς του Χριστιανισμού μέσα από τα 15 βιβλία του *Κατά των Χριστιανών*, τα οποία και καταστράφηκαν ολοκληρωτικά από τον Θεοδόσιο τον Β΄ το 335. Αυτό το έργο προκάλεσε τέτοιες αντιδράσεις ώστε εκδόθηκαν απαντήσεις μεταξύ άλλων και από τον Μεθόδιο και από τον Ευσέβιο από την Καισαρεία. Για τα θέματα αυτά, βλέπε το βιβλίο του Th. Wittaker, *The Neo-Platonists: A study in the History of Hellenism*, Georg Olms Verglagbuchhandlung,

Hildesheim. 1961. κεφ. 7, σελ. 107-120. Βλέπε επίσης *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*. A. H. Armstrong (ed.), Cambridge University Press, 1970, σελ. 283-297.

57. Η Αθηναϊκή σχολή δημιουργήθηκε αργότερα από τη Συριακή και οι εκπρόσωποί της ασχολήθηκαν με επιστημονικότερα ζητήματα, ειδικά με την έκθεση των πλατωνικών και των αριστοτελικών απόψεων. Ο πρώτος της αρχηγός ήταν ο Πλούταρχος από την Αθήνα, που τη διηύθυνε μέχρι και το 433 και που όπως φαίνεται ακολούθησε τις πλωτινικές αρχές. Ο διάδοχός του ήταν ο Συριανός (περίπου μέχρι το 450) και αργότερα ο Πρόκλος, του οποίου τα σχόλια, κυρίως πάνω στον πλατωνικό *Τίμαιο* και την *Πολιτεία*, η *Θεολογική Στοιχείωση* και το *Περί της κατά Πλάτωνος Θεολογίας*, είναι τα σημαντικότερα έργα. Επιχείρησε, όπως και οι ύστεροι σχολαστικοί, να μετατρέψει ολόκληρη τη φιλοσοφική παράδοση σε ένα ολοκληρωμένο λογικό σύστημα και θεωρούσε τα πλατωνικά κείμενα ως τα πλέον σημαντικά. Έδινε ωστόσο σημασία και στα κείμενα του Ησιόδου και του Ομήρου, ενώ έδειχνε επίσης σεβασμό στα κείμενα του Ιάμβλιχου, του οποίου τα έργα μαζί με αυτά του Πορφύριου για τον Πλωτίνο αποτελούσαν τις κυριότερες πηγές από τις οποίες αντλούσε στοιχεία για το δικό του έργο.

Μικρότερης σημασίας για τη σχολή είναι οι θέσεις των διαδόχων του Πρόκλου, του Μαρίνου, του Ζηνόδοτου, του Ισίδωρου από την Αλεξάνδρεια, του Αίγιου και του Δαμάσκιου.

Το 529 η διδασκαλία της φιλοσοφίας στην Αθήνα απαγορεύθηκε από τον Ιουστινιανό και η περιουσία της σχολής δημεύθηκε. Δύο χρόνια αργότερα, ο Δαμάσκιος μαζί με τον Σιμπλίκιο, τον γνωστό σχολιαστή του Αριστοτέλη, τον Πρισκιανό από τη Λυδία και τέσσερις άλλους Νεοπλατωνικούς, πήγαν στην Περσία ελπίζοντας να βρουν το βασιλιά Χοσρόη, ο οποίος ήταν φίλος της φιλοσοφίας, αλλά απογοητεύθηκαν και το 533 γύρισαν στην Αθήνα, περιορίζοντας τη δραστηριότητά τους, σε απλή έκθεση των πλατωνικών και των αριστοτελικών απόψεων.

Για την Αθηναϊκή σχολή, βλέπε Th. Wittaker, *The Neo-Platonists: A study in the History of Hellenism*, κεφ. 9, σελ. 155-184, *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, A.H. Armstrong (ed.), Cambridge University Press, 1970, σελ. 302- 325, και R.T. Wallis, *Neoplatonism*, Bristol Classical Paperbacks, London/Indianapolis/Cambridge, 1995 (1972), σελ. 138-159.

58. Σχόλια πάνω σε πλατωνικούς διαλόγους, οι οποίοι και συνιστώνται ως πνευματικός οδηγός. Κατά το μεγαλύτερο μέρος τους έχουν χαθεί. Τα διασωθέντα ωστόσο αποσπάσματα βρίσκονται συγκεντρωμένα στο βιβλίο που εξέδωσε ο John Dillon, με τον τίτλο *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta* (*Αλκιβιάδης, Φαίδων, Φαίδρος, Τίμαιος, Παρμενίδης*). Υπάρχουν ωστόσο μαρτυρίες για σχόλια και στους διαλόγους του *Γοργία*, του *Κρατύλου*, του *Θεαίτητου*, του *Σοφιστή*, του *Συμποσίου* και του *Φιλήβου* (βλέπε το ίδιο, σελ. 22-23).

59. Πορφύριου, *Επιστολή προς Ανεβώ*, A. R. Sodano (ed.), Naples, 1958.

Η επιστολή στον Ανεβώ τον Αιγύπτιο συνίσταται σε μια σειρά ειρωνικών ερωτημάτων πάνω στη δαιμονολογία και στον αποκρυφισμό. Η πρόθεση του Πορφύριου είναι να αποδείξει την ανοησία της απόπειρας εκ μέρους των ανθρώπων να δεσμεύσουν τους θεούς με μαγικά. Βλέπε E. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, Παράρτημα II, "Θεουργία", σελ. 238.

Και αυτό ακριβώς είναι το σημείο στο οποίο ο Ιάμβλιχος εστιάζει την κριτική του κατά του Πορφύριου: αρνούμενος να αποδεχτεί τη διάκριση μεταξύ θεωρίας και τελετουργίας, αδυνατεί να διαχωρίσει τα φιλοσοφικά από τα θεουργικά ερωτήματα. Η πορφύρεια θεουργία, θεωρούμενη απλά ως το στοιχείο που δεσμεύει τον αισθητό κόσμο, αδυνατεί να διακρίνει τη συναιτία από την αληθινή αιτία της θεουργικής δύναμης που παρέχεται δια της θείας χάριτος στα τελετουργικά (*Περί Μυστηρίων*, III, 26-27, V, 7-10). Η δύναμη λοιπόν αυτή, που υπερβαίνει τη δύναμη κάθε αισθητού, σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο, δεν μπο-

ρεί να θεωρηθεί νοητικά, καθώς δεν περιορίζεται στο χώρο του αισθητού. Βλέπε και το άρθρο του Clemens Zintzen, "Μυστικισμός και Μαγεία στην Νεοπλατωνική Φιλοσοφία", *Rheinisches Museum*, 108 (1965): 71-100 [παρακολουθούμε τη μετάφραση του Ι.Γ. Καλογεράκου, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2000, ειδικά σελ. 38 -49]. Πρβλ. Annick Charles-Saget, La théurgie, nouvelle figure de l'ergon dans la vie philosophique, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 107-115.

60. Η ιδέα ωστόσο της πυθαγοροποίησης της πλατωνικής φιλοσοφίας δεν είναι του Πορφύριου. Ο Νουμήνιος, ο Νικόμαχος από τη Γέρασα, και ο Ανατόλιος ήδη από τον δεύτερο αιώνα, επιχειρούν, όχι βέβαια τόσο συστηματικά όσο αργότερα ο Πορφύριος και ο Ιάμβλιχος, να ερμηνεύσουν τους πλατωνικούς διαλόγους με σκοπό να φτάσουν σε ένα συστηματικό πλατωνικό δόγμα. Για τις απόψεις τους, βλέπε D. O'Meara, *Pythagoras Revived*, σελ. 9-29 και R. T. Wallis, *Neoplatonism*, σελ. 16-36.

61. Για την επιρροή του Ιάμβλιχου στους δύο δασκάλους της Αθηναϊκής Σχολής, βλέπε το ίδιο, σελ. 119-209.

62. Για το πού πραγματικά βρισκόταν η Σχολή, βλέπε John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Εισαγωγή, σελ. 11-13.

63. Ευνάπιος, *Βίοι Σοφιστών* V, 1, 5.

64. Όπως μας λέει ο Werner Jaeger στο βιβλίο του *Πρωτοχριστιανικοί χρόνοι και Ελληνική Παιδεία* (μτφρ. Γ. Π. Βερροίου, εισαγωγή Κ. Δ. Γεωργούλη, Πάτρα/Αθήνα, 1966), από το βιβλίο του Πλωτίνου *Κατά γνωστικών* γνωρίζουμε ότι οι εθνικοί νεοπλατωνιστές, όπως και οι χριστιανοί πλατωνιστές, που είχαν ως βάση την ελληνική πνευματική παράδοση, αντιτάσσονταν στην τάση των "γνωστικών", υποστηρίζοντας τη διάκριση ενός εσωτερικού και ενός εξωτερικού είδους γνώσης, το οποίο και αντιστοιχούσε στην πλατωνική και αριστοτελική διάκριση μεταξύ των εννοιών της *αλήθειας* και της *δόξας*. Η διά-

κριση αυτή σύμφωνα με τον Jaeger "οδηγεί σε μυστικισμούς, όπως τον εσωτερικό πυθαγορισμό..." (σελ. 58-59).

65. Ο Ιουλιανός είναι αδύνατο να γνώρισε προσωπικά τον Ιάμβλιχο, καθώς γεννήθηκε κατά τον χειμώνα του 331-32. Τον «ανακάλυψε» όμως κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Αθήνα, όπου και σπούδασε αρχαία ελληνική φιλολογία. Βιογραφικά στοιχεία για τη ζωή του Ιουλιανού, βλέπε στην Εισαγωγή της μετάφρασης των Λόγων του αυτοκράτορα από τον Π. Γράβιγγερ, *Ιουλιανού, "Εις Μητέρα των Θεών" και "Εις Βασιλέαν Ήλιον"*, εκδ. Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1999, σελ. 7-25.

66. Ο συσχετισμός ωστόσο του πλατωνισμού με τον χριστιανισμό δεν μπορεί να θεωρηθεί ως καινοτομία του Ιουλιανού. Αντιθέτως, μορφές όπως ο Γρηγόριος Νύσσης, ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, ο Συνέσιος της Κυρήνης, και αργότερα ο Αυγουστίνος, ο Βοήθιος και ο Διονύσιος ο Αρειοπαγίτης θα ακολουθήσουν την ίδια οδό, παγιώνοντας τον όρο του "χριστιανικού (νεο)-πλατωνισμού" που σήμερα χρησιμοποιούμε ανενδοίαστα. Βλέπε Χ. Αποστολόπουλος, "Πλωτίνος-Μία Εισαγωγή στη θεωρία του", *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 9, 1992: 3-12, ειδικά σελ. 12.

67. Για την πιθανή σχέση μεταξύ της πυθαγόρειας, πάντα κατά τον Ιάμβλιχο, αντίληψης περί Θεού και της χριστιανικής, βλέπε το άρθρο του Φώτιου Σχοινά, Οι πυθαγόρειος τρόπος του βίου και η χριστιανική άσκηση, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 165-180.

68. Για τις ενστάσεις των νεοπλατωνικών στο χριστιανικό θεό (κυρίως την ανθρώπινη υπόστασή του), βλέπε R. T. Wallis, *Neoplatonism*, σελ. 104.

69. Οι *Χαλδαϊκοί Χρησμοί* (*Chaldaean Oracles*, E. des Places (ed.), Paris, 1971) είναι μια συλλογή μεγαλόστομων και σκοτεινών εξάμετρων χρησμών των Βαβυλωνίων, συντιθέμενων ή συλλεγμένων κατά την περίοδο της βασιλείας του Μάρκου Αυρήλιου (161-180 μ.Χ) από τον Ιουλιανό τον Χαλδαίο και τον γιο του τον Θεουργό και κατά πάσα πιθανότητα προερχόμενων από τις αποκαλύψεις μιας εκστατικής

προφητείας ή προφητειών που περιείχαν φυσιολατρικές παρατηρήσεις για τα ουράνια φαινόμενα, πίνακες αστρονομικών παρατηρήσεων (λ.χ. για τις εκλείψεις) και αστρολογικούς συνδυασμούς ζωδιακού κύκλου. Ο πρώτος νεοπλατωνικός που τους χρησιμοποίησε φανερά ήταν ο Πορφύριος, ο οποίος μάλιστα τους σχολίασε, εναρμονίζοντάς τους με τη νεοπλατωνική σκέψη. Για την επιστήμη των Χαλδαίων, βλέπε Marguerite Rutten, *Η επιστήμη των Χαλδαίων*, μτφρ. Α. Παρίση, Ινστιτούτο του βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, 1997 (1960). Βλέπε επίσης και τον πρόλογο του Παν. Μαρίνη, στην ελληνική μετάφραση των *Χαλδαϊκών Λόγων ή Χρησμών* από τον Ι. Αθηνογένη, Π. Γράβιγγερ (επ.), Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1998, σελ. 9-39.

Τα *Ερμητικά Κείμενα* (*Corpus Hermeticum*, A. D. Nauck (ed.), Les Belles Lettres, Paris, 1954, 4 τόμοι) αποδίδονται στον Ερμή τον Τρισμέγιστο και διαμορφώθηκαν στην αρχαία Αίγυπτο, στα χρόνια των Πτολεμαίων (4ος - 1ος αιώνας π.Χ). Στα τέλη λοιπόν του 4ου π.Χ αιώνα και στις αρχές του 3ου, οι Πτολεμαίοι βασιλείς Σωτήρας και Φιλάδελφος ζητούν από τον Μανέθωνα, έναν Αιγύπτιο ιερέα που ήξερε καλά Ελληνικά, να μεταφράσει τα ιερά κείμενα της Αιγυπτιακής σοφίας. Το όνομα του ιερέα –που στα αιγυπτιακά σημαίνει "Αλήθεια του Θοθ ή Τοθ" ή αλλιώς "Αλήθεια του Θεού της Σοφίας", του γραμματέα των θεών– οι Έλληνες αργότερα θα το αποδώσουν με το όνομα του Ερμή του Τρισμέγιστου, αυτού δηλαδή που είναι τρεις φορές μεγάλος. Μέσα από τους Λόγους αυτούς αποκαλύπτεται η Σοφία και η Φύση, ενώ η βούληση του θεού Ρα αποκαλύπτει τα απόκρυφα μέσω του Μανέθωνος.

Ωστόσο, πέραν των ομοιοτήτων που πιθανόν να υπάρχουν μεταξύ του κειμένου των *Χαλδαϊκών* και των *Ερμητικών Λόγων* και των *Ορφικών* κειμένων, εδώ τονίζουμε τη διαφορά που προκύπτει λόγω της απουσίας από τα δύο πρώτα οποιοσδήποτε τελετουργικής πρακτικής. Το θρησκευτικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τον Ορφισμό, στους *Χαλδαϊκούς* και τους *Ερμητικούς Λόγους* μετατρέπεται σε εσωτερικό μυστικισμό, μέσω του οποίου ο άνθρωπος –με τις δικές του δυνάμεις–

μπορεί να φθάσει στη μυστική ένωση με τον υπέρτατο νου (*Ερμή Τρισμέγιστου, Λόγος Ι*, Ποιμάνδρης, 6). Για τα θέματα αυτά, βλέπε την Εισαγωγή του Π. Ροδάκη στα *Ερμητικά Κείμενα*, τόμοι 2, Εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, 1990, τόμ. 1, σελ. 7-12. Πρβλ. και François Bonardel, *Ο Ερμητισμός*, μτφρ. Α. Στεφανής, Εκδ. Ινστιτούτου του Βιβλίου, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1994 (1985).

70. Βλέπε Πλωτίνου *Εννεάδες*, Armstrong A. H. (ed.), 7 vols., Loeb Classical Library, London, Cambridge, Mass., 1966- 1988, V, 1, 4, V, 6, 6, V, 9, 8, VI, 6, 8, VI, 6, 17, VI, 7, 17, VI, 7, 21.

Ο Πλάτων επίσης θα χρησιμοποιήσει το ίδιο τριαδικό σχήμα στο *Φίληβο* (30e), για να περιγράψει το Ένα δια του περιορισμένου και του απεριορίστου (Αριστοτέλους, *Μετά τα φυσικά*, Α 987b, 25- 30). Παρομοίως θα πράξει και ο Αριστοτέλης, για να περιγράψει την ουσία δια του δυνάμει και ενεργεία. Πρβλ. Πρόκλου, *Εις τον Τίμαιον*, Ι, 17, 23. Πρβλ. και τη σχετική με την "ουσία" σημ. 200 της μετάφρασης.

71. Πρβλ. Πλωτίνου *Εννεάδες*, Ι. 1, 9.

Βλέπε επίσης Ανδρέα Μάνου, *Η οντολογία του πάθους στο έργο του Πλωτίνου*, σελ. 123-129. Για το μυστικισμό του Πλωτίνου, βλέπε και Clemens Zintzen, *Μυστικισμός και Μαγεία στην Νεοπλατωνική Φιλοσοφία*, σελ. 19-37.

72. Δαμάσκιος, *Ἀπορίαι καὶ λύσεις περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς*, E. Ruelle (ed.), Paris, 1889, tr. by Combes, 1986, I, 86, 3 και εξής.

Ο André-Jean Festugière [*La révélation d' Hermès Trismégiste*, 3 τόμοι, Societe d'edition Les Belles Lettres, Paris, 1981 (1949-1954)], περιγράφοντας το θρησκευτικό σύστημα του Ιάμβλιχου έτσι όπως αποκαλύπτεται στο *Περί Μυστηρίων*, μας λέει ότι η πρώτη αυτή αρχή είναι ο ολόκληρος πρώτος θεός, ο *Είς*, που είναι Αγαθός και Ωραίος, και από αυτόν αυθόρμητα δημιουργείται ένας δεύτερος θεός, η μονάδα εκ του Ενός, που είναι σύμφωνη με την ουσία του πρώτου. Εξ αυτού του δεύτερου θεού προκύπτει το εξαίρετο πρώτο νοητό και κατόπιν η ανώτερη ψυχή. Βλέπε τόμο 3, σελ. 48-50.

Για τα προβλήματα που εγείρονται γύρω από το ζήτημα της πρώ-

της αρχής και τον τρόπο της πολλαπλής παραστάσεως του πρώτου Θεού μέσω των νοητών θεών (Πλωτίνου *Εννεάδες*, II, 9, 9), καθώς και για την ερμηνεία του Πρόκλου στα *Σχόλια στον Παρμενίδη* (*Υπόμνημα είς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην*, στο Proclus, *Opera inedita*, V. Cousin (ed.), Paris, 1864, 1066, 16 και εξής), βλέπε John Dillon, (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Appendix B, Iamblichus and the Origin of the Doctrine of Henads, σελ. 412-416 [ανατύπωση του ομότιτλου άρθρου στο *Phronesis*, 17 (1972): 102-106] και του ιδίου, Iamblichus and Henads Again, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds), σελ. 48-54.

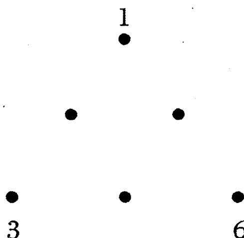
73. Πρβλ. και το άρθρο του Th. Robinson, *Πυθαγόρειοι και Πλάτων*, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 158-164. Πρβλ. επίσης Β. Τατάκη, Ελληνικός Μυστικισμός - Πλωτίνος, *Μελετήματα Χριστιανικής Φιλοσοφίας*, Εκδοτικός οίκος "Αστήρ", Αθήνα, 1981, σελ. 142-162, ειδικά σελ. 149-156. Βλέπε επίσης Bouyer, Louis, *The Christian Mystery: From Pagan Myth to Christian Mystery*, tr. by Illtyd Trethowan, T&T Clark, Edinburgh, 1990, κεφάλαιο 15, "Philosophy and Mysticism", σελ. 196-205.

74. Είναι εμφανές ότι η πλωτίνεια δεύτερη υπόσταση, η υπόσταση του Νου, είναι και για τον Ιάμβλιχο, κατά πάσα πιθανότητα, όπως άλλωστε πολύ πριν από τον Πλωτίνο και για τους Πυθαγορείους, η πιο σημαντική σε ό,τι αφορά τη διερμήνευση του Ενός ή του Θεού. Ο νους, όπως γίνεται σαφές, ενυπάρχει μέσα στην πρώτη υπόσταση, χωρίς όμως όντας εκεί να διευκολύνει την αναγνώριση εκ μέρους των ανθρώπων της παρουσίας του. Έτσι, σε ένα δεύτερο επίπεδο, η ανθρώπινη πλέον νόηση έρχεται να οργανώσει τα τυχαία μεν αλλά έν-νοα φαινόμενα και να τα θέσει σε τάξεις και κατηγορίες, προσδίδοντας μορφή ακόμη και στην πρωταρχική υπόσταση. Η σχηματοποίηση λοιπόν, θα μπορούσαμε, να πούμε της πρώτης υπόστασης, το πρωταρχικό δηλαδή τρίγωνο, οργανώνει τον τρόπο της θεωρίας και της ερμηνείας του Όλου έτσι, ώστε θα μπορούσαμε να υποψιαστούμε ότι

τα απορρέοντα τριαδικά ερμηνευτικά σχήματα δεν απορρέουν κατά τρόπο γραμμικό αλλά περιμετρικό. Αυτό σημαίνει ότι περιβάλλουν το αρχικό τρίγωνο ή επιμηκύνουν τις πλευρές του, χωρίς ωστόσο να αλλοιώνουν την ουσία της αρχικής του διάστασης. Αυτήν άλλωστε τη σημασία φαίνεται να έχει και ο αρχαιοελληνικός *γνώμονας* (⌋), που όμως λειτουργούσε αναφορικά με την έννοια του τετραγώνου ή του ορθογωνίου.

Στην περίπτωση των περιττών ή αλλιώς των τετράγωνων αριθμών η γωνία που σχηματίζεται είναι περιττή και το σχήμα πεπερασμένο. Στην περίπτωση των άρτιων ή αλλιώς των ετερομήκων αριθμών η γωνία που σχηματίζεται είναι άρτια και το σχήμα ετερόμηκες και ατελές (για το σχήμα "τετράγωνον – ετερόμηκες", βλέπε σημ. 245 της μετάφρασης). Εάν τώρα επιχειρήσουμε να βάλουμε μαζί τους περιττούς και τους άρτιους αριθμούς στο ίδιο σχήμα, το σχήμα αυτό είναι το ισόπλευρο τρίγωνο, στο οποίο ο τρίγωνος αριθμός *ένα* καταλαμβάνει την κορυφή, ενώ οι τρίγωνοι αριθμοί *τρία*, και *έξι*, η ωραιότητα και η κοσμική αρμονία (για την "έν-νοια" των αριθμών τρία και έξι, βλέπε τις σημειώσεις 181 και 182 της μετάφρασης), τα άλλα δύο άκρα του.

Στην περίπτωση φυσικά της ερμηνείας μιας πρωταρχικής οντολογικής βαθμίδας, εκεί όπου ο γνώμονας από καθαρά μαθηματικό εργαλείο γίνεται εργαλείο θεώρησης του εσωτερικευμένου λόγου, η ερμηνεία αποκτά σημασία μονάχα στο επίπεδο της πίστης για το ά-σφαλτο a priori. Βλέπε και το άρθρο του J. Bigelow, Το μη αλάνθαστον *a priori*. *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*. Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 20-26.

75. Βλέπε Πρόκλου *Εις τον Τίμαιον*, I, 49. Πρβλ. και Herbert Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*. 2 τόμοι, μτφρ. Λ. Μπενάκη, Ι. Αναστασίου, Γ. Μακρή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1981, τόμος Α΄, σελ. 54.

Σύμφωνα μάλιστα με τα *Χρυσά έπη*, όπου και δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην τριάδα αυτή, πρέπει να τιμούμε τους αθάνατους θεούς, τους "αγαυείς" (επιφανείς) ήρωες και τους καταχθόνιους δαίμονες (στ. 1-3), ενώ στα *Σχόλιά* του ο Ιεροκλής διευκρινίζει ότι οι αθάνατοι αυτοί θεοί δεν είναι ο δημιουργός Θεός, αλλά "οι εγκόσμιοι θεοί αυτού του Σύμπαντος" (σελ. 21) που απεικονίζουν πιστά όλα τα αγαθά της πρώτης Αρχής, και τους οποίους οφείλουμε πρώτιστα να τιμούμε (σελ. 34). Οι δεύτερες τώρα τιμές οφείλονται στα ενδιάμεσα όντα, στους αγαυείς δηλαδή ήρωες –τους αγαθούς και πάντοτε φωτεινούς, τους ά-κακους και α-λησμόνητους "έρωες και έρωτες", δηλαδή τους ερωτικούς και διαλεκτικούς εραστές του Θεού– που μας βοηθούν να μετέλθουμε από τη γήινη αυτή ζωή σε μια θεία ζωή και να καταστούμε πολίτες του ουρανού (σελ. 34-35). Ενδιάμεσα όντα θεωρούνται επίσης και οι "αγαθοί δαίμονες", τους οποίους μάλιστα ο Ιεροκλής ταυτίζει με τους αγαυείς ήρωες. Οι αγαθοί δαίμονες ορίζονται ως οι "δαήμονες" (ειδήμονες) και οι επιστήμονες των θείων νόμων και, ακόμη, ως οι αγγέλοι που μας αναγγέλλουν τους κανόνες της ευδαιμονίας και της ευζωίας.

Άλλοι, πάλι, τα ενδιάμεσα αυτά όντα τα κατανέμουν σε τρεις κατηγορίες, τους αγγέλους –που βρίσκονται εγγύτερα από τις άλλες δύο κατηγορίες στις ουράνιες και θείες οντότητες– τους ήρωες –που βρίσκονται εγγύτερα από τις άλλες δύο κατηγορίες στα γήινα πράγμα-

τα– και τους δαίμονες –οι οποίοι βρίσκονται ενδιάμεσα, μεταξύ των δύο άκρων (βλέπε Πλάτωνος *Κρατύλος*, 397e-398c). Και οι τρεις ωστόσο κατηγορίες –που όπως δείξαμε στην προηγούμενη παράγραφο, σύμφωνα με την ερμηνεία του Ιεροκλή ταυτίζονται– δεν ανήκουν στο θνητό γένος, αλλά προήλθαν εκ της απορροής της πρώτης αρχής, όπως το φως –το διαυγές και αγνό φως– απορρέει εκ της ουσίας του φωτεινού σώματος. Βλέπε Ιεροκλής, *Σχόλια εις τα Χρυσά έπη των Πυθαγορείων*, σελ. 33-36. Πρβλ. Π. Γράβιγγερ, *Ο Πυθαγόρας και η Μυστική Διδασκαλία του Πυθαγορισμού*, σελ. 337-341, και Johan C. Thom, *The Pythagorean Golden Verses*, E.J. Brill, Leiden, New York, Köln, 1995, σελ. 103-119.

76. Με την έννοια του λόγου δεν υπονοούμε την επιστημονική αιτιολόγηση της υλικής παράστασης που αντιθέτως μας απομακρύνει από τη θεϊκή σκέψη αλλά τον ίδιο τον τρόπο του βίου, έτσι όπως αποκαλύπτεται μέσα από τη θεουργική και τη φιλοσοφική δραστηριότητα. Πρβλ. Andrew Smith, Iamblichus' Views on the Relationship of Philosophy and Religion in "De Mysteriis", *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 84-85.

77. Για την περίληψη του περιεχομένου του *Προτρεπτικού επί φιλοσοφίαν*, βλέπε Th. Wittaker, *The Neo-Platonists: A study in the History of Hellenism*, κεφ. 7, σελ. 124-131 και D. O'Meara, *Pythagoras Revived*, σελ. 40-44.

78. Για τις σημασίες της λέξης "μαθηματικά" και "αριθμητική", βλέπε σημ. 60 της μετάφρασης.

79. Βλέπε D. O'Meara, *Pythagoras Revived*, σελ. 31.

80. Το ίδιο, σελ. 57-85. Για τα κείμενα που παρουσιάζει ο Ψελλός βλέπε, Appendix 1, σελ. 217-229.

Ο Ιάμβλιχος, μας λέει ο Ψελλός, έγραφε την αριθμητική των καλύτερων φύσεων (των νοητών όντων), των οποίων ο αριθμός είναι απόλυτος (Appendix 1, *Περί της ηθικής αριθμητικής και θεολογίας*, 53-58, σελ. 227). Με αυτή την ερμηνεία αποδεικνύουμε από τη μια ότι το κά-

θε ον του αισθητού κόσμου μπορεί να οδηγηθεί σε "υπερφυσική ένωση", και από την άλλη ότι μπορούμε να συλλάβουμε τους αριθμούς μέσα σε έννοιες ανώτερες και απόλυτες: υπάρχει το θείον έν, η θεία δυάδα και, ακόμη, το περιττό και το άρτιο [Βλέπε Β. Ν. Τατάκη, *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*, μτφρ. Εύας Καλπούρτζη, επιμέλεια Λίνου Μπενάκη, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα, 1977 (1947), σελ. 195]. Τις θέσεις του Μιχαήλ Ψελλού αργότερα ενστερνίστηκε και ο μαθητής του Ιωάννης ο Ιταλός από την Καλαβρία, ο οποίος θεωρούσε ότι, ανανεώνοντας τις προσπάθειες του Ιάμβλιχου και του Πρόκλου, θα κατόρθωνε να δημιουργήσει μια νέα παγκόσμια θρησκεία (το ίδιο, σελ. 264, 282).

81. Για το βιβλίο του Ιάμβλιχου *Περί του "Περί Ψυχής" του Αριστοτέλη*, βλέπε το άρθρο του H. J. Blumenthal, Did Iamblichus write a commentary on De Anima?, *Hermes* 102 (1974): 540-556.

82. Για το βιβλίο του Ιάμβλιχου *Περί των "Μεταφυσικών" του Αριστοτέλη* στο έργο του Συριανού, βλέπε το άρθρο του Loredana Cardullo, Giamblico nel "Commentario alla Metafisica" di Siriano, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds), σελ. 173-200.

83. Βλέπε Erwin Rohde, Die Quellen des Iamblichus in seiner Biographie des Pythagoras, *Rheinisches Museum*, 26 και 27 (1871 και 1872), σελ. 554-576 και 23-61 αντιστοίχως.

84. Βλέπε John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Εισαγωγή, σελ. 19. Παρόμοια είναι και η άποψη της C. J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Appendix C, σελ. 301. Αντιθέτως η σημασία των έργων του Νικόμαχου επαναλαμβάνεται σθεναρά και από τον D. J. O'Meara, *Pythagoras Revived*, σελ. 14-23.

85. Για τα προβλήματα που προκύπτουν σε ό,τι αφορά τη σχέση της πραγματικής φιλοσοφίας του Πυθαγόρα με τις θέσεις των ύστερων Πυθαγορείων, βλέπε σημ. 245 στη μετάφραση.

86. Ενδεικτικό αυτού είναι και το γεγονός ότι, από το κεφάλαιο 28 και εξής, το μεγαλύτερο μέρος του υλικού που χρησιμοποιείται έχει ήδη χρησιμοποιηθεί.

87. Γράφει χαρακτηριστικά ο Ευνάπιος για το ζήτημα αυτό (σε ελεύθερη μετάφραση): Οι λόγοι του δεν είναι διαποτισμένοι με ομορφιά και κομψότητα ούτε έχουν την καθαρότητα και τη γοητεία της απλότητας. Δεν είναι όμως και τελείως ασαφείς ούτε περιέχουν λάθος εκφράσεις, αλλά όπως έλεγε ο Πλάτων για τον Ξενοκράτη "δεν είχε κάνει θυσίες στις Χάριτες του Ερμή" (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, IV, 6). Δεν κερδίζει λοιπόν τον ακροατή και δεν τον γοητεύει ως προς την ανάγνωση, αλλά τον απωθεί και ερεθίζει την ακοή του. Βλέπε Ευνάπιου, *Βίοι Σοφιστών, Ιάμβλιχος*, V 1, 3-4.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

1. *Προοίμιον περὶ τῆς Πυθαγόρου φιλοσοφίας, ἐν ᾧ θεῶν παράκλησις προηγεῖται καὶ τὸ χρήσιμον καὶ δύσκολον τῆς πραγματείας συνεμφαίνεται.*

2. *Περὶ Πυθαγόρου καὶ τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας καὶ τῶν ἀποδημιῶν καὶ τῆς εἰς οἶκον ἐπανόδου καὶ τῆς ἐντεῦθεν εἰς Ἰταλίαν ἐξόδου καὶ ὅλως περὶ παντὸς τοῦ κατ' αὐτὸν βίου.*

3. *Τίς ὁ εἰς τὴν Φοινίκην αὐτοῦ ἔκπλους, καὶ τίς ἡ ἐκεῖ διατριβή, καὶ τίς ἡ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀποδημία καὶ πῶς γενομένη.*

4. *Τίς ἡ ἐν Αἰγύπτῳ αὐτοῦ διατριβή, καὶ πῶς ἐντεῦθεν ἀπεδήμησεν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ πῶς ἐκεῖ τοῖς μάγοις συνεγένετο, <καὶ> πῶς ἐπανῆλθεν αὖθις εἰς τὴν Σάμον.*

5. *Τίς ἡ ἐν τῇ Σάμῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐπιδημίαν ἐγένετο διατριβή, καὶ πῶς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ θαυμαστῇ τέχνῃ ἐπαίδευσεν, ἀποδημίαι τε αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ τρόποι ἀσκήσεως ἐν τῇ Σάμῳ.*

6. *Αἰτίαι δι' ἃς ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ περὶ τῆς ἀποδημίας αὐτοῦ ταύτης, καθολικός τε διορισμὸς περὶ Πυθαγόρου ὁποῖός τις ἦν καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτὸν φιλοσοφίας.*

7. *Κοινοί τινες ὡσπερεὶ τύποι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ αὐτοῦ πράξεων καὶ τῶν εἰς ἀνθρώπους ἐμφερομένων εἰς τὸ κοινὸν λόγων ὁποῖοί τινες ἦσαν.*

1. Προοίμιο για τη φιλοσοφία του Πυθαγόρα, στο οποίο γίνεται εμφανής η χρησιμότητα και η δυσκολία της πραγματείας· προτάσσεται παράκληση στους θεούς.

2. Για τον Πυθαγόρα, την καταγωγή του και την πατρίδα του, την ανατροφή και την παιδεία του, την αποδημία και τον επαναπατρισμό του, την εγκατάστασή του στην Ιταλία και γενικά για κάθε πράγμα που αφορά τη ζωή του.

3. Αναφορικά με τον απόπλου του Πυθαγόρα στη Φοινίκη, τη διαμονή του, την αποδημία του από εκεί στην Αίγυπτο και τον τρόπο που έγινε η αποδημία αυτή.

4. Πώς ήταν η διαμονή του στην Αίγυπτο, πώς αποδήμησε στη Βαβυλώνα, πώς συναναστράφηκε με τους μάγους <και> πώς επέστρεψε ξανά στη Σάμο.

5. Με ποιον τρόπο περνούσε τον καιρό του στη Σάμο και πώς εκπαίδευσε τον συνώνυμό του Πυθαγόρα με αξιοθαύμαστη τέχνη· τα ταξίδια του στους Έλληνες και ο τρόπος με τον οποίο ζούσε στη Σάμο.

6. Οι λόγοι που τον υποχρέωσαν να αποδημήσει στην Ιταλία και πώς έζησε εκεί· γενικός χαρακτηρισμός του Πυθαγόρα, ποιος ήταν και ποια είναι η φιλοσοφία του.

7. Χαρακτηριστικά παραδείγματα των πράξεών του στην Ιταλία· ποιοι άνθρωποι επηρεάστηκαν από τους λόγους του.

8. *Πότε καὶ πῶς εἰς Κρότωνα ἐπεδήμησε, τίνα τε ἔπραξεν ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιφοιτήσει, καὶ τίνας λόγους εἶπεν εἰς τοὺς νεανίσκους.*·

9. *Τίνας λόγους διελέχθη ἐν τοῖς χιλίοις τοῖς προεστηκόσι τῆς ὅλης πολιτείας περὶ τῶν ἀρίστων λόγων τε καὶ ἐπιτηδευμάτων.*

10. *Τίνα τοῖς παισὶ Κροτωνιατῶν συνεβούλευσεν ἐν τῷ Πυθαίῳ κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδημίαν.*

11. *Τίνα ταῖς Κροτωνιατῶν γυναιξὶν ἐν τῷ Ἡραίῳ διελέχθη κατὰ τὴν πρώτην ἐπιδημίαν.*

12. *Τίς ἡ περὶ φιλοσοφίας αὐτοῦ διάλεξις, καὶ ὅτι πρῶτος ἑαυτὸν φιλόσοφον ἐπωνόμασε καὶ διὰ τίνα αἰτίαν.*

13. *Ὅτι καὶ εἰς τὰ θηρία διατείνουσαν καὶ τὰ ἄλογα ζῷα τὴν διὰ λόγου παιδευτικὴν δύναμιν εἶχε Πυθαγόρας, καὶ τούτων τεκμήρια πλείονα.*

14. *Ὅτι ἀρχὴν ἐποιεῖτο τῆς παιδεύσεως τὴν ἀνάμνησιν τῶν προτέρων βίων, οὓς αἱ ψυχαὶ πρότερον διεβίωσαν πρὶν εἰς τὰ σώματα ἀφικέσθαι, ἐν οἷς τότε ἐνοικοῦσαι ἐτύγχανον.*

15. *Τίς ἡ δι᾽ αἰσθήσεως πρώτη εἰς παιδείαν ἀγωγὴ παρ᾽ αὐτῷ, καὶ πῶς ἐπηνωρθοῦτο τὰς ψυχὰς τῶν προσομιλούντων διὰ μουσικῆς, καὶ πῶς ταύτην αὐτὸς τὴν ἐπανόρθωσιν τελείαν εἶχε.*

16. *Τίς ἡ καθαρτικὴ παρ᾽ αὐτῷ ἄσκησις, ἣν καὶ αὐτὸς συνησκεῖτο, τίς τε ἡ τελεωτέρα αὐτοῦ τῆς φιλίας ἐπιτήδευσις ἦν,*

8. Πότε και με ποιον τρόπο αποδήμησε στην Κρότωνα, τι έπραξε κατά την πρώτη του εμφάνισή του εκεί και ποιους λόγους εκφώνησε στους νέους.

9. Ποιους λόγους εκφώνησε στους Χίλιους προεστούς της πολιτείας για τους άριστους λόγους και για τις ενασχολήσεις.

10. Ποιες συμβουλές έδωσε στα παιδιά των Κροτωνιατών κατά την πρώτη του άφιξη στο ιερό του Πύθιου Απόλλωνος.

11. Τι συζήτησε με τις γυναίκες των Κροτωνιατών κατά την πρώτη του άφιξη στο ιερό της Ήρας.

12. Ποια ήταν η πρώτη του διάλεξη περί φιλοσοφίας· τα όσα λέγονται σχετικά με το ότι πρώτος αυτοαποκλήθηκε φιλόσοφος, και για ποιο λόγο.

13. Σχετικά με την δια του λόγου παιδευτική δύναμη του Πυθαγόρα, η οποία επιδρούσε ακόμη και στα θηρία και στα ά-λογα ζώα· πολλές οι αποδείξεις για αυτό.

14. Αναφορικά με το ότι θεωρούσε παιδευτική αρχή την ανάμνηση των προηγούμενων ζωών, που έζησαν οι ψυχές προτού έρθουν στα σώματα, στα οποία συνέβαινε να κατοικούν στο παρόν.

15. Ποια ήταν για αυτόν η δια της αισθήσεως πρώτη παιδευτική αγωγή, με ποιον τρόπο επανόρθωνε τις ψυχές των συνομιλητών του μέσω της μουσικής, και πώς είχε επιτύχει για τον εαυτό του τέλεια επανόρθωση*.

16. Ποια ήταν η άσκηση καθαρμού, την οποία και ο ίδιος ασκούσε, ποια η τελειότερη ενασχόληση σχετικά με τη φιλία,

---

* Βρισκόταν στη σταθερή ή στην κανονική της θέση, χωρίς να ταλαντεύεται.

καὶ αὐτὴ προπαρασκευάζουσα εἰς φιλοσοφίαν ἐπιτηδείους.

17. *Πῶς τὴν δοκιμασίαν ἐποιεῖτο τῶν πρώτως προσιόντων ἑταίρων ὁ Πυθαγόρας, καὶ τίνας ἐποιεῖτο πείρας αὐτῶν τοῦ τρόπου πρὸ τῆς εἰς φιλοσοφίαν εἰσαγωγῆς.*

18. *Εἰς πόσα γένη καὶ πῶς διεῖλε τοὺς ὁμιλητὰς ἑαυτοῦ ὁ Πυθαγόρας, καὶ διὰ τίνας αἰτίας οὕτως αὐτοὺς διέκρινεν.*

19. *Ὅτι πολλὰς ὁδοὺς Πυθαγόρας ἀνεῦρε τῆς ὠφελίμου παιδεύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἐν ᾧ λέγεται καὶ ἡ Ἀβάριδος πρὸς αὐτὸν αὐτοῦ συνουσία, πῶς τε αὐτὸν ἤγαγεν εἰς τὴν ἀκροτάτην σοφίαν καθ' ἑτέρας ὁδοὺς παιδείας.*

20. *Τίνα τὰ ἴδια ἀσκήματα τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας, καὶ πῶς αὐτὰ παρεδίδου Πυθαγόρας, καὶ πῶς ἐγύμναζε τοὺς ἀεὶ μεταλαμβάνοντας τῆς φιλοσοφίας.*

21. *Περὶ ἐπιτηδευμάτων οἷα κατεστήσατο Πυθαγόρας καὶ δι' ὅλης ἡμέρας παρέδωκε τοῖς ἑταίροις ἐπιμελῶς πράττειν, καὶ παραγγέλματά τινα τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ὁμολογούμενα.*

22. *Τίς ὁ τρόπος τῆς παιδείας ὁ διὰ τῶν Πυθαγορικῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν εἰς τὸν βίον καὶ τὰς ἀνθρωπίνας ὑπολήψεις διατεινουσῶν.*

23. *Τίς ἡ διὰ συμβόλων προτροπὴ εἰς φιλοσοφίαν καὶ ἀπόρρητος δογμάτων ἔμφασις καὶ ἀποκεχρυμμένη <, ἣ> μόνοις τοῖς εἰδόσι παιδείαν παρεδόθη ὑπὸ Πυθαγόρου κατὰ τὴν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων παρ' Ἕλλησι θεολόγων συν-*

και πώς η ενασχόληση αυτή προετοίμαζε άνδρες κατάλληλους για εντρύφηση στη φιλοσοφία.

17. Πώς ο Πυθαγόρας εξέταζε τους μαθητές που για πρώτη φορά προσέρχονταν, και με ποιον τρόπο τους δοκίμαζε για να κρίνει την καταλληλότητα της εισαγωγής τους στη φιλοσοφία.

18. Σε πόσες κατηγορίες και με ποιο τρόπο κατέτασσε ο Πυθαγόρας τους συνομιλητές του, και για ποιους λόγους τους διαχώριζε έτσι.

19. Σχετικά με τους πολλούς τρόπους που βρήκε ο Πυθαγόρας για την ωφέλιμη εκπαίδευση των ανθρώπων, στην οποία αναφέρεται και η συναναστροφή του με τον Άβαρι· πώς οδήγησε τον Άβαρι στην ύψιστη σοφία μέσα από διάφορες εκπαιδευτικές οδούς.

20. Ποιες είναι οι ιδιαίτερες ασκήσεις της Πυθαγορικής φιλοσοφίας, πώς τις παρέδιδε ο Πυθαγόρας, και πώς εκγύμναζε αυτούς που βρίσκονταν σε πορεία μύησης στη φιλοσοφία.

21. Περί των ενασχολήσεων που ο Πυθαγόρας καθιέρωσε και παρέδωσε στους φίλους του για να τηρούν επιμελώς καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας, και κάποια παραγγέλματα που έδωσε σχετικά με τις ενασχολήσεις.

22. Ποιος είναι ο τρόπος εκπαίδευσης δια των Πυθαγορικών αποφάσεων που συμβάλλουν στο βίο και στη διαμόρφωση της αντίληψης της ανθρώπινης κατανόησης.

23. Ποια είναι η προτροπή για φιλοσοφία μέσω των συμβόλων· απόρρητη και κρυφή παρουσίαση δογμάτων, <που> παραδόθηκε από τον Πυθαγόρα μονάχα σε όσους γνώριζαν την παιδαγωγική τέχνη, σύμφωνα με τη συνήθεια των Αιγυ-

ήθειαν.

24. *Τίνων ἀπείχετο βρωμάτων καθόλου Πυθαγόρας καὶ τίνων τοῖς ἑταίροις ἀπέχεσθαι παρήγγελλε, καὶ πῶς ἄλλους καὶ ἄλλους νόμους ἐνομοθέτησε περὶ τούτου κατὰ τοὺς οἰκείους βίους ἑκάστοις καὶ διὰ τίνας αἰτίας.*

25. *Πῶς καὶ διὰ μουσικῆς καὶ μελῶν ἐπαίδευε τοὺς ἀνθρώπους κατὰ καιρούς τε ὡρισμένους καὶ ὅτε μάλιστα παρηνώχλει αὐτοῖς τὰ πάθη, τίνας τε καθάρσεις νόσων ψυχῆς τε καὶ σώματος δι᾽ αὐτῆς ἐποιεῖτο, καὶ πῶς αὐτὰς ἐπετήδευε.*

26. *Πῶς τὴν εὕρεσιν ἐποιήσατο Πυθαγόρας καὶ ἀπὸ ποίας μεθόδου ἁρμονίας τε καὶ τῶν ἁρμονικῶν λόγων, καὶ πῶς παρέδωκε τοῖς ἐπηκόοις πᾶσαν τὴν περὶ τούτων ἐπιστήμην.*

27. *Ὅσα πολιτικὰ καὶ κοινωφελῆ ἀγαθὰ παρέδωκε τοῖς ἀνθρώποις δι᾽ ἔργων καὶ λόγων καὶ διὰ τῆς τῶν πολιτειῶν καταστάσεως καὶ τῆς τῶν νόμων θέσεως δι᾽ ἄλλων τε πολλῶν* <*καὶ*> *καλῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτός τε καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ.*

28. *Ὅσα θεῖα καὶ θαυμαστὰ ἔργα διεπράξατο, καὶ ὅσα ἀνήκει εἰς εὐσέβειαν καὶ διὰ τῆς τῶν θεῶν εὐμενείας τὴν μεγίστην παρέχεται εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν, ἃ καὶ κατεπέμφθη εἰς τὸ θνητὸν γένος διὰ Πυθαγόρου.*

29. *Περὶ τῆς Πυθαγόρου σοφίας τίς τε ἦν καὶ καθ᾽ ὅσα γένη καὶ εἴδη διήρητο, ὅπως τε ἀπὸ τῶν πρώτων μέχρι τῶν τελευταίων γνωριστικῶν δυνάμεων τὴν ὀρθότητα καὶ ἀκρίβειαν κατώρθωσε καὶ τοῖς ἀνθρώποις παρέδωκε.*

30. *Περὶ δικαιοσύνης ὅσα τοῖς ἀνθρώποις εἰς αὐτὴν συνε-*

πτίων και των Ελλήνων θεολόγων.

24. Από ποιες τροφές απείχε τελείως ο Πυθαγόρας, και από ποιες καλούσε τους φίλους του να απέχουν˙ πώς νομοθέτησε πολλούς και διάφορους νόμους σχετικούς με το ζήτημα αυτό, σύμφωνα με το βίο του καθενός και για ποιους λόγους.

25. Πώς, δια της μουσικής και της μελωδίας, εκπαίδευε τους ανθρώπους ανάλογα με την εποχή, κυρίως όταν αυτοί ενοχλούνταν από τα πάθη˙ ποιες καθάρσεις ασθενειών –ψυχικών και σωματικών– επιτύγχανε μέσω της μουσικής και με ποιον τρόπο τις κατόρθωνε.

26. Πώς και με τη βοήθεια ποιας μεθόδου εφηύρε ο Πυθαγόρας την αρμονία και τους αρμονικούς λόγους˙ με ποιον τρόπο παρέδωσε στους συντρόφους του ολόκληρη τη σχετική με αυτά επιστήμη.

27. Τα πολιτικά και κοινωφελή αγαθά που παρέδωσε στους ανθρώπους με έργα και με λόγια, με την εγκαθίδρυση πολιτευμάτων, τη θέσπιση νόμων και άλλων πολλών <και> καλών ενασχολήσεων δικών του και των μαθητών του.

28. Τα θεία και θαυμαστά έργα του, όσα είπε σχετικά με την ευσέβεια και τη μέγιστη ευεργεσία που παρέχεται στους ανθρώπους από την ευμένεια των θεών, καθώς και αυτά που στάλθηκαν στο θνητό γένος μέσω του Πυθαγόρα.

29. Περί της σοφίας του Πυθαγόρα, ποια ήταν η σοφία αυτή, σε πόσα γένη και είδη ήταν διαιρεμένη˙ πώς ο Πυθαγόρας από τις πρώτες μέχρι τις τελευταίες γνωστικές του δυνάμεις πέτυχε την ορθότητα και την ακρίβεια που παρέδωσε στους ανθρώπους.

30. Όσα προσέφερε ο Πυθαγόρας στους ανθρώπους σχετι-

βάλλετο Πυθαγόρας, καὶ ὡς ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἄκρων αὐτῆς γενῶν μέχρι τῶν τελευταίων εἰδῶν ἐπετήδευσεν αὐτὴν καὶ παρέδωκε τοῖς πᾶσι.

31. *Περὶ σωφροσύνης ὅπως αὐτὴν ἐπετήδευσε Πυθαγόρας καὶ παρέδωκεν εἰς ἀνθρώπους διὰ λόγων τε καὶ ἔργων καὶ πάσης κτίσεως, πόσα τε αὐτῆς εἴδη καὶ τίνα κατεστήσατο ἐν τοῖς ἀνθρώποις.*

32. *Περὶ ἀνδρείας ὅσα καὶ οἷα παραγγέλματα Πυθαγόρας παρέδωκεν εἰς ἀνθρώπους, ἀσκήματά τε ὅσα καὶ ἔργα γενναῖα τὰ μὲν αὐτὸς διεπράξατο, τὰ δὲ καὶ τοὺς χρωμένους αὐτῷ ἐποίησε διαπράξασθαι.*

33. *Περὶ φιλίας οἷα τε ἦν καὶ ὅση παρὰ Πυθαγόρᾳ αὐτῷ, καὶ ὅπως εἰς πάντας αὐτὴν διέτεινε, πόσα τε αὐτῆς εἴδη κατεστήσατο, καὶ τίνα ἔργα σύμφωνα τοῖς ἐπιτηδεύμασιν οἱ Πυθαγόρειοι διεπράξαντο.*

34. *Σποράδην τινὲς ἀφηγήσεις περὶ ὧν εἶπε καὶ ἔπραξε Πυθαγόρας αὐτὸς ἢ οἱ διαδεξάμενοι αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν, ὅσαι οὐκ εἴρηνται εἰς τὴν τεταγμένην κατὰ τὰς ἀρετὰς περὶ αὐτοῦ διήγησιν.*

35. *Τίς ἡ ἐπανάστασις κατὰ τῶν Πυθαγορείων ἐγένετο καὶ ποῦ ὄντος Πυθαγόρου, καὶ διὰ τίνας αἰτίας ἐπέθεντο αὐτοῖς οἱ τυραννικοὶ καὶ ἀλιτήριοι ἄνδρες.*

36. *Περὶ τῆς διαδοχῆς τῆς Πυθαγόρου καὶ τῆς τελευτῆς, καὶ τῶν ἀνδρῶν τὰ ὀνόματα καὶ τῶν γυναικῶν τῶν παραλαβόντων παρ' αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν.*

κά με τη δικαιοσύνη· όπως πιο πάνω, τη δικαιοσύνη αυτή, αφού την οργάνωσε από τα ανώτερα γένη της μέχρι τα κατώτερα είδη της, την παρέδωσε σε όλους.

31. Ο τρόπος με τον οποίο ο Πυθαγόρας όρισε τη σωφροσύνη και την παρέδωσε στους ανθρώπους με λόγια και έργα και με κάθε μέσο· πόσα είναι τα είδη της, και ποια παρουσίασε στους ανθρώπους.

32. Περί ανδρείας· πόσα και ποια παραγγέλματα παρέδωσε ο Πυθαγόρας στους ανθρώπους, τα γυμνάσματα και οι γενναίες πράξεις που έπραξε, τα οποία στη συνέχεια δίδαξε στους μαθητές του να πράττουν.

33. Περί του χαρακτήρα και του βαθμού της φιλίας του Πυθαγόρα, του τρόπου που τη συνιστούσε σε όλους, του αριθμού των ειδών που παρουσίασε, και ποια έργα, σύμφωνα με τις ενασχολήσεις τους, πραγματοποίησαν οι Πυθαγόρειοι.

34. Σποραδικές αφηγήσεις αναφορικά με όσα είπε και έπραξε ο ίδιος ο Πυθαγόρας ή αυτοί που τον διαδέχθηκαν στη φιλοσοφία· όσες αφηγήσεις δεν έχουν ειπωθεί κατά τη συντεταγμένη εξιστόρηση των αρετών του.

35. Ποια ήταν η επανάσταση που έγινε εναντίον των Πυθαγορείων, πού βρισκόταν τότε ο Πυθαγόρας, και για ποιους λόγους επιτέθηκαν στους Πυθαγορείους οι τυραννικοί και αλιτήριοι άνδρες.

36. Αναφορικά με τη διαδοχή του Πυθαγόρα και το θάνατό του· τα ονόματα των ανδρών και των γυναικών που ασπάστηκαν τη φιλοσοφία του.

ΙΑΜΒΛΙΧΟΥ
ΧΑΛΚΙΔΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΙΛΗΣ ΣΥΡΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΥ ΒΙΟΥ

1 Ἐπὶ πάσης μὲν φιλοσοφίας ὁρμῇ θεὸν δήπου παρακαλεῖν ἔθος ἅπασι τοῖς γε σώφροσιν, ἐπὶ δὲ τῇ τοῦ θείου Πυθαγόρου δικαίως ἐπωνύμῳ νομιζομένῃ πολὺ δήπου μᾶλλον ἁρμόττει τοῦτο ποιεῖν· ἐκ θεῶν γὰρ αὐτῆς παραδοθείσης τὸ κατ' ἀρχὰς οὐκ ἔνεστιν ἄλλως ἢ διὰ τῶν θεῶν ἀντιλαμβάνεσθαι. πρὸς γὰρ τούτῳ καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος ὑπεραίρει τὴν ἀνθρωπίνην δύναμιν ὥστε ἐξαίφνης αὐτὴν κατιδεῖν. ἀλλὰ μόνως ἄν τίς του τῶν θεῶν εὐμενοῦς ἐξηγουμένου κατὰ βραχὺ προσιὼν ἠρέμα ἂν αὐτῆς παρασπάσασθαί
2 τι δυνηθείη. διὰ πάντα δὴ οὖν ταῦτα παρακαλέσαντες τοὺς θεοὺς ἡγεμόνας καὶ ἐπιτρέψαντες αὐτοῖς ἑαυτοὺς καὶ τὸν λόγον ἑπώμεθα ᾗ ἂν ἄγωσιν, οὐδὲν ὑπολογιζόμενοι τὸ πολὺν ἤδη χρόνον ἠμελῆσθαι τὴν αἵρεσιν ταύτην καὶ τὸ μαθήμασιν ἀπεξενωμένοις καί τισιν ἀπορρήτοις συμβόλοις ἐπικεκρύφθαι ψευδέσι τε καὶ νόθοις πολλοῖς συγγράμμασιν ἐπισκιάζεσθαι ἄλλαις τε πολλαῖς τοιαύταις δυσκολίαις παραποδίζεσθαι. ἐξαρκεῖ γὰρ ἡμῖν ἡ τῶν θεῶν βούλησις, μεθ' ἧς καὶ τὰ τούτων ἔτι ἀπορώτερα δυνατὸν ὑπομένειν. μετὰ

I

1. Όλοι οι σώφρονες φιλοσοφούντες έχουν τη συνήθεια να επικαλούνται με όλη τη δύναμη της ψυχής τους κάποιο θεό· πολύ περισσότερο αρμόζει μια τέτοια επίκληση, όταν πρόκειται για τη φιλοσοφία του θείου Πυθαγόρα, η οποία και δικαίως έλαβε το όνομά του[1]. Από τότε που η φιλοσοφία αυτή παραδόθηκε από τους θεούς, δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να γίνει κατανοητή παρά μονάχα με τη βοήθειά τους, επειδή η ωραιότητα και το μεγαλείο της υπερβαίνουν την ανθρώπινη δύναμη. Αυτό έχει ως συνέπεια να μην μπορεί κανείς να τη θεωρήσει με μια και μόνο ματιά, αλλά να μπορεί, ωστόσο, να αποσπάσει κάτι από αυτήν, εφόσον καθοδηγείται από την ευμένεια κάποιου θεού και την προσεγγίζει με αργά βήματα.

2. Για όλα αυτά λοιπόν, αφού καλέσουμε τους θεούς ως οδηγούς και εναποθέσουμε τον εαυτό μας και τον λόγο μας σε αυτούς, ας τους ακολουθήσουμε όπου μας οδηγούν· ας μην αναλογιζόμαστε ότι το φιλοσοφικό αυτό σύστημα έχει παραμεληθεί για πολύ χρόνο, έχει επικαλυφθεί από πολλά ψευδή και νόθα συγγράμματα, και ότι η πρόσβαση σε αυτό δυσχεραίνεται από πολλά παρόμοια εμπόδια. Ας αρκεστούμε στη βούληση των θεών, με την οποία είναι δυνατό να ξεπεράσουμε και τα πλέον δύσκολα από τα εμπόδια αυτά. Μετά όμως

δὲ θεοὺς ἡγεμόνα ἑαυτῶν προστησόμεθα τὸν ἀρχηγὸν καὶ πατέρα τῆς θείας φιλοσοφίας, μικρόν γε ἄνωθεν προλαβόντες περὶ τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος.

3 *Λέγεται δὴ οὖν Ἀγκαῖον τὸν κατοικήσαντα Σάμην τὴν ἐν τῇ Κεφαληνίᾳ γεγενῆσθαι μὲν ἀπὸ Διός, εἴτε δι' ἀρετὴν εἴτε διὰ ψυχῆς τι μέγεθος ταύτην τὴν φήμην αὐτοῦ ἀπενεγκαμένου, φρονήσει δὲ καὶ δόξῃ τῶν ἄλλων Κεφαλήνων διαφέρειν. τούτῳ δὲ γενέσθαι χρησμὸν παρὰ τῆς Πυθίας συναγαγεῖν ἀποικίαν ἐκ τῆς Κεφαληνίας καὶ ἐκ τῆς Ἀρκαδίας καὶ ἐκ τῆς Θετταλίας, καὶ προσλαβεῖν ἐποίκους παρά τε τῶν Ἀθηναίων καὶ παρὰ τῶν Ἐπιδαυρίων καὶ παρὰ τῶν Χαλκιδέων, καὶ τούτων ἁπάντων ἡγούμενον οἰκίσαι νῆσον τὴν δι' ἀρετὴν τοῦ ἐδάφους καὶ τῆς γῆς Μελάμφυλλον καλουμένην, προσαγορεῦσαί τε τὴν πόλιν Σάμον ἀντὶ τῆς Σάμης τῆς ἐν Κεφαληνίᾳ.*

4 *Τὸν μὲν οὖν χρησμὸν συνέβη γενέσθαι τοιοῦτον·*

Ἀγκαῖ', εἰναλίαν νῆσον Σάμον ἀντὶ Σάμης σε
οἰκίζειν κέλομαι· Φυλλὶς δ' ὀνομάζεται αὕτη.

Τοῦ δὲ τὰς ἀποικίας ἐκ τῶν τόπων τῶν προειρημένων συνελθεῖν σημεῖόν ἐστιν οὐ μόνον αἱ τῶν θεῶν τιμαὶ καὶ θυσίαι, διότι μετηγμέναι τυγχάνουσιν ἐκ τῶν τόπων ὅθεν τὰ πλήθη τῶν ἀνδρῶν συνῆλθεν, ἀλλὰ καὶ <τὰ> τῶν συγγενειῶν καὶ τῶν μετ' ἀλλήλων συνόδων, ἃς ποιούμενοι οἱ

από τους θεούς, θα προτάξουμε ως οδηγό μας τον αρχηγό και πατέρα της θείας φιλοσοφίας, αφού πρώτα ασχοληθούμε για λίγο με το γένος και την πατρίδα του.

2

3. Λέγεται λοιπόν ότι ο Αγκαίος, που εγκαταστάθηκε στη Σάμη της Κεφαληνίας, είχε γεννηθεί από τον Δία. Έχοντας αποκτήσει φήμη, λόγω είτε της ανδρείας του είτε της γενναιοψυχίας του, ξεχώριζε ως προς τη φρόνηση και τη γνώμη από τους άλλους Κεφαλήνες. Από την Πυθία, λοιπόν, του δόθηκε χρησμός να ιδρύσει αποικία από Κεφαλήνες, Αρκάδες και Θεσσαλούς, να προσλάβει εποίκους από τους Αθηναίους, τους Επιδαυρίους και τους Χαλκιδείς και, αφού γίνει αρχηγός όλων αυτών, να τους εγκαταστήσει στη νήσο που καλείται Μελάμφυλλος, χάρη στην ευφορία του εδάφους και της γης, και να ονομάσει την πόλη Σάμο από τη Σάμη της Κεφαληνίας.

4. Ο χρησμός, λοιπόν, είχε περίπου την εξής μορφή:

Αγκαίε, το θαλάσσιο νησί της Σάμου αντί της Σάμης
να αποικίσεις σε καλώ· αυτό που ονομάζεται Φυλλίδα.

Το ότι βέβαια οι αποικίες ιδρύθηκαν από ανθρώπους προερχόμενους από τις προαναφερθείσες περιοχές, δεν το αποδεικνύουν μονάχα οι τιμές και οι θυσίες στους θεούς –διότι έτυχε να μεταφερθούν από τους τόπους που ήλθαν και τα πλήθη των ανθρώπων– αλλά και οι συγγένειες και οι άλλες σχέ-

Σάμιοι τυγχάνουσι. φασὶ τοίνυν Μνήμαρχον καὶ Πυθαΐδα τοὺς Πυθαγόραν γεννήσαντας ἐκ ταύτης εἶναι τῆς οἰκίας καὶ τῆς συγγενείας τῆς ἀπ᾽ Ἀγκαίου γεγενημένης τοῦ τὴν
5 *ἀποικίαν στείλαντος. ταύτης δὲ τῆς εὐγενείας λεγομένης παρὰ τοῖς πολίταις ποιητής τις τῶν παρὰ τοῖς Σαμίοις γεγενημένων Ἀπόλλωνος αὐτὸν εἶναί φησι λέγων οὕτως·*

Πυθαγόραν θ᾽, ὃν τίκτε Διὶ φίλῳ Ἀπόλλωνι
Πυθαΐς, ἣ κάλλος πλεῖστον ἔχεν Σαμίων.

Ὁπόθεν δὲ ὁ λόγος οὗτος ἐπεκράτησεν, ἄξιον διελθεῖν. Μνημάρχῳ τούτῳ τῷ Σαμίῳ κατ᾽ ἐμπορίαν ἐν Δελφοῖς γενομένῳ μετὰ τῆς γυναικὸς ἀδήλως ἔτι κυούσης προεῖπεν ἡ Πυθία χρωμένῳ περὶ τοῦ εἰς Συρίαν πλοῦ, τὸν μὲν θυμηρέστατον ἔσεσθαι καὶ ἐπικερδῆ, τὴν δὲ γυναῖκα κύειν τε ἤδη καὶ τέξεσθαι παῖδα τῶν πώποτε κάλλει καὶ σοφίᾳ διοίσοντα καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει μέγιστον ὄφελος εἰς σύμπαντα τὸν βίον ἐσόμενον.

6 *Ὁ δὲ Μνήμαρχος συλλογισάμενος ὅτι οὐκ ἂν μὴ πυθομένῳ αὐτῷ ἔχρησέ τι περὶ τέκνου ὁ θεός, εἰ μὴ ἐξαίρετον προτέρημα ἔμελλε περὶ αὐτὸν καὶ θεοδώρητον ὡς ἀληθῶς ἔσεσθαι, τότε μὲν εὐθὺς ἀντὶ Παρθενίδος τὴν γυναῖκα Πυ-*
7 *θαΐδα μετωνόμασεν ἀπὸ τοῦ γόνου καὶ τῆς προφήτιδος, ἐν δὲ Σιδόνι τῆς Φοινίκης ἀποτεκούσης αὐτῆς τὸν γενόμενον*

σεις, που συμβαίνει να συνάπτουν οι Σάμιοι. Φημολογείται λοιπόν ότι ο Μνήμαρχος και η Πυθαΐδα, οι οποίοι γέννησαν τον Πυθαγόρα, είναι από τον οίκο και τη γενιά που δημιουργήθηκε από τον Αγκαίο, τον ιδρυτή της αποικίας.

5. Λόγω της φημολογούμενης από τους πολίτες ευγενικής του καταγωγής, κάποιος Σάμιος ποιητής ισχυρίστηκε ότι ο Πυθαγόρας είναι γιος του Απόλλωνος[2], λέγοντας τα εξής:

Τον Πυθαγόρα, τον αγαπητό στο Δία,
η Πυθαΐδα, η πιο όμορφη Σαμιώτισσα, τον γέννησε
με τον Απόλλωνα.

Αξίζει τώρα να πούμε από πού έλκει αυτός ο μύθος την καταγωγή του. Όταν ο Μνήμαρχος ο Σάμιος, για τον οποίο μιλήσαμε, βρισκόταν για εμπορικούς λόγους στους Δελφούς με τη γυναίκα του, η οποία δεν γνώριζε ακόμη ότι είναι έγκυος, ζήτησε χρησμό για τον απόπλου του στη Συρία. Η Πυθία του είπε ότι θα εφρανθεί η ψυχή του και θα κερδίσει χρήματα, αλλά και ότι η γυναίκα του εγκυμονεί και θα γεννήσει παιδί που θα διαφέρει σε ομορφιά και σε σοφία από τους μέχρι τότε ανθρώπους, ένα παιδί που θα ωφελήσει πολύ το ανθρώπινο γένος σε όλο τον κατοπινό βίο του.

6. Ο Μνήμαρχος, λοιπόν, αφού σκέφτηκε ότι, αν δεν ζητούσε ο ίδιος χρησμό, ο θεός δεν θα του έλεγε τίποτα σχετικό με την απόκτηση παιδιού, εκτός εάν πράγματι επρόκειτο για κάτι εξαιρετικό και θεόπεμπτο, αμέσως μετονόμασε τη γυναίκα του από Παρθενίδα σε Πυθαΐδα προς τιμήν του παιδιού και της προφήτισσας.

7. Αφού η Πυθαΐδα γέννησε στη Σιδόνα της Φοινίκης, τον

*υἱὸν Πυθαγόραν προσηγόρευσεν, ὅτι ἄρα ὑπὸ τοῦ Πυθίου
προηγορεύθη αὐτῷ. παραιτητέοι γὰρ ἐνταῦθα Ἐπιμενίδης
καὶ Εὔδοξος καὶ Ξενοκράτης, ὑπονοοῦντες τῇ Παρθενίδι
τότε μιγῆναι τὸν Ἀπόλλωνα καὶ κύουσαν αὐτὴν ἐκ μὴ οὕ-
τως ἐχούσης καταστῆσαί τε καὶ προαγγεῖλαι διὰ τῆς προ-*
8 *φήτιδος. τοῦτο μὲν οὖν οὐδαμῶς δεῖ προσίεσθαι. τὸ μέντοι
τὴν Πυθαγόρου ψυχὴν ἀπὸ τῆς Ἀπόλλωνος ἡγεμονίας, εἴτε
συνοπαδὸν οὖσαν εἴτε καὶ ἄλλως οἰκειότερον ἔτι πρὸς τὸν
θεὸν τοῦτον συντεταγμένην, καταπεπέμφθαι εἰς ἀνθρώπους
οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσειε τεκμαιρόμενος αὐτῇ τε τῇ γενέσει
ταύτῃ καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τῇ παντοδαπῇ. καὶ
περὶ μὲν τῆς γενέσεως τοσαῦτα.*

9 *ἐπεὶ δὲ ἀνεκομίσθη εἰς τὴν Σάμον ἀπὸ τῆς Συρίας ὁ
Μνήμαρχος μετὰ παμπόλλου κέρδους καὶ βαθείας περι-
ουσίας, ἱερὸν ἐδείματο τῷ Ἀπόλλωνι, Πυθίου ἐπιγράψας,
τόν τε παῖδα ποικίλοις παιδεύμασι καὶ ἀξιολογωτάτοις ἐν-
έτρεφε, νῦν μὲν Κρεοφύλῳ, νῦν δὲ Φερεκύδῃ τῷ Συρίῳ, νῦν
δὲ σχεδὸν ἅπασι τοῖς τῶν ἱερῶν προϊσταμένοις παραβάλ-
λων αὐτὸν καὶ ἐγχειρίζων, ὡς ἂν καὶ τὰ θεῖα κατὰ δύναμιν
αὐτάρκως ἐκδιδαχθείη. ὃ δὲ ἀνετρέφετο εὐμορφότατός τε
τῶν πώποτε ἱστορηθέντων καὶ θεοπρεπέστατος εὐτυχηθείς,*
10 *ἀποθανόντος τε τοῦ πατρὸς σεμνότατος σωφρονέστατός τε*

γιο που γεννήθηκε τον ονόμασε Πυθαγόρα, καθώς η γέννηση προφητεύτηκε από τον Πύθιο Απόλλωνα[3]. Πρέπει ωστόσο να πούμε ότι στο σημείο αυτό ο Επιμενίδης[4], ο Εύδοξος[5] και ο Ξενοκράτης[6] δεν συμφωνούν, υπονοώντας ότι τότε ήταν που η Παρθενίδα συνευρέθηκε με τον Απόλλωνα και έμεινε έγκυος χωρίς να είναι προηγουμένως, και ότι αυτό το καθόρισε και το προανήγγειλε η προφήτισσα. Αυτό όμως με κανέναν τρόπο δεν πρέπει να το δεχθούμε.

8. Το γεγονός εντούτοις ότι η ψυχή του Πυθαγόρα έχει σταλεί στους ανθρώπους υπό την αιγίδα του Απόλλωνος, είτε επειδή ήταν συνακόλουθη[7] είτε κατά άλλον τρόπο φιλικά διακείμενη προς τον συγκεκριμένο θεό –κανείς δεν θα μπορούσε να το αμφισβητήσει, έχοντας μάλιστα ως παράδειγμα αυτή την ίδια τη γέννηση του Πυθαγόρα και την ποικίλη σοφία της ψυχής του. Αρκούν αυτά που είπαμε ως εδώ σχετικά με τη γέννησή του.

9. Όταν ο Μνήμαρχος έφθασε στη Σάμο από τη Συρία με πολλά χρήματα και μεγάλη περιουσία[8], έκτισε εκεί ιερό στον Απόλλωνα, που το ονόμασε Πύθιον. Το παιδί του το ανέθρεφε με ποικίλους και αξιόλογους παιδευτικούς τρόπους· το ανέθετε και το εμπιστευόταν πότε στον Κρεόφυλο[9], πότε στον Φερεκύδη τον Σύριο[10] και πότε σχεδόν σε όλους τους προϊστάμενους ιερείς, ούτως ώστε να μπορέσει να διδαχθεί τα θεία όσο το δυνατόν καλύτερα· και το παιδί ανατρεφόταν και ομόρφαινε όσο κανένα από αυτά που ήταν γνωστά μέχρι τότε για την ομορφιά τους, και είχε την καλή τύχη να έχει θεϊκή μορφή.

10. Μετά το θάνατο του πατέρα του, μεγάλωσε με πολλή

ηὐξάνετο, κομιδῇ τε νέος ἔτι ὑπάρχων ἐντροπῆς πάσης καὶ αἰδοῦς ἠξιοῦτο ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πρεσβυτάτων, ὀφθείς τε καὶ φθεγξάμενος ἐπέστρεφε πάντας, καὶ ᾧτινι οὖν προσβλέψας θαυμαστὸς ἐφαίνετο, ὥστε ὑπὸ τῶν πολλῶν εἰκότως βεβαιοῦσθαι τὸ θεοῦ παῖδα αὐτὸν εἶναι. ὁ δὲ ἐπιρρωννύμενος καὶ ὑπὸ τῶν τοιούτων δοξῶν καὶ ὑπὸ τῆς ἐκ βρέφους παιδείας καὶ ὑπὸ τῆς φυσικῆς θεοειδείας ἔτι μᾶλλον ἑαυτὸν κατέτεινεν ἄξιον τῶν παρόντων προτερημάτων ἀποφαίνων, καὶ διεκόσμει θρησκείαις τε καὶ μαθήμασι καὶ διαίταις ἐξαιρέτοις, εὐσταθείᾳ τε ψυχῆς καὶ καταστολῇ σώματος, ὧν τε ἐλάλει ἢ ἔπραττεν εὐδίᾳ καὶ ἀμιμήτῳ τινὶ γαλήνῃ, μήτε ὀργῇ ποτε μήτε γέλωτι μήτε ζήλῳ μήτε φιλονεικίᾳ μήτε
11 *ἄλλῃ ταραχῇ ἢ προπετείᾳ ἁλισκόμενος, ὡς δὲ δαίμων τις ἀγαθὸς ἐπιδημῶν τῇ Σάμῳ. διόπερ ἔτι ἐφήβου αὐτοῦ ὄντος πολλὴ δόξα εἴς τε Μίλητον πρὸς Θαλῆν καὶ εἰς Πριήνην πρὸς Βίαντα διεκομίσθη τοὺς σοφοὺς καὶ <εἰς> τὰς ἀστυγείτονας πόλεις ἐξεφοίτησε, καὶ τὸν ἐν Σάμῳ κομήτην ἤδη ἐν παροιμίᾳ πολλοὶ πολλαχοῦ τὸν νεανίαν ἐπευφημοῦντες ἐξεθείαζον καὶ διεθρύλλουν. ὑποφυομένης δὲ ἄρτι τῆς Πολυκράτους τυραννίδος περὶ ὀκτωκαιδέκατον μάλιστα ἔτος γεγονὼς προορώμενός τε οἷ χωρήσει καὶ ὡς ἐμπόδιος ἔσται τῇ αὐτοῦ προθέσει καὶ τῇ ἀντὶ πάντων αὐτῷ σπουδαζομένῃ*

σεμνότητα και σωφροσύνη και, ακριβώς για αυτό, αν και ήταν ακόμη νέος, απολάμβανε το σεβασμό όλων και αξίωνε την αιδημοσύνη ακόμη και των πολύ μεγαλυτέρων του. Όταν εμφανιζόταν μεταξύ των ανθρώπων, τους έκανε όλους να τον προσέχουν με το λόγο του· και φαινόταν σε όποιον τον αντίκριζε θαυμαστός, με αποτέλεσμα να επιβεβαιώνεται από πολλούς ότι είναι παιδί θεού. Ο ίδιος μάλιστα, καμαρώνοντας τόσο για τις φήμες αυτές και για την παιδεία, την οποία άρχισε να αποκτά από τη βρεφική του ηλικία, όσο και από την εκ φύσεως θεόμορφη όψη του, προσπαθούσε με όλες του τις δυνάμεις να αναδεικνύει τον εαυτό του άξιο των προτερημάτων αυτών, κοσμώντας τον με θρησκευτικές συνήθειες, μαθήματα και εξαίρετη διατροφή, με ψυχική ισορροπία και σωματική νηστεία· και όλα όσα έλεγε ή έπραττε τα έκανε με ηρεμία και αμίμητη γαλήνη, χωρίς να κυριεύεται ποτέ ούτε από οργή, ούτε από γέλια, ούτε από ζήλια, ούτε από ισχυρογνωμοσύνη, ούτε από άλλη διαταραχή ή απερισκεψία, ζώντας στη Σάμο σαν κάποια αγαθή θεότητα.

11. Για το λόγο αυτό, όταν ήταν ακόμη έφηβος, η μεγάλη του φήμη διαδόθηκε στους σοφούς, στη Μίλητο στον Θαλή, στην Πριήνη στον Βίαντα, και στις γειτονικές πόλεις. Έτσι, τον νεαρό που παροιμιωδώς αποκαλούσαν "ἐν Σάμῳ κομήτην"[11] ήδη πολλοί τον εκθείαζαν και τον έκαναν θρύλο σε πολλά μέρη. Όταν, γύρω στα δεκαοκτώ του χρόνια, άρχισαν να εμφανίζονται οι πρώτες ενδείξεις της επερχόμενης τυραννίδας του Πολυκράτη, προβλέποντας ο Πυθαγόρας το σημείο στο οποίο θα κατέληγε το πολίτευμα αυτό και ότι θα στεκόταν εμπόδιο στις προθέσεις και στην με κάθε τρόπο επιδιω-

φιλομαθείᾳ, νύκτωρ λαθὼν πάντας μετὰ τοῦ Ἑρμοδάμαν-
τος μὲν τὸ ὄνομα, Κρεοφυλείου δὲ ἐπικαλουμένου, ὃς ἐλέ-
γετο Κρεοφύλου ἀπόγονος εἶναι, Ὁμήρου ξένου τοῦ ποιη-
τοῦ <, οὗ δὴ δοκεῖ> γενέσθαι φίλος καὶ διδάσκαλος τῶν ἁ-
πάντων, μετὰ τούτου πρὸς τὸν Φερεκύδην διεπόρθμευε καὶ
πρὸς Ἀναξίμανδρον τὸν φυσικὸν καὶ πρὸς Θαλῆν εἰς Μίλη-
12 τον, καὶ παραγενόμενος πρὸς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ μέρος
οὕτως ὡμίλησεν, ὥστε πάντας αὐτὸν ἀγαπᾶν καὶ τὴν φύ-
σιν αὐτοῦ θαυμάζειν καὶ ποιεῖσθαι τῶν λόγων κοινωνόν.
καὶ δὴ καὶ ὁ Θαλῆς ἄσμενος αὐτὸν προσήκατο, καὶ θαυμά-
σας τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους νέους παραλλαγήν, ὅτι μείζων τε
καὶ ὑπερβεβηκυῖα ἦν τὴν προφοιτήσασαν ἤδη δόξαν, μετα-
δούς τε ὅσων ἠδύνατο μαθημάτων, τὸ γῆράς τε τὸ ἑαυτοῦ
αἰτιασάμενος καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν προετρέψατο εἰς
Αἴγυπτον διαπλεῦσαι καὶ τοῖς ἐν Μέμφει καὶ Διοσ<πόλει>
μάλιστα συμβαλεῖν ἱερεῦσι· παρὰ γὰρ ἐκείνων καὶ ἑαυτὸν
ἐφωδιάσθαι ταῦτα, δι' ἃ σοφὸς παρὰ τοῖς πολλοῖς νομίζε-
ται. οὐ μὴν τοσούτων γε προτερημάτων οὔτε φυσικῶς οὔτε
ὑπ' ἀσκήσεως ἐπιτετευχέναι ἑαυτὸν ἔλεγεν, ὅσων τὸν Πυ-
θαγόραν καθορᾶν· ὥστε ἐκ παντὸς εὐηγγελίζετο, εἰ τοῖς
δηλουμένοις ἱερεῦσι συγγένοιτο, θειότατον αὐτὸν καὶ σο-
φώτατον ὑπὲρ ἅπαντας ἔσεσθαι ἀνθρώπους.

χόμενη φιλομάθειά του, ξέφυγε απ' όλους μέσα στη νύχτα, μαζί με τον Ερμοδάμαντα –που τον αποκαλούσαν Κρεοφύλειο, επειδή όπως λεγόταν ήταν απόγονος του Κρεοφύλου που είχε φιλοξενηθεί από τον Όμηρο τον ποιητή, <του οποίου μάλιστα φαίνεται> ότι έγινε φίλος και διδάσκαλος σε όλα του τα έργα– και πέρασε μαζί του απέναντι στον Φερεκύδη, στον Αναξίμανδρο τον φυσικό και στον Θαλή τον Μιλήσιο.

12. Συναντώντας όλους αυτούς, τον ένα μετά τον άλλο, μιλούσε με τέτοιο τρόπο, ώστε όλοι να τον αγαπούν, να θαυμάζουν τη φύση του και να τον κάνουν κοινωνό των διδασκαλιών τους. Και μάλιστα ο Θαλής, που πρόθυμα σχετίστηκε μαζί του, απορώντας για την ευκολία με την οποία συναναστρεφόταν τους άλλους νέους –διότι ήταν πολύ μεγάλη και είχε ξεπεράσει τη φήμη για την οποία ήδη του είχαν μιλήσει– αφού του μετέδωσε όσα μπορούσαν να είναι αντικείμενο μάθησης και αφού βρήκε για αιτία τα γηρατειά και την αρρώστια του, τον προέτρεψε να πλεύσει στην Αίγυπτο, για να συναναστραφεί με τους ιερείς στη Μέμφιδα και στη Διόσ<πολη>[12]· διότι και ο ίδιος ο Θαλής από εκείνους είχε πάρει τα εφόδια, χάρη στα οποία ο κόσμος τον θεωρεί σοφό. Έλεγε μάλιστα ότι ούτε εκ φύσεως κατείχε ούτε με άσκηση είχε πετύχει τόσα προτερήματα όσα έβλεπε στον Πυθαγόρα. Έτσι, από όλα αυτά κατέληγε να διακηρύττει ότι, εάν ο Πυθαγόρας συναναστρεφόταν με τους προαναφερθέντες ιερείς, θα γινόταν ο θεϊκότερος και ο σοφότερος όλων των ανθρώπων.

13 *Ὠφεληθεὶς οὖν παρὰ Θάλεω τά τε ἄλλα καὶ χρόνου μάλιστα φείδεσθαι, καὶ χάριν τούτου οἰνοποσίᾳ τε καὶ κρεωφαγίᾳ καὶ ἔτι πρότερον πολυφαγίᾳ ἀποταξάμενος, τῇ δὲ τῶν λεπτῶν καὶ εὐαναδότων ἐδωδῇ συμμετρηθείς, κἀκ τούτου ὀλιγοϋπνίαν καὶ ἐπεγρίαν καὶ ψυχῆς καθαρότητα κτησάμενος ὑγείαν τε ἀκριβεστάτην καὶ ἀπαρέγκλιτον τοῦ σώματος, ἐξέπλευσεν εἰς τὴν Σιδόνα, φύσει τε αὐτοῦ πατρίδα πεπυσμένος εἶναι καὶ καλῶς οἰόμενος ἐκεῖθεν αὐτῷ*
14 *ῥᾴονα τὴν εἰς Αἴγυπτον ἔσεσθαι διάβασιν. ἐνταῦθα δὴ συμβαλὼν τοῖς τε Μώχου τοῦ φυσιολόγου προφήτου ἀπογόνοις καὶ τοῖς ἄλλοις Φοινικικοῖς ἱεροφάνταις, καὶ πάσας τελεσθεὶς θείας τελετὰς ἔν τε Βύβλῳ καὶ Τύρῳ καὶ κατὰ πολλὰ τῆς Συρίας μέρη ἐξαιρέτως ἱερουργουμένας, καὶ οὐχὶ δεισιδαιμονίας ἕνεκα τὸ τοιοῦτον ὑπομείνας, ὡς ἄν τις ἁπλῶς ὑπολάβοι, πολὺ δὲ μᾶλλον ἔρωτι καὶ ὀρέξει θεωρίας καὶ εὐλαβείᾳ τοῦ μή τι αὐτὸν τῶν ἀξιομαθήτων διαλάθῃ ἐν θεῶν ἀπορρήτοις ἢ τελεταῖς φυλαττόμενον, προσμαθών τε ὅτι ἄποικα τρόπον τινὰ καὶ ἀπόγονα τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἱερῶν τὰ αὐτόθι ὑπάρχει, ἐκ τούτου τε ἐλπίσας καλλιόνων καὶ θειοτέρων καὶ ἀκραιφνῶν μεθέξειν μυημάτων ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἀγασθεὶς κατὰ τὰς Θάλεω τοῦ διδασκάλου ὑποθήκας διεπορθμεύθη ἀμελλητὶ ὑπό τινων Αἰγυπτίων πορθ-*

3

13. Αφού λοιπόν ωφελήθηκε από τον Θαλή και ως προς τα άλλα αλλά κυρίως στο να διαθέτει το χρόνο του με φειδώ, για χάρη του απαρνήθηκε την οινοποσία, την κρεοφαγία και ακόμη περισσότερο την πολυφαγία, και έμαθε να τρώει με μέτρο φαγητό ελαφρύ και εύπεπτο. Και όταν χάρη σ' αυτόν απέκτησε την ικανότητα να κοιμάται λίγο, εγρήγορση, καθαρότητα ψυχής, καθώς και τέλεια και διαρκή σωματική υγεία, απέπλευσε προς τη Σιδόνα, διότι είχε πληροφορηθεί ότι αυτή ήταν η φυσική του πατρίδα και θεώρησε ότι από εκεί ευκολότερα θα περνούσε στην Αίγυπτο.

14. Εκεί συναντήθηκε με τους απογόνους του φυσικού φιλοσόφου και προφήτη Μώχου και με τους άλλους ιεροφάντες της Φοινίκης. Και μυήθηκε σε όλες τις θείες τελετές που τελούνται με κάθε ιεροπρέπεια στη Βύβλο, στην Τύρο και σε πολλά μέρη της Συρίας, σπουδάζοντάς τες όχι από δεισιδαιμονία, όπως θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει, αλλά μάλλον από μεγάλη επιθυμία και όρεξη για μάθηση, και από φόβο μήπως κάτι από τα αξιοσπούδαστα που είναι φυλαγμένο στα απόρρητα των θεών ή στις τελετές τού διαφύγει. Και αφού έμαθε ότι κατά κάποιον τρόπο αυτά που συνάντησε εκεί είναι ξένα και προέρχονται από τα ιερά της Αιγύπτου, για το λόγο αυτό, ελπίζοντας ότι θα συμμετάσχει σε καλύτερες, θεϊκότερες και γνησιότερες μυήσεις στην Αίγυπτο και θαμπωμένος από τις συμβουλές του διδασκάλου του Θαλή, απέπλευσε χωρίς πολλή σκέψη με τη βοήθεια κάποιων Αιγυπτίων ναυ-

μέων καιριώτατα προσορμισάντων τοῖς ὑπὸ Κάρμηλον τὸ Φοινικικὸν ὄρος αἰγιαλοῖς, ἔνθα ἐμόναζε τὰ πολλὰ ὁ Πυθαγόρας κατὰ τὸ ἱερόν· οἵπερ ἄσμενοι ἐδέξαντο αὐτόν, τήν τε ὥραν αὐτοῦ κερδῆσαι καί, εἰ ἀποδοῖντο, τὴν πολυτιμίαν

15 *προϊδόμενοι. ἔπειτα μέντοι κατὰ τὸν πλοῦν ἐγκρατῶς αὐτοῦ τε καὶ σεμνῶς ἀκολούθως τε τῇ συντρόφῳ ἐπιτηδεύσει διάγοντος ἄμεινον περὶ αὐτοῦ διατεθέντες καὶ μεῖζόν τι ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνιδόντες τῇ τοῦ παιδὸς εὐκοσμίᾳ, ἀναμνησθέντες τε ὡς προσορμίσασιν εὐθὺς αὐτοῖς ὤφθη κατιὼν ἀπ᾽ ἄκρου τοῦ Καρμήλου λόφου (ἱερώτατον δὲ τῶν ἄλλων ὀρῶν ἠπίσταντο αὐτὸ καὶ πολλοῖς ἄβατον), σχολαίως τε καὶ ἀνεπιστρεπτὶ βαίνων, οὔτε κρημνώδους τινὸς οὔτε δυσβάτου πέτρας ἐνισταμένης, καὶ ἐπιστὰς τῷ σκάφει μόνον τε ἐπιφθεγξάμενος "εἰς Αἴγυπτον ὁ ἀπόπλους;" κατανευσάντων αὐτῶν ἐνέβη καὶ σιωπῇ ἐκάθισεν*

16 *ἔνθα μάλιστα οὐκ ἔμελλεν αὐτοῖς ἐμπόδιος ἔσεσθαι ναυτιλλομένοις, παρ᾽ ὅλον <τε> τὸν πλοῦν ἐφ᾽ ἑνός τε καὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος διέμεινε δύο νύκτας καὶ τρεῖς ἡμέρας μήτε τροφῆς μήτε ποτοῦ μετασχὼν μήτε ὕπνου, ὅτι εἰ μὴ λαθὼν ἅπαντας ὡς εἶχεν ἐν τῇ ἑδραίᾳ καὶ ἀσαλεύτῳ ἐπιμονῇ κατέδαρθε βραχύ, καὶ ταῦτα διηνεκοῦς καὶ σεσυρμένου παρὰ προσδοκίαν εὐθυτενοῦς τε συμβάντος αὐτοῖς τοῦ πλοῦ ὡς*

τικών. Αυτοί προσάραξαν, την καίρια στιγμή, στην ακρογιαλιά που βρίσκεται κάτω από το Φοινικικό όρος Κάρμηλο, όπου ο Πυθαγόρας έμενε για πολύ καιρό μόνος κοντά στο ιερό. Οι ναυτικοί βέβαια με ευχαρίστηση τον δέχθηκαν, καθώς θεώρησαν ότι θα είχαν μεγάλο οικονομικό όφελος, αν τον πουλούσαν ως δούλο, και ότι θα κέρδιζαν χάρη στην ακμή της νεότητάς του.

15. Έπειτα όμως, επειδή κατά τη διάρκεια του ταξιδιού η συμπεριφορά του απέναντι σε αυτούς ήταν εγκρατής και σεμνή, άλλαξαν τις διαθέσεις τους απέναντί του και παρατήρησαν στην καλή διαγωγή του παιδιού κάτι ανώτερο από την ανθρώπινη φύση. Και τότε θυμήθηκαν ότι, όταν προσάραξαν, φανερώθηκε μπροστά τους ξαφνικά κατηφορίζοντας από την κορυφή του Κάρμηλου λόφου (γνώριζαν βέβαια ότι ήταν το ιερότερο από όλα τα άλλα όρη και ότι πολλοί το θεωρούσαν άβατο) με αργό ρυθμό και χωρίς να στρέφεται προς τα πίσω, χωρίς κάτι να του σταθεί εμπόδιο, ούτε γκρεμός ούτε κάποιος αδιάβατος βράχος, και ότι, αφού στάθηκε κοντά στο σκάφος, ρώτησε αποφθεγματικά: "Για την Αίγυπτο το ταξίδι;" Αυτοί έγνεψαν καταφατικά, και ο Πυθαγόρας ανέβηκε και κάθισε σιωπηλά, σε σημείο μάλιστα που δεν θα τους γινόταν εμπόδιο κατά τη διάρκεια των ναυτικών εργασιών.

16. Καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού έμεινε στην ίδια στάση για δύο νύχτες και τρεις μέρες, χωρίς να πάρει ούτε τροφή ούτε νερό και χωρίς να κοιμηθεί. Και θα διέφευγε της προσοχής όλων, καθώς παρέμενε ασάλευτος στη θέση του, αν δεν μισοκοιμόταν για λίγο. Ενώ μάλιστα συνέβαιναν αυτά, το ταξίδι προχωρούσε απροσδόκητα ομαλά, σαν να το προστά-

ἄν τινος παρουσίᾳ θεοῦ· πάντα συντιθέντες τὰ τοιάδε καὶ
ἐπισυλλογιζόμενοι δαίμονα θεῖον ὡς ἀληθῶς ἐπείσθησαν
σὺν αὐτοῖς ἀπὸ Συρίας εἰς Αἴγυπτον μετιέναι, καὶ τόν τε
πρόσλοιπον εὐφημότατα πλοῦν διεξήνυσαν καὶ σεμνοτέροις
ἤπερ εἰώθεσαν ὀνόμασί τε καὶ πράγμασιν ἐχρήσαντο πρός
τε ἀλλήλους καὶ πρὸς αὐτὸν μέχρι τῆς εὐτυχεστάτης συμ-
17 βάσης αὐτοῖς καὶ ἀκυμάντου παρ' ὅλον εἰς τὴν Αἰγυπτίαν
ᾐόνα τοῦ σκάφους προσοχῆς. ἔνθα δὴ ἐκβαίνοντα ὑπερεί-
σαντες σεβαστικῶς ἅπαντες καὶ διαδεξάμενοι ἐκάθισαν ἐπὶ
καθαρωτάτης ἄμμου, καὶ αὐτοσχέδιόν τινα βωμὸν πρὸ αὐ-
τοῦ πλάσαντες ἐπινήσαντές τε ὅσων εἶχον ἀκροδρύων οἷον
ἀπαρχάς τινας κατατιθέμενοι τοῦ φόρτου μεθώρμισαν τὸ
σκάφος, ὅπουπερ καὶ προέκειτο αὐτοῖς ὁ πλοῦς. ὃ δὲ διὰ
τὴν τοσήνδε ἀσιτίαν ἀτονώτερον τὸ σῶμα ἔχων οὔτε πρὸς
τὸν ἀποβιβασμὸν καὶ τὴν τῶν ναυτῶν ὑπέρεισιν καὶ χειρα-
γωγίαν ἠναντιώθη τότε οὔτε ἀπαλλαγέντων ἀπέσχετο ἐπὶ
πολὺ τῶν παρακειμένων ἀκροδρύων, ἀλλὰ ἐφαψάμενος
χρησίμως αὐτῶν καὶ ὑποθρέψας τὴν δύναμιν εἰς τὰς ἐγγὺς
διέσωσε συνοικίας, τὸ αὐτὸ ἦθος ἐν παντὶ ἀτάραχον καὶ ἐ-
πιεικὲς διαφυλάττων.

τευε η παρουσία ενός θεού. Αφού οι ναυτικοί συνδύασαν όλα αυτά και αφού κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι είναι πράγματι θείος δαίμονας[13], πείσθηκαν να τον μεταφέρουν μαζί τους από τη Συρία στην Αίγυπτο και πέρασαν το υπόλοιπο ταξίδι συζητώντας ευχάριστα, με σεμνότερα λόγια και έχοντας καλύτερη συμπεριφορά και μεταξύ τους και προς αυτόν, μέχρις ότου το πλοίο προσορμίστηκε στην Αιγυπτιακή ακτή, καλότυχα και γαλήνια.

17. Εδώ, όλοι τον βοήθησαν να κατεβεί υποβαστάζοντάς τον με σεβασμό, τον ακολούθησαν και τον έβαλαν να καθίσει σε καθαρότατη άμμο. Στη συνέχεια, αφού έφτιαξαν έναν αυτοσχέδιο βωμό μπροστά του και τοποθέτησαν επάνω σε σωρό όσους αποξηραμένους καρπούς είχαν στο πάνω μέρος του φορτίου, απέπλευσαν προς την κατεύθυνση που ήταν ο προορισμός τους. Ο Πυθαγόρας, λόγω της πολύ μεγάλης ασιτίας και της αδυναμίας του σώματός του, δεν εναντιώθηκε ούτε στην αποβίβαση ούτε στην υποστήριξη των ναυτών και, ούτε όταν αυτοί έφυγαν, κρατήθηκε για πολύ μακριά από τους παρακείμενους καρπούς, αλλά τους πήρε και έφαγε, ανέκτησε σιγά-σιγά τις δυνάμεις του και έφθασε στις πλησιέστερες συνοικίες, διατηρώντας το ίδιο πάντοτε ατάραχο και καλοσυνάτο ήθος του.

18 *Ἐκεῖθέν τε εἰς πάντα ἐφοίτησεν ἱερὰ μετὰ πλείστης σπουδῆς καὶ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως, θαυμαζόμενός τε καὶ στεργόμενος ὑπὸ τῶν συγγινομένων ἱερέων καὶ προφητῶν καὶ ἐκδιδασκόμενος ἐπιμελέστατα περὶ ἑκάστου, οὐ παραλείπων οὔτε ἄκουσμα τῶν καθ᾽ ἑαυτὸν ἐπαινουμένων οὔτε ἄνδρα τῶν ἐπὶ συνέσει γνωριζομένων οὔτε τελετὴν τῶν ὅπου δήποτε τιμωμένων οὔτε τόπον ἀθεώρητον, εἰς ὃν ἀφικόμενος ᾠήθη τι περιττότερον εὑρήσειν. ὅθεν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἱερέας ἀπεδήμησεν, ὠφελούμενος παρ᾽ ἑκάστῳ ὅσα ἦν*
19 *σοφὸς ἕκαστος. δύο δὴ καὶ εἴκοσιν ἔτη κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐν τοῖς ἀδύτοις διετέλεσεν ἀστρονομῶν τε καὶ γεωμετρῶν καὶ μυούμενος, οὐκ ἐξ ἐπιδρομῆς οὐδ᾽ ὡς ἔτυχε, πάσας θεῶν τελετάς, ἕως ὑπὸ τῶν σὺν Καμβύσῃ αἰχμαλωτισθεὶς εἰς Βαβυλῶνα ἀνήχθη· κἀκεῖ τοῖς μάγοις ἀσμένοις ἄσμενος συνδιατρίψας καὶ ἐκπαιδευθεὶς τὰ παρ᾽ αὐτοῖς σεμνὰ καὶ θεῶν θρησκείαν ἐντελεστάτην ἐκμαθών, ἀριθμῶν τε καὶ μουσικῆς καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων ἐπ᾽ ἄκρον ἐλθὼν παρ᾽ αὐτοῖς, ἄλλα τε δώδεκα προσδιατρίψας ἔτη, εἰς Σάμον ὑπέστρεφε περὶ ἕκτον που καὶ πεντηκοστὸν ἔτος ἤδη γεγονώς.*

4

18. Εκεί σύχναζε σε όλα τα ιερά με μεγάλο ζήλο και προσοχή, αποσπώντας το θαυμασμό και την αγάπη όλων των ιερέων και των προφητών που τον συναναστρέφονταν, και μαθαίνοντας με επιμέλεια το καθετί, χωρίς να παραβλέπει ούτε άκουσμα σχετικό με εκείνα που κατά την εποχή του επαινούνταν ούτε κάποιον άνδρα που φημιζόταν για τη σύνεσή του ούτε τελετές που λάμβαναν χώρα για να τιμηθούν κάποιοι ούτε κάποιον τόπο στον οποίο καθώς έφθανε πίστευε ότι κάτι περισσότερο θα βρει. Κατά τον ίδιο τρόπο, επισκέφθηκε όλους τους ιερείς, επωφελούμενος από τη σοφία που ο καθένας τους διέθετε.

19. Είκοσι δύο χρόνια παρέμεινε στα βάθη της Αιγύπτου, ασχολούμενος με την αστρονομία και τη γεωμετρία και μυούμενος σε όλες τις τελετές των θεών, όχι από επιπολαιότητα ή σύμπτωση, μέχρις ότου μεταφέρθηκε αιχμάλωτος στη Βαβυλώνα από τους στρατιώτες του Καμβύση. Και εκεί, περνούσε τον καιρό του, ερχόμενος σε επαφή με τους μάγους –πράγμα που προκαλούσε αμοιβαία ευχαρίστηση– και εκπαιδευόμενος από αυτούς σε όσα θεωρούσαν αξιοσέβαστα, μαθαίνοντας την τελειότερη θρησκεία των θεών, και φθάνοντας με τη βοήθειά τους στο υψηλότερο σημείο γνώσης των αριθμών, της μουσικής και των άλλων επιστημών. Αφού λοιπόν συναναστράφηκε με αυτούς άλλα δώδεκα χρόνια, επέστρεψε στη Σάμο, σε ηλικία περίπου πενηνταέξι ετών.

20 *Ἀναγνωρισθεὶς δὲ ὑπό τινων πρεσβυτέρων καὶ οὐκ ἔ-*
λαττον ἢ πρόσθεν θαυμασθείς (καλλίων τε γὰρ καὶ σοφώ-
τερος καὶ θεοπρεπέστερος αὐτοῖς ἐφάνη), παρακαλούσης
αὐτὸν δημοσίᾳ τῆς πατρίδος ὠφελεῖν ἅπαντας καὶ μεταδι-
δόναι τῶν ἐνθυμίων, οὐκ ἀντιτείνων τὸν τῆς διδασκαλίας
τρόπον συμβολικὸν ποιεῖν ἐπεχείρει καὶ πάντῃ ὅμοιον τοῖς
ἐν Αἰγύπτῳ διδάγμασι, καθ' ἃ ἐπαιδεύθη, εἰ καὶ μὴ σφόδρα
προσίεντο τὸν τοιοῦτον τρόπον οἱ Σάμιοι μηδὲ ἁρμονίως
21 *καὶ ὡς ἐχρῆν προσεφύησαν αὐτῷ. μηδενὸς οὖν αὐτῷ προσ-*
τρέχοντος μηδὲ γνησίως ὀρεγομένου τῶν μαθημάτων, ἃ
τοῖς Ἕλλησιν ἐνοικίζειν παντὶ τρόπῳ ἐπειρᾶτο, μὴ περι-
φρονῶν μηδὲ ὀλιγωρῶν τῆς Σάμου διὰ τὸ πατρίδα εἶναι,
γεῦσαί τε πάντως βουλόμενος τῆς τῶν μαθημάτων καλλο-
νῆς τοὺς πατριώτας, εἰ καὶ μὴ ἑκόντας, ἀλλ' οὖν ἐπινοίᾳ
καὶ μεθόδῳ, παρατηρήσας εὐφυῶς τινα καὶ εὐκινήτως ἐν τῷ
γυμνασίῳ σφαιρίζοντα τῶν φιλογυμναστούντων μὲν καὶ
σωμασκούντων, πενήτων δ' ἄλλως καὶ ἀπορωτέρων, λο-
γισάμενος ὅτι εὐπειθῆ ἕξει, εἰ τὰ ἐπιτήδεια ἔκπλεά τις αὐτῷ
ἀμεριμνοῦντι παρέχοι, προσκαλεσάμενος μετὰ τὸ λουτρὸν

5

20. Επειδή μάλιστα αναγνωρίσθηκε για την αξία του από κάποιους μεγαλυτέρους και θαυμάστηκε όχι λιγότερο από όσο στο παρελθόν (επειδή τους φάνηκε και καλύτερος και σοφότερος και θεοπρεπέστερος), η πατρίδα του τον κάλεσε δημόσια να είναι χρήσιμος σε όλους μεταδίδοντάς τους όσα έμαθε. Ο Πυθαγόρας, επιχείρησε να κάνει τον τρόπο διδασκαλίας του συμβολικό και όμοιο σε όλα με τα διδάγματα των Αιγυπτίων, όπως ο ίδιος τα διδάχθηκε, και χωρίς να τον φέρει σε αντίθεση με αυτά, μολονότι οι Σάμιοι δεν αποδέχθηκαν απόλυτα τον συγκεκριμένο τρόπο, ούτε και αφοσιώθηκαν σε αυτόν αρμονικά και όπως έπρεπε.

21. Επειδή όμως κανείς δεν προσέτρεχε σε αυτόν, και κανείς δεν επιθυμούσε ειλικρινά να μάθει αυτά που προσπαθούσε με κάθε τρόπο να εμφυσήσει στους Έλληνες, χωρίς να περιφρονεί τη Σάμο ή να αδιαφορεί για αυτήν, αφού ήταν η πατρίδα του, και επιθυμώντας οι συμπατριώτες του να γευθούν οπωσδήποτε την ωραιότητα των μαθηματικών, ακόμη και χωρίς να το θέλουν, εφάρμοσε με εφευρετικότητα και μέθοδο το εξής: καθώς παρατηρούσε προσεκτικά στο γυμναστήριο κάποιον –από αυτούς που από τη μια αγαπούσαν τη γυμναστική και ασκούσαν το σώμα τους αλλά από την άλλη ήταν φτωχοί και άποροι– να λυγίζει με χάρη και να ρίχνει σφαίρα, σκέφτηκε ότι θα μπορούσε εύκολα να τον παρακινήσει, αν κάποιος του παρείχε όλα τα απαραίτητα, χωρίς ο ίδιος να πρέπει να μεριμνήσει για αυτά. Προσκάλεσε λοιπόν τον νέο

τὸν νεανίαν ἐπηγγείλατο αὐτάρκη αὐτῷ ἐφόδια εἰς τὴν τῆς σωμασκίας ὑποτροφὴν καὶ ἐπιμέλειαν διηνεκῶς παρέξειν, εἰ διαδέξαιτο αὐτοῦ κατὰ βραχύ τε καὶ ἀπόνως ἐνδελεχῶς τε, ὥστε μὴ ἀθρόως φορτισθῆναι, μαθήματά τινα, ἃ παρὰ βαρβάρων μὲν ἐξέμαθεν αὐτὸς νέος ὤν, ἀπολείπει δ' αὐτὸν ταῦτα ἤδη διὰ τὸ γῆρας καὶ τὴν τούτου ἀμνημοσύνην.

22 *Ὑποσχομένου δὲ τοῦ νεανίου καὶ τῇ τῶν ἐπιτηδείων ἐλ-*
πίδι ὑπομείναντος τὴν δι' ἀριθμῶν μάθησιν καὶ γεωμετρίας
ἐνάγειν αὐτῷ ἐπειρᾶτο, ἐπ' ἄβακος τὰς ἑκάστου ἀποδείξεις
ποιούμενος, καὶ διδάσκων παντὸς σχήματος, ὅ ἐστι δια-
γράμματος, μισθὸν καὶ ἀντίπονον παρεῖχε τῷ νεανίᾳ τριώ-
βολον. καὶ τοῦτο μέχρι πολλοῦ χρόνου διετέλεσε ποιῶν,
φιλοτιμότατα μὲν καὶ σπουδαίως τάξει τε βελτίστῃ ἐμβι-
βάζων εἰς τὴν θεωρίαν, καθ' ἑκάστου δὲ σχήματος παρά-
23 *ληψιν τριώβολον ἐπιδιδούς. ἐπεὶ δὲ ὁ νεανίας ὁδῷ τινι ἐμ-*
μελεῖ ἀγόμενος τῆς ἐκπρεπείας ἤδη ἀντελαμβάνετο καὶ τῆς
ἡδονῆς καὶ ἀκολουθίας τῆς ἐν τοῖς μαθήμασι, συνιδὼν τὸ
γινόμενον ὁ σοφὸς καὶ ὅτι οὐκ ἂν ἑκὼν ἔτι ἀποσταίη οὐδὲ
ἀπόσχοιτο τῆς μαθήσεως, οὐδ' εἰ πάντα πάθοι, πενίαν ὑ-
24 *πετιμήσατο καὶ ἀπορίαν τῶν τριωβόλων. ἐκείνου δὲ εἰπόν-*
τος "ἀλλὰ καὶ χωρὶς τούτων οἷός τέ εἰμι μανθάνειν καὶ
διαδέχεσθαί σου τὰ μαθήματα", ἐπήνεγκεν "ἀλλ' οὐδ' αὐ-
τὸς τὰ πρὸς τροφὴν ἐπιτήδεια ἔχω ἔτι οὐδ' εἰς ἐμαυτόν·

μετά το λουτρό και του υποσχέθηκε ότι θα του παρέχει επαρκή εφόδια για τη σωματική του άσκηση, δηλαδή διαρκή διατροφή και επιμέλεια, υπό τον όρο ότι ο νέος –σιγά- σιγά, χωρίς πολύ κόπο, ώστε να μην επιβαρυνθεί υπερβολικά, αλλά και χωρίς διακοπή– θα τον διαδεχόταν σε κάποια μαθήματα τα οποία ο ίδιος έμαθε από βαρβάρους όταν ήταν νέος και τα οποία σκόπευε να αφήσει στον νέο λόγω γήρατος και αμνησίας.

22. Αφού λοιπόν ο νέος του έδωσε υπόσχεση, ελπίζοντας ότι θα εξασφαλίσει όλα τα αναγκαία, ο Πυθαγόρας προσπαθούσε να τον υποκινήσει στη μάθηση των αριθμών και της γεωμετρίας, χαράζοντας τις αποδείξεις για κάθε ζήτημα πάνω σε πίνακα και διδάσκοντας κάθε σχήμα, δηλαδή κάθε διάγραμμα, και παρέχοντας στον νεαρό για τον κόπο του μισθό τριών οβολών. Και αυτό συνέχισε να το κάνει για πολύ χρόνο με μεγάλη φιλοτιμία και σοβαρότητα, εισάγοντας τον νέο στη θεωρία με την πιο ορθή σειρά και δίδοντάς του για κάθε σχήμα που του έφερνε τρεις οβολούς.

23. Όταν τώρα ο νεαρός έφθασε σε κάποιο καλό σημείο επιμέλειας και άρχισε να αντιλαμβάνεται τη λαμπρότητα, την ευχαρίστηση και την ορθότητα των μαθηματικών, ο σοφός, διαβλέποντας το αποτέλεσμα, καθώς και το ότι ο νεαρός δεν θα έφευγε οικειοθελώς ούτε θα διέκοπτε τα μαθήματα, ό,τι και αν του συνέβαινε, προσποιήθηκε φτώχεια και αδυναμία καταβολής των τριών οβολών.

24. Όταν μάλιστα εκείνος είπε: “μα και χωρίς αυτούς μπορώ να μαθαίνω και να παρακολουθώ τα μαθήματά σου”, τότε ο Πυθαγόρας απάντησε: “αλλά ούτε και εγώ έχω τα απα-

δέον οὖν σχολάζειν εἰς πορισμὸν τῶν καθ' ἡμέραν ἀναγκαίων καὶ τῆς ἐφημέρου τροφῆς οὐ καλῶς ἔχει ἄβακι καὶ ἀνονήτοις ματαιοπονήμασιν ἑαυτὸν ἀντιπερισπᾶν". ὥστε τὸν νεανίαν δυσαποσπάστως τοῦ συνείρειν τὴν θεωρίαν ἔχοντα "καὶ ταῦτ'" εἰπεῖν "ἐγώ σοι λοιπὸνποριῶ καὶ ἀντιπελαργήσω τρόπον τινά· κατὰ γὰρ ἕκαστον σχῆμα τριώβολον καὐτός σοι ἀντιπαρέξω". καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε οὕτως ἑάλω ὑπὸ τῶν μαθημάτων, ὥστε μόνος Σαμίων συναπῆρε Πυθαγόρᾳ, ὁμώνυμος μὲν ὢν αὐτῷ, Ἐρατοκλέους δὲ υἱός. τούτου δὴ καὶ τὰ ἀλειπτικὰ συγγράμματα φέρεται καὶ ἡ ἀντὶ ἰσχάδων τοῖς τότε ἀθληταῖς κρεώδους τροφῆς διάταξις, οὐ καλῶς εἰς Πυθαγόραν τὸν Μνημάρχου τούτων ἀναφερομένων.

Λέγεται δὲ περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον θαυμασθῆναι αὐτὸν περὶ τὴν Δῆλον, προσελθόντα αὐτὸν πρὸς τὸν ἀναίμακτον λεγόμενον καὶ τοῦ Γενέτορος Ἀπόλλωνος βωμὸν καὶ τοῦτον θεραπεύσαντα. ὅθεν εἰς ἅπαντα τὰ μαντεῖα παρέβαλε. καὶ ἐν Κρήτῃ δὲ καὶ ἐν Σπάρτῃ τῶν νόμων ἕνεκα διέτριψε. καὶ τούτων ἁπάντων ἀκροατής τε καὶ μαθητὴς γενόμενος, εἰς οἶκον ἐπανελθὼν ὥρμησεν ἐπὶ τὴν τῶν παραλελειμμένων ζήτησιν.

ραίτητα για τη διατροφή μου· είναι πρέπον λοιπόν να ασχολούμαι με τις καθημερινές ανάγκες και την εξεύρεση τροφής, και δεν είναι ορθό να απασχολώ τον εαυτόν μου με τον πίνακα και με ανόητα ματαιοπονήματα". Ο νέος όμως, καθώς αδυνατούσε να αποσπάσει τη σκέψη του από το συνειρμό της θεωρίας, λέγεται ότι είπε τα εξής: "εγώ τότε θα σου τα φέρνω αυτά, και κατά κάποιον τρόπο θα σε περιποιούμαι· και για κάθε σχήμα εγώ τώρα θα σου αντιπαρέχω τους τρεις οβολούς".

25. Από τότε, τόσο πολύ κυριεύθηκε από τα μαθηματικά, ώστε μόνο αυτός από τους Σαμίους απέπλευσε μαζί με τον Πυθαγόρα, έχοντας το ίδιο όνομα με αυτόν, ενώ ήταν γιος του Ερατοκλή. Δικά του μάλιστα θεωρούνται και τα αλειπτικά συγγράμματα* καθώς και η διάταξη που λέει ότι οι αθλητές πρέπει να τρέφονται με κρέας αντί με ξηρά σύκα, που εσφαλμένα αποδίδονται στον Πυθαγόρα, τον γιο του Μνήμαρχου.

Λέγεται επίσης ότι κατά τον ίδιο χρόνο προκάλεσε το θαυμασμό στη Δήλο, όταν προσήλθε στον λεγόμενο αναίμακτο βωμό του Γεννήτορος Απόλλωνος[14] και έγινε υπηρέτης του θεού. Από εκεί επισκέφθηκε όλα τα μαντεία· στην Κρήτη μάλιστα και στη Σπάρτη υποχρεώθηκε από τους νόμους να μείνει περισσότερο χρόνο[15]. Και αφού έγινε ακροατής και μαθητής παντού όπου πήγε, επιστρέφοντας στην πατρίδα του εξόρμησε σε αναζήτηση όλων όσων είχε παραλείψει.

---

* τα συγγράμματα του προγυμναστού

26 *Καὶ πρῶτον μὲν διατριβὴν ἐν τῇ πόλει κατεσκεύασε τὸ Πυθαγόρου καλούμενον ἔτι καὶ νῦν ἡμικύκλιον, ἐν ᾧ νῦν Σάμιοι περὶ τῶν κοινῶν βουλεύονται, νομίζοντες δεῖν περὶ τῶν καλῶν καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν συμφερόντων ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν, ὃν κατεσκεύασεν ὁ πάν-*
27 *των τούτων ποιησάμενος τὴν ἐπιμέλειαν. ἔξω τε τῆς πόλεως οἰκεῖον τῆς αὐτοῦ φιλοσοφίας ἄντρον ποιησάμενος, ἐν τούτῳ τὰ πολλὰ τῆς νυκτὸς καὶ τῆς ἡμέρας διέτριβε καὶ τὴν ζήτησιν ἐποιεῖτο τῶν ἐν τοῖς μαθήμασι χρησίμων, τὸν αὐτὸν τρόπον Μίνῳ τῷ τοῦ Διὸς υἱῷ διανοηθείς. καὶ τοσοῦτον διήνεγκε τῶν ὕστερον τοῖς ἐκείνου μαθήμασι χρησαμένων, ὥστε ἐκεῖνοι μὲν ἐπὶ σμικροῖς θεωρήμασι μέγιστον ἐφρόνησαν, Πυθαγόρας δὲ συνετέλεσε τὴν περὶ τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην καὶ ταῖς ἀποδείξεσιν αὐτὴν ὅλαις ταῖς ἀριθμητικαῖς καὶ ταῖς γεωμετρικαῖς διέλαβεν.*

28 *Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ὕστερον ὑπ' αὐτοῦ πραχθέντων ἔτι μᾶλλον αὐτὸν θαυμαστέον. ἤδη γὰρ μεγάλην ἐπίδοσιν τῆς φιλοσοφίας ἐχούσης καὶ τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης θαυμάζειν αὐτὸν προαιρουμένης καὶ τῶν ἀρίστων καὶ τῶν φιλοσοφωτάτων εἰς τὴν Σάμον δι' ἐκεῖνον παραγεγονότων καὶ βουλομένων κοινωνεῖν τῆς παρ' ἐκείνου παιδείας, ὑπὸ τῶν αὐτοῦ πολιτῶν εἰς τὰς πρεσβείας πάσας ἑλκόμενος καὶ μετέχειν ἀναγκαζόμενος τῶν αὐτῶν λειτουργιῶν, καὶ συν-*

26. Αρχικά έκτισε φιλοσοφική σχολή που ακόμη και σήμερα καλείται Το του *Πυθαγόρου ημικύκλιον*, στο οποίο τώρα οι Σάμιοι συσκέπτονται για τα κοινά, θεωρώντας ότι πρέπει να αναζητούν τα αγαθά, τα δίκαια και τα συμφέροντα, στο κτήριο που κατασκεύασε αυτός που φρόντιζε για όλα αυτά.

27. Αφού πάλι έφτιαξε έξω από την πόλη κατάλληλο καταφύγιο για τη δική του φιλοσοφία, μέσα σε αυτό περνούσε τον καιρό του τις περισσότερες ώρες της ημέρας, και αναζητούσε χρήσιμα στοιχεία για τις μαθηματικές επιστήμες, σκεπτόμενος με τον ίδιο τρόπο που σκεφτόταν και ο Μίνωας, ο γιος του Δία. Τόσο πολύ διέφερε από εκείνους που αργότερα ασχολήθηκαν με τα μαθηματικά, ώστε ενώ εκείνοι θεωρούσαν μεγάλα τα μικρής σημασίας θεωρήματα, ο Πυθαγόρας ολοκλήρωσε την επιστήμη περί των ουρανίων σωμάτων και την καθόρισε με σαφήνεια, παρέχοντας όλες τις αριθμητικές και τις γεωμετρικές αποδείξεις.

6

28. Ωστόσο, πρέπει να τον θαυμάζουμε πολύ περισσότερο για τα ύστερα έργα του. Διότι, ενώ η φιλοσοφία είχε ήδη κάνει μεγάλη πρόοδο, ολόκληρη η Ελλάδα τον αναζητούσε και τον θαύμαζε, και όλοι οι άριστοι και οι σοφοί έρχονταν στη Σάμο κοντά του και ήθελαν να συμμετέχουν στα μαθήματα που έκανε αυτός· και οι συμπολίτες του τον ανέβαζαν σε όλα τα αξιώματα και τον υποχρέωναν να μετέχει σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες. Επειδή όμως διαπίστωσε ότι, μένοντας στη

ιδὼν ὅτι τοῖς τῆς πατρίδος νόμοις πειθόμενον χαλεπὸν αὐ-
τοῦ μένοντα φιλοσοφεῖν, καὶ διότι πάντες οἱ πρότερον φι-
λοσοφήσαντες ἐπὶ ξένης τὸν βίον διετέλεσαν, ταῦτα πάντα
παρ' αὐτῷ διανοηθεὶς καὶ φεύγων τὰς πολιτικὰς ἀσχολίας,
ὡς δ' ἔνιοι λέγουσι, τὴν περὶ παιδείαν ὀλιγωρίαν τῶν τότε
τὴν Σάμον οἰκούντων παραιτούμενος, ἀπῆρεν εἰς τὴν Ἰτα-
λίαν, πατρίδα ἡγησάμενος τὴν πλειόνων εὖ ἐχόντων πρὸς
29 τὸ μανθάνειν οἰστικῶς ἔχουσαν χώραν. καὶ ἐν πρώτῃ Κρό-
τωνι ἐπισημοτάτῃ πόλει προτρεψάμενος πολλοὺς ἔσχε ζη-
λωτάς, ὥστε [ἱστορεῖται ἑξακοσίους αὐτὸν ἀνθρώπους ἐ-
σχηκέναι, οὐ μόνον ὑπ' αὐτοῦ κεκινημένους εἰς τὴν φιλο-
σοφίαν, ἧς μετεδίδου, ἀλλὰ καὶ τὸ λεγόμενον κοινοβίους,
30 καθὼς προσέταξε, γενομένους· καὶ οὗτοι μὲν ἦσαν οἱ φιλο-
σοφοῦντες, οἱ δὲ πολλοὶ ἀκροαταί, οὓς ἀκουσματικοὺς κα-
λοῦσιν] ἐν μιᾷ μόνον ἀκροάσει, ὥς φασιν, ἣν πρωτίστην
καὶ πάνδημον μόνος ἐπιβὰς τῆς Ἰταλίας ὁ ἄνθρωπος ἐποι-
ήσατο, πλέονες ἢ δισχίλιοι τοῖς λόγοις ἐνεσχέθησαν, αἱρε-
θέντες αὐτοὶ κατὰ κράτος οὕτως, ὥστε οὐκέτι οἴκαδε ἀπέ-
στησαν, ἀλλὰ ὁμοῦ παισὶ καὶ γυναιξὶν ὁμακοεῖόν τι παμ-
μέγεθες ἱδρυσάμενοι καὶ πολίσαντες αὐτοὶ τὴν πρὸς πάν-
των ἐπικληθεῖσαν Μεγάλην Ἑλλάδα, νόμους τε παρ' αὐτοῦ
δεξάμενοι καὶ προστάγματα ὡσανεὶ θείας ὑποθήκας, ὧν ἐ-
κτὸς οὐδὲν ἔπραττον, παρέμειναν ὁμονοοῦντες ὅλῳ τῷ τῶν
ὁμιλητῶν ἀθροίσματι, εὐφημούμενοι καὶ παρὰ τῶν πέριξ

Σάμο, ήταν δύσκολο να φιλοσοφεί υπακούοντας στους νόμους της πατρίδας, και επειδή όλοι όσοι φιλοσόφησαν πριν από αυτόν πέρασαν τη ζωή τους σε ξένη χώρα, αφού σκέφτηκε πάνω σε όλα αυτά, απέφυγε τις πολιτικές ενασχολήσεις, όπως λένε μερικοί, παραιτήθηκε από την προσπάθεια διαπαιδαγώγησης των Σαμίων που αδιαφορούσαν, και μετοίκησε στην Ιταλία, θεωρώντας για πατρίδα του τη χώρα που έχει τους περισσότερους με καλή διάθεση για μάθηση κατοίκους.

29. Στην σπουδαιότατη πόλη της Κρότωνος, όπου έφθασε αρχικά, απέκτησε πολλούς οπαδούς και [φημολογείται ότι είχε εξακόσιους μαθητές, όχι μόνο αυτούς που παρακινήθηκαν από τον ίδιο στη φιλοσοφία που μετέδιδε, αλλά και αυτούς που έγιναν κατά το κοινώς λεγόμενο κοινόβιοι, όπως ο ίδιος τους το επέβαλε.

30. Αυτοί ήταν λοιπόν οι ασχολούμενοι με τη φιλοσοφία. Οι πολλοί όμως, τους οποίους αποκαλούν "ακουσματικούς",] ήταν ακροατές σε μία μόνο διάλεξη όπως λένε, την πρώτη που έδωσε ο Πυθαγόρας όταν αποβιβάστηκε στην Ιταλία μπροστά σε όλον το δήμο, όπου περισσότεροι από δύο χιλιάδες παρακολούθησαν τους λόγους του· και τόσο πολύ σαγηνεύτηκαν, που δεν επέστρεψαν πάλι στα σπίτια τους, αλλά μαζί με τα παιδιά και τις γυναίκες τους, έκτισαν τεράστιο οίκημα ομαδικών ακροάσεων[16] και ίδρυσαν την αποκαλούμενη από όλους Μεγάλη Ελλάδα. Στη συνέχεια, αφού αποδέχθηκαν και νόμους και εντολές από αυτόν σαν να ήταν θείες υποθήκες, δεν έκαναν τίποτα έξω από αυτές, ζούσαν μονοιασμένοι με το σύνολο των μαθητών και δέχονταν εγκώμια και ευχές για ευδαιμονία από τους γύρω. Διέθεταν μάλιστα, ό-

μακαριζόμενοι, τάς τε οὐσίας κοινὰς ἔθεντο, ὡς προελέχθη,
καὶ μετὰ τῶν θεῶν τὸν Πυθαγόραν λοιπὸν κατηρίθμουν ὡς
ἀγαθόν τινα δαίμονα καὶ φιλανθρωπότατον, οἱ μὲν τὸν
Πύθιον, οἱ δὲ τὸν ἐξ Ὑπερβορέων Ἀπόλλωνα, οἱ δὲ τὸν
Παιᾶνα, οἱ δὲ τῶν τὴν σελήνην κατοικούντων δαιμόνων
ἕνα, ἄλλοι δὲ ἄλλον τῶν Ὀλυμπίων θεῶν φημίζοντες εἰς
ὠφέλειαν καὶ ἐπανόρθωσιν τοῦ θνητοῦ βίου [λέγοντες] ἐν
ἀνθρωπίνῃ μορφῇ φανῆναι τοῖς τότε, ἵνα τὸ τῆς εὐδαιμο-
νίας τε καὶ φιλοσοφίας σωτήριον ἔναυσμα χαρίσηται τῇ
θνητῇ φύσει, οὗ μεῖζον ἀγαθὸν οὔτε ἦλθεν οὔτε ἥξει ποτὲ
δωρηθὲν ἐκ θεῶν [διὰ τούτου τοῦ Πυθαγόρου]. διόπερ ἔτι
καὶ νῦν ἡ παροιμία τὸν ἐκ Σάμου κομήτην ἐπὶ τῷ σεμνο-
31 τάτῳ διακηρύττει. ἱστορεῖ δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς περὶ
τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας διαίρεσίν τινα τοιάνδε ὑπὸ
τῶν ἀνδρῶν ἐν τοῖς πάνυ ἀπορρήτοις διαφυλάττεσθαι· τοῦ
λογικοῦ ζῴου τὸ μέν ἐστι θεός, τὸ δὲ ἄνθρωπος, τὸ δὲ οἷον
Πυθαγόρας. καὶ πάνυ εὐλόγως τοιοῦτον αὐτὸν ὑπελάμβα-
νον, δι' ὃν περὶ θεῶν μὲν καὶ ἡρώων καὶ δαιμόνων καὶ κό-
σμου, σφαιρῶν τε καὶ ἀστέρων κινήσεως παντοίας, ἐπιπρο-
σθήσεών τε καὶ ὑπολείψεων καὶ ἀνωμαλιῶν, ἐκκεντροτή-
των τε καὶ ἐπικύκλων, καὶ τῶν ἐν κόσμῳ πάντων, οὐρανοῦ
καὶ γῆς καὶ τῶν μεταξὺ φύσεων ἐκδήλων τε καὶ ἀποκρύ-
φων, ὀρθή τις καὶ ἐοικυῖα τοῖς οὖσι παρεισῆλθεν ἔννοια,
μηδενὶ τῶν φαινομένων ἢ δι' ἐπινοίας λαμβανομένων μη-

πως ήδη αναφέρθηκε, τις περιουσίες τους για το κοινό όφελος, και συγκατέλεγαν τον Πυθαγόρα μεταξύ των θεών, σαν να ήταν ένας καλός και φιλάνθρωπος δαίμονας. Άλλοι τον ονόμαζαν Πύθιο, άλλοι Υπερβόρειο Απόλλωνα, άλλοι Παιάνα, άλλοι θεωρούσαν ότι είναι ένας από τους δαίμονες που κατοικούν στη σελήνη. Άλλοι πάλι έλεγαν ότι είναι κάποιος άλλος από τους Ολύμπιους θεούς, που εμφανίστηκε τότε σε αυτούς για να χαρίσει στη θνητή τους φύση το σωτήριο έναυσμα[17] της ευδαιμονίας και της φιλοσοφίας, μεγαλύτερο αγαθό του οποίου δεν ήλθε ούτε θα έλθει ποτέ ως δώρο από τους θεούς [όπως αυτό του Πυθαγόρα]. Για αυτό, ακόμη και σήμερα υπάρχει η παροιμία που διακηρύττει τη σεμνότητα του "ἐν Σάμῳ κομήτη".

31. Ο Αριστοτέλης επίσης αναφέρει στην πραγματεία *Περί της Πυθαγορικής Φιλοσοφίας*[18] ότι στα πολύ μυστικά κείμενα σωζόταν η εξής διαίρεση που είχαν κάνει οι Πυθαγόρειοι: το ένα είδος του λογικού ζώου είναι ο θεός, το άλλο ο άνθρωπος, το τρίτο όπως ο Πυθαγόρας. Και πολύ εύλογα τον θεωρούσαν τέτοιον, διότι χάρη σε αυτόν απέκτησαν μια σχετικά ορθή κατανόηση περί των θεών, των ηρώων, των δαιμόνων και του κόσμου, περί των ουράνιων σφαιρών και κάθε αστρικής κίνησης, των σκιάσεων, των εκλείψεων και των εκτροπών, περί των τάσεων απομάκρυνσης από το κέντρο και των κύκλων μέσα σε κύκλους, και περί όλων όσων αφορούν τον κόσμο, τον ουρανό και τη γη και τις φύσεις που βρίσκονται στο ενδιάμεσο, φανερές και αόρατες[19]. Η κατανόηση αυτή καθόλου δεν αντιμάχεται κάποιο από τα ορατά φαινόμενα ή κάποιο από αυτά που συλλαμβάνονται δια της νόησης. Τα μα-

δαμῶς ἀντιπαίουσα, μαθήματα δὲ καὶ θεωρία καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ πάντα, ὅσαπερ ὀμματοποιὰ τῆς ψυχῆς ὡς ἀληθῶς καὶ καθαρτικὰ τῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων τοῦ νοῦ τυφλώσεως, πρὸς τὸ κατιδεῖν δυνηθῆναι τὰς ὄντως τῶν
32 ὅλων ἀρχὰς καὶ αἰτίας ἐνῳκίσθη τοῖς Ἕλλησι. πολιτεία δὲ ἡ βελτίστη καὶ ὁμοδημία καὶ "κοινὰ τὰ φίλων" καὶ θρησκεία θεῶν καὶ ὁσιότης πρὸς κατοιχομένους, νομοθεσία τε καὶ παιδεία καὶ ἐχεμυθία καὶ φειδὼ τῶν ἄλλων ζῴων καὶ ἐγκράτεια καὶ σωφροσύνη καὶ ἀγχίνοια καὶ θειότης καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθά, ὡς ἑνὶ ὀνόματι περιλαβεῖν, ταῦτα πάντα τοῖς φιλομαθοῦσιν ἀξιέραστα καὶ περισπούδαστα δι' αὐτὸν ἐφάνη. εἰκότως δὴ οὖν διὰ πάντα ταῦτα, ὃ δὴ νῦν ἔλεγον, οὕτως ὑπερφυῶς ἐθαύμαζον τὸν Πυθαγόραν.

33 Δεῖ τοίνυν μετὰ τοῦτο εἰπεῖν, πῶς ἐπεδήμησε καὶ τίσι πρώτοις, τίνας τε λόγους ἐποιήσατο καὶ περὶ τίνων καὶ πρὸς τίνας· οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο εὔληπτα ἡμῖν τὰ τῆς διατριβῆς αὐτοῦ τίνα ἦν καὶ ὁποῖα ἐν τῷ τότε βίῳ. λέγεται τοίνυν ὡς ἐπιδημήσας Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ, ἃς κατέλαβε πόλεις δεδουλωμένας ὑπ' ἀλλήλων, τὰς μὲν πολλῶν ἐτῶν, τὰς δὲ νεωστί, ταύτας φρονήματος ἐλευθερίου ὑποπλήσας

θηματικά και η θεωρία και κάθε τι επιστημονικό, όσα δηλαδή ανοίγουν πραγματικά τα μάτια της ψυχής και καθαρίζουν το νου από την τύφλωση των άλλων ενασχολήσεων, εμφυτεύθηκαν στους Έλληνες, για να μπορούν να βλέπουν καθαρά τις πραγματικές αρχές και τις αιτίες όλων των πραγμάτων.

32. Τέλος, η βέλτιστη σχέση του πολίτη με την πόλη, η καλή συμβίωση, το "κοινά τα των φίλων", η λατρεία των θεών, ο σεβασμός προς αυτούς που έχουν πεθάνει, η νομοθεσία, η παιδεία, η εχεμύθεια, η φροντίδα για τα άλλα ζώα, η εγκράτεια, η σωφροσύνη, η οξύτητα του νου, η θεία φύση και τα άλλα αγαθά, για να τα συμπεριλάβουμε με ένα όνομα, όλα αυτά τα αξιαγάπητα και περισπούδαστα στους φιλομαθείς, χάρη στον Πυθαγόρα έγιναν γνωστά. Για όλα αυτά λοιπόν που μόλις ανέφερα, εύλογα τον θαύμαζαν τόσο πολύ.

7

33. Πρέπει, επομένως, μετά από αυτό να πούμε πώς αποδήμησε και σε ποιες πόλεις πήγε αρχικά, ποιους λόγους εκφώνησε, για ποια πράγματα και προς ποιους, επειδή έτσι θα γίνουν κατανοητά σε εμάς όσα αφορούν τη διαμονή και τη ζωή του κατά την εποχή εκείνη. Λέγεται λοιπόν πως, αφού αποδήμησε στην Ιταλία και στη Σικελία, σε όσες πόλεις συνάντησε να είναι υπόδουλες η μια στην άλλη –άλλες για πολλά χρόνια και άλλες πρόσφατα– ενέπνευσε το φρόνημα της ελευθερίας μέσω των ακροατών του που βρίσκονταν στην κάθε

διὰ τῶν ἐφ' ἑκάστης ἀκουστῶν αὐτοῦ ἀνερρύσατο καὶ ἐ-
λευθέρας ἐποίησε, Κρότωνα καὶ Σύβαριν καὶ Κατάνην καὶ
Ῥήγιον καὶ Ἱμέραν καὶ Ἀκράγαντα καὶ Ταυρομένιον καὶ
ἄλλας τινάς, αἷς καὶ νόμους ἔθετο διὰ Χαρώνδα τε τοῦ
Καταναίου καὶ Ζαλεύκου τοῦ Λοκροῦ, δι' ὧν εὐνομώταται
καὶ ἀξιοζήλωτοι ταῖς περιοίκοις μέχρι πολλοῦ διετέλεσαν.

34 Ἀνεῖλε δὲ ἄρδην στάσιν καὶ διχοφωνίαν καὶ ἁπλῶς ἑτε-
ροφροσύνην οὐ μόνον ἀπὸ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν ἀπογό-
νων δὲ αὐτῶν μέχρι πολλῶν, ὡς ἱστορεῖται, γενεῶν, ἀλλὰ
καὶ καθόλου ἀπὸ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ πόλεων πασῶν
κατά τε ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλας. πυκνὸν γὰρ ἦν αὐτῷ
πρὸς ἅπαντας πανταχῇ πολλοὺς καὶ ὀλίγους <τὸ τοιοῦ-
τον> ἀπόφθεγμα, χρησμῷ θεοῦ συμβουλευτικῷ ὅμοιον,
ἐπιτομή τις ὡσπερεὶ καὶ ἀνακεφαλαίωσίς τις τῶν αὐτῷ δο-
κούντων [τὸ τοιοῦτον ἀπόφθεγμα]· "φυγαδευτέον πάσῃ
μηχανῇ καὶ περικοπτέον πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ μηχαναῖς
παντοίαις ἀπὸ μὲν σώματος νόσον, ἀπὸ δὲ ψυχῆς ἀμαθίαν,
κοιλίας δὲ πολυτέλειαν, πόλεως δὲ στάσιν, οἴκου δὲ διχο-
φροσύνην, ὁμοῦ δὲ πάντων ἀμετρίαν", δι' ὧν φιλοστοργό-
35 τατα ἀνεμίμνησκεν ἕκαστον τῶν ἀρίστων δογμάτων. ὁ μὲν
οὖν κοινὸς τύπος αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἔν τε τοῖς λόγοις καὶ ταῖς
πράξεσι τοιοῦτος ἦν ἐν τῷ τότε χρόνῳ.

μιά, τις λύτρωσε από το ζυγό και τις απελευθέρωσε: την Κρότωνα, τη Σύβαρη, την Κατάνη, το Ρήγιο, την Ιμέρα, τον Ακράγαντα, το Ταυρομένιο και κάποιες άλλες, όπου, με τη βοήθεια του Χαρώνδα του Καταναίου και του Ζάλευκου του Λοκρού, θέσπισε και νόμους· χάρη σ' αυτούς τους νόμους οι πόλεις αυτές κυβερνούνταν καλά για πολύ καιρό και ήταν αξιοζήλευτες στους περιοίκους.

34. Σταμάτησε μάλιστα αμέσως κάθε πολιτική εξέγερση, διχόνοια και απλή διαφωνία, όχι μονάχα στους γνωστούς του και τους απογόνους τους –για πολλές καθώς λέγεται γενιές– αλλά και γενικά από όλες τις πόλεις της Ιταλίας και τής Σικελίας, και στο εσωτερικό των πόλεων και μεταξύ τους. Διότι ένα βαθυστόχαστο απόφθεγμά του ήταν παντού γνωστό σε όλους, και στους πολλούς και στους λίγους, όμοιο με συμβουλευτικό χρησμό κάποιου θεού, σαν ένα είδος επιτομής και ανακεφαλαίωσης των απόψεών του |που έλεγε περίπου τα εξής|: "Πρέπει να αποφεύγεται με κάθε τρόπο και να κόβεται δια πυρός και σιδήρου και παντοιοτρόπως από το σώμα η ασθένεια, από την ψυχή η αμάθεια, από την κοιλιά η πολυτέλεια, από την πόλη η πολιτική εξέγερση, από την οικογένεια η διχόνοια, και από όλα η έλλειψη μέτρου". Τα άριστα αυτά δόγματα τα υπενθύμιζε με μεγάλη φιλοστοργία σε κάθε μαθητή του.

35. Τέτοιος λοιπόν ήταν εκείνη την εποχή ο χαρακτηριστικός τρόπος της ζωής του, και στη θεωρία και στην πράξη.

*Εἰ δὲ δεῖ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἀπομνημονεῦσαι ὧν ἔ-
πραξε καὶ εἶπε, ῥητέον ὡς παρεγένετο μὲν εἰς Ἰταλίαν κατὰ
τὴν ὀλυμπιάδα τὴν δευτέραν ἐπὶ ταῖς ἑξήκοντα, καθ' ἣν Ἐ-
ρυξίας ὁ Χαλκιδεὺς στάδιον ἐνίκησεν, εὐθὺς δὲ περίβλεπτος
καὶ περίστατος ἐγένετο, καθάπερ καὶ πρότερον, ὅτε εἰς Δῆ-
λον κατέπλευσεν· ἐκεῖ τε γὰρ πρὸς μόνον τὸν βωμὸν τὸν
τοῦ Γενέτορος Ἀπόλλωνος προσευξάμενος, ὃς μόνος ἀναί-
μακτός ἐστιν, ἐθαυμάσθη παρὰ τοῖς ἐν τῇ νήσῳ, καὶ κατ'
36 ἐκεῖνον τὸν καιρὸν πορευόμενος ἐκ Συβάριδος εἰς Κρότωνα
παρὰ τὸν αἰγιαλὸν δικτυουλκοῖς ἐπέστη, ἔτι τῆς σαγήνης
κατὰ βυθοῦ ἐμφόρτου ἐπισυρομένης, ὅσον τε πλῆθος ἐπι-
σπῶνται εἶπεν, ἰχθύων ὁρίσας ἀριθμόν. καὶ τῶν ἀνδρῶν
ὑπομεινάντων ὅ τι ἂν κελεύσῃ πράξειν, εἰ τοῦθ' οὕτως
ἀποβαίη, ζῶντας ἀφεῖναι πάλιν κελεῦσαι τοὺς ἰχθῦς, πρό-
τερόν γε ἀκριβῶς διαριθμήσαντας. καὶ τὸ θαυμασιώτερον,
οὐδεὶς ἐν τοσούτῳ τῆς ἀριθμήσεως τῷ χρόνῳ τῶν ἰχθύων
ἐκτὸς ὕδατος μεινάντων ἀπέπνευσεν, ἐφεστῶτός γε αὐτοῦ.
δοὺς δὲ καὶ τὴν τῶν ἰχθύων τιμὴν τοῖς ἁλιεῦσιν ἀπῄει εἰς
Κρότωνα. οἳ δὲ τὸ πεπραγμένον διήγγειλαν καὶ τοὔνομα
μαθόντες παρὰ τῶν παίδων εἰς ἅπαντας ἐξήνεγκαν. οἳ δὲ
ἀκούσαντες ἐπεθύμουν ἰδεῖν τὸν ξένον, ὅπερ ἐν ἑτοίμῳ κα-
τέστη· τήν τε γὰρ ὄψιν ἦν οἷον ἐξεπλάγη τις ἂν ἰδὼν καὶ*

8

Εάν μάλιστα πρέπει να μνημονεύσουμε ξεχωριστά το κάθε τι που έπραξε και είπε, πρέπει να ειπωθεί ότι φτάνοντας στην Ιταλία κατά την εξηκοστή δεύτερη Ολυμπιάδα –στην οποία ο Ερυξίας ο Χαλκιδεύς νίκησε στον αγώνα δρόμου– αμέσως έγινε αντικείμενο θαυμασμού και όλοι τον περιτριγύριζαν, όπως και προηγουμένως όταν κατέπλευσε στη Δήλο. Διότι και εκεί, προσευχόμενος μονάχα στο βωμό του Γεννήτορος Απόλλωνος, επειδή μόνο αυτός ο βωμός είναι αναίμακτος, προκάλεσε το θαυμασμό όλων των κατοίκων του νησιού.

36. Την περίοδο εκείνη, βαδίζοντας από τη Σύβαρη στην Κρότωνα, συνάντησε στην παραλία ψαράδες που τραβούσαν τα δίχτυα· και ενώ ακόμη τα τραβούσαν από το βυθό γεμάτα ψάρια, τους είπε ότι θα έπιαναν μεγάλη ποσότητα, ορίζοντας ακόμη και τον αριθμό. Αφού λοιπόν οι ψαράδες του υποσχέθηκαν να πράξουν ό,τι τους παραγγείλει, εάν συμβεί ό,τι τους είπε, τους ζήτησε πάλι να αφήσουν τα ψάρια ζωντανά, αφού πρώτα τα μετρήσουν επακριβώς. Και, το πιο θαυμαστό, κανένα από τα ψάρια, μένοντας έξω από το νερό όσο χρόνο χρειάστηκε για το μέτρημα, δεν πέθανε, όσο αυτός ήταν παρών. Ο Πυθαγόρας τέλος, αφού πλήρωσε στους ψαράδες την αξία των ψαριών, αναχώρησε για την Κρότωνα. Αυτοί όμως γνωστοποίησαν το συμβάν και, αφού έμαθαν το όνομα του από τα παιδιά, το διέδωσαν σε όλους. Όσοι το άκουσαν επιθυμούσαν να δουν τον ξένο, επιθυμία που σύντομα πραγματοποιήθηκε. Αν έβλεπε κανείς την όψη του, θα έμενε

καθυπενόει εἶναι τοιοῦτον οἷος ὡς ἀληθῶς ἦν.

37 Καὶ μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας εἰσῆλθεν εἰς τὸ γυμνάσιον. περιχυθέντων δὲ τῶν νεανίσκων παραδέδοται λόγους τινὰς διαλεχθῆναι πρὸς αὐτούς, ἐξ ὧν εἰς τὴν σπουδὴν παρεκάλει τὴν περὶ τοὺς πρεσβυτέρους, ἀποφαίνων ἔν τε τῷ κόσμῳ καὶ τῷ βίῳ καὶ ταῖς πόλεσι καὶ τῇ φύσει μᾶλλον τιμώμενον τὸ προηγούμενον ἢ τὸ τῷ χρόνῳ ἑπόμενον, οἷον τὴν ἀνατολὴν τῆς δύσεως, τὴν ἕω τῆς ἑσπέρας, τὴν ἀρχὴν τῆς τελευτῆς, τὴν γένεσιν τῆς φθορᾶς, παραπλησίως δὲ καὶ τοὺς αὐτόχθονας τῶν ἐπηλύδων, ὁμοίως δὲ αὖ τῶν ἐν ταῖς ἀποικίαις τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς οἰκιστὰς τῶν πόλεων, καὶ καθόλου τοὺς μὲν θεοὺς τῶν δαιμόνων, ἐκείνους δὲ τῶν ἡμιθέων, τοὺς ἥρωας δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τούτων δὲ τοὺς αἰτίους
38 τῆς γενέσεως τῶν νεωτέρων. ἐπαγωγῆς δὲ ἕνεκα ταῦτα ἔλεγε πρὸς τὸ περὶ πλείονος ποιεῖσθαι τοὺς γονεῖς ἑαυτῶν, οἷς ἔφη τηλικαύτην ὀφείλειν αὐτοὺς χάριν, ἡλίκην ἂν ὁ τετελευτηκὼς ἀποδοίη τῷ δυνηθέντι πάλιν αὐτὸν εἰς τὸ φῶς ἀγαγεῖν. ἔπειτα δίκαιον μὲν εἶναι τοὺς πρώτους καὶ τοὺς τὰ μέγιστα εὐηργετηκότας ὑπὲρ ἅπαντας ἀγαπᾶν καὶ μηδέποτε λυπεῖν· μόνους δὲ τοὺς γονεῖς προτερεῖν τῆς γενέσεως ταῖς εὐεργεσίαις, καὶ πάντων τῶν κατορθουμένων ὑπὸ τῶν ἐγγόνων αἰτίους εἶναι τοὺς προγόνους, οὓς οὐδενὸς ἔλαττον ἑαυτοὺς εὐεργετεῖν ἀποδεικνύντας εἰς θεοὺς οὐχ οἷόν τέ ἐστιν ἐξαμαρτάνειν. καὶ γὰρ τοὺς θεοὺς εἰκός ἐστι συγγνώμην ἂν ἔχειν τοῖς μηδενὸς ἧττον τιμῶσι τοὺς πατέρας·

έκπληκτος και θα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι είναι τόσο μεγάλος στην πραγματικότητα όσο και στη φήμη.

37. Μετά από λίγες μέρες μπήκε στο γυμναστήριο. Αφού ήρθαν γρήγορα γύρω του οι νεαροί, λέγεται ότι εκφώνησε μερικούς λόγους, με τους οποίους τους προέτρεπε να σέβονται τους μεγαλυτέρους, υποστηρίζοντας ότι και στον κόσμο και στη ζωή και στις πόλεις και στη φύση τιμάται περισσότερο αυτό που προηγείται παρά αυτό που έπεται στο χρόνο, όπως η ανατολή περισσότερο από τη δύση, η αυγή από την εσπέρα, η αρχή από το τέλος, η γέννηση από τη φθορά· με παρόμοιο τρόπο μάλιστα, τιμούνται περισσότερο οι αυτόχθονες από τους ξένους, και παρόμοια οι ηγεμόνες από αυτούς που έρχονται και κατοικούν τις πόλεις στις αποικίες, και γενικά οι θεοί περισσότερο από τους δαίμονες, οι δαίμονες περισσότερο από τους ημίθεους, οι ήρωες από τους ανθρώπους, και από αυτούς οι γονείς περισσότερο από τα παιδιά τους.

38. Αυτά τα έλεγε έτσι ώστε επαγωγικά να τιμούν περισσότερο τους γονείς τους. Τους είπε ότι οφείλουν τόση χάρη στους γονείς τους όση θα όφειλε ένας νεκρός σε αυτόν που θα μπορούσε να τον ξαναφέρει στη ζωή. Κατά συνέπεια, είναι δίκαιο, τους πρώτους και αυτούς που τους ευεργέτησαν περισσότερο, να τους αγαπούν πιο πολύ από όλους και ουδέποτε να τους προκαλούν λύπη. Και μονάχα τους γονείς πρέπει κατά προτεραιότητα να ευεργετούν· διότι για όλα όσα κατορθώνουν οι απόγονοι, αίτιοι είναι οι πρόγονοι· το να ευεργετούμε τους προγόνους όχι λιγότερο από όσο τους θεούς, δεν είναι δυνατόν να θεωρείται αμάρτημα. Διότι είναι φυσικό οι θεοί να συγχωρούν αυτούς που περισσότερο από όλους τι-

39 καὶ γὰρ τὸ θεῖον παρ' αὐτῶν μεμαθήκαμεν τιμᾶν. ὅθεν καὶ
τὸν Ὅμηρον τῇ αὐτῇ προσηγορίᾳ τὸν βασιλέα τῶν θεῶν
αὔξειν, ὀνομάζοντα πατέρα τῶν θεῶν καὶ τῶν θνητῶν,
πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἄλλων μυθοποιῶν παραδεδωκέναι
τοὺς βασιλεύοντας τῶν θεῶν τὴν μεριζομένην φιλοστορ-
γίαν παρὰ τῶν τέκνων πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν συζυγίαν τῶν
γονέων καθ' αὑτοὺς περιποιήσασθαι πεφιλοτετιμημένους,
καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἅμα τὴν τοῦ πατρὸς καὶ τῆς
μητρὸς ὑπόθεσιν λαβόντας, τὸν μὲν τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν δὲ τὸν
Ἥφαιστον ἐναντίαν γεννῆσαι φύσιν ἔχοντας τῆς ἰδίας ἕνε-
40 κα τοῦ καὶ τῆς πλεῖον ἀφεστώσης φιλίας μετασχεῖν. ἁπάν-
των δὲ τῶν παρόντων τὴν τῶν ἀθανάτων κρίσιν ἰσχυρο-
τάτην εἶναι συγχωρησάντων, ἀποδεῖξαι τοῖς Κροτωνιάταις
διὰ τὸ τὸν Ἡρακλέα τοῖς κατῳκισμένοις οἰκεῖον ὑπάρχειν,
διότι δεῖ τὸ προστατττόμενον ἑκουσίως τοῖς γονεῦσιν ὑπα-
κούειν, παρειληφότας αὐτὸν τὸν θεὸν ἑτέρῳ πρεσβυτέρῳ
πειθόμενον διαθλῆσαι τοὺς πόνους καὶ τῷ πατρὶ θεῖναι τῶν
κατειργασμένων ἐπινίκιον τὸν ἀγῶνα τὸν Ὀλύμπιον. ἀπε-
φαίνετο δὲ καὶ ταῖς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίαις οὕτως ἂν χρω-
μένους ἐπιτυγχάνειν, ὡς μέλλουσι τοῖς μὲν φίλοις μηδέπο-
τε ἐχθροὶ καταστῆναι, τοῖς δὲ ἐχθροῖς ὡς τάχιστα φίλοι γί-
νεσθαι, καὶ μελετᾶν ἐν μὲν τῇ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους
εὐκοσμίᾳ τὴν πρὸς τοὺς πατέρας εὔνοιαν, ἐν δὲ τῇ πρὸς ἀλ-

μούν τους πατέρες, αφού από αυτούς έχουμε μάθει να τιμούμε το θείον.

39. Για τον ίδιο λόγο και ο Όμηρος τιμά τον βασιλιά των θεών με την ίδια προσφώνηση, ονομάζοντάς τον πατέρα των θεών και των ανθρώπων. Πολλά όμως έχουν παραδοθεί και από άλλους μυθοποιούς, αναφορικά με το ότι οι βασιλιάδες των θεών αξίωναν να απολαμβάνουν από τα παιδιά τους φιλοστοργία παρόμοια με αυτήν που έχουν οι γονείς μεταξύ τους. Και για το λόγο αυτό, ταυτοχρόνως αποδέχθηκαν την υπόθεση του πατέρα και της μητέρας: πως ο μεν Δίας γέννησε την Αθηνά, η δε Ήρα τον Ήφαιστο, γεννώντας ο καθένας αντίθετη φύση από τη δική του, με σκοπό να συμμετέχουν και στην πιο απομακρυσμένη αγάπη.

40. Επειδή όλοι οι παρευρισκόμενοι στην ομιλία δέχθηκαν ότι η κρίση των αθανάτων είναι ισχυρότατη, ο Πυθαγόρας επιχείρησε να αποδείξει στους Κροτωνιάτες αποίκους ότι ο γνωστός σε αυτούς Ηρακλής είναι υπόδειγμα –επειδή ό,τι προστάζουν οι γονείς πρέπει να καθίσταται εκούσια αποδεκτό από τα παιδιά– καθώς τους ήταν γνωστό από την παράδοση ότι ο ίδιος ο θεός Ηρακλής υπάκουε σε άλλον μεγαλύτερο θεό, υπομένοντας τους μεγάλους πόνους και βγαίνοντας νικητής στον Ολύμπιο αγώνα, που είχε αναλάβει να επιτελέσει χάριν του πατέρα του. Υποστήριζε μάλιστα ότι θα επιτύγχαναν στις μεταξύ τους συναναστροφές, εάν τις χειρίζονταν με τέτοιον τρόπο, ώστε με τους μεν φίλους ποτέ να μην γίνονται εχθροί, με τους δε εχθρούς όσο το δυνατόν πιο γρήγορα να γίνονται φίλοι· να φροντίζουν, ακόμη, να έχουν καλή συμπεριφορά προς τους μεγαλυτέρους, όμοια με την αγά-

41 λους φιλανθρωπίᾳ τὴν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς κοινωνίαν. ἐφε-
ξῆς δὲ ἔλεγε περὶ σωφροσύνης, φάσκων τὴν τῶν νεανίσκων
ἡλικίαν πεῖραν τῆς φύσεως λαμβάνειν, καθ' ὃν καιρὸν ἀκ-
μαζούσας ἔχουσι τὰς ἐπιθυμίας. εἶτα προετρέπετο θεωρεῖν
[ἄξιον], ὅτι μόνης τῶν ἀρετῶν ταύτης καὶ παιδὶ καὶ παρ-
θένῳ καὶ γυναικὶ καὶ τῇ τῶν πρεσβυτέρων τάξει ἀντιποιεῖ-
σθαι προσήκει, καὶ μάλιστα τοῖς νεωτέροις. ἔτι δὲ μόνην
αὐτὴν ἀποφαίνειν περιειληφέναι καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀγα-
θὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς, διατηροῦσαν τὴν ὑγείαν καὶ τὴν τῶν
42 βελτίστων ἐπιτηδευμάτων ἐπιθυμίαν. φανερὸν δὲ εἶναι καὶ
διὰ τῆς ἀντικειμένης ἀντιθέσεως· τῶν γὰρ βαρβάρων καὶ
τῶν Ἑλλήνων περὶ τὴν Τροίαν ἀντιταξαμένων ἑκατέρους
δι' ἑνὸς ἀκρασίαν ταῖς δεινοτάταις περιπεσεῖν συμφοραῖς,
τοὺς μὲν ἐν τῷ πολέμῳ, τοὺς δὲ κατὰ τὸν ἀνάπλουν, καὶ
μόνης <ταύτης> τῆς ἀδικίας τὸν θεὸν δεκετῆ καὶ χιλιετῆ
τάξαι τὴν τιμωρίαν, χρησμῳδήσαντα τήν τε τῆς Τροίας ἅ-
λωσιν καὶ τὴν τῶν παρθένων ἀποστολὴν παρὰ τῶν Λο-
κρῶν εἰς τὸ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλιάδος ἱερόν. παρεκάλει δὲ
τοὺς νεανίσκους καὶ πρὸς τὴν παιδείαν, ἐνθυμεῖσθαι κε-
λεύων ὡς ἄτοπον ἂν εἴη πάντων μὲν σπουδαιότατον κρί-

πη που δείχνουν προς τους πατέρες, και να είναι προς τους άλλους φιλάνθρωποι, όπως στη σχέση μεταξύ αδελφών.

41. Στη συνέχεια, μίλησε για τη σωφροσύνη, υποστηρίζοντας ότι η νεανική ηλικία αποκτά εμπειρία της φύσεως, κατά τον καιρό που ωριμάζουν οι επιθυμίες. Κατόπιν, τους προέτρεπε να θεωρούν [άξια] τη σωφροσύνη, επειδή μόνο αυτή από τις αρετές αρμόζει σε παιδί και σε παρθένα, σε γυναίκα, στην τάξη των ηλικιωμένων και ακόμη περισσότερο στους νέους. Ακόμη, ο Πυθαγόρας υποστήριζε ότι μονάχα η αρετή αυτή περιέχει και τα αγαθά του σώματος και τα αγαθά της ψυχής, διατηρώντας την υγεία και την επιθυμία των καλύτερων ενασχολήσεων.

42. Το παραπάνω μάλιστα είναι φανερό και από τη διήγηση του αντιθετικού σχήματος που ακολουθεί: όταν οι βάρβαροι και οι Έλληνες αντιπαρατάχθηκαν οι μεν εναντίων των δε γύρω από την Τροία, εξαιτίας της έλλειψης αυτοκυριαρχίας ενός ανθρώπου*, περιέπεσαν στις πιο φοβερές συμφορές, οι πρώτοι κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι δεύτεροι κατά τον απόπλου προς την πατρίδα. Και <εξαιτίας αυτής> και μόνον της αδικίας ο θεός τους έταξε δεκαετή και χιλιετή τιμωρία, χρησμοδοτώντας και την άλωση της Τροίας και την από μέρους των Λοκρών αποστολή των παρθένων στο ιερό της Ιλιάδος Αθηνάς[20]. Ο Πυθαγόρας, προέτρεπε τους νεαρούς προς την παιδεία, παρακινώντας τους να θυμούνται πόσο άτοπο θα ήταν από τη μια να θεωρούν τη διάνοια σπουδαιό-

---

* του Πάρη.

νειν τὴν διάνοιαν καὶ ταύτῃ βουλεύεσθαι περὶ τῶν ἄλλων,
εἰς δὲ τὴν ἄσκησιν τὴν ταύτης μηδένα χρόνον μηδὲ πόνον
ἀνηλωκέναι, καὶ ταῦτα τῆς μὲν τῶν σωμάτων ἐπιμελείας
τοῖς φαύλοις τῶν φίλων ὁμοιουμένης καὶ ταχέως ἀπολει-
πούσης, τῆς δὲ παιδείας καθάπερ οἱ καλοὶ κἀγαθοὶ τῶν ἀν-
δρῶν μέχρι θανάτου παραμενούσης, ἐνίοις δὲ καὶ μετὰ τὴν
43 τελευτὴν ἀθάνατον δόξαν περιποιούσης. καὶ τοιαῦθ' ἕτερα,
τὰ μὲν ἐξ ἱστοριῶν, τὰ δὲ καὶ ἀπὸ δογμάτων, κατεσκεύασε,
τὴν παιδείαν ἐπιδεικνύων κοινὴν οὖσαν εὐφυΐαν τῶν ἐν ἑ-
κάστῳ τῷ γένει πεπρωτευκότων· τὰ γὰρ ἐκείνων εὑρήματα
ταῦτα τοῖς ἄλλοις γεγονέναι παιδείαν. οὕτω δ' ἐστὶ τῇ φύ-
σει σπουδαῖον τοῦτο, ὥστε τῶν μὲν ἄλλων τῶν ἐπαινουμέ-
νων τὰ μὲν οὐχ οἷόν τε εἶναι παρ' ἑτέρου μεταλαβεῖν, οἷον
τὴν ῥώμην, τὸ κάλλος, τὴν ὑγείαν, τὴν ἀνδρείαν, τὰ δὲ τὸν
προέμενον οὐκ ἔχειν αὐτόν, οἷον τὸν πλοῦτον, τὰς ἀρχάς,
ἕτερα πολλὰ τῶν παραλειπομένων, τὴν δὲ δυνατὸν εἶναι
44 καὶ παρ' ἑτέρου μεταλαβεῖν καὶ τὸν δόντα μηδὲν ἧττον αὐ-
τὸν ἔχειν. παραπλησίως δὲ τὰ μὲν οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις
εἶναι κτήσασθαι, παιδευθῆναι δὲ ἐνδέχεσθαι κατὰ τὴν ἰδίαν
προαίρεσιν, εἶθ' οὕτως προσιόντα φανῆναι πρὸς τὰς τῆς
πατρίδος πράξεις, οὐκ ἐξ ἀναιδείας, ἀλλ' ἐκ παιδείας. σχε-
δὸν γὰρ ταῖς ἀγωγαῖς διαφέρειν τοὺς μὲν ἀνθρώπους τῶν
θηρίων, τοὺς δὲ Ἕλληνας τῶν βαρβάρων, τοὺς δὲ ἐλευθέ-
ρους τῶν οἰκετῶν, τοὺς δὲ φιλοσόφους τῶν τυχόντων, ὅλως

τερη όλων και με αυτήν να αποφασίζουν για τα άλλα, ενώ από την άλλη να μη διαθέτουν ούτε χρόνο ούτε κόπο για την άσκησή της. Διότι βέβαια, ενώ η επιμέλεια του σώματος ομοιάζει με τη συμπεριφορά των κακών φίλων και γρήγορα μας εγκαταλείπει, η παιδεία, όπως οι καλοί και οι αγαθοί άνθρωποι, μέχρι το θάνατο παραμένει, αφήνοντας δόξα σε μερικούς, ακόμη και μετά θάνατον.

43. Και άλλα παρόμοια τους έλεγε, που τα αντλούσε είτε από ιστορίες είτε από φιλοσοφικά διδάγματα, αποδεικνύοντας ότι η παιδεία είναι κοινή μεταξύ των πρώτων στη φύση από κάθε γένος. Διότι αυτά που εκείνοι ανακάλυψαν, αυτά έχουν γίνει η παιδεία των άλλων. Τόσο λοιπόν σπουδαία είναι από τη φύση της η παιδεία, ώστε από όλα όσα επαινούμε κάποια είναι αδύνατο να τα λάβουμε από τους άλλους, όπως τη δύναμη, την ομορφιά, την υγεία και την ανδρεία, ενώ κάποια άλλα, αυτός που τα παραδίδει στους άλλους, δεν τα κατέχει πλέον· τέτοιος είναι ο πλούτος, η εξουσία και άλλα πολλά που δεν τα αναφέρουμε εδώ. Την παιδεία όμως είναι δυνατό και κάποιος να την παραλαμβάνει από άλλον, αλλά και αυτός που την παραδίδει ποτέ ο ίδιος να μην τη χάνει.

44. Παρόμοια, ενώ τα άλλα ο άνθρωπος δεν μπορεί να τα αποκτήσει, η διαπαιδαγώγηση εξαρτάται από τη δική του προαίρεση, ούτως ώστε, όταν φθάσει να αναλάβει τις υποθέσεις της πατρίδας, να μην θεωρείται ότι το κάνει από θρασύτητα αλλά από παιδεία. Διότι σχεδόν μόνο στην παιδεία διαφέρουν οι άνθρωποι από τα θηρία, οι Έλληνες από τους βαρβάρους, οι ελεύθεροι από τους δούλους, οι φιλόσοφοι από τους

δὲ τηλικαύτην ἔχοντας ὑπεροχήν, ὥστε τοὺς μὲν θᾶττον τρέχοντας τῶν ἄλλων ἐκ μιᾶς πόλεως τῆς ἐκείνων ἑπτὰ κατὰ τὴν Ὀλυμπίαν εὑρεθῆναι, τοὺς δὲ τῇ σοφίᾳ προέχοντας ἐξ ἁπάσης τῆς οἰκουμένης ἑπτὰ συναριθμηθῆναι. ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς χρόνοις, ἐν οἷς ἦν αὐτός, ἕνα φιλοσοφίᾳ προέχειν τῶν πάντων· καὶ γὰρ τοῦτο τὸ ὄνομα ἀντὶ τοῦ σοφοῦ ἑαυτὸν ἐπωνόμασε. ταῦτα μὲν ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῖς νέοις διελέχθη.

45 Ἀπαγγελθέντων δ' οὖν ὑπὸ τῶν νεανίσκων πρὸς τοὺς πατέρας τῶν εἰρημένων ἐκάλεσαν οἱ χίλιοι τὸν Πυθαγόραν εἰς τὸ συνέδριον, καὶ προεπαινέσαντες ἐπὶ τοῖς πρὸς τοὺς υἱοὺς ῥηθεῖσιν ἐκέλευσαν, εἴ τι συμφέρον ἔχει λέγειν τοῖς Κροτωνιάταις, ἀποφήνασθαι τοῦτο πρὸς τοὺς τῆς πολιτείας προκαθημένους. ὁ δὲ πρῶτον μὲν αὐτοῖς συνεβούλευεν ἱδρύσασθαι Μουσῶν ἱερόν, ἵνα τηρῶσι τὴν ὑπάρχουσαν ὁμόνοιαν· ταύτας γὰρ τὰς θεὰς καὶ τὴν προσηγορίαν τὴν αὐτὴν ἁπάσας ἔχειν καὶ μετ' ἀλλήλων παραδεδόσθαι καὶ ταῖς κοιναῖς τιμαῖς μάλιστα χαίρειν, καὶ τὸ σύνολον ἕνα

κοινούς ανθρώπους, έχοντας μάλιστα τέτοια υπεροχή, ώστε, ενώ από αυτούς που τρέχουν πιο γρήγορα από τους άλλους μπορεί να βρεθούν επτά από κάθε πόλη στους Ολυμπιακούς αγώνες, από αυτούς που διακρίνονται για τη σοφία σε όλη την οικουμένη μπορούμε να απαριθμήσουμε μονάχα επτά. Έτσι, κατά τους χρόνους μάλιστα που ακολούθησαν την εποχή που έζησε ο Πυθαγόρας, ένας υπήρχε που να υπερέχει στη φιλοσοφία από όλους τους άλλους· και για τον λόγο αυτό, ονόμασε τον εαυτόν του φιλόσοφο αντί σοφό*. Αυτά λοιπόν συζήτησε με τους νέους στο γυμναστήριο.

9

45. Όταν τώρα τα παιδιά αφηγήθηκαν στους γονείς τους αυτά που τους είχε πει ο Πυθαγόρας, οι χίλιοι προεστοί τον κάλεσαν στο συνέδριο, και αφού αρχικά τον επαίνεσαν για όσα είπε στους γιους τους, τον παρακάλεσαν, εάν είχε να πει κάτι ωφέλιμο για τους Κροτωνιάτες, να το φανερώσει στους άρχοντες της πόλης. Αυτό που τους συμβούλευσε αρχικά ήταν να ιδρύσουν ιερό των Μουσών, για να διατηρήσουν την ομόνοια που υπήρχε. Διότι οι θεές αυτές έχουν όλες το ίδιο όνομα, στην παράδοση εμφανίζονται συνδεδεμένες μεταξύ τους, χαίρονται πάρα πολύ με τις κοινές τιμές που τους αποδίδο-

* αναφορά στον νεότερο Πυθαγόρα, το γιο του Ερατοκλή (Ιάμβλιχος, Περί του Πυθαγορικού βίου, 5. 25).

καὶ τὸν αὐτὸν ἀεὶ χορὸν εἶναι τῶν Μουσῶν, ἔτι δὲ συμφωνίαν, ἁρμονίαν, ῥυθμόν, ἅπαντα περιειληφέναι τὰ παρασκευάζοντα τὴν ὁμόνοιαν. ἐπεδείκνυε δὲ αὐτῶν τὴν δύναμιν οὐ περὶ τὰ κάλλιστα θεωρήματα μόνον ἀνήκειν, ἀλλὰ

46 *καὶ περὶ τὴν συμφωνίαν καὶ ἁρμονίαν τῶν ὄντων. ἔπειτα ὑπολαμβάνειν αὐτοὺς ἔφη δεῖν κοινῇ παρακαταθήκην ἔχειν τὴν πατρίδα παρὰ τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν. δεῖν οὖν ταύτην διοικεῖν οὕτως, ὡς μέλλουσι τὴν πίστιν παραδόσιμον τοῖς ἐξ αὐτῶν ποιεῖν. ἔσεσθαι δὲ τοῦτο βεβαίως, ἐὰν ἅπασιν ἴσοι τοῖς πολίταις ὦσι καὶ μηδενὶ μᾶλλον ἢ τῷ δικαίῳ προσέχωσι. τοὺς γὰρ ἀνθρώπους εἰδότας, ὅτι τόπος ἅπας προσδεῖται δικαιοσύνης, μυθοποιεῖν τὴν αὐτὴν τάξιν ἔχειν παρά τε τῷ Διὶ τὴν Θέμιν καὶ παρὰ τῷ Πλούτωνι τὴν Δίκην καὶ κατὰ τὰς πόλεις τὸν νόμον, ἵν᾽ ὁ μὴ δικαίως ἐφ᾽ ἃ τέτακται ποιῶν ἅμα φαίνηται πάντα τὸν κόσμον συναδικῶν.*

47 *προσήκειν δὲ τοῖς συνεδρίοις μηδενὶ καταχρήσασθαι τῶν θεῶν εἰς ὅρκον, ἀλλὰ τοιούτους προχειρίζεσθαι λόγους, ὥστε καὶ χωρὶς ὅρκων εἶναι πιστούς, καὶ τὴν ἰδίαν οἰκίαν οὕτως οἰκονομεῖν, ὥστε τὴν ἀναφορὰν ἐξεῖναι τῆς*

νται, και ο χορός των Μουσών αποτελεί πάντοτε ένα και το αυτό σύνολο, ενώ επιπλέον έχει συμφωνία, αρμονία και ρυθμό˙ ενσωματώνουν δηλαδή όλα όσα συνιστούν την ομόνοια. Υποδείχνυε μάλιστα σε αυτούς ότι η δύναμή τους δεν συνίσταται μονάχα στη θεώρηση των ωραιότατων πραγμάτων, αλλά και στη θεώρηση της συμφωνίας και της αρμονίας των όντων.

46. Στη συνέχεια, τους είπε ότι πρέπει να θεωρούν πως η πατρίδα τους ανήκει από κοινού σε όλο το πλήθος των πολιτών. Πρέπει λοιπόν να τη διοικούν σαν να πρόκειται να την παραδώσουν με εμπιστοσύνη στους απογόνους τους. Και αυτό βέβαια θα είναι εφικτό, εάν όλοι οι πολίτες είναι ίσοι και εάν δεν προσέχουν τίποτα περισσότερο από το δίκαιο. Επειδή οι άνθρωποι, όταν γνωρίζουν ότι όλος ο τόπος έχει ανάγκη τη δικαιοσύνη, πλάθουν μύθους που λένε ότι η Θέμιδα ανήκει στην ίδια τάξη στην οποία ανήκει και ο Δίας, η Δικαιοσύνη στην ίδια τάξη στην οποία ανήκει και ο Πλούτων, και ο νόμος σε αυτήν που ανήκουν οι πόλεις, για να φανερώνεται αυτός που δεν συμπεριφέρεται δίκαια σε όσα τάχθηκε να πράττει, και ταυτοχρόνως να αποκαλύπτεται ότι αδικεί όλους τους ανθρώπους.

47. Τους είπε ακόμη ότι δεν είναι ορθό στα συνέδρια* να κάνουν κατάχρηση των όρκων προς τους θεούς, και ότι είναι ορθό να χρησιμοποιούν λόγους που να γίνονται πιστευτοί και χωρίς όρκους˙ επιπλέον, ότι πρέπει να αναλαμβάνουν τις υ-

* στα κοινά γεύματα.

προαιρέσεως εἰς ἐκείνην ἀνενεγκεῖν. πρός τε τοὺς ἐξ αὑτῶν γενομένους διακεῖσθαι γνησίως, ὡς καὶ τῶν ἄλλων ζῴων μόνης ταύτης τῆς ἐννοίας αἴσθησιν εἰληφότων, καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα τὴν τοῦ βίου μετέχουσαν ὁμιλοῦντας ὡς τῶν μὲν πρὸς τοὺς ἄλλους συνθηκῶν τιθεμένων ἐν γραμματειδίοις καὶ στήλαις, τῶν δὲ πρὸς τὰς γυναῖκας ἐν τοῖς τέκνοις. καὶ πειρᾶσθαι παρὰ τοῖς ἐξ αὑτῶν ἀγαπᾶσθαι μὴ διὰ τὴν φύσιν, ἧς οὐκ αἴτιοι γεγόνασιν, ἀλλὰ διὰ τὴν προαίρεσιν· ταύτην γὰρ εἶναι τὴν εὐεργεσίαν ἑκούσιον.

48 *Σπουδάζειν δὲ καὶ τοῦτο, ὅπως αὐτοί τε μόνας ἐκείνας εἰδήσωσιν, αἵ τε γυναῖκες μὴ νοθεύωσι τὸ γένος ὀλιγωρίᾳ καὶ κακίᾳ τῶν συνοικούντων· ἔτι δὲ τὴν γυναῖκα νομίζειν ἀπὸ τῆς ἑστίας εἰληφότα μετὰ σπονδῶν καθάπερ ἱκέτιν ἐναντίον τῶν θεῶν εἰσῆχθαι πρὸς αὑτόν. καὶ τῇ τάξει καὶ τῇ σωφροσύνῃ παράδειγμα γενέσθαι τοῖς τε κατὰ τὴν οἰκίαν, ἣν οἰκεῖ, καὶ τοῖς κατὰ τὴν πόλιν, καὶ προνοεῖν τοῦ μηδένα μηδ' ὁτιοῦν ἐξαμαρτάνειν, ὅπως μὴ φοβούμενοι τὴν ἐκ τῶν νόμων ζημίαν ἀδικοῦντες λανθάνωσιν, ἀλλ' αἰσχυνόμενοι τὴν τοῦ τρόπου καλοκαγαθίαν εἰς τὴν δικαιοσύνην*
49 *ὁρμῶσι. διεκελεύετο δὲ κατὰ τὰς πράξεις ἀποδοκιμάζειν*

ποθέσεις του δικού τους σπιτιού με τέτοιον τρόπο, ώστε να μπορούν να τις διεκπεραιώνουν σύμφωνα με τη δική τους προαίρεση και ότι πρέπει να συμπεριφέρονται με γνήσια αγάπη προς τα παιδιά τους, όπως κάνουν και τα άλλα ζώα, που κατέχουν μονάχα την αίσθηση αυτής της έννοιας. Με την γυναίκα με την οποία μοιράζονται τη ζωή τους να συνευρίσκονται, ούτως ώστε, όπως οι συμβάσεις που κάνουν με τους άλλους καταγράφονται σε πινακίδες και στήλες, η σχέση τους με τις γυναίκες να αποδεικνύεται δια των τέκνων. Να προσπαθούν επίσης να αγαπιούνται από τα παιδιά τους, όχι χάρη στη φυσική σχέση, για την οποία αυτοί δεν είναι αίτιοι, αλλά από καλή προαίρεση· διότι αυτή η καλή συμπεριφορά είναι εκούσια.

48. Τους είπε μάλιστα να προσέχουν και τούτο: να έχουν σχέσεις μονάχα με τις συζύγους τους, και οι γυναίκες να μη νοθεύουν το γένος λόγω της αδιαφορίας και της κακίας των συζύγων τους. Και ακόμη να θεωρούν ότι τη γυναίκα την έχουν πάρει από την πατρική της εστία με σπονδές, και ότι αυτή ήρθε στον σύζυγο όπως η ικέτιδα στους θεούς· και με την τάξη και τη σωφροσύνη να γίνονται παράδειγμα και για αυτούς που διαμένουν στην οικία, την οποία η σύζυγος διευθύνει, αλλά και για αυτούς που διαμένουν στην πόλη. Να φροντίζουν επίσης να μην κάνουν οποιοδήποτε κακό σε κανένα, ώστε να μην κρύβονται από το φόβο της τιμωρίας των νόμων όταν αδικήσουν, αλλά να προχωρούν με δική τους θέληση προς τη δικαιοσύνη, από σεβασμό στην ευγένεια και στη χρηστότητα του χαρακτήρα τους.

49. Τους προέτρεπε να αποδοκιμάζουν την αναβολή της ε-

τὴν ἀργίαν· εἶναι γὰρ οὐχ ἕτερόν τι ἀγαθὸν ἢ τὸν ἐν ἑκάστῃ τῇ πράξει καιρόν. ὡρίζετο δὲ μέγιστον εἶναι τῶν ἀδικημάτων παῖδας καὶ γονεῖς ἀπ' ἀλλήλων διασπᾶν. νομίζειν δὲ κράτιστον μὲν εἶναι τὸν καθ' αὑτὸν δυνάμενον προϊδεῖν τὸ συμφέρον, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ τῶν τοῖς ἄλλοις συμβεβηκότων κατανοοῦντα τὸ λυσιτελοῦν, χείριστον δὲ τὸν ἀναμένοντα διὰ τοῦ κακῶς παθεῖν αἰσθέσθαι τὸ βέλτιον. ἔφη δὲ καὶ τοὺς φιλοτιμεῖσθαι βουλομένους οὐκ ἂν διαμαρτάνειν μιμουμένους τοὺς ἐν τοῖς δρόμοις στεφανουμένους· καὶ γὰρ ἐκείνους οὐ τοὺς ἀνταγωνιστὰς κακῶς ποιεῖν, ἀλλ' αὐτοὺς τῆς νίκης ἐπιθυμεῖν τυχεῖν. καὶ τοῖς πολιτευομένοις ἁρμόττειν οὐ τοῖς ἀντιλέγουσι δυσαρεστεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἀκούοντας ὠφελεῖν. παρεκάλει δὲ τῆς ἀληθινῆς ἀντεχόμενον εὐδοξίας ἕκαστον εἶναι τοιοῦτον οἷος ἂν βούλοιτο φαίνεσθαι τοῖς ἄλλοις· οὐ γὰρ οὕτως ὑπάρχειν τὴν συμβουλὴν ἱερὸν ὡς τὸν ἔπαινον, ἐπειδὴ τῆς μὲν ἡ χρεία πρὸς μόνους ἐστὶ τοὺς ἀνθρώπους, τοῦ δὲ πολὺ μᾶλλον πρὸς τοὺς θεούς. εἶθ' οὕτως ἐπὶ πᾶσιν εἶπεν ὅτι τὴν πόλιν αὐτῶν ᾠκίσθαι συμβέβηκεν, ὥς λέγουσιν, Ἡρακλέους, ὅτε τὰς βοῦς διὰ τῆς Ἰταλίας ἤλαυνεν, ὑπὸ Λακινίου μὲν ἀδικηθέντος, Κρότωνα δὲ βοηθοῦντα τῆς νυκτὸς παρὰ τὴν ἄγνοιαν ὡς ὄντα τῶν πολεμίων διαφθείραντος, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπαγγειλαμένου περὶ τὸ μνῆμα συνώνυμον ἐκείνῳ κατοικισθήσεσθαι πόλιν, ἂν

κτέλεσης των πράξεών τους, καθώς δεν υπάρχει άλλο αγαθό από το να επιτελείται η κάθε πράξη στον καιρό της. Από τα αδικήματα όριζε ως μεγαλύτερο το να χωρίζονται τα παιδιά από τους γονείς τους. Να θεωρούν μάλιστα ότι το άριστο είναι να μπορεί ο καθένας να προβλέπει το συμφέρον του, δεύτερο, να αντιλαμβάνεται αυτό που τον συμφέρει από όσα προκύπτουν από τις πράξεις των άλλων, και ότι το χειρότερο είναι να περιμένει κάποιος να πάθει κακό, για να αντιληφθεί το καλύτερο. Έλεγε, ακόμη, ότι όσοι επιθυμούν να απολαμβάνουν τιμές, δεν θα έσφαλλαν, εάν μιμούνταν αυτούς που στεφανώνονται στους αγώνες δρόμου. Διότι εκείνοι δεν βλάπτουν τους συναθλητές τους, αλλά επιθυμούν να επιτύχουν οι ίδιοι τη νίκη. Και σε αυτούς που πολιτεύονται αρμόζει όχι να δυσαρεστούν όσους έχουν διαφορετική γνώμη, αλλά να ωφελούν τους ακροατές τους. Προέτρεπε, μάλιστα, τον καθένα που επιθυμεί να διατηρήσει την καλή του φήμη, να είναι ο ίδιος, όπως ακριβώς θα ήθελε να φαίνεται στους άλλους. Διότι η συμβουλή δεν είναι ιερότερη από τον έπαινο, καθώς η χρησιμότητα της πρώτης αφορά μονάχα τους ανθρώπους, ενώ η χρησιμότητα του δεύτερου αφορά πολύ περισσότερο τους θεούς.

50. Ύστερα, διηγήθηκε σε όλους τον τρόπο με τον οποίο συνέβηκε να κατοικηθεί η πόλη τους. Όπως λέγουν, όταν ο Ηρακλής οδηγούσε τα βόδια του μέσω της Ιταλίας, επειδή τον έβλαψε ο Λακίνιος, σκότωσε τον Κρότωνα που ήρθε τη νύχτα να τον βοηθήσει, θεωρώντας τον [λόγω της νύχτας] ως ένα από τους εχθρούς. Κατόπιν τούτου όμως, έδωσε εντολή να δημιουργηθεί γύρω από το μνήμα του ομώνυμη με τον νεκρό

περ αὐτὸς μετάσχῃ τῆς ἀθανασίας, ὥστε τὴν χάριν τῆς ἀποδοθείσης εὐεργεσίας προσήκειν αὐτοὺς ἔφη δικαίως οἰκονομεῖν. οἳ δὲ ἀκούσαντες τό τε Μουσεῖον ἱδρύσαντο καὶ τὰς παλλακίδας, ἃς ἔχειν ἐπιχώριον ἦν αὐτοῖς, ἀφῆκαν καὶ διαλεχθῆναι χωρὶς αὐτὸν ἐν μὲν τῷ Πυθαίῳ πρὸς τοὺς παῖδας, ἐν δὲ τῷ τῆς Ἥρας ἱερῷ πρὸς τὰς γυναῖκας ἠξίωσαν.

51 *Τὸν δὲ πεισθέντα λέγουσιν εἰσηγήσασθαι τοῖς παισὶ τοιάδε ὥστε μήτε ἄρχειν λοιδορίαν μηδὲ ἀμύνεσθαι τοὺς λοιδορουμένους, καὶ περὶ τὴν παιδείαν τὴν ἐπώνυμον τῆς ἐκείνων ἡλικίας κελεῦσαι σπουδάζειν. ἔτι δὲ ὑποθέσθαι τῷ μὲν ἐπιεικεῖ παιδὶ ῥᾴδιον πεφυκέναι πάντα τὸν βίον τηρῆσαι τὴν καλοκαγαθίαν, τῷ δὲ μὴ εὖ πεφυκότι κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν χαλεπὸν καθεστάναι, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον, ἐκ φαύλης ἀφορμῆς ἐπὶ τὸ τέλος εὖ δραμεῖν. πρὸς δὲ τούτοις θεοφιλεστάτους αὐτοὺς ὄντας ἀποφῆναι, καὶ διὰ τοῦτο φῆσαι κατὰ τοὺς αὐχμοὺς ὑπὸ τῶν πόλεων ἀποστέλλεσθαι παρὰ τῶν θεῶν ὕδωρ αἰτησομένους, ὡς μάλιστα ἐκείνοις*

πόλη, για να μετάσχει και ο νεκρός στην αθανασία, διότι ήταν πρέπον να αποδώσουν χάρη στην ευεργεσία του Κρότωνος, διοικώντας με δικαιοσύνη την πόλη. Όταν τώρα οι Κροτωνιάτες άκουσαν αυτά, ίδρυσαν το Μουσείο, απελευθέρωσαν τις παλλακίδες που συνήθιζαν να έχουν, και ζήτησαν από τον Πυθαγόρα να συζητήσει ξεχωριστά με τα παιδιά τους στο Πυθαίο και με τις γυναίκες τους στο ιερό της Ήρας.

10

51. Αφού λοιπόν ο Πυθαγόρας πείσθηκε να συζητήσει, λένε ότι εισηγήθηκε στα παιδιά τα εξής: ποτέ να μην αρχίζουν να λοιδορούν*, ούτε να απαντούν σε αυτούς που τους λοιδορούν, και να ασχολούνται πρόθυμα και επιμελώς με την παιδεία, η οποία έλαβε το όνομά της από τη δική τους ηλικία. Ακόμη, πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι είναι εύκολο σε ένα φύσει αγαθό[21] παιδί να διατηρήσει την ευγένεια και τη χρηστότητα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, ενώ σε ένα από τη φύση του μη αγαθό είναι δύσκολο κατά τον ίδιο χρόνο να καταστεί αγαθό· και ότι μάλλον είναι αδύνατο, παίρνοντας άσχημο δρόμο, να οδηγηθεί σε καλό τέλος[22]. Επιπλέον, αποφάνθηκε ότι τα παιδιά πρέπει να σέβονται πάρα πολύ τον θεό, και τότε είπε ότι σε περιόδους ξηρασίας θα στέλλονται από τις πόλεις, για να ζητήσουν από τους θεούς βροχή· διότι ο θεός ακούει

* να κακολογούν και να υβρίζουν.

ὑπακούσαντος τοῦ δαιμονίου καὶ μόνοις διὰ τέλους ἁγνεύ-
52 ουσιν ἐξουσίας ὑπαρχούσης ἐν τοῖς ἱεροῖς διατρίβειν. διὰ
ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν καὶ τοὺς φιλανθρωποτάτους τῶν
θεῶν, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἔρωτα, πάντας ζωγραφεῖν
καὶ ποιεῖν τὴν τῶν παίδων ἔχοντας ἡλικίαν. συγκεχωρῆ-
σθαι δὲ καὶ τῶν στεφανιτῶν ἀγώνων <τινὰς> τεθῆναι διὰ
παῖδας, τὸν μὲν Πυθικὸν κρατηθέντος τοῦ Πύθωνος ὑπὸ
παιδός, ἐπὶ παιδὶ δὲ τὸν ἐν Νεμέᾳ καὶ τὸν ἐν Ἰσθμῷ, τελευ-
τήσαντος Ἀρχεμόρου καὶ Μελικέρτου. χωρὶς δὲ τῶν εἰρη-
μένων ἐν τῷ κατοικισθῆναι τὴν πόλιν τῶν Κροτωνιατῶν
ἐπαγγείλασθαι τὸν Ἀπόλλωνα τῷ ἡγεμόνι τοῦ οἰκισμοῦ
53 δώσειν γενεάν, ἐὰν ἀγάγῃ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἀποικίαν. ἐξ ὧν
ὑπολαβόντας δεῖν τῆς μὲν γενέσεως αὐτῶν πρόνοιαν πε-
ποιῆσθαι τὸν Ἀπόλλωνα, τῆς δ' ἡλικίας ἅπαντας τοὺς θε-
ούς, ἀξίους εἶναι τῆς ἐκείνων φιλίας καὶ μελετᾶν ἀκούειν,
ἵνα δύνωνται λέγειν, ἔτι δέ, ἣν μέλλουσιν εἰς τὸ γῆρας βα-
δίζειν, ταύτην εὐθὺς ἐξορμῶντας τοῖς ἐληλυθόσιν ἐπακο-
λουθεῖν καὶ τοῖς πρεσβυτέροις μηδὲν ἀντιλέγειν· οὕτω γὰρ
εἰκότως ὕστερον ἀξιώσειν μηδὲ αὐτοῖς τοὺς νεωτέρους
ἀντιδικεῖν. διὰ δὲ τὰς παραινέσεις ὁμολογεῖται παρασκευ-
άσαι μηδένα τὴν ἐκείνου προσηγορίαν ὀνομάζειν, ἀλλὰ
πάντας θεῖον αὐτὸν καλεῖν.

περισσότερο τα παιδιά, και μόνο εάν αυτά διατηρηθούν αγνά μέχρι το τέλος, και αν πειθαρχώντας στους ιερείς ασχοληθούν με τις τελετουργίες παραμένοντας στα ιερά.

52. Για το λόγο αυτόν και τους πλέον φιλάνθρωπους από τους θεούς, τον Απόλλωνα και τον Έρωτα, όλοι τούς ζωγραφίζουν και τους κάνουν να έχουν παιδική ηλικία. Έχουν μάλιστα θεσπιστεί για τα παιδιά και <κάποιοι> αγώνες με έπαθλο ένα στεφάνι, αφενός ο Πυθικός, επειδή από παιδί νικήθηκε ο Πύθων[23], και αφετέρου ο άλλος που λαμβάνει χώρα στη Νεμέα και στον Ισθμό, χάριν παιδιού, προς τιμήν του θανάτου του Αρχεμόρου[24] και του Μελικέρτη[25]. Εκτός από τα όσα έχουμε αναφέρει, ο Απόλλων υποσχέθηκε στον ηγεμόνα του οικισμού, προκειμένου να κατοικηθεί η πόλη των Κροτωνιατών, ότι θα του έδινε απογόνους, εάν διηύθυνε σωστά την αποικία στην Ιταλία.

53. Από αυτά λοιπόν πρέπει να καταλάβουν ότι αφενός για τη γέννησή τους προνόησε ειδικά ο Απόλλων, και αφετέρου για την ωρίμανσή τους όλοι οι θεοί, τους οποίους αξίζει τα παιδιά να αγαπούν και να προσπαθούν να υπακούουν, για να μπορούν να μιλούν για αυτούς. Επιπλέον, από τη στιγμή που θα μπουν στο δρόμο προς τα γηρατειά, πρέπει αμέσως να ακολουθούν όσους έχουν ήδη φθάσει και να μην αντιμιλούν καθόλου στους μεγαλυτέρους. Διότι έτσι θα έχουν τη φυσική αξίωση να μην αντιδικούν οι νεότεροι με αυτούς. Λόγω αυτών των παραινέσεων, λέγεται ότι τους έκανε όλους να μην τον φωνάζουν πλέον με το όνομά του, αλλά να τον αποκαλούν θείον.

54 *Ταῖς δὲ γυναιξὶν ὑπὲρ μὲν τῶν θυσιῶν ἀποφήνασθαι λέγεται πρῶτον μέν, καθάπερ ἑτέρου μέλλοντος ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖσθαι τὰς εὐχὰς βούλοιντ' ἂν ἐκεῖνον εἶναι καλὸν κἀγαθόν, ὡς τῶν θεῶν τούτοις προσεχόντων, οὕτως αὐτὰς περὶ πλείστου ποιεῖσθαι τὴν ἐπιείκειαν, ἵν' ἑτοίμους ἔχωσι τοὺς ταῖς εὐχαῖς ὑπακουσομένους· ἔπειτα τοῖς θεοῖς προσφέρειν ἃ μέλλουσι, ταῖς χερσὶν αὐτὰς ποιεῖν καὶ χωρὶς οἰκετῶν πρὸς τοὺς βωμοὺς προσενεγκεῖν, οἷον πόπανα καὶ ψαιστὰ καὶ κηρία καὶ λιβανωτόν, φόνῳ δὲ καὶ θανάτῳ τὸ δαιμόνιον μὴ τιμᾶν, μηδ' ὡς οὐδέποτε πάλιν προσιούσας ἐνὶ καιρῷ πολλὰ δαπανᾶν. περὶ δὲ τῆς πρὸς τοὺς ἄνδρας ὁμιλίας κελεῦσαι κατανοεῖν, ὅτι συμβαίνει καὶ τοὺς πατέρας ἐπὶ τῆς θηλείας φύσεως παρακεχωρηκέναι μᾶλλον ἀγαπᾶσθαι τοὺς γεγαμηκότας ἢ τοὺς τεκνώσαντας αὐτάς. διὸ καλῶς ἔχειν ἢ μηδὲ ἐναντιοῦσθαι πρὸς τοὺς ἄνδρας, ἢ τότε νομίζειν νικᾶν, ὅταν ἐκείνων ἡττηθῶσι. ἔτι δὲ τὸ περι-*

11

54. Στις γυναίκες λέγεται ότι πρώτα μίλησε σχετικά με τις θυσίες, λέγοντάς τους ότι, όπως θα ήθελαν να είναι καλός και αγαθός εκείνος που πρόκειται να προσευχηθεί για αυτές, επειδή σε τέτοιους ανθρώπους στρέφουν την προσοχή τους οι θεοί, έτσι και αυτές πρέπει να ενδιαφέρονται πάρα πολύ για τη δικαιοσύνη, για να καθιστούν πρόθυμους τους θεούς να υπακούσουν στις προσευχές τους. Στη συνέχεια, όταν σκοπεύουν να κάνουν προσφορές στους θεούς –στρογγυλές πίττες και γλυκίσματα από σιμιγδάλι*, και κηρήθρες και λιβάνι– να τις πραγματοποιούν με τα δικά τους χέρια και να τις φέρνουν στους βωμούς χωρίς τη βοήθεια δούλων. Να μην τιμούν όμως το θείο με προσφορές που έχουν σχέση με φόνο και θάνατο**, ούτε να προσφέρουν πολλά, σαν να μην επρόκειτο ποτέ να έλθουν πάλι στο βωμό. Σε ό,τι αφορά τώρα τις σχέσεις με τους άνδρες, τις συμβούλευσε να καταλάβουν ότι συμβαίνει ακόμη και οι πατέρες τους να έχουν κάνει παραχωρήσεις προς τη γυναικεία φύση[20], και ότι πρέπει να αγαπούν περισσότερο τους συζύγους παρά αυτούς που τις έφεραν στη ζωή. Για το λόγο αυτό είναι ορθό είτε καθόλου να μην εναντιώνονται στους άνδρες είτε να θεωρούν ότι νικούν, όταν ηττηθούν από εκείνους.

---

* πλακούντας από κοπανισμένο κριθάρι, αναμεμιγμένο με μέλι και λάδι

** με σφάγια

55 βόητον γενόμενον ἀποφθέγξασθαι κατὰ τὴν σύνοδον, ὡς
ἀπὸ μὲν τοῦ συνοικοῦντος ἀνδρὸς ὅσιόν ἐστιν αὐθημερὸν
προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ προσήκοντος οὐδέ-
ποτε. παραγγεῖλαι δὲ καὶ κατὰ πάντα τὸν βίον αὐτάς τε
εὐφημεῖν καὶ τοὺς ἄλλους ὁρᾶν ὁπόσα ὑπὲρ αὐτῶν εὐφη-
μήσουσι, καὶ τὴν δόξαν τὴν διαδεδομένην μὴ καταλύσωσι
μηδὲ τοὺς μυθογράφους ἐξελέγξωσιν, οἳ θεωροῦντες τὴν
τῶν γυναικῶν δικαιοσύνην ἐκ τοῦ προΐεσθαι μὲν ἀμάρτυ-
ρον τὸν ἱματισμὸν καὶ τὸν κόσμον, ὅταν τινὶ ἄλλῳ δέῃ
χρῆσαι, μὴ γίγνεσθαι δὲ ἐκ τῆς πίστεως δίκας μηδ᾽ ἀντιλο-
γίας, ἐμυθοποίησαν τρεῖς γυναῖκας ἑνὶ κοινῷ πάσας ὀφθαλ-
μῷ χρωμένας διὰ τὴν εὐχερῆ κοινωνίαν· ὅπερ ἐπὶ τοὺς ἄρ-
ρενας μετατεθέν, ὡς ὁ προλαβὼν ἀπέδωκεν εὐκόλως, ἑτοί-
μως καὶ τῶν ἑαυτοῦ μεταδιδούς, οὐδένα ἂν προσδέξασθαι
56 λεγόμενον, ὡς μὴ οἰκεῖον αὐτῶν τῇ φύσει. ἔτι δὲ τὸν σο-
φώτατον τῶν ἁπάντων λεγόμενον καὶ συντάξαντα τὴν
φωνὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ σύνολον εὑρετὴν καταστάντα
τῶν ὀνομάτων, εἴτε θεὸν εἴτε δαίμονα εἴτε θεῖόν τινα ἄν-
θρωπον, συνιδόντα διότι τῆς εὐσεβείας οἰκειότατόν ἐστι τὸ
γένος τῶν γυναικῶν ἑκάστην τὴν ἡλικίαν αὐτῶν συνώνυ-

55. Λέγεται επίσης ότι στη συγκέντρωση είπε και αυτό που στη συνέχεια έγινε περιβόητο, ότι εάν μετά από συνουσία με τον σύζυγο η σύζυγος την ίδια ημέρα παρευρεθεί σε τελετουργίες, τότε ο θεός θα τη συγχωρέσει· εάν όμως έρθει σε συνουσία με άλλον άνδρα, ποτέ δεν θα τη συγχωρέσει. Τις συμβούλευσε ακόμη καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους να εκφράζονται με καλά λόγια, να προσέχουν πόσο καλά λόγια λένε οι άλλοι για αυτές, να μην καταστρέφουν τη φήμη που διαδίδεται ότι έχουν και να μην διαψεύδουν τους μυθογράφους, οι οποίοι, βλέποντας τη δικαιοσύνη των γυναικών, που δανείζονται χωρίς μάρτυρες τα ρούχα και τα κοσμήματά τους η μία από την άλλη, ώστε όταν κάποια τα χρειαστεί να τα χρησιμοποιήσει, χωρίς να γίνονται –λόγω της εμπιστοσύνης που έχουν μεταξύ τους– ούτε δίκες ούτε αντιλογίες, έφτιαξαν κάποιο μύθο σύμφωνα με τον οποίο τρεις γυναίκες, για ευκολότερη επικοινωνία, χρησιμοποιούσαν και οι τρεις ένα κοινό μάτι. Εάν όμως ο πιο πάνω μύθος λεγόταν για τους άνδρες, ότι αυτός που είχε πρώτος το μάτι και είδε, το έδωσε στους άλλους δύο με ευκολία, και ότι ήταν έτοιμος να τους μεταδώσει όσα και ο ίδιος είδε, τίποτα από τα λεγόμενα του πρώτου δεν θα γινόταν πιστευτό, καθώς κάτι τέτοιο δεν είναι ταιριαστό στη φύση του άνδρα.

56. Και, ακόμη, παρατήρησε πως αυτός που λέγεται ότι είναι ο πιο σοφός από όλους, ο οποίος συνέταξε την ανθρώπινη γλώσσα και κατέστη ο ευρετής του συνόλου των ονομάτων είναι είτε θεός, είτε δαίμονας, είτε κάποιος θείος άνδρας· επειδή αντιλήφθηκε ότι το γένος των γυναικών είναι πολύ οικείο στην ευσέβεια, στην κάθε τους ηλικία έδωσε ίδιο όνομα

μον ποιήσασθαι θεῷ, καὶ καλέσαι τὴν μὲν ἄγαμον κόρην, τὴν δὲ πρὸς ἄνδρα δεδομένην νύμφην, τὴν δὲ τέκνα γεννησαμένην μητέρα, τὴν δὲ παῖδας ἐκ παίδων ἐπιδοῦσαν κατὰ τὴν Δωρικὴν διάλεκτον μαῖαν· ᾧ σύμφωνον εἶναι τὸ καὶ τοὺς χρησμοὺς ἐν Δωδώνῃ καὶ Δελφοῖς δηλοῦσθαι διὰ γυναικός. διὰ δὲ τῶν εἰς τὴν εὐσέβειαν ἐπαίνων πρὸς τὴν εὐτέλειαν τὴν κατὰ τὸν ἱματισμὸν τηλικαύτην παραδέδοται κατασκευάσαι τὴν μεταβολήν, ὥστε τὰ πολυτελῆ τῶν ἱματίων μηδεμίαν ἐνδύεσθαι τολμᾶν, ἀλλὰ θεῖναι πάσας εἰς
57 *τὸ τῆς Ἥρας ἱερὸν πολλὰς μυριάδας ἱματίων. λέγεται δὲ καὶ τοιοῦτόν τι διελθεῖν, ὅτι περὶ τὴν χώραν τῶν Κροτωνιατῶν ἀνδρὸς μὲν ἀρετὴ πρὸς γυναῖκα διαβεβόηται, Ὀδυσσέως οὐ δεξαμένου παρὰ τῆς Καλυφοῦς ἀθανασίαν ἐπὶ τῷ τὴν Πηνελόπην καταλιπεῖν, ὑπολείποιτο δὲ ταῖς γυναιξὶν εἰς τοὺς ἄνδρας ἀποδείξασθαι τὴν καλοκαγαθίαν, ὅπως εἰς ἴσον καταστήσωσι τὴν εὐλογίαν. ἁπλῶς δὲ μνημονεύεται διὰ τὰς εἰρημένας ἐντεύξεις περὶ Πυθαγόραν οὐ μετρίαν τιμὴν καὶ σπουδὴν καὶ κατὰ τὴν πόλιν τῶν Κροτωνιατῶν γενέσθαι καὶ διὰ τὴν πόλιν περὶ τὴν Ἰταλίαν.*

με μια θεά, καλώντας την μεν άγαμη Κόρη, αυτήν που δίνεται στον άνδρα Νύμφη, αυτήν που γεννά παιδιά Μητέρα, και αυτήν που μεγαλώνει τα παιδιά των παιδιών της, σύμφωνα με τη Δωρική διάλεκτο, Μαία[27]. Με αυτό είναι σύμφωνο και το γεγονός ότι τους χρησμούς στο μαντείο της Δωδώνης και των Δελφών τους ανάγγελλαν γυναίκες. Λόγω μάλιστα των επαίνων που αφορούσαν την ευσέβεια των γυναικών, παραδίδεται ότι έχει επέλθει τόσο μεγάλη μεταβολή σε ό,τι αφορά τη λιτότητα της ενδυμασίας, που καμιά δεν τολμά πλέον να φορέσει πολυτελή ιμάτια, αλλά όλες αφιερώνουν μυριάδες ενδυμάτων στο ιερό της Ήρας.

57. Λέγεται μάλιστα ότι το αποτέλεσμα του λόγου του ήταν τέτοιο, που στη χώρα των Κροτωνιατών η καλή συμπεριφορά του άνδρα προς τη γυναίκα ήταν ξακουστή, όπως του Οδυσσέα που αρνήθηκε να αποδεχθεί την αθανασία που του χάριζε η Καλυψώ και να εγκαταλείψει την Πηνελόπη. Απέμενε λοιπόν στις γυναίκες να αποδείξουν στους άνδρες την ευγένεια και τη χρηστότητά τους, για να τύχουν τον ίδιο με αυτούς βαθμό επαίνου. Αναφέρεται ότι, εξαιτίας των λόγων αυτών του Πυθαγόρα, εκδηλώθηκε μεγάλη εκτίμηση και ενδιαφέρον για την πόλη των Κροτωνιατών, και στην ίδια την πόλη και σε όλη την Ιταλία.

58 *Λέγεται δὲ Πυθαγόρας πρῶτος φιλόσοφον ἑαυτὸν προσαγορεῦσαι, οὐ καινοῦ μόνον ὀνόματος ὑπάρξας, ἀλλὰ καὶ πρᾶγμα οἰκεῖον προεκδιδάσκων χρησίμως. ἐοικέναι γὰρ ἔφη τὴν εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων πάροδον τῷ ἐπὶ τὰς πανηγύρεις ἀπαντῶντι ὁμίλῳ. ὡς γὰρ ἐκεῖσε παντοδαποὶ φοιτῶντες ἄνθρωποι ἄλλος κατ' ἄλλου χρείαν ἀφικνεῖται (ὃ μὲν χρηματισμοῦ τε καὶ κέρδους χάριν ἀπεμπολῆσαι τὸν φόρτον ἐπειγόμενος, ὃ δὲ δόξης ἕνεκα ἐπιδειξόμενος ἥκει τὴν ῥώμην τοῦ σώματος· ἔστι δὲ καὶ τρίτον εἶδος καὶ τό γε ἐλευθεριώτατον, συναλιζόμενον τόπων θέας ἕνεκα καὶ δημιουργημάτων καλῶν καὶ ἀρετῆς ἔργων καὶ λόγων, ὧν αἱ ἐπιδείξεις εἰώθεσαν ἐν ταῖς πανηγύρεσι γίνεσθαι), οὕτως δὴ κἀν τῷ βίῳ παντοδαποὺς ἀνθρώπους ταῖς σπουδαῖς εἰς ταὐτὸ ἀθροίζεσθαι· τοὺς μὲν γὰρ χρημάτων καὶ τρυφῆς αἱρεῖ πόθος, τοὺς δὲ ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἵμερος φιλονεικίαι τε δοξομανεῖς κατέχουσιν. εἰλικρινέστατον δὲ εἶναι τοῦτον ἀνθρώπου τρόπον, τὸν ἀποδεξάμενον τὴν τῶν καλλίστων θεωρίαν, ὃν καὶ προσονομάζειν φιλόσοφον. κα-*

12

58. Παραδίδεται επίσης ότι ο Πυθαγόρας πρώτος ονόμασε τον εαυτό του φιλόσοφο, όχι μονάχα επινοώντας καινούργιο όνομα, αλλά και διδάσκοντας από παλαιότερα κάτι που του ήταν οικείο* με πρακτικά χρήσιμο τρόπο**[23]. Είπε λοιπόν ότι ο ανθρώπινος βίος μοιάζει με πέρασμα, όμοιο με αυτό που συναντά κανείς σε συγκεντρώσεις στην αγορά. Όπως δηλαδή και εκεί συχνάζουν κάθε είδους άνθρωποι, που έρχονται έχοντας ο ένας την ανάγκη του άλλου (ο ένας επειδή επείγεται να πουλήσει την πραμάτεια του χάριν του χρήματος και του κέρδους, ο άλλος για να επιδείξει τη σωματική του δύναμη χάριν της δόξας. Υπάρχει όμως και ένα τρίτο είδος που είναι και το πιο ελεύθερο, το οποίο συναθροίζεται για να δει καινούργιους τόπους και ωραία δημιουργήματα και έργα ενάρετων ανδρών και για να ακούσει λόγους, των οποίων οι επιδείξεις συνηθίζεται να γίνονται στις αγορές), έτσι και στη ζωή τα ενδιαφέροντα κάθε είδους ανθρώπων συγκεντρώνονται στον ίδιο τόπο. Τους πρώτους τους κυριεύει ο πόθος του χρήματος και της πολυτέλειας, ενώ τους δεύτερους τους καταλαμβάνουν η μανία της κυριαρχίας και της εξουσίας και οι φιλονικίες, λόγω της ακραίας τους φιλοδοξίας. Ο πιο ειλικρινής λοιπόν χαρακτήρας του ανθρώπου είναι αυτός που αποδέχεται τον τρόπο της θεωρίας των πιο ωραίων, τον οποίο

---

* το φιλοσοφείν

** εμπράκτως - με την ίδια του τη ζωή

59 *λὴν μὲν οὖν εἶναι τὴν τοῦ σύμπαντος οὐρανοῦ θέαν καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φορουμένων ἀστέρων εἴ τις καθορῴη τὴν τάξιν· κατὰ μετουσίαν μέντοι τοῦ πρώτου καὶ τοῦ νοητοῦ εἶναι αὐτὸ τοιοῦτον. τὸ δὲ πρῶτον ἦν ἐκεῖνο, ἡ τῶν ἀριθμῶν τε καὶ λόγων φύσις διὰ πάντων διαθέουσα, καθ' οὓς τὰ πάντα ταῦτα συντέτακταί τε ἐμμελῶς καὶ κεκόσμηται πρεπόντως, καὶ σοφία μὲν ἡ τῷ ὄντι ἐπιστήμη τις ἡ περὶ τὰ καλὰ τὰ πρῶτα καὶ θεῖα καὶ ἀκήρατα καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἀσχολουμένη, ὧν μετοχῇ καὶ τὰ ἄλλα ἂν εἴποι τις καλά· φιλοσοφία δὲ ἡ ζήλωσις τῆς τοιαύτης θεωρίας. καλὴ μὲν οὖν καὶ αὕτη παιδείας ἦν ἐπιμέλεια ἡ συντείνουσα αὐτῷ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπανόρθωσιν.*

60 *Εἰ δὲ καὶ πιστευτέον τοσούτοις ἱστορήσασι περὶ αὐτοῦ παλαιοῖς τε ἅμα οὖσι καὶ ἀξιολόγοις, μέχρι τῶν ἀλόγων ζῴων ἀναλυτικόν τι καὶ νουθετητικὸν ἐκέκτητο Πυθαγόρας ἐν τῷ λόγῳ, διὰ τούτου συμβιβάζων, ὡς διδασκαλίᾳ πάντα περιγίνεται τοῖς νοῦν ἔχουσιν, ὅπου καὶ τοῖς ἀνημέροις τε*

και αποκαλεί φιλόσοφο[29].

59. Η θεώρηση του ουράνιου σύμπαντος και των αστεριών που περιφέρονται σε αυτό είναι ωραία, εάν κάποιος μπορεί να διακρίνει την τάξη· διότι βέβαια, δια της μεθέξεως του Ενός και του Νου, το σύμπαν είναι ωραίο. Το Ένα είναι αυτό που διαχέεται μέσα σε όλα, είναι η φύση των αριθμών και των λόγων τους*, σύμφωνα με τους οποίους όλα αυτά συντάχθηκαν επιμελώς και έχουν διακοσμηθεί με ευπρέπεια. Σοφία είναι η όντως επιστήμη που ασχολείται αποκλειστικά με τα ωραία, τα πρώτα, τα θεία και τα καθαρά· και με το πώς συμπεριφέρονται αυτά στα οποία θα μπορούσε κανείς να πει ότι συμμετέχουν και όλα τα άλλα τα ωραία**. Και φιλοσοφία είναι ο ζήλος για αυτήν τη θεωρία. Είναι επομένως ωραία και η φροντίδα για την παιδεία, που κατά τον Πυθαγόρα συντείνει στη διόρθωση των ανθρώπων[30].

13

60. Εάν μάλιστα πρέπει να πιστεύουμε σε τόσες πολλές, παλαιές και ταυτοχρόνως αξιόλογες διηγήσεις, που αφορούν τον Πυθαγόρα, αυτός ημέρευε ακόμα και τα ά-λογα ζώα, έχοντας στο λόγο του κάτι καθαρτικό και παραινετικό[31]. Με τη διδασκαλία του επιβαλλόταν σε όλους τους νοήμονες αν-

* των σχέσεων που έχουν οι αριθμοί.

** αυτά αντλούν την ωραιότητά τους λόγω της συμμετοχής τους στα πρώτα, στα θεία και στα καθαρά.

καὶ ἀμοιρεῖν λόγου νομιζομένοις. τὴν μὲν γὰρ Δαυνίαν ἄρκτον, χαλεπώτατα λυμαινομένην τοὺς ἐνοίκους, κατασχών, ὥς φασι, καὶ ἐπαφησάμενος χρόνον συχνόν, ψωμίσας τε μάζῃ καὶ ἀκροδρύοις, ὁρκώσας μηκέτι ἐμψύχου καθάπτεσθαι ἀπέλυσεν· ἡ δὲ εὐθὺς εἰς τὰ ὄρη καὶ τοὺς δρυμοὺς ἀπαλλαγεῖσα οὐκέτ' ἔκτοτε ὤφθη τὸ παράπαν ἐπιοῦσα οὐ-
61 *δὲ ἀλόγῳ ζῴῳ. βοῦν δὲ ἐν Τάραντι ἰδὼν ἐν παμμιγεῖ νομῇ καὶ κυάμων χλωρῶν παραπτόμενον, τῷ βουκόλῳ παραστὰς συνεβούλευσεν εἰπεῖν τῷ βοῒ τῶν κυάμων ἀπέχεσθαι. προσπαίξαντος δὲ αὐτῷ τοῦ βουκόλου περὶ τοῦ εἰπεῖν καὶ οὐ φήσαντος εἰδέναι βοϊστὶ εἰπεῖν, εἰ δὲ αὐτὸς οἶδε, καὶ περισσῶς συμβουλεύειν, δέον τῷ βοῒ παραινεῖν, προσελθὼν αὐτὸς καὶ εἰς τὸ οὖς πολλὴν ὥραν προσψιθυρίσας τῷ ταύρῳ, οὐ μόνον τότε αὐτὸν ἀμελλητὶ ἑκόντα ἀπέστησε τοῦ κυαμῶνος, ἀλλὰ καὶ εἰσαῦθις λέγουσι μηκέτι γεγεῦσθαι κυάμων τὸ παράπαν τὸν βοῦν ἐκεῖνον, μακροχρονιώτατον δὲ ἐν τῇ Τάραντι κατὰ τὸ τῆς Ἥρας ἱερὸν γηρῶντα διαμεμενηκέναι, τὸν ἱερὸν ἀνακαλούμενον Πυθαγόρου βοῦν ὑπὸ πάντων, ἀνθρωπίναις τροφαῖς σιτούμενον, ἃς οἱ ἀπαντῶν-*
62 *τες αὐτῷ προσώρεγον. ἀετόν τε ὑπεριπτάμενον Ὀλυμπίασι προσομιλοῦντος αὐτοῦ τοῖς γνωρίμοις ἀπὸ τύχης περί τε οἰωνῶν καὶ συμβόλων καὶ διοσημειῶν, ὅτι παρὰ θεῶν εἰσὶν*

θρώπους και σε όλα τα ανήμερα ζώα που θεωρούμε ότι στερούνται λογικής. Όπως μάλιστα λένε, αφού έπιασε την Δαυνία άρκτο, φοβερή μάστιγα των κατοίκων, και την χάιδεψε για πολύ ώρα, ταΐζοντάς την με κριθαρένιο ψωμί και βαλανίδια, και ξορκίζοντάς την ποτέ ξανά να μην αγγίξει έμψυχο ον, την απελευθέρωσε. Αυτή, μόλις ελευθερώθηκε, έφυγε στα όρη και στα δάση, και από τότε καμιά φορά δεν φάνηκε να επιτίθεται ούτε ακόμα και κατά των άγριων ζώων.

61. Βλέποντας πάλι ένα βόδι στον Τάραντα μέσα σε αγρό με κάθε είδους χόρτα, να τρώει χλωρά κουκιά, πλησίασε τον βοσκό και τον συμβούλευσε να πει στο βόδι να σταματήσει να τρώει κουκιά[32]. Επειδή όμως ο βοσκός τον κορόιδεψε για το "να πεις" και ισχυρίστηκε ότι δεν γνωρίζει τη γλώσσα των βοδιών, του αντέτεινε ότι μάταια τον συμβουλεύει και ότι εάν ο ίδιος γνώριζε τη γλώσσα θα ήταν ορθό να παραινέσει αυτός το βόδι. Πλησιάζοντας τότε ο Πυθαγόρας και ψιθυρίζοντας στο αυτί του ταύρου ώρα πολλή, ο ταύρος όχι μόνο χωρίς αναβολή εγκατέλειψε από μόνος του τον αγρό με τα κουκιά, αλλά και από εκείνη τη στιγμή λέγουν ότι το βόδι αυτό ουδέποτε γεύτηκε ξανά κουκιά. Έζησε μάλιστα για πάρα πολλά χρόνια στον Τάραντα, μένοντας μέχρι τα γηρατειά του κοντά στο ναό της Ήρας, και το αποκαλούσαν όλοι ως το ιερό βόδι του Πυθαγόρα. Έτρωγε τροφές που έτρωγαν και οι άνθρωποι[33], τις οποίες πρόσφεραν όσοι το συναντούσαν.

62. Λέγεται μάλιστα ότι ο Πυθαγόρας, συζητώντας τυχαία με τους γνωστούς του στην Ολυμπία περί οιωνών, συμβόλων και σημείων του Δία, είπε πως αυτά είναι κάποια μηνύματα που τα στέλνουν οι θεοί και πως στους ανθρώπους που πραγ-

ἀγγελίαι τινὲς καὶ ἀετοὶ τοῖς ὡς ἀληθῶς θεοφιλέσι τῶν ἀνθρώπων, καταγαγεῖν λέγεται καὶ καταψήσαντα πάλιν ἀφεῖναι. διὰ τούτων δὴ καὶ τῶν παραπλησίων τούτοις δέδεικται τὴν Ὀρφέως ἔχων ἐν τοῖς θηρίοις ἡγεμονίαν καὶ κηλῶν αὐτὰ καὶ κατέχων τῇ ἀπὸ τοῦ στόματος τῆς φωνῆς προϊούσῃ δυνάμει.

63 Ἀλλὰ μὴν τῆς γε τῶν ἀνθρώπων ἐπιμελείας ἀρχὴν ἐποιεῖτο τὴν ἀρίστην, ἥνπερ ἔδει προειληφέναι τοὺς μέλλοντας καὶ περὶ τῶν ἄλλων τὰ ἀληθῆ μαθήσεσθαι. ἐναργέστατα γὰρ καὶ σαφῶς ἀνεμίμνησκε τῶν ἐντυγχανόντων πολλοὺς τοῦ προτέρου βίου, ὃν αὐτῶν ἡ ψυχὴ πρὸ τοῦ τῷδε τῷ σώματι ἐνδεθῆναι πάλαι ποτὲ ἐβίωσε, καὶ ἑαυτὸν δὲ ἀναμφιλέκτοις τεκμηρίοις ἀπέφαινεν Εὔφορβον γεγονέναι Πάνθου υἱόν, τὸν Πατρόκλου καταγωνιστήν, καὶ τῶν Ὁμηρικῶν στίχων μάλιστα ἐκείνους ἐξύμνει καὶ μετὰ λύρας ἐμμελέστατα ἀνέμελπε καὶ πυκνῶς ἀνεφώνει, τοὺς ἐπιταφίους ἑαυτοῦ,

ματικά αγαπούν τους θεούς, οι θεοί στέλνουν και αετούς[34], και ότι κατέβασε στη γη έναν αετό που, αφού τον χάιδεψε, τον άφησε πάλι ελεύθερο. Με αυτά λοιπόν και με άλλα παρόμοια, είχε αποδειχθεί ότι κατείχε τη δύναμη του Ορφέα να ελέγχει τα θηρία και να τα μαγεύει, και ότι κατείχε τη δύναμη που προέρχεται από τη φωνή του στόματος*.

14

63. Αλλά και για τις ασχολίες των ανθρώπων, έθεσε ως πρώτη και καλύτερη αρχή εκείνη που έπρεπε εκ των προτέρων να λαμβάνουν υπόψη όσοι επρόκειτο να μάθουν την αλήθεια και περί άλλων πραγμάτων. Διότι, με τη μεγίστη ενάργεια και σαφήνεια επανέφερε στη μνήμη πολλών από αυτούς που συναντούσε την προηγούμενη ζωή τους, στην οποία έζησε η ψυχή τους κάποτε στο παρελθόν, προτού φυλακιστεί σε αυτό εδώ το σώμα[35]. Για τον εαυτό του μάλιστα, αποφαινόταν με αδιαμφισβήτητα τεκμήρια ότι είχε υπάρξει ως ο Εύφορβος, ο γιος του Πάνθου, αυτός που είχε κατανικήσει τον Πάτροκλο· και από τους Ομηρικούς στίχους περισσότερο εξυμνούσε και παίζοντας λύρα μελωδικότατα τραγουδούσε και συχνά απάγγελλε τους επιτάφιους στίχους που τον αφορούσαν ως Εύφορβο:

---

* τη δύναμη του τραγουδιού.

αἵματί οἱ δεύοντο κόμαι Χαρίτεσσιν ὁμοῖαι
πλοχμοί θ', οἳ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ εὖ ἤσκηντο.
οἷον δὲ τρέφει ἔρνος ἀνὴρ ἐριθηλὲς ἐλαίης
χώρῳ ἐν οἰοπόλῳ, ὅθ' ἅλις ἀναβέβρυχεν ὕδωρ,
καλὸν τηλεθάον, τὸ δέ τε πνοιαὶ δονέουσι
παντοίων ἀνέμων, καί τε βρύει ἄνθεϊ λευκῷ,
ἐλθὼν δ' ἐξαπίνης ἄνεμος σὺν λαίλαπι πολλῇ
βόθρου τ' ἐξέστρεψε καὶ ἐξετάνυσσ' ἐπὶ γαίῃς·
τοῖον Πάνθου υἱὸν ἐυμελίην Εὔφορβον
Ἀτρείδης Μενέλαος, ἐπεὶ κτάνε, τεύχε' ἐσύλα.

τὰ γὰρ ἱστορούμενα περὶ τῆς ἐν Μυκήναις <ἀνακειμένης> σὺν Τρωϊκοῖς λαφύροις τῇ Ἀργείᾳ Ἥρᾳ Εὐφόρβου τοῦ Φρυγὸς τούτου ἀσπίδος παρίεμεν ὡς πάνυ δημώδη. πλὴν ὅ γε διὰ πάντων τούτων βουλόμεθα δεικνύναι, ἐκεῖνό ἐστιν, ὅτι αὐτός τε ἐγίγνωσκε τοὺς προτέρους ἑαυτοῦ βίους καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἐπιμελείας ἐντεῦθεν ἤρχετο, ὑπομιμνήσκων αὐτοὺς ἧς εἶχον πρότερον ζωῆς.

Και στο αίμα ήταν βουτηγμένα τα μαλλιά του, που ήταν
όμοια με των Χαρίτων
και οι πλεξούδες του, που ήταν σφιχτοδεμένες με ασήμι και
χρυσάφι.
Σαν το δροσερό βλαστάρι της ελιάς που το καλλιεργεί
κάποιος σε τόπο ερημικό, όπου αναβλύζει άφθονο νερό,
ωραίο και ανθηρό, και που το δονούν πνοές
κάθε λογής ανέμου, και που είναι φορτωμένο με λευκούς
ανθούς·
ήρθε όμως ξαφνικά άνεμος μαζί με πολύ δυνατή βροχή,
από το λάκκο το ξερίζωσε και το ξάπλωσε απάνω στη γη·
έτσι και τον γιο του Πάνθου, τον καλό κονταρομάχο
Εύφορβο,
ο γιος του Ατρέα ο Μενέλαος, αφού τον σκότωσε,
του άρπαξε τα όπλα.[36]

Διότι, όσα εξιστορούνται αναφορικά με την ασπίδα του Εύφορβου από τη Φρυγία, που ήταν <αφιερωμένη> μαζί με τα τρωικά λάφυρα στην Αργεία Ήρα, τα παραλείπουμε σαν πολύ γνωστά. Αυτό που θέλουμε να δείξουμε με όλα αυτά είναι μονάχα τούτο: ότι ο Πυθαγόρας γνώριζε και τις προηγούμενες ζωές του, και ότι από το σημείο αυτό άρχιζε να φροντίζει για τους άλλους, υπενθυμίζοντάς τους ποια ήταν η προηγούμενη ζωή που είχαν χάνει.

64 Ἡγούμενος δὲ πρώτην εἶναι τοῖς ἀνθρώποις τὴν δι' αἰσθήσεως προσφερομένην ἐπιμέλειαν, εἴ τις καλὰ μὲν ὁρῴη καὶ σχήματα καὶ εἴδη, καλῶν δὲ ἀκούοι ῥυθμῶν καὶ μελῶν, τὴν διὰ μουσικῆς παίδευσιν πρώτην κατεστήσατο διά τε μελῶν τινῶν καὶ ῥυθμῶν, ἀφ' ὧν τρόπων τε καὶ παθῶν ἀνθρωπίνων ἰάσεις ἐγίγνοντο ἁρμονίαι τε τῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων, ὥσπερ εἶχον ἐξ ἀρχῆς, συνήγοντο, σωματικῶν τε καὶ ψυχικῶν νοσημάτων καταστολαὶ καὶ ἀφυγιασμοὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐπενοοῦντο. καὶ νὴ Δία τὸ ὑπὲρ πάντα ταῦτα λόγου ἄξιον, ὅτι τοῖς μὲν γνωρίμοις τὰς λεγομένας ἐξαρτύσεις τε καὶ ἐπαφὰς συνέταττε καὶ συνηρμόζετο, δαιμονίως μηχανώμενος κεράσματά τινων μελῶν διατονικῶν τε καὶ χρωματικῶν καὶ ἐναρμονίων, δι' ὧν ῥᾳδίως εἰς τὰ ἐναντία περιέτρεπε καὶ περιῆγε τὰ τῆς ψυχῆς πάθη νέον ἐν αὐτοῖς ἀλόγως συνιστάμενα καὶ ὑποφυόμενα, λύπας καὶ ὀργὰς καὶ ἐλέους καὶ ζήλους ἀτόπους καὶ φόβους, ἐπιθυμίας τε παντοίας καὶ θυμοὺς καὶ ὀρέξεις καὶ χαυνώσεις καὶ ὑπτιότητας καὶ σφοδρότητας, ἐπανορθούμενος πρὸς ἀρετὴν τούτων ἕκαστον διὰ τῶν προσηκόντων μελῶν ὡς διά τινων σωτηρίων συγκεκραμένων φαρμάκων. ἐπί τε ὕπνον ἐσπέ-

15

64. Θεωρώντας μάλιστα ότι το πρώτο πράγμα που επιμελούνται οι άνθρωποι είναι αυτό που προσλαμβάνουν με τις αισθήσεις –όταν δηλαδή κάποιος βλέπει ωραία σχήματα και μορφές, και ακούει ωραίους ρυθμούς και μελωδίες– καθόρισε ως πρώτη μορφή εκπαίδευσης τη μουσική. Και αυτό διότι με κάποιες μελωδίες και ρυθμούς θεράπευε τις συμπεριφορές και τα ανθρώπινα πάθη, επανέφερε στην αρχική της κατάσταση την αρμονία των ψυχικών δυνάμεων και επινοούσε καταστολές και θεραπείες για τα σωματικά και τα ψυχικά νοσήματα. Και, μα τον Δία, εκείνο που περισσότερο από όλα είναι άξιο λόγου είναι ότι συνέθετε για τους γνωστούς του τις λεγόμενες "παρασκευές"* και "επαφές"[37], και εφάρμοζε, δαιμονικά σκεφτόμενος, συνδυασμούς κάποιων διατονικών, χρωματικών και εναρμονίων κλιμάκων[38], δια των οποίων με ευχολία μετέστρεφε στα αντίθετα τα πάθη της ψυχής που είχαν δημιουργηθεί πρόσφατα και είχαν γεννηθεί χωρίς καμιά λογική, και τα καθοδηγούσε, μεταστρέφοντας λύπες και οργές, παράλογους οίκτους και φθόνους και φόβους, κάθε είδους επιθυμίες και δυνατά πάθη, ορέξεις και μαλθακότητες, και νωθρότητες και βιαιότητες, το καθένα από τα πάθη αυτά σε αρετή, με τις αρμόζουσες μελωδίες, σαν να ήταν κάποιοι σωτήριοι συνδυασμοί φαρμάκων[39].

---

* προπαιδείες.

65 ρας τρεπομένων τῶν ὁμιλητῶν, ἀπήλλαττε μὲν αὐτοὺς
τῶν ἡμερινῶν ταραχῶν καὶ ἐνηχημάτων διεκάθαιρέ τε
συγκεκλυδασμένον τὸ νοητικόν, ἡσύχους τε καὶ εὐονείρους,
ἔτι δὲ μαντικοὺς τοὺς ὕπνους αὐτοῖς ἀπειργάζετο· ἀπό τε
τῆς εὐνῆς πάλιν ἀνισταμένων, τοῦ νυκτερινοῦ κάρου καὶ
τῆς ἐκλύσεως καὶ τῆς νωχελίας αὐτοὺς ἀπήλλασσε διά τι-
νων ἰδιοτρόπων ᾀσμάτων καὶ μελισμάτων, ψιλῇ τῇ κράσει,
διὰ λύρας ἢ καὶ φωνῆς, συντελουμένων. ἑαυτῷ δὲ οὐκέθ' ὁ-
μοίως, δι' ὀργάνων ἢ καὶ ἀρτηρίας, τὸ τοιοῦτον ὁ ἀνὴρ
συνέταττε καὶ ἐπόριζεν, ἀλλὰ ἀρρήτῳ τινὶ καὶ δυσεπινοήτῳ
θειότητι χρώμενος ἐνητένιζε τὰς ἀκοὰς καὶ τὸν νοῦν ἐνή-
ρειδε ταῖς μεταρσίαις τοῦ κόσμου συμφωνίαις, ἐνακούων,
ὡς ἐνέφαινε, μόνος αὐτὸς καὶ συνιεὶς τῆς καθολικῆς τῶν
σφαιρῶν καὶ τῶν κατ' αὐτὰς κινουμένων ἀστέρων ἁρμο-
νίας τε καὶ συνῳδίας, πληρέστερόν τι τῶν θνητῶν καὶ κα-
τακορέστερον μέλος φθεγγομένης διὰ τὴν ἐξ ἀνομοίων μὲν
καὶ ποικίλως διαφερόντων ῥοιζημάτων ταχῶν τε καὶ με-
γεθῶν καὶ ἐποχήσεων, ἐν λόγῳ δέ τινι πρὸς ἄλληλα μου-
σικωτάτῳ διατεταγμένων, κίνησιν καὶ περιπόλησιν εὐμε-
λεστάτην ἅμα καὶ ποικίλως περικαλλεστάτην ἀποτελου-
66 μένην. ἀφ' ἧς ἀρδόμενος ὥσπερ καὶ τὸν τοῦ νοῦ λόγον εὐ-

65. Και όταν το βράδυ οι συνομιλητές του πήγαιναν για ύπνο, τους απάλλασσε από τις ανησυχίες και τους θορύβους της ημέρας, και καθάριζε το θολωμένο μυαλό τους, επιχειρώντας να καταστήσει τους ύπνους των ανθρώπων αυτών όχι μόνο ήσυχους και με καλά όνειρα αλλά ακόμη και προφητικούς. Όταν πάλι σηκώνονταν από το κρεβάτι, τους απάλλασσε από τον νυχτερινό λήθαργο, τη χαλάρωση και τη νωχέλεια με κάποια ιδιόμορφα τραγούδια και μελωδίες με απλή σύνθεση, που εκτελούνταν με λύρα ή και με φωνή μαζί. Για τον εαυτό του, ωστόσο, ο άνδρας αυτός δεν συνέθετε κατά τον ίδιο τρόπο ούτε άκουγε μουσική με όργανα ή και με φωνή μαζί, αλλά, χρησιμοποιώντας κάποιον απερίγραπτο και δυσνόητο θεϊκό τρόπο, τέντωνε τα αφιά του και επικέντρωνε την προσοχή του στις μεταρσιωμένες* συμφωνίες του κόσμου, ακούγοντας, όπως φαινόταν, μονάχα αυτός, και κατανοώντας την παγκόσμια αρμονία και τις συμφωνίες των ουράνιων σφαιρών και των κινούμενων γύρω από αυτές αστέρων, που σφύριζε μια πληρέστερη και πιο βαθιά μελωδία από εκείνη των ανθρώπων, ήταν συντεθειμένη από ανόμοιους και ποικιλόμορφους συριγμούς** ταχυτήτων, μεγεθών και συνακολουθιών –διατεταγμένων αρμονικά μεταξύ τους με κάποιον μουσικότατο λόγο– και αποτελούνταν από κίνηση και περιφορά πολύ μελωδική και συγχρόνως ποικιλόμορφα ωραία[40].

66. Αναζωογονημένος από την παγκόσμια αρμονία, σαν να

* αυτές που προκαλούν ψυχική ανάταση

** διαπεραστικούς θορύβους

ταχτούμενος καὶ ὡς εἰπεῖν σωμασκούμενος εἰκόνας τινὰς τούτων ἐπενόει παρέχειν τοῖς ὁμιληταῖς ὡς δυνατὸν μάλιστα, διά τε ὀργάνων καὶ διὰ ψιλῆς τῆς ἀρτηρίας ἐκμιμούμενος. ἑαυτῷ μὲν γὰρ μόνῳ τῶν ἐπὶ γῆς ἁπάντων συνετὰ καὶ ἐπήκοα τὰ κοσμικὰ φθέγματα ἐνόμιζε, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς φυσικῆς πηγῆς τε καὶ ῥίζης ἄξιον ἑαυτὸν ἡγεῖτο διδάσκεσθαί τι καὶ ἐκμανθάνειν καὶ ἐξομοιοῦσθαι κατ' ἔφεσιν καὶ ἀπομίμησιν τοῖς οὐρανίοις, ὡς ἂν οὕτως ἐπιτυχῶς πρὸς τοῦ φύσαντος αὐτὸν δαιμονίου μόνον διωργανωμένον. ἀγαπητὸν δὲ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις ὑπελάμβανεν εἰς αὐτὸν ἀφορῶσι καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ χαριστήρια δι' εἰκόνων τε καὶ ὑποδειγμάτων ὠφελεῖσθαι καὶ διορθοῦσθαι, μὴ δυναμένοις τῶν πρώτων καὶ εἰλικρινῶν ἀρχετύπων ὡς ἀληθῶς ἀντι-
67 λαμβάνεσθαι· καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῖς οὐχ οἵοις τε ἀτενὲς ἐνορᾶν τῷ ἡλίῳ διὰ τὴν τῶν ἀκτίνων ὑπερφέγγειαν ἐν βαθείᾳ συστάσει ὕδατος ἢ καὶ διὰ τετηκυίας πίσσης ἢ κατόπτρου τινὸς μελαναυγοῦς δεικνύειν ἐπινοοῦμεν τὰς ἐκλείψεις, φειδόμενοι τῆς τῶν ὄψεων ἀσθενείας αὐτῶν καὶ ἀντίρροπόν

έβαλε και τη λογική σε τάξη, και σαν να ασκούσε το σώμα του, επινόησε, όσο βέβαια ήταν δυνατό, κάποιες εικόνες για αυτά, για να τις παραδίδει στους μαθητές του, μιμούμενος την παγκόσμια αρμονία και με μουσικά όργανα και με απλή φωνή. Διότι πίστευε ότι μονάχα σε αυτόν από όλους πάνω στη γη οι κοσμικοί ήχοι ήταν ευνόητοι και εύκολοι να ακουστούν, και διότι θεωρούσε τον εαυτό του άξιο να διδάσκεται κάτι από αυτήν τη φυσική πηγή και το ρίζωμα, και να μαθαίνει και να εξομοιώνεται με τα ουράνια, χάρη στην έφεση και στη μιμητική ικανότητα που είχε, σαν να ήταν μονάχα αυτός τόσο επιτυχημένα εφοδιασμένος με όργανα από τον θεό που τον δημιούργησε. Υποστήριζε ακόμη ότι στους άλλους ανθρώπους πρέπει να είναι ευχάριστο και επιθυμητό το να προσβλέπουν σε αυτόν και, από τις εικόνες και τα παραδείγματα που πήραν σαν δώρα εκ μέρους του, να ωφελούνται και να επανέρχονται στον ορθό τρόπο του βίου, καθώς στην πραγματικότητα αδυνατούν να αντιλαμβάνονται τα άμικτα και καθαρά αρχέτυπα.

67. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με αυτούς που αδυνατούν να κοιτάξουν απευθείας στον ήλιο εξαιτίας της υπερβολικής ακτινοβολίας του· για να δείξουμε σε αυτούς τις εκλείψεις επινοούμε τρόπους, δείχνοντάς τες είτε μέσα σε μεγάλης πυκνότητας νερό*, είτε μέσα από λιωμένη πίσσα** είτε μέσα από κάποιο κάτοπτρο με σκοτεινή την πίσω επιφάνεια, προφυλάσσοντας την ασθενική τους όρασή και μηχανευόμε-

* δια του αντικατοπτρισμού.

** η λυωμένη πίσσα σχημάτιζε μεμβράνη.

τινα κατάληψιν αὐτοῖς τὸ τοιοῦτον ἀγαπῶσιν εἰ καὶ ἀνειμενωτέραν μηχανώμενοι. τοῦτο φαίνεται καὶ Ἐμπεδοκλῆς περὶ αὐτοῦ αἰνίττεσθαι καὶ τῆς ἐξαιρέτου καὶ θεοδωρήτου περὶ αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους διοργανώσεως ἐν οἷς φησί·

ἦν δέ τις ἐν κείνοισιν ἀνὴρ περιώσια εἰδώς,
ὃς δὴ μήκιστον πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον,
παντοίων τε μάλιστα σοφῶν ἐπιήρανος ἔργων·
ὁππότε γὰρ πάσῃσιν ὀρέξαιτο πραπίδεσσι,
ῥεῖά γε τῶν ὄντων πάντων λεύσσεσκεν ἕκαστα
καί τε δέκ᾽ ἀνθρώπων καί τ᾽ εἴκοσιν αἰώνεσσι.

τὸ γὰρ "περιώσια" καὶ "τῶν ὄντων πάντων λεύσσεσκεν ἕκαστα" καὶ "πραπίδων πλοῦτον" καὶ τὰ ἐοικότα ἐμφαντικὰ μάλιστα τῆς ἐξαιρέτου καὶ ἀκριβεστέρας παρὰ τοὺς ἄλλους διοργανώσεως ἦν ἔν τε τῷ ὁρᾶν καὶ τῷ ἀκούειν καὶ τῷ νοεῖν.

68 Αὕτη μὲν οὖν ἡ διὰ μουσικῆς ἐπετηδεύετο αὐτῷ κατάρτυσις τῶν ψυχῶν· ἄλλη δὲ κάθαρσις τῆς διανοίας ἅμα καὶ

νοι, σε όσους το επιθυμούν, κάποιο εναλλακτικό τρόπο αντίληψης, ακόμη και αν είναι λιγότερο ακριβής[41]. Και ο Εμπεδοκλής φαίνεται να κάνει υπαινιγμό για το ζήτημα αυτό, όπως επίσης και για την εξαίρετη και τη θεόσταλτη στον Πυθαγόρα δωρεά της ικανότητας να διαπλάθει τους άλλους, όταν λέει:

Υπήρχε μάλιστα ανάμεσά τους κάποιος άνδρας με άπειρες γνώσεις,
που είχε αποκτήσει απροσμέτρητο πνευματικό πλούτο,
αυθεντία ιδιαίτερα στα κάθε λογής σοφά έργα·
γιατί κάθε φορά που επιστράτευε το πνεύμα του σε όλο το μεγαλείο,
εύκολα έβλεπε το κάθε τι που υπάρχει
σε δέκα ή ακόμη και σε είκοσι γενιές.[42]

Διότι οι φράσεις, "άπειρες γνώσεις", "έβλεπε το κάθε τι που υπάρχει", "πνευματικός πλούτος" και τα παρόμοια, τόνιζαν περισσότερο την εξαίρετη και ακριβέστερη από τους άλλους σωματική και ψυχική του εκλέπτυνση στην όραση, στην ακοή και στη νόηση.

16

68. Αυτή ήταν λοιπόν η εκ μέρους του κατάρτιση των ψυχών δια της μουσικής, που με φροντίδα επιχειρούσε. Με τον ίδιο τρόπο επιχειρούνταν από αυτόν και άλλη κάθαρση[43] της διά-

τῆς ὅλης ψυχῆς διὰ παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων οὕτως ἠ-
σκεῖτο παρ' αὐτῷ. τὸ γεννικὸν τῶν περὶ τὰ μαθήματα καὶ
ἐπιτηδεύματα πόνων ᾤετο δεῖν ὑπάρχειν καὶ τὰς τῆς ἐμφύ-
του πᾶσιν ἀκρασίας τε καὶ πλεονεξίας βασάνους τε ποικι-
λωτάτας τε κολάσεις καὶ ἀνακοπάς, πυρὶ καὶ σιδήρῳ κατ'
αὐτῆς συντελουμένας, διαθεσμοθετῆσαι τοῖς χρωμένοις, ἃς
οὔτε καρτερεῖν οὔτε ὑπομένειν δύναταί τις κακὸς ὤν. πρὸς
δὲ τούτοις ἐμψύχων ἀποχὴν πάντων καὶ ἔτι βρωμάτων τι-
νῶν ταῖς ἐπεγρίαις τοῦ λογισμοῦ καὶ εἰλικρινείαις ἐμποδι-
ζόντων κατέδειξεν [ἐν] τοῖς ἑταίροις, ἐχεμυθίαν τε καὶ
παντελῆ σιωπήν, πρὸς τὸ γλώσσης κρατεῖν συνασκοῦσαν
ἐπὶ ἔτη πολλά, σύντονόν τε καὶ ἀδιάπνευστον περὶ τὰ δυσ-
ληπτότατα τῶν θεωρημάτων ἐξέτασίν τε καὶ ἀνάληψιν·
69 διὰ ταὐτὰ δὲ καὶ ἀνοινίαν καὶ ὀλιγοσιτίαν καὶ ὀλιγοϋπνίαν,
δόξης δὲ καὶ πλούτου καὶ τῶν ὁμοίων ἀνεπιτήδευτον <πε-
ρι->φρόνησίν τε καὶ κατεξανάστασιν, καὶ αἰδῶ μὲν ἀνυπό-
κριτον πρὸς τοὺς προήκοντας, πρὸς δὲ τοὺς ὁμήλικας ἄ-
πλαστον ὁμοιότητα καὶ φιλοφροσύνην, συνεπίτασίν τε καὶ
παρόρμησιν πρὸς τοὺς νεωτέρους φθόνου χωρίς, φιλίας δὲ
πάντων πρὸς ἅπαντας, εἴτε θεῶν πρὸς ἀνθρώπους δι' εὐσε-
βείας καὶ ἐπιστημονικῆς θεραπείας, εἴτε δογμάτων πρὸς
ἄλληλα καὶ καθόλου ψυχῆς πρὸς σῶμα λογικοῦ τε πρὸς τὰ
τοῦ ἀλόγου διὰ φιλοσοφίας καὶ τῆς κατὰ ταύτην θεωρίας,

νοιας και συγχρόνως όλης της ψυχής[44], με κάθε είδους φροντίδες[45]. Θεωρούσε ότι τα μαθήματα και οι παιδαγωγικές ασκήσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται με γενναιοφροσύνη, και θεσμοθέτησε για όσους υποπίπτουν σε σφάλματα, λόγω της έμφυτης σε όλους έλλειψης αυτοκυριαρχίας και πλεονεξίας, ποικιλόμορφες δοκιμασίες και τιμωρίες και εμπόδια, που να συνεργούν με φωτιά και σίδηρο εναντίον της έλλειψης αυτοκυριαρχίας, τις οποίες κανένας, δεν μπορεί να υποφέρει και να υπομείνει, όντας κακός. Πρόσθετα με αυτά, υπέδειξε στους συντρόφους του να απέχουν από το να τρώνε οποιοδήποτε έμψυχο και ακόμη από κάποια φαγητά που εμποδίζουν την εγρήγορση και την κριτική σκέψη· Οι σύντροφοι ασκούνταν μαζί για πολλά χρόνια στην εχεμύθεια και την απόλυτη σιωπή, ούτως ώστε να ελέγχουν τα λεγόμενά τους, για να μπορούν με οξύτητα και ακαταπαύστως να ασχολούνται με την εξέταση και την εμπέδωση των δυσνόητων θεωρημάτων.

69. Για τους ίδιους λόγους, συνιστούσε και αποχή από το κρασί, και λιτή διατροφή, και περιορισμένο ύπνο, καθώς επίσης απονήρευτη <περι>φρόνηση και εναντίωση κατά της δόξας και του πλούτου και των παρομοίων. Προς τους μεγαλυτέρους συνιστούσε ανυπόκριτο σεβασμό, προς τους συνομηλίκους ανεπίπλαστη ομοιότητα στον τρόπο ζωής και φιλοφροσύνη, και απέναντι στους νεοτέρους στάση ενίσχυσης και παρόρμησης, χωρίς φθόνο. Συνιστούσε φιλία από όλους για όλους: είτε από τους θεούς για τους ανθρώπους χάρη στην ευσέβεια και την προσεκτική λατρεία· είτε από κάποια δόγματα για κάποια άλλα, και από την απόλυτη ψυχή για το σώμα, και από το λογικό για το παράλογο –δια της φιλοσοφίας

εἴτε ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, πολιτῶν μὲν διὰ νομιμότητος ὑγιοῦς, ἑτεροφύλων δὲ διὰ φυσιολογίας ὀρθῆς, ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἢ ἀδελφοὺς καὶ οἰκείους διὰ κοινωνίας ἀδιαστρόφου, εἴτε συλλήβδην πάντων πρὸς ἅπαντας καὶ προσέτι τῶν ἀλόγων ζῴων τινὰ διὰ δικαιοσύνης καὶ φυσικῆς ἐπιπλοκῆς καὶ κοινότητος, εἴτε καὶ σώματος καθ' ἑαυτὸ θνητοῦ τῶν ἐγκεκρυμμένων αὐτῷ ἐναντίων δυνάμεων εἰρήνευσιν καὶ συμβιβασμὸν δι' ὑγείας καὶ τῆς εἰς ταύτην διαίτης καὶ σωφροσύνης κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τοῖς κοσμικοῖς στοιχείοις εὐετηρίας. πάντων τούτων [ἓν] ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ σύλληψιν καὶ συγκεφαλαίωσιν ὀνόματος <ὄντος>, τοῦ τῆς φιλίας, εὑρετὴς καὶ νομοθέτης ὁμολογουμένως Πυθαγόρας, καὶ διόλου τῆς ἐπιτηδειοτάτης πρὸς θεοὺς ὁμιλίας ὕπαρ τε καὶ κατὰ τοὺς ὕπνους αἰτιώτατος τοῖς περὶ αὐτόν, ὅπερ οὔτε ὑπὸ ὀργῆς τεθολωμένη περιγίνεταί ποτε ψυχῇ, οὔτε ὑπὸ λύπης οὔτε ὑπὸ ἡδονῆς οὔτε τινὸς ἄλλης αἰσχρᾶς ἐπιθυμίας παρηλλαγμένῃ, μὰ Δία, οὐδὲ τῆς τούτων ἁπασῶν ἀνοσιωτάτης τε καὶ χαλεπωτάτης ἀμαθίας. ἀπὸ δὴ τούτων ἁπάντων δαιμονίως ἰᾶτο καὶ ἀπεκάθαιρε τὴν ψυχὴν καὶ ἀνεζωπύρει τὸ θεῖον ἐν αὐτῇ καὶ ἀπέσῳζε καὶ περιῆγεν ἐπὶ τὸ νοητὸν τὸ θεῖον ὄμμα, κρεῖττον ὂν σωθῆναι κατὰ τὸν Πλάτωνα μυρίων σαρκίνων ὀμ-

και της σύμφωνης με αυτή θεωρίας· είτε από κάποιους ανθρώπους για κάποιους άλλους –συμπολίτες με υγιή νομιμοφροσύνη και ανθρώπους διαφορετικού φύλου με ορθή φυσιολογία· είτε από άνδρα για γυναίκα ή αδελφούς και οικείους, μέσα από αδιάφθορη επικοινωνία· είτε ανεξαιρέτως από όλους για όλους και, ακόμη, από κάποια ά-λογα ζώα, μέσω της δικαιοσύνης, της συνεπικουρίας της φύσης και της ομάδας· είτε και από το σώμα, που είναι αυτό καθαυτό θνητό, μέσα στο οποίο οι κρυμμένες ενάντιες δυνάμεις ειρηνεύουν και συμβιβάζονται, με υγεία και ακολουθώντας τον συγκεκριμένο τρόπο ζωής*, και με σωφροσύνη σύμφωνη με την ευημερία των κοσμικών στοιχείων[46].

70. Και αφού τα συνέλαβε όλα αυτά ο από όλους αποδεκτός, ο εφευρέτης και νομοθέτης Πυθαγόρας, τα συγκεφαλαίωσε κάτω από το ένα και μοναδικό όνομα της φιλίας· γενικά υπήρξε ο κύριος εμπνευστής, για αυτούς που τον περιτριγύριζαν, της καταλληλότερης σχέσεως με τους θεούς[47] και κατά τη διάρκεια της εγρήγορσης και κατά τη διάρκεια του ύπνου, πράγμα που, μα τον Δία, δεν συμβαίνει ούτε όταν η ψυχή είναι θολωμένη από οργή ή λύπη ή ηδονή, ούτε όταν είναι παραλλαγμένη από κάποια άλλη αισχρή επιθυμία, ούτε όταν είναι αλλοιωμένη από την πιο ανόσια και πλέον ολέθρια από αυτές τις επιθυμίες, την αμάθεια. Από όλα αυτά λοιπόν θεράπευε και καθάριζε την ψυχή με δαιμονικό τρόπο, και αναζωπύρωνε σε αυτήν το θείο, το διέσωζε και το οδηγούσε στο νοητό, το θείο βλέμμα[48], που κατά τον Πλάτωνα είναι ορθό-

* τον τρόπο της φιλίας.

μάτων. μόνῳ γὰρ αὐτῷ διαβλέψαντι καὶ οἷς προσῆκε βοηθήμασι τονωθέντι καὶ διαρθρωθέντι ἡ περὶ τῶν ὄντων ἁπάντων ἀλήθεια διορᾶται. πρὸς δὴ τοῦτο ἀναφέρων ἐποιεῖτο τὴν τῆς διανοίας κάθαρσιν, καὶ ἦν αὐτῷ τῆς παιδεύσεως ὁ τύπος τοιοῦτος καὶ πρὸς ταῦτα ἀποβλέπων.

71 Παρεσκευασμένῳ δὲ αὐτῷ οὕτως εἰς τὴν παιδείαν τῶν ὁμιλητῶν, προσιόντων τῶν νεωτέρων καὶ βουλομένων συνδιατρίβειν οὐκ εὐθὺς συνεχώρει, μέχρις ἂν αὐτῶν τὴν δοκιμασίαν καὶ τὴν κρίσιν ποιήσηται, πρῶτον μὲν πυνθανόμενος πῶς τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς οἰκείοις τοῖς λοιποῖς πάρεισιν ὡμιληκότες, ἔπειτα θεωρῶν αὐτῶν τούς τε γέλωτας τοὺς ἀκαίρους καὶ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν λαλιὰν παρὰ τὸ δέον, ἔτι δὲ τὰς ἐπιθυμίας τίνες εἰσὶ καὶ τοὺς γνωρίμους οἷς ἐχρῶντο καὶ τὴν πρὸς τούτους ὁμιλίαν καὶ πρὸς τίνι μάλιστα τὴν ἡμέραν σχολάζουσι καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην ἐπὶ τίσι τυγχάνουσι ποιούμενοι. προσεθεώρει δὲ καὶ τὸ εἶδος καὶ τὴν πορείαν καὶ τὴν ὅλην τοῦ σώματος κίνησιν, τοῖς τε τῆς φύσεως γνωρίσμασι φυσιογνωμονῶν αὐτοὺς σημεῖα τὰ φανερὰ ἐποιεῖτο τῶν ἀφανῶν ἠθῶν ἐν τῇ ψυχῇ.
72 καὶ ὅντινα δοκιμάσειεν οὕτως, ἐφίει τριῶν ἐτῶν ὑπερορᾶ-

τερο αυτό να διασωθεί παρά μυριάδες από ανθρώπινα βλέμματα[49]. Διότι μονάχα όταν κάποιος μπορέσει να δει με αυτό και εμψυχωθεί με τα αρμόζοντα βοηθήματα και διαρθρωθεί ορθά η ψυχή του, μονάχα τότε καθίσταται ορατή σε αυτόν η αλήθεια όλων των όντων. Με αυτή λοιπόν την ενασχόληση επιτύγχανε την κάθαρση της διάνοιας· τέτοιος ήταν ο χαρακτήρας, και σε αυτά απέβλεπε η εκπαίδευση που παρείχε.

17

71. Αφού λοιπόν είχε προετοιμαστεί με αυτόν τον τρόπο για την εκπαίδευση των μαθητών, όταν έρχονταν οι νεότεροι και εκδήλωναν την επιθυμία να περνούν τον χρόνο τους μαζί του, δεν τους δεχόταν αμέσως, έως ότου να τους δοκιμάσει και να τους κρίνει, αρχικά μαθαίνοντας με ποιον τρόπο συμπεριφέρονται όταν βρίσκονται με τους γονείς τους και τους υπόλοιπους συγγενείς τους, έπειτα εξετάζοντας τα άσκοπα γέλια τους, τη σιωπή τους και την αδικαιολόγητη πολυλογία τους, ποιες ήταν επίσης οι επιθυμίες τους, τους φίλους με τους οποίους συναναστρέφονταν, τη συμπεριφορά τους απέναντι σε αυτούς, με ποιον τρόπο περνούν την ημέρα τους, και ακόμη με ποια πράγματα χαίρονται και με ποια λυπούνται. Επιπλέον, εξέταζε το παράστημα, το βάδισμα και όλη την κορμοστασιά, και έβγαζε συμπεράσματα για τα αφανή ήθη που βρίσκονται στην ψυχή, κρίνοντας από τα φυσικά χαρακτηριστικά των μαθητών, που ήταν σημάδια φανερά.

72. Και όποιον δοκίμαζε με τον τρόπο αυτό, τον έθετε σε

σθαι, δοκιμάζων πῶς ἔχει βεβαιότητος καὶ ἀληθινῆς φιλομαθείας, καὶ εἰ πρὸς δόξαν ἱκανῶς παρεσκεύασται ὥστε καταφρονεῖν τιμῆς. μετὰ δὲ τοῦτο τοῖς προσιοῦσι προσέταττε σιωπὴν πενταετῆ, ἀποπειρώμενος πῶς ἐγκρατείας ἔχουσιν, ὡς χαλεπώτερον τῶν ἄλλων ἐγκρατευμάτων τοῦτο, τὸ γλώσσης κρατεῖν, καθὰ καὶ ὑπὸ τῶν τὰ μυστήρια νομοθετησάντων ἐμφαίνεται ἡμῖν. ἐν δὴ τῷ χρόνῳ τούτῳ τὰ μὲν ἑκάστου ὑπάρχοντα, τουτέστιν αἱ οὐσίαι, ἐκοινοῦντο, διδόμενα τοῖς ἀποδεδειγμένοις εἰς τοῦτο γνωρίμοις, οἵπερ ἐκαλοῦντο πολιτικοί, καὶ οἰκονομικοί τινες καὶ νομοθετικοὶ ὄντες. αὐτοὶ δὲ εἰ μὲν ἄξιοι ἐφαίνοντο τοῦ μετασχεῖν δογμάτων, ἔκ τε βίου καὶ τῆς ἄλλης ἐπιεικείας κριθέντες, μετὰ τὴν πενταετῆ σιωπὴν ἐσωτερικοὶ λοιπὸν ἐγίνοντο καὶ ἐντὸς σινδόνος ἐπήκουον τοῦ Πυθαγόρου μετὰ τοῦ καὶ βλέπειν αὐτόν· πρὸ τούτου δὲ ἐκτὸς αὐτῆς καὶ μηδέποτε αὐτῷ ἐνορῶντες μετεῖχον τῶν λόγων διὰ ψιλῆς ἀκοῆς, ἐν πολλῷ

τριετή περιφρόνηση, για να ελέγξει τη σταθερότητα και την αυθεντικότητα της αγάπης που έχει για μάθηση, και για να δει εάν είχε προετοιμαστεί σύμφωνα με τη γνώμη του ικανοποιητικά, ώστε να περιφρονεί τις τιμές. Κατόπιν αυτού, σε όσους προσέρχονταν επέβαλλε πενταετή σιωπή, επιχειρώντας να μάθει σε ποια κατάσταση βρίσκονται από άποψη εγκράτειας, θεωρώντας ως το δυσκολότερο από τα άλλα εγκρατεύματα* το να συγκρατούν τη γλώσσα τους, όπως άλλωστε μας γίνεται φανερό και από αυτούς που θέσπισαν τα μυστήρια[50]. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, τα υπάρχοντα του καθενός, δηλαδή οι περιουσίες τους, δημεύονταν και δίδονταν προς φύλαξη σε εκείνους από τους μαθητές που ήταν αποδεδειγμένα ικανοί για αυτό, οι οποίοι ονομάζονταν "πολιτικοί", από τους οποίους κάποιοι ήταν γνώστες των οικονομικών και κάποιοι των νομοθετικών ζητημάτων[51]. Αυτοί, τώρα, εάν μεν θεωρούνταν άξιοι για να συμμετέχουν στα δόγματά του** –αφού είχαν κριθεί άξιοι από τον τρόπο ζωής τους και από την υπόλοιπη πρέπουσα συμπεριφορά τους– μετά από την πενταετή σιωπή γίνονταν "εσωτερικοί" και, φορώντας σεντόνι, άκουγαν και ταυτοχρόνως έβλεπαν τον Πυθαγόρα· κατά την προηγούμενη εκπαίδευση, δεν το φορούσαν***, και χωρίς ποτέ να τον βλέπουν, παρευρίσκονταν στους λόγους δια γυμνής ακοής****, δίνοντας έτσι για πο-

* αυτά στα οποία κάποιος πρέπει να είναι εγκρατής.

** στη δογματική του διδασκαλία.

*** ήταν γυμνοί.

**** ακούγοντας μονάχα.

73 χρόνῳ διδόντες βάσανον τῶν οἰκείων ἠθῶν. εἰ δ' ἀποδοκιμασθείησαν, τὴν μὲν οὐσίαν ἐλάμβανον διπλῆν, μνῆμα δὲ αὐτοῖς ὡς νεκροῖς ἐχώννυτο ὑπὸ τῶν ὁμακόων (οὕτω γὰρ ἐκαλοῦντο πάντες οἱ περὶ τὸν ἄνδρα), συντυγχάνοντες δὲ αὐτοῖς οὕτως συνετύγχανον ὡς ἄλλοις τισίν, ἐκείνους δὲ ἔφασαν τεθνάναι, οὓς αὐτοὶ ἀνεπλάσσοντο, καλοὺς κἀγαθοὺς προσδοκῶντες ἔσεσθαι ἐκ τῶν μαθημάτων· ἀδιοργανώτους τε καὶ ὡς εἰπεῖν ἀτελεῖς τε καὶ στειρώδεις ᾤοντο
74 τοὺς δυσμαθεστέρους. εἰ γοῦν, μετὰ τὸ ἐκ μορφῆς τε καὶ βαδίσματος καὶ τῆς ἄλλης κινήσεώς τε καὶ καταστάσεως ὑπ' αὐτῶν φυσιογνωμονηθῆναι καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν περὶ αὐτοῦ παρασχεῖν, μετὰ τὴν πενταετῆ σιωπὴν καὶ [τὴν] μετὰ τοὺς ἐκ τῶν τοσῶνδε μαθημάτων ὀργιασμοὺς καὶ μυήσεις ψυχῆς τε ἀπορρύψεις καὶ καθαρμοὺς τοσούτους τε καὶ τηλικούτους καὶ ἐκ ποικίλων οὕτως θεωρημάτων προοδεύσαντας, δι' οὓς ἀγχίνοιαί τε καὶ ψυχῆς εὐάγειαι πᾶσιν ἐκ παντὸς ἐνεφύοντο, δυσκίνητος ἔτι τις καὶ δυσπαρακολούθητος ηὑρίσκετο, στήλην δή τινα τῷ τοιούτῳ καὶ μνημεῖον ἐν τῇ διατριβῇ χώσαντες (καθὰ καὶ Περίλλῳ τῷ Θουρίῳ λέγεται καὶ Κύλωνι τῷ Συβαριτῶν ἐξάρχῳ, ἀπογνωσθεῖσιν

λύ καιρό αποδείξεις για το δικό τους χαρακτήρα.

73. Εάν πάλι αποδοκιμάζονταν, έπαιρναν πίσω την περιουσία τους διπλή· σε αυτούς όμως ανοιγόταν στη γη τάφος από τους ομακόους[52] (έτσι ονομάζονταν όλοι όσοι βρίσκονταν γύρω από τον Πυθαγόρα). Και όταν οι τελευταίοι συναντιούνταν τυχαία με αυτούς, τους συμπεριφέρονταν σαν να ήταν κάποιοι άλλοι, λέγοντας ότι εκείνοι που αυτοί φαντάζονται πως είναι έχουν πεθάνει με την προσδοκία να καταστούν καλοί και αγαθοί μέσω της παιδείας. Θεωρούσαν επίσης ανοργάνωτους και ατελείς και στείρους όσους μάθαιναν με δυσκολία.

74. Εάν λοιπόν μετά από τη φυσιογνωμονική εξέταση του παραστήματος, του βαδίσματος, της κορμοστασιάς και του χαρακτήρα τους, έκαναν τον Πυθαγόρα να ελπίζει θετικά ότι θα πρόοδευαν μετά από την πενταετή σιωπή και των τόσων μαθημάτων τις μυστηριακές τελετές και τις μυήσεις της ψυχής, τους εξαγνισμούς και τους πολλούς και μεγάλους καθαρμούς, που προκύπτουν από τη μεγάλη ποικιλία θεωρημάτων, γεννιόταν για αυτούς η κριτική ικανότητα και η καθαρότητα της ψυχής, με κάθε τρόπο και σε όλα τα επίπεδα. Εάν όμως παρόλα αυτά, βρισκόταν ακόμη κάποιος δυσκίνητος*, που παρακολουθούσε με δυσκολία τα μαθήματα, έστηναν κάποια στήλη για χάρη του και άνοιγαν τάφο στο χώρο που διέμενε (έτσι λέγεται ότι έγινε στην περίπτωση του Πέριλλου του Θούριου και του Κύλωνος[53], του εξάρχου των Συβαριτών, οι οποίοι απορρίφθηκαν από αυτούς), τον έδιωχναν από

* που πρόοδευε με δυσκολία.

ὑπ' αὐτῶν) ἐξήλαυνον ἂν τοῦ ὁμακοείου, φορτίσαντες χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου πλῆθος (κοινὰ γὰρ αὐτοῖς καὶ ταῦτα ἀπέκειτο, ὑπό τινων εἰς τοῦτο ἐπιτηδείων κοινῇ διοικονομούμενα, οὓς προσηγόρευον οἰκονομικοὺς ἀπὸ τοῦ τέλους)· καὶ εἴ ποτε συντύχοιεν ἄλλως αὐτῷ, πάντα ὁντινοῦν μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον ἡγοῦντο εἶναι, τὸν κατ' αὐτοὺς τεθνηκότα.

75 Διόπερ καὶ Λῦσις Ἱππάρχῳ τινὶ ἐπιπλήττων, μεταδιδόντι τῶν λόγων τοῖς ἀνεισάκτοις καὶ ἄνευ μαθημάτων καὶ θεωρίας ἐπιφυομένοις, φησί· "φαντὶ δέ σε καὶ δαμοσίᾳ φιλοσοφὲν τοῖς ἐντυγχάνουσι, τόπερ ἀπαξίωσε Πυθαγόρας, ὡς ἔμαθες μέν, Ἵππαρχε, μετὰ σπουδᾶς, οὐκ ἐφύλαξας δέ, γευσάμενος, ὦ γενναῖε, Σικελικᾶς πολυτελείας, ἇς οὐκ ἐχρῆν τοι γενέσθαι δεύτερον. εἰ μὲν ὦν μεταβάλοιο, χαρησοῦμαι· εἰ δὲ μή γε, τέθνακας. διαμεμνᾶσθαι γάρ, φησίν, ὅσιον εἴη κα τῶν τήνου θείων τε καὶ ἀνθρωπείων παραγγελμάτων, μηδὲ κοινὰ ποιεῖσθαι τὰ σοφίας ἀγαθὰ τοῖς οὐδ' ὄναρ τὰν ψυχὰν κεκαθαρμένοις. οὐ γὰρ θέμις ὀρέγεν τοῖς ἀπαντῶσι τὰ μετὰ τοσούτων ἀγώνων σπουδᾷ ποριχθέντα, οὐδὲ μὰν βεβάλοις τὰ ταῖν Ἐλευσινίαιν θεαῖν μυστήρια διαγέεσθαι· κατ' ἰσότατα δὲ ἄδικοι καὶ ἀσεβέες οἱ ταῦτα

το *ὁμακοεῖον*, αφού τον φόρτωναν με πολύ χρυσάφι και ασήμι (διότι και αυτά στους Πυθαγορείους ήταν αποθηκευμένα από κάποιους που ήταν αρμόδιοι να διαχειρίζονται τα κοινά, τους οποίους, χάριν αυτού του σκοπού*, τους αποκαλούσαν οικονομικούς)˙ και εάν κάποτε τύχαινε να τον συναντήσουν, του συμπεριφέρονταν με διαφορετικό τρόπο, θεωρώντας ότι είναι άλλος από αυτόν που, σύμφωνα με αυτούς, είχε πεθάνει.

75. Για τον λόγο αυτό και ο Λύσις[54], επιπλήττοντας κάποιον Ίππαρχο επειδή μετέδιδε τους λόγους σε μη εισακτέους και χωρίς μαθήματα και θεωρίες[55], του είπε: "Φημολογείται ότι φιλοσοφείς δημόσια σε όποιον τυχαία συναντάς, πράγμα όμως που, ενώ έμαθες πως ο Πυθαγόρας το απαξίωσε με κάθε σοβαρότητα, εσύ ευγενή μου, δεν το διαφύλαξες, απολαμβάνοντας τις Σικελικές πολυτέλειες, από τις οποίες δεν έπρεπε να καταστείς κατώτερος. Εάν βέβαια άλλαζες γνώμη, θα χαιρόμουν˙ εάν όμως όχι, τότε έχεις πεθάνει. Διότι λένε ότι θα ήταν όσιο να θυμάσαι και τα θεία και τα ανθρώπινα παραγγέλματά του, και να μην κοινοποιείς τα αγαθά της σοφίας σε αυτούς που ούτε στο όνειρό τους δεν έχουν καθαρίσει τις ψυχές τους. Και αυτό, επειδή δεν είναι θεμιτό να μοιράζεις σε όλους αυτά που με τόσους αγώνες και προσπάθεια απέκτησες, ούτε να αποκαλύπτεις στους αμύητους τα μυστήρια[56] των Ελευσίνιων θεών**˙ το ίδιο άδικοι και ασεβείς είναι εκείνοι που αποκάλυψαν τα μυστήρια.

* της έμπειρης διαχείρισης του οίκου.

** της Δήμητρας και της κόρης της, της Περσεφόνης.[57]

76 πράξαντες. διαλογίζεσθαι δὲ καλόν, ὅσον χρόνου μᾶκος ἐκ-
μεμετρήκαμεν ἀπορρυπτόμενοι <σπίλως> τὼς ἐν τοῖς στά-
θεσσιν ἁμῶν ἐγκεκολαμμένως, ἕως ποκὰ διελθόντων ἐτέων
ἐγενόμεθα δεκτικοὶ τῶν τήνου λόγων. καθάπερ γὰρ οἱ βα-
φεῖς προεκκαθάραντες ἔστυφαν τὰ βάφιμα τῶν ἱματίων, ὅ-
πως ἀνέκπλυτον τὰν βαφὰν ἀναπίωντι καὶ μηδέποτε γε-
νησουμέναν ἐξίταλον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ δαιμόνιος ἀ-
νὴρ προπαρεσκεύαζε τὰς ψυχὰς τῶν φιλοσοφίας ἐρασθέν-
των, ὅπως μὴ διαψευσθῇ περί τινα τῶν ἐλπισθέντων ἐσεῖ-
σθαι καλῶν τε κἀγαθῶν. οὐ γὰρ κιβδήλως ἐνεπορεύετο λό-
γως οὐδὲ πάγας, ταῖς τοὶ πολλοὶ τῶν σοφιστᾶν τὼς νέως
ἐμπλέκοντι, ποτ' οὐδὲν κράγυον σχολάζοντες, ἀλλὰ θείων
καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἧς ἐπιστάμων. τοὶ δὲ πρό-
σχημα ποιησάμενοι τὰν τήνω διδασκαλίαν πολλὰ καὶ δει-
νὰ δρῶντι, σαγηνεύοντες οὐ κατὰ κόσμον οὐδ' ὡς ἔτυχε
77 τὼς νέως. τοιγαροῦν χαλεπώς τε καὶ προαλεῖς ἀπεργάζον-
ται τὼς ἀκουστάς. ἐγκίρναντι γὰρ ἤθεσι τεταραγμένοις τε
καὶ θολεροῖς θεωρήματα καὶ λόγως θείως, καθάπερ εἴ τις
εἰς φρέαρ βαθὺ βορβόρω πλῆρες ἐγχέοι καθαρὸν καὶ διειδὲς
ὕδωρ· τόν τε γὰρ βόρβορον ἀνετάραξε καὶ τὸ ὕδωρ ἐπαφά-
νιξεν. ὁ αὐτὸς δὴ τρόπος τῶν οὕτω δὴ διδασκόντων τε καὶ

76. Να θεωρείς μάλιστα γόνιμο το μεγάλο διάστημα του χρόνου που αφιερώσαμε, για να απορρίψουμε τους <ρύπους*> που ήταν βαθιά χαραγμένοι στα στήθη μας, μέχρις ότου κάποτε, με το πέρασμα των χρόνων, να γίνουμε δεκτικοί στα διδάγματα του Πυθαγόρα. Διότι, όπως οι βαφείς, αφού πρώτα καθάριζαν, στη συνέχεια έστυβαν τα βουτηγμένα στη βαφή ρούχα –για να μην ξεβάφουν ποτέ στο πλύσιμο και ουδέποτε η βαφή να αποβάλει το χρώμα της**[58]– με τον ίδιο τρόπο και ο δαιμόνιος άνδρας προπαρασκεύαζε τις ψυχές αυτών που αγαπούσαν τη φιλοσοφία, ούτως ώστε να μην διαψευσθεί για κάποιον από αυτούς, που έλπιζε ότι θα καταστούν αγαθοί και χρήσιμοι. Διότι δεν χρησιμοποιούσε απατηλούς ούτε παραπλανητικούς λόγους, με τους οποίους οι περισσότεροι από τους σοφιστές παγίδευαν τους νέους –καθώς αυτοί ποτέ δεν ενδιαφέρονταν για κάτι ωφέλιμο– αλλά δίδασκε πράγματα θεία και ανθρώπινα, τα οποία γνώριζε καλά. Αντίθετα οι σοφιστές, έχοντας ως πρόσχημα τη διδασκαλία του Πυθαγόρα, ο οποίος έπραξε πολλά και φοβερά, σαγήνευαν τους νέους με λανθασμένο τρόπο και με απρέπεια[59].

77. Οι σοφιστές λοιπόν κάνουν τους ακροατές τους κακούς και αυθάδεις με τον εξής τρόπο: αναμιγνύουν λόγους και θεωρήματα θεϊκά με ταραγμένα και θολερά ήθη, όπως ακριβώς συμβαίνει εάν κάποιος χύσει μέσα σε πηγάδι γεμάτο με βρωμερή λάσπη καθαρό και διαυγές νερό· η βρωμερή λάσπη αναταράζεται και το νερό εξαφανίζεται. Το ίδιο λοιπόν συμβαί-

---

* τα ελαττώματα.

** να είναι ανεξίτηλη.

διδασκομένων· πυκιναὶ γὰρ καὶ λάσιαι λόχμαι περὶ τὰς φρένας καὶ τὰν καρδίαν πεφύκαντι τῶν μὴ καθαρῶς τοῖς μαθήμασιν ὀργιασθέντων, πᾶν τὸ ἅμερον καὶ πρᾶον καὶ λογιστικὸν τᾶς ψυχᾶς ἐπισκιάζουσαι καὶ κωλύουσαι προφανῶς αὐξηθῆμεν καὶ προκύψαι τὸ νοατικόν. ὀνομάξαιμι δέ κα πρῶτον ἐπελθὼν αὐτῶν τὰς ματέρας, ἀκρασίαν τε καὶ
78 *πλεονεξίαν· ἄμφω δὲ πολύγονοι πεφύκαντι. τᾶς μέν νυν ἀκρασίας ἐκβεβλαστάκαντι ἄθεσμοι γάμοι καὶ φθοραὶ καὶ μέθαι καὶ παρὰ φύσιν ἁδοναὶ καὶ σφοδραί τινες ἐπιθυμίαι, μέχρι βαράθρων καὶ κρημνῶν διώκουσαι· ἤδη γάρ τινας ἀνάγκαξαν ἐπιθυμίαι μήτε ματέρων μήτε θυγατέρων ἀποσχέσθαι, καὶ δὴ παρεωσάμεναι πόλιν καὶ νόμον καθάπερ τύραννος, ἐκπεριαγαγοῦσαι τὼς ἀγκῶνας ὥσπερ αἰχμάλωτον ἐπὶ τὸν ἔσχατον ὄλεθρον μετὰ βίας ἄγουσαι κατέστασαν. τὰς δὲ πλεονεξίας ἐκπέφυκαν ἁρπαγαί, λᾳστεῖαι, πατροκτονίαι, ἱεροσυλίαι, φαρμακεῖαι, καὶ ὅσα τούτων ἀδελφά. δεῖ ὦν πρᾶτον μὲν τὰς ὕλας, αἷς ἐνδιαιτῆται ταῦτα τὰ πάθη, πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ πάσαις μαθημάτων μηχαναῖς ἐκκαθαίροντας καὶ ῥυομένως τὸν λογισμὸν ἐλεύθερον τῶν*

νει και σε όσους διδάσκουν και διδάσκονται σύμφωνα με τον τρόπο της σοφιστικής: πυκνοί και δασείς θάμνοι φυτρώνουν γύρω από τα νεύρα* και την καρδιά όσων μυήθηκαν στα μαθήματα χωρίς να είναι καθαροί, επισκιάζοντας οτιδήποτε ήμερο, γαλήνιο και λογικό, και προφανώς παρακωλύοντας το νοητικό** να αυξηθεί και να προκύψει. Πρώτα λοιπόν θα ονομάσω και θα επιχειρήσω να κατανοήσω τις γενεσιουργές αιτίες τους, την ακρασία και την πλεονεξία· και τα δύο έχουν καταστεί από τη φύση τους μητέρες πολύτεκνες.

78. Από την έλλειψη αυτοκυριαρχίας έχουν γεννηθεί άνομοι γάμοι, διαφθορές, μεθύσια, παρά φύση ηδονές και κάποιες σφοδρές επιθυμίες, που καταδιώκουν όσους κατέχονται από αυτές μέχρι τα βάραθρα και τους γκρεμούς –καθώς ήδη οι επιθυμίες αυτές ανάγκασαν μερικούς να μην απέχουν στις συνευρέσεις τους ούτε από μητέρες ούτε από θυγατέρες, και μάλιστα να περιφρονούν την πόλη και το νόμο, όπως κάνει ένας τύραννος. Αυτές λοιπόν οι επιθυμίες, δένοντας πισθάγκωνα τους εμπαθείς σαν να ήταν αιχμάλωτοι, τους οδήγησαν βίαια και τους έριξε στη μεγαλύτερη καταστροφή. Από τις πλεονεξίες πάλι, έχουν γεννηθεί αρπαγές, ληστείες, πατροκτονίες, ιεροσυλίες, δηλητηριάσεις και όλα τα αδελφικά με αυτά πάθη. Πρέπει λοιπόν, αφού αρχικά καθαρίσουμε με φωτιά και σίδηρο τα στοιχεία με τα οποία τρέφονται αυτά τα πάθη και λυτρώσουμε τον λογισμό, χρησιμοποιώντας όλες τις έξυπνες μεθόδους που μας παρέχουν τα μαθήματα, απελευθερώνο-

* το θυμικό.

** το λογιστικό - την αντιληπτική ικανότητα.

τοσούτων κακῶν, τὸ τανικάδε ἐμφυτεύεν τι χρήσιμον αὐτῷ καὶ παραδιδόμεν."

79 Τοσαύτην ἐπιμέλειαν καὶ οὕτως ἀναγκαιοτάτην ᾤετο δεῖν μαθημάτων πρὸ φιλοσοφίας ποιεῖσθαι Πυθαγόρας, τιμήν τε ἐξαίρετον ἐτίθετο καὶ ἐξέτασιν ἀκριβεστάτην περὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ μετάδοσιν τῶν αὐτῷ δεδογμένων, βασανίζων τε καὶ διακρίνων τὰς τῶν ἐντυγχανόντων ἐννοίας διδάγμασί τε ποικίλοις καὶ θεωρίας ἐπιστημονικῆς μυρίοις εἴδεσι.

80 Μετὰ δὴ τοῦτο λέγωμεν ὅπως τοὺς ἐγκριθέντας ὑφ' ἑαυτοῦ διῄρηκε χωρὶς κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστους. οὔτε γὰρ τῶν αὐτῶν μετέχειν ἐπ' ἴσης πάντας ἦν ἄξιον, μὴ τῆς ὁμοίας ὄντας φύσεως, οὔτε ἄξιον ἦν τοὺς μὲν πάντων τῶν τιμιωτάτων ἀκροαμάτων μετέχειν, τοὺς δὲ μηδενὸς [ἢ] μηδόλως μετέχειν· καὶ γὰρ τοῦτο ἦν ἀκοινώνητον καὶ ἄνισον. τῷ μέντοι μεταδοῦναι τῶν ἐπιβαλλόντων λόγων ἑκάστοις τὴν προσήκουσαν μοῖραν τήν τε ὠφέλειαν ἀπένεμεν ἅπασι κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ἐφύλαττεν, ὅτι μάλιστα τὴν ἀξίαν ἑκάστοις ἀποδιδοὺς ἀκρόασιν. κατὰ δὴ τοῦτον τὸν λόγον τοὺς μὲν Πυθαγορείους

ντάς τον από τόσα κακά, τότε μονάχα να εμφυτεύσουμε και να παραδώσουμε στον λογισμό κάτι χρήσιμο."

79. Τόσο μεγάλη και τόσο πολύ αναγκαία θεωρούσε ο Πυθαγόρας την επιμέλεια που πρέπει να επιδεικνύεται για τα μαθήματα πριν από τη μύηση στη φιλοσοφία. Προσέδιδε τεράστια σημασία και εξέταζε λεπτομερέστατα όσα αφορούσαν τη διδασκαλία και τη μετάδοση αυτών που ο ίδιος είχε διδάξει, δοκιμάζοντας και αξιολογώντας τις σκέψεις όσων προσέτρεχαν σε αυτόν με ποικίλα διδάγματα και με μυρίων ειδών επιστημονικές θεωρίες.

18

80. Μετά από αυτά λοιπόν, ας διηγηθούμε τον τρόπο με τον οποίο διαχώριζε όσους ο ίδιος ενέκρινε, αναλόγως με την αξία του καθενός. Διότι δεν άξιζε σε όλους να μετέχουν εξίσου στα ίδια μαθήματα, καθώς δεν ήταν της ίδιας φύσης, ούτε ήταν ορθό κάποιοι να μετέχουν σε όλα τα τιμιότατα ακροάματα, ενώ άλλοι να μη μετέχουν σε κανένα ή να μην έχουν καμία συμμετοχή σε τίποτα, διότι αυτό ήταν αντικοινωνικό και άδικο. Μεταδίδοντας λοιπόν στον καθένα τη μερίδα από τους λόγους που του αναλογούσε, απένεμε ωφέλεια σε όλους όσο καλύτερα μπορούσε και διαφύλαττε την αναλογία της δικαιοσύνης, καθώς μάλιστα έδινε στον καθένα ανάλογης αξίας δικαίωμα ακρόασης. Σύμφωνα λοιπόν με τα λεγόμενα αυτά, τους μεν άξιους αποκάλεσε Πυθαγορείους, τους δε λι-

καλέσας, τοὺς δὲ Πυθαγοριστάς, ὥσπερ Ἀττικούς τινας ὀνομάζομεν, ἑτέρους δὲ Ἀττικιστάς, διελὼν οὕτως πρεπόντως τὰ ὀνόματα τοὺς μὲν γνησίους εἶναι ἐνεστήσατο, τοὺς δὲ ζηλωτὰς τούτων δηλοῦσθαι ἐνομοθέτησε.

81 *Τῶν μὲν οὖν Πυθαγορείων κοινὴν εἶναι τὴν οὐσίαν διέταξε καὶ τὴν συμβίωσιν ἅμα διὰ παντὸς τοῦ χρόνου διατελεῖν, τοὺς δὲ ἑτέρους ἰδίας μὲν κτήσεις ἔχειν ἐκέλευσε, συνιόντας δὲ εἰς ταὐτὸ συσχολάζειν ἀλλήλοις. καὶ οὕτω τὴν διαδοχὴν ταύτην ἀπὸ Πυθαγόρου κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους συστῆναι. κατ' ἄλλον δὲ αὖ τρόπον δύο ἦν εἴδη τῆς φιλοσοφίας· δύο γὰρ ἦν γένη καὶ τῶν μεταχειριζομένων αὐτήν, οἱ μὲν ἀκουσματικοί, οἱ δὲ μαθηματικοί. τουτωνὶ δὲ οἱ μὲν μαθηματικοὶ ὡμολογοῦντο Πυθαγόρειοι εἶναι ὑπὸ τῶν ἑτέρων, τοὺς δὲ ἀκουσματικοὺς οὗτοι οὐχ ὡμολόγουν, οὔτε τὴν πραγματείαν αὐτῶν εἶναι Πυθαγόρου, ἀλλ' Ἱππάσου· τὸν δὲ Ἵππασον οἱ μὲν Κροτωνιάτην φασίν, οἱ δὲ*
82 *Μεταποντῖνον. ἔστι δὲ ἡ μὲν τῶν ἀκουσματικῶν φιλοσοφία ἀκούσματα ἀναπόδεικτα καὶ ἄνευ λόγου, ὅτι οὕτως πρακτέον, καὶ τἆλλα, ὅσα παρ' ἐκείνου ἐρρέθη, ταῦτα πειρῶνται διαφυλάττειν ὡς θεῖα δόγματα, αὐτοὶ δὲ παρ' αὐτῶν οὔτε*

γότερο άξιους Πυθαγοριστές, όπως κάποιους ονομάζουμε Αττικούς, ενώ άλλους Αττικιστές, και αφού διαμοίρασε τόσο δίκαια τα ονόματα, τους μεν ανακήρυξε "γνησίους", τους δε όρισε να αποκαλούνται "ζηλωτές"* των πρώτων.

81. Διέταξε λοιπόν η περιουσία των "γνήσιων" Πυθαγορείων να είναι κοινή, και συγχρόνως η συμβίωση να είναι συνεχής καθ' όλη τη διάρκεια των μαθημάτων. Για τους άλλους ωστόσο, διέταξε να κρατήσουν τις προσωπικές τους περιουσίες, αλλά να συναντιούνται στον ίδιο χώρο, συζητώντας μεταξύ τους. Και παραδίδεται ότι ο Πυθαγόρας οργάνωσε τη διδασκαλία αυτή και με τους δύο τρόπους. Σύμφωνα μάλιστα με κάποια άλλη παράδοση, δύο ήταν τα είδη της φιλοσοφίας, διότι δύο ήταν και τα γένη των φιλοσόφων που τη χρησιμοποιούσαν: οι "ακουσματικοί" και οι "μαθηματικοί". Από αυτούς, οι "μαθηματικοί" θεωρούνταν από τους άλλους ότι είναι Πυθαγόρειοι· οι "μαθηματικοί" όμως δεν θεωρούσαν ότι οι "ακουσματικοί" είναι Πυθαγόρειοι, ούτε ότι η θεωρία τους είναι του Πυθαγόρα αλλά του Ιππάσου[60]. Τον Ίππασο οι μεν τον θεωρούσαν Κροτωνιάτη, οι δε Μεταποντίνο.

82. Η φιλοσοφία των "ακουσματικών" είναι "ακούσματα"[61] αναπόδεικτα και αναιτιολόγητα, για το πώς πρέπει να γίνει το κάθε τι και για όλα τα άλλα που έχουν ειπωθεί από εκείνον, που προσπαθούν να τα διαφυλάττουν ως θεία δόγματα. Αυτοί μάλιστα δεν προσποιούνται ότι τα λένε από μό-

* μετά ζήλου οπαδούς και μιμητές.

λέγειν προσποιοῦνται οὔτε λεκτέον εἶναι, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ὑπολαμβάνουσι τούτους ἔχειν βέλτιστα πρὸς φρόνησιν, οἵτινες πλεῖστα ἀκούσματα ἔσχον. πάντα δὲ τὰ οὕτως <καλούμενα> ἀκούσματα διῄρηται εἰς τρία εἴδη· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν τί ἐστι σημαίνει, τὰ δὲ τί μάλιστα, τὰ δὲ τί δεῖ πράττειν ἢ μὴ πράττειν. τὰ μὲν οὖν τί ἐστι τοιαῦτα, οἷον τί ἐστιν αἱ μακάρων νῆσοι; ἥλιος καὶ σελήνη. τί ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον; τετρακτύς· ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁρμονία, ἐν ᾗ αἱ Σειρῆνες. τὰ δὲ τί μάλιστα, οἷον τί τὸ δικαιότατον; θύειν. τί τὸ σοφώτατον; ἀριθμός· δεύτερον δὲ τὸ τοῖς πράγμασι τὰ ὀνόματα τιθέμενον. τί σοφώτατον τῶν παρ᾽ ἡμῖν; ἰατρική. τί κάλλιστον; ἁρμονία. τί κράτιστον; γνώμη. τί ἄριστον; εὐδαιμονία. τί δὲ ἀληθέστατον λέγεται; ὅτι πονηροὶ οἱ ἄνθρωποι. διὸ καὶ ποιητὴν Ἱπποδάμαντά φασιν ἐπαινέσαι αὐτὸν τὸν Σαλαμίνιον, ὃς ἐποίησεν·

ὦ θεοί, πόθεν ἐστέ, πόθεν τοιοίδ᾽ ἐγένεσθε;
ἄνθρωποι, πόθεν ἐστέ, πόθεν κακοὶ ὧδ᾽ ἐγένεσθε;

83 Ταῦτα καὶ τοιαῦτά ἐστι τὰ τούτου τοῦ γένους ἀκούσματα· ἕκαστον γὰρ τῶν τοιούτων μάλιστά τί ἐστιν. ἔστι δ᾽ αὕτη ἡ αὐτὴ τῇ τῶν ἑπτὰ σοφιστῶν λεγομένῃ σοφίᾳ. καὶ γὰρ ἐκεῖ-

νοι τους –και ούτε πρέπει να λένε κάτι τέτοιο– αλλά ακόμη και μεταξύ τους θεωρούν ότι έχουν περισσότερη φρόνηση αυτοί που κατέχουν τα περισσότερα "ακούσματα". Το σύνολο τώρα όσων <αποκαλούνται> "ακούσματα" διαιρείται σε τρία είδη· στο πρώτο ανήκουν αυτά που υποδηλώνουν τι υπάρχει, στο δεύτερο ποιο είναι το πιο καλό, και στο τρίτο τι πρέπει να πράττεται και τι όχι. Τα πρώτα λοιπόν, που αφορούν το τι υπάρχει, ομοιάζουν με τα εξής: Τι είναι τα Νησιά των Μακάρων; Ο ήλιος και η σελήνη[62]. Τι είναι το μαντείο των Δελφών; Η τετρακτύς[63], πράγμα που σημαίνει η αρμονία, όπου βρίσκονται και οι Σειρήνες. Τα δεύτερα, μοιάζουν με τα εξής: Ποιο είναι το δικαιότερο; Το να θυσιάζεις. Ποιο είναι το πιο σοφό; Ο αριθμός· και το δεύτερο, μετά τον αριθμό, είναι αυτό που θέτει ονόματα στα πράγματα. Ποιο είναι το σοφότερο για εμάς; Η ιατρική. Ποιο είναι το ωραιότερο; Η αρμονία. Ποιο το ισχυρότερο; Η γνώμη. Ποιο το καλύτερο; Η ευδαιμονία. Ποιο θεωρείται ως το πιο αληθινό; Ότι οι άνθρωποι είναι πονηροί. Για το λόγο αυτό λένε ότι ο Πυθαγόρας επαίνεσε τον ποιητή, τον Ιπποδάμαντα τον Σαλαμίνιο[64], ο οποίος έγραφε:

Ω θεοί, από πού κατάγεστε;
Από πού γίνατε αυτοί που είστε;
Ω άνθρωποι, από που κατάγεστε;
Από πού γίνατε τόσο κακοί;

83. Αυτά και παρόμοια με αυτά είναι τα "ακούσματα" αυτής της κατηγορίας. Το καθένα από αυτά είναι το καλύτερο που υπάρχει. Και η σοφία αυτή είναι ίδια με τη σοφία των ε-

νοι ἐζήτουν, οὐ τί ἐστι τἀγαθόν, ἀλλὰ τί μάλιστα· οὐδὲ τί τὸ χαλεπόν, ἀλλὰ τί τὸ χαλεπώτατον (ὅτι τὸ αὑτὸν γνῶναί ἐστιν)· οὐδὲ τί τὸ ῥᾴδιον, ἀλλὰ τί τὸ ῥᾷστον [ὅτι τὸ ἔθει χρῆσθαι). τῇ τοιαύτῃ γὰρ σοφίᾳ μετηκολουθηκέναι ἔοικε τὰ τοιαῦτα ἀκούσματα· πρότεροι γὰρ οὗτοι Πυθαγόρου ἐγένοντο. τὰ δὲ τί πρακτέον ἢ οὐ πρακτέον τῶν ἀκουσμάτων τοιαῦτά ἐστιν, οἷον ὅτι δεῖ τεκνοποιεῖσθαι (δεῖ γὰρ ἀντικαταλιπεῖν τοὺς θεραπεύοντας τὸν θεόν), ἢ ὅτι δεῖ τὸν δεξιὸν ὑποδεῖσθαι πρότερον, ἢ ὅτι οὐ δεῖ τὰς λεωφόρους βαδίζειν ὁδοὺς οὐδὲ εἰς περιρραντήριον ἐμβάπτειν οὐδὲ ἐν
84 *βαλανείῳ λούεσθαι· ἄδηλον γὰρ ἐν πᾶσι τούτοις εἰ καθαρεύουσιν οἱ κοινωνοῦντες. καὶ ἄλλα τάδε· φορτίον μὴ συγκαθαιρεῖν (οὐ γὰρ δεῖ αἴτιον γίνεσθαι τοῦ μὴ πονεῖν), συνανατιθέναι δέ. χρυσὸν ἐχούσῃ μὴ πλησιάζειν ἐπὶ τεκνοποιίᾳ. μὴ λέγειν ἄνευ φωτός. σπένδειν τοῖς θεοῖς κατὰ τὸ οὖς τῆς κύλικος οἰωνοῦ ἕνεκεν, καὶ ὅπως μὴ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πίνηται. ἐν δακτυλίῳ μὴ φέρειν σημεῖον θεοῦ εἰκόνα, ὅπως*

πτά σοφών. Διότι και εκείνοι αναζητούσαν όχι τι είναι το αγαθό, αλλά ποιο είναι το μεγαλύτερο· όχι τι είναι το δύσκολο, αλλά ποιο είναι το δυσκολότερο (που είναι η γνώση του εαυτού)[65]· όχι τι είναι το εύκολο, αλλά ποιο είναι το ευκολότερο (που είναι η χρήση της συνήθειας). Έτσι, παρόμοια σοφία με αυτή φαίνεται να ακολούθησαν αυτά τα "ακούσματα", αφού αυτοί* έζησαν πριν από τον Πυθαγόρα. Όσα τώρα από τα "ακούσματα" αφορούν αυτό που πρέπει κανείς να πράττει ή να μην πράττει μοιάζουν με το ότι πρέπει να γεννά κανείς παιδιά (επειδή πρέπει να αφήνει στη θέση του, όταν πεθάνει, κάποιους άλλους που να υπηρετούν τον θεό) ή με το ότι πρέπει πρώτα να φορά το δεξί παπούτσι ή ότι δεν πρέπει να περπατά σε πολυσύχναστους δρόμους, ούτε να βάζει τα χέρια του σε σκεύος που περιέχει αγιασμό, ούτε να λούζεται σε δημόσιο λουτρό· επειδή είναι άγνωστο εάν αυτοί που συχνάζουν σε όλα αυτά τα μέρη είναι καθαροί.

84. Άλλα παρόμοια ακούσματα, είναι τα εξής: να μην σηκώνει κανείς φορτίο μαζί με άλλον (διότι δεν πρέπει να καθίσταται υπαίτιος της μη καταπόνησης του άλλου), αλλά μονάχα να τον βοηθά να το αποθέτει. Να μην πλησιάζει γυναίκα που έχει χρυσάφι με σκοπό να κάνει παιδιά. Να μην μιλά στο σκοτάδι. Να κάνει θυσίες στους θεούς για να λαμβάνει οιωνούς, κρατώντας τον οινοδόχο από τη λαβή, και να μην πίνει από το ίδιο δοχείο. Να μην έχει δαχτυλίδι στο οποίο να υπάρχει χαραγμένη σημείο-παράσταση της εικόνας

* οι επτά σοφοί.

μὴ μιαίνηται· ἄγαλμα γάρ, ὅπερ δεῖ φυτεῦσαι ἐν τῷ οἴκῳ. γυναῖκα οὐ δεῖ διώκειν τὴν αὑτοῦ, ἱκέτις γάρ· διὸ καὶ ἀφ' ἑστίας ἀγόμεθα, καὶ ἡ λῆψις διὰ δεξιᾶς. μηδὲ ἀλεκτρυόνα λευκὸν <θύειν>· ἱκέτης γάρ, ἱερὸς τοῦ Μηνός, διὸ καὶ σημαίνουσιν ὥραν. καὶ συμβουλεύειν μηδὲν παρὰ τὸ βέλτιστον τῷ συμβουλευομένῳ· ἱερὸν γὰρ συμβουλή. ἀγαθὸν οἱ πόνοι, αἱ δὲ ἡδοναὶ ἐκ παντὸς τρόπου κακόν· ἐπὶ κολάσει γὰρ ἐλθόντας δεῖ κολασθῆναι. θύειν χρὴ ἀνυπόδητον καὶ πρὸς τὰ ἱερὰ προσιέναι. εἰς ἱερὸν οὐ δεῖ ἐκτρέπεσθαι· οὐ γὰρ πάρεργον δεῖ ποιεῖσθαι τὸν θεόν. ὑπομένοντα καὶ ἔχοντα τραύματα ἐν τῷ ἔμπροσθεν τελευτῆσαι ἀγαθόν, ἐναντίως δὲ ἐναντίον. εἰς μόνα τῶν ζῴων οὐκ εἰσέρχεται ἀνθρώπου ψυχή, οἷς θέμις ἐστὶ τυθῆναι· διὰ τοῦτο τῶν θυσίμων χρὴ ἐσθίειν μόνον, οἷς ἂν τὸ ἐσθίειν καθήκῃ, ἄλλου δὲ μηδενὸς ζῴου. τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα τῶν ἀκουσμάτων ἐστί, τὰ δὲ πλεῖστον ἔχοντα μῆκος περί τε θυσίας καθ' ἑκάστους τοὺς καιροὺς πῶς χρὴ ποιεῖσθαι τάς τε ἄλλας <θεῶν τιμὰς> καὶ

του θεού, για να μην μολύνεται ο θεός· διότι το σημείο είναι άγαλμα, το οποίο πρέπει να τοποθετείται στο Ιερό. Κανείς δεν πρέπει να ταλαιπωρεί τη γυναίκα του, γιατί η γυναίκα είναι ικέτις του θεού· για τον λόγο αυτό την παίρνουμε από την πατρική της εστία* και την πιάνουμε με το δεξί χέρι. Ούτε λευκό κόκορα <να θυσιάζουμε>, επειδή είναι ιερός υπηρέτης του Μηνός[67]· για τον λόγο αυτό και οι κόκορες σημαίνουν την ώρα.

85. Να δίνουμε μονάχα τις καλύτερες συμβουλές σε αυτόν που θέλει να μας συμβουλευτεί, επειδή η συμβουλή είναι πράγμα ιερό. Οι πόνοι είναι καλό, ενώ οι ηδονές από κάθε πλευρά κακό· διότι, αφού γεννηθήκαμε για να τιμωρηθούμε, πρέπει να τιμωρηθούμε. Και πρέπει να κάνουμε θυσίες και να προσερχόμαστε στα Ιερά χωρίς υποδήματα. Μέσα στο Ιερό δεν πρέπει να παρεκτρεπόμαστε· διότι δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε τον θεό ως πράγμα δευτερευούσης σημασίας. Το να πεθάνει κανείς, αφού έχει αντισταθεί και τραυματισθεί στο στήθος, θεωρείται καλό· το αντίθετο[68] είναι κακό. Η ψυχή του ανθρώπου δεν εισέρχεται μονάχα στα ζώα που είναι δίκαιο να θυσιάζονται· για το λόγο αυτό, μόνο τα σφάγια πρέπει κανείς να τρώει, όσα επιτρέπεται να φαγωθούν, και κανένα άλλο ζώο. Με αυτά λοιπόν μοιάζουν τα "ακούσματα"· άλλα ακούσματα όμως, που έχουν μεγαλύτερο μέγεθος, αφορούν το πώς πρέπει να γίνονται οι θυσίες σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και πώς πρέπει να γίνονται οι άλλες <τιμές που α-

* σαν Εστιάδα.[66]

περὶ μετοικήσεως τῆς ἐντεῦθεν καὶ περὶ τὰς ταφάς, πῶς δεῖ καταθάπτεσθαι.

86 *Ἐπ᾽ ἐνίων μὲν οὖν ἐπιλέγεται τί δεῖ, οἷον ὅτι δεῖ τεκνοποιεῖσθαι ἕνεκα τοῦ καταλιπεῖν ἕτερον ἀνθ᾽ ἑαυτοῦ θεῶν θεραπευτήν, τοῖς δὲ οὐδεὶς λόγος πρόσεστι. καὶ ἔνια μὲν τῶν ἐπιλεγομένων δόξει προσπεφυκέναι ἀπ᾽ ἀρχῆς, ἔνια δὲ πόρρω· οἷον περὶ τοῦ τὸν ἄρτον μὴ καταγνύναι, ὅτι πρὸς τὴν ἐν ᾅδου κρίσιν οὐ συμφέρει. αἱ δὲ προστιθέμεναι εἰκοτολογίαι περὶ τῶν τοιούτων οὐκ εἰσὶ Πυθαγορικαί, ἀλλ᾽ ἐνίων ἔξωθεν ἐπισοφιζομένων καὶ πειρωμένων προσάπτειν εἰκότα λόγον, οἷον καὶ περὶ τοῦ νῦν λεχθέντος, διὰ τί οὐ δεῖ καταγνύναι τὸν ἄρτον· οἳ μὲν γάρ φασιν ὅτι οὐ δεῖ τὸν συνάγοντα διαλύειν (τὸ δὲ ἀρχαῖον βαρβαρικῶς πάντες ἐπὶ ἕνα ἄρτον συνήεσαν οἱ φίλοι), οἳ δ᾽ ὅτι οὐ δεῖ οἰωνὸν ποιεῖσθαι τοιοῦτον ἀρχόμενον καταγνύντα καὶ συντρίβοντα.*

Ἅπαντα μέντοι, ὅσα περὶ τοῦ πράττειν ἢ μὴ πράττειν διορίζουσιν, ἐστόχασται πρὸς τὸ θεῖον, καὶ ἀρχὴ αὕτη ἐστί,

φορούν τους θεούς> και τη μετοίκηση της ψυχής από τη ζωή αυτή, και τα σχετικά με τις ταφές, τον τρόπο δηλαδή με τον οποίο πρέπει να θάβονται οι νεκροί.

86. Ενώ όμως σε μερικά λέγεται και ο λόγος για τον οποίο πρέπει κάτι να γίνεται, όπως λόγου χάριν ότι κάποιος πρέπει να γεννά παιδιά, για να αφήνει στη θέση του όταν πεθάνει κάποιον άλλο υπηρέτη των θεών, σε κάποια άλλα κανένας λόγος δεν αναφέρεται. Και ενώ σε μερικά από αυτά ο λόγος φαίνεται ότι υπήρχε από την αρχή, σε κάποια άλλα είναι πολύ μεταγενέστερος. Όπως λόγου χάριν αναφορικά με το ότι δεν πρέπει να τρίβουμε το ψωμί*, διότι δεν μας συμφέρει κατά την κρίση μας στον Άδη. Οι προστιθέμενες στη συνέχεια υποθέσεις, σχετικά με τους λόγους για τους οποίους λέγονται αυτά, δεν είναι του Πυθαγόρα, αλλά κάποιων που, ενώ βρίσκονται έξω από τη σχολή, τις επινοούν και προσπαθούν να δώσουν μιαν εύλογη εξήγηση, όπως συμβαίνει και με αυτό για το οποίο τώρα έχουμε μιλήσει, για ποιο λόγο δηλαδή δεν πρέπει να τρίβουμε το ψωμί: άλλοι λένε ότι δεν πρέπει αυτός που συγκαλεί συγκεντρώσεις να το κομματιάζει (κατά την αρχαιότητα όλοι οι φίλοι συγκεντρώνονταν με βαρβαρικό τρόπο πάνω από ένα ψωμί), ενώ άλλοι ότι δεν πρέπει να αρχίζουν τίποτα με τέτοιον οιωνό, κομματιάζοντας δηλαδή και χάνοντας ψίχουλα ένα ψωμί.

Βεβαίως, όλα όσα καθορίζουν αυτό που πρέπει να γίνεται ή να μη γίνεται έχουν επινοηθεί σύμφωνα με το θείο· και το ί-

---

* να χάνουμε ψίχουλα.

καὶ ὁ βίος ἅπας συντέτακται πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ θεῷ,
87 *καὶ ὁ λόγος αὐτὸς ταύτης ἐστὶ τῆς φιλοσοφίας. γελοῖον γὰρ ποιοῦσιν ἄνθρωποι ἄλλοθέν ποθεν ζητοῦντες τὸ εὖ ἢ παρὰ τῶν θεῶν, καὶ ὅμοιον ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν βασιλευομένῃ χώρᾳ τῶν πολιτῶν τινὰ ὕπαρχον θεραπεύοι, ἀμελήσας αὐτοῦ τοῦ πάντων ἄρχοντος· τοιοῦτον γὰρ οἴονται ποιεῖν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἐπεὶ γὰρ ἔστι τε θεὸς καὶ οὗτος πάντων κύριος, δεῖν ὁμολογεῖται παρὰ τοῦ κυρίου τὸ ἀγαθὸν αἰτεῖν· πάντες γάρ, οὓς μὲν ἂν φιλῶσι καὶ οἷς ἂν χαίρωσι, τούτοις διδόασι τἀγαθά, πρὸς οὓς δὲ ἐναντίως ἔχουσι, τὰ ἐναντία.*

Τούτων μὲν αὕτη καὶ τοιαύτη σοφία. ἦν δέ τις Ἱππομέδων [Ἀργεῖος] Ἀσινεὺς Πυθαγόρειος τῶν ἀκουσματικῶν, ὃς ἔλεγεν ὅτι πάντων τούτων ἐκεῖνος λόγους καὶ ἀποδείξεις εἶπεν, ἀλλὰ διὰ τὸ παραδεδόσθαι διὰ πολλῶν καὶ ἀεὶ ἀργοτέρων τὸν μὲν λόγον περιῃρῆσθαι, λελεῖφθαι δὲ αὐτὰ τὰ προβλήματα. οἱ δὲ περὶ τὰ μαθήματα τῶν Πυθαγορείων τούτους τε ὁμολογοῦσιν εἶναι Πυθαγορείους, καὶ αὐτοί φασιν ἔτι μᾶλλον, καὶ ἃ λέγουσιν αὐτοί, ἀληθῆ εἶναι. τὴν δὲ

διο το θείο είναι η αρχή· ολόκληρη η ζωή έχει οργανωθεί έτσι ώστε να ακολουθεί τον θεό· και αυτός είναι ο λόγος της φιλοσοφίας.

87. Για τον λόγο αυτό και οι άνθρωποι συμπεριφέρονται γελοία, όταν ζητούν την ευτυχία από αλλού και όχι από τους θεούς· αυτό ομοιάζει με την περίπτωση κατά την οποία κάποιος –από τους πολίτες μιας χώρας που διοικείται από βασιλιά– ζητά βοήθεια από κάποιον που άρχεται από τον βασιλιά, αγνοώντας αυτόν που είναι ο άρχοντας όλων. Οι Πυθαγόρειοι λοιπόν θεωρούν ότι κάτι παρόμοιο κάνουν και οι άνθρωποι. Διότι, καθώς υπάρχει θεός, και αυτός είναι ο κύριος όλων, λέγεται ότι το καλό από τον κύριο πρέπει να ζητούν· διότι ενώ σε όλους όσους αγαπούν και χαίρονται με αυτούς, σε αυτούς δίνουν τα αγαθά, στους άλλους που αντιπαθούν δίνουν τα αντίθετα*. Σαν αυτή λοιπόν και παρόμοια με αυτή είναι η σοφία[69] των Πυθαγορείων.

Ήταν τώρα κάποιος Ιππομέδοντας [Αργείος] από την Ασίνη, Πυθαγόρειος από τους "ακουσματικούς", ο οποίος έλεγε ότι τους λόγους και τις αιτίες όλων των "ακουσμάτων" τους διατύπωσε ο Πυθαγόρας, αλλά επειδή διαδόθηκαν από πολλούς και πολύ μεταγενέστερους, η αιτία για αυτούς έχει χαθεί, ενώ τα προβλήματα έχουν παραμείνει. Ωστόσο, όσοι ασχολούνται με τα "μαθήματα" των Πυθαγορείων** ισχυρίζονται ότι οι ίδιοι είναι περισσότερο Πυθαγόρειοι από τους "ακουσματικούς" και υποστηρίζουν ότι τα αληθή είναι αυτά

* τα κακά.

** οι "μαθηματικοί".

88 αἰτίαν τῆς ἀνομοιότητος τοιαύτην γενέσθαι φασίν. ἀφικέσθαι τὸν Πυθαγόραν ἐξ Ἰωνίας καὶ Σάμου κατὰ τὴν Πολυκράτους τυραννίδα, ἀκμαζούσης Ἰταλίας, καὶ γενέσθαι συνήθεις αὐτῷ τοὺς πρώτους ἐν ταῖς πόλεσι. τούτων δὲ τοῖς μὲν πρεσβυτέροις καὶ ἀσχόλοις διὰ τὸ ἐν πολιτικοῖς πράγμασι κατέχεσθαι, ὡς χαλεπὸν ὂν διὰ τῶν μαθημάτων καὶ ἀποδείξεων ἐντυγχάνειν, ψιλῶς διαλεχθῆναι, ἡγούμενον οὐδὲν ἧττον ὠφελεῖσθαι καὶ ἄνευ τῆς αἰτίας εἰδότας τί δεῖ πράττειν, ὥσπερ καὶ οἱ ἰατρευόμενοι, οὐ προσακούοντες διὰ τί αὐτοῖς ἕκαστα πρακτέον, οὐδὲν ἧττον τυγχάνουσι τῆς ὑγείας· ὅσοις δὲ νεωτέροις ἐνετύγχανε καὶ δυναμένοις πονεῖν καὶ μανθάνειν, τοῖς τοιούτοις δι᾽ ἀποδείξεως καὶ τῶν μαθημάτων ἐνετύγχανεν. αὐτοὶ μὲν οὖν εἶναι ἀπὸ τούτων, ἐκείνους δὲ ἀπὸ τῶν ἑτέρων. περὶ δ' Ἱππάσου μάλιστα, ὡς ἦν μὲν τῶν Πυθαγορείων, διὰ δὲ τὸ ἐξενεγκεῖν καὶ γράψασθαι πρώτως σφαῖραν τὴν ἐκ τῶν δώδεκα πενταγώνων ἀ-

που λένε αυτοί. Κάπως έτσι λέγεται ότι δημιουργήθηκε και ο λόγος της ανομοιότητας μεταξύ των "ακουσματικών" και των "μαθηματικών".

88. Όταν ο Πυθαγόρας, κατά την περίοδο της τυραννίας του Πολυκράτη, έφθασε από την Ιωνία και τη Σάμο στην ακμάζουσα Ιταλία, συναναστρέφονταν με αυτόν οι καλύτεροι των πολιτών. Από αυτούς μάλιστα, με τους μεγαλύτερους στην ηλικία και α-έργους λόγω της παθιασμένης ενασχόλησής τους με τα πολιτικά πράγματα –καθώς ήταν δύσκολο να συζητήσει μαζί τους για τα μαθήματα και τις αποδείξεις τους– συζητούσε ελαφρά*[70], πιστεύοντας ότι δεν θα ωφεληθούν λιγότερο, εάν ακόμη και χωρίς να γνωρίζουν το λόγο μάθουν τι πρέπει να πράξουν, όπως και οι νοσηλευόμενοι, οι οποίοι, αν και δεν πληροφορούνται εξαρχής το λόγο για τον οποίο ακολουθείται στην περίπτωσή τους η συγκεκριμένη αγωγή, δεν αναχτούν για τον λόγο αυτό λιγότερο την υγεία τους. Με όσους τώρα νεότερους συναναστρεφόταν, οι οποίοι μπορούσαν και να κοπιάσουν και να μάθουν, με αυτούς συζητούσε και για την απόδειξη των μαθημάτων. Οι νεότεροι λοιπόν είναι από αυτούς**, ενώ εκείνοι από τους άλλους***. Για τον Ίππασο μάλιστα λέγεται ότι, αν και ήταν ένας από τους Πυθαγορείους, επειδή αποκάλυψε και περιέγραψε πρώτος τη σφαίρα ως προερχόμενη από δώδεκα πεντάγωνα[71],

---

* χρησιμοποιώντας απλούς ισχυρισμούς που δεν στηρίζονται σε αποδείξεις.

** τους "μαθηματικούς".

*** τους "ακουσματικούς".

πώλετο κατὰ θάλατταν ὡς ἀσεβήσας, δόξαν δὲ λάβοι ὡς εὑρών, εἶναι δὲ πάντα ἐκείνου τοῦ ἀνδρός· προσαγορεύουσι
89 *γὰρ οὕτω τὸν Πυθαγόραν καὶ οὐ καλοῦσιν ὀνόματι. λέγουσι δὲ οἱ Πυθαγόρειοι ἐξενηνέχθαι γεωμετρίαν οὕτως. ἀποβαλεῖν τινα τὴν οὐσίαν τῶν Πυθαγορείων· ὡς δὲ τοῦτο ἠτύχησε, δοθῆναι αὐτῷ χρηματίσασθαι ἀπὸ γεωμετρίας. ἐκαλεῖτο δὲ ἡ γεωμετρία πρὸς Πυθαγόρου ἱστορία. περὶ μὲν οὖν τῆς διαφορᾶς ἑκατέρας τῆς πραγματείας καὶ ἑκατέρων τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀκροωμένων Πυθαγόρου ταῦτα παρειλήφαμεν· τοὺς γὰρ εἴσω σινδόνος καὶ ἔξω ἀκροωμένους τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοὺς μετὰ τοῦ ὁρᾶν ἀκούοντας ἢ ἄνευ τοῦ ὁρᾶν καὶ τοὺς εἴσω καὶ ἔξω διωρισμένους οὐκ ἄλλους ἢ τοὺς εἰρημένους ὑπολαμβάνειν προσήκει, καὶ τοὺς πολιτικοὺς δὲ καὶ οἰκονομικοὺς καὶ νομοθετικοὺς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὑποτίθεσθαι χρή.*

90 *Καθόλου δὲ εἰδέναι ἄξιον, ὡς πολλὰς ὁδοὺς Πυθαγόρας παιδείας ἀνεῦρε καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ἑκάστου καὶ δύναμιν παρεδίδου τῆς σοφίας τὴν ἐπιβάλλουσαν μοῖραν. τεκμήριον δὲ μέγιστον· ὅτε γὰρ Ἄβαρις ὁ Σκύθης ἐξ Ὑπερ-*

χάθηκε στη θάλασσα λόγω αυτής της ασέβειάς του· αν και απέκτησε δόξα θεωρούμενος ως αυτός που ανακάλυψε το "άκουσμα" αυτό, όλα αυτά είναι ακούσματα "εκείνου του ανδρός"· διότι έτσι αποκαλούσαν τον Πυθαγόρα και δεν τον φώναζαν με το όνομά του.

89. Οι Πυθαγόρειοι επιπλέον λένε ότι κατά παρόμοιο τρόπο αποκαλύφθηκε και η γεωμετρία. Ότι δηλαδή κάποιος από τους Πυθαγορείους έχασε την περιουσία του και, επειδή εξ αυτού δυστύχησε, του δόθηκε η άδεια να διδάσκει τη γεωμετρία επί πληρωμή. Η γεωμετρία ονομαζόταν από τον Πυθαγόρα "ιστορία"[72]. Αυτά λοιπόν μας έχουν παραδοθεί σχετικά με τη διαφορά του κάθε τρόπου της σπουδής και της κάθε τάξης των ανδρών που ήταν ακροατές του Πυθαγόρα. Διότι αυτοί που άκουγαν τον Πυθαγόρα φορώντας σεντόνι, και οι άλλοι που δεν φορούσαν, και αυτοί που άκουγαν βλέποντας ή χωρίς να βλέπουν, και οι "εσωτερικοί" και οι "εξωτερικοί" δεν πρέπει να θεωρούμε ότι είναι άλλοι από αυτούς για τους οποίους μιλήσαμε. Πρέπει επίσης να συγκαταλέγουμε μεταξύ αυτών τους "πολιτικούς", τους "οικονομικούς" και τους "νομικούς".

19

90. Γενικά αξίζει να γνωρίζουμε ότι ο Πυθαγόρας ανακάλυφε πολλούς δρόμους εκπαίδευσης και, ανάλογα με την ιδιαίτερη φύση του καθενός και της δυνατότητας που είχε, του παρέδιδε το επιβαλλόμενο μερίδιο της σοφίας. Υπάρχει μάλιστα ατράνταχτη απόδειξη για το ζήτημα αυτό: όταν ο Άβαρις ο

βορέων, ἄπειρος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ὢν καὶ ἀμύητος καὶ τῇ ἡλικίᾳ προβεβηκώς, ἦλθε, τότε οὐ διὰ ποικίλων αὐτὸν εἰσήγαγε θεωρημάτων, ἀλλ' ἀντὶ τῆς πενταετοῦς σιωπῆς καὶ τῆς ἐν τῷ τοσούτῳ χρόνῳ ἀκροάσεως καὶ τῶν ἄλλων βασάνων ἀθρόως αὐτὸν ἐπιτήδειον ἀπειργάσατο πρὸς τὴν ἀκρόασιν τῶν αὐτῷ δογματιζομένων, καὶ τὸ περὶ φύσεως σύγγραμμα καὶ ἄλλο τὸ περὶ θεῶν ὡς ἐν βραχυτάτοις
91 *αὐτὸν ἀνεδίδαξεν. ἦλθε μὲν γὰρ Ἄβαρις ἀπὸ Ὑπερβορέων, ἱερεὺς τοῦ ἐκεῖ Ἀπόλλωνος, πρεσβύτης καθ' ἡλικίαν καὶ τὰ ἱερατικὰ σοφώτατος, ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ὑποστρέφων εἰς τὰ ἴδια, ἵνα τὸν ἀγερθέντα χρυσὸν τῷ θεῷ ἀποθῆται εἰς τὸ ἐν Ὑπερβορέοις ἱερόν. γενόμενος δὲ ἐν παρόδῳ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸν Πυθαγόραν ἰδὼν καὶ μάλιστα εἰκάσας τῷ θεῷ, οὗπερ ἦν ἱερεύς, καὶ πιστεύσας μὴ ἄλλον εἶναι, μηδὲ ἄνθρωπον ὅμοιον ἐκείνῳ, ἀλλ' αὐτὸν ὄντως τὸν Ἀπόλλωνα, ἔκ τε ὧν ἑώρα περὶ αὐτὸν σεμνωμάτων καὶ ἐξ ὧν προεγίνωσκεν ὁ ἱερεὺς γνωρισμάτων, Πυθαγόρᾳ ἀπέδωκεν ὀιστόν, ὃν ἔχων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐξῆλθε, χρήσιμον αὐτῷ ἐσόμενον πρὸς τὰ συμπίπτοντα δυσμήχανα κατὰ τὴν τοσαύτην ἄλην. ἐποχούμενος γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ ἄβατα διέβαινεν, οἷον*

Σκύθης ήρθε από τους Υπερβορείους, χωρίς να έχει πείρα της Ελληνικής παιδείας[73], αμύητος και προχωρημένος στην ηλικία, ο Πυθαγόρας δεν τον εισήγαγε στη διδασκαλία με ποικίλα θεωρήματα, αλλά αντί για την πενταετή σιωπή, την ακρόαση για μεγάλο χρονικό διάστημα και τις άλλες δοκιμασίες, αφού τον κατέστησε αμέσως ικανό να ακούσει τα θεωρήματά του, τον δίδαξε και το σύγγραμμά του, το "Περί φύσεως", και το άλλο, το "Περί Θεών"[74], σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα.

91. Ο Άβαρις λοιπόν ήρθε από τους Υπερβορείους όπου ήταν ιερέας του Απόλλωνος, μεγάλος σε ηλικία και σοφότατος στα ιερατικά ζητήματα, με σκοπό να επιστρέψει από την Ελλάδα πίσω στα ίδια*, για να αφιερώσει το χρυσάφι που στο μεταξύ θα συγκέντρωνε στον θεό που βρίσκεται στο ιερό στους Υπερβορείους. Περνώντας συμπτωματικά από την Ιταλία και βλέποντας τον Πυθαγόρα, νομίζοντας μάλιστα ότι είναι ο θεός του οποίου ήταν ιερέας, και πιστεύοντας ότι δεν μπορεί να είναι κάποιος άλλος, όπως και ότι ούτε υπάρχει άνθρωπος όμοιος με εκείνον, αλλά ότι είναι πράγματι ο Απόλλων και εξ αιτίας των όσων θαυμαστών πραγμάτων έβλεπε γύρω του, και από όσα γνωρίσματα ο ιερέας διέκρινε δια της πρόγνωσης, προσέφερε στον Πυθαγόρα ένα βέλος, το οποίο είχε όταν βγήκε από το ιερό στους Υπερβορείους, θεωρώντας ότι θα του φανεί χρήσιμο στις δυσκολίες που θα συναντούσε κατά τη μεγάλη του περιπλάνηση. Διότι, καβαλικεύοντας το βέλος, θα μπορούσε να διαβεί και τα αδιάβατα

* στα ιερατικά του καθήκοντα.

*ποταμοὺς καὶ λίμνας καὶ τέλματα καὶ ὄρη καὶ τὰ τοιαῦτα,
καὶ προσλαλῶν, ὡς λόγος, καθαρμούς τε ἐπετέλει καὶ λοι-
μοὺς ἀπεδίωκε καὶ ἀνέμους ἀπὸ τῶν εἰς τοῦτο ἀξιουσῶν
92 πόλεων βοηθὸν αὐτὸν γενέσθαι. Λακεδαίμονα γοῦν παρει-
λήφαμεν μετὰ τὸν ὑπ' ἐκείνου γενόμενον αὐτῇ καθαρμὸν
μηκέτι λοιμῶξαι, πολλάκις πρότερον τούτῳ τῷ παθήματι
περιπεσοῦσαν διὰ τὴν δυστραπελίαν τοῦ τόπου, καθ' ὃν ᾤ-
κισται, τῶν Ταϋγέτων ὀρῶν πνῖγος ἀξιόλογον αὐτῇ παρε-
χόντων διὰ τὸ ὑπερκεῖσθαι, καὶ Κρήτης Κνωσσόν. καὶ ἄλ-
λα τοιαῦτα τεκμήρια ἱστορεῖται τῆς τοῦ Ἀβάριδος δυνά-
μεως. δεξάμενος δὲ Πυθαγόρας τὸν οἰστὸν καὶ μὴ ξενισθεὶς
πρὸς τοῦτο, μηδὲ τὴν αἰτίαν ἐπερωτήσας δι' ἣν ἐπέδωκεν,
ἀλλ' ὡς ἂν ὄντως ὁ θεὸς αὐτὸς ὤν, ἰδίᾳ καὶ αὐτὸς ἀποσπά-
σας τὸν Ἄβαριν τόν τε μηρὸν τὸν ἑαυτοῦ ἐπέδειξε χρύσεον,
γνώρισμα παρέχων τοῦ μὴ διεψεῦσθαι, καὶ τὰ καθ' ἕκαστα
τῶν ἐν τῷ ἱερῷ κειμένων ἐξαριθμησάμενος αὐτῷ καὶ πίστιν
ἱκανὴν παρασχών, ὡς οὐκ εἴη κακῶς εἰκάσας, προσθείς τε
ὅτι ἐπὶ θεραπείᾳ καὶ εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἥκοι, καὶ διὰ
τοῦτο ἀνθρωπόμορφος, ἵνα μὴ ξενιζόμενοι πρὸς τὸ ὑπερέ-
χον ταράσσωνται καὶ τὴν παρ' αὐτῷ μάθησιν ἀποφεύγω-
σιν· ἐκέλευσέ τε μένειν αὐτοῦ καὶ συνδιορθοῦν τοὺς ἐντυγ-*

μέρη, όπως ποταμούς και λίμνες και ελώδεις περιοχές και όρη και όλα τα παρόμοια. Και όταν ζητούσε από το βέλος, όπως λέει ο μύθος, επιτελούσε καθαρμούς και έδιωχνε λοιμούς και ανέμους από τις πόλεις, που για τον λόγο αυτό αξίωναν ο Άβαρις να γίνει βοηθός τους.

92. Έχουμε επίσης για τη Σπάρτη την πληροφορία ότι μετά τον καθαρμό που έγινε από εκείνον, η πόλη δεν προσβλήθηκε ποτέ ξανά από λοιμό, ενώ πολλές φορές προηγουμένως είχε περιπέσει σε αυτήν την ασθένεια, εξαιτίας της κακής διαμόρφωσης του τόπου, στον οποίο είχε κτιστεί, λόγω της πολύ πνιγηρής ατμόσφαιρας που δημιουργούσαν τα ψηλά όρη του Ταϋγέτου που βρίσκονται γύρω από αυτήν. Έκανε καθαρμό και στην Κνωσσό της Κρήτης. Και άλλες παρόμοιες μαρτυρίες εξιστορούν τη δύναμη του Άβαρι. Αφού λοιπόν ο Πυθαγόρας αποδέχθηκε το βέλος –χωρίς να παραξενευτεί για την κίνηση αυτή και χωρίς να ρωτήσει για ποιο λόγο του το έδωσε, αλλά συμπεριφερόμενος σαν να ήταν πράγματι ο ίδιος ο θεός– πήρε τον Άβαρι κάπου απόμερα και του επέδειξε το χρυσό μηρό του. Με τον τρόπο αυτό του παρείχε αδιάψευστη απόδειξη· στη συνέχεια του απαρίθμησε όλα όσα βρίσκονται στο ιερό των Υπερβορείων, του έδωσε ικανοποιητικά πειστήρια ότι δεν ήταν εσφαλμένη η εικασία του και πρόσθεσε ότι ήλθε με σκοπό τη θεραπεία και την ευεργεσία των ανθρώπων· για το λόγο αυτό άλλωστε έχει μορφή ανθρώπου: για να μην ταράζονται δηλαδή οι άνθρωποι παραξενεμένοι από την υπεροχή του θεού, και εξαιτίας αυτού αποφεύγουν τη μάθηση που ο ίδιος θα τους προσέφερε. Και τον παρακάλεσε να μείνει εκεί και να διορθώνουν μαζί αυτούς που

χάνοντας, τὸν δὲ χρυσόν, ὃν συνήγειρε, κοινῶσαι τοῖς ἐπιτηδείοις, ὅσοιπερ ἐτύγχανον οὕτως ὑπὸ τοῦ λόγου ἠγμένοι, ὥστε βεβαιοῦν τὸ δόγμα τὸ λέγον "κοινὰ τὰ φίλων" δι' ἔρ-
93 *γου. οὕτω δὴ καταμείναντι αὐτῷ, ὃ νῦν δὴ ἐλέγομεν, φυσιολογίαν τε καὶ θεολογίαν ἐπιτετμημένην παρέδωκε, καὶ ἀντὶ τῆς διὰ τῶν θυσιῶν ἱεροσκοπίας τὴν διὰ τῶν ἀριθμῶν πρόγνωσιν παρέδωκεν, ἡγούμενος ταύτην καθαρωτέραν εἶναι καὶ θειοτέραν καὶ τοῖς οὐρανίοις τῶν θεῶν ἀριθμοῖς οἰκειοτέραν, ἄλλα τε τὰ ἁρμόζοντα τῷ Ἀβάριδι παρέδωκεν ἐπιτηδεύματα. ἀλλ' οὗ δὴ ἕνεκα ὁ παρὼν λόγος, ἐπ' ἐκεῖνο πάλιν ἐπανέλθωμεν, ὡς ἄρα ἄλλους ἄλλως, ὡς ἔχει ἕκαστος φύσεως καὶ δυνάμεως, ἐπανορθοῦν ἐπειρᾶτο. πάντα μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα οὔτε παρεδόθη εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε τὰ*
94 *μνημονευόμενα ῥᾴδιον διελθεῖν· ὀλίγα δὲ καὶ τὰ γνωριμώτατα διέλθωμεν δείγματα τῆς Πυθαγορικῆς ἀγωγῆς καὶ ὑπομνήματα τῶν ὑπαρχόντων τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις ἐπιτηδευμάτων.*

Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τῷ λαμβάνειν τὴν διάπειραν ἐσκόπει εἰ δύνανται ἐχεμυθεῖν (τούτῳ γὰρ δὴ καὶ ἐχρῆτο τῷ ὀνόματι) καὶ καθεώρα εἰ μανθάνοντες ὅσα ἂν ἀκούσωσιν οἷοί

θα συναντούσαν, και το χρυσάφι που είχε συγκεντρώσει να το μοιραστεί με τους κατάλληλους άνδρες, όσους βέβαια είχαν εκπαιδευτεί από το λόγο με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιβεβαιώνουν εμπράκτως το δόγμα που λέει "κοινά τα των φίλων"[75].

93. Έτσι λοιπόν, παραμένοντας κοντά του, όπως είπαμε και πιο πάνω, του δίδαξε και φυσιολογία και συνεπτυγμένη θεολογία και, αντί της ιεροσκοπίας που προκύπτει από την παρατήρηση των θυσιών, του δίδαξε την πρόγνωση μέσω των αριθμών, επειδή τη θεωρούσε καθαρότερη, θεϊκότερη και πιο οικεία στους ουράνιους αριθμούς των θεών. Δίδαξε επίσης στον Άβαρι και άλλες κατάλληλες ασκήσεις. Ας επιστρέψουμε όμως ξανά σε εκείνο για το οποίο έγινε ο παρών λόγος, στο ότι δηλαδή προσπαθούσε να επανορθώσει τον καθένα διαφορετικά, ανάλογα με τη φύση και τη δύναμη που είχε. Όσα λοιπόν είναι παρόμοια με αυτά δεν παραδόθηκαν γραπτά στους ανθρώπους· αλλά και όσα αναφέρονται γραπτώς δεν είναι εύκολο να τα εξετάσουμε διεξοδικά.

94. Ωστόσο, ας μνημονεύσουμε λίγα από τα πιο γνωστά παραδείγματα της Πυθαγορικής αγωγής και κάποια υπομνήματα από τους τρόπους ζωής εκείνων των ανδρών.

20

Αρχικά λοιπόν, ο Πυθαγόρας αποσκοπούσε στο να γίνεται πλήρης δοκιμή, άν μπορούν να είναι εχέμυθοι (διότι αυτή ήταν η λέξη που χρησιμοποιούσε), και παρατηρούσε κατά πό-

τέ εἰσι σιωπᾶν καὶ διαφυλάττειν, ἔπειτα εἴ εἰσιν αἰδήμονες· ἐποιεῖτό τε πλείονα σπουδὴν τοῦ σιωπᾶν ἤπερ τοῦ λαλεῖν. ἐσκόπει δὲ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, μὴ ἄρα πρὸς πάθος ἢ ἐπιθυμίαν ἀκρατήτως ἐπτόηνται, οὐ παρέργως τὰ τοιαῦτα ἀεὶ ἐπιβλέπων, οἷον πῶς πρὸς ὀργὴν ἔχουσιν ἢ πῶς πρὸς ἐπιθυμίαν, ἢ εἰ φιλόνικοί εἰσιν ἢ φιλότιμοι, ἢ πῶς πρὸς φιλονεικίαν ἔχουσιν ἢ πῶς πρὸς φιλίαν. εἰ δὲ πάντα ἀκριβῶς αὐτῷ ἐπιβλέποντι ἐξηρτυμένοι ἐφαίνοντο τοῖς ἀγαθοῖς ἤθεσι, τότε περὶ εὐμαθείας καὶ μνήμης ἐσκόπει· πρῶτον μὲν εἰ δύνανται ταχέως καὶ σαφῶς παρακολουθεῖν τοῖς λεγομένοις, ἔπειτα εἰ παρέπεταί τις αὐτοῖς ἀγάπησις καὶ σωφροσύνη πρὸς τὰ διδασκόμενα. ἐπεσκόπει γὰρ πῶς ἔχουσι φύσεως πρὸς ἡμέρωσιν, ἐκάλει δὲ τοῦτο κατάρτυσιν. πολέμιον δὲ ἡγεῖτο τὴν ἀγριότητα πρὸς τοιαύτην διαγωγήν· ἀκολουθεῖν γὰρ ἀγριότητι ἀναίδειαν, ἀναισχυντίαν, ἀκολασίαν, ἀκαιρίαν, δυσμάθειαν, ἀναρχίαν, ἀτιμίαν καὶ τὰ ἀκόλουθα, πραότητι δὲ καὶ ἡμερότητι τὰ ἐναντία. ἐν μὲν οὖν τῇ

σον, αφού μάθαιναν τα "ακούσματα", μπορούν να σιωπούν και να τα διαφυλάσσουν. Έπειτα, παρατηρούσε εάν συμπεριφέρονται με σεβασμό· και νοιαζόταν περισσότερο για τη σιωπή παρά για την ομιλία. Παρατηρούσε όμως και όλα τα άλλα, μήπως δηλαδή επηρεάζονται ελλείψει αυτοκυριαρχίας από κάποιο πάθος ή επιθυμία. Επέβλεπε πάντα με σχολαστικότητα όλα αυτά, όπως λόγου χάριν πώς συμπεριφέρονται όταν είναι οργισμένοι ή πώς συμπεριφέρονται όταν κυριεύονται από επιθυμία, ή εάν είναι φιλόνικοι* ή φιλότιμοι**, ή πώς συμπεριφέρονται σε περίπτωση φιλονεικίας*** και πώς σε περίπτωση φιλίας[76]. Εάν λοιπόν, σε όλα όσα εξέταζε λεπτομερώς, αυτοί φαίνονταν ότι έχουν καλούς χαρακτήρες, εξέταζε όσα αφορούν την ικανότητά τους για μάθηση και απομνημόνευση· αρχικά εξέταζε εάν μπορούν να παρακολουθούν τα όσα τους έλεγε γρήγορα και με σαφήνεια, και στη συνέχεια εάν συνεπικουρεί στο χαρακτήρα τους στοργικότητα και σωφροσύνη για τα διδασκόμενα.

95. Έψαχνε να βρει πώς είναι η φύση τους, για να την εξημερώσει, και αυτό το αποκαλούσε "κατάρτιση". Θεωρούσε μάλιστα την αγριότητα πράγμα αντίθετο προς αυτήν τη διαδικασία, επειδή πίστευε ότι επακόλουθα της αγριότητας είναι η αναίδεια, η αναισχυντία, η ακολασία, το παράκαιρο, η δυσκολία στη μάθηση, η αναρχία, η ατιμία και τα παρεπόμενα, ενώ θεωρούσε ότι από την πραότητα και την ηρεμία προκύ-

* φιλόδοξοι- αγαπούν να νικούν.
** αγαπούν την τιμή.
*** έριδας.

διαπείρᾳ τοιαῦτα ἐπεσκόπει καὶ πρὸς ταῦτα ἤσκει τοὺς μανθάνοντας, τούς τε ἁρμόζοντας τοῖς ἀγαθοῖς τῆς παρ' ἑαυτῷ σοφίας ἐνέκρινε καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς ἐπιστήμας ἀνάγειν ἐπειρᾶτο· εἰ δὲ ἀνάρμοστον κατίδοι τινά, ὥσπερ ἀλλόφυλόν τινα καὶ ὀθνεῖον ἀπήλαυνε.

Περὶ δὲ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἃ παρέδωκε δι' ὅλης ἡμέρας τοῖς ἑταίροις, μετὰ τοῦτο φράσω· κατὰ γὰρ τὴν ὑφή-
96 γησιν αὐτοῦ ὧδε ἔπρασσον οἱ ὑπ' αὐτοῦ ὁδηγούμενοι. τοὺς μὲν ἑωθινοὺς περιπάτους ἐποιοῦντο οἱ ἄνδρες οὗτοι κατὰ μόνας τε καὶ εἰς τοιούτους τόπους, ἐν οἷς συνέβαινεν ἠρεμίαν τε καὶ ἡσυχίαν εἶναι σύμμετρον, ὅπου τε ἱερὰ καὶ ἄλση καὶ ἄλλη τις θυμηδία. ᾤοντο γὰρ δεῖν μὴ πρότερόν τινι συντυγχάνειν, πρὶν ἢ τὴν ἰδίαν ψυχὴν καταστήσουσι καὶ συναρμόσονται τὴν διάνοιαν· ἁρμόδιον δὲ εἶναι τῇ καταστάσει τῆς διανοίας τὴν τοιαύτην ἡσυχίαν. τὸ γὰρ εὐθὺς ἀναστάντας εἰς τοὺς ὄχλους ὠθεῖσθαι θορυβῶδες ὑπειλήφεισαν. διὸ δὴ πάντες οἱ Πυθαγόρειοι τοὺς ἱεροπρεπεστάτους τόπους ἀεὶ ἐξελέγοντο. μετὰ δὲ τὸν ἑωθινὸν περίπατον τότε πρὸς ἀλλήλους ἐνετύγχανον, μάλιστα μὲν ἐν ἱεροῖς, εἰ δὲ

πτουν τα αντίθετα. Αυτά λοιπόν έψαχνε να βρει μέσω της δοκιμής, και για αυτά ασχούσε τους μαθητές του, εκείνους που ενέκρινε ως κατάλληλους να λάβουν τα αγαθά της σοφίας του, και με αυτόν τον τρόπο προσπαθούσε να τους οδηγήσει στις επιστήμες· εάν όμως διαπίστωνε ότι κάποιος είναι ακατάλληλος, τον έδιωχνε σαν να ήταν κάποιος που ανήκε σε άλλη φυλή και ξένος.

21

Για τις ενασχολήσεις που ο Πυθαγόρας παρέδωσε στους μαθητές του για όλη τη διάρκεια της ημέρας, θα μιλήσω ύστερα από αυτό. Διότι, σύμφωνα με την καθοδηγητική του μέθοδο, όσοι ήταν υπό την καθοδήγησή του έπρατταν τα εξής.

96. Οι άνδρες αυτοί έκαναν πρωινούς περιπάτους ένας-ένας, σε τόπους στους οποίους συνέβαινε να υπάρχει στον ίδιο βαθμό ησυχία και ηρεμία, και στους οποίους υπήρχαν ιερά και άλση και άλλα παρόμοια θέλγητρα της ψυχής, επειδή πίστευαν ότι δεν πρέπει να συναντηθούν με κάποιον πριν από τους περιπάτους, προτού δηλαδή φέρουν την ψυχή τους σε ευστάθεια και προτού βάλουν σε τάξη τις σκέψεις τους[77]. Θεωρούσαν μάλιστα ότι αυτού του είδους η ησυχία είναι κατάλληλη για τη ευστάθεια της διάνοιας. Διότι θεωρούσαν πολύ ενοχλητικό το να συνωστίζονται με τον όχλο αμέσως μόλις σηκώνονται. Για το λόγο λοιπόν αυτό, όλοι οι Πυθαγόρειοι προτιμούσαν πάντοτε τους πιο ιεροπρεπείς τόπους. Μόνον ύστερα από τον πρωινό περίπατο συνευρίσκονταν μεταξύ

μή γε, ἐν ὁμοίοις τόποις. ἐχρῶντο δὲ τῷ καιρῷ τούτῳ πρός
97 τε διδασκαλίας καὶ μαθήσεις καὶ πρὸς τὴν τῶν ἠθῶν ἐπανόρθωσιν. μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην διατριβὴν ἐπὶ τὴν τῶν σωμάτων ἐτρέποντο θεραπείαν. ἐχρῶντο δὲ ἀλείμμασί τε καὶ δρόμοις οἱ πλεῖστοι, ἐλάττονες καὶ πάλαις ἔν τε κήποις καὶ ἐν ἄλσεσιν, οἳ δὲ καὶ ἁλτηροβολίᾳ ἢ χειρονομίᾳ, πρὸς τὰς τῶν σωμάτων ἰσχῦς τὰ εὔθετα ἐπιτηδεύοντες ἐκλέγεσθαι γυμνάσια. ἀρίστῳ δὲ ἐχρῶντο ἄρτῳ καὶ μέλιτι ἢ κηρίῳ, οἴνου δὲ μεθ' ἡμέραν οὐ μετεῖχον. τὸν δὲ μετὰ τὸ ἄριστον χρόνον περὶ τὰς πολιτικὰς οἰκονομίας κατεγίνοντο, περί τε τὰς ἐξωτικὰς καὶ τὰς ξενικάς, διὰ τὴν τῶν νόμων πρόσταξιν· πάντα γὰρ ἐν ταῖς μετ' ἄριστον ὥραις ἐβούλοντο διοικεῖν. δείλης δὲ γινομένης εἰς τοὺς περιπάτους πάλιν ὁρμᾶν, οὐχ ὁμοίως κατ' ἰδίαν, ὥσπερ ἐν τῷ ἑωθινῷ περιπάτῳ, ἀλλὰ σύνδυο καὶ σύντρεις ποιεῖσθαι τὸν περίπατον, ἀναμι-
98 μνησκομένους τὰ μαθήματα καὶ ἐγγυμναζομένους τοῖς καλοῖς ἐπιτηδεύμασι. μετὰ δὲ τὸν περίπατον λουτρῷ χρῆσθαι, λουσαμένους τε ἐπὶ τὰ συσσίτια ἀπαντᾶν· ταῦτα δ' εἶναι μὴ πλεῖον ἢ δέκα ἀνθρώπους συνευωχεῖσθαι. ἀθροισθέντων δὲ τῶν συσσιτούντων γίνεσθαι σπονδάς τε καὶ θυσίας θυημάτων τε καὶ λιβανωτοῦ. ἔπειτα ἐπὶ τὸ δεῖπνον χωρεῖν, ὡς

τους, κυρίως μέσα σε ιερά και, εάν όχι, σε παρόμοιους τόπους· και χρησιμοποιούσαν το χρόνο της συνεύρεσης για διδασκαλίες και μαθήσεις και για τη διόρθωση του χαρακτήρα τους.

97. Μετά από την ενασχόληση αυτή στρέφονταν προς την άσκηση των σωμάτων. Οι περισσότεροι έκαναν επαλείψεις με λάδι[78] και έτρεχαν, λιγότεροι ήταν αυτοί που ασκούνταν στην πάλη, μέσα σε κήπους και άλση, ενώ άλλοι έκαναν άλματα κρατώντας στα χέρια τους βάρη ή κινούσαν τα χέρια τους ρυθμικά προς ορισμένες κατευθύνσεις χάριν ασκήσεως[79], συνηθίζοντας να επιλέγουν τις καταλληλότερες ασκήσεις για την ενδυνάμωση των σωμάτων τους. Για το γεύμα τους χρησιμοποιούσαν ψωμί με μέλι ή κηρήθρα, ενώ κρασί κατά τη διάρκεια της ημέρας δεν έπιναν. Μετά το γεύμα ασχολούνταν με τα πολιτικά ζητήματα, με ζητήματα εξωτερικά και ζητήματα που αφορούσαν τους ξένους, σύμφωνα με την προσταγή των νόμων· και αυτό διότι ήθελαν να τα ρυθμίζουν όλα τα διοικητικά μετά το γεύμα. Και όταν έφθανε το δειλινό, εξορμούσαν πάλι σε περιπάτους, όχι όμως ένας-ένας όπως τον πρωινό περίπατο, αλλά δυο-δυο και τρεις-τρεις, φέρνοντας ξανά στη μνήμη τους τα μαθήματα και ασκούμενοι στις καλές ενασχολήσεις.

98. Μετά τον περίπατο, έκαναν λουτρό και, όταν τελείωναν, συναντιόνταν στα "συσσίτια"· τα "συσσίτια" είναι χώροι που δεν γευματίζουν μαζί περισσότεροι των δέκα ανθρώπων[80]. Αφού συγκεντρώνονταν λοιπόν όσοι λάμβαναν μέρος στα "συσσίτια", έκαναν σπονδές και θυσίες σφαγίων και λιβανωτού. Κατόπιν προχωρούσαν για το δείπνο, ώστε να έ-

*πρὸ ἡλίου δύσεως ἀποδεδειπνηκέναι. χρῆσθαι δὲ καὶ οἴνῳ
καὶ μάζῃ καὶ ἄρτῳ καὶ ὄψῳ καὶ λαχάνοις ἑφθοῖς τε καὶ ὠ-
μοῖς. παρατίθεσθαι δὲ κρέα ζῴων θυσίμων [ἱερείων], τῶν
δὲ θαλασσίων ὄψων σπανίως [χρῆσθαι]· εἶναι γάρ τινα
99 αὐτῶν δι' αἰτίας τινὰς οὐ χρήσιμα πρὸς τὸ χρῆσθαι. μετὰ
δὲ τόδε τὸ δεῖπνον ἐγίνοντο σπονδαί, ἔπειτα ἀνάγνωσις ἐ-
γίνετο. ἔθος δ' ἦν τὸν μὲν νεώτατον ἀναγινώσκειν, τὸν δὲ
πρεσβύτατον ἐπιστατεῖν ὃ δεῖ ἀναγινώσκειν καὶ ὡς δεῖ. ἐ-
πεὶ δὲ μέλλοιεν ἀπιέναι, σπονδὴν αὐτοῖς ἐνέχει ὁ οἰνοχόος,
σπεισάντων δὲ ὁ πρεσβύτατος παρήγγελλε τάδε· ἥμερον
φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν μήτε φθείρειν, ὡσαύτως
δὲ καὶ ζῷον, ὃ μὴ πέφυκε βλαβερὸν τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει,
100 μήτε βλάπτειν μήτε φθείρειν. ἔτι πρὸς τούτοις περί τε τοῦ
θείου καὶ περὶ τοῦ δαιμονίου καὶ περὶ τοῦ ἡρωικοῦ γένους
εὔφημόν τε καὶ ἀγαθὴν ἔχειν διάνοιαν, ὡσαύτως δὲ καὶ πε-
ρὶ γονέων τε καὶ εὐεργετῶν διανοεῖσθαι, νόμῳ τε βοηθεῖν
καὶ ἀνομίᾳ πολεμεῖν. τούτων δὲ ῥηθέντων ἀπιέναι ἕκαστον
εἰς οἶκον. ἐσθῆτι δὲ χρῆσθαι λευκῇ καὶ καθαρᾷ, ὡσαύτως δὲ
καὶ στρώμασι λευκοῖς τε καὶ καθαροῖς. εἶναι δὲ τὰ στρώ-
ματα ἱμάτια λινᾶ· κῳδίοις γὰρ οὐ χρῆσθαι. περὶ δὲ θήραν
οὐ δοκιμάζειν καταγίνεσθαι, οὐδὲ χρῆσθαι τοιούτῳ γυμνα-
σίῳ. τὰ μὲν οὖν ἐφ' ἡμέρᾳ ἑκάστῃ τῷ πλήθει τῶν ἀνδρῶν
παραδιδόμενα εἴς τε τροφὴν καὶ τὴν τοῦ βίου ἀναγωγὴν*

χουν τελειώσει το φαγητό πριν από τη δύση του ήλιου. Χρησιμοποιούσαν κρασί και κριθαρένιες πίτες και ψωμί και εδέσματα και λαχανικά, βρασμένα και ωμά· παρέθεταν επίσης κρέας [ιερών] ζώων που επιτρεπόταν να θυσιάσουν. Θαλάσσια όμως εδέσματα σπάνια [χρησιμοποιούσαν]· γιατί είναι κάποια από αυτά, που για κάποιες αιτίες δεν τα θεωρούσαν κατάλληλα προς χρήση.

99. Μετά από το δείπνο, γίνονταν σπονδές και ακολουθούσε ανάγνωση. Υπήρχε μάλιστα η συνήθεια ο νεότερος να διαβάζει και ο μεγαλύτερος να επιβλέπει τι και πώς ο νέος πρέπει να διαβάζει. Όταν τώρα επρόκειτο να αποχωρήσουν, ο οινοχόος έκανε σπονδή για χάρη τους και, όταν την ολοκλήρωναν, ο μεγαλύτερος παρήγγελλε τα εξής: "να μην βλάπτεται ούτε να φθείρεται ήμερο φυτό και καρποφόρο· παρομοίως, να μην βλάπτεται ούτε να σκοτώνεται ζώο που δεν είναι από τη φύση του βλαβερό για το ανθρώπινο γένος.

100. Επιπλέον να έχουν ευνοϊκό και καλοπροαίρετο τρόπο σκέψης αναφορικά με το θείο, το δαιμόνιο και το ηρωικό γένος[81]· και να σκέφτονται με τον ίδιο τρόπο για τους γονείς και τους ευεργέτες, να υπηρετούν το νόμο και να καταπολεμούν την παρανομία. Αφού λοιπόν λέγονται αυτά, ο καθένας να πήγαινει στο σπίτι του. Να φορούν λευκή και καθαρή εσθήτα, και να χρησιμοποιούν λευκά και καθαρά στρώματα. Τα στρώματα και τα υφάσματα να είναι λινά[82]· και να μην χρησιμοποιούνται προβιές. Να μην δοκιμάζουν να ασχοληθούν με το κυνήγι, ούτε να ενασχολούνται με τέτοια άσκηση." Παρόμοια με αυτά ήταν λοιπόν όσα καθημερινά παραδίδονταν στο πλήθος των Πυθαγορείων για την τροφή και τον τρόπο

τοιαῦτα ἦν.

101 *Παραδίδοται δὲ καὶ ἄλλος τρόπος παιδεύσεως διὰ τῶν Πυθαγορικῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν εἰς τὸν βίον καὶ τὰς ἀνθρωπίνας ὑπολήψεις διατεινουσῶν, ἀφ᾿ ὧν ὀλίγας ἐκ πολλῶν παραθήσομαι. παρήγγελλον γὰρ ἐκ φιλίας ἀληθινῆς ἐξαιρεῖν ἀγῶνά τε καὶ φιλονεικίαν, μάλιστα μὲν ἐκ πάσης, εἰ δυνατόν, εἰ δὲ μή, ἔκ γε τῆς πατρικῆς καὶ καθόλου ἐκ τῆς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας. τὸ γὰρ διαγωνίζεσθαι ἢ διαφιλονεικεῖν πρὸς τοὺς τοιούτους ἐμπεσούσης ὀργῆς ἢ ἄλλου τινὸς τοιούτου πάθους οὐ σωτήριον τῆς ὑπαρχούσης φιλίας. ἔφασαν δὲ δεῖν ὡς ἐλαχίστας ἀμυχάς τε καὶ ἑλκώσεις ἐν ταῖς φιλίαις ἐγγίνεσθαι· τοῦτο δὲ γίνεσθαι, ἂν ἐπίστωνται εἴκειν καὶ κρατεῖν ὀργῆς ἀμφότεροι μέν, μᾶλλον μέντοι ὁ νεώτερός τε καὶ τῶν εἰρημένων τάξεων ἔχων ἡνδήποτε. τὰς ἐπανορθώσεις τε καὶ νουθετήσεις, ἃς δὴ πεδαρτάσεις ἐκάλουν ἐκεῖνοι, μετὰ πολλῆς εὐφημίας τε καὶ εὐλαβείας ᾤοντο δεῖν γίνεσθαι πα-*

της φροντίδας του βίου.

22

101. Η παράδοση μάλιστα μας δίδει και άλλον τρόπο εκπαίδευσης, με τις "Πυθαγορικές αποφάσεις"[83], που αποβλέπουν στην επανόρθωση του βίου και της αντίληψης της ανθρώπινης κατανόησης, από τις οποίες θα παραθέσω μερικές από τις πολλές που υπάρχουν. Οι αποφάσεις λοιπόν αυτές παρήγγελλαν να αποφεύγονται από την αληθινή φιλία οι αγώνες*[84] και οι φιλονικίες, αν είναι δυνατόν από κάθε τύπο της, και, αν όχι, τουλάχιστον από την πατρική φιλία και γενικά από τη φιλία προς τους μεγαλυτέρους· παρομοίως, και από τη φιλία που αφορά τους ευεργέτες. Διότι το να ανταγωνίζονται με τέτοιους φίλους ή το να φιλονικούν με αυτούς, όταν καταβάλλονται από οργή ή κάποιο άλλο παρόμοιο πάθος, δεν είναι σωτήριο για την υπάρχουσα φιλία. Έλεγαν επίσης ότι στις φιλίες πρέπει να προκαλούνται όσο το δυνατόν λιγότερες γρατσουνιές και τραύματα. Αυτό μάλιστα μπορεί να επιτευχθεί, όταν γνωρίζουν να υποχωρούν και να συγκρατούν την οργή τους και οι δύο πλευρές, κυρίως όμως ο νεότερος και αυτός που ανήκει σε οποιαδήποτε από τις ανώτερες τάξεις. Οι επανορθώσεις και οι νουθετήσεις αυτές, που οι Πυθαγόρειοι τις αποκαλούσαν "πεδαρτάσεις"[85], θεωρούνταν ότι πρέπει να γίνονται από τους μεγαλυτέρους προς τους νεοτέρους με με-

* οι διχόνοιες.

ρὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῖς νεωτέροις, καὶ πολὺ ἐμφαίνεσθαι ἐν τοῖς νουθετοῦσι τὸ κηδεμονικόν τε καὶ οἰκεῖον· οὕτω γὰρ
102 εὐσχήμονά τε γίνεσθαι καὶ ὠφέλιμον τὴν νουθέτησιν. ἐκ φιλίας μηδέποτε ἐξαιρεῖν πίστιν μήτε παίζοντας μήτε σπουδάζοντας· οὐ γὰρ ἔτι ῥᾴδιον εἶναι διυγιᾶναι τὴν ὑπάρχουσαν φιλίαν, ὅταν ἅπαξ παρεμπέσῃ τὸ ψεῦδος εἰς τὰ τῶν φασκόντων φίλων εἶναι ἤθη. φιλίαν μὴ ἀπογινώσκειν ἀτυχίας ἕνεκα ἢ ἄλλης τινὸς ἀδυναμίας τῶν εἰς τὸν βίον ἐμπιπτουσῶν, ἀλλὰ μόνην εἶναι δόκιμον ἀπόγνωσιν φίλου τε καὶ φιλίας τὴν γινομένην διὰ κακίαν μεγάλην τε καὶ ἀνεπανόρθωτον. τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ τύπος ἦν τῆς διὰ τῶν ἀποφάσεων παρ' αὐτοῖς γινομένης ἐπανορθώσεως, εἴς τε πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ ὅλον τὸν βίον διατείνων.

103 Ἀναγκαιότατος δὲ παρ' αὐτῷ τρόπος διδασκαλίας ὑπῆρχε καὶ ὁ διὰ τῶν συμβόλων. ὁ γὰρ χαρακτὴρ οὗτος καὶ παρ' Ἕλλησι μὲν σχεδὸν ἅπασιν ἅτε παλαιότροπος ὢν ἐσπουδάζετο, ἐξαιρέτως δὲ παρ' Αἰγυπτίοις ποικιλώτατα ἐπρεσβεύετο. κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ παρὰ Πυθαγόρᾳ μεγάλης σπουδῆς ἐτύγχανεν, εἴ τις διαρθρώσειε σαφῶς τὰς τῶν

γάλη οσιότητα και ευλάβεια, και να γίνεται πολύ φανερός, σε αυτούς που νουθετούνται, ο προστατευτικός και οικείος χαρακτήρας της νουθεσίας· διότι μονάχα έτσι η νουθεσία μπορεί να καταστεί κόσμια και ωφέλιμη.

102. Ποτέ να μην εξαιρεί κάποιος από τη φιλία την εμπιστοσύνη, ούτε στα αστεία ούτε στα σοβαρά· επειδή, από τη στιγμή που θα παρεισφρύσει το ψεύδος στους χαρακτήρες των θεωρούμενων φίλων, δεν είναι πλέον εύχολο να εξυγιανθεί η υπάρχουσα φιλία. Να μην απαρνείται κάποιος τη φιλία εξαιτίας κάποιας ατυχίας ή κάποιας άλλης αδυναμίας από αυτές που προκύπτουν στη ζωή, αλλά η μοναδική επιτρεπτή απάρνηση φίλου και φιλίας να είναι αυτή που προκύπτει από μεγάλη και ανεπανόρθωτη κακία. Τέτοιος ήταν ο τρόπος της επανόρθωσης που εφάρμοζαν οι Πυθαγόρειοι μέσω των "αποφάσεων", ο οποίος αφορά όλες τις αρετές και ολόκληρη τη ζωή.

23

Πέραν από αυτό όμως, υπήρχε και ο απόλυτα αναγκαίος τρόπος διδασκαλίας μέσω των συμβόλων.

103. Διότι ο τρόπος αυτός χρησιμοποιούνταν από όλους σχεδόν τους Έλληνες, και ήταν πολύ παλιός. Οι Αιγύπτιοι, μάλιστα, τον χρησιμοποιούσαν ευρέως, και με ποικίλους τρόπους. Κατά τον ίδιο τρόπο, δινόταν μεγάλη σημασία και από την πλευρά του Πυθαγόρα, στο να κατόρθωνε κάποιος να συνταιριάσει με σαφήνεια τις φαινομενικές εκδοχές με τις α-

Πυθαγορικῶν συμβόλων ἐμφάσεις καὶ ἀπορρήτους ἐννοίας, ὅσης ὀρθότητος καὶ ἀληθείας μετέχουσιν ἀποκαλυφθεῖσαι καὶ τοῦ αἰνιγματώδους ἐλευθερωθεῖσαι τύπου, προσοικειωθεῖσαι δὲ κατὰ ἁπλῆν καὶ ἀποίκιλον παράδοσιν ταῖς τῶν φιλοσόφων τούτων μεγαλοφυΐαις καὶ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην
104 *ἐπίνοιαν θεωθεῖσι. καὶ γὰρ οἱ ἐκ τοῦ διδασκαλείου τούτου, μάλιστα δὲ οἱ παλαιότατοι καὶ αὐτῷ συγχρονίσαντες καὶ μαθητεύσαντες τῷ Πυθαγόρᾳ πρεσβύτῃ νέοι, Φιλόλαός τε καὶ Εὔρυτος καὶ Χαρώνδας καὶ Ζάλευκος καὶ Βρύσων, Ἀρχύτας τε ὁ πρεσβύτερος καὶ Ἀρισταῖος καὶ Λῦσις καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ζάμολξις καὶ Ἐπιμενίδης καὶ Μίλων, Λεύκιππός τε καὶ Ἀλκμαίων καὶ Ἵππασος καὶ Θυμαρίδας καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς ἅπαντες, πλῆθος ἐλλογίμων καὶ ὑπερφυῶν ἀνδρῶν, τάς τε διαλέξεις καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίας καὶ τοὺς ὑπομνηματισμούς τε καὶ ὑποσημειώσεις καὶ αὐτὰ ἤδη τὰ συγγράμματα καὶ ἐκδόσεις πάσας, ὧν τὰ πλείονα μέχρι καὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων διασῴζεται, οὐ τῇ κοινῇ καὶ δημώδει καὶ δὴ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εἰωθυίᾳ λέξει συνετὰ ἐποιοῦντο ἐξ ἐπιδρομῆς τοῖς ἀκούουσι, πειρώμενοι εὐπαρακολούθητα τὰ φραζόμενα ὑπ' αὐτῶν τίθεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὴν νενομοθετημένην αὐτοῖς ὑπὸ Πυθαγόρου ἐχεμυθίαν θείων μυστηρίων καὶ πρὸς τοὺς ἀτελέστους ἀπορρήτων τρόπων ἥπτοντο καὶ διὰ συμβόλων ἐπέσκεπον τὰς πρὸς ἀλλήλους διαλέξεις ἢ συγγραφάς.*

πόρρητες έννοιες των Πυθαγορικών συμβόλων και να αποκαλύψει πόση ορθότητα και αλήθεια έχουν, επιλύοντας την αινιγματική τους μορφή. Με τον τρόπον αυτό, δηλαδή με απλή και απέριττη διδασκαλία, καθιστούσε οικείες τις μεγάλες αυτές εμπνεύσεις των φιλοσόφων, οι οποίοι είχαν θεϊκά χαρακτηριστικά, πολύ περισσότερα από αυτά της ανθρώπινης διάνοιας.

104. Διότι οι προερχόμενοι από το διδασκαλείο αυτό, και μάλιστα οι πιο παλιοί, και οι σύγχρονοι με τον Πυθαγόρα, και οι νέοι που μαθήτευσαν στον γέροντα Πυθαγόρα, ο Φιλόλαος[86], ο Εύρυτος[87], ο Χαρώνδας[88], ο Ζάλευκος[89], ο Βρύσων[90], ο Αρχύτας ο πρεσβύτερος[91], ο Αρισταίος[92], ο Λύσις[93], ο Εμπεδοκλής[94], ο Ζάμολξις[95], ο Επιμενίδης[96], ο Μίλων[97], ο Λεύκιππος[98], ο Αλκμέων[99], ο Ίππασος[100], ο Θυμαρίδης[101], και όλοι οι άλλοι που ήταν σαν αυτούς, πλήθος λογίων και μεγαλοφυών ανδρών, τις διαλέξεις, τις συνομιλίες που είχαν μεταξύ τους, τους υπομνηματισμούς, τις υποσημειώσεις και αυτά ακόμη τα συγγράμματα και όλες τις εκδόσεις, από τις οποίες σώζονται τα περισσότερα μέχρι τις μέρες μας, δεν τα έκαναν στην κοινή και στη δημώδη και μάλιστα στη συνηθισμένη σε όλους τους άλλους γλώσσα, για να μην είναι ευνόητα από τον κάθε περαστικό που ήθελε να ακούσει, και διότι δεν ήθελαν να καταστήσουν τα όσα έλεγαν εύκολα προς παρακολούθηση. Και μάλιστα, σύμφωνα με το νόμο της εχεμύθειας των θείων μυστηρίων που θεσπίστηκε για αυτούς από τον Πυθαγόρα, χρησιμοποιούσαν τρόπους απόρρητους και προς τους αμύητους, και προστάτευαν μέσω "συμβόλων"[102] τις μεταξύ τους διαλέξεις και τις συγγραφές.

105 *Καὶ εἰ μή τις αὐτὰ τὰ σύμβολα ἐκλέξας διαπτύξειε καὶ ἀμώκῳ ἐξηγήσει <περιλάβοι>, γελοῖα ἂν καὶ γραώδη δόξειε τοῖς ἐντυγχάνουσι τὰ λεγόμενα, λήρου μεστὰ καὶ ἀδολεσχίας. ἐπειδὰν μέντοι κατὰ τὸν τῶν συμβόλων τούτων τρόπον διαπτυχθῇ καὶ φανὰ καὶ εὐαγῆ ἀντὶ σκοτεινῶν τοῖς πολλοῖς γένηται, θεοπροπίοις καὶ χρησμοῖς τισι τοῦ Πυθίου ἀναλογεῖ καὶ θαυμαστὴν ἐκφαίνει διάνοιαν, δαιμονίαν τε ἐπίπνοιαν ἐμποιεῖ τοῖς νενοηκόσι τῶν φιλολόγων. οὐ χεῖρον δὲ ὀλίγων μνημονεῦσαι ἕνεκα τοῦ σαφέστερον γενέσθαι τὸν τύπον τῆς διδασκαλίας. "ὁδοῦ πάρεργον οὔτε εἰσιτέον εἰς ἱερὸν οὔτε προσκυνητέον τὸ παράπαν, οὐδ᾽ εἰ πρὸς ταῖς θύραις αὐταῖς παριὼν γένοιο. ἀνυπόδητος θύε καὶ προσκύνει. τὰς λεωφόρους ὁδοὺς ἐκκλίνων διὰ τῶν ἀτραπῶν βάδιζε. περὶ Πυθαγορείων ἄνευ φωτὸς μὴ λάλει." τοιοῦτος, ὡς ἐν τύποις εἰπεῖν, ὁ τρόπος ἦν αὐτοῦ τῆς διὰ συμβόλων διδασκαλίας.*

105. Αν βέβαια κάποιος αναγνωρίζοντας τα σύμβολα αυτά δεν τα ερμηνεύσει και δεν τα <λάβει> σοβαρά υπόψη, θα φανούν στους τυχαίους ακροατές γελοία και γραιώδη*, γεμάτα φλυαρία και ελαφρότητα. Όταν όμως ερμηνευθούν με τον τρόπο των ίδιων των συμβόλων, από σκοτεινά θα γίνουν στους πολλούς και φανερά και κατανοητά. Ομοιάζουν μάλιστα με προφητείες και με κάποιους χρησμούς του Πυθίου Απόλλωνος· φανερώνουν θαυμαστή ευστροφία και προκαλούν δαιμονική έμπνευση στους εραστές του λόγου που τα έχουν κατανοήσει. Δεν θα ήταν μάλιστα πολύ κακό να μνημονεύαμε μερικά, για να καταστεί σαφέστερος ο τύπος της διδασκαλίας: "Δεν είναι καθόλου πρέπον να πηγαίνεις στο ιερό και να προσκυνάς ευκαιριακά**, ούτε ακόμη να βρίσκεσαι κοντά σε πόρτες όταν περπατάς. Να θυσιάζεις και να προσκυνάς χωρίς υποδήματα. Να βαδίζεις από τα μονοπάτια, αποφεύγοντας τους πολυσύχναστους δρόμους. Να μην μιλάς για πυθαγόρεια ζητήματα, όταν δεν έχει φως." Τέτοιος, για να μιλήσουμε τυπικά, ήταν ο τρόπος διδασκαλίας του Πυθαγόρα μέσω των συμβόλων.

---

* παράλογες ιστορίες γριών, γεμάτες α-νόητες και ά-σκοπες κουβέντες.

** θεωρώντας το δευτερεύουσας σημασίας, κάνοντάς το ως πάρεργο.

106 *Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ τροφὴ μεγάλα συμβάλλεται πρὸς τὴν ἀ-*
ρίστην παιδείαν, ὅταν καλῶς καὶ τεταγμένως γίγνηται,
σκεψώμεθα τίνα καὶ περὶ ταύτην ἐνομοθέτησε. τῶν δὴ
βρωμάτων καθόλου τὰ τοιαῦτα ἀπεδοκίμαζεν, ὅσα πνευ-
ματώδη καὶ ταραχῆς αἴτια, τὰ δ᾽ ἐναντία ἐδοκίμαζέ τε καὶ
χρῆσθαι ἐκέλευεν, ὅσα τὴν τοῦ σώματος ἕξιν καθίστησί τε
καὶ συστέλλει· ὅθεν ἐνόμιζεν εἶναι καὶ τὴν κέγχρον ἐπιτη-
δείαν εἰς τροφήν. καθόλου δὲ ἀπεδοκίμαζε καὶ τὰ τοῖς θεοῖς
ἀλλότρια ὡς ἀπάγοντα ἡμᾶς τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς οἰκειώ-
σεως. κατ᾽ ἄλλον δὲ αὖ τρόπον καὶ τῶν νομιζομένων εἶναι
ἱερῶν σφόδρα ἀπέχεσθαι παρήγγελλεν ὡς τιμῆς ἀξίων ὄν-
των, ἀλλ᾽ οὐχὶ τῆς κοινῆς καὶ ἀνθρωπίνης χρήσεως, καὶ
ὅσα δὲ εἰς μαντικὴν ἐνεπόδιζεν ἢ πρὸς καθαρότητα τῆς ψυ-
107 *χῆς καὶ ἁγνείαν ἢ πρὸς σωφροσύνης καὶ ἀρετῆς ἕξιν, πα-*
ρῄνει φυλάττεσθαι. καὶ τὰ πρὸς εὐάγειαν δὲ ἐναντίως ἔ-
χοντα καὶ ἐπιθολοῦντα τῆς ψυχῆς τάς τε ἄλλας καθαρότη-
τας καὶ τὰ ἐν τοῖς ὕπνοις φαντάσματα παρῃτεῖτο. κοινῶς
μὲν οὖν ταῦτα ἐνομοθέτησε περὶ τροφῆς, ἰδίᾳ δὲ τοῖς θεω-
ρητικωτάτοις τῶν φιλοσόφων καὶ ὅτι μάλιστα ἀκροτάτοις

24

106. Ας εξετάσουμε τώρα τι νομοθέτησε και για την τροφή, επειδή και η τροφή συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην άριστη παιδεία, όταν παρέχεται με ορθό τρόπο και σε καθορισμένα χρονικά διαστήματα. Από όλες λοιπόν τις τροφές αποδοκίμαζε όσες προκαλούν φούσκωμα και διαταραχή, ενώ αντιθέτως δοκίμαζε και παρότρυνε να χρησιμοποιούνται όσες αποκαθιστούν τη σωματική ευεξία και περιστέλλουν το στομάχι*[103]· για το λόγο αυτό θεωρούσε ότι και το κεχρί** είναι κατάλληλο για τροφή. Αποδοκίμαζε επίσης και όλα όσα ήταν ξένα προς τους θεούς, θεωρώντας ότι μας απομακρύνουν από την εξοικείωση με αυτούς. Για άλλον πάλι λόγο, παρήγγελλε να απέχουμε από αυτά που θεωρούμε υπερβολικά ιερά καθώς, ενώ είναι άξια τιμής, δεν είναι για κοινή και ανθρώπινη χρήση. Επίσης, δεν επέτρεπε όσα σχετίζονται με την μαντική, και παραινούσε να διαφυλάττονται όσα αφορούν την καθαρότητα της ψυχής, την αγνότητα, τη σωφροσύνη και τη συνήθεια της αρετής.

107. Απέτρεπε ακόμη όσα διάκεινται δυσμενώς προς την αγνότητα και την καθαρότητα της ψυχής, όπως επίσης και τα όνειρα. Ενώ όμως δημόσια νομοθέτησε τα παραπάνω σχετικά με τη διατροφή, κατ' ιδίαν για τους πιο θεωρητικούς, και μάλιστα τους πιο σημαντικούς από τους φιλοσόφους, αφαίρε-

---

* δεν προκαλούν φούσκωμα.

** είδος δημητριακού.

καθάπαξ περιήρει τὰ περιττὰ καὶ ἄδικα τῶν ἐδεσμάτων, μήτε ἔμψυχον μηδὲν μηδέποτε ἐσθίειν εἰσηγούμενος μήτε οἶνον ὅλως πίνειν μήτε θύειν ζῷα θεοῖς μήτε καταβλάπτειν
108 *μηδ᾽ ὁτιοῦν αὐτά, διασῴζειν δὲ καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ δικαιοσύνην ἐπιμελέστατα. καὶ αὐτὸς οὕτως ἔζησεν, ἀπεχόμενος τῆς ἀπὸ τῶν ζῴων τροφῆς καὶ τοὺς ἀναιμάκτους βωμοὺς προσκυνῶν, καὶ ὅπως μηδὲ ἄλλοι ἀναιρήσωσι τὰ ὁμοφυῆ πρὸς ἡμᾶς ζῷα προθυμούμενος, τά τε ἄγρια ζῷα σωφρονίζων μᾶλλον καὶ παιδεύων διὰ λόγων καὶ ἔργων, ἀλλ᾽ οὐχὶ διὰ κολάσεως καταβλάπτων. ἤδη δὲ καὶ τῶν πολιτικῶν τοῖς νομοθέταις προσέταξεν ἀπέχεσθαι τῶν ἐμψύχων· ἅτε γὰρ βουλομένους ἄκρως δικαιοπραγεῖν ἔδει δήπου μηδὲν ἀδικεῖν τῶν συγγενῶν ζῴων. ἐπεὶ πῶς ἂν ἔπεισαν δίκαια πράττειν τοὺς ἄλλους αὐτοὶ ἁλισκόμενοι ἐν πλεονεξίᾳ; συγγενικὴ δ᾽ ἡ τῶν ζῴων μετοχή, ἅπερ διὰ τὴν τῆς ζωῆς καὶ τῶν στοιχείων τῶν αὐτῶν κοινωνίαν καὶ τῆς ἀπὸ τούτων συνισταμένης συγκράσεως ὡσανεὶ ἀδελφότητι πρὸς ἡ-*
109 *μᾶς συνέζευκται. τοῖς μέντοι ἄλλοις ἐπέτρεπέ τινων ζῴων ἅπτεσθαι, ὅσοις ὁ βίος μὴ πάνυ ἦν ἐκκεκαθαρμένος καὶ ἱερὸς καὶ φιλόσοφος· καὶ τούτοις χρόνον τινὰ ὥριζε τῆς ἀποχῆς ὡρισμένον. ἐνομοθέτησε δὲ τοῖς αὐτοῖς καρδίαν μὴ τρώγειν, ἐγκέφαλον μὴ ἐσθίειν, καὶ τούτων εἴργεσθαι πάντας τοὺς Πυθαγορικούς· ἡγεμονίαι γάρ εἰσι καὶ ὡσανεὶ ἐ-*

σε μια για πάντα τα περιττά και βλαβερά εδέσματα, εισηγούμενος να μην τρώνε ποτέ έμψυχο, ούτε να πίνουν ποτέ κρασί, ούτε να θυσιάζουν ζώα στους θεούς, ούτε καν να τα βλάπτουν, αλλά να τα διασώζουν με μεγάλη επιμέλεια και με την ανάλογη δικαιοσύνη.

108. Ο ίδιος εξάλλου έζησε με τον ίδιο τρόπο, απέχοντας από τις ζωικές τροφές, προσκυνώντας τους αναίμακτους βωμούς, και προτρέποντάς μας να μην σκοτώνουμε τα ζώα που έχουν την ίδια φύση με εμάς· τα άγρια ζώα μάλλον τα ημέρευε και τα εκπαίδευε με λόγια και έργα, παρά τα έβλαπτε με τιμωρίες. Ακόμη, από το σύνολο των δημόσιων λειτουργών, στους νομοθέτες δωσε εντολή να απέχουν από τα έμψυχα· επειδή εκείνοι που επιθυμούσαν να είναι ακριβοδίκαιοι έπρεπε να μην αδικούν καθόλου τα συγγενικά με αυτούς ζώα. Διότι, πώς θα έπειθαν τους υπόλοιπους ανθρώπους ότι πράττουν δίκαια, εάν αυτοί κυριεύονταν από πλεονεξία; Ο λόγος είναι ότι η κοινωνία των ζώων παρουσιάζει κοινά στοιχεία με αυτήν των ανθρώπων· και αυτό διότι τα ζώα, εξαιτίας της συμμετοχής τους στη ζωή και στα ίδια στοιχεία, και εξαιτίας της σύμμειξης που προκύπτει από τα πιο πάνω, έχουν συνενωθεί μαζί μας σαν σε αδελφότητα.

109. Σε άλλους ωστόσο επέτρεπε να τρώνε κρέας από κάποια ζώα –σε όσους ο βίος δεν είχε καθαρθεί επαρκώς και δεν ήταν ούτε ιερός ούτε φιλοσοφημένος. Και σε αυτούς όμως καθόριζε κάποιο συγκεκριμένο χρόνο αποχής. Έθεσε επίσης νόμο σε αυτούς να μην τρώνε καρδιά, ούτε μυαλά, και μάλιστα να απέχουν όλοι οι Πυθαγόρειοι από αυτά, επειδή αποτελούν κέντρα ελέγχου και, κατά κάποιον τρόπο, όργανα διαμεσο-

πιβάθραι καὶ ἕδραι τινὲς τοῦ φρονεῖν καὶ τοῦ ζῆν. ἀφωσιοῦτο δὲ αὐτὰ διὰ τὴν τοῦ θείου λόγου φύσιν. οὕτως καὶ μαλάχης εἴργεσθαι ἐκέλευεν, ὅτι πρώτη ἄγγελος καὶ σημάντρια συμπαθείας οὐρανίων πρὸς ἐπίγεια. καὶ μελανούρου δὲ ἀπέχεσθαι παρήγγελλε· χθονίων γάρ ἐστι θεῶν. καὶ ἐρυθρῖνον μὴ προσλαμβάνειν δι' ἕτερα τοιαῦτα αἴτια. καὶ "κυάμων ἀπέχου" διὰ πολλὰς ἱεράς τε καὶ φυσικὰς καὶ εἰς τὴν ψυχὴν ἀνηκούσας αἰτίας. καὶ ἄλλα τοιαῦτα διεθεσμοθέτησε τούτοις ὅμοια, καὶ διὰ τῆς τροφῆς ἀρχόμενος εἰς ἀρετὴν ὁδηγεῖν τοὺς ἀνθρώπους.

110 Ὑπελάμβανε δὲ καὶ τὴν μουσικὴν μεγάλα συμβάλλεσθαι πρὸς ὑγείαν, ἄν τις αὐτῇ χρῆται κατὰ τοὺς προσήκοντας τρόπους. εἰώθει γὰρ οὐ παρέργως τῇ τοιαύτῃ χρῆσθαι καθάρσει· τοῦτο γὰρ δὴ καὶ προσηγόρευε τὴν διὰ τῆς μουσικῆς ἰατρείαν. ἥπτετο δὲ περὶ τὴν ἐαρινὴν ὥραν τῆς τοιαύτης μελῳδίας· ἐκάθιζε γὰρ ἐν μέσῳ τινὰ λύρας ἐφαπτόμενον, καὶ κύκλῳ ἐκαθέζοντο οἱ μελῳδεῖν δυνατοί, καὶ οὕτως ἐκείνου κρούοντος συνῇδον παιῶνάς τινας, δι' ὧν εὐφραίνεσθαι καὶ ἐμμελεῖς καὶ ἔνρυθμοι γίνεσθαι ἐδόκουν. χρῆσθαι δ' αὐτοὺς καὶ κατὰ τὸν ἄλλον χρόνον τῇ μουσικῇ ἐν ἰα-

λάβησης και βάσεις της φρόνησης και της ζωής· επιπλέον τα θεωρούσε εξαγνισμένα χάρη στη φύση του θείου λόγου. Παρομοίως, διέταξε να απέχουν και από την μολόχα[104], επειδή ήταν η πρώτη αγγελιοφόρος και αυτή που έδιδε σημάδια της συμπάθειας των θεών προς τους ανθρώπους. Επίσης, παρήγγελλε να απέχουν από τα μελανούρια[105], διότι ανήκουν στους χθόνιους θεούς. Ούτε λυθρίνι[106] να δοκιμάζουν, για άλλους παρόμοιους λόγους[107]. Και έλεγε "να απέχουν από τα κουκιά" για πολλές ιερές, φυσικές και ψυχολογικές αιτίες[108]. Θεσμοθέτησε, επίσης, και άλλα παρόμοια με αυτά και, κάνοντας αρχή από την τροφή, επιχειρούσε να οδηγήσει τους ανθρώπους στην αρετή.

25

110. Επιπλέον, θεωρούσε ότι και η μουσική συμβάλλει κατά πολύ στην υγεία, αν κάποιος τη χρησιμοποιεί με τους ορθούς τρόπους. Διότι συνήθιζε να κάνει χρήση αυτού του καθαρμού με σοβαρότητα, και μάλιστα για τον λόγο αυτόν τον αποκαλούσε "νοσηλεία μέσω της μουσικής", και καταπιανόταν με αυτήν την καθαρτήρια μελωδία κατά την άνοιξη. Έβαζε λοιπόν να κάθεται στο μέσο ένας που έπαιζε λύρα, και γύρω κάθονταν αυτοί που μπορούσαν να τραγουδούν. Έτσι, με εκείνον να παίζει τη λύρα, τραγουδούσαν κάποιους παιάνες, μέσω των οποίων ένιωθαν ότι ευφραίνονταν και γίνονταν καλοί στο τραγούδι και στο ρυθμό. Χρησιμοποιούσαν μάλιστα τη μουσική για την αποκατάσταση της υγείας, και κατά τον

111 τρείας τάξει, καὶ εἶναί τινα μέλη πρὸς τὰ ψυχῆς πεποιημένα πάθη, πρός τε ἀθυμίας καὶ δηγμούς, ἃ δὴ βοηθητικώτατα ἐπινενόητο, καὶ πάλιν αὖ ἕτερα πρός τε τὰς ὀργὰς καὶ πρὸς τοὺς θυμοὺς καὶ πρὸς πᾶσαν παραλλαγὴν τῆς τοιαύτης ψυχῆς, εἶναι δὲ καὶ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ἄλλο γένος μελοποιίας ἐξευρημένον. χρῆσθαι δὲ καὶ ὀρχήσεσιν. ὀργάνῳ δὲ χρῆσθαι λύρᾳ· τοὺς γὰρ αὐλοὺς ὑπελάμβανεν ὑβριστικόν τε καὶ πανηγυρικὸν καὶ οὐδαμῶς ἐλευθέριον τὸν ἦχον ἔχειν. χρῆσθαι δὲ καὶ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου λέξεσιν ἐξειλεγμέναις πρὸς ἐπανόρθωσιν ψυχῆς.

112 Λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων Πυθαγόρας μὲν σπονδειακῷ ποτὲ μέλει διὰ τοῦ αὐλητοῦ κατασβέσαι τοῦ Ταυρομενίτου μειρακίου μεθύοντος τὴν λύσσαν, νύκτωρ ἐπικωμάζοντος ἐρωμένῃ παρὰ ἀντεραστοῦ πυλῶνι, ἐμπιπράναι μέλλοντος· ἐξήπτετο γὰρ καὶ ἀνεζωπυρεῖτο ὑπὸ τοῦ Φρυγίου αὐλήματος. ὃ δὴ κατέπαυσε τάχιστα ὁ Πυθαγόρας. ἐτύγχανε δὲ αὐτὸς ἀστρονομούμενος ἀωρί· καὶ τὴν εἰς τὸν σπονδειακὸν μεταβολὴν ὑπέθετο τῷ αὐλητῇ, δι' ἧς ἀμελλητὶ κατασταλὲν κοσμίως οἴκαδε ἀπηλλάγη τὸ μειράκιον, πρὸ βραχέος μηδ' ἐφ' ὅσον οὖν ἀνασχόμενον μηδ' ἁπλῶς ὑπομεῖναν νουθεσίας ἐπιβολὴν παρ' αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ ἐμ-

υπόλοιπο χρόνο[109].

111. Υπήρχαν και κάποιες μελωδίες τις οποίες είχε επινοήσει ως εξαιρετικά βοηθητικές, για να αποκαθίστανται τα ψυχικά πάθη, οι απελπισίες και οι οξείς πόνοι. Άλλες πάλι μελωδίες τις επινοούσε για τις οργές, τους θυμούς και για κάθε παρέκκλιση της νοσούσας ψυχής. Υπάρχει επίσης και άλλο είδος μουσικής, που είχαν ανακαλύψει οι Πυθαγόρειοι, για τις επιθυμίες. Χρησιμοποιούσαν μάλιστα και την όρχηση[110]. Ως όργανο χρησιμοποιούσαν τη λύρα[111], διότι θεωρούσαν ότι ο αυλός είναι όργανο αλαζονικό και για τα πανηγύρια, και ότι δεν έχει ήχο που να απελευθερώνει τα ήθη[112]. Χρησιμοποιούσαν, ακόμη, και επιλεγμένους στίχους από τον Όμηρο και τον Ησίοδο, για να επανορθώνουν την ψυχή[113].

112. Λέγεται λοιπόν ότι ο Πυθαγόρας, και εμπράκτως κάποτε, με τη βοήθεια σπονδειακού μέλους[114] που έπαιξε κάποιος αυλητής, έσβησε τη λύσσα ενός μεθυσμένου νεαρού Ταυρομενίτου, ο οποίος κατά τη διάρκεια της νύχτας επιτέθηκε με δυνατές φωνές εναντίον της ερωμένης του στην πόρτα του αντεραστού του, σχεδιάζοντας να πυρπολήσει το σπίτι· και αυτό, επειδή βρισκόταν σε έξαψη και είχε ζωηρέψει εξαιτίας της φρυγικής μελωδίας στον αυλό[115]. Αυτό το πάθος λοιπόν θεράπευσε γρήγορα ο Πυθαγόρας, που έτυχε εκείνη τη στιγμή, σε ακατάλληλη ώρα, να ασχολείται με τους νόμους που διέπουν τα άστρα· είπε λοιπόν στον αυλητή να μετατρέψει τη φρυγική μελωδία σε σπονδειακή, με την οποία ο νεαρός, αφού ηρέμησε, επέστρεψε αμέσως και με κοσμιότητα στο σπίτι του, ενώ πριν από λίγο όχι μόνο δεν ανεχόταν από τον Πυθαγόρα ούτε νουθεσία, αλλά και με μανία και ύ-

πλήκτως ἀποσκορακίσαν τὴν τοῦ Πυθαγόρου συντυχίαν.
113 *Ἐμπεδοκλῆς δὲ σπασαμένου τὸ ξίφος ἤδη νεανίου τινὸς ἐπὶ τὸν αὐτοῦ ξενοδόχον Ἄγχιτον, ἐπεὶ δικάσας δημοσίᾳ τὸν τοῦ νεανίου πατέρα ἐθανάτωσε, καὶ ἀίξαντος, ὡς εἶχε συγχύσεως καὶ θυμοῦ, ξιφήρους παῖσαι τὸν τοῦ πατρὸς καταδικαστήν, ὡσανεὶ φονέα, Ἄγχιτον, μεθαρμοσάμενος ὡς εἶχε τὴν λύραν καὶ πεπαντικόν τι μέλος καὶ κατασταλτικὸν μεταχειρισάμενος εὐθὺς ἀνεκρούσατο τὸ*

νηπενθὲς ἄχολόν τε, κακῶν ἐπίληθον ἁπάντων

κατὰ τὸν ποιητήν, καὶ τόν τε ἑαυτοῦ ξενοδόχον Ἄγχιτον
114 *θανάτου ἐρρύσατο καὶ τὸν νεανίαν ἀνδροφονίας. ἱστορεῖται δ' οὗτος τῶν Ἐμπεδοκλέους γνωρίμων ὁ δοκιμώτατος ἔκτοτε γενέσθαι. ἔτι τοίνυν σύμπαν τὸ Πυθαγορικὸν διδασκαλεῖον τὴν λεγομένην ἐξάρτυσιν καὶ συναρμογὰν καὶ ἐπαφὰν ἐποιεῖτο, μέλεσί τισιν ἐπιτηδείοις εἰς τὰ ἐναντία πάθη περιάγον χρησίμως τὰς τῆς ψυχῆς διαθέσεις. ἐπί τε γὰρ εὐνὰς τρεπόμενοι τῶν μεθ' ἡμέραν ταραχῶν καὶ περιηχημάτων ἐξεκάθαιρον τὰς διανοίας ᾠδαῖς τισι καὶ μελῶν ἰδιώμασι καὶ ἡσύχους παρεσκεύαζον ἑαυτοῖς ἐκ τούτου καὶ*

βρεις είχε αρνηθεί να τον συναντήσει[116].

113. Όταν κάποιος νέος τράβηξε το ξίφος του εναντίον του Άγχιτου, οικοδεσπότη του Εμπεδοκλή –επειδή ο Άγχιτος δίκασε δημόσια και καταδίκασε τον πατέρα του νεαρού σε θάνατο– και συγχυσμένος και θυμωμένος όρμησε με το ξίφος στο χέρι να τον κτυπήσει, επειδή καταδίκασε τον πατέρα του σαν να ήταν αυτός ο φονιάς, ο Εμπεδοκλής, κρατώντας τη λύρα, αφού αναπροσάρμοσε τη μελωδία και χρησιμοποίησε κάποιο κατευναστικό και κατασταλτικό μέλος, αμέσως απάγγειλε το στίχο:

κρυφά βοτάνι στο κρασί που έπιναν τους ρίχνει
πόσβηνε πόνους και καημούς και τα πικρά φαρμάκια[117],

που μας λέει ο ποιητής*. Έτσι, γλίτωσε από το θάνατο και τον Άγχιτο που τον φιλοξενούσε και τον νέο από το έγκλημα της δολοφονίας ενός ανθρώπου.

114. Εξιστορείται μάλιστα ότι αυτός ο νέος από τότε έγινε ο πιο αξιόλογος από τους μαθητές του Εμπεδοκλή. Επιπλέον, ολόκληρη η Πυθαγορική Σχολή έκανε τη λεγόμενη "εξάρτυση"** και "συναρμογή" και "επαφή", οδηγώντας επωφελώς, με κάποια κατάλληλα μουσικά μέλη, τις διαθέσεις της ψυχής στα ενάντια πάθη. Και όταν τα μέλη πήγαιναν να κοιμηθούν, καθάριζαν το μυαλό τους από τις ταραχές της ημέρας και τους υπερβολικούς θορύβους με κάποιες ωδές και κάποια ιδιόμορφα μουσικά μέλη, εξασφαλίζοντας ηρεμία και

* ο Όμηρος.

** μουσική προετοιμασία.

ὀλιγονείρους τε καὶ εὐονείρους τοὺς ὕπνους, ἐξανιστάμενοί
τε ἐκ τῆς κοίτης νωχελίας πάλιν καὶ κάρους δι᾽ ἀλλοτρό-
πων ἀπήλλασσον ᾀσμάτων, ἔστι δὲ καὶ ὅτε ἄνευ λέξεως
μελισμάτων. <ἔστι> τε ὅπου καὶ πάθη καὶ νοσήματά τινα
ἀφυγίαζον, ὥς φασιν, ἐπᾴδοντες ὡς ἀληθῶς, καὶ εἰκὸς ἐν-
τεῦθέν ποθεν τοὔνομα τοῦτο εἰς μέσον παρεληλυθέναι, τὸ
τῆς ἐπῳδῆς. οὕτω μὲν οὖν πολυωφελεστάτην κατεστήσατο
115 Πυθαγόρας τὴν διὰ τῆς μουσικῆς τῶν ἀνθρωπίνων ἠθῶν τε
καὶ βίων ἐπανόρθωσιν. ἐπεὶ δὲ ἐνταῦθα γεγόναμεν ἀφη-
γούμενοι τὴν Πυθαγόρου παιδευτικὴν σοφίαν, οὐ χεῖρον
καὶ τὸ τούτῳ παρακείμενον ἐφεξῆς εἰπεῖν, ὅπως ἐξεῦρε τὴν
ἁρμονικὴν ἐπιστήμην καὶ τοὺς ἁρμονικοὺς λόγους. ἀρξώ-
μεθα δὲ μικρὸν ἄνωθεν.

Ἐν φροντίδι ποτὲ καὶ διαλογισμῷ συντεταμένῳ ὑπάρχων, εἰ ἄρα δύναιτο τῇ ἀκοῇ βοήθειάν τινα ὀργανικὴν ἐπινοῆσαι, παγίαν καὶ ἀπαραλόγιστον, οἵαν ἡ μὲν ὄψις διὰ τοῦ διαβήτου καὶ διὰ τοῦ κανόνος ἢ νὴ Δία διὰ διόπτρας ἔσχεν, ἡ δ᾽ ἁφὴ διὰ τοῦ ζυγοῦ ἢ διὰ τῆς τῶν μέτρων ἐπινοίας, παρά τι χαλκοτυπεῖον περιπατῶν ἔκ τινος δαιμονίου

ύπνο με λίγα και καλά όνειρα. Και όταν σηκώνονταν πάλι από το κρεβάτι, απαλλάσσονταν από τη νωχέλεια και την υπνηλία, ακούγοντας άσματα διαφορετικών μουσικών τρόπων* από τα βραδινά –κάποτε πάλι και μελωδίες χωρίς λόγια. Και <κάποτε>, όπως λένε, θεράπευαν και ψυχικά πάθη και σωματικά νοσήματα, σιγοτραγουδώντας μαγικές λέξεις, και πιθανώς από εδώ κάπου να έχει προέλθει ο γνωστός όρος "επωδή"[118]. Έτσι λοιπόν ο Πυθαγόρας κατέστησε εξαιρετικά ωφέλιμη την επανόρθωση του ανθρώπινου χαρακτήρα και της ζωής μέσω της μουσικής.

115. Αφού φτάσαμε ως εδώ διηγούμενοι την παιδευτική σοφία του Πυθαγόρα, δεν είναι κακό να αναφέρουμε στη συνέχεια και το σχετικό με αυτήν, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο ο Πυθαγόρας ανακάλυψε την αρμονική επιστήμη και τους αρμονικούς λόγους. Ας πάμε όμως λίγο πιο πίσω.

26

Ο Πυθαγόρας κάποτε μελετούσε και βρισκόταν σε παρατεταμένο διαλογισμό, μήπως και κατόρθωνε είτε να επινοήσει κάποιο όργανο βοηθητικό της ακοής, ακριβές και επιστημονικό, όπως η όραση είχε το διαβήτη και τον κανόνα ή, μα τον Δία, τη διόπτρα –και η αφή τον ζυγό– είτε να οδηγηθεί στην επινόηση των μέτρων. Περπατώντας λοιπόν κοντά σε ένα σι-

---

* διαφορετικών κλιμάκων και ρυθμών.

*συντυχίας ἐπήχουσε ῥαιστήρων σίδηρον ἐπ' ἄκμονι ῥαιόν-
των καὶ τοὺς ἤχους παραμὶξ πρὸς ἀλλήλους <συμφωνοτά-
τους> ἀποδιδόντων, πλὴν μιᾶς συζυγίας. ἐπεγίνωσκε δ' ἐν
αὐτοῖς τήν τε διὰ πασῶν τήν τε διὰ πέντε καὶ τὴν διὰ τεσ-
σάρων συνῳδίαν, τὴν δὲ μεταξύτητα τῆς τε διὰ τεσσάρων
καὶ τῆς διὰ πέντε ἀσύμφωνον μὲν ἑώρα αὐτὴν καθ' ἑαυτήν,*
116 *συμπληρωτικὴν δὲ ἄλλως τῆς ἐν αὐτοῖς μειζονότητος. ἄ-
σμενος δὴ ὡς κατὰ θεὸν ἀνυομένης αὐτῷ τῆς προθέσεως
εἰσέδραμεν εἰς τὸ χαλκεῖον, καὶ ποικίλαις πείραις παρὰ τῶν
ἐν τοῖς ῥαιστῆρσιν ὄγκων εὑρὼν τὴν διαφορὰν τοῦ ἤχου,
ἀλλ' οὐ παρὰ τὴν τῶν ῥαιόντων βίαν οὐδὲ παρὰ τὰ σχή-
ματα τῶν σφυρῶν οὐδὲ παρὰ τὴν τοῦ ἐλαυνομένου σιδήρου
μετάθεσιν, σηκώματα ἀκριβῶς ἐκλαβὼν καὶ ῥοπὰς ἰσαιτά-
τας τῶν ῥαιστήρων πρὸς ἑαυτὸν ἀπηλλάγη, καὶ ἀπό τινος
ἑνὸς πασσάλου διὰ γωνίας ἐμπεπηγότος τοῖς τοίχοις, ἵνα
μὴ κἀκ τούτου διαφορά τις ὑποφαίνηται ἢ ὅλως ὑπονοῆται
πασσάλων ἰδιαζόντων παραλλαγή, ἀπαρτίσας τέσσαρας
χορδὰς ὁμοΰλους καὶ ἰσοκώλους, ἰσοπαχεῖς τε καὶ ἰσο-
στρόφους, ἑκάστην ἀφ' ἑκάστης ἐξήρτησεν, ὁλκὴν προσδή-
σας ἐκ τοῦ κάτωθεν μέρους, τὰ δὲ μήκη τῶν χορδῶν μηχα-*

δηρουργείο άκουσε, από κάποια δαιμονική σύμπτωση, σίδερο να σφυρηλατείται σε αμόνι από σφυριά, που πρκαλούσε ανάμικτους <πάρα πολύ σύμφωνους> μεταξύ τους ήχους, εκτός από ένα ζεύγος. Αναγνώρισε μάλιστα σε αυτούς τη δια πασών, τη δια πέντε και τη δια τεσσάρων συμφωνία[119], ενώ την μεταξύ τής δια πέντε και δια τετάρτης συμφωνία τη θεωρούσε δυσαρμονική αυτήν καθεαυτήν[120], αλλά συμπληρωματική της υπεροχής που ενυπήρχε σε αυτές*.

116. Χαρούμενος λοιπόν ο Πυθαγόρας, καθώς με τη βοήθεια του θεού η πρόθεσή του πήγαινε να εκπληρωθεί, όρμησε στο σιδεράδικο και, με διάφορα πειράματα που έκανε στους όγκους των σφυριών που κτυπούσαν, ανακάλυψε τη διαφορά του ήχου, όχι αυτήν που προκαλούνταν εξαιτίας της δύναμης με την οποία κτυπούσαν τα σφυριά, ούτε εξαιτίας των σχημάτων τους, ούτε εξαιτίας της μετακίνησης του σφυρηλατημένου σιδήρου, και αφού πήρε ακριβώς το βάρος των σφυριών και τις συγκεκριμένες ροπές** με τις οποίες κτυπούσαν, αναχώρησε για το σπίτι του. Και από ένα και μοναδικό πάσσαλο που έμπηξε διαγώνια στους τοίχους, για να μην υποφώσκει εξαιτίας αυτού κάποια διαφορά ούτε να παρεισφρύει κάποια αλλοίωση εξαιτίας διαφορετικών πασσάλων, αφού τοποθέτησε τέσσερις χορδές φτιαγμένες από ίδιο υλικό και ιδίου μήκους, ίδιας διατομής και κατά τον ίδιο τρόπο ομαλά πλεγμένες, προσάρμοσε σε κάθε μια από ένα βαρίδι, δένοντάς το στο κάτω μέρος των χορδών και φτιάχνοντας τα μήκη των

---

* στις συμφωνίες της δια πέντε και δια τεσσάρων.

** δυνάμεις ρίψης ή επαναφοράς.

117 νησάμενος ἐκ παντὸς ἰσαίτατα. εἶτα κρούων ἀνὰ δύο ἅμα χορδὰς ἐπαλλὰξ συμφωνίας εὕρισκε τὰς προλεχθείσας, ἄλλην ἐν ἄλλῃ συζυγίᾳ. τὴν μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ μεγίστου ἐξαρτήματος τεινομένην πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ μικροτάτου διὰ πασῶν φθεγγομένην κατελάμβανεν· ἦν δὲ ἣ μὲν δώδεκα τινῶν ὁλκῶν, ἣ δὲ ἕξ. ἐν διπλασίῳ δὴ λόγῳ ἀπέφαινε τὴν διὰ πασῶν, ὅπερ καὶ αὐτὰ τὰ βάρη ὑπέφαινε. τὴν δ' αὖ μεγίστην πρὸς τὴν παρὰ τὴν μικροτάτην, οὖσαν ὀκτὼ ὁλκῶν, διὰ πέντε συμφωνοῦσαν, ἔνθεν ταύτην ἀπέφαινεν ἐν ἡμιολίῳ λόγῳ, ἐν ᾧπερ καὶ αἱ ὁλκαὶ ὑπῆρχον πρὸς ἀλλήλας· πρὸς δὲ τὴν μεθ' ἑαυτὴν μὲν τῷ βάρει, τῶν δὲ λοιπῶν μείζονα, ἐννέα σταθμῶν ὑπάρχουσαν, τὴν διὰ τεσσάρων, ἀναλόγως τοῖς βρίθεσι. καὶ ταύτην δὴ ἐπίτριτον ἄντικρυς κατελαμβάνετο, ἡμιολίαν τὴν αὐτὴν φύσει ὑπάρχουσαν τῆς μικροτάτης (τὰ γὰρ ἐννέα πρὸς τὰ ἓξ οὕτως ἔχει)· ὅνπερ

χορδών να είναι απολύτως ίσα μεταξύ τους.

117. Έπειτα, κτυπώντας ανά δύο μαζί ή εναλλάξ τις χορδές, έβρισκε τις συμφωνίες που αναφέρθηκαν πιο πάνω με διαφορετική την κάθε συζυγία*. Διότι η χορδή που ήταν εξαρτημένη από το μεγαλύτερο βαρίδι, όταν δονούνταν ταυτοχρόνως με αυτήν που ήταν εξαρτημένη από το μικρότερο, έδινε τη διαπασών[121]. Το μεγαλύτερο βαρίδι ήταν δώδεκα ολκών[122], ενώ το μικρότερο έξι. Με αναλογία δηλαδή δύο προς ένα (2:1) αποδείκνυε τη διαπασών, πράγμα που και τα ίδια τα βαρίδια το φανέρωναν. Το μεγαλύτερο βαρίδι, σε σχέση με το αμέσως μικρότερό του επόμενο, ήταν οκτώ ολκών και έδινε τη δια πέντε συμφωνία**, αποδεικνύοντάς την με τον ημιόλιο λόγο του ενός και του μισού (1+1/2), με τον οποίο συμφωνούσε και η αναλογία των συγκεκριμένων βαρών. Σε σχέση μάλιστα με το πρώτο βαρίδι, αυτό που ήταν μεγαλύτερο από τα υπόλοιπα και είχε ολκή εννέα σταθμών[123], έδινε την δια τεσσάρων συμφωνία***, σύμφωνα με τα βάρη. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν αποδεικνυόταν ότι είναι συμφωνία επίτριτος****, ενώ είχε τον λόγο του ενός και του μισού (1+1/2) σε σχέση με αυτό που είχε την μικρότερη ολκή, |γιατί αυτή είναι η αναλογία του εννέα προς το έξι (9: 6 = 3:2 = 1 +1/2)|.

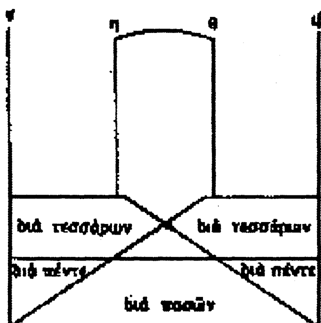
* συμφωνική σχέση.

** διάστημα πέμπτης.

*** διάστημα τετάρτης.

**** που περιέχει ένα ολόκληρο και ένα τρίτο - που έχει δηλαδή λόγο 4:3.

118 τρόπον ἡ παρὰ τὴν μικρὰν ἡ ὀκτὼ πρὸς μὲν τὴν τὰ ἓξ ἔχουσαν ἐν ἐπιτρίτῳ λόγῳ ἦν, πρὸς δὲ τὴν τὰ δώδεκα ἐν ἡμιολίῳ. τὸ ἄρα μεταξὺ τῆς διὰ πέντε καὶ τῆς διὰ τεσσάρων, ᾧ ὑπερέχει ἡ διὰ πέντε τῆς διὰ τεσσάρων, ἐβεβαιοῦτο ἐν ἐπογδόῳ λόγῳ ὑπάρχειν, ἐν ᾧπερ τὰ ἐννέα πρὸς τὰ ὀκτώ, ἑκατέρως τε ἡ διὰ πασῶν σύστημα ἠλέγχετο, ἤτοι τῆς διὰ πέντε καὶ διὰ τεσσάρων ἐν συναφῇ, ὡς ὁ διπλάσιος λόγος ἡμιολίου τε καὶ ἐπιτρίτου, οἷον δώδεκα, ὀκτώ, ἕξ, ἢ ἀναστρόφως τῆς διὰ τεσσάρων καὶ τῆς διὰ πέντε, ὡς τὸ διπλάσιον ἐπιτρίτου τε καὶ ἡμιολίου, οἷον δώδεκα, ἐννέα, ἕξ, ἐν τάξει τοιαύτῃ διὰ πασῶν. τυλώσας δὲ καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὴν ἀκοὴν πρὸς τὰ ἐξαρτήματα καὶ βεβαιώσας πρὸς αὐτὰ τὸν τῶν σχέσεων λόγον, μετέθηκεν εὐμηχάνως τὴν μὲν τῶν χορδῶν κοινὴν ἀπόδεσιν, τὴν <ἐκ> τοῦ διαγωνίου πασσάλου, εἰς τὸν τοῦ ὀργάνου βατῆρα, ὃν χορδότονον ὠνόμαζε, τὴν δὲ ποσὴν ἐπίτασιν ἀναλόγως τοῖς βάρεσιν εἰς τὴν τῶν
119 κολλάβων ἄνωθεν σύμμετρον περιστροφήν. ἐπιβάθρᾳ τε

118. Και με παρόμοιο τρόπο, η χορδή που βρίσκεται δίπλα από αυτήν με την μικρότερη ολκή, δηλαδή η χορδή των οκτώ ολκών, σε σχέση με τη χορδή των έξι ολκών, είχε αναλογία ένα και ένα τρίτο (8: 6 = 4: 3 = 1+1/3), ενώ, σε σχέση με τη χορδή των δώδεκα ολκών, είχε αναλογία ένα και μισό (12: 8 = 3: 2 = 1+1/2). Για τον λόγο αυτό, η αναλογία μεταξύ του διαστήματος της πέμπτης (9: 6 = 3: 2) και της τετάρτης (8: 6 = 4: 3), σύμφωνα με την οποία το διάστημα της πέμπτης είναι μεγαλύτερο από της τετάρτης, αποδεικνυόταν με λόγο "επόγδοο", σύμφωνα με τον οποίο η αναλογία είναι εννέα προς οκτώ (9: 8 = 1+1/8). Με τους δύο αυτούς λόγους ελέγχεται και η ορθότητα του συστήματος της διαπασών: είτε δια της συνάφειας των διαστημάτων της πέμπτης και της τετάρτης, καθώς ο λόγος της διαπασών (2: 1) είναι διπλάσιος της συνάφειας του "ημιολίου" (12: 8 = 1+1/2) και του "επιτρίτου" (8: 6 = 1+1/3), όπως 12: 8: 6, είτε, αντίστροφα, δια της συνάφειας των διαστημάτων της τετάρτης και της πέμπτης, με το διπλάσιο του "επιτρίτου" (12: 9) και του "ημιολίου" (9: 6), όπως 12: 9: 6. Στη συνέχεια ο Πυθαγόρας, τείνοντας το χέρι του και την ακοή του προς τα εξαρτήματα και επιβεβαιώνοντας με βάση αυτά την ορθότητα του λόγου των σχέσεων, έλυσε τις χορδές που ήταν δεμένες όλες <πάνω> στον διαγώνιο πάσσαλο και με έξυπνο τρόπο τις μετακίνησε στον "βατήρα"[124] του οργάνου, τον οποίο ονόμασε "χορδότονο". Με αυτόν τον τρόπο πέτυχε να τεντώσει τις χορδές με συμμετρική περιστροφή τους πάνω από τους "κολλαβούς"[125], δημιουργώντας "ελκυσμό" ανάλογο με αυτόν που είχαν όταν κρέμονταν από αυτές τα συμμετρικά βαρίδια.

ταύτῃ χρώμενος καὶ οἷον ἀνεξαπατήτῳ γνώμονι εἰς ποι-
κίλα ὄργανα τὴν πεῖραν λοιπὸν ἐξέτεινε, λεκίδων τε κροῦ-
σιν καὶ αὐλοὺς καὶ σύριγγας καὶ μονόχορδα καὶ τρίγωνα
καὶ τὰ παραπλήσια, καὶ σύμφωνον εὕρισκεν ἐν ἅπασι καὶ
ἀπαράλλακτον τὴν δι᾽ ἀριθμοῦ κατάληψιν. ὀνομάσας δὲ ὑ-
πάτην μὲν τὸν τοῦ ἓξ ἀριθμοῦ κοινωνοῦντα φθόγγον, μέσην
δὲ τὸν τοῦ ὀκτώ, ἐπίτριτον αὐτοῦ τυγχάνοντα, παραμέσην
δὲ τὸν τοῦ ἐννέα, τόνῳ τοῦ μέσου ὀξύτερον καὶ δὴ καὶ ἐ-
πόγδοον, νήτην δὲ τὸν τοῦ δώδεκα, καὶ τὰς μεταξύτητας
κατὰ τὸ διατονικὸν γένος συναναπληρώσας φθόγγοις ἀνα-
λόγοις, οὕτως τὴν ὀκτάχορδον ἀριθμοῖς συμφώνοις ὑπέτα-
ξε, διπλασίῳ, ἡμιολίῳ, ἐπιτρίτῳ, καὶ τῇ τούτων διαφορᾷ, ἐ-
120 πογδόῳ. τὴν δὲ πρόβασιν ἀνάγκῃ τινὶ φυσικῇ ἀπὸ τοῦ βα-
ρυτάτου ἐπὶ τὸ ὀξύτατον κατὰ τοῦτο τὸ διατονικὸν γένος
οὕτως εὕρισκε. τὸ γὰρ χρωματικὸν καὶ ἐναρμόνιον γένος
αὖθίς ποτε ἐκ τούτου αὐτοῦ διετράνωσεν, ὡς ἐνέσται ποτὲ
δεῖξαι, ὅταν περὶ μουσικῆς λέγωμεν. ἀλλὰ τό γε διατονικὸν
γένος τοῦτο τοὺς βαθμοὺς καὶ τὰς προόδους τοιαύτας τινὰς
φυσικὰς ἔχειν φαίνεται, ἡμιτόνιον, εἶτα τόνος, <εἶτα τό-
νος,> καὶ τοῦτ᾽ ἔστι διὰ τεσσάρων, σύστημα δύο τόνων καὶ
τοῦ λεγομένου ἡμιτονίου. εἶτα προσληφθέντος ἄλλου τό-

119. Χρησιμοποιώντας λοιπόν τον "βατήρα" αυτόν σαν αλάθητο γνώμονα, επέκτεινε το πείραμα σε ποικίλα όργανα, χρούοντας αγγεία και παίζοντας αυλούς, σύριγγες, μονόχορδα, τρίγωνα και όλα τα παρόμοια, και διαπίστωνε ότι αυτό που κατανόησε δια των αριθμών συμφωνούσε σε όλα. Ονόμασε μάλιστα "υπάτη" τον φθόγγο που σχετιζόταν με τον αριθμό έξι, "μέση" τον φθόγγο που σχετιζόταν με τον αριθμό οκτώ, ο οποίος συνέβαινε να είναι "επίτριτος" (4: 3) του έξι, "παράμεση" τον φθόγγο που σχετιζόταν με τον αριθμό εννέα, που είναι κατά έναν τόνο οξύτερος του "μέσου" και μάλιστα "επόγδοος" (9: 8), και "νήτη" τον φθόγγο που σχετιζόταν με τον αριθμό δώδεκα· αφού συμπλήρωσε σύμφωνα με το διατονικό γένος τα μεταξύ τους διαστήματα με τους ανάλογους φθόγγους, διαμόρφωσε με αυτόν τον τρόπο το οκτάχορδο με σύμφωνους αριθμούς, δηλαδή με αριθμούς που προκύπτουν από τους λόγους του διπλασίου (2:1), του "ημιολίου" (3:2) και του "επιτρίτου" (4:3), καθώς και με το λόγο της διαφοράς τους, δηλαδή το λόγο του "επογδόου" (9:8).

120. Με αυτόν τον τρόπο έβρισκε το διατονικό γένος που, σύμφωνα με κάποια φυσική αναγκαιότητα, ακολουθούσε τη διαδοχική πορεία από τον πιο βαρύ τόνο στον πιο οξύ· διότι το χρωματικό και το εναρμόνιο γένος τα ανέπτυξε μετά το διατονικό και με βάση το διατονικό, όπως θα γίνει κάποτε δυνατό να αποδείξουμε, όταν θα μιλήσουμε για τη μουσική[126]. Ωστόσο, το διατονικό αυτό γένος φαίνεται να έχει τις εξής διαβαθμίσεις και φυσικές προόδους: ημιτόνιο, τόνος, <πάλι τόνος>, και αυτή είναι η δια τεσσάρων (4:3), η οποία συνίσταται σε δύο τόνους και το λεγόμενο ημιτόνιο, κατόπιν, με

νου, τουτέστι τοῦ μεσεμβοληθέντος, ἡ διὰ πέντε γίνεται, σύστημα τριῶν τόνων καὶ ἡμιτονίου ὑπάρχουσα. εἶθ' ἑξῆς τούτῳ ἡμιτόνιον καὶ τόνος καὶ τόνος, ἄλλο διὰ τεσσάρων, τουτέστιν ἄλλο ἐπίτριτον. ὥστε ἐν μὲν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ τῇ ἑπταχόρδῳ πάντας ἐκ τοῦ βαρυτάτου τοὺς ἀπ' ἀλλήλων τετάρτους τὴν διὰ τεσσάρων ἀλλήλοις δι' ὅλου συμφωνεῖν, τοῦ ἡμιτονίου κατὰ μετάβασιν τήν τε πρώτην καὶ τὴν μέσην καὶ τὴν τρίτην χώραν μεταλαμβάνοντος κατὰ τὸ τε-
121 τράχορδον ἐν δὲ τῇ Πυθαγορικῇ τῇ ὀκταχόρδῳ, ἤτοι κατὰ συναφὴν συστήματι ὑπαρχούσῃ τετραχόρδου τε καὶ πενταχόρδου, ἢ κατὰ διάζευξιν δυεῖν τετραχόρδων τόνῳ χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων, ἀπὸ τῆς βαρυτάτης ἡ προχώρησις ὑπάρξει, ὥστε τοὺς ἀπ' ἀλλήλων πέμπτους πάντας φθόγγους τὴν διὰ πέντε συμφωνεῖν ἀλλήλοις, τοῦ ἡμιτονίου προβάδην εἰς τέσσαρας χώρας μεταβαίνοντος, πρώτην, δευτέραν, τρίτην, τετάρτην. οὕτω μὲν οὖν τὴν μουσικὴν εὑρεῖν λέγεται, καὶ συστησάμενος αὐτὴν παρέδωκε τοῖς ὑπηκόοις ἐπὶ πάντα τὰ κάλλιστα.

ακόμη έναν τόνο που θα μπει εμβόλιμος στο μέσο, γίνεται η δια πέντε (3:2), η οποία συνίσταται σε τρεις τόνους και ένα ημιτόνιο, και μετά από αυτό ημιτόνιο, τόνος, και τόνος, που σημαίνει άλλο ένα διάστημα δια τεσσάρων, δηλαδή άλλον ένα "επίτριτο" (4:3). Ώστε στο αρχαιότερο επτάχορδο όλες οι χορδές παρήγαγαν ήχο ξεκινώντας από τον πιο βαθύ και, έχοντας από τις υπόλοιπες απόσταση διαστήματος τετάρτης, παρήγαγαν όλες μαζί συνήχηση διαστήματος τετάρτης, ενώ το ημιτόνιο μεταβιβαζόταν στην πρώτη, στη μέση και στην τρίτη βαθμίδα, όπως στο τετράχορδο.

121. Στο Πυθαγορικό μάλιστα οκτάχορδο, το οποίο αποτελείται από τη συνάφεια ενός τετραχόρδου και ενός πενταχόρδου* ή, αν αποσυνδεθεί, από δύο τετράχορδα που χωρίζονται μεταξύ τους από έναν τόνο[127], η απόσταση των διαστημάτων μεταξύ των χορδών, ξεκινώντας από τη χορδή που παράγει τον βαθύτερο ήχο μέχρι τις υπόλοιπες που παράγουν τους οξύτερους, είναι πάντοτε πέντε φθόγγοι και παράγουν μεταξύ τους συνήχηση διαστήματος πέμπτης, ενώ το ημιτόνιο μεταβιβάζεται σε τέσσερις βαθμίδες, στην πρώτη, τη δευτέρα, την τρίτη και την τετάρτη. Έτσι λοιπόν λέγεται ότι ο Πυθαγόρας βρήκε τη μουσική και, αφού τη συστηματοποίησε, την παρέδωσε στους μαθητές του ως το ανώτερο από όλα τα αγαθά.

---

* θεωρητική ανάλυση του "επόγδοου" λόγου (9:8).

122 Ἐπαινεῖται δὲ πολλὰ καὶ τῶν κατὰ τὰς πολιτείας πρα-
χθέντων ὑπὸ τῶν ἐκείνῳ πλησιασάντων. φασὶ γάρ, ἐμπε-
σούσης μέν ποτε παρὰ τοῖς Κροτωνιάταις ὁρμῆς πολυτε-
λεῖς ποιεῖσθαι τὰς ἐκφορὰς καὶ ταφάς, εἰπεῖν τινα πρὸς τὸν
δῆμον ἐξ αὐτῶν, ὅτι Πυθαγόρου διεξιόντος ἀκούσειεν ὑπὲρ
τῶν θεῶν, ὡς οἱ μὲν Ὀλύμπιοι ταῖς τῶν θυόντων διαθέσε-
σιν, οὐ τῷ τῶν θυομένων πλήθει προσέχουσιν, οἱ δὲ χθόνιοι
τοὐναντίον, ὡς ἂν ἐλαττόνων κληρονομοῦντες, τοῖς κομ-
μοῖς καὶ θρήνοις, ἔτι δὲ ταῖς συνεχέσι χοαῖς καὶ τοῖς ἐπιφο-
123 ρήμασι καὶ τοῖς μετὰ μεγάλης δαπάνης ἐναγισμοῖς χαί-
ρουσι. ὅθεν διὰ τὴν προαίρεσιν τῆς <τοιαύτης> ὑποδοχῆς
Πλούτωνα καλεῖσθαι τὸν Ἅιδην, καὶ τοὺς μὲν ἀφελῶς αὐ-
τὸν τιμῶντας ἐᾶν κατὰ τὸν ἄνω κόσμον χρονίους, ἀπὸ δὲ
τῶν ἐκκεχυμένως πρὸς τὰ πένθη διακειμένων ἀεί τινα κα-
τάγειν ἕνεκα τοῦ τυγχάνειν τῶν τιμῶν τῶν ἐπὶ τοῖς μνή-
μασι γινομένων. ἐκ δὲ τῆς συμβουλίας ταύτης ὑπόληψιν
ἐμποιῆσαι τοῖς ἀκούουσιν, ὅτι μετριάζοντες μὲν ἐν τοῖς
ἀτυχήμασι τὴν ἰδίαν σωτηρίαν διατηροῦσιν, ὑπερβάλλον-
τες δὲ τοῖς ἀναλώμασιν ἅπαντες πρὸ μοίρας καταστρέφου-
σιν.
124 Ἕτερον δὲ διαιτητὴν γενόμενόν τινος ἀμαρτύρου πράγ-

27

122. Επαινούνται επίσης πολύ και όσα έπραξαν οι μαθητές του αναφορικά με τα πολιτικά πράγματα[129]. Λέγεται λοιπόν ότι, όταν κάποτε έπιασε μανία τους Κροτωνιάτες να κάνουν πολυτελείς κηδείες και ταφές, κάποιος από αυτούς είπε στο δήμο πως άκουσε τον Πυθαγόρα να μιλά υπέρ των θεών, υποστηρίζοντας ότι, ενώ οι Ολύμπιοι προσέχουν τη διάθεση αυτών που κάνουν τις θυσίες και όχι το πλήθος των σφαγίων που θυσιάζονται, οι χθόνιοι αντιθέτως, επειδή παίρνουν λιγότερο μερίδιο, χαίρονται με κομμούς και θρήνους και, ακόμη, με συνεχείς σπονδές, πρόσθετα εδέσματα και με πολυδάπανους εξαγνισμούς.

123. Λόγω της προτίμησης <αυτού του είδους> της προσφοράς, αποκάλεσαν τον Άδη Πλούτο, και λένε ότι αυτοί που τον τιμούν με αφέλεια, τους επιτρέπεται να παραμείνουν στον πάνω κόσμο για πολλά χρόνια. Αντιθέτως, από αυτούς που κάνουν πολυτελείς θυσίες, πάντοτε ο Άδης κατεβάζει κάποιον κάτω, για να δέχεται τις τιμές που γίνονται στα μνήματα. Έτσι, με τη συμβουλή του αυτή, ο Πυθαγόρας έκανε αυτούς που τον άκουσαν να καταλάβουν ότι, συμπεριφερόμενοι με μέτρο στα ατυχήματα*, διατηρούν τη δική τους σωτηρία· αντιθέτως, αν κάνουν υπερβολικά έξοδα, θα πεθάνουν όλοι πριν έρθει η ώρα τους.

124. Κάποιος άλλος μάλιστα Πυθαγόρειος έγινε διαιτητής

---

* κάνοντας λιγότερες θυσίες για τους νεκρούς.

ματος, χωρὶς μεθ' ἑκατέρου τῶν ἀντιδίκων ὁδῷ προάγοντα, κατὰ μνῆμά τι στάντα φῆσαι τὸν ἐν τούτῳ κείμενον ἐπιεικῆ καθ' ὑπερβολὴν γενέσθαι. τῶν δὲ ἀντιδίκων τοῦ μὲν πολλὰ κἀγαθὰ κατευξαμένου τῷ τετελευτηκότι, τοῦ δὲ εἰπόντος· "μή τι οὖν αὐτῷ πλεῖόν ἐστι;" καταδοξάσαι, καὶ παρεσχῆσθαί τινα ῥοπὴν εἰς τὴν πίστιν τὸν ἐγκωμιάσαντα τὴν καλοκαγαθίαν. ἄλλον δὲ δίαιταν εἰληφότα μεγάλην, ἑκάτερον πείσαντα τῶν ἐπιτρεψάντων, τὸν μὲν ἀποτῖσαι τέσσαρα τάλαντα, τὸν δὲ λαβεῖν δύο, καταγνῶναι τρία, καὶ δόξαι δεδωκέναι τάλαντον ἑκατέρῳ. θεμένων δέ τινων ἐπὶ κακουργίᾳ πρὸς γύναιον τῶν ἀγοραίων ἱμάτιον καὶ διειπομένων μὴ διδόναι θατέρῳ μέχρις ἂν ἀμφότεροι παρῶσι, μετὰ δὲ ταῦτα παραλογισαμένων, καὶ σύνεγγυς τοῦ κοινῇ θεμένου λαβόντος θατέρου καὶ φήσαντος συγκεχωρηκέναι τὸν ἕτερον, εἶτα συκοφαντοῦντος ἑτέρου τοῦ μὴ προσελθόντος καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὁμολογίαν τοῖς ἄρχουσιν ἐμφανίζοντος, ἐκδεξάμενον τῶν Πυθαγορείων τινὰ φῆσαι τὰ συγκείμενα τὴν ἄνθρωπον ποιήσειν, ἂν ἀμφότεροι παρῶσιν.

125 *Ἄλλων δέ τινων ἐν ἰσχυρᾷ μὲν φιλίᾳ πρὸς ἀλλήλους εἰ-*

μιας υποθέσεως που δεν είχε μάρτυρες. Αφού περπάτησε με τον καθένα από τους αντιδίκους χωριστά για κάποια απόσταση, στάθηκε μπροστά σε κάποιο μνήμα και έλεγε ότι ο νεκρός που βρισκόταν σε αυτό ήταν υπερβολικά έντιμος. Ο ένας λοιπόν από τους αντιδίκους ευχήθηκε στο νεκρό πολλά και καλά, ενώ ο άλλος είπε: "Μήπως άραγε αποκόμισε κάποιο κέρδος από την εντιμότητα;" Ακούγοντας αυτό, ο Πυθαγόρειος τον υποψιάστηκε και έκλινε κατά κάποιον τρόπο στο να πιστέψει αυτόν που εγκωμίασε την ευγένεια και τη χρηστότητα του νεκρού. Κάποιος άλλος επίσης που είχε αναλάβει να διαιτητεύσει μια μεγάλη διαμάχη, αφού αρχικά έπεισε τον καθένα από αυτούς που τον εμπιστεύθηκαν –τον ένα να πληρώσει τέσσερα τάλαντα, τον άλλο να πάρει δύο– έκρινε στη συνέχεια ότι έπρεπε να πληρώσουν από τρία· τελικά στον καθένα φάνηκε ότι είχε δώσει από ένα. Κάποτε πάλι, κάποιοι από αυτούς που σύχναζαν στην αγορά έδωσαν με δόλιο τρόπο σε γυναίκα ένα ένδυμα και της είπαν να μην το δώσει πίσω σε κάποιον από τους δύο χωριστά, παρά μονάχα όταν παρευρίσκονται και οι δύο. Αργότερα όμως σκέφτηκαν πονηρά: ο ένας από τους δύο έλαβε το ένδυμα, λέγοντας ότι ο άλλος, που βρισκόταν εκεί κοντά, είχε δώσει τη συγκατάθεσή του, και κατόπιν εκείνος που δεν είχε προσέλθει συκοφαντούσε τον πρώτο, επιδεικνύοντας στους άρχοντες την αρχική συμφωνία. Κάποιος από τους Πυθαγορείους, που δέχθηκε να αναλάβει τη συγκεκριμένη υπόθεση, αποφάνθηκε ότι η γυναίκα έπραξε τα συμφωνηθέντα, σαν να ήταν παρόντες και οι δύο.

125. Κάποιοι άλλοι θεωρούσαν ότι έχουν μεταξύ τους δυ-

ναι δοκούντων, εἰς σιωπωμένην δὲ ὑποψίαν διά τινα τῶν κολακευόντων τὸν ἕτερον ἐμπεπτωκότων, ὅς εἴρηκε πρὸς αὐτὸν ὡς τῆς γυναικὸς ὑπὸ θατέρου διεφθαρμένης, ἀπὸ τύχης εἰσελθόντα τὸν Πυθαγόρειον εἰς χαλκεῖον, ἐπεὶ δείξας ἠκονημένην μάχαιραν ὁ νομίζων ἀδικεῖσθαι τῷ τεχνίτῃ προσέκοπτεν ὡς οὐχ ἱκανῶς ἠκονηκότι, καθυπονοήσαντα ποιεῖσθαι τὴν παρασκευὴν αὐτὸν ἐπὶ τὸν διαβεβλημένον, "αὕτη σοι" φῆσαι "τῶν ἄλλων ἐστὶν ἁπάντων ὀξυτέρα, πλὴν διαβολῆς". καὶ τοῦτ' εἴπαντα ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον ἐπιστῆσαι τὴν διάνοιαν καὶ μὴ προπετῶς εἰς τὸν φίλον, ὅς
126 *ἔνδον ἦν προκεκλημένος, ἐξαμαρτεῖν. ἕτερον δέ, ξένου τινὸς ἐκβεβληκότος ἐν Ἀσκληπιείῳ ζώνην χρυσίον ἔχουσαν καὶ τῶν μὲν νόμων τὸ πεσὸν ἐπὶ τὴν γῆν κωλυόντων ἀναιρεῖσθαι, τοῦ δὲ ξένου σχετλιάζοντος, κελεῦσαι τὸ μὲν χρυσίον ἐξελεῖν, ὃ μὴ πέπτωκεν ἐπὶ τὴν γῆν, τὴν δὲ ζώνην ἐᾶν· εἶναι γὰρ ταύτην ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ τὸ μεταφερόμενον δὲ ὑπὸ τῶν ἀγνοούντων εἰς τόπους ἑτέρους ἐν Κρότωνι γενέσθαι λέγουσιν, ὅτι θέας οὔσης καὶ γεράνων ὑπὲρ τοῦ θεάτρου φερομένων, εἰπόντος τινὸς τῶν καταπεπλευκότων πρὸς τὸν πλησίον καθήμενον· "ὁρᾷς τοὺς μάρτυρας;" ἐπακούσας τις τῶν Πυθαγορείων ἤγαγεν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ τῶν χιλίων ἀρχεῖον, ὑπολαβών, ὅπερ ἐλέγχοντες τοὺς παῖδας ἐξεῦρον,*

νατή φιλία, μέχρις ότου ο ένας περιήλθε σε σιωπηρή υποψία για τον άλλο, διότι έπεσε στα χέρια κάποιου κόλακα, ο οποίος του είπε ότι η γυναίκα του απατήθηκε από τον φίλο του. Ο Πυθαγόρειος συμπτωματικά μπήκε σε σιδηρουργείο, τη στιγμή κατά την οποία αυτός που θεωρούσε ότι είχε αδικηθεί επιδείκνυε στον τεχνίτη ακονισμένο μαχαίρι, διαμαρτυρόμενος ότι δεν το είχε ακονίσει επαρκώς. Υποψιαζόμενος ότι αυτός προετοιμαζόταν εναντίον εκείνου με τον οποίο είχε τη διαφορά, του είπε: "Αυτό το μαχαίρι είναι για σένα κοφτερότερο από όλα, αλλά όχι τόσο κοφτερό όσο η συκοφαντία". Λέγοντας αυτό, έκανε τον άνθρωπο να επανέλθει στα λογικά του και να μην υποπέσει σε σφάλμα επιτιθέμενος στον φίλο του, ο οποίος ήταν προσκεκλημένος στο σπίτι του.

126. Κάποιος άλλος επίσης Πυθαγόρειος, όταν στο ιερό του Ασκληπιού έπεσε από κάποιον ξένο η ζώνη του που είχε πάνω χρυσό και, εξαιτίας των νόμων, ό,τι έπεφτε στη γη δεν επιτρεπόταν να το σηκώσουν, ενώ ο ξένος δυσανασχετούσε, αυτός έδωσε εντολή το μεν χρυσό μέρος να το αφαιρέσουν, καθώς εκείνο δεν ακουμπούσε στη γη, τη δε ζώνη να την αφήσουν, γιατί εκείνη ακουμπούσε. Μεταδίδεται μάλιστα σε άλλες πόλεις από τους αμύητους το εξής, το οποίο λέγεται ότι συνέβηκε στην Κρότωνα: ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη μια παράσταση και γερανοί έκαναν βόλτες πάνω από το θέατρο, κάποιος από αυτούς που είχαν καταπλεύσει ρώτησε, δείχνοντας τους γερανούς, αυτόν που καθόταν δίπλα του: "Βλέπεις τους μάρτυρες;" Ακούγοντας αυτό κάποιος από τους Πυθαγορείους οδήγησε όσους είχαν καταπλεύσει μπροστά στην αρχή των Χιλίων, υποψιαζόμενος ότι κάποιοι επιβάτες είχαν πνι-

καταπεποντικέναι τινὰς τὰς ὑπὲρ τῆς νεὼς πετομένας γεράνους μαρτυρομένους. καὶ πρὸς ἀλλήλους δέ τινες, ὡς ἔοικε, διενεχθέντες, νεωστὶ πρὸς Πυθαγόραν παραβαλόντες, ὡς ὁ νεώτερος προσελθὼν διελύετο, φάσκων οὐ δεῖν ἐφ' ἕτερον ποιεῖσθαι τὴν ἀναφοράν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς ἐπιλαθέσθαι τῆς ὀργῆς, τὰ μὲν ἄλλα αὐτῷ φῆσαι τὸν ἀκούοντα διαφερόντως ἀρέσκειν, αἰσχύνεσθαι δὲ ἐπὶ τῷ πρεσβύτερος ὢν μὴ πρότερος [ὢν] αὐτὸς προξελθεῖν.

127 *** *καὶ ταῦτα πρὸς ἐκεῖνον εἰπεῖν καὶ τὰ περὶ Φιντίαν
καὶ Δάμωνα, περί τε Πλάτωνος καὶ Ἀρχύτου, καὶ τὰ περὶ
Κλεινίαν καὶ Πρῶρον. χωρὶς τοίνυν τούτων Εὐβούλου τοῦ
Μεσηνίου πλέοντος εἰς οἶκον καὶ ληφθέντος ὑπὸ Τυρρηνῶν
καὶ καταχθέντος εἰς Τυρρηνίαν, Ναυσίθοος ὁ Τυρρηνός,
Πυθαγόρειος ὤν, ἐπιγνοὺς αὐτὸν ὅτι τῶν Πυθαγόρου μαθητῶν
ἐστιν, ἀφελόμενος τοὺς λῃστὰς μετ' ἀσφαλείας πολ-*
128 *λῆς εἰς τὴν Μεσήνην αὐτὸν κατέστησε. Καρχηδονίων τε
πλείους ἢ πεντακισχιλίους ἄνδρας, τοὺς παρ' αὐτοῖς στρατευομένους,
εἰς νῆσον ἔρημον ἀποστέλλειν μελλόντων, ἰδὼν
ἐν τούτοις Μιλτιάδης ὁ Καρχηδόνιος Ποσιδῆν Ἀργεῖον,
ἀμφότεροι τῶν Πυθαγορείων ὄντες, προσελθὼν αὐτῷ
τὴν μὲν πρᾶξιν τὴν ἐσομένην οὐχ ἐδήλωσεν, ἠξίου δ'
αὐτὸν εἰς τὴν ἰδίαν ἀποτρέχειν τὴν ταχίστην, καὶ παρα-*

γεί, και ότι μάρτυρες για αυτό ήταν οι γερανοί που πετούσαν πάνω από το πλοίο, πράγμα που αποκαλύφθηκε ανακρίνοντας τους νέους. Και, όπως φαίνεται, παρόμοιο συμβάν συνέβηκε και σε κάποιους άλλους νέους μαθητές του Πυθαγόρα που τσακώνονταν, εκ των οποίων ο νεότερος υποστήριξε προσερχόμενος ότι δεν πρέπει να αναφέρουν τη διαφορά σε κάποιον τρίτο, αλλά οι ίδιοι να ξεχάσουν την οργή τους. Τότε λοιπόν αυτός στον οποίο απευθύνονταν τα λόγια αυτά, είπε ότι του άρεσαν πολύ, αλλά ότι ντρεπόταν επειδή, όντας ο μεγαλύτερος, δεν πήγε αυτός πρώτος στον νεότερο για να λύσουν τη διαφορά.

127. * * * φαίνεται ότι του είπε αυτά, καθώς και όσα αφορούν τη φιλία του Φιντία και του Δάμωνος[129], του Πλάτωνος και του Αρχύτα[130], του Κλεινία και του Πρώρου[131]. Εκτός από τα παραπάνω όμως, του μίλησε και για τον Εύβουλο τον Μεσσήνιο ο οποίος, ενώ έπλεε προς την πατρίδα, συνελήφθη από Τυρρηνούς και οδηγήθηκε στην Τυρρηνία. Εκεί, ο Ναυσίθοος ο Τυρρηνός, που ήταν Πυθαγόρειος, όταν έμαθε ότι ο Εύβουλος είναι μαθητής του Πυθαγόρα, τον απελευθέρωσε από τους ληστές και τον έστειλε στη Μεσσηνία σώο και αβλαβή.

128. Όταν οι Καρχηδόνιοι επρόκειτο να στείλουν σε κάποιο έρημο νησί περισσότερους από πέντε χιλιάδες άνδρες, τους οποίους είχαν επιστρατεύσει οι ίδιοι, ο Μιλτιάδης ο Καρχηδόνιος, αναγνωρίζοντας μεταξύ των ανδρών αυτών τον Ποσιδή τον Αργείο, καθώς και οι δύο ήταν Πυθαγόρειοι, τον πλησίασε και του ζήτησε να επιστρέψει στην ιδιαίτερη πατρίδα του το συντομότερο, χωρίς να του φανερώσει τι επρόκειτο να

πλεούσης νεὼς συνέστησεν αὐτὸν ἐφόδιον προσθεὶς καὶ τὸν ἄνδρα διέσωσεν ἐκ τῶν κινδύνων. ὅλως δὲ πάσας εἴ τις λέγοι τὰς γεγενημένας ὁμιλίας τοῖς Πυθαγορείοις πρὸς ἀλλήλους, ὑπεραίροι ἂν τῷ μήκει τὸν ὄγκον καὶ τὸν καιρὸν τοῦ συγγράμματος.

129 Μέτειμι οὖν μᾶλλον ἐπ' ἐκεῖνα, ὡς ἦσαν ἔνιοι τῶν Πυ-
θαγορείων πολιτικοὶ καὶ ἀρχικοί. καὶ γὰρ νόμους ἐφύλατ-
τον καὶ πόλεις Ἰταλικὰς διῴκησάν τινες, ἀποφαινόμενοι μὲν
καὶ συμβουλεύοντες τὰ ἄριστα ὧν ὑπελάμβανον, ἀπεχόμε-
νοι δὲ δημοσίων προσόδων. πολλῶν δὲ γιγνομένων κατ'
αὐτῶν διαβολῶν ὅμως ἐπεκράτει μέχρι τινὸς ἡ τῶν Πυθα-
γορείων καλοκαγαθία καὶ ἡ τῶν πόλεων αὐτῶν βούλησις,
ὥστε ὑπ' ἐκείνων οἰκονομεῖσθαι βούλεσθαι τὰ περὶ τὰς πο-
λιτείας. ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ δοκοῦσιν αἱ κάλλισται τῶν
130 πολιτειῶν ἐν Ἰταλίᾳ γενέσθαι καὶ ἐν Σικελίᾳ. Χαρώνδας τε
γὰρ ὁ Καταναῖος, εἷς εἶναι δοκῶν τῶν ἀρίστων νομοθετῶν,
Πυθαγόρειος ἦν, Ζάλευκός τε καὶ Τιμάρης οἱ Λοκροί, ὀνο-
μαστοὶ γεγενημένοι ἐπὶ νομοθεσίᾳ, Πυθαγόρειοι ἦσαν, οἵ τε
τὰς Ῥηγινικὰς πολιτείας συστήσαντες, τήν τε γυμνασιαρ-
χικὴν κληθεῖσαν καὶ τὴν ἐπὶ Θεοκλέους ὀνομαζομένην,
Πυθαγόρειοι λέγονται εἶναι, Φύτιός τε καὶ Θεοκλῆς καὶ
Ἑλικάων καὶ Ἀριστοκράτης· διήνεγκαν <δὲ> ἐπιτηδεύμασί
τε καὶ ἔθεσιν, οἷς καὶ αἱ ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις πόλεις κατ'

γίνει· και, καθώς έπλεε κάποιο πλοίο εκεί δίπλα, τον συνέστησε στους ναυτικούς, του έδωσε τα απαραίτητα εφόδια και τον κατευόδωσε, σώζοντάς τον από τους κινδύνους. Γενικά, αν κάποιος διηγηθεί τις συζητήσεις που έκαναν οι Πυθαγόρειοι μεταξύ τους, θα ξεπεράσει σε μέγεθος τον όγκο και τη σκοπιμότητα του παρόντος συγγράμματος.

129. Θα έλθω τώρα σε εκείνα που αφορούν ιδιαιτέρως το ότι μερικοί από τους Πυθαγορείους ήταν πολιτικοί και αρχηγοί. Διότι και νόμους τηρούσαν και κάποιες Ιταλικές πόλεις διοίκησαν, βγάζοντας αποφάσεις και δίνοντας τις καλύτερες κατά την άποψή τους συμβουλές, χωρίς ωστόσο να επωφελούνται από τα δημόσια έσοδα. Αν και οι Πυθαγόρειοι έπεφταν συχνά θύματα συκοφαντίας, η ευγένεια και η χρηστότητά τους επικρατούσε μέχρι κάποιο σημείο, όπως και η επιθυμία των πόλεων, ώστε οι ίδιες οι πόλεις να έχουν τη βούληση οι Πυθαγόρειοι να διαχειρίζονται τις υποθέσεις της πολιτείας. Σε αυτή μάλιστα την εποχή, φαίνεται ότι τα καλύτερα πολιτεύματα αναδείχθηκαν στην Ιταλία και στη Σικελία.

130. Διότι και ο Χαρώνδας ο Καταναίος, ο οποίος είναι ένας από τους θεωρούμενους άριστους νομοθέτες, ήταν Πυθαγόρειος· και ο Ζάλευκος και ο Τιμάρης, οι Λοκροί, που είχαν γίνει ονομαστοί χάρη στον τρόπο που νομοθετούσαν, ήταν επίσης Πυθαγόρειοι. Και αυτοί που συνέστησαν τα Ρηγινικά πολιτεύματα και το καλούμενο "γυμνασιαρχικό" και το ονομαζόμενο "του Θεοκλέους", λέγεται ότι είναι Πυθαγόρειοι. <Αλλά> και ο Φύτιος και ο Θεοκλής, και ο Ελικάονας και ο Αριστοκράτης, υπερείχαν και στον τρόπο που ζούσαν και στα ήθη που εφάρμοζαν οι πόλεις σε εκείνους τους τόπους εκείνα

ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐχρήσαντο. ὅλως δὲ εὑρετὴν αὐτὸν γενέσθαι φασὶ καὶ τῆς πολιτικῆς ὅλης παιδείας, εἰπόντα μηδὲν εἰλικρινὲς εἶναι τῶν ὄντων πραγμάτων, ἀλλὰ μετέχειν καὶ γῆν πυρὸς καὶ πῦρ ὕδατος καὶ πνεῦμα τούτων καὶ ταῦτα πνεύματος, ἔτι καλὸν αἰσχροῦ καὶ δίκαιον ἀδίκου καὶ τἆλλα κατὰ λόγον τούτοις (ἐκ δὲ ταύτης τῆς ὑποθέσεως λαβεῖν τὸν λόγον τὴν εἰς ἑκάτερον μέρος ὁρμήν· δύο δὲ εἶναι κινήσεις καὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, τὴν μὲν ἄλογον, τὴν δὲ προαιρετικήν), πολιτειῶν δὲ γραμμάς τινας τοιάσδε τρεῖς συστησάμενον, τοῖς ἄκροις ἀλλήλων συμφαυούσας, μίαν ὀρθὴν γωνίαν ποιούσας, τὴν μὲν ἐπίτριτον φύσιν ἔχουσαν, τὴν δὲ πέντε τοιαῦτα δυναμένην, τὴν δὲ τούτων ἀμφοτέρων ἀνὰ μέσον.

131 *Λογιζομένων δ' ἡμῶν τάς τε τῶν γραμμῶν πρὸς ἀλλήλας συμπτώσεις καὶ τὰς τῶν χωρίων τῶν ἀπὸ τούτων, βελτίστην ὑποτυποῦσθαι πολιτείας εἰκόνα. σφετερίσασθαι δὲ τὴν δόξαν Πλάτωνα, λέγοντα φανερῶς ἐν τῇ Πολιτείᾳ*

τα χρόνια.

Γενικά μάλιστα λένε ότι ο Πυθαγόρας είναι αυτός που ανακάλυψε ολόκληρη την πολιτική παιδεία, λέγοντας ότι κανένα από τα πράγματα δεν ανήκει απόλυτα στα όντα, αλλά ότι ανήκει δια της συμμετοχής, όπως συμμετέχει και η γη στη φωτιά, και η φωτιά στο νερό, και ο αέρας σε αυτά, και αυτά στον αέρα[132]. Κατά τον ίδιο τρόπο και το καλό συμμετέχει στο κακό, και το δίκαιο στο άδικο, και όλα τα άλλα με τρόπο ανάλογο με εκείνα (λένε μάλιστα ότι ξεκινώντας από αυτήν την υπόθεση, συμπέρανε και την αναλογία που διέπει την ορμή* στο κάθε μέρος[133], καθώς δύο είναι οι κινήσεις** και του σώματος και τις ψυχής, η άλογη και η λογική***)[134]. Λένε ακόμη ότι συνέστησε για τα πολιτεύματα τρεις παρόμοιες γραμμές, των οποίων τα άκρα ακουμπούν μεταξύ τους, δημιουργώντας έτσι τρίγωνο με μία ορθή γωνία, του οποίου η μία γραμμή έχει λόγο "επίτριτο" (4:3), η υποτείνουσα μπορεί να χωριστεί σε πέντε μέρη, και η τρίτη πλευρά βρίσκεται στο μέσο των άλλων δύο[135].

131. Όταν τώρα εμείς υπολογίσουμε τα σημεία συνάντησης των γραμμών και τις γωνίες που δημιουργούνται, βλέπουμε ότι αποτυπώνεται η καλύτερη δυνατή εικόνα της πολιτείας. Λέγεται μάλιστα ότι ο Πλάτων οικειοποιήθηκε τη δόξα του Πυθαγόρα, υποστηρίζοντας φανερά στην "Πολιτεία" ότι η

---

* τη φορά της δύναμης.

** οι αντίθετες δυνάμεις.

*** αυτή που εξαρτάται από την προαίρεση- τη βούληση του πράττοντος.

τὸν ἐπίτριτον ἐκεῖνον πυθμένα τὸν τῇ πεμπάδι συζευγνύμενον καὶ τὰς δύο παρεχόμενον ἁρμονίας. ἀσκῆσαι δέ φασιν αὐτὸν καὶ τὰς μετριοπαθείας καὶ τὰς μεσότητας καὶ τὸ σύν τινι προηγουμένῳ τῶν ἀγαθῶν ἕκαστον εὐδαίμονα ποιεῖν τὸν βίον, καὶ συλλήβδην προσευρεῖν τὴν αἵρεσιν τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν καὶ προσηκόντων ἔργων.

132 Ἀπαλλάξαι δὲ λέγεται τοὺς Κροτωνιάτας καὶ τῶν παλλακίδων καὶ καθόλου τῆς πρὸς τὰς ἀνεγγύους γυναῖκας ὁμιλίας. πρὸς Δεινὼ γὰρ τὴν Βροντίνου γυναῖκα, τῶν Πυθαγορείων ἑνός, οὖσαν σοφήν τε καὶ περιττὴν τὴν ψυχήν, ἧς ἐστὶ καὶ τὸ καλὸν καὶ περίβλεπτον ῥῆμα, τὸ τὴν γυναῖκα δεῖν θύειν αὐθημερὸν ἀνισταμένην ἀπὸ τοῦ ἑαυτῆς ἀνδρός, ὅ τινες εἰς Θεανὼ ἀναφέρουσι, πρὸς δὴ ταύτην παρελθούσας τὰς τῶν Κροτωνιατῶν γυναῖκας παρακαλέσαι περὶ τοῦ συμπεῖσαι τὸν Πυθαγόραν διαλεχθῆναι περὶ τῆς πρὸς αὐτὰς σωφροσύνης τοῖς ἀνδράσιν αὐτῶν. ὃ δὴ καὶ συμβῆναι, καὶ τῆς γυναικὸς ἐπαγγειλαμένης καὶ τοῦ Πυθαγόρου διαλεχθέντος καὶ τῶν Κροτωνιατῶν πεισθέντων ἀναιρεθῆναι παντάπασι τὴν τότε ἐπιπολάζουσαν ἀκολα-
133 σίαν. ἔτι φασὶ Πυθαγόραν, ἀφικομένων εἰς τὴν πόλιν τῶν Κροτωνιατῶν ἐκ τῆς Συβάριδος πρεσβευτῶν ἐπὶ τὴν ἐξαίτησιν τῶν φυγάδων, θεασάμενόν τινα τῶν πρέσβεων αὐτόχειρα γεγενημένον τῶν αὐτοῦ φίλων, μηδὲν ἀποκρίνασθαι αὐτῷ. ἐπερομένου δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ βουλομένου τῆς ὁ-

"επίτριτη" εκείνη βάση, σε συζυγία με την πεντάδα υψωμένη στην τετάρτη, μας δίνει δύο αρμονίες[136]. Και ακόμη λέγεται ότι ο Πυθαγόρας ασκήθηκε στη μετριοπάθεια και στη μεσότητα, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο η ζωή, έχοντας το καθένα από τα αγαθά αυτά ως βάση, θα γίνεται ευτυχισμένη· γενικότερα λένε ότι βρήκε τον τρόπο επιλογής των αγαθών και των έργων που αρμόζουν στη φύση μας.

132. Λέγεται επίσης ότι απάλλαξε τους Κροτωνιάτες από τις παλλακίδες και γενικά από τις επαφές με τις ανύπαντρες γυναίκες. Διότι στη Δεινώ –τη γυναίκα του Βροντίνου, ενός από τους Πυθαγορείους, που ήταν σοφή και ασυνήθιστη στην ψυχή, στην οποία ανήκει και το περιβόητο ρητό που λέει ότι η γυναίκα, όταν σηκώνεται από το κρεβάτι όπου ξάπλωσε με τον άνδρα της, πρέπει την ίδια ημέρα να κάνει θυσίες[137], το οποίο κάποιοι αποδίδουν στη Θεανώ– σε αυτήν πήγαν οι γυναίκες των Κροτωνιατών, για να την παρακαλέσουν να πάνε όλες μαζί στον Πυθαγόρα και να τον πείσουν να μιλήσει στους άνδρες τους για την εγκράτεια που εκείνοι πρέπει να επιδεικνύουν απέναντί τους. Έτσι λοιπόν έγινε: η γυναίκα το ζήτησε, ο Πυθαγόρας μίλησε, και οι Κροτωνιάτες πείστηκαν να εξαλείψουν ολοκληρωτικά την μέχρι τότε αλαζονική ακολασία.

133. Ακόμη, λένε ότι ο Πυθαγόρας, όταν αφίχθηκαν στην πόλη των Κροτωνιατών πρεσβευτές από τη Σύβαρη για να ζητήσουν τους φυγάδες, βλέποντας κάποιον από τους πρεσβευτές να σκοτώνει με τα ίδια τα χέρια του τους φίλους του, δεν του είπε τίποτα. Όταν όμως ο άνθρωπος αυτός αποτάθηκε στον Πυθαγόρα και εκδήλωσε την επιθυμία να γίνει φίλος

μιλίας αὐτοῦ μετέχειν, εἰπεῖν ὡς οὐ θεμιστεύοι τοῖς <τοιούτοις> ἀνθρώποις· ὅθεν δὴ καὶ παρά τισιν Ἀπόλλωνα νομισθῆναι αὐτόν. ταῦτα δὴ πάντα καὶ ὅσα μικρὸν ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν περὶ τῆς τῶν τυράννων καταλύσεως καὶ τῆς τῶν πόλεων ἐλευθερώσεως τῶν ἐν Ἰταλίᾳ τε καὶ Σικελίᾳ καὶ ἄλλων πλειόνων δείγματα ποιησώμεθα τῆς εἰς τὰ πολιτικὰ ἀγαθὰ ὠφελείας αὐτοῦ, ἣν συνεβάλλετο τοῖς ἀνθρώποις.

134 *Τὸ δὴ μετὰ τοῦτο μηκέθ' οὑτωσὶ κοινῶς, ἀλλὰ καὶ κατ' ἰδίαν ἀποτεμόμενοι τὰ τῶν ἀρετῶν ἔργα αὐτοῦ τῷ λόγῳ κοσμήσωμεν. ἀρξώμεθα δὲ πρῶτον ἀπὸ θεῶν, ὥσπερ καὶ νομίζεται, τήν τε ὁσιότητα αὐτοῦ πειραθῶμεν ἐπιδεῖξαι καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς θαυμαστὰ ἔργα ἐπιδείξωμεν ἑαυτοῖς καὶ τῷ λόγῳ κοσμήσωμεν. ἓν μὲν οὖν δεῖγμα αὐτῆς ἐκεῖνο ἔστω, οὗ καὶ πρότερον ἐμνημονεύσαμεν, ὅτι δὴ ἐγίνωσκε τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, τίς ἦν καὶ πόθεν εἰς τὸ σῶμα εἰσεληλύθει, τούς τε προτέρους αὐτῆς βίους, καὶ τούτων πρόδηλα τεκμήρια παρεῖχε. μετὰ τοῦτο τοίνυν ἐκεῖνο. Νέσσον ποτὲ τὸν ποταμὸν σὺν πολλοῖς τῶν ἑταίρων διαβαίνων προσεῖπε τῇ φωνῇ, καὶ ὁ ποταμὸς γεγωνόν τι καὶ τρανὸν ἀπεφθέγ-*

του, ο Πυθαγόρας του είπε ότι δεν είναι θεμιτό να συναναστρέφεται με ανθρώπους <σαν και αυτόν>· από τότε μάλιστα είναι που θεωρήθηκε από κάποιους ότι είναι ο Απόλλων[138]. Όλα αυτά λοιπόν και όλα όσα έχουμε πει λίγο πιο πάνω αναφορικά με την κατάλυση των τυράννων και με την απελευθέρωση των πόλεων στην Ιταλία και στη Σικελία καθώς και πολλά άλλα, θα τα αναφέρουμε ως παραδείγματα για την ωφέλεια που προσέφερε στους ανθρώπους σχετικά με τα πολιτικά ζητήματα.

28

134. Ύστερα από αυτά, αφού διαχωρίσουμε τα έργα των αρετών του, όχι τόσο γενικά, αλλά συγκεκριμένα, θα τα κοσμήσουμε με λόγο[139]. Ας ξεκινήσουμε λοιπόν πρώτα από τους θεούς, όπως θεωρείται πρέπον, ας προσπαθήσουμε να κάνουμε φανερή την οσιότητα του Πυθαγόρα, ας καταδείξουμε στους εαυτούς μας τα θαυμαστά έργα που προκύπτουν από αυτήν και ας τα λαμπρύνουμε με λόγια. Ένα παράδειγμα της οσιότητας του Πυθαγόρα είναι εκείνο που και προηγουμένως αναφέραμε, ότι δηλαδή γνώριζε την ίδια την ψυχή του: ποια ήταν, από πού είχε εισέλθει στο σώμα του, καθώς και τις προηγούμενες ζωές της, για τις οποίες και έδινε σαφείς αποδείξεις. Μετά από αυτό, μπορούμε να αναφέρουμε και το εξής: κάποτε, καθώς διάβαινε τον Νέσσο ποταμό[140] με πολλούς από τους φίλους του, τον χαιρέτησε φωναχτά, και ο ποταμός του ανταπάντησε με δυνατή και διαπεραστική φωνή,

*ξατο πάντων ἀκουόντων· "χαῖρε, Πυθαγόρα". ἔτι μιᾷ καὶ
τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἔν τε Μεταποντίῳ τῆς Ἰταλίας καὶ ἐν Ταυ-
ρομενίῳ τῆς Σικελίας συγγεγονέναι καὶ διειλέχθαι κοινῇ
τοῖς ἑκατέρωθι ἑταίροις αὐτὸν διαβεβαιοῦνται σχεδὸν ἅ-
παντες, σταδίων ἐν μεσαιχμίῳ παμπόλλων καὶ κατὰ γῆν
καὶ κατὰ θάλατταν ὑπαρχόντων, οὐδ' ἡμέραις ἀνυσίμων
135 πάνυ πολλαῖς. τὸ μὲν γὰρ ὅτι τὸν μηρὸν χρύσεον ἐπέδειξεν
Ἀβάριδι τῷ Ὑπερβορέῳ, εἰκάσαντι αὐτὸν Ἀπόλλωνα εἶναι
τὸν <ἐν> Ὑπερβορέοις, οὗπερ ἦν ἱερεὺς ὁ Ἄβαρις, βεβαιοῦν-
τα ὡς τοῦτο ἀληθὲς ὑπολαμβάνοι καὶ οὐ διαψεύδοιτο, καὶ
πάνυ τεθρύλληται. καὶ μυρία ἕτερα τούτων θειότερα καὶ
θαυμαστότερα περὶ τἀνδρὸς ὁμαλῶς καὶ συμφώνως ἱστο-
ρεῖται, προρρήσεις τε σεισμῶν ἀπαράβατοι καὶ λοιμῶν ἀ-
ποτροπαὶ σὺν τάχει καὶ ἀνέμων βιαίων χαλαζῶν τε χύ-
σεως παραυτίκα κατευνήσεις καὶ κυμάτων ποταμίων τε καὶ
θαλασσίων ἀπευδιασμοὶ πρὸς εὐμαρῆ τῶν ἑταίρων διάβα-
σιν. ὧν μεταλαβόντας Ἐμπεδοκλέα τε τὸν Ἀκραγαντῖνον
καὶ Ἐπιμενίδην τὸν Κρῆτα καὶ Ἄβαριν τὸν Ὑπερβόρειον
136 πολλαχῇ καὶ αὐτοὺς τοιαῦτά τινα ἐπιτετελεκέναι. δῆλα δ'
αὐτῶν τὰ ποιήματα ὑπάρχει, ἄλλως τε καὶ ἀλεξανέμας μὲν
ὂν τὸ ἐπώνυμον Ἐμπεδοκλέους, καθαρτὴς δὲ τὸ Ἐπιμενί-
δου, αἰθροβάτης δὲ τὸ Ἀβάριδος, ὅτι ἄρα οἰστῷ τοῦ ἐν Ὑ-
περβορέοις Ἀπόλλωνος δωρηθέντι αὐτῷ ἐποχούμενος πο-*

ενώ όλοι τον άκουγαν: "Χαίρε Πυθαγόρα". Ακόμη, κατά τη διάρκεια μίας και μόνο ημέρας, βρέθηκε να είναι ταυτοχρόνως παρών στο Μεταπόντιο της Ιταλίας και στο Ταυρομένιο της Σικελίας, και έκανε διάλεξη στους μαθητές του και στις δύο πόλεις, πράγμα που το επιβεβαιώνουν σχεδόν όλοι. Η απόσταση μεταξύ των δύο πόλεων είναι τόσα πολλά στάδια, και από στεριά και από θάλασσα, ώστε δεν είναι δυνατόν να διανυθεί ακόμη και σε πολλές μέρες.

135. Το γεγονός μάλιστα ότι επέδειξε στον Άβαρι τον Υπερβόρειο το χρυσό μηρό του, επειδή εκείνος θεώρησε ότι είναι ο Απόλλων του <ιερού> στους Υπερβορείους, όπου ήταν ιερέας, ο ίδιος ο Πυθαγόρας το επιβεβαιώνει, θεωρώντας το αληθινό, και δεν το διαψεύδει· το γεγονός αυτό έχει γίνει μεγάλος θρύλος[141]. Πλήθος άλλα εξιστορούνται σχετικά με αυτόν, παρόμοια και σύμφωνα με τα παραπάνω, αλλά και ακόμη θεϊκότερα και θαυμαστότερα από αυτά: αδιάψευστες προβλέψεις σεισμών, ταχύτατες αποτροπές θανατηφόρων νόσων, άμεσοι κατευνασμοί βίαιων ανέμων και χαλαζοπτώσεων, και γαληνεύσεις ποτάμιων και θαλάσσιων κυμάτων για την εύκολη διάβαση των φίλων του. Από αυτά πήραν δύναμη και ο Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος, και ο Επιμενίδης ο Κρητικός και ο Άβαρις ο Υπερβόρειος, και λέγεται ότι έχουν επιτελέσει και αυτοί με πολλούς τρόπους παρόμοια θαύματα.

136. Φανερές αποδείξεις είναι τα έργα τους, όπως εξάλλου δηλώνει και το επώνυμο του Εμπεδοκλή "αλεξανέμας"[142], του Επιμενίδη "καθαρτής"[143] και του Άβαρι "αιθεροβάτης"· διότι σε αυτόν ο Απόλλων του ιερού των Υπερβορείων δώ-

ταμούς τε καὶ πελάγη καὶ τὰ ἄβατα διέβαινεν, ἀεροβατῶν τρόπον τινά, ὅπερ ὑπενόησαν καὶ Πυθαγόραν τινὲς πεπονθέναι τότε, ἡνίκα καὶ ἐν Μεταποντίῳ καὶ ἐν Ταυρομενίῳ τοῖς ἑκατέρωθι ἑταίροις ὡμίλησε τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. λέγεται δ' ὅτι καὶ σεισμὸν ἐσόμενον ἀπὸ φρέατος, οὗ ἐγεύσατο, προηγόρευσε, καὶ περὶ νεὼς οὐριοδρομούσης, ὅτι καταποντισθή-
137 *σεται. καὶ ταῦτα μὲν ἔστω τεκμήρια τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ. βούλομαι δὲ ἄνωθεν τὰς ἀρχὰς ὑποδεῖξαι τῆς τῶν θεῶν θρησκείας, ἃς προεστήσατο Πυθαγόρας τε καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ ἄνδρες.*

Ἅπαντα ὅσα περὶ τοῦ πράττειν ἢ μὴ πράττειν διορίζουσιν ἐστόχασται τῆς πρὸς τὸ θεῖον ὁμολογίας, καὶ ἀρχὴ αὕτη ἐστὶ καὶ βίος ἅπας συντέτακται πρὸς τὸ ἀκολουθεῖν τῷ θεῷ, καὶ ὁ λόγος οὗτος ταύτης ἐστὶ τῆς φιλοσοφίας, ὅτι γελοῖον ποιοῦσιν ἄνθρωποι ἄλλοθέν ποθεν ζητοῦντες τὸ εὖ ἢ παρὰ τῶν θεῶν, καὶ ὅμοιον ὥσπερ ἂν εἴ τις ἐν βασιλευομένῃ χώρᾳ τῶν πολιτῶν τινὰ ὕπαρχον θεραπεύσῃ, ἀμελήσας αὐτοῦ τοῦ πάντων ἄρχοντος καὶ βασιλεύοντος· τοιοῦτον γὰρ οἴονται ποιεῖν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἐπεὶ γὰρ ἔστι τε θεὸς καὶ οὗτος πάντων κύριος, δεῖν δὲ ὡμολόγηται παρὰ τοῦ κυρίου τἀγαθὸν αἰτεῖν, πάντες τε, οὓς μὲν ἂν φιλῶσι καὶ οἷς ἂν χαίρωσι, τούτοις διδόασι τἀγαθά, πρὸς δὲ οὓς

ρισε βέλος, καβάλα στο οποίο διάβαινε και ποτάμια και πελάγη και μέρη αδιάβατα, αεροβατώντας κατά κάποιον τρόπο, όπως κάποιοι υπέθεσαν τότε ότι έπραξε και ο Πυθαγόρας, όταν και στο Μεταπόντιο και στο Ταυρομένιο βρέθηκε με τους μαθητές του και στις δύο πόλεις την ίδια μέρα. Λέγεται, μάλιστα, ότι προανάγγειλε σεισμό προερχόμενο από πηγάδι*, από όπου θα έπινε νερό, καθώς και τον καταποντισμό πλοίου, παρόλο που ταξίδευε με ούριο άνεμο.

137. Όσα ακολουθούν μπορούν να θεωρηθούν τεκμήρια της ευσέβειάς του. Επιθυμώ όμως προηγουμένως να υποδείξω τις αρχές της θρησκευτικής λατρείας των θεών, τις οποίες καθιέρωσε ο Πυθαγόρας και οι μαθητές του. Όλα όσα αφορούν αυτό που πρέπει κάποιος να πράττει ή να μην πράττει, στοχεύουν την ομολογία προς τον θεό. Αυτή είναι η αρχή, και ολόκληρος ο βίος έχει ρυθμιστεί για να ακολουθεί τον θεό, και αυτός είναι ο λόγος αυτής της φιλοσοφίας, διότι είναι καταγέλαστο οι άνθρωποι να αναζητούν το καλό από οπουδήποτε αλλού εκτός από τους θεούς. Αυτό μοιάζει ακριβώς με την περίπτωση κατά την οποία κάποιος από τους πολίτες σε χώρα βασιλευόμενη υπηρετεί κάποιον ύπαρχο, αδιαφορώντας για τον άρχοντα και τον βασιλιά όλων[144]· διότι κάτι τέτοιο θεωρούν οι Πυθαγόρειοι ότι κάνουν και οι άνθρωποι. Δηλαδή, αφού υπάρχει θεός, και αυτός είναι ο κύριος όλων, πρέπει να είναι αποδεκτό από όλους ότι από τον κύριο πρέπει να ζητούμε το αγαθό. Σε αυτούς λοιπόν που οι θεοί αγαπούν και με αυτούς που χαίρονται, σε αυτούς δίνουν τα αγαθά, ενώ σε

* βλέποντας τις αναταράξεις του νερού.

138 *ἐναντίως ἔχουσι, τἀναντία, δῆλον ὅτι ταῦτα πρακτέον, οἷς
τυγχάνει ὁ θεὸς χαίρων. ταῦτα δὲ οὐ ῥᾴδιον εἰδέναι, ἂν μή
τις ἢ θεοῦ ἀκηκοότος ἢ θεοῦ ἀκούσῃ ἢ διὰ τέχνης θείας πο-
ρίζηται. διὸ καὶ περὶ τὴν μαντικὴν σπουδάζουσι· μόνη γὰρ
αὕτη ἑρμηνεία τῆς παρὰ τῶν θεῶν διανοίας ἐστί. καὶ ὅμως
δὲ τὴν αὐτῶν πραγματείαν ἀξίαν <ἄν> τῳ δόξειεν εἶναι τῷ
οἰομένῳ θεοὺς εἶναι, τοῖς δ' εὐήθειαν θάτερον τούτων καὶ
ἀμφότερα. ἔστι δὲ καὶ τῶν ἀποταγμάτων τὰ πολλὰ ἐκ τε-
λετῶν εἰσενηνεγμένα, διὰ τὸ οἴεσθαί τι εἶναι αὐτοὺς τὰ τοι-
αῦτα καὶ μὴ νομίζειν ἀλαζονείαν, ἀλλ' ἀπό τινος θεοῦ ἔχειν
τὴν ἀρχήν. καὶ τοῦτό γε πάντες οἱ Πυθαγόρειοι ὁμῶς ἔ-
χουσι πιστευτικῶς, οἷον περὶ Ἀριστέου τοῦ Προκοννησίου
καὶ Ἀβάριδος τοῦ Ὑπερβορέου τὰ μυθολογούμενα καὶ ὅσα
ἄλλα τοιαῦτα λέγεται. πᾶσι γὰρ πιστεύουσι τοῖς τοιούτοις,
πολλὰ δὲ καὶ αὐτοὶ πειρῶνται, τῶν τοιούτων δέ, τῶν δο-
κούντων μυθικῶν, ἀπομνημονεύουσιν ὡς οὐδὲν ἀπιστοῦν-*
139 *τες ὅ τι ἂν εἰς τὸ θεῖον ἀνάγηται. ἔφη γοῦν Εὔρυτόν τις λέ-
γειν ὅτι φαίη ποιμὴν ἀκοῦσαί τινος ᾄδοντος, νέμων ἐπὶ τῷ
τάφῳ τοῦ Φιλολάου, καὶ τὸν οὐθὲν ἀπιστῆσαι, ἀλλ' ἐρέσθαι*

αυτούς για τους οποίους αισθάνονται τα αντίθετα, δίνουν τα ενάντια. Γίνεται λοιπόν φανερό ότι πρέπει να πράττουμε αυτά, με τα οποία συμβαίνει να χαίρεται ο θεός.

138. Ωστόσο, αυτά δεν είναι εύκολο κάποιος να τα γνωρίσει, εάν δεν τα ακούσει από κάποιον που άκουσε τον θεό ή αν ο ίδιος δεν ακούσει τον θεό ή αν δεν τα λάβει μέσω μιας θείας τεχνικής[145]. Αυτός είναι και ο λόγος που οι Πυθαγόρειοι σπουδάζουν τη μαντική τέχνη[146]· διότι μονάχα αυτή είναι η ερμηνεία της διάνοιας των θεών. Παρόμοια, η ενασχόληση με αυτά έχει σημασία, μονάχα <εάν> κάποιος πιστεύει ότι οι θεοί υπάρχουν. Όσοι θεωρούν ανοησία το ένα από αυτά, θεωρούν ανοησίες και τα δύο. Επίσης, οι περισσότερες από τις απαγορεύσεις έχουν εισαχθεί από τις θρησκευτικές τελετές, διότι οι Πυθαγόρειοι θεωρούν ότι οι τελετές αυτές είναι κάτι σοβαρό και όχι αλαζονικό, και ότι έχουν την αρχή τους σε κάποιο θεό. Και αυτό βέβαια το πιστεύουν με τον ίδιο τρόπο όλοι οι Πυθαγόρειοι, σύμφωνα με τους μύθους σχετικά με τον Αριστέα τον Προκοννήσιο[147] και με τον Άβαρι τον Υπερβόρειο, και με όσα άλλα παρόμοια λέγονται. Διότι σε όλα αυτά πιστεύουν και, μάλιστα, πολλά από αυτά τα επιδιώκουν οι ίδιοι. Όσα θεωρούνται μυθικά τα απομνημονεύουν, καθώς δεν δυσπιστούν διόλου σε ό,τι ανάγεται στο θείο.

139. Είπε λοιπόν κάποιος ότι ο Εύρυτος έλεγε πως ένας βοσκός που έβοσκε τα πρόβατά του κοντά στον τάφο του Φιλολάου, άκουσε κάποιον να τραγουδά*, τον οποίο ο Εύρυτος ουδόλως έδειξε να μην πιστεύει, αλλά αντίθετα τον ερώτησε

---

* προφανώς τον ίδιο τον Φιλόλαο.

τίνα ἁρμονίαν. ἦσαν δὲ οὗτοι ἀμφότεροι Πυθαγόρειοι, καὶ μαθητὴς Εὔρυτος Φιλολάου. φασὶ δὲ καὶ τῷ Πυθαγόρᾳ τινά ποτε λέγειν ὅτι δοκοίη ποτὲ ἐν τῷ ὕπνῳ τῷ πατρὶ διαλέγεσθαι τεθνεῶτι καὶ ἐπερέσθαι· "τίνος τοῦτο [τὸ] σημεῖον;" τὸν δ' οὐθενὸς φάναι, ἀλλ' ὡς διελέγετο αὐτῷ ἀληθῶς· "ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὸ ἐμοὶ νῦν σε διαλέγεσθαι σημαίνει οὐθέν, οὕτως οὐδὲ ἐκεῖνο". ὥστε πρὸς πάντα τὰ τοιαῦτα οὐχὶ αὐτοὺς εὐήθεις νομίζουσιν, ἀλλὰ τοὺς ἀπιστοῦντας· οὐ γὰρ εἶναι τὰ μὲν δυνατὰ τῷ θεῷ, τὰ δὲ ἀδύνατα, ὥσπερ οἴεσθαι τοὺς σοφιζομένους, ἀλλὰ πάντα δυνατά. καὶ ἡ ἀρχὴ ἡ αὐτή ἐστι τῶν ἐπῶν, ἃ ἐκεῖνοί φασι μὲν εἶναι Λίνου, ἔστι μέντοι ἴσως ἐκείνων·

ἔλπεσθαι χρὴ πάντ', ἐπεὶ οὐκ ἔστ' οὐδὲν ἄελπτον·
ῥᾴδια πάντα θεῷ τελέσαι, καὶ ἀνήνυτον οὐδέν.

140 τὴν δὲ πίστιν τῶν παρ' αὐτοῖς ὑπολήψεων ἡγοῦνται εἶναι ταύτην, ὅτι ἦν ὁ πρῶτος εἰπὼν αὐτὰ οὐχ ὁ τυχών, ἀλλ' ὁ θεός. καὶ ἓν τοῦτο τῶν ἀκουσμάτων ἐστί· "τίς εἶ, Πυθαγόρα;" φασὶ γὰρ εἶναι Ἀπόλλωνα Ὑπερβόρεον· τούτου δὲ τεκμήρια ἔχεσθαι ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι ἐξανιστάμενος τὸν μηρὸν παρέφηνε χρυσοῦν καὶ ὅτι Ἄβαριν τὸν Ὑπερβόρεον εἱστία

"Ποια ήταν η αρμονία;"[148] Και οι δύο αυτοί ήταν Πυθαγόρειοι· ο Εύρυτος μάλιστα ήταν μαθητής του Φιλολάου[149]. Λένε επίσης ότι διηγήθηκε κάποιος στον Πυθαγόρα πως κάποτε στον ύπνο του του φάνηκε να μίλησε με τον νεκρό πατέρα του, και ρώτησε τον Πυθαγόρα: "Τίνος πράγματος σημάδι είναι αυτό;" και εκείνος του απάντησε ότι δεν είναι κανενός, αλλά ότι συνομιλούσε με τον πατέρα του στα αλήθεια: "Όπως λοιπόν το ότι εσύ τώρα συνομιλείς μαζί μου δεν είναι σημάδι κάποιου πράγματος, παρόμοια δεν είναι σημάδι και εκείνο". Έτσι, για όσα παρόμοια τους συμβαίνουν, δεν θεωρούν τον εαυτό τους ανόητο, αλλά όσους δεν τα πιστεύουν· διότι, για τον θεό δεν είναι άλλα μεν δυνατά και άλλα όχι, όπως νομίζουν οι σοφιστές, αλλά όλα είναι δυνατά. Και αυτή είναι η αρχή των επών, τα οποία, ενώ οι Πυθαγόρειοι λένε ότι είναι του Λίνου[150], πιθανόν να είναι των ιδίων:

Για όλα πρέπει να ελπίζουμε, επειδή τίποτα χωρίς ελπίδα
δεν υπάρχει·
εύκολα για τον θεό είναι όλα να τα φτιάξει· τίποτα
ακατόρθωτο.

140. Θεωρούν ότι στην αντίληψη της ανθρώπινης κατανόησης υπάρχει η πίστη ότι ο πρώτος που τα είπε τα ακούσματα δεν ήταν κάποιος τυχαίος, αλλά ο ίδιος ο θεός. Και ένα από τα "ακούσματα" αυτά είναι το εξής: "Ποιος είσαι Πυθαγόρα;"· επειδή λέγανε ότι είναι ο Υπερβόρειος Απόλλων. Και τεκμήριο για αυτό είναι το ότι όρθιος επέδειξε το χρυσό μηρό του σε αγώνα, καθώς και το ότι φιλοξενούσε τον Άβαρι τον Υπερβόρειο, από τον οποίο μάλιστα πήρε το βέλος με το ο-

καὶ τὴν οἰστὸν αὐτοῦ ἀφείλετο, ᾗ ἐκυβερνᾶτο.

141 *Λέγεται δὲ ὁ Ἄβαρις ἐλθεῖν ἐξ Ὑπερβορέων, ἀγείρων χρυσὸν εἰς τὸν νεὼν καὶ προλέγων λοιμόν. κατέλυε δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς, καὶ οὔτε πίνων οὔτε ἐσθίων ὤφθη ποτὲ οὐθέν. λέγεται δὲ καὶ ἐν Λακεδαιμονίοις θῦσαι τὰ κωλυτήρια, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεπώποτε ὕστερον ἐν Λακεδαίμονι λοιμὸν γενέσθαι. τοῦτον οὖν τὸν Ἄβαριν παρελόμενος ἣν εἶχεν οἰστὸν*

142 *χρυσῆν, ἧς ἄνευ οὐχ οἷός τ' ἦν τὰς ὁδοὺς ἐξευρίσκειν, ὁμολογοῦντα ἐποίησε. καὶ ἐν Μεταποντίῳ, εὐξαμένων τινῶν γενέσθαι αὐτοῖς τὰ ἐν τῷ προσπλέοντι πλοίῳ, "νεκρὸς τοίνυν ἂν ὑμῖν" ἔφη, καὶ ἐφάνη νεκρὸν ἄγον τὸ πλοῖον. καὶ ἐν Συβάρει τὸν ὄφιν τὸν ἀποκτείναντα τὸν δασὺν ἔλαβε καὶ ἀπεπέμψατο, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν ἐν Τυρρηνίᾳ τὸν μικρὸν ὄφιν, ὃς ἀπέκτεινε δάκνων. ἐν Κρότωνι δὲ τὸν ἀετὸν τὸν λευκὸν κατέψησεν ὑπομείναντα, ὥς φασι. βουλομένου δέ τινος ἀκούειν οὐκ ἔφη πω λέξειν πρὶν ἢ σημεῖόν τι φανῇ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἐν Καυλωνίᾳ ἡ λευκὴ ἄρκτος. καὶ πρὸς*

143 *τὸν μέλλοντα ἐξαγγέλλειν αὐτῷ τὸν τοῦ υἱοῦ θάνατον προεῖπεν αὐτός. καὶ Μυλλίαν τὸν Κροτωνιάτην ἀνέμνησεν, ὅτι ἦν Μίδας ὁ Γορδίου, καὶ ᾤχετο ὁ Μυλλίας εἰς τὴν ἤπειρον, ποιήσων ὅσα ἐπὶ τῷ τάφῳ ἐκέλευσε. λέγουσι δὲ καὶ ὅτι τὴν*

ποίο ταξίδευε.

141. Λέγεται επίσης ότι, όταν ο Άβαρις ήλθε από τους Υπερβορείους για να συγκεντρώσει χρυσό για το ναό, προανάγγειλε λοιμό. Διέμενε επίσης στα ιερά και δεν φάνηκε ποτέ ούτε να πίνει ούτε να τρώει. Διαθρυλείται μάλιστα ότι στη Σπάρτη έκανε θυσίες για αποτροπή του κακού, και ότι για το λόγο αυτό ουδέποτε στο εξής έπεσε λοιμός στη Σπάρτη. Από αυτόν λοιπόν τον Άβαρι ο Πυθαγόρας πήρε το χρυσό βέλος, χωρίς το οποίο δεν θα μπορούσε να βρίσκει τους δρόμους, και τον έκανε μαθητή του.

142. Αλλά και στο Μεταπόντιο, ενώ κάποιοι εύχονταν να γίνουν δικά τους όσα βρίσκονταν σε πλοίο που έπλεε κοντά τους, είπε: "κάποιος νεκρός θα υπάρξει ανάμεσά σας"· και αποδείχθηκε ότι κάποιο νεκρό έφερνε το πλοίο[151]. Στη Σύβαρη συνέλαβε και εκδίωξε το τεράστιο φονικό φίδι, όπως επίσης, συνέλαβε και εκδίωξε από την Τυρρηνία το μικρό φίδι με τις φονικές δαγκωματιές. Στην Κρότωνα, όπως λένε, χάιδεψε έναν λευκό αετό που κάθησε δίπλα του[152]. Όταν μάλιστα κάποιος εκδήλωσε την επιθυμία να τον ακούσει, του είπε ότι δεν θα πει ούτε λέξη, αν προηγουμένως δεν φανεί κάποιο σημάδι. Και, ύστερα από αυτά, παρουσιάστηκε στην Καυλωνία η λευκή αρκούδα[153]. Σε αυτόν πάλι που σκόπευε να του ανακοινώσει το θάνατο του υιού του, ο ίδιος ο Πυθαγόρας του τον προανάγγειλε.

143. Στον Μυλλία τον Κροτωνιάτη υπενθύμισε ότι σε προηγούμενη ζωή του ήταν ο Μίδας, ο γιος του Γόρδιου. Και ο Μυλλίας ταξίδευε στην ενδοχώρα της Ασίας, για να τελέσει στον τάφο όσα τον διέταξε ο Πυθαγόρας[154]. Λένε ακόμη ότι

οἰκίαν αὐτοῦ ὁ πριάμενος καὶ ἀνορύξας, ἃ μὲν εἶδεν οὐδενὶ
ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ἀντὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας ταύτης ἐν Κρότωνι
ἱεροσυλῶν ἐλήφθη καὶ ἀπέθανε· τὸ γὰρ γένειον ἀποπεσὸν
τοῦ ἀγάλματος τὸ χρυσοῦν ἐφωράθη λαβών. ταῦτά τε οὖν
λέγουσι πρὸς πίστιν καὶ ἄλλα τοιαῦτα. ὡς δὲ τούτων τε
ὁμολογουμένων καὶ ἀδυνάτου ὄντος περὶ ἄνθρωπον ἕνα
ταῦτα συμβῆναι, ἤδη οἴονται σαφὲς εἶναι ὅτι ὡς παρὰ
κρείττονος ἀποδέχεσθαι χρὴ τὰ παρ᾿ ἐκείνου λεχθέντα καὶ
οὐχὶ ἀνθρώπου. ἀλλὰ καὶ τὸ ἀπορούμενον τοῦτο σημαί-
144 νειν· ἔστι γὰρ παρ᾿ αὐτοῖς λεγόμενον ὅτι

ἄνθρωπος δίπος ἐστὶ καὶ ὄρνις καὶ τρίτον ἄλλο.

τὸ γὰρ τρίτον Πυθαγόρας ἐστί. τοιοῦτος μὲν οὖν διὰ τὴν εὐσέβειαν ἦν καὶ ἐπὶ τῆς ἀληθείας ἐνομίζετο εἶναι. περὶ δὲ τοὺς ὅρκους εὐλαβῶς οὕτως διέκειντο πάντες οἱ Πυθαγόρειοι, μεμνημένοι τῆς Πυθαγόρου ὑποθήκης τῆς

ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεούς, νόμῳ ὡς διάκειται,
τίμα καὶ σέβου ὅρκον, ἔπειθ᾿ ἥρωας ἀγαυούς,

ὥστε ὑπὸ νόμου τις αὐτῶν ἀναγκαζόμενος ὀμόσαι, καίτοι εὐορκεῖν μέλλων, ὅμως ὑπὲρ τοῦ διαφυλάξαι τὸ δόγμα ὑπέμεινεν ἀντὶ τοῦ ὀμόσαι τρία μᾶλλον τάλαντα καταθέ-

αυτός που αγόρασε την οικία του Πυθαγόρα, την ανέσκαψε, αλλά για όσα είδε δεν τόλμησε να μιλήσει σε κανέναν. Για την αμαρτία του μάλιστα αυτή, επειδή τον είδαν να παίρνει το χρυσό γένι που έπεσε από το άγαλμα του Πυθαγόρα, συνελήφθη στην Κρότωνα ως ιερόσυλος και εκτελέστηκε. Αυτά λοιπόν και άλλα παρόμοια λένε για να αποδείξουν την αξία των όσων υποστηρίζουν. Και, καθώς λέγονται πράγματα που είναι αδύνατο να συμβούν σε άνθρωπο, θεωρούν ότι είναι ξεκάθαρο πως πρέπει να αποδεχθούν ότι αυτά που ειπώθηκαν από τον Πυθαγόρα, ειπώθηκαν από κάποια δύναμη ανώτερη και όχι από άνθρωπο. Αλλά αυτή είναι και η απάντηση στο ανεξήγητο.

144. Υπάρχει και το εξής που λένε: "ο άνθρωπος είναι δίποδο και πουλί και κάποιο άλλο τρίτο πράγμα", και αυτό το τρίτο είναι ο Πυθαγόρας. Τέτοιος λοιπόν ήταν ο Πυθαγόρας λόγω της ευσέβειας, και τέτοιος θεωρούνταν ότι είναι και στην πραγματικότητα. Όλοι οι Πυθαγόρειοι αντιμετώπιζαν τους όρκους με μεγάλη ευλάβεια, επειδή θυμούνταν την υποθήκη του Πυθαγόρα που έλεγε:

Να τιμάς πρώτα τους αθάνατους θεούς, όπως ορίζει
ο νόμος,
μετά να σέβεσαι τον όρκο σου, και τέλος τους επιφανείς
ήρωες,

έτσι ώστε, όταν σε κάποια περίπτωση κάποιος αναγκάστηκε από το νόμο να ορκιστεί, αν και επρόκειτο να πει την αλήθεια, για να διαφυλάξει την υποθήκη, επέμενε, αντί να ορκιστεί, να πληρώσει τρία τάλαντα, όσο δηλαδή ήταν το πρό-

σθαι, ὅσουπερ τετίμητο τὸ τοιοῦτον τῷ δικασαμένῳ.

145 Ὅτι δ' οὐδὲν ᾤοντο ἐκ ταὐτομάτου συμβαίνειν καὶ ἀπὸ τύχης, ἀλλὰ κατὰ θείαν πρόνοιαν, μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς καὶ εὐσεβέσι τῶν ἀνθρώπων, βεβαιοῖ τὰ ὑπὸ Ἀνδροκύδου ἐν τῷ περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων ἱστορούμενα περὶ Θυμαρίδου τοῦ Ταραντίνου, Πυθαγορικοῦ. ἀποπλέοντι γὰρ αὐτῷ καὶ χωριζομένῳ διά τινα περίστασιν περιέστησαν οἱ ἑταῖροι ἀσπαζόμενοί τε καὶ προπεμπτικῶς ἀποτασσόμενοι. καί τις ἤδη ἐπιβάντι τοῦ πλοίου εἶπεν· "ὅσα βούλει, παρὰ τῶν θεῶν, ὦ Θυμαρίδα." καὶ ὃς "εὐφημεῖν" ἔφη, "ἀλλὰ βουλοίμην μᾶλλον, ὅσ' ἄν μοι παρὰ τῶν θεῶν γένηται". ἐπιστημονικὸν γὰρ τοῦτο ἡγεῖτο μᾶλλον καὶ εὔγνωμον, τὸ μὴ ἀντιτείνειν καὶ προσαγανακτεῖν τῇ θείᾳ προνοίᾳ. πόθεν δὴ οὖν τὴν τοσαύτην εὐσέβειαν παρέλαβον οὗτοι οἱ ἄνδρες, εἴ τις βούλοιτο μαθεῖν, ῥητέον ὡς τῆς Πυθαγορικῆς κατ' ἀριθμὸν θεολογίας παράδειγμα ἐναργὲς ἔκειτο παρὰ Ὀρφεῖ.

146 Οὐκέτι δὴ οὖν ἀμφίβολον γέγονε τὸ τὰς ἀφορμὰς παρὰ Ὀρφέως λαβόντα Πυθαγόραν συντάξαι τὸν περὶ θεῶν λόγον, ὃν καὶ ἱερὸν διὰ τοῦτο ἐπέγραψεν, ὡς ἂν ἐκ τοῦ μυστικωτάτου ἀπηνθισμένον παρὰ Ὀρφεῖ τόπου, εἴτε ὄντως τοῦ ἀνδρός, ὡς οἱ πλεῖστοι λέγουσι, σύγγραμμά ἐστιν, εἴτε

στιμο που θα καλούνταν από το δικαστήριο να πληρώσει σε αυτόν που τον κατηγορούσε*, στην περίπτωση που αποδεικνυόταν ένοχος[155].

145. Θεωρούσαν πως τίποτα δεν συμβαίνει από μόνο του και τυχαία, αλλά από θεία πρόνοια[156]· και επιβεβαιώνεται πως αυτό συμβαίνει κατά κύριο λόγο στους αγαθούς και ευσεβείς ανθρώπους από τα ιστορούμενα του Ανδροκύδη, στο "Περί Πυθαγορικών συμβόλων" για τον Θυμαρίδη τον Ταραντίνο, τον Πυθαγόρειο. Διότι, ενώ αυτός ετοιμαζόταν να αποπλεύσει και να τους αποχωριστεί για κάποια περίσταση, οι υπόλοιποι Πυθαγόρειοι τον περικύκλωσαν, φιλώντας τον και ξεπροβοδίζοντάς τον. Κάποιος που ήδη είχε επιβιβαστεί στο πλοίο, του είπε: "όσα θέλεις από τους θεούς, Θυμαρίδη, να τα λάβεις". Και εκείνος του απάντησε: "Καλή η ευχή· αλλά θα προτιμούσα μάλλον όσα θα μου έστελναν οι θεοί". Διότι θεωρούσε περισσότερο σοφό και ευγενικό, το να μην αντιλέγει και να μην αγανακτεί με τη θεία πρόνοια. Εάν λοιπόν κάποιος επιθυμούσε να μάθει από πού παρέλαβαν τόση ευσέβεια αυτοί οι άνδρες, πρέπει να λεχθεί ότι υπήρχε καθαρό παράδειγμα, αναφορικά με την Πυθαγορική αριθμητική θεολογία, στα Ορφικά.

146. Δεν είναι καθόλου αμφίβολο λοιπόν το γεγονός ότι ο Πυθαγόρας έλαβε την αφορμή από τον Ορφέα[157] για να συντάξει τον λόγο περί των θεών, στον οποίο μάλιστα εξαιτίας αυτού έδωσε τον τίτλο του "ιερού", καθώς είναι διανθισμένος από τις μυστηριακές θέσεις του Ορφέα. Και το σύγγραμμα

---

* στον ενάγοντα.

Τηλαύγους, ὡς ἔνιοι τοῦ διδασκαλείου ἐλλόγιμοι καὶ ἀξιόπιστοι διαβεβαιοῦνται ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τῶν Δαμοῖ τῇ θυγατρί, ἀδελφῇ δὲ Τηλαύγους, ἀπολειφθέντων ὑπ' αὐτοῦ Πυθαγόρου, ἅπερ μετὰ θάνατον ἱστοροῦσι δοθῆναι Βιτάλῃ τε τῇ Δαμοῦς θυγατρὶ καὶ Τηλαύγει <ἐν> ἡλικίᾳ γενομένῳ, υἱῷ μὲν Πυθαγόρου, ἀνδρὶ δὲ τῆς Βιτάλης· κομιδῇ γὰρ νέος ὑπὸ τὸν Πυθαγόρου θάνατον ἀπολελειμμένος ἦν παρὰ Θεανοῖ τῇ μητρί. δηλοῦται δὴ διὰ τοῦ ἱεροῦ λόγου τούτου [ἢ περὶ θεῶν λόγου, ἐπιγράφεται γὰρ ἀμφότερον] καὶ τίς ἦν ὁ παραδεδωκὼς Πυθαγόρᾳ τὸν περὶ θεῶν λόγον. λέγει γάρ· "<λόγος> ὅδε περὶ θεῶν Πυθαγόρα τῶ Μνημάρχω, τὸν ἐξέμαθον ὀργιασθεὶς ἐν Λιβήθροις τοῖς Θρᾳκίοις, Ἀγλαοφάμω τελεστᾶ μεταδόντος, ὡς ἄρα Ὀρφεὺς ὁ Καλλιόπας κατὰ τὸ Πάγγαιον ὄρος ὑπὸ τᾶς ματρὸς πινυσθεὶς ἔφα, τὰν ἀριθμῶ οὐσίαν ἀίδιον ἔμμεν ἀρχὰν προμαθεστάταν τῶ παντὸς ὠρανῶ καὶ γᾶς καὶ τᾶς μεταξὺ φύσιος, ἔτι δὲ καὶ θείων <ἀνθρώπων> καὶ θεῶν καὶ δαιμόνων διαμο-
147 *νᾶς ῥίζαν." ἐκ δὴ τούτων φανερὸν γέγονεν ὅτι τὴν ἀριθμῷ ὡρισμένην οὐσίαν τῶν θεῶν παρὰ τῶν Ὀρφικῶν παρέλαβεν. ἐποιεῖτο δὲ διὰ τῶν αὐτῶν ἀριθμῶν καὶ θαυμαστὴν πρόγνωσιν καὶ θεραπείαν τῶν θεῶν κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς ὅτι μάλιστα συγγενεστάτην. γνοίη δ' ἄν τις τοῦτο ἐντεῦθεν· δεῖ*

αυτό, είτε όπως λένε οι περισσότεροι είναι πράγματι του Πυθαγόρα, είτε είναι του Τηλαύγη, όπως επιβεβαιώνουν μερικοί σπουδαίοι και αξιόπιστοι από το διδασκαλείο, με αφορμή τα υπομνήματα τα οποία άφησε ο Πυθαγόρας στη θυγατέρα του Δαμώ, την αδελφή του Τηλαύγη. Αυτά, μετά το θάνατο της Δαμούς, λένε ότι δόθηκαν στη Βιτάλη, τη θυγατέρα της Δαμούς, και στον Τηλαύγη, τον γιο του Πυθαγόρα, ο οποίος όταν ενηλικιώθηκε παντρεύτηκε τη Βιτάλη. Διότι όταν πέθανε ο Πυθαγόρας, ο Τηλαύγης ήταν ακόμη πολύ νέος και διέμενε μαζί με τη μητέρα του τη Θεανώ[158]. Δηλώνεται μάλιστα δια του Ιερού αυτού Λόγου [ή, όπως αλλιώς επιγράφεται, του λόγου "Περί Θεών"], και ποιος ήταν αυτός που παρέδωσε στον Πυθαγόρα το λόγο "Περί Θεών"[159]. Λέει λοιπόν: "αυτός είναι ο <λόγος> περί των θεών –τον οποίο εγώ ο Πυθαγόρας, γιος του Μνημάρχου, έμαθα στα θρακικά χλοερά λιβάδια[160] μυούμενος στα όργια, τα οποία μου μετέδωσε ο Αγλαόφαμος ο μυσταγωγός[161]– ότι ο Ορφέας, ο γιος της Καλλιόπης, που είχε νουθετηθεί από τη μητέρα του στο Παγγαίο Όρος, είπε πως ο αριθμός είναι ουσία που εμμένει αιώνια, αρχή που προνοεί για όλο τον ουρανό και τη γη και για την ενδιάμεση φύση, και ακόμη, μάλιστα, διαρκής ρίζα και των θείων ανθρώπων, και των θεών και των δαιμόνων."

147. Από αυτά λοιπόν έχει γίνει φανερό ότι τον ορισμό της ουσίας των θεών με αριθμό την παρέλαβε από τους ορφικούς. Έκανε μάλιστα με τους αριθμούς αυτούς πρόγνωση θαυμαστή και λάτρευε τους θεούς σύμφωνα με τους αριθμούς, διότι η λατρεία βρίσκεται σε στενότατη συγγένεια με τους αριθμούς. Επειδή, για να γίνονται τα λεγόμενα πιστευτά, πρέπει

γὰρ καὶ ἔργον τι παρασχέσθαι εἰς πίστιν τοῦ [δὲ] λεγομένου. ἐπειδὴ Ἄβαρις περὶ τὰ συνήθη ἑαυτῷ ἱερουργήματα διετέλει ὢν καὶ τὴν σπουδαζομένην παντὶ βαρβάρων γένει πρόγνωσιν διὰ θυμάτων ἐπορίζετο, μάλιστα τῶν ὀρνιθείων (τὰ γὰρ τῶν τοιούτων σπλάγχνα ἀκριβῆ πρὸς διάσκεψιν ἡγοῦνται), βουλόμενος ὁ Πυθαγόρας μὴ ἀφαιρεῖν μὲν αὐτοῦ τὴν εἰς τἀληθὲς σπουδήν, παρασχεῖν δὲ διά τινος ἀσφαλεστέρου καὶ χωρὶς αἵματος καὶ σφαγῆς, ἄλλως τε καὶ ὅτι ἱερὸν ἡγεῖτο εἶναι τὸν ἀλεκτρυόνα ἡλίῳ, τὸ λεγόμενον παναληθὲς ἀπετέλεσεν αὐτῷ, δι' ἀριθμητικῆς ἐπιστήμης

148 *συντεταγμένον. ὑπῆρχε δ' αὐτῷ ἀπὸ τῆς εὐσεβείας καὶ ἡ περὶ θεῶν πίστις· παρήγγελλε γὰρ ἀεὶ περὶ θεῶν μηδὲν θαυμαστὸν ἀπιστεῖν μηδὲ περὶ θείων δογμάτων, ὡς πάντα τῶν θεῶν δυναμένων. καὶ θεῖα δὲ τὰ δόγματα λέγειν (οἷς χρὴ πιστεύειν) ἃ Πυθαγόρας παρέδωκεν. οὕτως γοῦν ἐπίστευον καὶ παρειλήφεσαν περὶ ὧν δογματίζουσιν ὅτι οὐκ ἐψευδοδόξηται, ὥστε Εὔρυτος μὲν ὁ Κροτωνιάτης, Φιλολάου ἀκουστής, ποιμένος τινὸς ἀπαγγείλαντος αὐτῷ ὅτι μεσημβρίας ἀκούσειε Φιλολάου φωνῆς ἐκ τοῦ τάφου, καὶ ταῦτα πρὸ πολλῶν ἐτῶν τεθνηκότος, ὡσανεὶ ᾄδοντος, "καὶ τίνα, πρὸς θεῶν," εἶπεν "ἁρμονίαν;" Πυθαγόρας δ' αὐτὸς ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος τί σημαίνει τὸ ἰδεῖν ἑαυτοῦ πατέρα πάλαι τεθνηκότα καθ' ὕπνους αὐτῷ προσδιαλεγόμενον,*

να παρουσιάζεται και κάποιο έργο, θα μπορούσε κανείς να γνωρίσει το παραπάνω και από το εξής: επειδή ο Άβαρις ασχολούνταν με τα οικεία σε αυτόν ιερουργήματα, μάθαινε και τη συνήθη σε κάθε βαρβαρική φυλή πρόγνωση μέσω των θυσιασμένων ζώων, και κυρίως των μικρών πουλιών (που τα σπλάχνα τους θεωρείται ότι παρέχουν ακριβή διάγνωση). Καθώς ο Πυθαγόρας επιθυμούσε να μην αφαιρέσει από αυτόν το ζήλο του για την αλήθεια, του παρείχε κάποια ασφαλέστερη μέθοδο, χωρίς αίματα και σφαγές –καθώς άλλωστε θεωρούσε τον πετεινό ιερό πουλί του ήλιου[162]– διδάσκοντας σε αυτόν τη λεγόμενη "παναλήθεια", η οποία στηριζόταν στην επιστήμη των αριθμών.

148. Ακόμη, εξαιτίας της ευσέβειας που είχε, πίστευε και στους θεούς. Πάντοτε λοιπόν συμβούλευε να μην δυσπιστούμε ποτέ μπροστά σε οτιδήποτε θαυμαστό που αφορά τους θεούς, ούτε και για τα θεϊκά δόγματα, καθώς οι θεοί μπορούν να κάνουν τα πάντα. Και τα δόγματα (στα οποία πρέπει να πιστεύουμε), που τα παρέδωσε ο Πυθαγόρας, τα αποκαλούν θεία. Τόσο πολύ λοιπόν πίστευαν και είχαν κάνει κτήμα τους αυτά για τα οποία αποφαίνονταν ότι δεν είχαν σχηματίσει εσφαλμένη γνώμη, που ο Εύρυτος ο Κροτωνιάτης, ο μαθητής του Φιλολάου, όταν κάποιος βοσκός του ανακοίνωσε ότι το μεσημέρι άκουσε από τον τάφο τη φωνή του Φιλολάου σαν να τραγουδούσε –και αυτά ενώ ο Φιλόλαος είχε πεθάνει πριν από πολλά χρόνια– του είπε: "και ποια, μα τους θεούς, αρμονία άκουσες;"[163] Και όταν ο ίδιος ο Πυθαγόρας ρωτήθηκε από κάποιον, τι είδους σημάδι είναι το ότι είδε στον ύπνο του το πατέρα του, που πριν από πολύ καιρό είχε πεθάνει, να συ-

"οὐδέν" ἔφη· "οὐδὲ γὰρ ὅτι μοι ἄρτι λαλεῖς σημαίνει τι."

149 Ἐσθῆτι δὲ ἐχρῆτο λευκῇ καὶ καθαρᾷ, ὡσαύτως δὲ καὶ στρώμασι λευκοῖς καὶ καθαροῖς. εἶναι δὲ τὰ τοιαῦτα λινᾶ· κῳδίοις γὰρ οὐκ ἐχρῆτο. καὶ τοῖς ἀκροαταῖς δὲ τοῦτο τὸ ἔθος παρέδωκεν. ἐχρῆτο δὲ καὶ εὐφημίᾳ πρὸς τοὺς κρείττονας καὶ ἐν παντὶ καιρῷ μνήμην ἐποιεῖτο καὶ τιμὴν τῶν θεῶν, ὥστε καὶ παρὰ τὸ δεῖπνον σπονδὰς ἐποιεῖτο τοῖς θεοῖς καὶ παρήγγελλεν ἐφ᾽ ἡμέρᾳ ἑκάστῃ ὑμνεῖν τοὺς κρείττονας.

150 προσεῖχε δὲ καὶ φήμαις καὶ μαντείαις καὶ κληδόσιν, ὅλως πᾶσι τοῖς αὐτομάτοις. ἐπέθυε δὲ θεοῖς λίβανον, κέγχρους, πόπανα, κηρία, σμύρναν, τὰ ἄλλα θυμιάματα· ζῷα δὲ αὐτὸς οὐκ ἔθυεν οὐδὲ τῶν θεωρητικῶν φιλοσόφων οὐδείς, τοῖς δὲ ἄλλοις τοῖς ἀκουσματικοῖς ἢ τοῖς πολιτικοῖς προστέτακτο σπανίως ἔμψυχα θύειν, ἤπου ἀλεκτρυόνα ἢ ἄρνα ἢ ἄλλο τι τῶν νεογνῶν, βοῦς δὲ μὴ θύειν. κἀκεῖνο δὲ τῆς εἰς θεοὺς τιμῆς αὐτοῦ τεκμήριον, τὸ παρηγγέλθαι μηδέποτε ὀμνύναι θεῶν ὀνόμασι καταχρωμένους. διόπερ καὶ Σύλλος, εἷς τῶν ἐν Κρότωνι Πυθαγορείων, ὑπὲρ τοῦ μὴ ὀμόσαι χρήματα ἀπέτισε, καίτοι εὐορκήσειν μέλλων. ἀναφέρεταί γε μὴν εἰς τοὺς Πυθαγορικοὺς καὶ τοιόσδε τις ὅρκος, αἰδῶ μὲν ποιουμένων ὀνομάζειν Πυθαγόραν (ὥσπερ καὶ θεῶν ὀνόμασι χρῆσθαι πολλὴν φειδὼ ἐποιοῦντο), διὰ δὲ τῆς εὐ-

νομιλεί μαζί του, του είπε: "Δεν είναι σημάδι· όπως δεν είναι σημάδι και το ότι τώρα συνομιλείς μαζί μου"[164].

149. Χρησιμοποιούσε λευκή και καθαρή εσθήτα, όπως επίσης λευκά και καθαρά στρώματα. Αυτά μάλιστα ήταν λινά, αφού προβιές δεν χρησιμοποιούσε[165]. Και είχε παραδώσει αυτό το συνήθειο και στους ακροατές του. Έλεγε καλά λόγια για τους δυνατότερους και με κάθε ευκαιρία μνημόνευε και τιμούσε τους θεούς τόσο ώστε και στο δείπνο ακόμα τους έκανε σπονδές, και παράγγελνε να υμνούν καθημερινά τους δυνατότερους. Εξέταζε επίσης με προσοχή τις φήμες, τις μαντείες και τους οιωνούς, το κάθε δηλαδή τυχαίο περιστατικό.

150. Και πρόσφερε στους θεούς λιβάνι και κεχρί, στρογγυλές πίτες, γλυκά, κηρήθρες[166], σμύρνες[167] και άλλα θυμιάματα. Ο ίδιος, ωστόσο, δεν θυσίαζε ζώα, όπως άλλωστε κανείς από τους θεωρητικούς φιλοσόφους[168]. Στους άλλους όμως, στους "ακουσματικούς" ή στους "πολιτικούς", σε σπάνιες περιπτώσεις επιτρεπόταν να θυσιάζουν έμψυχα ή κάποτε πετεινό ή αρνί ή κάποιο άλλο νεαρό ζώο, ενώ δεν επιτρεπόταν να θυσιάζουν ποτέ αγελάδα. Επίσης –και αυτό είναι τεκμήριο της τιμής που έδειχνε προς τους θεούς– παρήγγελνε να μην ορκίζονται ποτέ κάνοντας κατάχρηση των ονομάτων των θεών[169]. Για τον λόγο αυτό και ο Σύλλος, ένας από τους Πυθαγορείους της Κρότωνος, προκειμένου να μην ορκιστεί, πλήρωσε κάποτε χρήματα, παρά το γεγονός ότι επρόκειτο, εάν ορκιζόταν, να πει την αλήθεια[170]. Αποδίδεται ωστόσο κάποιος όρκος στους Πυθαγορικούς –επειδή με σεβασμό χρησιμοποιούσαν το όνομα του Πυθαγόρα (όπως ακριβώς έκαναν χρήση με πολλή φειδώ και των ονομάτων των θεών)– στον

ρέσεως τῆς τετρακτύος δηλούντων τὸν ἄνδρα·

οὔ, μὰ τὸν ἁμετέρας σοφίας εὑρόντα τετρακτύν,
παγὰν ἀενάου φύσεως ῥιζώματ' ἔχουσαν.

151 Ὅλως δέ φασι Πυθαγόραν ζηλωτὴν γενέσθαι τῆς Ὀρφέως ἑρμηνείας τε καὶ διαθέσεως καὶ τιμᾶν τοὺς θεοὺς Ὀρφεῖ παραπλησίως, ἱσταμένους αὐτοὺς ἐν τοῖς ἀγάλμασι καὶ τῷ χαλκῷ, οὐ ταῖς ἡμετέραις συνεζευγμένους μορφαῖς, ἀλλὰ τοῖς ἱδρύμασι τοῖς θείοις, πάντα περιέχοντας καὶ πάντων προνοοῦντας καὶ τῷ παντὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν μορφὴν ὁμοίαν ἔχοντας, ἀγγέλλειν δὲ αὐτῶν τοὺς καθαρμοὺς καὶ τὰς λεγομένας τελετάς, τὴν ἀκριβεστάτην εἴδησιν αὐτῶν ἔχοντα. ἔτι δέ φασι καὶ σύνθετον αὐτὸν ποιῆσαι τὴν θείαν φιλοσοφίαν καὶ θεραπείαν, ἃ μὲν μαθόντα παρὰ τῶν Ὀρφικῶν, ἃ δὲ παρὰ τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων, ἃ δὲ παρὰ Χαλδαίων καὶ μάγων, ἃ δὲ παρὰ τῆς τελετῆς τῆς ἐν Ἐλευσῖνι γινομένης, ἐν Ἴμβρῳ τε καὶ Σαμοθρᾴκῃ καὶ Λήμνῳ, καὶ εἴ τι παρὰ τοῖς κοινοῖς, καὶ περὶ τοὺς Κελτοὺς δὲ καὶ τὴν Ἰβη-
152 ρίαν. ἐν δὲ τοῖς Λατίνοις ἀναγινώσκεσθαι τοῦ Πυθαγόρου τὸν ἱερὸν λόγον, οὐχ εἰς πάντας οὐδ' ὑπὸ πάντων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν μετεχόντων ἑτοίμως πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν διδασκαλίαν καὶ μηδὲν αἰσχρὸν ἐπιτηδευόντων. λέγειν δὲ αὐτὸν

οποίο ο Πυθαγόρας δηλώνεται σε σχέση με την ανακάλυψη της "τετρακτύος"[171]:

Όχι, μα τον ευρετή της τετρακτύος, την πηγή της δικής μας σοφίας,
που έχει τα ριζώματα της αιώνιας φύσης[172].

151. Γενικά, λένε ότι ο Πυθαγόρας έγινε ζηλωτής της ορφικής ερμηνείας, του τρόπου δηλαδή με τον οποίο ο Ορφέας διέκειτο απέναντι στα πράγματα, και ότι τιμούσε τους θεούς με τον ίδιο τρόπο που τους τιμούσε ο Ορφέας. Τους αμαπαραστούσε στα αγάλματα[173] και στο χαλκό όχι να ομοιάζουν με τις δικές μας μορφές, αλλά με τα θεϊκά δημιουργήματα, γιατί οι θεοί περιέχουν τα πάντα και προνοούν για όλα, και γιατί όλοι έχουν την ίδια φύση και την ίδια μορφή. Διακήρυξε μάλιστα τους ορφικούς καθαρμούς και τις λεγόμενες "τελετές", που περιέχουν την πλέον ακριβή γνώση για τους θεούς. Λένε, ακόμη, ότι συνέγραφε την πολύπλοκη θεία φιλοσοφία και θεραπεία, αφού δανείστηκε κάποια στοιχεία από τους Αιγύπτιους ιερείς[174], κάποια άλλα από Χαλδαίους και μάγους[175], άλλα από τις τελετές που γίνονται στο χώρο της Ελευσίνας, στην Ίμβρο, στη Σαμοθράκη και στη Λήμνο[176], και κάποια άλλα από τα κοινόβια[177] που βρίσκονται τόσο στη Γαλατία[178] όσο και στην Ιβηρία[179].

152. Ο "Ιερός Λόγος" του Πυθαγόρα διαβάζεται επίσης και από τους Λατίνους –όχι από όλους, ούτε αρέσει σε όλους– αλλά από εκείνους που είναι έτοιμοι να συμμετάσχουν με προθυμία στη διδασκαλία που αφορά τα πνευματικά αγαθά και που δεν ασχολούνται με επαίσχυντα πράγματα[180]. Λέγει

τρὶς σπένδειν τοὺς ἀνθρώπους καὶ μαντεύεσθαι τὸν Ἀπόλλωνα ἐκ τρίποδος διὰ τὸ κατὰ τὴν τριάδα πρῶτον φῦναι τὸν ἀριθμόν. Ἀφροδίτῃ δέ τι θυσιάζειν ἕκτῃ διὰ τὸ πρῶτον τοῦτον τὸν ἀριθμὸν πάσης μὲν ἀριθμοῦ φύσεως κοινωνῆσαι, κατὰ πάντα δὲ τρόπον μεριζόμενον ὅμοιον λαμβάνειν τήν τε τῶν ἀφαιρουμένων καὶ τὴν τῶν καταλειπομένων δύναμιν. Ἡρακλεῖ δὲ δεῖν θυσιάζειν ὀγδόῃ τοῦ μηνὸς ἱστα-
153 μένου σκοποῦντας τὴν ἑπτάμηνον αὐτοῦ γένεσιν. λέγει δὲ καὶ εἰς ἱερὸν εἰσιέναι δεῖν <λευκὸν καὶ> καθαρὸν ἱμάτιον ἔχοντα καὶ ἐν ᾧ μὴ ἐγκεκοίμηταί τις, τὸν μὲν ὕπνον τῆς ἀργίας καὶ τὸ μέλαν καὶ τὸ πυρρόν, τὴν δὲ καθαρειότητα τῆς περὶ τοὺς λογισμοὺς ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης μαρτυρίαν ἀποδιδούς. παραγγέλλει δέ, ἐν ἱερῷ ἄν τι ἀκούσιον αἷμα γένηται, ἢ χρυσῷ ἢ θαλάττῃ περιρραίνεσθαι, τῷ πρώτῳ γενομένῳ καὶ <τῷ> καλλίστῳ τῶν ὄντων, σταθμωμένῳ τὴν τιμὴν τῶν ἁπάντων. λέγει δὲ καὶ μὴ τίκτειν ἐν ἱερῷ· οὐ γὰρ εἶναι ὅσιον ἐν ἱερῷ καταδεῖσθαι τὸ θεῖον τῆς ψυχῆς εἰς τὸ
154 σῶμα. παραγγέλλει δὲ ἐν ἑορτῇ μήτε κείρεσθαι μήτε ὀνυχίζεσθαι, τὴν ἡμετέραν αὔξησιν τῶν ἀγαθῶν οὐχ ἡγούμενος δεῖν τὴν τῶν θεῶν ἀπολείπειν ἀρχήν. λέγει δὲ καὶ φθεῖρα ἐν ἱερῷ μὴ κτείνειν, οὐδενὸς τῶν περιττῶν καὶ φθαρτι-

μάλιστα ο "Ιερός Λόγος" ότι οι άνθρωποι πρέπει να κάνουν σπονδές τρεις φορές και ότι ο Απόλλων μαντεύει από τρίποδα, επειδή η τριάδα είναι ο πρώτος αριθμός που γεννήθηκε[181]. Και ότι πρέπει να θυσιάζει κάποιος στην Αφροδίτη την έκτη μέρα, διότι ο αριθμός έξι συμμετέχει πρώτος στην όλη φύση του αριθμού και επειδή, με όποιον τρόπο και να διαιρεθεί, το αποτέλεσμα που λαμβάνεται είναι όμοιο και με τη δύναμη των αφαιρουμένων και με τη δύναμη των υπολοίπων[182]. Και ότι πρέπει να θυσιάζουμε στον Ηρακλή την ογδόη του κάθε μήνα προς ανάμνηση της επτάμηνης γέννησής του[183].

153. Λέγει ακόμη ότι πρέπει κανείς να μπαίνει στο ιερό φορώντας <λευκή και> καθαρή ενδυμασία, με την οποία να μην έχει κοιμηθεί· διότι ο ύπνος, καθώς και το μαύρο και το κόκκινο χρώμα είναι τεκμήρια απραγμοσύνης[184], ενώ η καθαριότητα είναι μαρτυρία που αποδεχνύει την ισορροπημένη σκέψη και την δικαιοσύνη. Παραγγέλνει, επίσης, αν στο ιερό χυθεί αίμα άσκοπα, να γίνεται καθαρμός με χρυσάφι ή νερό θαλάσσης. Το χρυσάφι μάλιστα θεωρείται <ως το> καλύτερο από όλα τα πράγματα, καθώς με αυτό σταθμίζεται και η αξία όλων των άλλων. Λέγει ακόμη ότι οι γυναίκες δεν πρέπει να γεννούν μέσα στο ιερό· επειδή είναι ανόσιο, εντός του ιερού, να φυλακίζεται το θείο μέρος της ψυχής στο σώμα[185].

154. Επιπλέον παραγγέλνει να μην κουρευόμαστε, ούτε να κόβουμε τα νύχια μας σε γιορτή, επειδή κάποιος που νοιάζεται για την αύξηση των υλικών του αγαθών δεν πρέπει να παραμελεί τη θεϊκή αρχή. Λέγει επίσης ότι δεν πρέπει να σκοτώνουμε ούτε κουνούπι μέσα στο ιερό, επειδή θεωρούσε ότι το δαιμόνιο δεν πρέπει να συμμετέχει σε καμιά από τις πε-

κῶν νομίζων δεῖν μεταλαμβάνειν τὸ δαιμόνιον. κέδρῳ δὲ λέγει καὶ δάφνῃ καὶ κυπαρίττῳ καὶ δρυῒ καὶ μυρρίνῃ τοὺς θεοὺς τιμᾶν, καὶ μηδὲν τούτοις ἀποκαθαίρεσθαι τοῦ σώματος μηδὲ σχινίζειν τοὺς ὀδόντας, ταύτην πρώτην γονὴν τῆς ὑγρᾶς φύσεως καὶ τροφὴν τῆς πρώτης καὶ κοινοτέρας ὕλης ὑπολαμβάνων. ἑφθὸν δὲ παραγγέλλει μὴ ὀπτᾶν, τὴν πραότητα λέγων μὴ προσδεῖσθαι τῆς ὀργῆς. κατακάειν δὲ οὐκ εἴα τὰ σώματα τῶν τελευτησάντων, μάγοις ἀκολούθως, μηδενὸς τῶν θείων τὸ θνητὸν μεταλαμβάνειν ἐθελήσας.

155 τοὺς δὲ τελευτήσαντας ἐν λευκαῖς ἐσθῆσι προπέμπειν ὅσιον ἐνόμιζε, τὴν ἁπλῆν καὶ τὴν πρώτην αἰνιττόμενος φύσιν κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων. εὐορκεῖν δὲ πάντων μάλιστα παραγγέλλει, ἐπεὶ μακρὸν τοὐπίσω, θεοῖς δ' οὐδὲν μακρὸν εἶναι. πολλῷ δὲ μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ὅσιον εἶναι λέγει ἢ κτείνειν ἄνθρωπον (ἐν ᾅδου γὰρ κεῖσθαι τὴν κρίσιν), ἐκλογιζόμενον τὰς περὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τὴν πρώτην τῶν ὄντων φύσεις. κυπαρισσίνην δὲ μὴ δεῖν κατασκευάζεσθαι σορὸν ὑπαγορεύει διὰ τὸ κυπαρίσσινον γεγονέναι τὸ τοῦ Διὸς σκῆπτρον ἢ δι' ἄλλον τινὰ μυστικὸν λόγον. σπένδειν δὲ πρὸ τραπέζης παρακαλεῖ Διὸς σωτῆρος καὶ Ἡρακλέους καὶ Διοσκόρων, τῆς τροφῆς ὑ-

ριττές και επιβλαβείς μας πράξεις· και επιπλέον ότι πρέπει να τιμούμε τους θεούς με κέδρο, δάφνη, κυπαρίσσι, βελανιδιά και μυρτιά[186], και ότι με κανένα από αυτά δεν πρέπει να καθαρίζουμε το σώμα μας, ούτε να τα χρησιμοποιούμε ως οδοντογλυφίδες για τα δόντια μας, επειδή τα θεωρούσε ως τα πρώτα δημιουργήματα της υγρής φύσης και ως την τροφή της πρώτης και πλέον κοινής ύλης. Έλεγε επίσης να μην ξαναβράζουμε το βρασμένο, υποστηρίζοντας ότι η πραότητα δεν πρέπει να συνδέεται με την οργή. Δεν άφηνε να καίγονται τα σώματα των νεκρών και ήθελε, ακολουθώντας τους μάγους, το θνητό να μην έχει συμμετοχή σε κανένα από τα θεία.

155. Θεωρούσε όσιο να προπέμπουν αυτούς που πέθαιναν με λευκές εσθήτες, για να δηλώνεται η απλή και πρώτη φύση, σύμφωνα με τον αριθμό και την αρχή των πάντων[187]. Παραγγέλλει μάλιστα σε όλους να ορκίζονται την αλήθεια, επειδή το μακρινό παρελθόν, για τους θεούς δεν είναι μακρινό*. Λέγει επίσης ότι το να αδικείται κάποιος είναι οσιότερο από το να σκοτώνει άνθρωπο (διότι η κρίση εναπόκειται στον Άδη), αναλογιζόμενος ότι η ψυχή και η ουσία αυτής είναι η πρώτη φύση των όντων[188]. Υπαγορεύει μάλιστα ότι δεν πρέπει να κατασκευάζεται φέρετρο από ξύλο κυπαρισσιού, ή επειδή από κυπαρίσσι έχει φτιαχτεί το σκήπτρο του Δία ή από κάποιον άλλο μυστικό λόγο. Προτρέπει επίσης να γίνονται σπονδές πριν από το φαγητό στον Δία σωτήρα [189], στον Ηρακλή και στους Διόσκουρους, για να υμνείται ο αρχηγός

---

* διότι ενώ οι άνθρωποι ξεχνούν και κατά συνέπεια μπορούν να συγχέουν την αλήθεια με το φέμα, οι θεοί δεν ξεχνούν ποτέ.

μνοῦντας τὸν ἀρχηγὸν καὶ τὸν ταύτης ἡγεμόνα Δία, καὶ τὸν Ἡρακλέα [καὶ] τὴν δύναμιν τῆς φύσεως, καὶ τοὺς Διο-
156 *σκόρους τὴν συμφωνίαν τῶν ἁπάντων. σπονδὴν δὲ μὴ καταμύοντα προσφέρεσθαι δεῖν φησί· οὐδὲν γὰρ τῶν καλῶν ἄξιον αἰσχύνης καὶ αἰδοῦς διελάμβανεν. ὅταν δὲ βροντήσῃ, τῆς γῆς ἅψασθαι παρήγγελλε, μνημονεύοντας τῆς γενέσεως τῶν ὄντων. εἰσιέναι δὲ εἰς τὰ ἱερὰ κατὰ τοὺς δεξιοὺς τόπους παραγγέλλει, ἐξιέναι κατὰ τοὺς ἀριστερούς, τὸ μὲν δεξιὸν ἀρχὴν τοῦ περιττοῦ λεγομένου τῶν ἀριθμῶν καὶ θεῖον τιθέμενος, τὸ δὲ ἀριστερὸν τοῦ ἀρτίου καὶ διαλυομένου σύμβολον τιθέμενος. τοιοῦτός τις ὁ τρόπος λέγεται αὐτοῦ γεγονέναι τῆς περὶ τὴν εὐσέβειαν ἐπιτηδεύσεως, καὶ τἆλλα δέ, ὅσα παραλείπομεν περὶ αὐτῆς, ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἔνεστι τεκμαίρεσθαι, ὥστε περὶ μὲν τούτου παύομαι λέγων.*

157 *Περὶ δὲ τῆς σοφίας αὐτοῦ, ὡς μὲν ἁπλῶς εἰπεῖν, μέγιστον ἔστω τεκμήριον τὰ γραφέντα ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων ὑπομνήματα, περὶ πάντων ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν, καὶ στρογγύλα μὲν παρὰ τὰ ἄλλα πάντα, ἀρχαιοτρόπου δὲ καὶ παλαιοῦ πίνου διαφερόντως ὥσπερ τινὸς ἀχειραπτήτου χνοῦ προσπνέοντα, μετ᾽ ἐπιστήμης δὲ δαιμονίας ἄκρως*

και ο ηγεμόνας της Τράπεζας, ο Δίας, ο Ηρακλής [και] η δύναμη της φύσης, και οι Διόσκουροι, που είναι η συμφωνία των πάντων[190].

156. Λέγει ακόμη ότι δεν πρέπει κανείς να προσφέρει σπονδές με τα μάτια κλειστά, επειδή δεν θεωρούσε κανένα από τα ωραία άξιο ντροπής ή αιδημοσύνης. Όταν μάλιστα μπουμπουνίζει[191], παράγγελνε να ακουμπούν τη γη, για να θυμούνται τη δημιουργία των όντων. Επίσης, παραγγέλλει να εισέρχονται στα ιερά από τις πόρτες που βρίσκονται στη δεξιά πλευρά και να εξέρχονται από τις αριστερές, θεωρώντας το δεξί ως την αρχή του λεγόμενου περιττού αριθμού και ως το θείο˙ το αριστερό το θεωρούσε ως το σύμβολο του άρτιου και διαιρετού αριθμού[192]. Τέτοιος περίπου λέγεται ότι ήταν ο τρόπος ενασχόλησής του με την ευσέβεια˙ και για όλα τα υπόλοιπα, όσα σχετικά με την ευσέβεια παραλείπουμε, μπορούμε να τα συμπεράνουμε από αυτά που έχουμε ήδη πει. Επομένως, παύω να μιλώ για αυτά.

29

157. Αναφορικά με τη σοφία του Πυθαγόρα, για να μιλήσουμε απλά, μέγιστο τεκμήριο είναι τα υπομνήματα που έχουν γραφεί από τους Πυθαγορείους, που περιέχουν την αλήθεια για τα πάντα και που περιέχουν τα πάντα –αποπνέοντας αρχαία μέθοδο και μυρίζοντας παλιό κρασί, σαν να ήταν κάποιο χνούδι που το παίρνει ο άνεμος– και που επίσης έχουν συνταχθεί όλα μαζί, σύμφωνα με κάποια δαιμόνια [θεϊκή] επιστή-

συλλελογισμένα, ταῖς δὲ ἐννοίαις πλήρη τε καὶ πυκνότατα, ποικίλα τε ἄλλως καὶ πολύτροπα τοῖς εἴδεσι καὶ ταῖς ὕλαις, ἀπέρισσα δὲ ἐξαιρέτως ἅμα καὶ ἀνελλιπῆ τῇ φράσει καὶ πραγμάτων ἐναργῶν καὶ ἀναμφιλέκτων ὡς ὅτι μάλιστα μεστὰ μετὰ ἀποδείξεως ἐπιστημονικῆς καὶ πλήρους, τὸ λεγόμενον, συλλογισμοῦ, εἴ τις αἷς προσῆκεν ὁδοῖς κεχρημένος ἐπ' αὐτὰ ἴοι, μὴ παρέργως μηδὲ παρηχουσμένως ἀφοσιούμενος. ταῦτα τοίνυν ἄνωθεν τὴν περὶ τῶν νοητῶν καὶ
158 *τὴν περὶ θεῶν ἐπιστήμην παραδίδωσιν. ἔπειτα τὰ φυσικὰ πάντα ἀναδιδάσκει, τήν τε ἠθικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν λογικὴν ἐτελειώσατο, μαθήματά τε παντοῖα παραδίδωσι καὶ ἐπιστήμας τὰς ἀρίστας, ὅλως τε οὐδέν ἐστιν εἰς γνῶσιν ἐληλυθὸς περὶ ὁτουοῦν παρὰ ἀνθρώποις, ὃ μὴ ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτοις διηκρίβωται. εἰ τοίνυν ὁμολογεῖται τὰ μὲν Πυθαγόρου εἶναι τῶν συγγραμμάτων τῶν νυνὶ φερομένων, τὰ δὲ ἀπὸ τῆς ἀκροάσεως αὐτοῦ συγγεγράφθαι, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἑαυτῶν ἐπεφήμιζον αὐτά, ἀλλὰ εἰς Πυθαγόραν ἀνέφερον αὐτὰ ὡς ἐκείνου ὄντα, φανερὸν ἐκ πάντων τούτων ὅτι Πυθαγόρας πάσης σοφίας ἔμπειρος ἦν ἀποχρώντως. λέγουσι δὲ γεωμετρίας αὐτὸν ἐπὶ πλεῖον ἐπιμεληθῆναι· παρ' Αἰγυπτίοις γὰρ πολλὰ προβλήματα γεωμετρίας ἐστίν, ἐπείπερ ἐκ παλαιῶν ἔτι καὶ ἀπὸ θεῶν διὰ τὰς*

μη. Σε ό,τι αφορά τις έννοιες, τα υπομνήματα είναι πλήρη και πυκνότατα, ποικίλα –ή αλλιώς πολύμορφα στο είδος και στο περιεχόμενο– εξαιρετικά απέριττα, αλλά και χωρίς ελλείψεις στην έκφραση, και με καθαρά και όχι διφορούμενα στοιχεία, και μάλιστα μεστά επιστημονικής και ολοκληρωμένης αποδείξεως, δηλαδή αυτού που λέμε ολοκληρωμένο συλλογισμό, με μεθόδους που θα χρησιμοποιούσε κάποιος που, επιθυμώντας να τα προσεγγίσει, θα αφοσιωνόταν σε αυτά συστηματικά και όχι επιπόλαια[193]. Αυτά λοιπόν παραδίδουν οι Πυθαγόρειοι σχετικά με τα νοητά και με την επιστήμη των θεών, σύμφωνα με τη θεϊκή αρχή[194].

158. Στη συνέχεια, δίδαξε όλα όσα αφορούν τη φύση και τελειοποίησε την ηθική φιλοσοφία και τη λογική[195]. Παρέδωσε όλων των ειδών τα μαθήματα και τις άριστες επιστήμες, και γενικά δεν υπάρχει τίποτα που να έχει περιέλθει εις γνώση των ανθρώπων που να μην έχει εξεταστεί λεπτομερώς σε αυτά τα συγγράμματα. Ομολογείται λοιπόν από όλους ότι, από τα συγγράμματα που θεωρούνται τώρα ότι είναι του Πυθαγόρα, άλλα έχουν γραφεί από τον ίδιο, ενώ άλλα έχουν γραφεί από κάποιους άλλους που άκουσαν τους λόγους του· για το λόγο αυτό, δεν τα διαφήμιζαν ως δικά τους, αλλά τα απέδιδαν στον Πυθαγόρα, –αφού ήταν δικά του. Από όλα αυτά, καθίσταται φανερό ότι ο Πυθαγόρας ήταν ικανός γνώστης όλης της σοφίας. Λέγουν ακόμη ότι ασχολήθηκε για αρκετό χρονικό διάστημα με τη γεωμετρία. Ονομάστηκε μάλιστα γεωμετρία [μέτρηση της γαίας], επειδή στους Αιγυπτίους υπήρχαν πολλά προβλήματα γεωμετρίας, καθώς από τα παλιά χρόνια, από την εποχή ακόμη που κυβερνούσαν οι θεοί,

τοῦ Νείλου προσθέσεις τε καὶ ἀφαιρέσεις ἀνάγκην ἔχουσι πᾶσαν ἐπιμετρεῖν ἣν ἐνέμοντο γῆν Αἰγυπτίων οἱ λόγιοι, διὸ καὶ γεωμετρία ὠνόμασται. ἀλλ' οὐδ' ἡ τῶν οὐρανίων θεωρία παρέργως αὐτοῖς κατεζήτηται, ἧς καὶ αὐτῆς ἐμπείρως ὁ Πυθαγόρας εἶχε. πάντα δὴ τὰ περὶ τὰς γραμμὰς θεωρήματα ἐκεῖθεν ἐξηρτῆσθαι δοκεῖ· τὰ γὰρ περὶ λογισμοὺς καὶ ἀριθμοὺς ὑπὸ τῶν περὶ τὴν Φοινίκην φασὶν εὑρεθῆναι. τὰ γὰρ οὐράνια θεωρήματα κατὰ κοινόν τινες Αἰγυπτίοις
159 *καὶ Χαλδαίοις ἀναφέρουσι. ταῦτα δὴ πάντα φασὶ τὸν Πυθαγόραν παραλαβόντα καὶ συναυξήσαντα τὰς ἐπιστήμας προαγαγεῖν τε καὶ ὁμοῦ σαφῶς καὶ ἐμμελῶς τοῖς αὐτοῦ ἀκροωμένοις δεῖξαι.*

Φιλοσοφίαν μὲν οὖν πρῶτος αὐτὸς ὠνόμασε, καὶ ὄρεξιν αὐτὴν εἶπεν εἶναι καὶ οἱονεὶ φιλίαν σοφίας, σοφίαν δὲ ἐπιστήμην τῆς ἐν τοῖς οὖσιν ἀληθείας. ὄντα δὲ ᾔδει καὶ ἔλεγε τὰ ἄυλα καὶ ἀίδια καὶ μόνα δραστικά, ὅπερ ἐστὶ τὰ ἀσώματα, ὁμωνύμως δὲ λοιπὸν ὄντα κατὰ μετοχὴν αὐτῶν οὕτως καλούμενα σωματικὰ εἴδη καὶ ὑλικά, γεννητά τε καὶ φθαρτὰ καὶ ὄντως οὐδέποτε ὄντα. τὴν δὲ σοφίαν ἐπιστήμην εἶναι τῶν κυρίως ὄντων, ἀλλ' οὐχὶ τῶν ὁμωνύμως, ἐπειδήπερ οὐδὲ ἐπιστητὰ ὑπάρχει τὰ σωματικὰ οὐδὲ ἐπιδέχεται γνῶσιν βεβαίαν, ἄπειρά τε ὄντα καὶ ἐπιστήμῃ ἀπερίληπτα καὶ οἱονεὶ μὴ ὄντα κατὰ διαστολὴν τῶν καθόλου καὶ

εξαιτίας των πλημμυρών και της μείωσης των νερών του Νείλου, ήταν αναγκαίο οι λόγιοι να μετρούν συνεχώς όλη τη γη που μοιράζονταν οι Αιγύπτιοι. Δεν αφιέρωναν όμως λιγότερο χρόνο στη θεώρηση των ουράνιων σωμάτων, των οποίων επίσης ο Πυθαγόρας ήταν καλός γνώστης. Όλα λοιπόν τα θεωρήματα που σχετίζονται με τις γραμμές φαίνεται να έχουν στενή σχέση με την Αίγυπτο· διότι αυτά που αφορούν τους υπολογισμούς και τους αριθμούς, λένε ότι έχουν αναχαλυφθεί από τους Φοίνικες. Αυτά πάλι που αφορούν τα ουράνια θεωρήματα, τα αποδίδουν από κοινού στους Αιγυπτίους και στους Χαλδαίους.

159. Λένε μάλιστα ότι ο Πυθαγόρας έλαβε αυτές τις γνώσεις, τις διεύρυνε προάγοντας τις επιστήμες και τέλος, τις δίδαξε στους ακροατές του με σαφήνεια και αρμονία.

Πρώτος μάλιστα αυτός χρησιμοποίησε τον όρο "φιλοσοφία", και είπε ότι φιλοσοφία είναι η όρεξη και κατά κάποιον τρόπο η φιλία της σοφίας, και ότι σοφία είναι η επιστήμη της αλήθειας που ενυπάρχει στα όντα[196]. Ως όντα μάλιστα αναγνώριζε και αποκαλούσε τα άυλα και τα αιώνια, που μόνο αυτά είναι δραστήρια, όπως συμβαίνει με τα ασώματα. Το ίδιο όνομα έχουν και τα υπόλοιπα όντα –που μετέχουν στα άυλα και στα αιώνια– τα οποία καλούνται σωματικά και υλικά είδη, που γεννιούνται και φθείρονται, και που στην πραγματικότητα ποτέ δεν είναι όντα. Σοφία, τώρα, είναι η επιστήμη των κυρίως όντων, αλλά όχι των ομωνύμων, επειδή τα σωματικά είδη δεν είναι αντικείμενα της επιστήμης, ούτε επιδέχονται ασφαλή γνώση, διότι είναι άπειρα και η επιστήμη δεν μπορεί να τα περιλάβει, διότι κατά κάποιον τρόπο δεν

160 οὐδὲ ὅρῳ ὑποπεσεῖν εὐπεριγράφως δυνάμενα. τῶν δὲ φύσει μὴ ἐπιστητῶν οὐδὲ ἐπιστήμην οἷόν τε ἐπινοῆσαι· οὐκ ἄρα ὄρεξιν τῆς μὴ ὑφεστώσης ἐπιστήμης εἰκὸς εἶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς περὶ τὰ κυρίως ὄντα καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως διαμένοντα καὶ τῇ "ὄντα" προσηγορίᾳ ἀεὶ συνυπάρχοντα. καὶ γὰρ τῇ τούτων καταλήψει συμβέβηκε καὶ τὴν τῶν ὁμωνύμως ὄντων παρομαρτεῖν, οὐδὲ ἐπιτηδευθεῖσάν ποτε, οἷα δὴ τῇ καθόλου ἐπιστήμῃ ἡ τοῦ κατὰ μέρος. "τοιγὰρ περὶ τῶν καθόλου" φησὶν Ἀρχύτας "καλῶς διαγνόντες ἔμελλον καὶ περὶ τῶν κατὰ μέρος, οἷα ἐντί, καλῶς ὀψεῖσθαι." διόπερ οὐ μόνα οὐδὲ μονογενῆ οὐδὲ ἁπλᾶ ὑπάρχει τὰ ὄντα, ποικίλα δὲ ἤδη καὶ [τὰ] πολυειδῆ θεωρεῖται, τά τε νοητὰ καὶ ἀσώματα, ὧν τὰ ὄντα ἡ κλῆσις, καὶ τὰ σωματικὰ καὶ ὑπ' αἴσθησιν πεπτωκότα, ἃ δὴ κατὰ μετοχὴν κοινωνεῖ τοῦ ὄντως γενέσθαι.

161 Περὶ δὲ τούτων ἁπάντων ἐπιστήμας παρέδωκε τὰς οἰκειοτάτας καὶ οὐδὲν παρέλιπεν ἀδιερεύνητον. καὶ τὰς κοινὰς δὲ ἐπιστήμας, ὥσπερ τὴν ἀποδεικτικὴν καὶ τὴν ὁριστικὴν καὶ τὴν διαιρετικήν, παρέδωκε τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἔστιν ἀπὸ τῶν Πυθαγορικῶν ὑπομνημάτων εἰδέναι. εἰώθει

είναι υπαρκτά –σε αντιδιαστολή με τα απόλυτα– και διότι δεν μπορούν να τύχουν καν καλού περιγραφικού ορισμού.

160. Όσα από τη φύση τους δεν είναι επιστητά*, δεν είναι δυνατό να νοηθούν επιστημονικά. Δικαιολογημένα λοιπόν κανείς δεν ενδιαφέρεται για την ανυπόστατη επιστήμη, παρά μονάχα για την επιστήμη των κυρίως όντων, που πάντοτε εμμένουν στο είναι τους, και που πάντοτε διατηρούν το ίδιο όνομα με τα συνυπάρχοντα "όντα". Διότι με την κατανόηση των κυρίως όντων κατανοούνται ταυτόχρονα και τα ομώνυμα όντα, χωρίς η κατανόηση αυτή να γίνεται επί τούτου, όπως η γνώση του επιμέρους προκύπτει από τη γνώση του καθόλου. Διότι "όσοι γνωρίζουν την καθολική επιστήμη" λέει ο Αρχύτας[197], "θα έχουν καλή γνώση και για τα επιμέρους όντα, και θα κρίνουν ορθά ποια είναι αυτά". Αυτός είναι και ο λόγος που τα όντα –και τα νοητά και τα ασώματα, που καλούνται όντα, και τα σωματικά, αυτά που υποπίπτουν στην αντίληψη των αισθήσεων, αυτά δηλαδή που απλά συμμετέχουν, με σκοπό να γίνουν όντως όντα– δεν είναι ούτε μόνα ούτε μονογενή ούτε απλά, αλλά θεωρούνται ποικίλα και πολύμορφα σε ό,τι αφορά το είδος.

161. Για όλα αυτά παρέδωσε τις καταλληλότερες επιστημονικές γνώσεις, και δεν άφησε τίποτα χωρίς να το διερευνήσει. Παρέδωσε στους ανθρώπους και τις κοινές επιστήμες, όπως την αποδεικτική και την οριστική και τη διαιρετική, πράγμα που μπορούμε να το διαπιστώσουμε από τα Πυθαγορικά υπομνήματα. Συνήθιζε μάλιστα να χρησιμοποιεί με

* αυτά που δεν μπορούν να εν-νοηθούν.

δὲ καὶ διὰ κομιδῇ βραχυτάτων φωνῶν μυρίαν καὶ πολυσχιδῆ ἔμφασιν συμβολικῷ τρόπῳ τοῖς γνωρίμοις ἀποφοιβάζειν, ὥσπερ διὰ χειροχρήστων τινῶν λόγων ἢ μικρῶν τοῖς ὄγκοις σπερμάτων ὁ Πύθιός τε καὶ αὐτὴ ἡ φύσις πλήθη ἀνήνυτα καὶ δυσεπινόητα ἐννοιῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ὑ-
162 *ποφαίνουσι. τοιοῦτον δή ἐστι τὸ*

ἀρχὴ δέ τοι ἥμισυ παντός,

ἀπόφθεγμα Πυθαγόρου αὐτοῦ. οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ παρόντι ἡμιστιχίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις παραπλησίοις ὁ θειότατος Πυθαγόρας τὰ τῆς ἀληθείας ἐνέκρυπτε ζώπυρα τοῖς δυναμένοις ἐναύσασθαι, βραχυλογίᾳ τινὶ ἐναποθησαυρίζων ἀπερίβλεπτον καὶ παμπληθῆ θεωρίας ἔκτασιν, οἷόνπερ καὶ ἐν τῷ

ἀριθμῷ δέ τε πάντ᾽ ἐπέοικεν,

*ὃ δὴ πυκνότατα πρὸς ἅπαντας ἀπεφθέγγετο, ἢ πάλιν ἐν τῷ "φιλότης ἰσότης" [φιλότης], ἢ ἐν τῷ "κόσμος" ὀνόματι, ἢ νὴ Δία ἐν τῷ "φιλοσοφία", ἢ καὶ ἐν τῷ "ἐστώ", ἢ καὶ ἐν τῷ **, ἢ [τὸ διαβοώμενον] ἐν τῷ "τετρακτύς". ταῦτα πάντα καὶ ἕτερα πλείω τοιαῦτα Πυθαγόρας πλάσματα καὶ ποιήματα εἰς ὠφέλειαν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν συνδιαγόντων ἐπενοεῖτο, καὶ οὕτως σεβαστὰ ἦν καὶ ἐξεθειάζετο ὑπὸ τῶν συνιέντων, ὥστε εἰς ὅρκου σχήματα περιίστατο τοῖς ὁμακόοις·*

συμβολικό τρόπο πολύ μικρές φράσεις, με πολλά και ποικιλόμορφα νοήματα, μιλώντας εμπνευσμένα στους μαθητές του, όπως ακριβώς έκανε ο Πύθιος Απόλλων, ο οποίος χρησμοδοτούσε χρησιμοποιώντας κάποιους ευκολόχρηστους λόγους ή μικρά σε έκταση αποφθέγματα, και όπως κάνει ακόμη και η ίδια φύση, που φανερώνει αμέτρητο πλήθος δυσνόητων εν-νοιών και αποτελεσμάτων.

162. Παρόμοια βέβαια είναι και η φύση του αποφθέγματος του ίδιου του Πυθαγόρα:

η αρχή είναι το ήμισυ του παντός.

Όχι μονάχα στο παρόν ημιστίχιο, αλλά και σε άλλα παραπλήσια, ο θεϊκότατος Πυθαγόρας απέκρυπτε τους σπινθήρες της αλήθειας, που προοριζόταν μονάχα για όσους μπορούσαν να λάβουν το έναυσμα, αποθησαυρίζοντας, μέσα σε κάποια ακατάληπτη βραχυλογία, θεωρία μεστή, όπως ακριβώς και στο απόφθεγμα που αρκετά συχνά έλεγε σε όλους:

στον αριθμό όλα τα πράγματα ταιριάζουν,

ή πάλι στο απόφθεγμα "η φιλότητα είναι ισότητα" και αντιστρόφως[198] ή στο όνομα "κόσμος"[199] ή, μα τον Δία, στο "φιλοσοφία" ή και στο "ουσία"[200] ή και στο ** ή στο [περιβόητο] "τετρακτύς"[201]. Όλα αυτά και πολλά άλλα παρόμοια επινοήματα και κατασκευάσματα έφτιαχνε ο Πυθαγόρας, για να ωφελήσει και να επανορθώσει τους συντρόφους του. Ήταν μάλιστα τόσο σεβαστά και εκθειάζονταν τόσο από τους μαθητές του, που περιήλθαν στους *ομακόους* με τη μορφή όρκου:

οὔ, μὰ τὸν ἁμετέρᾳ γενεᾷ παραδόντα τετρακτύν,
παγὰν ἀενάου φύσεως ῥιζώματ' ἔχουσαν.

τοῦτο μὲν οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὸ εἶδος αὐτοῦ τῆς σοφίας.

163 Τῶν δ' ἐπιστημῶν οὐχ ἥκιστά φασι τοὺς Πυθαγορείους τιμᾶν μουσικήν τε καὶ ἰατρικὴν καὶ μαντικήν. σιωπηλοὺς δὲ εἶναι καὶ ἀκουστικοὺς καὶ ἐπαινεῖσθαι παρ' αὐτοῖς τὸν δυνάμενον ἀκοῦσαι. τῆς δὲ ἰατρικῆς μάλιστα μὲν ἀποδέχεσθαι τὸ διαιτητικὸν εἶδος καὶ εἶναι ἀκριβεστάτους ἐν τούτῳ, καὶ πειρᾶσθαι πρῶτον μὲν καταμανθάνειν σημεῖα συμμετρίας ποτῶν τε καὶ σίτων καὶ ἀναπαύσεως, ἔπειτα περὶ αὐτῆς τῆς κατασκευῆς τῶν προσφερομένων σχεδὸν πρώτους ἐπιχειρῆσαί τε πραγματεύεσθαι καὶ διορίζειν. ἅψασθαι δὲ [χρὴ] καὶ καταπλασμάτων ἐπὶ πλείω τοὺς Πυθαγορείους τῶν ἔμπροσθεν, τὰ δὲ περὶ τὰς φαρμακείας ἧττον δοκιμάζειν, αὐτῶν δὲ τούτων τοῖς πρὸς τὰς ἑλκώσεις μάλιστα χρῆσθαι, <τὰ δὲ> περὶ τὰς τομάς τε καὶ καύσεις ἥκιστα
164 πάντων ἀποδέχεσθαι. χρῆσθαι δὲ καὶ ταῖς ἐπῳδαῖς πρὸς ἔνια τῶν ἀρρωστημάτων. ὑπελάμβανον δὲ καὶ τὴν μουσικὴν μεγάλα συμβάλλεσθαι πρὸς ὑγείαν, ἄν τις αὐτῇ χρῆται κατὰ τοὺς προσήκοντας τρόπους. ἐχρῶντο δὲ καὶ Ὁμήρου καὶ

Όχι, μα τον παραδώσαντα στη δική μας γενεά
την τετρακτύν,
την πηγή που έχει τα ριζώματα της αιώνιας φύσης.[202]

Τόσο θαυμαστό ήταν λοιπόν το είδος της σοφίας του Πυθαγόρα.

163. Λένε επίσης ότι οι Πυθαγόρειοι τιμούσαν τη μουσική, την ιατρική και τη μαντική, όχι λιγότερο από τις άλλες επιστήμες. Οι "ακουσματικοί"[203] ήταν μάλιστα σιωπηλοί· αυτός που μπορούσε να ακούει κέρδιζε τον έπαινό τους. Από την ιατρική κυρίως αποδέχονταν το διαιτητικό είδος και ήταν ακριβέστατοι σε αυτό. Προσπαθούσαν πρώτα να μαθαίνουν καλά τις ακριβείς δόσεις των ποτών, των τροφών και της ανάπαυσης, για να είναι όλα αυτά σε κατάλληλες για τον οργανισμό δόσεις[204], ενώ στη συνέχεια, σχεδόν πρώτοι αυτοί επιχειρούσαν να μελετήσουν και να προσδιορίσουν τα σχετικά με την παρασκευή των προσφερόμενων τροφών. Πρέπει μάλιστα οι περισσότεροι από τους πρώιμους Πυθαγορείους να χρησιμοποιούσαν και έμπλαστρα, ενώ τα υπόλοιπα φάρμακα τα χρησιμοποιούσαν λιγότερο, και από αυτά περισσότερο εκείνα που αφορούσαν τα φλεγμονώδη τραύματα[205]. <Αυτά πάλι> που σχετίζονταν με τις εγχειρήσεις και τις καυτηριάσεις, τα αποδέχονταν λιγότερο από όλα[206].

164. Χρησιμοποιούσαν ακόμη και τις επωδές για την ίαση ορισμένων νοσημάτων[207], και παραδέχονταν ότι η μουσική συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στην υγεία, αν κάποιος τη χρησιμοποιεί με τους κατάλληλους τρόπους. Χρησιμοποιούσαν επίσης, για την επανόρθωση της ψυχής, διαλεγμένους στί-

Ἡσιόδου λέξεσι διειλεγμέναις πρὸς ἐπανόρθωσιν ψυχῆς. ᾤ-
οντο δὲ δεῖν κατέχειν καὶ διασῴζειν ἐν τῇ μνήμῃ πάντα τὰ
διδασκόμενά τε καὶ φραζόμενα, καὶ μέχρι τούτου συσκευά-
ζεσθαι τάς τε μαθήσεις καὶ τὰς ἀκροάσεις, μέχρι ὅτου δύ-
ναται παραδέχεσθαι τὸ μανθάνον καὶ διαμνημονεῦον, ὅτι
ἐκεῖνό ἐστιν ᾧ δεῖ γιγνώσκειν καὶ ἐν ᾧ γνώμην φυλάσσειν.
ἐτίμων γοῦν σφόδρα τὴν μνήμην καὶ πολλὴν αὐτῆς ἐποι-
οῦντο γυμνασίαν τε καὶ ἐπιμέλειαν, ἔν τε τῷ μανθάνειν οὐ
πρότερον ἀφιέντες τὸ διδασκόμενον, ἕως περιλάβοιεν βε-
βαίως τὰ ἐπὶ τῆς πρώτης μαθήσεως, καὶ καθ' ἡμέραν λε-
165 γομένων ἀνάμνησιν <ποιούμενοι> τόνδε τὸν τρόπον. Πυ-
θαγόρειος ἀνὴρ οὐ πρότερον ἐκ τῆς κοίτης ἀνίστατο ἢ τὰ
χθὲς γενόμενα πρότερον ἀναμνησθείη. ἐποιεῖτο δὲ τὴν ἀ-
νάμνησιν τόνδε τὸν τρόπον. ἐπειρᾶτο ἀναλαμβάνειν τῇ
διανοίᾳ, τί πρῶτον εἶπεν ἢ ἤκουσεν ἢ προσέταξε τοῖς ἔνδον
ἀναστὰς καὶ τί δεύτερον καὶ τί τρίτον, καὶ περὶ τῶν ἐσομέ-
νων ὁ αὐτὸς λόγος· καὶ πάλιν αὖ ἐξιὼν τίνι πρώτῳ ἐνέτυχε
καὶ τίνι δευτέρῳ, καὶ λόγοι τίνες ἐλέχθησαν πρῶτοι καὶ
δεύτεροι καὶ τρίτοι, καὶ περὶ τῶν ἄλλων δὲ ὁ αὐτὸς λόγος.
πάντα γὰρ ἐπειρᾶτο ἀναλαμβάνειν τῇ διανοίᾳ τὰ συμβάν-
τα ἐν ὅλῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὕτω τῇ τάξει προθυμούμενος ἀναμιμ-
νήσκεσθαι, ὥς ποτε συνέβη γενέσθαι ἕκαστον αὐτῶν. εἰ δὲ
πλείω σχολὴν ἄγοι ἐν τῷ διεγείρεσθαι, καὶ τὰ τρίτην ἡμέ-
ραν συμβάντα τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπειρᾶτο ἀναλαμβάνειν.

χους από τον Όμηρο και τον Ησίοδο[208].

Πίστευαν ότι πρέπει να κατέχουν και να διασώζουν στη μνήμη όλα όσα διδάσκονται και λέγονται, και προετοιμάζονταν με μαθήματα και ακροάσεις μέχρι να το πετύχουν, έως ότου καταστούν ικανοί να αφομοιώσουν αυτό που μαθαίνουν και να το διατηρούν στη μνήμη, καθώς αυτό είναι εκείνο που πρέπει να γνωρίζουν και να διαφυλάσσουν ως γνώμη. Εκτιμούσαν λοιπόν πάρα πολύ τη μνήμη, την γύμναζαν και την φρόντιζαν αρκετά. Και, κατά τη διάρκεια της εκμάθησης, δεν εγκατέλειπαν αυτά που είχαν διδαχθεί προηγουμένως, μέχρις ότου αυτά που έλαβαν από το πρώτο μάθημα να τους γίνουν βέβαιο κτήμα. Καθημερινά, <έκαναν> επανάληψη των όσων λέγονταν με τον εξής τρόπο.

165. Ο Πυθαγόρειος δεν σηκωνόταν από το κρεβάτι του, αν πρώτα δεν έφερνε στο μυαλό του όσα έκανε την προηγούμενη μέρα. Χρησιμοποιούσε μάλιστα την ανάμνηση[209] ως εξής: προσπαθούσε να επαναφέρει στο διανοητικό τι αρχικά είπε, άκουσε ή διέταξε τους υπηρέτες όταν σηκώθηκε, τι είπε στη συνέχεια και τι αργότερα. Και εφάρμοζε την ίδια μέθοδο για όσα επακολουθούσαν: και πάλι, ποιον συνάντησε πρώτον και ποιον δεύτερο μόλις εξήλθε της οικίας του, ποιοι λόγοι ειπώθηκαν πρώτοι, ποιοι δεύτεροι και ποιοι τρίτοι· και για τα υπόλοιπα το ίδιο. Διότι πάντα προσπαθούσε να επαναφέρει στο νοητικό τα συμβάντα όλης της ημέρας, θέλοντας να θυμηθεί με σειρά πότε έτυχε να συμβεί το καθένα από αυτά. Και, αν είχε περισσότερο ελεύθερο χρόνο μέχρι να σηκωθεί, προσπαθούσε να θυμηθεί και όσα συνέβησαν την προχθεσινή ημέρα.

166 *καὶ ἐπὶ πλέον ἐπειρῶντο τὴν μνήμην γυμνάζειν· οὐδὲν γὰρ μεῖζον πρὸς ἐπιστήμην καὶ ἐμπειρίαν καὶ φρόνησιν τοῦ δύνασθαι μνημονεύειν.*

Ἀπὸ δὴ τούτων τῶν ἐπιτηδευμάτων συνέβη τὴν Ἰταλίαν πᾶσαν φιλοσόφων ἀνδρῶν ἐμπλησθῆναι καί, πρότερον ἀγνοουμένης αὐτῆς, ὕστερον διὰ Πυθαγόραν Μεγάλην Ἑλλάδα κληθῆναι, καὶ πλείστους παρ᾽ αὐτοῖς ἄνδρας φιλοσόφους καὶ ποιητὰς καὶ νομοθέτας γενέσθαι. τάς τε γὰρ τέχνας τὰς ῥητορικὰς καὶ τοὺς λόγους τοὺς ἐπιδεικτικοὺς καὶ τοὺς νόμους τοὺς γεγραμμένους παρ᾽ ἐκείνων εἰς τὴν Ἑλλάδα συνέβη κομισθῆναι, καὶ περὶ τῶν φυσικῶν ὅσοι τινὰ μνείαν πεποίηνται, πρῶτον Ἐμπεδοκλέα καὶ Παρμενίδην τὸν Ἐλεάτην προφερόμενοι τυγχάνουσιν, οἵ τε γνωμολογῆσαί τι τῶν κατὰ τὸν βίον βουλόμενοι τὰς Ἐπιχάρμου διανοίας προφέρονται, καὶ σχεδὸν πάντες αὐτὰς οἱ φιλόσοφοι κατέχουσι. περὶ μὲν οὖν τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ πῶς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπὶ πλεῖστον εἰς αὐτὴν προεβίβασεν, ἐφ᾽ ὅσον ἕκαστος οἷός τε ἦν μετέχειν αὐτῆς, καὶ ὡς παρέδωκεν αὐτὴν τελέως, διὰ τούτων ἡμῖν εἰρήσθω.

167 *Περὶ δὲ δικαιοσύνης, ὅπως αὐτὴν ἐπετήδευσε καὶ παρέδωκε τοῖς ἀνθρώποις, ἄριστα ἂν καταμάθοιμεν, εἰ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς κατανοήσαιμεν αὐτὴν καὶ ἀφ᾽ ὧν πρώτων*

166. Επιπλέον, οι Πυθαγόρειοι προσπαθούσαν να γυμνάζουν τη μνήμη· διότι δεν υπάρχει τίποτα σημαντικότερο για την επιστήμη, την εμπειρία και τη φρόνηση από τη δυνατότητα της απομνημόνευσης. Εξαιτίας λοιπόν αυτών των ενασχολήσεων, ολόκληρη η Ιταλία πλημμύρησε από άνδρες φιλοσόφους και, ενώ προηγουμένως δεν ήταν γνωστή, αργότερα ονομάστηκε Μεγάλη Ελλάδα χάρη στον Πυθαγόρα· εκεί αναδείχθηκαν πολλοί φιλόσοφοι και ποιητές και νομοθέτες. Διότι από εκείνους έτυχε να μεταφερθούν στην Ελλάδα οι ρητορικές τέχνες, οι επιδεικτικοί λόγοι και οι γραπτοί νόμοι. Όσοι μάλιστα κάνουν κάποια μνεία για τις φυσικές επιστήμες, συμβαίνει να αναφέρουν πρώτα τον Εμπεδοκλή[210] και τον Παρμενίδη τον Ελεάτη[211]. Και όσοι επιθυμούν να πουν κάποιο γνωμικό σχετικό με τη ζωή, φέρνουν στο νου τις σκέψεις του Επιχάρμου[212], που σχεδόν όλοι οι φιλόσοφοι τις γνωρίζουν. Όσον αφορά τώρα τη σοφία του Πυθαγόρα και τον τρόπο με τον οποίο παρακίνησε σχεδόν όλους τους ανθρώπους σε αυτήν –καθώς ο καθένας μπορούσε να μετέχει σε αυτήν– και αναφορικά με τον τρόπο που την παρέδωσε ολοκληρωμένη, ας θεωρηθεί ότι είπαμε ήδη αρκετά.

30

167. Θα μπορούσαμε τώρα να μάθουμε πλήρως και σε βάθος τα σχετικά με τη δικαιοσύνη, δηλαδή πώς ο Πυθαγόρας την επιμελίθηκε και πώς την παρέδωσε στους ανθρώπους, εάν την κατανοούσαμε σε σχέση με την πρώτη αρχή και σε σχέ-

αἰτίων φύεται, τήν τε τῆς ἀδικίας πρώτην αἰτίαν κατίδοιμεν· καὶ μετὰ τοῦτο ἂν εὕροιμέν τε, ὡς τὴν μὲν ἐφυλάξατο, τὴν δ' ὅπως καλῶς ἐγγένηται παρεσκεύασεν. ἀρχὴ τοίνυν ἐστὶ δικαιοσύνης μὲν τὸ κοινὸν καὶ ἴσον καὶ τὸ ἐγγυτάτω ἑνὸς σώματος καὶ μιᾶς ψυχῆς ὁμοπαθεῖν πάντας, καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὸ ἐμὸν φθέγγεσθαι καὶ τὸ ἀλλότριον, ὥσπερ δὴ καὶ Πλάτων μαθὼν παρὰ τῶν Πυθαγορείων συμμαρτυρεῖ.
168 *τοῦτο τοίνυν ἄριστα ἀνδρῶν κατεσκεύασεν, ἐν τοῖς ἤθεσι τὸ ἴδιον πᾶν ἐξορίσας, τὸ δὲ κοινὸν αὐξήσας μέχρι τῶν ἐσχάτων κτημάτων καὶ στάσεως αἰτίων ὄντων καὶ ταραχῆς· κοινὰ γὰρ πᾶσι πάντα καὶ ταὐτὰ ἦν, ἴδιον δὲ οὐδεὶς οὐδὲν ἐκέκτητο. καὶ εἰ μὲν ἠρέσκετό <τις> τῇ κοινωνίᾳ, ἐχρῆτο τοῖς κοινοῖς κατὰ τὸ δικαιότατον, εἰ δὲ μή, ἀπολαβὼν ἂν τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν καὶ πλείονα ἧς εἰσενηνόχει εἰς τὸ κοινὸν ἀπηλλάττετο. οὕτως ἐξ ἀρχῆς τῆς πρώτης τὴν δικαιοσύνην ἄριστα κατεστήσατο. μετὰ ταῦτα τοίνυν ἡ μὲν οἰκείωσις ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἰσάγει δικαιοσύνην, ἡ δὲ ἀλλοτρίωσις καὶ καταφρόνησις τοῦ κοινοῦ γένους ἀδικίαν ἐμποιεῖ. ταύτην τοίνυν πόρρωθεν τὴν οἰκείωσιν ἐνθεῖναι βουλόμενος τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸς τὰ ὁμογενῆ ζῷα αὐτοὺς συνέστησε, παραγγέλλων οἰκεῖα νομίζειν αὐτοὺς ταῦτα καὶ φίλα,*

ση με τις πρώτες αιτίες από τις οποίες δημιουργείται, καθώς επίσης και αν μπορούσαμε να δούμε την πρώτη αιτία της αδικίας. Και μετά από αυτό, θα βρίσκαμε πώς ο Πυθαγόρας προφυλασσόταν από την αδικία, και πώς προετοίμαζε την δικαιοσύνη, ώστε να λειτουργεί ορθά. Αρχή λοιπόν της δικαιοσύνης είναι τα κοινά και ίσα δικαιώματα των πολιτών και το γεγονός ότι όλοι πάσχουν με τον ίδιο σχεδόν τρόπο σαν ένα σώμα και μια ψυχή, καθώς και το ότι μιλούν με τον ίδιο τρόπο για το οικείο και για το ξένο, όπως επιβεβαιώνει και ο Πλάτων[213], που το έμαθε από τους Πυθαγορείους.

168. Αυτό λοιπόν το απέδειξε εμπράκτως, καλύτερα από όλους τους ανθρώπους, απομακρύνοντας κάθε ιδιοτροπία από τις συνήθειες των μαθητών του, επεκτείνοντας τα κοινά δικαιώματα μέχρι και τα έσχατα περιουσιακά αποκτήματα, που είναι αιτίες επανάστασης και αναταραχής. Διότι όλα ήταν κοινά και όμοια σε όλους, και κανένας δεν είχε τίποτα για τον εαυτό του. Και αν <σε κάποιον> άρεζε η κοινή ζωή, χρησιμοποιούσε τα κοινά με τον δικαιότερο τρόπο. Εάν όμως όχι, αποπεμπόταν, αφού ξανάπαιρνε την περιουσία του και ακόμη περισσότερα από εκείνα που είχε εισφέρει στην κοινότητα[214]. Έτσι, ο Πυθαγόρας καθόρισε τέλεια τη δικαιοσύνη σύμφωνα με την πρώτη αρχή. Μετά από αυτά, η εξοικείωση[215] με τους ανθρώπους εισάγει τη δικαιοσύνη, ενώ η αποξένωση και η καταφρόνηση της κοινωνίας του ανθρώπινου γένους προκαλεί την αδικία. Την εξοικείωση λοιπόν, που επιθυμούσε πάρα πολύ να ενσταλάξει στους ανθρώπους, συνέστησε να την επεκτείνουν και με τα ομογενή ζώα, παραγγέλλοντάς τους να θεωρούν τα ζώα αυτά οικεία και φιλικά, σε

169 *ὡς μήτε ἀδικεῖν μηδὲν αὐτῶν μήτε φονεύειν μήτε ἐσθίειν. ὁ
τοίνυν καὶ τοῖς ζῴοις, διότι ἀπὸ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἡμῖν
ὑφέστηκε καὶ τῆς κοινοτέρας ζωῆς ἡμῖν συμμετέχει, οἰκει-
ώσας τοὺς ἀνθρώπους πόσῳ μᾶλλον τοῖς τῆς ὁμοειδοῦς
ψυχῆς κεκοινωνηκόσι καὶ τῆς λογικῆς τὴν οἰκείωσιν ἐνε-
στήσατο. ἐκ δὲ ταύτης δῆλον ὅτι καὶ τὴν δικαιοσύνην εἰσῆ-
γεν ἀπ᾽ ἀρχῆς τῆς κυριωτάτης παραγομένην. ἐπεὶ δὲ πολ-
λοὺς ἐνίοτε καὶ σπάνις χρημάτων συναναγκάζει παρὰ τὸ
δίκαιόν τι ποιεῖν, καὶ τούτου καλῶς προενόησε, διὰ τῆς οἰ-
κονομίας τὰ ἐλευθέρια δαπανήματα καὶ τὰ δίκαια ἱκανῶς
ἑαυτῷ παρασκευάζων. καὶ γὰρ ἄλλως ἀρχή ἐστιν ἡ περὶ
τὸν οἶκον δικαία διάθεσις τῆς ὅλης ἐν ταῖς πόλεσιν εὐτα-*
170 *ξίας· ἀπὸ γὰρ τῶν οἴκων αἱ πόλεις συνίστανται. φασὶ τοί-
νυν αὐτὸν τὸν Πυθαγόραν κληρονομήσαντα τὸν Ἀλκαίου
βίον, τοῦ μετὰ τὴν εἰς Λακεδαίμονα πρεσβείαν τὸν βίον
καταλύσαντος, οὐδὲν ἧττον θαυμασθῆναι κατὰ τὴν οἰκονο-
μίαν ἢ τὴν φιλοσοφίαν, γήμαντα δὲ τὴν γεννηθεῖσαν αὐτῷ
θυγατέρα, μετὰ ταῦτα δὲ Μένωνι τῷ Κροτωνιάτῃ συνοι-
κήσασαν, ἀγαγεῖν οὕτως, ὥστε παρθένον μὲν οὖσαν ἡγεῖ-
σθαι τῶν χορῶν, γυναῖκα δὲ γενομένην πρώτην προσιέναι
τοῖς βωμοῖς· τοὺς δὲ Μεταποντίνους, διὰ μνήμης ἔχοντας
ἔτι τὸν Πυθαγόραν καὶ μετὰ τοὺς αὐτοῦ χρόνους, τὴν μὲν
οἰκίαν αὐτοῦ Δήμητρος ἱερὸν τελέσαι, τὸν δὲ στενωπὸν*

βαθμό που να μην αδικούν κανένα από αυτά και να μην τα σκοτώνουν ούτε να τα τρώνε.

169. Αφού λοιπόν εξοικείωσε τους ανθρώπους και με τα ζώα –διότι τα ζώα αποτελούνται από τα ίδια στοιχεία με τα δικά μας και έχουν και αυτά όπως και εμείς ανεπτυγμένη κοινή ζωή– τους συνέστησε να εξοικειωθούν ακόμη περισσότερο με εκείνους που επικοινωνούν με την ομοειδή ψυχή και με τη λογική. Είναι μάλιστα φανερό ότι από την εξοικείωση εισήγαγε και τη δικαιοσύνη, που απορρέει από την πρώτη αρχή. Επειδή όμως μερικές φορές η έλλειψη χρημάτων αναγκάζει πολλούς να πράττουν άδικα, προνόησε καλά και για το ζήτημα αυτό, ρυθμίζοντας με ικανοποιητικό τρόπο για τον εαυτό του τα ελεύθερα και τα δικαιολογημένα έξοδα μέσω της οικονομίας[216]. Διότι, βεβαίως, η δίκαιη διάθεση των χρημάτων στον οίκο είναι η αρχή της όλης ευταξίας των πόλεων, καθώς οι πόλεις αποτελούνται από οίκους.

170. Λένε λοιπόν ότι ο ίδιος ο Πυθαγόρας, όταν κληρονόμησε την περιουσία του Αλκαίου –αυτού που εξέπνευσε μετά την πρεσβευτική αποστολή του στη Σπάρτη– δεν έτυχε μικρότερου θαυμασμού για την οικονομική του δεινότητα από ό,τι για τη φιλοσοφική. Όταν παντρεύτηκε, απέκτησε τη θυγατέρα του, η οποία αργότερα έγινε σύζυγος του Μένωνος του Κροτωνιάτη[217]. Της έδωσε μάλιστα τέτοια αγωγή ώστε, όταν ήταν παρθένος ηγείτο των χορών, ενώ, όταν έγινε γυναίκα, πρώτη προσερχόταν στους βωμούς. Οι Μεταποντίνοι μάλιστα, διατηρούσαν τον Πυθαγόρα στη μνήμη τους ακόμη και μετά από το θάνατό του· την οικία του την έκαναν ιερό της Δήμητρας, ενώ τη στενωπό, μέσα από την οποία έπρεπε

171 Μουσεῖον. ἐπεὶ δὲ καὶ ὕβρις καὶ τρυφὴ πολλάκις καὶ νόμων
ὑπεροψία ἐπαίρουσιν εἰς ἀδικίαν, διὰ ταῦτα ὁσημέραι πα-
ρήγγελλε νόμῳ βοηθεῖν καὶ ἀνομίᾳ πολεμεῖν. διὰ ταῦτα δὲ
καὶ τὴν τοιαύτην διαίρεσιν ἐποιεῖτο, ὅτι τὸ πρῶτον τῶν
κακῶν παραρρεῖν εἴωθεν εἴς τε τὰς οἰκίας καὶ τὰς πόλεις ἡ
καλουμένη τρυφή, δεύτερον ὕβρις, τρίτον ὄλεθρος· ὅθεν
<παρήγγελλεν> ἐκ παντὸς εἴργειν τε καὶ ἀπωθεῖσθαι τὴν
τρυφὴν καὶ συνεθίζεσθαι ἀπὸ γενετῆς σώφρονί τε καὶ ἀν-
δρικῷ βίῳ, δυσφημίας δὲ πάσης καθαρεύειν τῆς τε σχετλια-
172 στικῆς καὶ τῆς μαχίμου καὶ τῆς λοιδορητικῆς καὶ τῆς φορ-
τικῆς καὶ γελωτοποιοῦ. πρὸς τούτοις ἄλλο εἶδος δικαιο-
σύνης κάλλιστον κατεστήσατο, τὸ νομοθετικόν, ὃ προσ-
τάττει μὲν ἃ δεῖ ποιεῖν, ἀπαγορεύει δὲ ἃ μὴ χρὴ πράττειν,
κρεῖττον δέ ἐστι καὶ τοῦ δικαστικοῦ· τὸ μὲν γὰρ τῷ ἰατρικῷ
προσέοικε καὶ νοσήσαντας θεραπεύει, τὸ δὲ τὴν ἀρχὴν οὐδὲ
νοσεῖν <ἐᾷ>, ἀλλὰ πόρρωθεν ἐπιμελεῖται τῆς ἐν τῇ ψυχῇ ὑ-
γείας. τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος νομοθέται πάντων ἄριστοι
γεγόνασιν οἱ Πυθαγόρᾳ προσελθόντες, πρῶτον μὲν Χα-
ρώνδας ὁ Καταναῖος, ἔπειτα Ζάλευκος καὶ Τιμάρατος οἱ
Λοκροῖς γράψαντες τοὺς νόμους, πρὸς δὲ τούτοις Θεαίτη-
τος καὶ Ἑλικάων καὶ Ἀριστοκράτης καὶ Φύτιος, οἱ Ῥηγί-
νων γενόμενοι νομοθέται. καὶ πάντες οὗτοι παρὰ τοῖς αὐ-

κανείς να περάσει για να φτάσει ως εκεί, Μουσείο.

171. Προέτρεπε τους μαθητές του καθημερινά να στέκονται στο πλευρό του νόμου και να πολεμούν την παρανομία, επειδή πολλές φορές η ύβρις [η αλαζονεία], η πολυτέλεια και η υπεροψία απέναντι στους νόμους οδηγούν στην αδικία. Για τον λόγο μάλιστα αυτό, έκανε και την εξής διαίρεση: το πρώτο από τα κακά που παρεισφρύει μέσα στους οίκους και στις πόλεις είναι η καλούμενη τρυφηλότητα [φιληδονία και έπαρση], το δεύτερο είναι η ύβρις και το τρίτο ο όλεθρος. Για αυτόν το λόγο <ζητούσε> από όλους να εμποδίζουν και να απωθούν την πολυτέλεια, και να συνηθίζουν από την ώρα που γεννιούνται στο σώφρονα και ανδροπρεπή τρόπο ζωής, αποκαθαίροντας έτσι τον εαυτό τους από κάθε κακή, αξιοθρήνητη, εχθρική, υβριστική, χυδαία και γελοία δυσφήμηση.

172. Πέραν αυτών, καθόρισε ακόμη ένα πολύ καλό είδος δικαιοσύνης, το νομοθετικό, το οποίο επιβάλλει αυτά που πρέπει να πράττουμε και απαγορεύει αυτά που δεν πρέπει να πράττουμε. Το είδος μάλιστα αυτό είναι σημαντικότερο και από το δικαστικό· διότι, ενώ το δικαστικό ομοιάζει με φάρμακο που θεραπεύει όσους νοσούν, το νομοθετικό προσφέρεται προληπτικά και δεν <επιτρέπει> στους ανθρώπους να νοσήσουν, φροντίζοντας για την υγεία της ψυχής. Αφού λοιπόν έτσι έχει το πράγμα, αυτοί που μαθήτευσαν στον Πυθαγόρα, έχουν αναδειχθεί ως οι καλύτεροι νομοθέτες όλων: πρώτος ο Χαρώνδας ο Καταναίος, και μετά ο Ζάλευχος και ο Τιμάρατος, που έγραψαν τους νόμους στους Λοχρούς, και ακόμη, ο Θεαίτητος, ο Ελικάονας, ο Αριστοκράτης και ο Φύτιος, που έγιναν νομοθέτες στους Ρηγίνους[218]. Όλοι αυτοί τιμούνταν α-

173 τῶν πολίταις ἰσοθέων τιμῶν ἔτυχον. οὐ γὰρ καθάπερ Ἡ-
ράκλειτος γράφειν Ἐφεσίοις ἔφη τοὺς νόμους, ἀπάγξασθαι
τοὺς πολίτας ἡβηδὸν κελεύσας, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἐννοίας
καὶ πολιτικῆς ἐπιστήμης νομοθετεῖν ἐπεχείρησαν. καὶ τί δεῖ
τούτους θαυμάζειν, τοὺς ἀγωγῆς καὶ τροφῆς ἐλευθέρας με-
τασχόντας; Ζάμολξις γὰρ Θρᾷξ ὢν καὶ Πυθαγόρου δοῦλος
γενόμενος καὶ τῶν λόγων τῶν Πυθαγόρου διακούσας, ἀ-
φεθεὶς ἐλεύθερος καὶ παραγενόμενος πρὸς τοὺς Γέτας, τούς
τε νόμους αὐτοῖς ἔθηκε, καθάπερ καὶ ἐν ἀρχῇ δεδηλώκαμεν,
καὶ πρὸς τὴν ἀνδρείαν τοὺς πολίτας παρεκάλεσε, τὴν
ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι πείσας. ἔτι καὶ νῦν οἱ Γαλάται πάν-
τες καὶ οἱ Τράλλεις καὶ οἱ πολλοὶ τῶν βαρβάρων τοὺς αὑ-
τῶν υἱοὺς πείθουσιν, ὡς οὐκ ἔστι φθαρῆναι τὴν ψυχήν, ἀλ-
λὰ διαμένειν, τῶν ἀποθανόντων, καὶ ὅτι τὸν θάνατον οὐ
φοβητέον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς κινδύνους εὐρώστως ἑκτέον. καὶ
ταῦτα παιδεύσας τοὺς Γέτας καὶ γράψας αὐτοῖς τοὺς νό-
174 μους μέγιστος τῶν θεῶν ἐστι παρ' αὐτοῖς. ἔτι τοίνυν ἀνυ-
σιμώτατον πρὸς τὴν τῆς δικαιοσύνης κατάστασιν ὑπελάμ-
βανεν εἶναι τὴν τῶν θεῶν ἀρχήν, ἄνωθέν τε ἀπ' ἐκείνης
πολιτείαν καὶ νόμους, δικαιοσύνην τε καὶ τὰ δίκαια διέθη-
κεν. οὐ χεῖρον δὲ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ὅπως διώρισε προσ-
θεῖναι. τὸ διανοεῖσθαι περὶ τοῦ θείου, ὡς ἔστι τε καὶ πρὸς τὸ

πό τους συμπολίτες τους με τον ίδιο τρόπο που τιμούνταν και οι θεοί.

173. Διότι οι Πυθαγόρειοι δεν έπραξαν όπως ο Ηράκλειτος –που είπε στους Εφέσιους να γράψουν τους νόμους και που έδωσε εντολή να απαγχονιστούν όλοι οι πολίτες από την εφηβική ηλικία και πάνω[219]– αλλά επιχείρησαν να νομοθετήσουν με πολλή φροντίδα και πολιτική εμπειρία. Γιατί όμως πρέπει να θαυμάζουμε αυτούς που μετείχαν ελεύθερης αγωγής και ανατροφής; Επειδή ο Ζάμολξις ο Θράκας, που έγινε δούλος του Πυθαγόρα και άκουσε τους λόγους του, όταν αφέθηκε ελεύθερος και πήγε στους Γέτες[220], έθεσε τους νόμους σε αυτούς, όπως έχουμε δηλώσει και στην αρχή, και προέτρεψε τους πολίτες να είναι ανδρείοι, πείθοντάς τους ότι η ψυχή είναι αθάνατη. Ακόμη και τώρα, όλοι οι Γαλάτες και οι Τράλλεις[221], και οι περισσότεροι από τους βαρβάρους, πείθουν τα παιδιά τους ότι η ψυχή των νεκρών δεν είναι δυνατό να καταστρέφεται, αλλά εξακολουθεί να υπάρχει, ότι δεν πρέπει να φοβούνται τον θάνατο και ότι πρέπει να αντιμετωπίζουν τους κινδύνους με γενναιότητα. Διδάσκοντας αυτά και θεσπίζοντας νόμους στους Γέτες, ο Ζάμολξις θεωρείται από αυτούς ως ο μεγαλύτερος των θεών.

174. Ακόμη, ο Πυθαγόρας θεωρούσε ότι η εξουσία των θεών είναι πολύ αποτελεσματική για την επικράτηση της δικαιοσύνης, και με την άνωθεν βοήθεια της εξουσίας αυτής θέσπισε το πολίτευμα και τους νόμους, τη δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Επιπλέον, το ίδιο σωστά ρύθμισε πώς έπρεπε να γίνονται και οι λεπτομέρειες. Από εκείνον έμαθαν οι Πυθαγόρειοι και θεωρούσαν χρήσιμο να σκέφτονται

ἀνθρώπινον γένος οὕτως ἔχει ὡς ἐπιβλέπειν καὶ μὴ ὀλιγω-
ρεῖν αὐτοῦ, χρήσιμον εἶναι ὑπελάμβανον οἱ Πυθαγόρειοι
παρ᾽ ἐκείνου μαθόντες. δεῖσθαι γὰρ ἡμᾶς ἐπιστατείας τοι-
αύτης, ᾗ κατὰ μηδὲν ἀνταίρειν ἀξιώσομεν· τοιαύτην δ᾽ εἶ-
ναι τὴν ὑπὸ τοῦ θείου γινομένην, εἴπερ ἐστὶ τὸ θεῖον τοιοῦ-
τον <οἷον> ἄξιον εἶναι τῆς τοῦ σύμπαντος ἀρχῆς. ὑβριστι-
κὸν γὰρ δὴ φύσει τὸ ζῷον ἔφασαν εἶναι, ὀρθῶς λέγοντες, καὶ
ποικίλον κατά τε τὰς ὁρμὰς καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας καὶ
κατὰ τὰ λοιπὰ τῶν παθῶν· δεῖσθαι οὖν τοιαύτης ὑπεροχῆς
175 τε καὶ ἐπανατάσεως, ἀφ᾽ ἧς ἐστι σωφρονισμός τις καὶ τάξις.
ᾤοντο δὴ δεῖν ἕκαστον αὑτῷ συνειδότα τὴν τῆς φύσεως
ποικιλίαν μηδέποτε λήθην ἔχειν τῆς πρὸς τὸ θεῖον ὁσιότη-
τός τε καὶ θεραπείας, ἀλλ᾽ ἀεὶ τίθεσθαι πρὸ τῆς διανοίας ὡς
ἐπιβλέποντός τε καὶ παραφυλάττοντος τὴν ἀνθρωπίνην ἀ-
γωγήν. μετὰ δὲ τὸ θεῖόν τε καὶ τὸ δαιμόνιον πλεῖστον ποι-
εῖσθαι λόγον γονέων τε καὶ νόμου, καὶ τούτων ὑπήκοον
αὑτὸν κατασκευάζειν, μὴ πλαστῶς, ἀλλὰ πεπεισμένως.
καθόλου δὲ ᾤοντο δεῖν ὑπολαμβάνειν μηδὲν εἶναι μεῖζον
κακὸν ἀναρχίας· οὐ γὰρ πεφυκέναι τὸν ἄνθρωπον διασῴ-
176 ζεσθαι μηδενὸς ἐπιστατοῦντος. τὸ μένειν ἐν τοῖς πατρίοις
ἔθεσί τε καὶ νομίμοις ἐδοκίμαζον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, κἂν ᾖ
μικρῷ χείρω ἑτέρων· τὸ γὰρ ῥᾳδίως ἀποπηδᾶν ἀπὸ τῶν
ὑπαρχόντων νόμων καὶ οἰκείους εἶναι καινοτομίας οὐδα-

περί του θείου ότι υπάρχει και ότι έχει τέτοια στάση προς το ανθρώπινο γένος ώστε να το επιβλέπει και να μην το παραμελεί. Διότι μας είναι χρήσιμη μια τέτοια επιστασία, εναντίον της οποίας δεν θα θέλαμε να αντιταχθούμε σε τίποτα. Τέτοια λοιπόν είναι η στάση του θείου, εάν το θείο <είναι> άξιο να άρχει του σύμπαντος. Διότι έλεγαν –και ορθά το έλεγαν– ότι η ζωώδης φύση του ανθρώπου είναι υβριστική και ευμετάβλητη ως προς τις ορμές, τις επιθυμίες και τα υπόλοιπα πάθη. Είναι αναγκαία λοιπόν μια τέτοια υπεροχή και ανάταση, από την οποία προκύπτει κάποιος σωφρονισμός και κάποια τάξη.

175. Θεωρούσαν μάλιστα ότι ο καθένας που συνειδητοποιεί την ποικιλομορφία της φύσης του, δεν πρέπει ποτέ να ξεχνά την αφοσίωση και τη λατρεία που οφείλει να δείχνει προς το θείο, αλλά πάντοτε να έχει κατά νου ότι το θείο επιβλέπει και παρακολουθεί από κοντά την ανθρώπινη συμπεριφορά. Μετά λοιπόν από την εκδήλωση της αφοσίωσης και της λατρείας στο θείο και το δαιμόνιο, θεωρούσαν ότι πρέπει να φροντίζουν τους γονείς τους και το νόμο, και να τίθενται στην υπηρεσία τους ανεπιτήδευτα, ώστε εκείνοι να τους εμπιστεύονται. Γενικά, παραδέχονταν ότι τίποτα δεν πρέπει να θεωρούν ως μεγαλύτερο κακό από την αναρχία, επειδή ο άνθρωπος από τη φύση του έχει γίνει έτσι, που να μην μπορεί να σωθεί, χωρίς κάποιος να τον επιστατεί.

176. Οι Πυθαγόρειοι προσπαθούσαν να διατηρούν τα πάτρια έθιμα και τους νόμους, ακόμη και όταν τα θεωρούσαν πολύ χειρότερα από άλλα[222]. Διότι το να μεταπηδούν με ευκολία από τους υπάρχοντες νόμους στην καινοτομία και να

μῶς εἶναι σύμφορον οὐδὲ σωτήριον. πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα τῆς πρὸς θεοὺς ὁσίας ἐχόμενα ἔργα διεπράξατο, σύμφωνον ἑαυτοῦ τὸν βίον τοῖς λόγοις ἐπιδεικνύων· οὐ χεῖρον δ' ἑνὸς μνημονεῦσαι, δυναμένου καὶ τὰ ἄλλα σαφῶς ἐμφαί-
177 *νειν. ἐρῶ δὲ τὰ πρὸς τὴν πρεσβείαν τὴν ἐκ Συβάριδος εἰς Κρότωνα παραγενομένην ἐπὶ τὴν ἐξαίτησιν τῶν φυγάδων ὑπὸ Πυθαγόρου ῥηθέντα καὶ πραχθέντα. ἐκεῖνος γάρ, ἀνηρημένων τινῶν τῶν μετ' αὐτοῦ συνδιατριψάντων ὑπὸ τῶν ἡκόντων πρεσβευτῶν, ὧν ὁ μὲν τῶν αὐτοχείρων, ὁ δ' υἱὸς τετελευτηκότος ὑπ' ἀρρωστίας τῶν τῆς στάσεως μετεσχηκότων, ἔτι μὲν τῶν ἐν τῇ πόλει διαπορούντων, ὅπως χρήσονται τοῖς πράγμασιν, εἶπε πρὸς τοὺς ἑταίρους ὡς οὐκ ἂν βούλοιτο μεγάλα πρὸς αὐτὸν διαφωνῆσαι τοὺς Κροτωνιάτας καί, δοκιμάζοντος αὐτοῦ μηδ' ἱερεῖα τοῖς βωμοῖς προσάγειν, ἐκείνους καὶ τοὺς ἱκέτας ἀπὸ τῶν βωμῶν ἀποσπᾶν. προσελθόντων δ' αὐτῷ τῶν Συβαριτῶν καὶ μεμφομένων, τῷ μὲν αὐτόχειρι λόγον ἀποδιδόντι τῶν ἐπιτιμωμένων οὐ θεμιστεύειν ἔφησεν· ὅθεν ᾐτιῶντο αὐτὸν Ἀπόλλωνα φάσκειν εἶναι παρὰ τὸ καὶ πρότερον ἐπί τινος ζητήσεως ἐρωτηθέντα "διὰ τί ταῦτ' ἐστίν;" ἀντερωτῆσαι τὸν πυνθανόμενον, εἰ καὶ τὸν Ἀπόλλωνα λέγοντα τοὺς χρησμοὺς ἀξιώ-*

καθίστανται φίλοι της, δεν είναι καθόλου συμφέρον ούτε σωτήριο. Ο Πυθαγόρας λοιπόν έπραξε πάρα πολλά, ως αποτέλεσμα της ευσέβειάς του προς τους θεούς, αποδεικνύοντας έτσι ότι η ζωή του ήταν σύμφωνη* με τους λόγους του. Δεν είναι κακό να μνημονεύσουμε ένα από αυτά, που μπορεί να φανερώσει με σαφήνεια και τα άλλα.

177. Θα μιλήσω για όσα είπε και έπραξε ο Πυθαγόρας στους πρέσβεις από τη Σύβαρη, που ήρθαν στη Κρότωνα για να ζητήσουν την επιστροφή των φυγάδων. Διότι εκείνος –επειδή είχαν δολοφονηθεί κάποιοι από τους συντρόφους του κατ' εντολή των προσελθόντων πρεσβευτών, εκ των οποίων μάλιστα ένας είχε σκοτώσει μερικούς με τα ίδια του τα χέρια, και κάποιος άλλος ήταν γιος ενός που συμμετείχε στη στάση και που είχε πεθάνει από αρρώστια και, ακόμη, επειδή οι πολίτες στην Κρότωνα διερωτούνταν για το πώς έπρεπε να χειριστούν τα πράγματα– είπε προς τους συντρόφους του ότι καθόλου δεν επιθυμούσε να διαφωνήσουν μαζί του οι Κροτωνιάτες, και ότι ο ίδιος θεωρούσε ορθό να μην φέρουν οι πρέσβεις θυμιάματα στους βωμούς ούτε να πάρουν τους ικέτες από το βωμό. Όταν λοιπόν έφτασαν οι Συβαρίτες σε αυτόν και διαμαρτύρονταν, είπε ότι δεν είναι θεμιτό να απολογείται στο δράστη για όσα του αποδίδει. Εξ αυτού τον κατηγόρησαν ότι ισχυριζόταν πως είναι ο Απόλλων, επειδή, όπως και προηγουμένως, όταν κάποιος του ζήτησε να πει "γιατί είναι έτσι", για κάποιο ζήτημα, σε αυτόν που ρωτούσε απάντησε ρωτώντας, κατά πόσο θα αξίωνε και από τον Απόλλωνα, που έλε-

* σε αρμονία.

178 σειεν ἂν τὴν αἰτίαν ἀποδοῦναι. πρὸς δὲ τὸν ἕτερον, ὡς ᾤετο, καταγελῶντα τῶν διατριβῶν, ἐν αἷς ἀπεφαίνετο Πυθαγόρας ἐπάνοδον εἶναι ταῖς ψυχαῖς, καὶ φάσκοντα πρὸς τὸν πατέρα δώσειν ἐπιστολήν, ἐπειδὰν εἰς ᾅδου μέλλῃ καταβαίνειν, καὶ κελεύοντα λαβεῖν ἑτέραν, ὅταν ἐπανίῃ παρὰ τοῦ πατρός, οὐκ ἔφη μέλλειν εἰς τὸν τῶν ἀσεβῶν τόπον παραβάλλειν, ὅπου σαφῶς οἶδε τοὺς σφαγεῖς κολαζομένους. λοιδορηθέντων δ' αὐτῷ τῶν πρεσβευτῶν, κἀκείνου προάγοντος ἐπὶ τὴν θάλατταν καὶ περιρραναμένου πολλῶν ἀκολουθούντων, εἶπέ τις τῶν συμβουλευόντων τοῖς Κροτωνιάταις, ἐπειδὴ τὰ ἄλλα τῶν ἡκόντων κατέδραμεν, ὅτι καὶ Πυθαγόρᾳ προσκόπτειν ἀπενοήθησαν, ὑπὲρ οὗ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς, ὥσπερ οἱ μῦθοι παραδεδώκασιν, ἁπάντων ἐμψύχων τὴν αὐτὴν φωνὴν τοῖς ἀνθρώποις ἀφιέντων, μηδὲ τῶν
179 ἄλλων ζῴων μηδὲν ἂν τολμῆσαι βλασφημεῖν. καὶ ἄλλην δὲ μέθοδον ἀνεῦρε τοῦ ἀναστέλλειν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἀδικίας, διὰ τῆς κρίσεως τῶν ψυχῶν, εἰδὼς μὲν ἀληθῶς ταύτην λεγομένην, εἰδὼς δὲ καὶ χρησίμην οὖσαν εἰς τὸν φόβον τῆς ἀδικίας. πολλῷ δὴ μᾶλλον ἀδικεῖσθαι δεῖν παρήγγελλεν ἢ κτείνειν ἄνθρωπον (ἐν ᾅδου γὰρ κεῖσθαι τὴν κρίσιν), ἐκλογιζόμενος τὴν ψυχὴν καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς καὶ τὴν πρώτην τῶν ὄντων φύσιν. βουλόμενος δὲ τὴν ἐν τοῖς ἀνίσοις καὶ ἀσυμμέτροις καὶ ἀπείροις πεπερασμένην καὶ ἴσην καὶ σύμμετρον δικαιοσύνην παραδεῖξαι, ὅπως δεῖ αὐ-

γε τους χρησμούς, να του αποκαλύψη την αιτία των χρησμών που δίνει[223].

178. Στον άλλο τώρα πρέσβη –που, όπως φαίνεται, περιγελούσε τις θέσεις με τις οποίες ο Πυθαγόρας συμπέραινε την επάνοδο των ψυχών, και που ζητούσε από τον Πυθαγόρα, όταν θα κατέβαινε στον Άδη, να παραδώσει στον πατέρα του μια επιστολή και να του φέρει άλλη επιστολή που θα λάμβανε από τον πατέρα του όταν επέστρεφε– είπε ότι δεν πρόκειται να μεταβεί στον τόπο των ασεβών, όπου σαφώς γνωρίζει ότι οι φονιάδες τιμωρούνται. Επειδή οι πρέσβεις εξύβρισαν τον Πυθαγόρα, εκείνος πήγε στη θάλασσα, ακολουθούμενος από πολλούς, και ραντίστηκε [με το θαλασσινό νερό για καθαρμό[224]]. Πέραν των άλλων κατηγοριών, κάποιος από τους συμβούλους, κατηγόρησε τους πρέσβεις στους Κροτωνιάτες ότι οι διανοήθηκαν να προσβάλουν και τον Πυθαγόρα, τον οποίο, για να επιστρέφουμε πάλι στη αρχή, ποτέ δεν τόλμησε να βλασφημήσει, όπως οι μύθοι αναφέρουν, κανένα από τα έμψυχα, που βγάζουν ίδια φωνή με τους ανθρώπους, ούτε από τα άλλα ζώα.

179. Ανακάλυψε επίσης και άλλη μέθοδο, για να συγκρατεί τους ανθρώπους από την αδικία: δια της κρίσεως των ψυχών. Γνώριζε ότι στην πραγματικότητα αυτή η μέθοδος υπήρχε· και γνώριζε τη χρησιμότητά της σε ό,τι αφορά το φόβο της αδικίας. Έλεγε επίσης ότι είναι προτιμότερο κάποιος να αδικείται παρά να σκοτώνει άνθρωπο (διότι στον Άδη εναπόκειται η κρίση), σκεπτόμενος την ψυχή και την ουσία της καθώς και την πρώτη φύση των όντων[225]. Επιθυμώντας μάλιστα να υποδείξει την πεπερασμένη, ίση και σύμμετρη δικαιοσύνη με-

*τὴν ἀσκεῖν ὑφηγήσασθαι, τὴν δικαιοσύνην ἔφη προσεοικέ-
ναι τῷ σχήματι ἐκείνῳ, ὅπερ μόνον τῶν ἐν γεωμετρίᾳ δια-
γραμμάτων ἀπείρους μὲν ἔχει τὰς τῶν σχημάτων συστά-
σεις, ἀνομοίως δὲ ἀλλήλοις διακειμένων ἴσας ἔχει τὰς τῆς
180 δυνάμεως ἀποδείξεις. ἐπεὶ δὲ καὶ ἐν τῇ πρὸς ἕτερον χρείᾳ ἔ-
στι τις δικαιοσύνη, καὶ ταύτης τοιοῦτόν τινα τρόπον λέγε-
ται ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων παραδίδοσθαι. εἶναι γὰρ κατὰ
τὰς ὁμιλίας τὸν μὲν εὔκαιρον, τὸν δὲ ἄκαιρον, διαιρεῖσθαι
δὲ ἡλικίας τε διαφορᾷ καὶ ἀξιώματος καὶ οἰκειότητος τῆς
συγγενικῆς καὶ εὐεργεσίας, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ἐν ταῖς
πρὸς ἀλλήλους διαφοραῖς ὂν ὑπάρχει. ἔστι γάρ τι ὁμιλίας
εἶδος, ὃ φαίνεται νεωτέρῳ μὲν πρὸς νεώτερον οὐκ ἄκαιρον
εἶναι, πρὸς δὲ τὸν πρεσβύτερον ἄκαιρον· οὔτε γὰρ ὀργῆς
οὔτε ἀπειλῆς εἶδος πᾶν <ἄκαιρον> οὔτε θρασύτητος, ἀλλὰ
πᾶσαν τὴν τοιαύτην ἀκαιρίαν εὐλαβητέον εἶναι τῷ νεωτέρῳ
πρὸς τὸν πρεσβύτερον. παραπλήσιον δέ τινα εἶναι καὶ τὸν
181 περὶ τοῦ ἀξιώματος λόγον· πρὸς γὰρ ἄνδρα ἐπὶ καλοκαγα-
θίας ἥκοντα ἀληθινὸν ἀξίωμα οὔτ᾽ εὔσχημον οὔτ᾽ εὔκαιρον*

ταξύ των άνισων, των ασύμμετρων και των άπειρων, και να μας δείξει τον τρόπο που πρέπει να την ασκούμε, είπε ότι η δικαιοσύνη ομοιάζει με το σχήμα εκείνο, που είναι μοναδικό μεταξύ των σχημάτων της γεωμετρίας και που, ενώ έχει άπειρες σχηματικές μορφές ανόμοια διακείμενες μεταξύ τους, έχει ίσες τις αποδείξεις της δυνάμεως[226].

180. Επειδή μάλιστα είναι αναγκαίος κάποιος τύπος δικαιοσύνης για τις συναναστροφές μας με τους άλλους, λέγεται ότι και για αυτήν έχει παραδοθεί από τους Πυθαγορείους κάποια παρόμοια μέθοδος. Διότι και οι συναναστροφές, άλλες γίνονται "επίκαιρα"* και άλλες "ανεπίκαιρα"[227]. Διακρίνονται μάλιστα από τη διαφορά της ηλικίας, του αξιώματος, τη συγγενική οικειότητα, την ευεργεσία, και ό,τι άλλο σχετικό υπάρχει που να διαφοροποιεί τους συναναστρεφόμενους. Και αυτό, λόγω του ότι υπάρχει κάποιο είδος, κατά το οποίο η συναναστροφή ενός νέου με έναν άλλο νέο δεν φαίνεται να είναι ανεπίκαιρη, ενώ η συναναστροφή με κάποιον πρεσβύτερο φαίνεται ανεπίκαιρη. Διότι σε μια τέτοια συναναστροφή δεν ταιριάζει κανένα είδος <ανεπίκαιρο>, ούτε οργή ούτε απειλή ούτε θρασύτητα, αλλά καθ' όλη τη διάρκεια μιας τέτοιας ανεπίκαιρης συναναστροφής ο νεότερος πρέπει να διάκειται με ευλάβεια απέναντι στον πρεσβύτερο. Ο ίδιος λόγος ισχύει και για το αξίωμα.

181. Διότι δεν είναι ούτε ωραίο ούτε εύ-καιρο για έναν άνδρα που κατόρθωσε να αποκτήσει αληθινή φήμη αγαθού και χρήσιμου πολίτη, να προσαρμόζεται ούτε πάλι να μιλά με έ-

---

* τυχαία, ευκαιριακά.

εἶναι προσφέρειν οὔτε παρρησίαν πάλιν οὔτε τὰ λοιπὰ τῶν ἀρτίως εἰρημένων. παραπλήσια δὲ τούτοις καὶ περὶ τῆς πρὸς τοὺς γονεῖς ὁμιλίας ἐλέγετο, ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας. εἶναι δὲ ποικίλην τινὰ καὶ πολυειδῆ τὴν τοῦ καιροῦ χρείαν· καὶ γὰρ τῶν ὀργιζομένων τε καὶ θυμουμένων τοὺς μὲν εὐκαίρως τοῦτο ποιεῖν, τοὺς δὲ ἀκαίρως, καὶ πάλιν αὖ τῶν ὀρεγομένων τε καὶ ἐπιθυμούντων καὶ ὁρμώντων ἐφ' ὁτιδήποτε τοῖς μὲν ἀκολουθεῖν καιρόν, τοῖς δ' ἀκαιρίαν. τὸν αὐτὸν δ' εἶναι λόγον καὶ περὶ τῶν ἄλ-
182 *λων παθῶν τε καὶ πράξεων καὶ διαθέσεων καὶ ὁμιλιῶν καὶ ἐντεύξεων. εἶναι δὲ τὸν καιρὸν μέχρι μέν τινος διδακτόν τε καὶ ἀπαράλογον καὶ τεχνολογίαν ἐπιδεχόμενον, καθόλου δὲ καὶ ἁπλῶς οὐδὲν αὐτῷ τούτων ὑπάρχειν. ἀκόλουθα δὲ εἶναι καὶ σχεδὸν τοιαῦτα οἷα συμπαρέπεσθαι τῇ τοῦ καιροῦ φύσει τήν τε ὀνομαζομένην ὥραν καὶ τὸ πρέπον καὶ τὸ ἁρμόττον, καὶ εἴ τι ἄλλο τυγχάνει τούτοις ὁμοιογενὲς ὄν. ἀρχὴν δὲ ἀπεφαίνοντο ἐν παντὶ ἕν τι τῶν τιμιωτάτων εἶναι ὁμοίως ἐν ἐπιστήμῃ τε καὶ ἐμπειρίᾳ καὶ ἐν γενέσει, καὶ πάλιν αὖ ἐν οἰκίᾳ τε καὶ πόλει καὶ στρατοπέδῳ καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις συστήμασι, δυσθεώρητον δ' εἶναι καὶ δυσσύνο-*

παρση ούτε να χρησιμοποιεί κάποιον από τους τρόπους συμπεριφοράς που προαναφέρθηκαν. Παρόμοια με αυτά, γινόταν αναφορά και στη συναναστροφή με τους γονείς, όπως επίσης και με τους ευεργέτες. Διότι η παράδοση των Πυθαγορείων έλεγε ότι η χρήση του καιρού* είναι κάπως ποικίλη και πολύμορφη. Και, επίσης, ότι κάποιοι από αυτούς που οργίζονται και θυμώνουν, αντιδρούν επίκαιρα, ενώ άλλοι ανεπίκαιρα και, ακόμη, ότι κάποιοι από αυτούς που ορέγονται και επιθυμούν και ορμούν σε οτιδήποτε, ορισμένοι αντιδρούν επίκαιρα ενώ κάποιοι άλλοι ανεπίκαιρα. Το ίδιο μάλιστα ισχύει και για τα υπόλοιπα πάθη, για τις υπόλοιπες πράξεις και διαθέσεις, καθώς και για τις υπόλοιπες συναναστροφές και συναντήσεις.

182. Έλεγαν, επίσης, ότι ο καιρός μπορεί να διδαχθεί, να υπολογισθεί και να ελεγχθεί επιστημονικά μέχρι κάποιου σημείου ενώ ότι, για τον καιρό, δεν υπάρχει τίποτα από τα παραπάνω, γενικά και σε απόλυτη μορφή· συνεπάγεται, λοιπόν, ότι όσα ακολουθούν τη φύση του καιρού είναι σχεδόν όμοια, όπως η ονομαζόμενη "ώρα" και το "πρέπον" και το "αρμόζον", καθώς και ό,τι άλλο τυγχάνει να είναι του ιδίου γένους με αυτά. Αποφαίνονταν μάλιστα ότι η αρχή σε όλα ήταν το "Έν", που είναι το ίδιο πολύτιμο και στην επιστήμη και στην εμπειρία και στη δημιουργία. Και, ακόμη, ότι είναι από τα πλέον πολύτιμα και στην οικία και στην πόλη και στο στρατόπεδο, και σε όλες τις παρόμοια οργανωμένες ομάδες· η αρχή μάλιστα της φύσης του είναι δύσκολο να θεωρηθεί και

* της κατάλληλης στιγμής.

πτον τὴν τῆς ἀρχῆς φύσιν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις. ἔν τε γὰρ ταῖς ἐπιστήμαις οὐ τῆς τυχούσης εἶναι διανοίας τὸ καταμαθεῖν τε καὶ κρῖναι καλῶς βλέψαντας εἰς τὰ μέρη τῆς
183 πραγματείας, ποῖον τούτων ἀρχή. μεγάλην δ' εἶναι διαφορὰν καὶ σχεδὸν περὶ ὅλου τε καὶ παντὸς τὸν κίνδυνον γίνεσθαι μὴ ληφθείσης ὀρθῶς τῆς ἀρχῆς· οὐδὲν γάρ, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, ἔτι τῶν μετὰ ταῦτα ὑγιὲς γίνεσθαι ἀγνοηθείσης τῆς ἀληθινῆς ἀρχῆς. τὸν αὐτὸν δ' εἶναι λόγον καὶ περὶ τῆς ἑτέρας ἀρχῆς· οὔτε γὰρ οἰκίαν οὔτε πόλιν εὖ ποτε ἂν οἰκηθῆναι μὴ ὑπάρξαντος ἀληθινοῦ ἄρχοντος καὶ κυριεύοντος τῆς ἀρχῆς τε καὶ ἐπιστασίας ἑκουσίως. ἀμφοτέρων γὰρ δεῖ βουλομένων τὴν ἐπιστατείαν γίνεσθαι, ὁμοίως τοῦ τε ἄρχοντος καὶ τῶν ἀρχομένων. ὥσπερ καὶ τὰς μαθήσεις τὰς ὀρθῶς γινομένας ἑκουσίως δεῖν ἔφασαν γίνεσθαι, ἀμφοτέρων βουλομένων, τοῦ τε διδάσκοντος καὶ τοῦ μανθάνοντος· ἀντιτείνοντος γὰρ ὁποτέρου δήποτε τῶν εἰρημένων οὐκ ἂν ἐπιτελεσθῆναι κατὰ τρόπον τὸ προκείμενον ἔργον. οὕτω μὲν οὖν τὸ πείθεσθαι τοῖς ἄρχουσι καλὸν εἶναι ἐδοκίμαζε καὶ τὸ τοῖς διδασκάλοις ὑπακούειν. τεκμήριον δὲ δι' ἔργων
184 μέγιστον παρείχετο τοιοῦτον. πρὸς Φερεκύδην τὸν Σύριον, διδάσκαλον αὐτοῦ γενόμενον, ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Δῆλον ἐκομίσθη, νοσοκομήσων τε αὐτὸν περιπετῆ γενόμενον τῷ ἱστορουμένῳ τῆς φθειριάσεως πάθει καὶ κηδεύσων αὐτόν· παρέμεινέ τε ἄχρι τῆς τελευτῆς αὐτῷ καὶ τὴν ὁσίαν ἀπε-

δύσκολο να συνοψισθεί από όλα όσα έχουν ειπωθεί. Διότι και στο χώρο των επιστημών δεν είναι έργο της κάθε τυχαίας διάνοιας να μαθαίνει και να κρίνει επακριβώς ποια είναι η αρχή των μερών, κοιτάζοντας επισταμένα στα μέρη του όλου.

183. Είναι μεγάλη η διαφορά, και καθολικός σχεδόν ο κίνδυνος, για κάθε πράγμα, εάν δεν κατανοηθεί η πρώτη αρχή με τον ορθό τρόπο. Επειδή, για να μιλήσουμε απλά, μετά από αυτά τίποτα δεν μπορεί να γίνει ορθά, όταν παρανοηθεί η αληθινή αρχή. Ο ίδιος μάλιστα λόγος ισχύει και για την πολιτική αρχή, επειδή ποτέ δεν είναι δυνατόν να κυβερνηθούν οικία και πόλις, χωρίς να υπάρχει αληθινός άρχοντας που να κυριαρχεί και να επιστατεί με τη θέληση των πολιτών. Διότι η επιστασία πρέπει να γίνεται με τη θέληση και των δύο πλευρών, και του άρχοντα και των αρχομένων· παρόμοια γίνονται και οι ορθές διδασκαλίες, που οι Πυθαγόρειοι έλεγαν ότι πρέπει να γίνονται με τη θέληση και των δύο πλευρών, και του διδάσκοντος και του διδασκομένου, εφόσον όταν διαφωνεί η μια ή η άλλη πλευρά, δεν επιτελείται το αρχικό έργο. Έτσι λοιπόν ο Πυθαγόρας θεωρούσε ότι είναι καλό το να πειθόμαστε στους άρχοντες, όπως και το να υπακούουμε στους διδασκάλους. Μέγιστη μάλιστα έμπρακτη απόδειξη ήταν η εξής:

184. Κάποτε ο Πυθαγόρας πήγε από την Ιταλία στη Δήλο, στον Φερεκύδη τον Σύριο, που ήταν δάσκαλός του, όταν ο Φερεκύδης περιέπεσε στην περιβόητη ασθένεια της ψωρίασης, για να τον περιποιείται και να μεριμνήσει για την κηδεία του. Παρέμεινε μάλιστα εκεί μέχρι που πέθανε και εκπλήρωσε με ευλάβεια το χρέος του απέναντι στον καθοδηγητή του.

πλήρωσε περὶ τὸν αὑτοῦ καθηγεμόνα. οὕτω περὶ πολλοῦ τὴν περὶ τὸν διδάσκαλον ἐποιεῖτο σπουδήν.

185 *Πρός γε μὴν συνταγὰς καὶ τὸ ἀψευδεῖν ἐν αὐταῖς οὕτως εὖ παρεσκεύαζε τοὺς ὁμιλητὰς Πυθαγόρας, ὥστε φασί ποτε Λῦσιν προσκυνήσαντα ἐν Ἥρας ἱερῷ καὶ ἐξιόντα συντυχεῖν Εὐρυφάμῳ Συρακουσίῳ τῶν ἑταίρων τινὶ περὶ τὰ προπύλαια τῆς θεοῦ εἰσιόντι. προστάξαντος δὲ τοῦ Εὐρυφάμου προσμεῖναι αὐτόν, μέχρις ἂν καὶ αὐτὸς προσκυνήσας ἐξέλθῃ, ἑδρασθῆναι ἐπί τινι λιθίνῳ θώκῳ ἱδρυμένῳ αὐτόθι. ὡς δὲ προσκυνήσας ὁ Εὐρύφαμος καὶ ἔν τινι διανοήματι καὶ βαθυτέρᾳ καθ' ἑαυτὸν ἐννοίᾳ γενόμενος δι' ἑτέρου πυλῶνος ἐκλαθόμενος ἀπηλλάγη, τό τε τῆς ἡμέρας λοιπὸν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα καὶ τὸ πλέον μέρος ἔτι τῆς ἄλλης ἡμέρας ὡς εἶχεν ἀτρέμας προσέμενεν ὁ Λῦσις. καὶ τάχα ἂν ἐπὶ πλείονα χρόνον αὐτοῦ ἦν, εἰ μή περ ἐν τῷ ὁμακοείῳ τῆς ἑξῆς ἡμέρας γενόμενος ὁ Εὐρύφαμος καὶ ἀκούσας ἐπιζητουμένου πρὸς τῶν ἑταίρων τοῦ Λύσιδος ἀνεμνήσθη. καὶ ἐλθὼν αὐτὸν ἔτι προσμένοντα κατὰ τὴν συνθήκην ἀπήγαγε, τὴν αἰτίαν εἰπὼν τῆς λήθης καὶ προσεπιθεὶς ὅτι "ταύτην δέ μοι θεῶν τις ἐνῆκε, δοκίμιον ἐσομένην τῆς σῆς περὶ συνθήκας εὐσταθείας".*

186 *Καὶ τὸ ἐμψύχων δὲ ἀπέχεσθαι ἐνομοθέτησε διά τε ἄλλα πολλὰ καὶ ὡς εἰρηνοποιὸν τὸ ἐπιτήδευμα. ἐθιζόμενοι γὰρ*

Τόσο μεγάλη ήταν η σημασία που έδινε για τον δάσκαλό του[228].

185. Επιπλέον, σε σχέση με τις συμφωνίες και τη φιλαλήθεια που απαιτείται σε αυτές, ο Πυθαγόρας προετοίμαζε τους μαθητές του τόσο καλά, που λένε ότι, όταν κάποτε ο Λύσις[229] προσκύνησε στο ιερό της Ήρας, βγαίνοντας συναντήθηκε, κοντά στα προπύλαια του ιερού της θεάς, με τον Ευρύφαμο τον Συρακούσιο –κάποιον από τους συντρόφους του– ο οποίος προσερχόταν. Όταν λοιπόν ο Ευρύφαμος του ζήτησε να τον περιμένει μέχρις ότου και αυτός προσκυνήσει και εξέλθει, ο Λύσις κάθισε πάνω σε έναν λίθινο θώκο που υπήρχε εκεί. Ο Ευρύφαμος προσκύνησε αλλά, απορροφημένος από κάποιο συλλογισμό και βυθισμένος στις σκέψεις του, έφυγε από άλλη πύλη, χωρίς να γίνει αντιληπτός. Και ο Λύσις, κατά το υπόλοιπο της ημέρας και την νύχτα που ακολούθησε, και κατά το μεγαλύτερο μέρος της επόμενης ημέρας, τον περίμενε, χωρίς να μετακινηθεί καθόλου από τη θέση του. Θα παρέμενε μάλιστα εκεί για περισσότερο χρόνο, εάν ο Ευρύφαμος πηγαίνοντας την επόμενη μέρα στο *ὁμακοεῖον*, και ακούγοντας τους συντρόφους του Λύσι να τον αναζητούν, δεν θυμόταν το περιστατικό. Πηγαίνει λοιπόν τότε στον Λύσι, που ακόμη τον περίμενε βάσει της συμφωνίας, τον παίρνει, και του λέει το λόγο που τον ξέχασε, προσθέτοντας ότι "αυτό κάποιος από τους θεούς μου το προκάλεσε, για να δοκιμάσει τη σταθερότητα των δικών σου συμφωνιών".

186. Έθεσε επίσης νόμους σχετικούς με την αποχή από τη βρώση εμψύχων [ζωικών τροφών], για πολλούς λόγους, και επιπλέον επειδή η αποχή αυτή είναι άσκηση που συμβάλλει

μυσάττεσθαι φόνον ζῴων ὡς ἄνομον καὶ παρὰ φύσιν, πολὺ μᾶλλον ἀθεμιτώτερον τὸ ἄνθρωπον ἡγούμενοι κτείνειν οὐκέτ' ἐπολέμουν. φόνων δὲ χορηγέτης καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος· τούτοις γὰρ καὶ σωματοποιεῖται. καὶ τὸ "ζυγὸν" δὲ "μὴ ὑπερβαίνειν" δικαιοσύνης ἐστὶ παρακέλευσμα, πάντα τὰ δίκαια παραγγέλλον ἀσκεῖν, ὡς ἐν τοῖς περὶ συμβόλων δειχθήσεται. πέφηνεν ἄρα διὰ πάντων τούτων μεγάλην σπουδὴν περὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης ἄσκησιν καὶ παράδοσιν εἰς ἀνθρώπους πεποιημένος Πυθαγόρας ὡς ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ἐν τοῖς λόγοις.

187 *Ἕπεται δὲ τῷ περὶ τούτων λόγῳ ὁ περὶ σωφροσύνης, ὥς τε αὐτὴν ἐπετήδευσε καὶ παρέδωκε τοῖς χρωμένοις. εἴρηται μὲν οὖν ἤδη τὰ κοινὰ παραγγέλματα περὶ αὐτῆς, ἐν οἷς πυρὶ καὶ σιδήρῳ τὰ ἀσύμμετρα πάντα ἀποκόπτειν διώρισται. τοῦ δὲ αὐτοῦ εἴδους ἐστὶν ἀποχὴ ἐμψύχων ἁπάντων καὶ προσέτι βρωμάτων τινῶν ἀκολάστων, καὶ τὸ παρατίθεσθαι μὲν ἐν ταῖς ἑστιάσεσι τὰ ἡδέα καὶ πολυτελῆ ἐδέσματα, ἀποπέμπεσθαι δὲ αὐτὰ τοῖς οἰκέταις, ἕνεκα τοῦ κολάσαι μόνον τὰς ἐπιθυμίας παρατιθέμενα, καὶ τὸ χρυσὸν ἐλευθέ-*

στην ειρήνη. Διότι αυτοί που εθίζονται στην αποστροφή της σφαγής ζώων, θεωρώντας την παράνομη και αφύσικη, πολύ περισσότερο θεωρούν παράνομο το να σκοτώνουν άνθρωπο ή να εμπλέκονται σε πολέμους, επειδή ο πόλεμος είναι χορηγός και νομοθέτης των φόνων, και επειδή με τους φόνους αποκτά υπόσταση. Και ακόμη, το απόφθεγμα "ζυγό να μην υπερβαίνεις" ήταν ένα παράγγελμα δικαιοσύνης, που παρήγγελνε να ασκούνται όλα τα δίκαια, όπως θα διαφανεί και στο "Περί Συμβόλων"[230]. Από όλα αυτά λοιπόν έχει γίνει φανερό ότι ο Πυθαγόρας κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια, τόσο με λόγια όσο και με έργα, για όσα αφορούν την άσκηση της δικαιοσύνης και την παράδοσή της στους ανθρώπους.

31

187. Μετά λοιπόν από το λόγο για τα δίκαια, ακολουθεί ο λόγος που αφορά τη σωφροσύνη, πώς δηλαδή ο Πυθαγόρας την εξάσκησε και πώς την παρέδωσε στους μαθητές του. Ήδη έχουν λεχθεί τα κοινά παραγγέλματα περί αυτής, με τα οποία ο Πυθαγόρας είχε ορίσει να αποκοπούν δια πυρός και σιδήρου όλα τα ασύμμετρα[231]. Του ίδιου είδους μάλιστα είναι και το παράγγελμα της αποχής από όλες τις ζωικές τροφές, αλλά και της αποχής από κάποιες τροφές που συντείνουν στην ακολασία. Τους παρήγγελνε μάλιστα να παραθέτουν εύγευστα και πολυτελή φαγητά κατά τις συνεστιάσεις, αλλά να τα απομακρύνουν και να τα προσφέρουν στους δούλους, επειδή τα έχουν παραθέσει μονάχα για να τιμωρηθούν οι επι-

ραν μηδεμίαν φορεῖν, μόνας δὲ τὰς ἑταίρας. καὶ αἱ ἐπεγρίαι δὲ αἱ τοῦ λογισμοῦ καὶ αἱ εἰλικρίνειαι τῶν ἐμποδιζόντων
188 *τοῦ αὐτοῦ εἰσιν εἴδους. ἔτι δὲ ἐχεμυθία τε καὶ παντελὴς σιωπή, πρὸς τὸ γλώσσης κρατεῖν συνασκοῦσα, ἥ τε σύντονος καὶ ἀδιάπνευστος περὶ τὰ δυσληπτότατα τῶν θεωρημάτων ἀνάληψίς τε καὶ ἐξέτασις, διὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἀνοινία καὶ ὀλιγοσιτία καὶ ὀλιγοϋπνία, δόξης τε καὶ πλούτου καὶ τῶν ὁμοίων ἀνεπιτήδευτος κατεξανάστασις, καὶ αἰδὼς μὲν ἀνυπόκριτος πρὸς τοὺς προήκοντας, πρὸς δὲ τοὺς ὁμήλικας ἄπλαστος ὁμοιότης καὶ φιλοφροσύνη, συνεπίτασις δὲ καὶ παρόρμησις πρὸς τοὺς νεωτέρους φθόνου χωρίς, καὶ*
189 *πάντα ὅσα τοιαῦτα, εἰς τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ταχθήσεται. καὶ ἐξ ὧν δ' Ἱππόβοτος καὶ Νεάνθης περὶ Μυλλίου καὶ Τιμύχας τῶν Πυθαγορείων ἱστοροῦσι, μαθεῖν ἔνεστι τὴν ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν σωφροσύνην καὶ ὅπως αὐτὴν Πυθαγόρας παρέδωκε. τὸν γὰρ Διονύσιον τὸν τύραννόν φασιν, ὡς πάντα ποιῶν οὐδενὸς αὐτῶν ἐπετύγχανε τῆς φιλίας, φυλαττομένων καὶ περιισταμένων τὸ μοναρχικὸν αὐτοῦ καὶ παράνομον, λόχον τινὰ τριάκοντα ἀνδρῶν, ἡγουμένου Εὐρυμένους Συρακουσίου, Δίωνος ἀδελφοῦ, ἐπιπέμψαι τοῖς ἀνδράσι, λοχήσοντα τὴν μετάβασιν αὐτῶν, τὴν ἀπὸ Τάραντος εἰς Μεταπόντιον εἰωθυῖαν κατὰ καιρὸν γίνεσθαι·*

θυμίες. Επίσης, καμιά ελεύθερη γυναίκα δεν πρέπει να φορά χρυσά κοσμήματα παρά μονάχα οι δούλες. Και ακόμη, του ίδιου είδους είναι τόσο οι διαταραχές του λογισμού όσο και η καθαρότητα των παραγγελμάτων που τις παρεμποδίζουν.

188. Επιπλέον, στην ίδια αρετή πρέπει να συνυπολογισθούν η εχεμύθεια και η παντελής σιωπή που συμβάλλει στην άσκηση της εγκράτειας της γλώσσας, καθώς και η συντονισμένη και επίπονη ανάληψη και εξέταση των πιο δύσκολων στο να γίνουν αντιληπτά θεωρημάτων. Πρέπει επίσης να συνυπολογιστούν η αποχή από το κρασί, η ολιγοφαγία και η ολιγοϋπνία, η ανεπιτήδευτη περιφρόνηση της δόξας, του πλούτου και των ομοίων, η ανυπόκριτη αιδημοσύνη προς τους μεγαλυτέρους, η απροσποίητη ισότητα και η φιλοφρόνηση προς τους συνομηλίκους, η ειλικρινής* παρατήρηση και η ενθάρρυνση προς τους νεοτέρους, και όλα τα παρόμοια[232].

189. Από όσα μάλιστα εξιστορούν ο Ιππόβοτος και ο Νεάνθης[233] για τον Μυλλία και την Τιμύχα, τους Πυθαγορείους, ο καθένας μπορεί να μάθει για τη σωφροσύνη εκείνων των ανθρώπων και για το πώς την δίδαξε ο Πυθαγόρας. Λένε λοιπόν, ότι ο Διονύσιος ο τύραννος[234], ενώ έκανε τα πάντα, δεν κατόρθωνε να αποκτήσει τη φιλία κανενός από τους Πυθαγορείους, επειδή αυτοί προφυλάσσονταν και απέφευγαν το μοναρχικό και παράνομο καθεστώς του. Έστειλε λοιπόν έναν λόχο τριάντα στρατιωτών, τον οποίο διοικούσε ο Ευρυμένης ο Συρακούσιος, ο αδελφός του Δίωνος, για να παραμονεύει τη μετάβαση από τον Τάραντα στο Μεταπόντιο που συνήθι-

* χωρίς φθόνο.

ἡρμόζοντο γὰρ πρὸς τὰς τῶν ὡρῶν μεταβολὰς καὶ τόπους εἰς τὰ τοιάδε ἐπελέγοντο ἐπιτηδείους.

190 *Ἐν δὴ Φάναις, χωρίῳ τῆς Τάραντος φαραγγώδει, καθ' ὃ συνέβαινεν αὐτοῖς ἀναγκαίως τὴν ὁδοιπορίαν γενήσεσθαι, ἐλόχα κατακρύψας τὸ πλῆθος ὁ Εὐρυμένης. ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν προϊδόμενοι ἀφίκοντο οἱ ἄνδρες περὶ μέσον ἡμέρας εἰς τὸν τόπον, λῃστρικῶς αὐτοῖς ἐπαλαλάξαντες ἐπέθεντο οἱ στρατιῶται. οἱ δὲ ἐκταραχθέντες μετ' εὐλαβείας ἅμα τε τὸ αἰφνίδιον καὶ αὐτὸ τὸ πλῆθος (ἦσαν γὰρ αὐτοὶ σύμπαντες δέκα που τὸν ἀριθμόν), καὶ ὅτι ἄνοπλοι πρὸς ποικίλως ὡπλισμένους διαγωνισάμενοι ἔμελλον ἁλίσκεσθαι, δρόμῳ καὶ φυγῇ διασῴζειν αὐτοὺς διέγνωσαν, οὐδὲ τοῦτο ἀλλότριον ἀρετῆς τιθέμενοι· τὴν γὰρ ἀνδρείαν ᾔδεισαν φευκτέων τε καὶ ὑπομενετέων ἐπιστήμην, ὡς ἂν ὁ ὀρθὸς ὑπαγορεύῃ λό-*
191 *γος. καὶ ἐπετύγχανον δὲ ἤδη τούτου (βαρούμενοι γὰρ τοῖς ὅπλοις ἀπελείποντο οἱ σὺν Εὐρυμένει τοῦ διωγμοῦ), εἰ μή περ φεύγοντες ἐνέτυχον πεδίῳ τινὶ κυάμοις ἐσπαρμένῳ καὶ τεθηλότι ἱκανῶς. καὶ μὴ βουλόμενοι δόγμα παραβαίνειν τὸ κελεῦον κυάμων μὴ θιγγάνειν ἔστησαν καὶ ὑπ' ἀνάγκης λίθοις καὶ ξύλοις καὶ τοῖς προστυχοῦσιν ἕκαστος μέχρι τοσούτου ἠμύνοντο τοὺς διώκοντας, μέχρι τινὰς μὲν αὐτῶν ἀνῃρηκέναι, πολλοὺς δὲ τετραυματικέναι. πάντας μὴν ὑπὸ*

ζαν από καιρού εις καιρόν να κάνουν οι Πυθαγόρειοι, αφού μετακινούνταν ανάλογα με τις εποχιακές μεταβολές και επέλεγαν κατάλληλους τόπους για αυτές τις μετακινήσεις τους.

190. Στις Φάνες λοιπόν, χωριό του Τάραντα με πολλά φαράγγια, το οποίο αναγκαστικά έπρεπε να διασχίσουν, ο Ευρυμένης έκρυψε τους άνδρες του σε ενέδρα. Οι Πυθαγόρειοι έφθασαν στον τόπο αυτό κατά το μεσημέρι χωρίς να υποψιαστούν, και οι στρατιώτες τούς επιτέθηκαν αλαλάζοντας με ληστρικές διαθέσεις. Οι Πυθαγόρειοι τότε, πανικόβλητοι και φοβισμένοι, τόσο λόγω του αιφνιδιασμού όσο και λόγω του μικρού αριθμού τους (επειδή ήταν όλοι και όλοι δέκα στον αριθμό), αλλά και λόγω του ότι θα αιχμαλωτίζονταν αν πολεμούσαν άοπλοι προς οπλισμένους με κάθε είδους όπλο, αντιλήφθηκαν ότι με το τρέξιμο και τη φυγή θα γλίτωναν, και δεν θεώρησαν μια τέτοια στάση ξένη προς την ανδρεία. Διότι την ανδρεία τη θεωρούσαν επιστήμη των πραγμάτων που πρέπει να αποφεύγονται και να υπομένονται, σύμφωνα με αυτά που υπαγορεύει ο ορθός λόγος.

191. Παρολίγο μάλιστα να καταφέρουν να διαφύγουν (καθώς οι άνδρες του Ευρυμένη καθυστερούσαν την καταδίωξη λόγω του βάρους του οπλισμού τους), εάν καθώς έφευγαν δεν έπεφταν σε μια πεδιάδα σπαρμένη με κουκιά, τα οποία ήταν σε πλήρη ανθοφορία. Και επειδή δεν ήθελαν να παραβούν το δόγμα που διέταζε να μην αγγίζουν τα κουκιά[235], σταμάτησαν και, αναγκαστικά, αμύνονταν εναντίον των διωκτών τους με πέτρες και ξύλα και ό,τι άλλο έβρισκε ο καθένας, έως ότου κάποιοι από αυτούς σκτώθηκαν και κάποιοι άλλοι τραυματίστηκαν. Στο τέλος όλοι οι Πυθαγόρειοι σκοτώθη-

τῶν δορυφόρων ἀναιρεθῆναι καὶ μηδένα τὸ παράπαν ζωγρηθῆναι, ἀλλὰ πρὸ τούτων θάνατον ἀσμενίσαι κατὰ τὰς
192 *τῆς αἱρέσεως ἐντολάς. ἐν συγχύσει δὴ πολλῇ τόν τε Εὐρυμένην καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ καὶ οὐ τῇ τυχούσῃ γενέσθαι, εἰ μηδὲ ἕνα ζῶντα ἀγάγοιεν τῷ πέμψαντι Διονυσίῳ, εἰς αὐτὸ μόνον τοῦτο προτρεψαμένῳ αὐτούς. γῆν οὖν ἐπαμήσαντες τοῖς πεσοῦσι καὶ ἡρῷον πολυάνδριον ἐπιχώσαντες αὐτόθι ὑπέστρεφον. εἶτα αὐτοῖς ἀπήντησε Μυλλίας Κροτωνιάτης καὶ Τιμύχα Λακεδαιμονία, γυνὴ αὐτοῦ, ἀπολελειμμένοι τοῦ πλήθους, ὅτι ἔγκυος οὖσα ἡ Τιμύχα τὸν δέκατον ἤδη μῆνα εἶχε καὶ σχολαίως διὰ τοῦτο ἐβάδιζε. τούτους δὴ ζωγρήσαντες ἄσμενοι πρὸς τὸν τύραννον ἤγαγον, μετὰ πάσης κομιδῆς καὶ ἐπιμελείας διασώσαντες. ὁ δὲ περὶ τῶν*
193 *γεγονότων διαπυθόμενος καὶ σφόδρα ἀθυμήσας ἐνέφαινεν. "ἀλλ' ὑμεῖς γε" εἶπεν "ὑπὲρ πάντων τῆς ἀξίας τεύξεσθε παρ' ἐμοῦ τιμῆς, εἴ μοι συμβασιλεῦσαι θελήσετε". τοῦ δὲ Μυλλίου καὶ τῆς Τιμύχας πρὸς πάντα ἃ ἐπηγγέλλετο ἀνανευόντων, "ἀλλὰ ἕν γέ με" ἔφη "διδάξαντες μετὰ τῆς ἐπιβαλλούσης προπομπῆς διασῴζεσθε". πυθομένου δὲ τοῦ Μυλλίου καὶ τί ποτ' ἐστίν, ὃ μαθεῖν προθυμεῖται, "ἐκεῖνο" εἶπεν ὁ Διονύσιος· "τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν οἱ ἑταῖροί σου ἀποθανεῖν μᾶλλον εἵλαντο ἢ κυάμους πατῆσαι;" καὶ ὁ Μυλλίας εὐθὺς "ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν" εἶπεν "ὑπέμειναν, ἵνα μὴ κυ-*

καν από τους λογχοφόρους, και όλοι προτίμησαν το θάνατο –σύμφωνα με τις εντολές της αίρεσής τους– παρά να συλληφθούν ζωντανοί.

192. Τότε ο Ευρυμένης και όσοι ήταν μαζί του βρέθηκαν σε μεγάλη και όχι αδικαιολόγητη σύγχυση, επειδή ούτε έναν ζωντανό δεν θα μπορούσαν να οδηγήσουν στον Διονύσιο, που τους έστειλε και τους προέτρεψε μονάχα για αυτό. Αφού σκέπασαν λοιπόν τους πεσόντες με χώμα και τους έβαλαν σε κοινό ηρώο εκεί ακριβώς που έπεσαν, πήραν το δρόμο της επιστροφής. Κατά την πορεία, τους συνάντησε ο Μυλλίας ο Κροτωνιάτης και η Τιμύχα η Λακεδαιμόνια, η γυναίκα του, που είχαν αποκοπεί από το πλήθος των υπόλοιπων Πυθαγορείων, επειδή η Τιμύχα ήταν έγκυος στο δέκατο (sic) ήδη μήνα, και για αυτό βάδιζε αργά. Τότε οι στρατιώτες τους αιχμαλώτισαν, τους κράτησαν ζωντανούς, τους φρόντισαν, και χαρούμενοι τους οδήγησαν μπροστά στον τύραννο.

193. Ο Διονύσιος, όταν πληροφορήθηκε τα γεγονότα, φάνηκε πολύ στενοχωρημένος και είπε στους δύο Πυθαγορείους: "εσείς όμως, θα τιμηθείτε από εμένα περισσότερο από όλους, εάν θελήσετε να συμβασιλέψετε μαζί μου". Επειδή όμως ο Μυλλίας και η Τιμύχα έκαναν νεύματα αρνητικά σε όλα όσα τους υποσχόταν, τους είπε: "αν όμως μου διδάξετε όμως κάτι, θα σωθείτε έχοντας το ανάλογο ξεπροβόδισμα". Ερωτώντας τότε ο Μυλλίας τι είναι τέλος πάντων αυτό που επιθυμεί να μάθει, ο Διονύσιος του είπε: "Ποια είναι η αιτία για την οποία οι σύντροφοί σου προτίμησαν να πεθάνουν αντί να πατήσουν κουκιά;" Και ο Μυλλίας αμέσως του απάντησε: "Ενώ εκείνοι υπέμειναν το θάνατο για να μην πατή-

ἄμους πατήσωσιν, ἀποθανεῖν, ἐγὼ δὲ αἱροῦμαι, ἵνα τούτου
194 *σοι τὴν αἰτίαν μὴ ἐξείπω, κυάμους μᾶλλον πατῆσαι". κα-*
ταπλαγέντος δὲ τοῦ Διονυσίου καὶ μεταστῆσαι κελεύσαν-
τος αὐτὸν σὺν βίᾳ, βασάνους δὲ ἐπιφέρειν τῇ Τιμύχᾳ προσ-
τάττοντος (ἐνόμιζε γὰρ ἅτε γυναῖκά τε οὖσαν καὶ ἔπογκον
ἐρήμην τε τοῦ ἀνδρὸς ῥᾳδίως τοῦτο ἐκλαλήσειν φόβῳ τῶν
βασάνων), ἡ γενναία συμβρύξασα ἐπὶ τῆς γλώσσης τοὺς ὀ-
δόντας καὶ ἀποκόψασα αὐτὴν προσέπτυσε τῷ τυράννῳ, ἐμ-
φαίνουσα ὅτι, εἰ καὶ ὑπὸ τῶν βασάνων τὸ θῆλυ αὐτῆς νι-
κηθὲν συναναγκασθείη τῶν ἐχεμυθουμένων τι ἀνακαλύψαι,
τὸ μὴν ὑπηρετῆσον ἐκποδὼν ὑπ' αὐτῆς περικέκοπται. οὕ-
τως δυσσυγκατάθετοι πρὸς τὰς ἐξωτερικὰς φιλίας ἦσαν, εἰ
καὶ βασιλικαὶ τυγχάνοιεν.

195 *Παραπλήσια δὲ τούτοις καὶ τὰ περὶ τῆς σιωπῆς ἦν πα-*
ραγγέλματα, φέροντα εἰς σωφροσύνης ἄσκησιν· πάντων
γὰρ χαλεπώτατόν ἐστιν ἐγκρατευμάτων τὸ γλώσσης κρα-
τεῖν. τῆς αὐτῆς δὲ ἀρετῆς ἐστι καὶ τὸ πεῖσαι Κροτωνιάτας
ἀπέχεσθαι τῆς ἀθύτου καὶ νόθης πρὸς τὰς παλλακίδας συν-
ουσίας, καὶ ἔτι ἡ διὰ τῆς μουσικῆς ἐπανόρθωσις, δι' ἧς καὶ
τὸ οἰστρημένον μειράκιον ὑπὸ τοῦ ἔρωτος εἰς σωφροσύνην
μετέστησε. καὶ ἡ τῆς ὕβρεως δὲ ἀπάγουσα παραίνεσις εἰς
τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνήκει.

196 *Καὶ ταῦτα δὲ παρέδωκε τοῖς Πυθαγορείοις Πυθαγόρας,*
ὧν αἴτιος αὐτὸς ἦν. προσεῖχον γὰρ οὗτοι, τὰ σώματα ὡς ἂν
ἐπὶ τῶν αὐτῶν <ἀεὶ> διακέηται, καὶ μὴ ποτὲ μὲν ῥικνά, ὁτὲ

σουν κουκιά, εγώ προτιμώ να πατήσω κουκιά για να μην σου μαρτυρήσω την αιτία που έπραξαν κατά αυτόν τον τρόπο".

194. Ο Διονύσιος έμεινε έκπληκτος και διέταξε να τον απομακρύνουν βίαια, προστάζοντας να βασανίσουν την Τιμύχα (διότι νόμιζε ότι, επειδή ήταν έγκυος και χωρίς τον άνδρα της παρόντα, εύκολα θα το μαρτυρούσε από το φόβο των βασανιστηρίων). Τότε η γενναία γυναίκα, έτριξε τα δόντια πάνω στη γλώσσα της και, αποκόβοντάς την, την έφτυσε στον τύραννο, δείχνοντας ότι, ακόμη και όταν η γυναικεία της φύση νικηθεί από τα βάσανα και εξαναγκαστεί να αποκαλύψει κάτι από αυτά που πρέπει να κρατήσει μυστικά, έπρεπε να αποκοπεί σύρριζα το όργανο που θα εξυπηρετούσε την εκμυστήρευση. Τόσο δύσκολα οι Πυθαγόρειοι συγκατατίθονταν σε ξένες φιλίες, ακόμη και αν συνέβαινε να είναι βασιλικές.

195. Παραπλήσια με αυτά ήταν και τα παραγγέλματα που αφορούσαν τη σιωπή, τα οποία δίνονταν για την άσκηση της σωφροσύνης, επειδή το δυσκολότερο από τα είδη της εγκράτειας είναι να συγκρατεί κανείς τη γλώσσα του[236]. Στα παραγγέλματα της ίδιας αρετής ανήκε και η προσπάθεια του Πυθαγόρα να πείσει τους Κροτωνιάτες να απέχουν από τη μιαρή και παράνομη συνουσία με τις παλλακίδες[237] και ακόμη, η επανόρθωση μέσω της μουσικής, δια της οποίας επανέφερε στη σωφροσύνη τον νεαρό που είχε ερωτικό οίστρο[238]. Στην ίδια αρετή ανήκει και η συμβουλή που απομακρύνει από την ύβρη[239].

196. Αυτά λοιπόν παρέδωσε ο Πυθαγόρας στους Πυθαγορείους, για τα οποία ο ίδιος ήταν υπεύθυνος. Και αυτοί πρόσεχαν, ούτως ώστε τα σώματά τους να βρίσκονται <πάντο-

δὲ πολύσαρκα· ἀνωμάλου γὰρ βίου ᾤοντο εἶναι δεῖγμα. ἀλλὰ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν οὐχ ὁτὲ μὲν ἱλαροί, ὁτὲ δὲ κατηφεῖς, ἀλλὰ ἐφ' ὁμαλοῦ πράως χαίροντες. διεκρούοντο δὲ ὀργάς, ἀθυμίας, ταραχάς, καὶ ἦν αὐτοῖς παράγγελμα, ὡς οὐδὲν δεῖ τῶν ἀνθρωπίνων συμπτωμάτων ἀπροσδόκητον εἶναι παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσιν, ἀλλὰ πάντα προσδοκᾶν, ὧν μὴ τυγχάνουσιν αὐτοὶ κύριοι ὄντες. εἰ δέ ποτε αὐτοῖς συμβαίη ἢ ὀργὴ ἢ λύπη ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, ἐκποδὼν ἀπηλλάττοντο, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος γενόμε-
197 νος ἐπειρᾶτο καταπέττειν τε καὶ ἰατρεύειν τὸ πάθος. λέγεται δὲ καὶ τάδε περὶ τῶν Πυθαγορείων, ὡς οὔτε οἰκέτην ἐκόλασεν οὐθεὶς αὐτῶν ὑπὸ ὀργῆς ἐχόμενος οὔτε τῶν ἐλευθέρων ἐνουθέτησέ τινα, ἀλλὰ ἀνέμενεν ἕκαστος τὴν τῆς διανοίας ἀποκατάστασιν (ἐκάλουν δὲ τὸ νουθετεῖν πεδαρτᾶν)· ἐποιοῦντο γὰρ τὴν ἀναμονὴν σιωπῇ χρώμενοι καὶ ἡσυχίᾳ. Σπίνθαρος γοῦν διηγεῖτο πολλάκις περὶ Ἀρχύτου <τοῦ> Ταραντίνου, ὅτι διὰ χρόνου τινὸς εἰς ἀγρὸν ἀφικόμενος, ἐκ στρατιᾶς νεωστὶ παραγεγονώς, ἣν ἐστρατεύσατο ἡ πόλις εἰς Μεσσαπίους, ὡς εἶδε τόν τε ἐπίτροπον καὶ τοὺς

τε> σε καλή φυσική κατάσταση, και ποτέ λιπόσαρκα ή παχύσαρκα· διότι θεωρούσαν ότι αυτό είναι δείγμα ανώμαλου βίου. Και παρόμοια να μην είναι ούτε φαιδροί ούτε κατηφείς σε ό,τι αφορά την ψυχική τους διάθεση[240], αλλά να χαίρονται με μέτρο και πραότητα. Αντέκρουαν μάλιστα τις οργές, τις απελπισίες και τις συγχύσεις, και είχαν παράγγελμα που έλεγε ότι κανένα από τα ανθρώπινα συμπτώματα δεν πρέπει να θεωρείται από όσους είναι νοήμονες απροσδόκητο, αλλά όλα να τα περιμένουν, όσα δεν μπορούν οι ίδιοι να τα προλάβουν[241]. Εάν μάλιστα τους συνέβαινε κάποτε να οργίζονται ή να λυπούνται ή κάτι άλλο παρόμοιο, απομακρύνονταν αμέσως από τους υπολοίπους και, ο καθένας απομονωμένος στον εαυτό του, επιχειρούσε να καταπραΰνει και να θεραπεύσει το πάθος του.

197. Λέγονται μάλιστα και τα εξής περί των Πυθαγορείων: κανένας από αυτούς όταν ήταν οργισμένος δεν τιμώρησε υπηρέτη ούτε νουθέτησε κάποιον από τους ελευθέρους, αλλά ο καθένας περίμενε την αποκατάσταση της ψυχικής του διάθεσης –αποκαλούσαν μάλιστα τη νουθεσία "πεδάρταση"[242], διότι κατά τη διάρκεια της αναμονής χρησιμοποιούσαν τη σιωπή και την ησυχία. Ο Σπίνθαρος[243], λοιπόν, διηγούνταν πολλές φορές για τον Αρχύτα <τον> Ταραντίνο[244] πως, όταν επέστρεφε για κάποιο χρονικό διάστημα στο αγρόκτημά του μετά από εκστρατεία που πραγματοποίησε ο στρατός της πόλης στους Μεσσαπίους* οργίστηκε και αγανάκτησε πάρα πολύ μόλις είδε τον επίτροπο και τους υπόλοιπους υπηρέτες

* λαός της Νότιας Ιταλίας.

ἄλλους οἰκέτας οὐκ εὖ τῶν περὶ τὴν γεωργίαν ἐπιμελείας πεποιημένους, ἀλλὰ μεγάλῃ τινὶ κεχρημένους ὀλιγωρίας ὑπερβολῇ, ὀργισθείς τε καὶ ἀγανακτήσας οὕτως ὡς ἂν ἐκεῖνος, εἶπεν, ὡς ἔοικε, πρὸς τοὺς οἰκέτας, ὅτι εὐτυχοῦσιν, ὅτι αὐτοῖς ὤργισται· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο συμβεβηκὸς ἦν, οὐκ ἄν ποτε αὐτοὺς ἀθῴους γενέσθαι τηλικαῦτα ἡμαρτηκότας.
198 *ἔφη δὲ λέγεσθαι καὶ περὶ Κλεινίου τοιαῦτά τινα· καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἀναβάλλεσθαι πάσας νουθετήσεις τε καὶ κολάσεις εἰς τὴν τῆς διανοίας ἀποκατάστασιν. οἴκτων δὲ καὶ δακρύων καὶ πάντων τῶν τοιούτων εἴργεσθαι τοὺς ἄνδρας, οὔτε δὲ κέρδος οὔτε ἐπιθυμίαν οὔτε ὀργὴν οὔτε φιλοτιμίαν οὔτε ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιούτων αἴτιον γίνεσθαι διαφορᾶς, ἀλλὰ πάντας τοὺς Πυθαγορείους οὕτως ἔχειν πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἂν πατὴρ σπουδαῖος πρὸς τέκνα σχοίη.*

Καλὸν δὲ καὶ τὸ πάντα Πυθαγόρᾳ ἀνατιθέναι τε καὶ ἀπονέμειν καὶ μηδεμίαν περιποιεῖσθαι δόξαν ἰδίαν ἀπὸ τῶν εὑρισκομένων, εἰ μή πού τι σπάνιον· πάνυ γὰρ δή τινές εἰ-
199 *σιν ὀλίγοι, ὧν ἴδια γνωρίζεται ὑπομνήματα. θαυμάζεται δὲ καὶ ἡ τῆς φυλακῆς ἀκρίβεια· ἐν γὰρ τοσαύταις γενεαῖς ἐτῶν οὐθεὶς οὐδενὶ φαίνεται τῶν Πυθαγορείων ὑπομνημάτων περιτετευχὼς πρὸ τῆς Φιλολάου ἡλικίας, ἀλλ' οὗτος πρῶτος ἐξήνεγκε τὰ θρυλλούμενα ταῦτα τρία βιβλία, ἃ λέγεται Δίων ὁ Συρακούσιος ἑκατὸν μνῶν πρίασθαι Πλάτωνος κελεύσαντος, εἰς πενίαν τινὰ μεγάλην τε καὶ ἰσχυρὰν ἀφικο-*

να μην εκτελούν με μεγάλη επιμέλεια τις γεωργικές τους ενασχολήσεις και να τις έχουν παραμελήσει υπερβολικά. Τότε, καθώς φαίνεται, είπε στους υπηρέτες ότι είναι πολύ τυχεροί που οργίστηκε με αυτούς· διότι, αν δεν συνέβαινε αυτό, δεν θα θεωρούνταν ποτέ αθώοι, αφού είχαν διαπράξει τόσο μεγάλα παραπτώματα.

198. Ο Σπίνθαρος έλεγε, ακόμη, ότι κάτι παρόμοιο αναφερόταν και για τον Κλεινία. Διότι και εκείνος ανέβαλλε όλες τις νουθεσίες και τις τιμωρίες μέχρι να αποκατασταθεί η ψυχική του διάθεση. Οι Πυθαγόρειοι επιπλέον απείχαν από οίκτους και δάκρυα και από όλα τα παρόμοια πάθη. Και δεν διαφωνούσαν εξαιτίας κέρδους ή επιθυμίας ή οργής ή φιλοτιμίας ή κάποιου άλλου παρόμοιου με αυτά πάθους. Όλοι οι Πυθαγόρειοι συναναστρέφονταν μεταξύ τους έτσι όπως ένας άξιος πατέρας προς τα παιδιά του. Είναι μάλιστα ωραίο και το γεγονός ότι τα πάντα τα ανέθεταν και τα απέδιδαν στον Πυθαγόρα, χωρίς να καρπώνονται καμιά δόξα για τον εαυτό τους από αυτά που οι ίδιοι ανακάλυπταν, παρά μόνον πολύ σπάνια· επειδή είναι πολύ λίγοι εκείνοι, των οποίων τα υπομνήματα αναφέρονται ως δικά τους.

199. Αξιοθαύμαστος ήταν και ο τρόπος με τον οποίο φρόντιζαν να διαφυλάττουν τα υπομνήματα· διότι, αν και έχουν παρέλθει τόσες γενεές και χρόνια, κανείς από τους Πυθαγορείους δεν φαίνεται να έχει περισυλλέξει κανένα από τα υπομνήματα πριν από την εποχή του Φιλολάου[245], που ήταν ο πρώτος έφερε στο φως αυτά τα τρία θρυλικά βιβλία, που λέγεται ότι ο Δίων ο Συρακούσιος αγόρασε αντί του ποσού των εκατό μνων κατ' εντολή του Πλάτωνος[246]. Διότι ο Φιλόλαος,

μένου τοῦ Φιλολάου, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν ἀπὸ τῆς συγγενείας τῶν Πυθαγορείων καὶ διὰ τοῦτο μετέλαβε τῶν βιβλίων.

200 Περὶ δὲ δόξης τάδε φασὶ λέγειν αὐτούς. ἀνόητον μὲν εἶναι καὶ τὸ πάσῃ καὶ παντὸς δόξῃ προσέχειν, καὶ μάλιστα τὸ τῇ παρὰ τῶν πολλῶν γινομένῃ· τὸ γὰρ καλῶς ὑπολαμβάνειν τε καὶ δοξάζειν ὀλίγοις ὑπάρχειν. δῆλον γὰρ ὅτι περὶ τοὺς εἰδότας τοῦτο γίνεσθαι· οὗτοι δέ εἰσιν ὀλίγοι. ὥστε δῆλον ὅτι οὐκ ἂν διατείνοι εἰς τοὺς πολλοὺς ἡ τοιαύτη δύναμις. ἀνόητον δ' εἶναι καὶ πάσης ὑπολήψεώς τε καὶ δόξης καταφρονεῖν· συμβήσεται γὰρ ἀμαθῆ τε καὶ ἀνεπανόρθωτον εἶναι τὸν οὕτω διακείμενον. ἀναγκαῖον δ' εἶναι τῷ μὲν ἀνεπιστήμονι μανθάνειν ἃ τυγχάνει ἀγνοῶν τε καὶ οὐκ ἐπιστάμενος, τῷ δὲ μανθάνοντι προσέχειν τῇ τοῦ ἐπισταμέ-
201 νου τε καὶ διδάξαι δυναμένου ὑπολήψει τε καὶ δόξῃ, καθόλου δ' εἰπεῖν ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς σωθησομένους τῶν νέων προσέχειν ταῖς τῶν πρεσβυτέρων τε καὶ καλῶς βεβιωκότων ὑπολήψεσί τε καὶ δόξαις. ἐν δὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ τῷ σύμπαντι εἶναί τινας ἡλικίας ἐνδεδασμένας (οὕτω γὰρ καὶ λέγειν αὐτούς φασιν), ἃς οὐκ εἶναι τοῦ τυχόντος πρὸς ἀλλήλας συνεῖραι· ἐκκρούεσθαι γὰρ αὐτὰς ὑπ' ἀλλήλων, ἐάν τις μὴ καλῶς τε καὶ ὀρθῶς ἄγῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκ γενετῆς. δεῖν

που ανήκε στην οικογένεια των Πυθαγορείων –και αυτός ήταν ο λόγος που είχε κληρονομήσει τα βιβλία– είχε περιπέσει σε μεγάλη και φοβερή φτώχεια.

200. Λέγεται πως σε ότι αφορά τη γνώμη οι Πυθαγόρειοι έλεγαν τα εξής: είναι ανόητο να δίνει κανείς σημασία στην κάθε γνώμη και στη γνώμη του καθενός, και μάλιστα σε αυτήν που εκφέρεται από το πλήθος, επειδή η ορθή κατανόηση και κρίση υπάρχει στους λίγους. Διότι είναι φανερό ότι αυτό γίνεται από όσους γνωρίζουν, και αυτοί είναι οι λίγοι. Άρα, είναι φανερό, ότι μια τέτοια δύναμη δεν υπάρχει στους πολλούς. Όμως, είναι το ίδιο ανόητο κάποιος να περιφρονεί κάθε άποψη και κάθε γνώμη, διότι αυτός που συμπεριφέρεται με αυτόν τον τρόπο, συμβαίνει να είναι και αμαθής και αδιόρθωτος. Είναι αναγκαίο, λοιπόν, αυτός που αδυνατεί να γίνει κάτοχος της επιστημονικής γνώσης να μαθαίνει, χωρίς λεπτομέρειες αυτά που τυγχαίνει να αγνοεί, ενώ αυτός που βρίσκεται στο στάδιο της μάθησης να προσέχει την άποψη και τη γνώμη του επιστήμονα και αυτού που μπορεί να τον διδάξει[247].

201. Γενικά, μάλιστα, πρέπει να ειπωθεί πως είναι αναγκαίο, όσοι από τους νέους θέλουν να σωθούν, να προσέχουν τις απόψεις και τις γνώμες των μεγαλυτέρων και αυτών που έζησαν ενάρετα. Κατά τη διάρκεια μάλιστα ολόκληρης της ανθρώπινης ζωής, υπάρχουν κάποιες ηλικίες εξαρτημένες μεταξύ τους (διότι έτσι λένε ότι πρέπει να λέγονται αυτές οι ηλικίες), τις οποίες δεν μπορεί ο κάθε τυχαίος να συνδυάσει μεταξύ τους. Αυτές βέβαια συγκρούονται μεταξύ τους, εάν κάποιος δεν καθοδηγήσει τον άνθρωπο από τη γέννησή του με

οὖν τῆς τοῦ παιδὸς ἀγωγῆς καλῆς τε καὶ σώφρονος γινο-
μένης καὶ ἀνδρικῆς πολὺ εἶναι μέρος τὸ παραδιδόμενον εἰς
τὴν τοῦ νεανίσκου ἡλικίαν, ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς τοῦ νεανί-
σκου ἐπιμελείας τε καὶ ἀγωγῆς καλῆς τε καὶ ἀνδρικῆς καὶ
σώφρονος γινομένης πολὺ εἶναι μέρος <τὸ> παραδιδόμενον
εἰς τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡλικίαν, ἐπείπερ εἴς γε τοὺς πολλοὺς ἄ-
202 τοπόν τε καὶ γελοῖον εἶναι τὸ συμβαῖνον. παῖδας μὲν γὰρ
ὄντας οἴεσθαι δεῖν εὐτακτεῖν τε καὶ σωφρονεῖν καὶ ἀπέχε-
σθαι πάντων τῶν φορτικῶν τε καὶ ἀσχημόνων εἶναι δο-
κούντων, νεανίσκους δὲ γενομένους ἀφεῖσθαι παρά γε δὴ
τοῖς πολλοῖς ποιεῖν ὅ τι ἂν βούλωνται. συρρεῖν δὲ σχεδὸν
εἰς ταύτην τὴν ἡλικίαν ἀμφότερα τὰ γένη τῶν ἁμαρτημά-
των· καὶ γὰρ παιδαριώδη πολλὰ καὶ ἀνδρώδη τοὺς νεανί-
σκους ἁμαρτάνειν. τὸ μὲν γὰρ φεύγειν ἅπαν τὸ τῆς σπου-
δῆς τε καὶ τάξεως γένος, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν, διώκειν δὲ τὸ
τῆς παιγνίας τε καὶ ἀκολασίας καὶ ὕβρεως τῆς παιδικῆς εἶ-
δος, τῆς τοῦ παιδὸς ἡλικίας οἰκειότατον εἶναι· ἐκ ταύτης
οὖν εἰς τὴν ἐχομένην ἡλικίαν ἀφικνεῖσθαι τὴν τοιαύτην
διάθεσιν. τὸ δὲ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἰσχυρῶν, ὡσαύτως δὲ
καὶ τὸ τῶν φιλοτιμιῶν γένος, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς λοιπὰς
ὁρμάς τε καὶ διαθέσεις, ὅσαι τυγχάνουσιν οὖσαι τοῦ χαλε-
ποῦ τε καὶ θορυβώδους γένους, ἐκ τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἡλικίας

τρόπο πρέποντα και ορθό. Πρέπει, λοιπόν, από την αγωγή του παιδιού, όταν αυτή γίνεται ορθά, με σωφροσύνη και γενναιότητα, ένα μεγάλο μέρος να συνεχίζει να ασκείται κατά την εφηβική ηλικία. Παρόμοια πρέπει και από την επιμέλεια του εφήβου, όταν αυτή γίνεται ορθά, με γενναιότητα και σωφροσύνη, ένα μεγάλο μέρος να συνεχίζει να ασκείται κατά την ανδρική ηλικία, διότι αυτό που συμβαίνει τώρα στους πολλούς είναι άτοπο και γελοίο.

202. Οι πολλοί θεωρούν ότι είναι αναγκαίο, ενώ είναι ακόμη παιδιά, να είναι τακτικοί και σώφρονες και να απέχουν από όλα τα ενοχλητικά και τα απρεπή· όταν όμως γίνονται έφηβοι, θεωρούν ότι πρέπει να τους επιτρέπεται να κάνουν, στις περισσότερες περιπτώσεις, ό,τι τους αρέσει. Έτσι, σε αυτήν την ηλικία συσσωρεύονται τα ελαττώματα και των δύο ηλικιακών περιόδων[248], καθώς οι έφηβοι κάνουν πολλά σφάλματα, και παιδαριώδη και ανδρικά. Διότι, κατά μία έννοια, η αποφυγή κάθε είδους εντατικής επιμέλειας και ευταξίας, και η επιδίωξη της διασκέδασης*, της ακολασίας και της παιδικής αυθάδειας, είναι χαρακτηριστικό της παιδικής ηλικίας. Και έτσι από την παιδική ηλικία μεταβιβάζεται στην επόμενη ηλικία παρόμοια κλίση. Από το είδος τώρα των ισχυρών επιθυμιών, όπως και από το είδος των φιλοδοξιών, καθώς και από τα είδη των υπόλοιπων ορμών και διαθέσεων, όσες συμβαίνει να ανήκουν στη δύσκολη και ταραχώδη ηλικιακή περίοδο, μεταβιβάζονται από την ανδρική ηλικία στη ηλικία των εφήβων. Για τον λόγο αυτό, από όλες τις ηλικίες αυτή

* παιγνίας ή παιδιάς.

εἰς τὴν τῶν νεανίσκων ἀφικνεῖσθαι. διόπερ πασῶν δεῖσθαι
203 τῶν ἡλικιῶν ταύτην πλείστης ἐπιμελείας. καθόλου δ' εἰπεῖν οὐδέποτε τὸν ἄνθρωπον ἐατέον εἶναι ποιεῖν ὅ τι ἂν βούληται, ἀλλ' ἀεί τινα ἐπιστατείαν ὑπάρχειν δεῖν καὶ ἀρχὴν νόμιμόν τε καὶ εὐσχήμονα, ἧς ὑπήκοος ἔσται ἕκαστος τῶν πολιτῶν· ταχέως γὰρ ἐξίστασθαι τὸ ζῷον ἐαθέν τε καὶ ὀλιγωρηθὲν εἰς κακίαν τε καὶ φαυλότητα. ἐρωτᾶν τε καὶ διαπορεῖν πολλάκις αὐτοὺς ἔφασαν, τίνος ἕνεκα τοὺς παῖδας συνεθίζομεν προσφέρεσθαι τὴν τροφὴν τεταγμένως τε καὶ συμμέτρως, καὶ τὴν μὲν τάξιν καὶ τὴν συμμετρίαν ἀποφαίνομεν αὐτοῖς καλά, τὰ δὲ τούτων ἐναντία, τήν τε ἀταξίαν καὶ τὴν ἀσυμμετρίαν, αἰσχρά, ὃ καὶ ἔστιν ὅ τε οἰνόφλυξ καὶ ἄπληστος ἐν μεγάλῳ ὀνείδει κείμενος. εἰ γὰρ μηδὲν τούτων ἐστὶ χρήσιμον εἰς τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡλικίαν ἀφικνουμένων ἡμῶν, μάταιον εἶναι τὸ συνεθίζειν παῖδας ὄντας τῇ τοιαύτῃ τάξει· τὸν αὐτὸν δὲ λόγον εἶναι καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐθῶν.
204 οὐχ οὖν ἐπί γε τῶν λοιπῶν ζῴων τοῦτο ὁρᾶσθαι συμβαῖνον, ὅσα ὑπ' ἀνθρώπων παιδεύεται, ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τόν τε σκύλακα καὶ τὸν πῶλον ταῦτα συνεθίζεσθαί τε καὶ μανθάνειν, ἃ δεήσει πράττειν αὐτοὺς τελεωθέντας. καθόλου δὲ τοὺς Πυθαγορείους ἔφασαν παρακελεύεσθαι τοῖς ἐντυγχάνουσί τε καὶ ἀφικνουμένοις εἰς συνήθειαν εὐλαβεῖσθαι τὴν ἡδονήν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο τῶν εὐλαβείας δεομένων· οὐθὲν γὰρ οὕτω σφάλλειν ἡμᾶς οὐδ' ἐμβάλλειν εἰς ἁμαρτίαν ὡς

που χρειάζεται μεγαλύτερη φροντίδα είναι η εφηβική.

203. Γενικά μάλιστα πρέπει να πω ότι στον άνθρωπο δεν πρέπει να επιτρέπεται να κάνει ό,τι θέλει, και ότι πάντα επιβάλλεται να υπάρχει κάποια εποπτεία, μια νόμιμη και καλά οργανωμένη αρχή, στην οποία ο καθένας από τους πολίτες θα υπακούει. Διότι ο κάθε ζωντανός οργανισμός, αν αφεθεί και παραμεληθεί, πέφτει πολύ γρήγορα στην κακία και στη φαυλότητα. Είπαν, επίσης, ότι οι Πυθαγόρειοι πολλές φορές διερωτούνταν και απορούσαν για το λόγο που συνηθίζουμε να δίνουμε στα παιδιά την τροφή τους τακτικά και σε ίσες δόσεις, δείχνοντάς τους έτσι ότι η τάξη και η συμμετρία είναι ωραία πράγματα, ενώ τα αντίθετά τους, η αταξία και η ασυμμετρία είναι αισχρά, όπως επίσης και ότι ο μέθυσος και ο άπληστος είναι επονείδιστος. Διότι, εάν κανένα από αυτά δεν είναι χρήσιμο όταν φθάνουμε στην ανδρική ηλικία, είναι μάταιο όταν είμαστε παιδιά να συνηθίζουμε σε μια τέτοια τάξη. Η ίδια επίσης απορία υπάρχει και σχετικά με τις υπόλοιπες συνήθειες.

204. Αυτό ωστόσο δεν φαίνεται να συμβαίνει και με τα υπόλοιπα ζώα, όσα εκπαιδεύονται από τους ανθρώπους, αλλά ευθύς εξαρχής τα σκυλάκια και τα πουλάρια συνηθίζουν και μαθαίνουν αυτά που πρέπει να πράττουν, όταν θα έχουν ολοκληρωθεί. Έλεγαν, μάλιστα, ότι οι Πυθαγόρειοι προέτρεπαν όσους τους συναναστρέφονταν και όσους είχαν τις ίδιες με αυτούς συνήθειες να προφυλάσσονται από την ηδονή περισσότερο από κάθε άλλο πράγμα από το οποίο απαιτείται να προφυλασσόμαστε. Διότι τίποτα δεν μας κάνει να σφάλλουμε τόσο, και τίποτα δεν μας οδηγεί στην αμαρτία όσο αυ-

τοῦτο τὸ πάθος. καθόλου δέ, ὡς ἔοικε, διετείνοντο μηδέπο-
τε μηδὲν πράττειν ἡδονῆς στοχαζομένους (καὶ γὰρ ἀσχή-
μονα καὶ βλαβερὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦτον εἶναι τὸν σκο-
πόν), ἀλλὰ μάλιστα μὲν πρὸς τὸ καλόν τε καὶ εὔσχημον
βλέποντας πράττειν ὃ ἂν ᾖ πρακτέον, δεύτερον δὲ πρὸς τὸ
205 συμφέρον τε καὶ ὠφέλιμον, δεῖσθαί τε ταῦτα κρίσεως οὐ τῆς
τυχούσης. περὶ δὲ τῆς σωματικῆς ὀνομαζομένης ἐπιθυμίας
τοιαῦτα λέγειν ἔφασαν τοὺς ἄνδρας ἐκείνους. αὐτὴν μὲν τὴν
ἐπιθυμίαν ἐπιφοράν τινα εἶναι τῆς ψυχῆς καὶ ὁρμὴν καὶ ὄ-
ρεξιν ἤτοι πληρώσεώς τινος ἢ παρουσίας τινῶν αἰσθήσεως
ἢ διαθέσεως αἰσθητικῆς. γίνεσθαι δὲ καὶ τῶν ἐναντίων ἐπι-
θυμίαν, οἷον κενώσεώς τε καὶ ἀπουσίας καὶ τοῦ μὴ αἰσθά-
νεσθαι ἐνίων. ποικίλον δ' εἶναι τὸ πάθος τοῦτο καὶ σχεδὸν
τῶν περὶ ἄνθρωπον πολυειδέστατον. εἶναι δὲ τὰς πολλὰς
τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιθυμιῶν ἐπικτήτους τε καὶ κατεσκευα-
σμένας ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων, διὸ δὴ καὶ πλείστης
ἐπιμελείας δεῖσθαι τὸ πάθος τοῦτο καὶ φυλακῆς τε καὶ σω-
μασκίας οὐ τῆς τυχούσης. τὸ μὲν γὰρ κενωθέντος τοῦ σώ-
ματος τῆς τροφῆς ἐπιθυμεῖν φυσικὸν εἶναι, καὶ τὸ πάλιν
ἀναπληρωθέντος κενώσεως ἐπιθυμεῖν τῆς προσηκούσης
φυσικὸν καὶ τοῦτ' εἶναι· τὸ δὲ ἐπιθυμεῖν περιέργου τροφῆς
ἢ περιέργου τε καὶ τρυφερᾶς ἐσθῆτός τε καὶ στρωμνῆς ἢ
περιέργου τε καὶ πολυτελοῦς καὶ ποικίλης οἰκήσεως ἐπί-
κτητον εἶναι. τὸν αὐτὸν δὴ λόγον εἶναι καὶ περὶ σκευῶν τε
καὶ ποτηρίων καὶ διακόνων καὶ θρεμμάτων τῶν εἰς τροφὴν

τό το πάθος. Διότι, όπως φαίνεται, διατείνονταν ότι ποτέ και τίποτα δεν πρέπει να πράττουμε έχοντας κατά νου την ηδονή (εφόσον, ως επί το πλείστον, ο σκοπός αυτός είναι και άσχημος και βλαβερός). Πάνω από όλα, όμως, πρέπει να πράττουμε αποβλέποντας προς το καλό και το ωραίο και, κατά δεύτερο λόγο, προς το συμφέρον και το ωφέλιμο. Αυτά ωστόσο απαιτούν κρίση όχι τυχαία.

205. Λέγεται ότι οι Πυθαγόρειοι υποστήριζαν τα παρακάτω, σχετικά με την αποκαλούμενη σωματική επιθυμία: Η επιθυμία αυτή είναι μια τάση και ορμή και όρεξη της ψυχής, είτε για να πληρωθεί από κάτι, είτε από την αίσθηση της παρουσίας κάποιων πραγμάτων, είτε από διάθεση αισθητική. Υπάρχει επίσης και μια επιθυμία για τα αντίθετα, που είναι επιθυμία αποφόρτισης, είτε αίσθηση απουσίας, είτε διάθεση αναισθησίας απέναντι σε ορισμένα πράγματα. Το πάθος μάλιστα αυτό θεωρείται ποικιλόμορφο, και σχεδόν το πλέον πολύμορφο από τα πάθη του ανθρώπου[249]. Οι περισσότερες τώρα από τις ανθρώπινες επιθυμίες είναι επίκτητες και κατασκευασμένες από τους ίδιους τους ανθρώπους· για το λόγο αυτό, για το πάθος τούτο απαιτείται υπερβολική φροντίδα και προσοχή, καθώς και συγκεκριμένη σωματική άσκηση[250]. Είναι επομένως φυσικό, όταν το στομάχι είναι άδειο, να επιθυμεί τροφή, όπως είναι επίσης φυσικό να επιθυμεί ξανά την αναγκαία κένωση. Η επιθυμία όμως ασυνήθιστης τροφής ή ασυνήθιστου και απαλού ενδύματος και στρώματος ή ασυνήθιστης και πολυτελούς και ποικιλόμορφης κατοικίας είναι επίκτητη. Με τον ίδιο τρόπο, κατέκριναν και την επιθυμία για τα οικιακά σκεύη, τα ποτήρια, τους υπηρέτες και τα ζώα που

206 ἀνηκόντων. καθόλου δὲ τῶν περὶ ἄνθρωπον παθῶν σχεδὸν
τοῦτο μάλιστα τοιοῦτον εἶναι οἷον μηδαμοῦ ἵστασθαι, ἀλλὰ
προάγειν εἰς ἄπειρον. διόπερ εὐθὺς ἐκ νεότητος ἐπιμελη-
τέον εἶναι τῶν ἀναφυομένων, ὅπως ἐπιθυμήσωσι μὲν ὧν
δεῖ, φυλάξωνται δὲ τῶν ματαίων τε καὶ περιέργων ἐπιθυ-
μιῶν, ἀτάραχτοί τε καὶ καθαροὶ τῶν τοιούτων ὀρέξεων ὄν-
τες καὶ καταφρονοῦντες αὐτῶν τε τῶν ἀξιοκαταφρονήτων
καὶ τῶν ἐνδεδεμένων ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις. μάλιστα δ᾽ εἶναι
κατανοῆσαι τάς τε ματαίους καὶ τὰς βλαβερὰς καὶ τὰς
περιέργους καὶ τὰς ὑβριστικὰς τῶν ἐπιθυμιῶν παρὰ τῶν ἐν
ἐξουσίαις ἀναστρεφομένων γινομένας· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἄ-
207 τοπον εἶναι, ἐφ᾽ ὃ τὴν ψυχὴν οὐχ ὁρμᾶν τῶν τοιούτων παί-
δων τε καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. καθόλου δὲ ποικιλώτα-
τον εἶναι τὸ ἀνθρώπινον γένος κατὰ τὸ τῶν ἐπιθυμιῶν
πλῆθος. σημεῖον δὲ ἐναργὲς εἶναι τὴν τῶν προσφερομένων
ποικιλίαν· ἀπέραντον μὲν γάρ τι πλῆθος εἶναι καρπῶν, ἀ-
πέραντον δὲ ῥιζῶν, ᾧ χρῆται τὸ ἀνθρώπινον γένος. ἔτι δὲ
σαρχοφαγίᾳ παντοδαπῇ χρῆσθαι, καὶ ἔργον εἶναι εὑρεῖν,
τίνος οὐ γεύεται τῶν τε χερσαίων καὶ τῶν πτηνῶν καὶ τῶν
ἐνύδρων ζῴων. καὶ δὴ σκευασίας παντοδαπὰς περὶ ταῦτα
μεμηχανῆσθαι καὶ χυμῶν παντοίας μίξεις. ὅθεν εἰκότως
μανικόν τε καὶ πολύμορφον εἶναι κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς κί-
208 νησιν τὸ ἀνθρώπινον φῦλον· ἕκαστον γὰρ δὴ τῶν προσφε-

ανατρέφονται και προορίζονται για τη διατροφή.

206. Γενικά, θεωρούσαν ότι τα ανθρώπινα πάθη είναι τέτοια, ώστε να μην σταματούν πουθενά, αλλά να προχωρούν επ' άπειρο. Για το λόγο αυτό, πρέπει από τη νεαρή ηλικία, μόλις αρχίζουν να δημιουργούνται τα πάθη, να υπάρχει φροντίδα, ώστε οι νέοι να επιθυμούν αυτά που πρέπει και να προφυλάσσονται από τις μάταιες και τις ασυνήθιστες επιθυμίες· και όντας ατάραχοι και καθαροί από τέτοιες ορέξεις, να περιφρονούν τους αξιοκαταφρόνητους που είναι προσκολλημένοι στις επιθυμίες. Πρέπει, επίσης, να γίνει πάνω από όλα κατανοητό ότι οι μάταιες, οι βλαβερές, οι ασυνήθιστες και οι αλαζονικές επιθυμίες υπάρχουν σε όλους όσους μετέχουν στις εξουσίες. Διότι τίποτα δεν είναι πιο ανόητο από το να μην εξεγείρεται η ψυχή των παιδιών, των ανδρών και των γυναικών εναντίον τέτοιων επιθυμιών.

207. Βεβαίως, το ανθρώπινο γένος έχει γενικά ποικίλες συμπεριφορές, σύμφωνα με το πλήθος των επιθυμιών. Φανερή μάλιστα απόδειξη είναι η ποικιλία των προσφερόμενων αγαθών. Διότι το πλήθος των καρπών και των ριζών που χρησιμοποιεί το ανθρώπινο γένος είναι απέραντο. Ακόμη, χρησιμοποιεί για τροφή και κάθε είδος κρέατος· και είναι κοπιαστικό κάποιος να βρει ποιο από τα ζώα της ξηράς και ποιο από τα πουλιά και ποιο από τα ψάρια δεν τρώει. Μάλιστα, το ανθρώπινο γένος μηχανεύεται κάθε είδους παρασκευές των φαγητών αυτών και κάθε είδους αναμίξεις των χυμών. Εξ αυτού εύκολα συμπεραίνεται πόσο μανική και πολύμορφη είναι η ανθρώπινη φυλή σχετικά με την κίνηση της ψυχής.

208. Ο λόγος είναι ότι το καθένα από τα προσφερόμενα α-

ρομένων ἰδίου τινὸς διαθέσεως αἴτιον γίνεσθαι. ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπους τὰ μὲν παραχρῆμα μεγάλης ἀλλοιώσεως αἴτια γενόμενα συνορᾶν, οἷον καὶ τὸν οἶνον, ὅτι πλείων προσενεχθεὶς μέχρι μέν τινος ἱλαρωτέρους ποιεῖ, ἔπειτα μανικωτέρους καὶ ἀσχημονεστέρους· τὰ δὲ μὴ τοιαύτην ἐνδεικνύμενα δύναμιν ἀγνοεῖν. γίνεσθαι δὲ πᾶν τὸ προσενεχθὲν αἴτιόν τινος ἰδίου διαθέσεως. διὸ δὴ καὶ μεγάλης σοφίας τὸ κατανοῆσαί τε καὶ συνιδεῖν, ποίοις τε καὶ πόσοις δεῖ χρῆσθαι πρὸς τὴν τροφήν. εἶναι δὲ ταύτην τὴν ἐπιστήμην τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς Ἀπόλλωνός τε καὶ Παιῶνος, ὕστερον δὲ τῶν περὶ
209 *Ἀσκληπιόν. περὶ δὲ γεννήσεως τάδε λέγειν αὐτοὺς ἔφασαν. καθόλου μὲν ᾤοντο δεῖν φυλάττεσθαι τὸ καλούμενον προφερές (οὔτε γὰρ τῶν φυτῶν τὰ προφερῆ οὔτε τῶν ζῴων εὔκαρπα γίνεσθαι), <ἀλλὰ δεῖν γενέσθαι> τινὰ χρόνον πρὸ τῆς καρποφορίας, ὅπως ἐξ ἰσχυόντων τε καὶ τετελειωμένων τῶν σωμάτων τὰ σπέρματα καὶ οἱ καρποὶ γίνωνται. δεῖν οὖν τούς τε παῖδας καὶ τὰς παρθένους ἐν πόνοις τε καὶ γυμνασίοις καὶ καρτερίαις ταῖς προσηκούσαις τρέφειν, τροφὴν προσφέροντας τὴν ἁρμόττουσαν φιλοπόνῳ τε καὶ σώφρονι καὶ καρτερικῷ βίῳ. πολλὰ δὲ τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον*

γαθά καθίσταται η αιτία κάποιας ιδιαίτερης διάθεσης. Οι άνθρωποι, ωστόσο, διαπιστώνουν ότι μερικά πράγματα γίνονται ευθύς αίτια μεγάλης αλλαγής, όπως συμβαίνει και με το κρασί που, όταν προσφέρεται με αφθονία, ενώ ως κάποιο σημείο μας κάνει πιο εύθυμους, στη συνέχεια μας κάνει περισσότερο παράφρονες και πιο απρεπείς· όσα πράγματα όμως δεν παρουσιάζουν τέτοια δύναμη μεταβολής, οι άνθρωποι τα αγνοούν. Διότι το κάθε πράγμα που καταναλώνεται είναι αιτία κάποιας ιδιαίτερης διάθεσης. Για το λόγο λοιπόν αυτόν απαιτείται μεγάλη σοφία για να κατανοούμε και να γνωρίζουμε ποια είδη τροφής πρέπει να καταναλώνουμε και σε ποια ποσότητα. Αυτή η επιστήμη ανήκε αρχικά στον Απόλλωνα και στον Παιήονα, ενώ αργότερα στους ακολούθους του Ασκληπιού[251].

209. Για όσα μάλιστα αφορούν τη γέννηση, λέγεται ότι υποστήριζαν τα εξής: Γενικά, θεωρούσαν ότι οι άνθρωποι πρέπει να προφυλάσσονται από αυτό που ονομάζεται "πρόωρο"*, (διότι ούτε τα άγουρα φυτά, ούτε τα πρόωρα ανεπτυγμένα ζώα παράγουν καλό καρπό), <αλλά πρέπει να μεσολαβεί> κάποιο χρονικό διάστημα πριν από την καρποφορία, ώστε τα σπέρματα και οι καρποί να γίνονται από γερά και απολύτως ολοκληρωμένα σώματα. Πρέπει λοιπόν τα μικρά αγόρια και τα παρθένα κορίτσια να ανατρέφονται με πόνους και ασκήσεις και με την κατάλληλη υπομονή, και να δέχονται την αρμόζουσα τροφή για μια φιλόπονη, σώφρονα και υπομονετική ζωή. Στον ανθρώπινο βίο υπάρχουν πολλά άλ-

* άγουρο ή πρόωρα ανεπτυγμένο.

βίον τοιαῦτα εἶναι ἐν οἷς βέλτιόν ἐστιν ἡ ὀψιμάθεια· ὧν εἶ-
210 *ναι καὶ τὴν τῶν ἀφροδισίων χρείαν. δεῖν οὖν τὸν παῖδα οὕ-*
τως ἄγεσθαι, ὥστε μὴ ζητεῖν ἐντὸς τῶν εἴκοσιν ἐτῶν τὴν
τοιαύτην συνουσίαν. ὅταν δ' εἰς τοῦτο ἀφίκηται, σπανίοις
εἶναι χρηστέον τοῖς ἀφροδισίοις. ἔσεσθαι δὲ τοῦτο, ἐὰν τί-
μιόν τε καὶ καλὸν εἶναι νομίζηται ἡ εὐεξία· ἀκρασίαν γὰρ
ἅμα καὶ εὐεξίαν οὐ πάνυ γίνεσθαι περὶ τὸν αὐτόν. ἐπαινεῖ-
σθαι δ' αὐτοῖς ἔφασαν καὶ τὰ τοιάδε τῶν προϋπαρχόντων
νομίμων ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι, τὸ μήτε μητράσι συγ-
γίνεσθαι μήτε θυγατρὶ μήτ' ἀδελφῇ μήτ' ἐν ἱερῷ μήτ' ἐν τῷ
φανερῷ· καλόν τε γὰρ εἶναι καὶ σύμφορον τὸ ὡς πλεῖστα
γίνεσθαι κωλύματα τῆς ἐνεργείας ταύτης. ὑπελάμβανον δ',
ὡς ἔοικεν, ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες περιαιρεῖν μὲν δεῖν τάς τε παρὰ
φύσιν γεννήσεις καὶ τὰς μεθ' ὕβρεως γιγνομένας, καταλιμ-
πάνειν δὲ τῶν κατὰ φύσιν τε καὶ μετὰ σωφροσύνης γινομέ-
211 *νων τὰς ἐπὶ τεκνοποιίᾳ σώφρονί τε καὶ νομίμῳ γινομένας.*
ὑπελάμβανον δὲ δεῖν πολλὴν πρόνοιαν ποιεῖσθαι τοὺς τε-
κνοποιουμένους τῶν ἐσομένων ἐκγόνων. πρώτην μὲν οὖν
εἶναι καὶ μεγίστην πρόνοιαν τὸ προσάγειν αὐτὸν πρὸς τὴν
τεκνοποιίαν σωφρόνως τε καὶ ὑγιεινῶς βεβιωκότα τε καὶ
ζῶντα καὶ μήτε πληρώσει χρώμενον τροφῆς ἀκαίρως μήτε
προσφερόμενον τοιαῦτα ἀφ' ὧν χείρους αἱ τῶν σωμάτων

λα παρόμοια, που θα ήταν καλύτερο να γίνουν γνωστά σε ώριμη ηλικία. Ένα από αυτά είναι και ο αναγκαίος χαρακτήρας των σαρκικών ηδονών.

210. Το μικρό αγόρι πρέπει να ανατρέφεται με τέτοιον τρόπο, ώστε να μην αναζητά κατά τα πρώτα είκοσι χρόνια συνεύρεση. Και όταν φθάσει σε αυτήν την ηλικία, σπάνια πρέπει να επιζητεί τις σαρκικές ηδονές. Αυτό μάλιστα πρέπει να συμβαίνει, όταν η ευεξία του σώματος θεωρείται τίμια και καλή[252]. Διότι βέβαια η έλλειψη αυτοκυριαρχίας και η ευεξία δεν συνυπάρχουν στον ίδιο άνθρωπο. Λέγεται επίσης ότι οι Πυθαγόρειοι επαινούσαν και όσους από τους προϋπάρχοντες νόμους των Ελληνικών πόλεων απαγόρευαν τις συνουσίες με τη μητέρα, την κόρη και την αδελφή, είτε στο ναό είτε σε δημόσιο χώρο[253]. Διότι είναι καλό και συμφέρον να υπάρχουν όσο το δυνατό περισσότερα εμπόδια για αυτήν την πράξη. Θεωρούσαν μάλιστα, όπως φαίνεται, ότι πρέπει να περισταλούν οι παρά φύση γεννητικές λειτουργίες, καθώς και αυτές που γίνονται με ακόλαστο τρόπο, και να παραμείνουν όσες γίνονται με σωφροσύνη και νομιμότητα, όσες δηλαδή στοχεύουν στην τεκνοποιία.

211. Και ακόμη θεωρούσαν, ότι όσοι κάνουν παιδιά πρέπει να λαμβάνουν ιδιαίτερη πρόνοια για τους μελλοντικούς απογόνους. Η πρώτη λοιπόν και μέγιστη πρόνοια είναι ο καθένας να παρέχει τον εαυτό του, για να γεννηθούν παιδιά, αφού έχει ήδη ζήσει και συνεχίζει να ζει με σωφροσύνη και υγιεινά, χωρίς να χορταίνει με τροφές παράκαιρα, χωρίς να τρέφεται με τροφές που καθιστούν χειρότερες τις σωματικές έξεις, αλλά πάνω από όλα χωρίς να έρχεται σε κατάσταση

ἕξεις γίνονται, μήτι δὴ μεθύοντά γε, ἀλλ' ἥκιστα πάντων· ᾤοντο γὰρ ἐκ φαύλης τε καὶ ἀσυμφώνου καὶ ταραχώδους
212 *κράσεως μοχθηρὰ γίνεσθαι τὰ σπέρματα. καθόλου δὲ παντελῶς ᾤοντο ῥαθύμου τινὸς εἶναι καὶ ἀπροσκέπτου τὸν μέλλοντα ζῳοποιεῖν καὶ ἄγειν τινὰ εἰς γένεσίν τε καὶ οὐσίαν, τοῦτον μὴ μετὰ πάσης σπουδῆς προορᾶν, ὅπως ἔσται ὡς χαριεστάτη τῶν γινομένων ἡ εἰς τὸ εἶναί τε καὶ ζῆν ἄφιξις, ἀλλὰ τοὺς μὲν φιλόκυνας μετὰ πάσης σπουδῆς ἐπιμελεῖσθαι τῆς σκυλακείας, ὅπως ἐξ ὧν δεῖ καὶ ὅτε δεῖ καὶ*
213 *ὡς δεῖ διακειμένων προσηνῆ γίνηται τὰ σκυλάκια, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς φιλόρνιθας (δῆλον δ' ὅτι καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἐσπουδακότων περὶ τὰ γενναῖα τῶν ζῴων πᾶσαν ποιεῖσθαι σπουδὴν περὶ τοῦ μὴ εἰκῆ γίνεσθαι τὰς γεννήσεις αὐτῶν), τοὺς δ' ἀνθρώπους μηδένα λόγον ποιεῖσθαι τῶν ἰδίων ἐκγόνων, ἀλλ' ἅμα γεννᾶν εἰκῆ τε καὶ ὡς ἔτυχε σχεδιάζοντας πάντα τρόπον καὶ μετὰ ταῦτα τρέφειν τε καὶ παιδεύειν μετὰ πάσης ὀλιγωρίας. ταύτην γὰρ εἶναι τὴν ἰσχυροτάτην τε καὶ σαφεστάτην αἰτίαν τῆς τῶν πολλῶν ἀνθρώπων κακίας τε καὶ φαυλότητος· βοσκηματώδη γὰρ καὶ εἰκαίαν τινὰ γίνεσθαι τὴν τεκνοποιίαν παρὰ τοῖς πολλοῖς. τοιαῦτα τὰ ὑφηγήματα καὶ ἐπιτηδεύματα παρὰ τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις διὰ λόγων τε καὶ ἔργων ἠσκεῖτο περὶ*

μέθης. Διότι θεωρούσαν ότι τα μοχθηρά σπέρματα προκύπτουν από φαύλους, δυσαρμονικούς και ταραχώδεις* χαρακτήρες.

212. Γενικά μάλιστα θεωρούσαν ότι κάποιος που πρόκειται να δώσει ζωή και να οδηγήσει κάποιον στη γέννηση και στην ύπαρξη, δεν πρέπει καθόλου να είναι οκνηρός και απερίσκεπτος, χωρίς να προνοήσει με κάθε επιμέλεια για αυτόν που θα γεννηθεί· έτσι, ο ερχομός των νεογνών στην ύπαρξη και στη ζωή θα είναι όσο το δυνατό πιο ευχάριστος. Εξάλλου και εκείνοι που αγαπούν τους σκύλους φροντίζουν με κάθε δυνατή επιμέλεια για τη γέννησή τους, ώστε τα καλά κουτάβια να γεννηθούν από τα σκυλιά που πρέπει, όταν πρέπει και όπως πρέπει.

213. Με παρόμοιο τρόπο λειτουργούν και αυτοί που αγαπούν τα πτηνά (είναι μάλιστα φανερό ότι και οι υπόλοιποι που ασχολούνται με τις ράτσες των ζώων, κάνουν κάθε προσπάθεια για να μην γίνονται γεννήσεις κατά τύχη). Οι άνθρωποι, ωστόσο, δεν κάνουν καμιά ανάλογη σκέψη για τους δικούς τους απογόνους, αλλά γεννούν συμπτωματικά και τυχαία τα παιδιά τους, αδιαφορώντας με κάθε τρόπο, και στη συνέχεια τα ανατρέφουν και τα εκπαιδεύουν με υπερβολική ολιγωρία. Αυτή είναι λοιπόν η σημαντικότερη και η σαφέστερη αιτία της κακίας και της φαυλότητας των περισσότερων ανθρώπων· διότι η τεκνοποιία γίνεται από τους περισσότερους με τρόπο αγελαίο και τυχαίο[254]. Τέτοια ήταν τα παραγγέλματα και οι ενασχολήσεις εκείνων των ανδρών, που με

* θολούς - όχι καθαρούς.

σωφροσύνης, ἄνωθεν παρειληφόσιν αὐτοῖς τὰ παραγγέλματα ὥσπερ τινὰ πυθόχρηστα λόγια παρ' αὐτοῦ Πυθαγόρου.

214 *Περὶ δὲ ἀνδρείας πολλὰ μὲν ἤδη καὶ τῶν εἰρημένων οἰκείως καὶ πρὸς αὐτὴν ἔχει, οἷον τὰ περὶ Τιμύχαν θαυμαστὰ ἔργα καὶ τὰ τῶν ἑλομένων ἀποθανεῖν πρὸ τοῦ τι παραβῆναι τῶν ὁρισθέντων ὑπὸ Πυθαγόρου περὶ κυάμων καὶ ἄλλ' ἄττα τῶν τοιούτων ἐπιτηδευμάτων ἐχόμενα, ὅσα τε Πυθαγόρας αὐτὸς ἐπετέλεσε γενναίως, ἀποδημῶν πανταχοῦ μόνος καὶ πρὸς πόνους καὶ κινδύνους ἀμηχάνους ὅσους παραβαλλόμενος, ἑλόμενος δὲ καὶ τὴν πατρίδα ἀπολιπεῖν καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς διατρίβων, τυραννίδας δὲ καταλύων καὶ πολιτείας συγκεχυμένας διατάττων, ἐλευθερίαν τε ἀπὸ δουλείας ταῖς πόλεσι παραδιδοὺς καὶ τὴν παρανομίαν παύων, ὕβριν τε καταλύων καὶ τοὺς ὑβριστὰς καὶ τυραννικοὺς κολούων, καὶ τοῖς μὲν δικαίοις καὶ ἡμέροις πρᾶον ἑαυτὸν παρέχων καθηγεμόνα, τοὺς δὲ ἀγρίους ἄνδρας καὶ ὑβριστὰς ἀπελαύνων τῆς συνουσίας καὶ μὴ θεμιστεύειν τούτοις ἀπαγορεύων, καὶ τοῖς μὲν συναγωνιζόμε-*
215 *νος προθύμως, τοῖς δὲ παντὶ σθένει ἐνιστάμενος. πολλὰ μὲν οὖν τούτων ἔχοι τις ἂν λέγειν τεκμήρια καὶ πολλάκις αὐτῷ*

λόγια και με έργα ασκούνταν στη σωφροσύνη, αφού είχαν παραλάβει τα παραγγέλματα, σαν να ήταν χρησμοί του Πύθιου Απόλλωνος[255], από τον Πυθαγόρα.

32

214. Σχετικά τώρα με την ανδρεία, πολλά, ακόμη και από αυτά που έχουν ήδη λεχθεί, έχουν στενή σχέση με αυτήν, όπως τα θαυμαστά έργα σχετικά με την Τιμύχα –και με αυτούς που προτίμησαν να πεθάνουν παρά να παραβούν κάποια από τις εντολές του Πυθαγόρα που είχαν σχέση με τα κουκιά[256] – και μερικές άλλες παρόμοιες συμπεριφορές, καθώς και όσα πραγματοποίησε με ευγένεια ο ίδιος ο Πυθαγόρας, ταξιδεύοντας παντού μόνος, αντιμετωπίζοντας τόσους πόνους και ανυπέρβλητους κινδύνους, και προτιμώντας να εγκαταλείψει την πατρίδα του και να ζήσει σε ξένη χώρα· επίσης, καταλύοντας τυραννικά καθεστώτα και οργανώνοντας ταραγμένα πολιτεύματα, παραδίδοντας τις πόλεις ελεύθερες από τη δουλεία και ακόμη, σταματώντας την παρανομία, νικώντας την αλαζονεία και παρεμποδίζοντας τους υβριστές και τους τυράννους. Και παρόλο που παρουσιαζόταν ως πράος καθοδηγητής σε όσους ήταν δίκαιοι και φιλήσυχοι, έδιωχνε τους άγριους και τους αλαζόνες από τις συναναστροφές του, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχει για αυτούς χρησμός· και ενώ πρόθυμα συνεργαζόταν με τους πρώτους, στους δεύτερους αντιστεκόταν με κάθε σθεναρότητα.

215. Πολλά λοιπόν από αυτά, που ο Πυθαγόρας μάλιστα

κατορθωθέντα, μέγιστα δὲ πάντων ἐστὶ τὰ πρὸς Φάλαριν αὐτῷ μετὰ παρρησίας ἀνυποστάτου ῥηθέντα τε καὶ πραχθέντα. ὅτε γὰρ ὑπὸ Φαλάριδος τοῦ ὠμοτάτου τῶν τυράννων κατείχετο, καὶ συνέμιξεν αὐτῷ σοφὸς ἀνήρ, Ὑπερβόρειος τὸ γένος, Ἄβαρις τοὔνομα, αὐτοῦ τούτου ἕνεκα ἀφικόμενος τοῦ συμβαλεῖν αὐτῷ, λόγους τε ἠρώτησε καὶ μάλα ἱερούς, περὶ ἀγαλμάτων καὶ τῆς ὁσιωτάτης θεραπείας καὶ τῆς τῶν θεῶν προνοίας, τῶν τε κατ' οὐρανὸν ὄντων καὶ τῶν περὶ τὴν γῆν ἐπιστρεφομένων, ἄλλα τε πολλὰ τοιαῦτα
216 *ἐπύθετο, ὁ δὲ Πυθαγόρας, οἷος ἦν, ἐνθέως σφόδρα καὶ μετ' ἀληθείας πάσης ἀπεκρίνατο καὶ πειθοῦς, ὥστε προσαγαγέσθαι τοὺς ἀκούοντας, τότε ὁ Φάλαρις ἀνεφλέχθη μὲν ὑπὸ ὀργῆς πρὸς τὸν ἐπαινοῦντα Πυθαγόραν Ἄβαριν, ἠγρίαινε δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν Πυθαγόραν, ἐτόλμα δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς αὐτοὺς βλασφημίας δεινὰς προφέρειν καὶ τοιαύτας οἵας ἂν ἐκεῖνος εἶπεν. ὁ δ' Ἄβαρις πρὸς ταῦτα ὡμολόγει μὲν χάριν Πυθαγόρᾳ, μετὰ δὲ τοῦτο ἐμάνθανε παρ' αὐτοῦ περὶ τοῦ οὐρανόθεν ἠρτῆσθαι καὶ οἰκονομεῖσθαι πάντα ἀπ' ἄλλων τε πλειόνων καὶ ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τῶν ἱερῶν, πολλοῦ τε ἔδει γόητα νομίζειν Πυθαγόραν τὸν ταῦτα παιδεύοντα, ὅς γε αὐτὸν καὶ ἐθαύμαζεν ὡς ἂν θεὸν ὑπερφυῶς. πρὸς ταῦτα Φάλαρις ἀνῄρει μὲν μαντείας, ἀνῄρει δὲ καὶ τὰ ἐν τοῖς ἱε-*

πολλές φορές απέδειξε με έργα, μπορεί κάποιος να τα χρησιμοποιήσει ως αποδεικτικά στοιχεία. Σημαντικότερα όμως από όλα αυτά είναι όσα με απαράμιλλη παρρησία είπε και έπραξε στον ίδιο τον Φάλαρι[257]. Διότι όταν ήταν αιχμάλωτος του Φάλαρι, του σκληρότερου από τους τυράννους, συναναστράφηκε με έναν σοφό άνδρα από το γένος των Υπερβορείων, που τον έλεγαν Άβαρι[258] και που πήγε εκεί με σκοπό να συνομιλήσει μαζί του. Ο Άβαρις του υπέβαλε πολλές ερωτήσεις, κυρίως για τα ιερά, για τα αγάλματα και την πιο ιερή λατρεία, την πρόνοια των θεών και των ουράνιων όντων, για αυτά που επιστρέφουν στη γη και για άλλα πολλά παρόμοια που ήθελε να πληροφορηθεί.

216. Ο Πυθαγόρας όμως τέτοιος ήταν: κατεχόμενος ολοκληρωτικά από θεία έμπνευση, αποκρινόταν λέγοντας την αλήθεια με απόλυτη ακρίβεια και πειστικότητα, με αποτέλεσμα να πείσει όσους τον άκουγαν. Τότε ο Φάλαρις άναψε από οργή ακούγοντας τον Άβαρι να επαινεί τον Πυθαγόρα, εξαγριώθηκε με τον ίδιο τον Πυθαγόρα, και τέλος, τόλμησε να προφέρει ακόμη και προς τους θεούς φοβερές βλασφημίες, τέτοιες που μονάχα εκείνος μπορούσε να πει. Ο Άβαρις, τότε, εξέφρασε τις ευχαριστίες του για όσα του είπε ο Πυθαγόρας, και αμέσως μετά έμαθε από αυτόν ότι τα πάντα εξαρτώνται και δίνονται από τους θεούς, όπως συνάγεται από πολλά άλλα, αλλά και από τα αποτελέσματα των τελετουργιών[259]. Και επειδή ο Άβαρις απείχε πολύ από το να θεωρεί ότι ο Πυθαγόρας που του δίδαξε αυτά τα πράγματα ήταν μάγος[260], τον θαύμαζε υπερβολικά σαν να ήταν θεός. Ο Φάλαρις βεβαίως δεν δεχόταν τις μαντείες και απέρριπτε ακόμη και τα φα-

217 ροῖς δρώμενα περιφανῶς. ὁ δ᾽ Ἄβαρις μετῆγε τὸν λόγον ἀπὸ τούτων ἐπὶ τὰ πᾶσι φαινόμενα ἐναργῶς, καὶ ἀπὸ τῶν ἐν ἀμηχάνοις, ἤτοι πολέμοις ἀτλήτοις ἢ νόσοις ἀνιάτοις ἢ καρπῶν φθοραῖς ἢ λοιμῶν φοραῖς ἢ ἄλλοις τισὶ τοιούτοις παγχαλέποις καὶ ἀνηκέστοις παραγιγνομένων δαιμονίων τινῶν καὶ θείων εὐεργετημάτων ἐπειρᾶτο συμπείθειν, ὡς ἔστι θεία πρόνοια, πᾶσαν ἐλπίδα ἀνθρωπίνην καὶ δύναμιν ὑπεραίρουσα. ὁ δὲ Φάλαρις καὶ πρὸς ταῦτα ἠναισχύντει τε καὶ ἀπεθρασύνετο. αὖθις οὖν ὁ Πυθαγόρας, ὑποπτεύων μὲν ὅτι Φάλαρις αὐτῷ ῥάπτοι θάνατον, ὅμως δὲ εἰδὼς ὡς οὐκ εἴη Φαλάριδι μόρσιμος, ἐξουσιαστικῶς ἐπεχείρει λέγειν. ἀπιδὼν γὰρ πρὸς τὸν Ἄβαριν ἔφη, ὅτι οὐρανόθεν ἡ διάβασις
218 εἴς τε τὰ ἀέρια καὶ τὰ ἐπίγεια φέρεσθαι πέφυκε, καὶ ἔτι περὶ τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀκολουθίας πάντων διεξῆλθε γνωριμώτατα τοῖς πᾶσι, περί τε τῆς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτεξουσίου δυνάμεως ἀναμφισβητήτως ἀπέδειξε, καὶ προϊὼν περὶ τῆς τοῦ λόγου καὶ τοῦ νοῦ τελείας ἐνεργείας ἐπεξῆλθεν ἱκανῶς, κᾆθ᾽ οὕτω μετὰ παρρησίας περὶ τυραννίδος τε καὶ τῶν κατὰ τύχην πλεονεκτημάτων πάντων, ἀδικίας τε καὶ τῆς ἀν-

νερά αποτελέσματα που είχαν οι τελετουργίες.

217. Ο Άβαρις μάλιστα μετέθεσε τον λόγο του Πυθαγόρα από τα παραπάνω, σε όσα είναι απόλυτα φανερά σε όλους και σε αυτά που δεν έχουν λύση, όπως στους αφόρητους πολέμους ή στις ανίατες ασθένειες, στην καταστροφή των καρπών ή στους επιδημικούς λοιμούς, ή σε κάποια άλλα παρόμοια με αυτά, πολύ δύσκολα και αναπότρεπτα, που προκαλούνται από κάποια δαιμονικά ή θεία ευεργετήματα*, επιχειρώντας να αποδείξει ότι υπάρχει θεία πρόνοια, που υπερβαίνει κάθε ανθρώπινη δύναμη και ελπίδα. Ο Φάλαρις όμως μίλησε για όλα αυτά χωρίς ντροπή και με θράσος. Ξανά λοιπόν ο Πυθαγόρας, υποψιαζόμενος ότι ο Φάλαρις σχεδίαζε το θάνατό του, αλλά και γνωρίζοντας ότι δεν ήταν γραμμένο να πεθάνει από τον Φάλαρι, άρχισε να του μιλά, έχοντας ύφος εξουσιαστικό. Διότι, στρέφοντας το βλέμμα του στον Άβαρι, είπε ότι το πέρασμα προς τα ουράνια και προς τα επίγεια έχει καθοριστεί να υπάρχει από τους θεούς.

218. Και, ακόμη, αναφέρθηκε διεξοδικά στο ζήτημα της εξάρτησης όλων των πραγμάτων από τους θεούς –ζήτημα γνωστότατο σε όλους– και απέδειξε, χωρίς να αφήσει καμιάν αμφιβολία την ύπαρξη της αυτεξούσιας δύναμης μέσα στην ψυχή. Προχωρώντας, ανέλυσε διεξοδικά το θέμα της τέλειας ενέργειας του λογικού και της διάνοιας. Και, στη συνέχεια, δίδαξε με παρρησία περί του τυραννικού πολιτεύματος, περί όλων των τυχαίων πλεονεκτημάτων και γενικά περί της α-

---

* θείες τιμωρίες, που σκοπό έχουν τη διόρθωση του ανθρώπινου χαρακτήρα.

θρωπίνης πλεονεξίας ὅλης, στερεῶς ἀνεδίδαξεν, ὅτι οὐδενός ἐστι ταῦτα ἄξια. μετὰ δὲ ταῦτα θείαν παραίνεσιν ἐποιήσατο περὶ τοῦ ἀρίστου βίου καὶ πρὸς τὸν κάκιστον ἀντιπαραβολὴν αὐτοῦ προθύμως ἀντιπαρέτεινε, περὶ ψυχῆς τε καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ τῶν παθῶν, ὅπως ἔχει ταῦτα, σαφέστατα ἀπεκάλυψε, καὶ τὸ κάλλιστον πάντων, ἐπέδειξεν ὅτι οἱ θεοὶ τῶν κακῶν εἰσιν ἀναίτιοι, καὶ ὅτι νόσοι καὶ ὅσα πάθη σώματος ἀκολασίας ἐστὶ σπέρματα· περί τε τῶν κακῶς λεγομένων ἐν τοῖς μύθοις διήλεγξε τοὺς λογοποιούς τε καὶ ποιητάς. τόν τε Φάλαριν μετ᾽ ἐλέγχων ἐνουθέτει, καὶ τὴν τοῦ τυράννου δύναμιν, ὁποία τίς ἐστι καὶ ὅση, δι᾽ ἔργων ἐπεδείκνυε, περί τε τῆς κατὰ νόμον κολάσεως, ὡς εἰκότως γίνεται, τεκμήρια πολλὰ παρέθετο, περί τε τῆς διαφορᾶς ἀνθρώπων πρὸς τὰ ἄλλα ζῷα παρέδειξε περιφανῶς, περί τε τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ ἔξω προϊόντος ἐπιστημονικῶς διεξῆλθε, περί τε νοῦ καὶ τῆς ἀπ᾽ αὐτοῦ κατιούσης
219 γνώσεως ἀπέδειξε τελείως, ἠθικά τε ἄλλα πολλὰ ἐχόμενα τούτων δόγματα περὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ χρηστῶν ὠφελιμώτατα ἐπαίδευσε, παραινέσεις τε συμφώνους τούτοις συνήρμοσεν ἐπιεικέστατα, ἀπαγορεύσεις τε ὧν οὐ χρὴ ποιεῖν παρέθετο· καὶ τὸ μέγιστον, τῶν <κατὰ πεπρωμένην καὶ> καθ᾽

δικίας και της ανθρώπινης πλεονεξίας, και απέδειξε με ατράνταχτα επιχειρήματα ότι κανένα από αυτά δεν έχει αξία. Μετά από αυτά, έδωσε θεία συμβουλή περί του αρίστου βίου, και με ζήλο τον έθεσε σε αντιπαραβολή με τον αισχρό. Και αποκάλυψε με σαφήνεια πώς έχουν τα περί ψυχής, δηλαδή οι δυνάμεις και τα πάθη της˙ και, το καλύτερο από όλα, απέδειξε ότι οι θεοί δεν είναι αίτιοι των κακών, και ότι τα νοσήματα και τα άλλα πάθη του σώματος είναι σπέρματα ακολασίας. Επέκρινε επίσης τους μυθοποιούς και τους ποιητές για τα κακώς λεγόμενα μέσα στους μύθους. Νουθετούσε τον Φάλαρι με ελέγχους, ενώ τη δύναμη του θεού[261] –ποια είναι και πόση είναι– την απέδειξε με έργα˙ και παρέθεσε πολλές αποδείξεις σχετικά με την ορθότητα της τιμωρίας που επιβάλλεται σύμφωνα με το νόμο. Κατέδειξε μάλιστα με σαφήνεια τη διαφορά μεταξύ των ανθρώπων και των άλλων ζώων, συζήτησε επιστημονικά περί του ενδιάθετου και του εξωτερικού λόγου*, και απέδειξε με αδιάψευστο τρόπο τα σχετικά με το νου και τη γνώση που προέρχεται από αυτόν.

219. Σχετικά, πάλι, με τα χρήσιμα στη ζωή, δίδαξε προς όφελος των παρευρισκομένων πολλά άλλα ηθικά διδάγματα που προέρχονται από τα παραπάνω και με εύλογο τρόπο προσάρμοσε παραινέσεις σύμφωνες με αυτά για όσα πρέπει να γίνονται, και παρέθεσε απαγορεύσεις για όσα δεν πρέπει να γίνονται. Και, το κυριότερο, έκανε τη διάκριση μεταξύ αφενός αυτών που προέρχονται <από το πεπρωμένο και> από

---

* ενδιάθετος λόγος: ο ενδόμυχος - ο εσωτερικός˙ εξωτερικός λόγος: ο εκφρασμένος.

εἱμαρμένην καὶ κατὰ νοῦν δρωμένων τὴν διάκρισιν ἐ-
ποιήσατο [καὶ τῶν κατὰ πεπρωμένην καὶ καθ' εἱμαρμέ-
νην], περὶ δαιμόνων τε πολλὰ καὶ σοφὰ διελέχθη καὶ περὶ
ψυχῆς ἀθανασίας. ταῦτα μὲν οὖν ἄλλος ἂν εἴη τρόπος λό-
γων· ἐκεῖνα δὲ καὶ μάλα τοῖς περὶ ἀνδρείας ἐπιτηδεύμασι
220 προσήκει. εἰ γὰρ ἐν αὐτοῖς μέσοις ἐμβεβηκὼς τοῖς δεινοῖς
σταθερᾷ τῇ γνώμῃ φιλοσοφῶν ἐφαίνετο, παντάπασι παρα-
τεταγμένως καὶ καρτερούντως ἠμύνετο τὴν τύχην, καὶ εἰ
πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπάγοντα τοὺς κινδύνους ἐξουσίᾳ καὶ παρ-
ρησίᾳ χρώμενος ἔνδηλος ἦν, πάντως που καταφρονητικῶς
εἶχε τῶν νομιζομένων εἶναι δεινῶν ὡς οὐδενὸς ἀξίων ὄν-
των. καὶ εἰ τοῦ θανάτου προσδοκωμένου, ὅσα γε δὴ τὰ ἀν-
θρώπινα, ὠλιγώρει τούτου παντάπασι καὶ οὐχ ἦν προσ-
<έχων> τῇ παρούσῃ τότε προσδοκίᾳ, δῆλον δήπουθεν ὡς
εἰλικρινῶς ἀδεὴς ἦν πρὸς θάνατον. καὶ τούτων δὲ ἔτι γεν-
ναιότερον διεπράξατο, τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀ-
περγασάμενος καὶ κατασχὼν μὲν τὸν τύραννον μέλλοντα
ἀνηκέστους συμφορὰς ἐπάγειν τοῖς ἀνθρώποις, ἐλευθερώ-
221 σας δὲ τῆς ὠμοτάτης τυραννίδος Σικελίαν. ὅτι δὲ αὐτὸς ἦν
ὁ ταῦτα κατορθώσας, τεκμήριον μὲν καὶ ἀπὸ τῶν χρησμῶν

την ειμαρμένη και αφετέρου των έλλογων* πράξεων [καθώς και τη διάκριση μεταξύ από τη μια όσων προέρχονται από το πεπρωμένο και από την άλλη όσων προέρχονται από την ειμαρμένη][262]. Είπε επίσης πολλά και σοφά περί δαιμόνων και περί της αθανασίας της ψυχής. Αυτά όμως είναι ζήτημα άλλου λόγου[263], ενώ τα πρώτα αφορούν περισσότερο τις σχετικές με την ανδρεία ενασχολήσεις.

220. Διότι, βέβαια, όταν ο Πυθαγόρας βρισκόταν εν μέσω τρομερών καταστάσεων, φαινόταν να φιλοσοφεί διατηρώντας αναλλοίωτη τη γνώμη του, αντιστεκόμενος σε κάθε επίθεση και αμυνόμενος καρτερικά στην τύχη. Και όταν σε αυτόν από τον οποίο προερχόταν ο κίνδυνος, εκδηλωνόταν με απόλυτη ελευθερία και παρρησία, γινόταν φανερό ότι κάθε τι που θεωρούνταν καταστροφικό, αυτός το αντιμετώπιζε με περιφρόνηση, σαν να μην είχε καμία αξία. Και όταν, ενώ ο θάνατος χαραδοκούσε όπως συμβαίνει σε όλους τους ανθρώπους, αυτός αδιαφορούσε παντελώς και δεν έδινε <προσοχή> σε αυτό που καραδοκούσε, γινόταν απόλυτα φανερό ότι ήταν πραγματικά ατρόμητος απέναντι στο θάνατο. Και από αυτά μάλιστα έπραξε κάτι ακόμη γενναιότερο, αφού συνετέλεσαι στην κατάλυση του τυραννικού πολιτεύματος, ανατρέποντας τον τύραννο που θα προκαλούσε ανεπανόρθωτες συμφορές στους ανθρώπους και ελευθερώνοντας τη Σικελία από τη σκληρότατη τυραννία.

221. Για το ότι ήταν ο ίδιος ο Πυθαγόρας που τα κατόρθωσε αυτά, υπάρχει βέβαια και η απόδειξη των χρησμών του Α-

* αυτών που προέρχονται από τη διάνοια.

τοῦ Ἀπόλλωνος, τότε τὴν κατάλυσιν διασημαινόντων τῷ Φαλάριδι γενήσεσθαι τῆς ἀρχῆς, ὅτε κρείττονες καὶ ὁμονοητικώτεροι γένοιντο καὶ συνιστάμενοι μετ' ἀλλήλων οἱ ἀρχόμενοι, οἷοι καὶ τότε ἐγένοντο Πυθαγόρου παρόντος διὰ τὰς ὑφηγήσεις αὐτοῦ καὶ παιδεύσεις. τούτου δ' ἔτι μεῖζον τεκμήριον ἦν ἀπὸ τοῦ χρόνου· ἐπὶ γὰρ τῆς αὐτῆς ἡμέρας Πυθαγόρᾳ τε καὶ Ἀβάριδι Φάλαρις ἐπῆγε κίνδυνον περὶ θανάτου καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν ἐπιβουλευόντων ἀπεσφάγη. καὶ τὸ κατ' Ἐπιμενίδην δὲ τῶν αὐτῶν τούτων ἔστω τεκ-
222 *μήριον. ὥσπερ γὰρ Ἐπιμενίδης ὁ Πυθαγόρου μαθητής, μέλλων ὑπό τινων ἀναιρεῖσθαι, ἐπειδὴ τὰς ἐρινύας ἐπεκαλέσατο καὶ τοὺς τιμωροὺς θεούς, ἐποίησε τοὺς ἐπιβουλεύοντας πάντας ἄρδην περὶ ἑαυτοῖς ἀποσφαγῆναι, οὕτω δήπου καὶ Πυθαγόρας, ἐπαμύνων τοῖς ἀνθρώποις κατὰ τὴν τοῦ Ἡρακλέους δίκην καὶ ἀνδρείαν, τὸν ἐξυβρίζοντα καὶ πλημμελοῦντα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐκόλασε καὶ θανάτῳ παρέδωκε δι' αὐτῶν τῶν χρησμῶν τοῦ Ἀπόλλωνος, οἷς ἦν αὐτοφυῶς συνηρτημένος ἀπὸ τῆς ἐξ ἀρχῆς γενέσεως. τοῦτο μὲν οὖν τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ τῆς ἀνδρείας κατόρθωμα ἄχρι τοσούτου μνήμης ἠξι-*
223 *ώκαμεν. ἄλλο δὲ τεκμήριον αὐτῆς ποιησώμεθα τὴν σωτηρίαν τῆς ἐννόμου δόξης, δι' ἣν αὐτός τε μόνα τὰ δοκοῦντα ἑαυτῷ ἔπραττε καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ὑπαγορευόμενα, μήτε ὑπὸ ἡδονῆς μήτε ὑπὸ πόνου μήτε ὑπ' ἄλλου τινὸς*

πόλλωνος, οι οποίοι προφήτευαν ότι η εξουσία του Φάλαρι θα καταλυθεί, όταν οι κυριαρχούμενοι γίνουν καλύτεροι, και μονιάσουν και συμφωνήσουν μεταξύ τους, πράγμα που τότε το κατόρθωσαν με την παρουσία του Πυθαγόρα, με τις υποδείξεις και τις διδασκαλίες του. Ακόμη όμως μεγαλύτερη απόδειξη είναι ο χρόνος κατά τον οποίο συνέβηκε αυτό· διότι την ίδια ημέρα που ο Φάλαρις έθετε σε θανάσιμο κίνδυνο τη ζωή του Πυθαγόρα και του Άβαρι, ο ίδιος κατασφάχθηκε από αυτούς που τον επιβουλεύονταν. Μια ακόμη απόδειξη είναι και όσα παρόμοια συνέβησαν στον Επιμενίδη.

222. Διότι όπως ο Επιμενίδης[264], ο μαθητής του Πυθαγόρα, όταν επρόκειτο να δολοφονηθεί από κάποιους, επικαλούμενος τις ερινύες[265] και τους τιμωρούς θεούς, έγινε η αφορμή να σφαγιαστούν μέχρις ενός όλοι όσοι τον επιβουλεύονταν, με τον ίδιο τρόπο και ο Πυθαγόρας προστάτευε τους ανθρώπους σύμφωνα με τη δικαιοσύνη και την ανδρεία του Ηρακλή, τιμωρώντας και παραδίδοντας στο θάνατο, προς όφελος των ανθρώπων, όποιον εξύβριζε και έβλαπτε τους ανθρώπους, μέσω των ίδιων των χρησμών του Απόλλωνος, με τους οποίους, από την πρώτη στιγμή που γεννήθηκε, ήταν εκ φύσεως συνδεδεμένος. Αυτό, λοιπόν, το θαυμαστό κατόρθωμα της ανδρείας του, το θεωρήσαμε καθόλα άξιο μιας τέτοιας μνείας.

223. Θα παρουσιάσουμε μιαν ακόμη απόδειξη της ανδρείας του: τη διατήρηση της έννομης γνώμης, σύμφωνα με την οποία αυτός έπραττε μονάχα όσα ο ίδιος νόμιζε σωστά και υπαγορευόμενα από τον ορθό λόγο, χωρίς να τη μεταβάλλει, ούτε χάριν ηδονής ούτε χάριν πόνου ούτε χάριν κάποιου άλ-

πάθους ἢ κινδύνου μεθιστάμενος ἀπ᾿ αὐτῶν, οἵ τε ἑταῖροι αὐτοῦ πρὸ τοῦ τι παραβῆναι τῶν ὁρισθέντων ὑπ᾿ αὐτοῦ ᾑροῦντο ἀποθανεῖν, ἐν παντοδαπαῖς τε τύχαις ἐξεταζόμενοι τὸ αὐτὸ ἦθος ἀδιάφθορον διεφύλαττον, ἐν μυρίαις τε συμφοραῖς γενόμενοι οὐδέποτε ὑπ᾿ αὐτῶν μετετράπησαν. ἦν δὲ καὶ ἀδιάλειπτος παρ᾿ αὐτοῖς παράκλησις τὸ "νόμῳ βοηθεῖν ἀεὶ καὶ ἀνομίᾳ πολεμεῖν", καὶ πρὸς τὸ εἴργειν καὶ ἀπωθεῖσθαι τὴν τρυφὴν καὶ συνεθίζεσθαι ἀπὸ γενετῆς σώφρονι καὶ
224 ἀνδρικῷ βίῳ. ἦν δέ τινα μέλη παρ᾿ αὐτοῖς πρὸς τὰ ψυχῆς πάθη πεποιημένα, πρός τε ἀθυμίας καὶ δηγμούς, ἃ δὴ βοηθητικώτατα ἐπινενόητο, καὶ πάλιν αὖ ἕτερα πρός τε τὰς ὀργὰς καὶ πρὸς τοὺς θυμούς, δι᾿ ὧν ἐπιτείνοντες αὐτὰ καὶ ἀνιέντες ἄχρι τοῦ μετρίου σύμμετρα πρὸς ἀνδρείαν ἀπειργάζοντο. ἦν δὲ καὶ τοῦτο μέγιστον εἰς γενναιότητα ἕρμα, τὸ πεπεῖσθαι ὡς οὐδὲν δεῖ τῶν ἀνθρωπίνων συμπτωμάτων ἀπροσδόκητον εἶναι παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσιν, ἀλλὰ πάντα
225 προσδοκᾶν, ὧν μὴ τυγχάνουσιν αὐτοὶ κύριοι ὄντες. οὐ μὴν ἀλλ᾿ εἴ ποτε συμβαίη αὐτοῖς ἢ ὀργὴ ἢ λύπη ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἐκποδὼν ἀπηλλάττοντο, καὶ καθ᾿ ἑαυτὸν ἕκαστος γενόμενος ἐπειρᾶτο καταπέττειν τε καὶ ἰατρεύειν τὸ πάθος ἀνδρικῶς. ἦν δὲ γεννικὸν αὐτῶν καὶ τὸ περὶ τὰ

λου σχετικού με αυτά πάθους ή κινδύνου. Οι σύντροφοί του προτιμούσαν να πεθάνουν παρά να παραβούν κάποια από τις εντολές του· όταν υποβάλλονταν σε κάθε είδους δοκιμασίες, διατηρούσαν το ίδιο αδιάφθορο ύφος και, όταν περιέπιπταν σε μύριες συμφορές, ποτέ δεν παραστρατούσαν από τις εντολές αυτές. Υπήρχε επίσης σε αυτούς μια αδιάκοπη προτροπή, "να βοηθούν πάντοτε το νόμο και να μάχονται την παρανομία" και να εθίζονται από τη μέρα που γεννιούνται στον σώφρονα και ανδρικό τρόπο του βίου, αποφεύγοντας και καταπολεμώντας την τρυφηλότητα*.

224. Είχαν και κάποιες μελωδίες, φτιαγμένες για τα πάθη της ψυχής, για τις απελπισίες και τους οξείς πόνους, τις οποίες είχε επινοήσει ο Πυθαγόρας, θεωρώντας τες πολύ βοηθητικές, αλλά και άλλες, για τις οργές και τους θυμούς, με τις οποίες τέντωναν ή χαλάρωναν αυτά τα πάθη, μέχρι να τα καταστήσουν δια της εξισορροπήσεως σύμμετρα με την ανδρεία[266]. Εκείνο μάλιστα που είχε καταστεί μέγιστο στήριγμα για την ευγενική γενναιότητα, ήταν ότι είχαν πεισθεί πως τίποτα από όσα συμβαίνουν στους ανθρώπους δεν πρέπει να θεωρείται από τους νοήμονες απροσδόκητο και ότι, όλα όσα τυγχάνει να μην τα εξουσιάζουν πρέπει να τα προσδοκούν[267].

225. Και ακόμη, εάν κάποτε καταλαμβάνονταν από οργή ή λύπη ή κάποιο άλλο παρόμοιο με αυτά πάθος, απομακρύνονταν αμέσως από τους υπολοίπους και ο καθένας απομονωμένος στον εαυτό του επιχειρούσε να καταπραΰνει και να θεραπεύσει το πάθος του με ανδρικό τρόπο. Επίσης, θεωρού-

* τις απολαύσεις και τις σαρκικές ηδονές.

μαθήματα καὶ ἐπιτηδεύματα ἐπίπονον καὶ αἱ τῆς ἐμφύτου πᾶσιν ἀκρασίας τε καὶ πλεονεξίας βάσανοι, ποικιλώταταί τε κολάσεις καὶ ἀνακοπαὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ συντελούμεναι ἀπαραιτήτως καὶ οὔτε πόνων οὔτε καρτερίας οὐδεμιᾶς φειδόμεναι. τοῦτο μὲν γὰρ ἀποχὴ ἐμψύχων ἁπάντων καὶ προσέτι βρωμάτων τινῶν ἠσκεῖτο γενναίως, τοῦτο δὲ ἐπεγρίαι τοῦ λογισμοῦ καὶ εἰλικρίνειαι τῶν ἐμποδιζόντων ἐπετηδεύοντο, τοῦτο δὲ ἐχεμυθία τε καὶ παντελὴς σιωπή, πρὸς τὸ γλώσσης κρατεῖν συνασκοῦσα ἐπὶ ἔτη πολλά, τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἐγύμναζεν, ἥ τε σύντονος καὶ ἀδιάπνευστος περὶ τὰ δυσληπτότατα τῶν θεωρημάτων ἐξέτασίς τε
226 *καὶ ἀνάληψις, διὰ ταὐτὰ δὲ ἀνοινία καὶ ὀλιγοσιτία καὶ ὀλιγοϋπνία, δόξης τε καὶ πλούτου καὶ τῶν ὁμοίων ἀνεπιτήδευτος περιφρόνησις· καὶ ταῦτα πάντα εἰς ἀνδρείαν αὐτοῖς συνέτεινεν. οἴκτων δὲ καὶ δακρύων καὶ πάντων τῶν τοιούτων εἴργεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐκείνους φασί. ἀπείχοντο δὲ καὶ δεήσεων καὶ ἱκετειῶν καὶ πάσης τῆς τοιαύτης ἀνελευθέρου θωπείας ὡς ἀνάνδρου καὶ ταπεινῆς οὔσης. τῆς δὲ αὐτῆς ἰδέας τῶν ἠθῶν θετέον καὶ ὅτι τὰ κυριώτατα καὶ συνεκτικώτατα τῶν ἑαυτῶν δογμάτων ἀπόρρητα ἐν ἑαυτοῖς διεφύλαττον ἅπαντες ἀεί, μετὰ ἀκριβοῦς ἐχεμυθίας πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀνέκφορα διατηροῦντες ἀγράφως ἐν μνήμῃ,*

σαν ως γενναιότητα την επίπονη προσπάθεια για τα μαθήματα και τις σπουδές, καθώς και τις δοκιμασίες για να απαλλαγούν από την έμφυτη σε όλους αχρασία και πλεονεξία, και τις διάφορες τιμωρίες και αναχαιτίσεις των παθών, που επιτυγχάνονται αναπόφευκτα δια πυρός και σιδήρου, χωρίς να φείδονται ούτε κόπων ούτε κάποιου είδους χαρτερίας[268]. Διότι αυτό επιτυγχανόταν με γενναία άσκηση αποχής από όλες τις ζωικές, και κάποιων άλλων ειδών, τροφές. Με αυτό μάλιστα επιδίωκαν την εγρήγορση του λογικού και την κάθαρση από όσα την εμποδίζουν[269]. Γύμναζαν επίσης την ανδρεία τους με εχεμύθεια και παντελή σιωπή, την οποία επιτύγχαναν με την εγκράτεια της γλώσσας για πολλά χρόνια[270] ή με συντονισμένη και συνεχή εξέταση και επανάληψη των πιο δυσνόητων θεωρημάτων[271].

226. Για τους λόγους λοιπόν αυτούς, απείχαν από το κρασί, ήταν ολιγοδίαιτοι, κοιμόντουσαν λίγο και περιφρονούσαν ανεπιτήδευτα τη δόξα, τον πλούτο και όλα τα παρόμοια. Και όλα αυτά συνέτειναν στη διαμόρφωση του ανδρικού χαρακτήρα τους. Λέγεται επίσης ότι οι άνδρες εκείνοι παρεμποδίζονταν να εκδηλώσουν οίκτο και δάκρυα και όλα τα παρόμοια. Απείχαν από δεήσεις και ικεσίες και από κάθε παρόμοια δουλική περιποίηση, καθώς τη θεωρούσαν άνανδρη και ταπεινωτική. Πρέπει επίσης να αναφερθεί ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους, και ότι τα πιο σημαντικά και συνεκτικά από τα δικά τους δόγματα, χωρίς να τα λένε, όλοι τα κρατούσαν, πάντοτε, μονάχα για τον εαυτό τους, διατηρώντας τα άγραφα στη μνήμη, χωρίς να τα λένε, παραμένοντας εντελώς σιωπηλοί στους "εξωτερικούς", και μεταβιβάζοντάς τα στους

τοῖς διαδόχοις ἅπερ μυστήρια θεῶν μεταπαραδιδόντες.
227 *διόπερ οὐδὲν ἐξεφοίτησε τῶν γε λόγου ἀξίων μέχρι πολλοῦ,*
διδασκόμενά τε καὶ μανθανόμενα ἐντὸς τοίχων μόνον
ἐγνωρίζετο. ἐπὶ δὲ τῶν θυραίων καὶ ὡς εἰπεῖν βεβήλων, εἰ
καί ποτε τύχοι, διὰ συμβόλων ἀλλήλοις οἱ ἄνδρες ᾐνίττον-
το, ὧν ἴχνος ἔτι νῦν [ὧν] περιφέρονται τὰ θρυλλούμενα,
οἷον "πῦρ μαχαίρῃ μὴ σκάλευε" καὶ τὰ τοιαῦτα σύμβολα,
ἅπερ ψιλῇ μὲν τῇ φράσει γραώδεσιν ὑποθήκαις ἔοικε, διαπ-
τυσσόμενα δὲ θαυμαστήν τινα καὶ σεμνὴν ὠφέλειαν παρέ-
228 *χεται τοῖς μεταλαβοῦσι. μέγιστον δὲ πάντων πρὸς ἀν-*
δρείαν παράγγελμά ἐστι τὸ σκοπὸν προθέσθαι τὸν κυριώ-
τατον, ῥύσασθαι καὶ ἐλευθερῶσαι τῶν τοσούτων εἱργμῶν
καὶ συνδέσεων τὸν κατεχόμενον ἐκ βρεφῶν νοῦν, οὗ χωρὶς
ὑγιὲς οὐδὲν ἄν τις οὐδὲ ἀληθὲς τὸ παράπαν ἐκμάθοι οὐδ' ἂν
κατίδοι δι' ἧστινος οὖν ἐνεργῶν αἰσθήσεως. "νοῦς" γὰρ
κατ' αὐτοὺς "πάνθ' ὁρῇ καὶ πάντ' ἀκούει, τἆλλα δὲ κωφὰ
καὶ τυφλά". δεύτερον δὲ τὸ ὑπερσπουδάζειν διακαθαρθέντι
λοιπὸν αὐτῷ καὶ ποικίλως ἐπιτηδειωθέντι διὰ τῶν μαθη-
ματικῶν ὀργιασμῶν, τὸ τηνικάδε τῶν ὀνησιφόρων τι καὶ
θείων ἐντιθέναι καὶ μεταδιδόναι, ὡς μήτε τῶν σωμάτων

διαδόχους τους σαν να ήταν θεία μυστήρια.

227. Για το λόγο αυτό, για μεγάλο χρονικό διάστημα κανένα από τα αξιόλογα δόγματα δεν δημοσιοποιήθηκε, παρά γίνονταν γνωστά μονάχα από διδασκαλίες και μαθήματα που πραγματοποιούνταν εντός των τοίχων του *ομακοείου*. Για όσους τώρα βρίσκονταν έξω από την πόρτα της σχολής, σαν να ήταν βέβηλοι, εάν κάποτε τύγχαινε να παρευρίσκονται, οι Πυθαγόρειοι συνομιλούσαν μεταξύ τους αινιγματικά, με σύμβολα, από τα οποία ακόμη και τώρα ανιχνεύονται κάποια στοιχεία μέσα σε όσα διαθρυλούνται, όπως το "να μη σκαλίζεις τη φωτιά με μαχαίρι" και παρόμοια σύμβολα, τα οποία όταν θεωρηθούν στην απλή τους μορφή ομοιάζουν με υποθήκες γριών· όταν όμως αναπτυχθούν, παρέχουν θαυμαστή και σεβαστή ωφέλεια σε όσους τα αποκρυπτογραφούν[272].

228. Το σημαντικότερο όμως παράγγελμα για την απόκτηση ανδρείας είναι να προτάξει κάποιος ως κυριότερο σκοπό την απαλλαγή και την απελευθέρωση του νου από τους τόσους δεσμούς και εξαρτήσεις που τον κρατούν δέσμιο από τη βρεφική ηλικία· χωρίς το σκοπό αυτόν τίποτα το υγιές ούτε το αληθές δεν μπορεί να μάθει ή να κατανοήσει κανείς, ενεργώντας μέσα από οποιαδήποτε αίσθηση. Διότι, σύμφωνα με αυτούς, "ο νους όλα τα βλέπει και όλα τα ακούει, ενώ όλα τα άλλα είναι κουφά και τυφλά". Δεύτερο παράγγελμα είναι να καταβάλλεται κάθε φροντίδα, για να αποκαθαρθεί κανείς, με ποικίλες μεθοδεύσεις, για να μπει μέσα του κάποιο από τα κερδοφόρα και θεία οφελήματα των μαθηματικών τελετουργικών οργίων και να το μεταδώσει, ώστε ούτε να δειλιάζει να αποχωρισθεί από τα σώματα, ούτε, όταν οδηγείται

ἀφιστάμενον ἀποδειλιᾶν, μήτε πρὸς τὰ ἀσώματα προσαγόμενον ὑπὸ τῆς λαμπροτάτης αὐτῶν μαρμαρυγῆς ἀποστρέφεσθαι τὰ ὄμματα, μήτε τῶν προσηλούντων τῷ σώματι τὴν ψυχὴν παθημάτων καὶ προσπερονώντων ἐπιστρέφεσθαι, ὅλως δὲ ἀδάμαστον εἶναι πρὸς πάντα γενεσιουργὰ καὶ καταγωγὰ παθήματα· ἡ γὰρ διὰ τούτων πάντων γυμνασία καὶ ἄνοδος τῆς τελειοτάτης ἀνδρείας ἦν ἐπιτήδευσις. τοσαῦτα καὶ περὶ τῆς ἀνδρείας ἡμῖν τεκμήρια κείσθω περὶ Πυθαγόρου τε καὶ τῶν Πυθαγορείων ἀνδρῶν.

229 Φιλίαν δὲ διαφανέστατα πάντων πρὸς ἅπαντας Πυθαγόρας παρέδωκε, θεῶν μὲν πρὸς ἀνθρώπους δι' εὐσεβείας καὶ ἐπιστημονικῆς θεραπείας, δογμάτων δὲ πρὸς ἄλληλα καὶ καθόλου ψυχῆς πρὸς σῶμα λογιστικοῦ τε πρὸς τὰ τοῦ ἀλόγου εἴδη διὰ φιλοσοφίας καὶ τῆς κατ' αὐτὴν θεωρίας, ἀνθρώπων δὲ πρὸς ἀλλήλους, πολιτῶν μὲν διὰ νομιμότητος ὑγιοῦς, ἑτεροφύλων δὲ διὰ φυσιολογίας ὀρθῆς, ἀνδρὸς δὲ πρὸς γυναῖκα ἢ τέκνα ἢ ἀδελφοὺς καὶ οἰκείους διὰ κοινωνίας ἀδιαστρόφου, συλλήβδην δὲ πάντων πρὸς ἅπαντας καὶ προσέτι τῶν ἀλόγων ζῴων τινὰ διὰ δικαιοσύνης καὶ φυσικῆς ἐπιπλοκῆς καὶ κοινότητος, σώματος δὲ καθ' ἑαυτὸ θνητοῦ τῶν ἐγκεχρυμμένων αὐτῷ ἐναντίων δυνάμεων εἰ-

μπροστά στα ασώματα [στις άυλες φύσεις], να στρέφει τα μάτια του αλλού εξαιτίας της λαμπρότατης ακτινοβολίας τους, ούτε τα πάθη να προσκολλούν την ψυχή του στο σώμα, εμποδίζοντάς την να επιστρέφει στον υπερουράνιο τόπο. Γενικά λοιπόν, να μην δαμάζεται από κανένα γενεσιουργό πάθος που οδηγεί στην κατάπτωση. Διότι η άσκηση και η ανύψωση μέσα από όλα αυτά είναι αποτέλεσμα της ενασχόλησης της τελειότερης γενναιότητας. Αρκετά παραδείγματα όμως εκθέσαμε για την ανδρεία του Πυθαγόρα και των Πυθαγορείων.

33

229. Για τη φιλία μεταξύ των πάντων, ο Πυθαγόρας εξέθεσε τις θέσεις του με απόλυτη σαφήνεια. Για τη φιλία των θεών προς τους ανθρώπους, μέσα από την ευσέβεια και την επιστημονική λατρεία· για τη φιλία των δογμάτων μεταξύ τους, της ψυχής με το σώμα και του λογικού με τα είδη του παραλόγου, μέσω της φιλοσοφίας και της σχετικής με τη φιλοσοφία θεωρίας· για τη φιλία των ανθρώπων μεταξύ τους ως εξής: των πολιτών μέσω της υγιούς νομιμότητας, των ετεροφύλων μέσω της ορθής φυσιολογίας, του ανδρός προς τη γυναίκα ή τα παιδιά ή τους αδελφούς και τους συγγενείς, μέσω μιας όχι διεστραμμένης σχέσης. Γενικά λοιπόν, μίλησε για τη φιλία όλων προς όλους και, ακόμη, για τη φιλία μερικών άλογων ζώων μέσω της φυσικής δικαιοσύνης, της φυσικής σχέσης και της αγέλης. Μίλησε όμως και για την ειρήνευση των ενά-

ρήνευσίν τε καὶ συμβιβασμὸν δι' ὑγείας καὶ τῆς εἰς ταύτην διαίτης καὶ σωφροσύνης κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τοῖς κοσμικοῖς
230 στοιχείοις εὐετηρίας. ἐν πᾶσι δὴ τούτοις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ σύλληψιν τοῦ τῆς φιλίας ὀνόματος ὄντος, εὑρετὴς καὶ νομοθέτης ὁμολογουμένως Πυθαγόρας ἐγένετο, καὶ οὕτω θαυμαστὴν φιλίαν παρέδωκε τοῖς χρωμένοις, ὥστε ἔτι καὶ νῦν τοὺς πολλοὺς λέγειν ἐπὶ τῶν σφοδρότερον εὐνοούντων ἑαυτοῖς ὅτι τῶν Πυθαγορείων εἰσί. δεῖ δὴ καὶ περὶ τούτων τὴν Πυθαγόρου παιδείαν παραθέσθαι καὶ τὰ παραγγέλματα, οἷς ἐχρῆτο πρὸς τοὺς αὑτοῦ γνωρίμους. παρεκελεύοντο οὖν οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκ φιλίας ἀληθινῆς ἐξαιρεῖν ἀγῶνά τε καὶ φιλονεικίαν, μάλιστα μὲν ἐκ πάσης, εἰ δυνατόν, εἰ δὲ μή, ἔκ γε τῆς πατρικῆς καὶ καθόλου ἐκ τῆς πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας. τὸ γὰρ διαγωνίζεσθαι ἢ διαφιλονεικεῖν πρὸς τοὺς τοιούτους ἐμπεσούσης ὀργῆς ἢ ἄλλου τινὸς τοιούτου πάθους οὐ σω-
231 τήριον τῆς ὑπαρχούσης φιλίας. ἔφασαν δὲ δεῖν ὡς ἐλαχίστας ἀμυχάς τε καὶ ἑλκώσεις ἐν ταῖς φιλίαις ἐγγίνεσθαι· <τοῦτο δὲ γίνεσθαι,> ἐὰν ἐπίστωνται εἴκειν καὶ κρατεῖν ὀργῆς ἀμφότεροι μέν, μᾶλλον μέντοι ὁ νεώτερός τε καὶ τῶν εἰρημένων τάξεων ἔχων ἡνδήποτε. τὰς ἐπανορθώσεις τε καὶ νουθετήσεις, ἃς δὴ πεδαρτάσεις ἐκάλουν ἐκεῖνοι, μετὰ

ντιων δυνάμεων, οι οποίες είναι κρυμμένες μέσα στο σώμα που είναι καθεαυτό θνητό, καθώς και για τον κατευνασμό του σώματος μέσω της υγείας, της υγιεινής διατροφής και της σωφροσύνης, που είναι σύμφωνη με την ευημερία των κοσμικών στοιχείων[273].

230. Για όλα αυτά βεβαίως ο Πυθαγόρας συνέλαβε ένα και μόνο όνομα, το όνομα της φιλίας, και αυτός ήταν ομολογουμένως ο εφευρέτης και ο νομοθέτης. Και τόσο θαυμαστή φιλία παρέδωσε στους συντρόφους του που, ακόμη και τώρα, οι περισσότεροι λένε ότι εκείνοι που ευνοούνται περισσότερο από τη φιλία είναι οι Πυθαγόρειοι. Πρέπει επομένως να παραθέσουμε τη διδασκαλία του Πυθαγόρα και τα παραγγέλματα που χρησιμοποιούσε προς τους γνωστούς του. Οι άνδρες αυτοί, λοιπόν, προτρέπονταν να αποφεύγουν τους αγώνες και τις φιλονικίες, αν είναι δυνατόν σε κάθε τύπο αληθινής φιλίας, διαφορετικά, τουλάχιστον από την πατρική και γενικά τη φιλία προς τους μεγαλυτέρους· παρομοίως, και από τη φιλία που αφορά τους ευεργέτες. Διότι το να ανταγωνίζονται με τέτοιους φίλους ή το να φιλονικούν με αυτούς, όταν καταβάλλονται από οργή ή κάποιο άλλο παρόμοιο πάθος, δεν είναι σωτήριο για την υπάρχουσα φιλία[274].

231. Έλεγαν επίσης ότι στις φιλίες πρέπει να προκαλούνται όσο το δυνατόν λιγότερες γρατσουνιές και τραύματα. <Αυτό μπορεί να επιτευχθεί,> όταν γνωρίζουν και οι δύο πλευρές να υποχωρούν και να συγκρατούν την οργή τους, κυρίως όμως ο νεότερος και αυτός που ανήκει σε οποιαδήποτε από τις ανώτερες τάξεις. Οι επανορθώσεις και οι νουθετήσεις, αυτές που οι Πυθαγόρειοι αποκαλούσαν "πεδαρτάσεις", θεωρού-

πολλῆς εὐφημίας τε καὶ εὐλαβείας ᾤοντο δεῖν γενέσθαι παρὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῖς νεωτέροις, καὶ πολὺ ἐμφαίνεσθαι ἐν τοῖς νουθετοῦσι τὸ κηδεμονικόν τε καὶ οἰκεῖον· οὕτω γὰρ
232 εὐσχήμονά τε γίνεσθαι καὶ ὠφέλιμον τὴν νουθέτησιν. ἐκ φιλίας μηδέποτε ἐξαιρεῖν πίστιν μήτε παίζοντας μήτε σπουδάζοντας· οὐ γὰρ ἔτι ῥᾴδιον εἶναι διυγιᾶναι τὴν ὑπάρχουσαν φιλίαν, ὅταν ἅπαξ παρεμπέσῃ τὸ ψεῦδος εἰς τὰ τῶν φασκόντων φίλων εἶναι ἤθη. φιλίαν μὴ ἀπογιγνώσκειν ἀτυχίας ἕνεκα ἢ ἄλλης τινὸς ἀδυναμίας τῶν εἰς τὸν βίον ἐμπιπτουσῶν, ἀλλὰ μόνην εἶναι δόκιμον ἀπόγνωσιν φίλου τε καὶ φιλίας τὴν γινομένην διὰ κακίαν μεγάλην τε καὶ ἀνεπανόρθωτον. ἔχθραν ἑκόντα μὲν μηδέποτε αἴρεσθαι πρὸς τοὺς μὴ τελείως κακούς, ἀράμενον δὲ μένειν εὐγενῶς ἐν τῷ διαπολεμεῖν, ἂν μὴ μεταπέσῃ τὸ ἦθος τοῦ διαφερομένου καὶ προσγένηται εὐγνωμοσύνη. πολεμεῖν δὲ μὴ λόγῳ, ἀλλὰ τοῖς ἔργοις· νόμιμον δὲ εἶναι καὶ ὅσιον τὸν πόλεμον, εἰ ὡς ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ πολεμήσειεν. αἴτιον μηδέποτε γίνεσθαι εἰς δύναμιν διαφορᾶς, εὐλαβεῖσθαι <δὲ> ταύτης τὴν ἀρχὴν
233 ὡς οἷόν τε μάλιστα. ἐν τῇ μελλούσῃ ἀληθινῇ ἔσεσθαι φιλίᾳ ὡς πλεῖστα δεῖν ἔφασαν εἶναι τὰ ὡρισμένα καὶ νενομισμένα, καλῶς δὲ ταῦτ᾽ εἶναι κεκριμένα καὶ μὴ εἰκῇ, καὶ δῆτα καὶ εἰς ἔθος ἕκαστον κατακεχωρισμένον δεῖν εἶναι, ὅπως μήτε ὁμιλία μηδεμία ὀλιγώρως τε καὶ εἰκῇ γίνηται, ἀλλὰ

νταν ότι πρέπει να γίνονται από τους μεγαλυτέρους προς τους νεοτέρους με μεγάλη οσιότητα και ευλάβεια, και να γίνεται πολύ φανερός, σε αυτούς που νουθετούνται, ο προστατευτικός και οικείος χαρακτήρας της νουθεσίας· διότι μονάχα έτσι η νουθεσία μπορεί να καταστεί κόσμια και ωφέλιμη[275].

232. Ποτέ να μην εξαιρεί κάποιος από τη φιλία την εμπιστοσύνη, ούτε στα αστεία ούτε στα σοβαρά· επειδή, από τη στιγμή που θα παρεισφρύσει το ψεύδος στους χαρακτήρες των θεωρούμενων φίλων, δεν είναι πλέον εύκολο να εξυγιανθεί η υπάρχουσα φιλία. Να μην απαρνείται κάποιος τη φιλία εξαιτίας κάποιας ατυχίας ή κάποιας άλλης αδυναμίας από αυτές που προκύπτουν στη ζωή, αλλά η μοναδική επιτρεπτή απάρνηση φίλου και φιλίας να είναι αυτή που προκύπτει από μεγάλη και ανεπανόρθωτη κακία.[276] Να μην κρατούμε ποτέ εκούσια έχθρα σε όσους δεν είναι απόλυτα κακοί. Όταν όμως προκύπτει μια τέτοια έχθρα, να παραμένουμε ευγενικοί κατά τη διάρκεια της διαμάχης, αν δεν μεταβληθεί η συμπεριφορά του διαφωνούντα και διατηρηθεί καλή διάθεση. Να αγωνιζόμαστε όχι με λόγια αλλά με έργα· ο αντίπαλος να θεωρείται νόμιμος και όσιος, εάν με τους ανθρώπους μάχεται ως άνθρωπος. Να μην γινόμαστε ποτέ με τη δική μας δύναμη η αιτία της διαφοράς, και <μάλιστα> να αποφεύγουμε, όσο μπορούμε περισσότερο, να κάνουμε εμείς την αρχή.

233. Για τη φιλία που πρόκειται να γίνει αληθινή, έλεγαν ότι, ως επί το πλείστον, πρέπει να είναι καθορισμένη και νόμιμη, και ότι πρέπει να είναι καλά μελετημένη και όχι τυχαία. Έλεγαν επίσης ότι στην κάθε μας συνήθεια πρέπει να υπάρχει τάξη, ώστε καμία κουβέντα να μην γίνεται με αδια-

μετ' αἰδοῦς τε καὶ συννοίας καὶ τάξεως ὀρθῆς, μήτε πάθος ἐγείρηται μηδὲν εἰκῇ καὶ φαύλως καὶ ἡμαρτημένως, οἷον ἐπιθυμία ἢ ὀργή. ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ κατὰ τῶν λειπομένων παθῶν τε καὶ διαθέσεων. ἀλλὰ μὴν τεκμήραιτο ἄν τις καὶ περὶ τοῦ μὴ παρέργως αὐτοὺς τὰς ἀλλοτρίας ἐκκλίνειν φιλίας, ἀλλὰ καὶ πάνυ σπουδαίως περικάμπτειν αὐτὰς καὶ φυλάττεσθαι, καὶ περὶ τοῦ δὲ μέχρι πολλῶν γενεῶν τὸ φιλικὸν πρὸς ἀλλήλους ἀνένδοτον διατετηρηκέναι, ἔκ τε ὧν Ἀριστόξενος ἐν τῷ περὶ Πυθαγορικοῦ βίου αὐτὸς διακηκοέναι φησὶ Διονυσίου τοῦ Σικελίας τυράννου, ὅτε ἐκπεσὼν
234 *τῆς μοναρχίας γράμματα ἐν Κορίνθῳ ἐδίδασκε. φησὶ γὰρ οὕτως ὁ Ἀριστόξενος· "οἴκτων δὲ καὶ δακρύων καὶ πάντων τῶν τοιούτων εἴργεσθαι τοὺς ἄνδρας ἐκείνους ὡς ἐνδέχεται μάλιστα· ὁ αὐτὸς δὲ λόγος καὶ περὶ θωπείας καὶ δεήσεως καὶ λιτανείας καὶ πάντων τῶν τοιούτων. Διονύσιος οὖν ὁ ἐκπεσὼν τῆς τυραννίδος καὶ ἀφικόμενος εἰς Κόρινθον πολλάκις ἡμῖν διηγεῖτο περὶ τῶν κατὰ Φιντίαν τε καὶ Δάμωνα τοὺς Πυθαγορείους. ἦν δὲ ταῦτα τὰ περὶ τὴν τοῦ θανάτου γενομένην ἐγγύην. ὁ δὲ τρόπος τῆς ἐγγυήσεως τοιόσδε τις ἦν. <εἶναί> τινας ἔφη τῶν περὶ αὐτὸν διατριβόντων, οἳ πολλάκις ἐποιοῦντο μνείαν τῶν Πυθαγορείων, διασύροντες καὶ διαμωκώμενοι καὶ ἀλαζόνας ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς καὶ λέγοντες ὅτι ἐκκοπείη ἂν αὐτῶν ἥ τε σεμνότης αὕτη καὶ ἡ*

φορία και τυχαία, αλλά με σεμνότητα, σύνεση και ευταξία, και ακόμη ότι κανένα πάθος, όπως η επιθυμία ή η οργή, δεν πρέπει να δημιουργείται τυχαία, με φαυλότητα και εσφαλμένο τρόπο. Και το ίδιο πρέπει να λέγεται και για τα υπόλοιπα πάθη και διαθέσεις. Από αυτά θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι δεν απέφευγαν αδικαιολόγητα τις ξένες φιλίες* και ότι για πολλές γενεές διατηρούσαν αναλλοίωτη τη φιλία που είχαν μεταξύ τους˙ αυτό συμπεραίνεται από όσα μας λέει ο Αριστόξενος στο "Περί Πυθαγορικού βίου"[277] για τον Διονύσιο τον τύραννο της Σικελίας[278] ο οποίος, όταν ξέπεσε από την μοναρχία, δίδασκε γράμματα στην Κόρινθο.

234. Ο Αριστόξενος λοιπόν λέει τα εξής[279]: " Οι Πυθαγόρειοι απείχαν, όσο τους ήταν δυνατό, από οίκτους και δάκρυα και από όλα τα παρόμοια. Την ίδια μάλιστα συμπεριφορά υιοθετούσαν και απέναντι στις κολακείες, τις δεήσεις, τις λιτανείες και όλα τα παρόμοια. Ο Διονύσιος λοιπόν, ο έκπτωτος τύραννος, μόλις έφθασε στην Κόρινθο, μας διηγήθηκε πολλές φορές τα σχετικά με τον Φιντία και τον Δάμωνα, τους Πυθαγορείους˙ οι διηγήσεις αυτές αφορούσαν την εγγύηση που δόθηκε [από τον Δάμωνα στον Διονύσιο] για το θάνατο του Φιντία. Ο τρόπος εγγύησης ήταν περίπου ο εξής: Ο Διονύσιος έλεγε ότι <υπάρχουν> κάποιοι από αυτούς που τον συναναστρέφονται, που πολλές φορές μνημόνευαν τους Πυθαγορείους, διασύροντάς τους, διακωμωδώντας τους, αποκαλώντας τους αλαζόνες, και υποστηρίζοντας ότι θα έπαυε να ισχύει η σεμνότητά τους, η προσποιητή τους πίστη και η απάθειά

* φιλίες με μη Πυθαγορείους.

προσποίητος πίστις καὶ ἡ ἀπάθεια, εἴ τις περιστήσειεν εἰς
235 *φόβον ἀξιόχρεων. ἀντιλεγόντων δέ τινων καὶ γινομένης*
φιλονεικίας συνταχθῆναι ἐπὶ τοὺς περὶ Φιντίαν δρᾶμα τοι-
όνδε. μεταπεμψάμενος ὁ Διονύσιος ἔφη τὸν Φιντίαν ἐναν-
τίον τέ τινα τῶν κατηγόρων αὐτοῦ εἰπεῖν, ὅτι φανερὸς γέ-
γονε μετά τινων ἐπιβουλεύων αὐτῷ, καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ-
σθαί τε ὑπὸ τῶν παρόντων ἐκείνων, καὶ τὴν ἀγανάκτησιν
πιθανῶς πάνυ γενέσθαι. τὸν δὲ Φιντίαν θαυμάζειν τὸν λό-
γον. ὡς δὲ αὐτὸς διαρρήδην εἰπεῖν, ὅτι ἐξήτασται ταῦτα ἀ-
κριβῶς καὶ δεῖ αὐτὸν ἀποθνήσκειν, εἰπεῖν τὸν Φιντίαν ὅτι,
εἰ οὕτως αὐτῷ δέδοκται ταῦτα γενέσθαι, ἀξιῶσαι γε αὐτῷ
δοθῆναι τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας, ὅπως οἰκονομήσηται τά τε
καθ' αὑτὸν καὶ τὰ κατὰ τὸν Δάμωνα· συνέζων γὰρ οἱ ἄν-
δρες οὗτοι καὶ ἐκοινώνουν ἁπάντων, πρεσβύτερος δ' ὢν ὁ
Φιντίας τὰ πολλὰ τῶν περὶ οἰκονομίαν ἦν εἰς αὑτὸν ἀνει-
ληφώς. ἠξίωσεν οὖν ἐπὶ ταῦτα ἀφεθῆναι ἐγγυητὴν κατα-
236 *στήσας τὸν Δάμωνα. ἔφη οὖν ὁ Διονύσιος θαυμάσαι τε καὶ*
ἐρωτῆσαι, εἰ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὅστις ὑπομενεῖ θανά-
του γενέσθαι ἐγγυητής. φήσαντος δὲ τοῦ Φιντίου μετάπεμ-
πτον γενέσθαι τὸν Δάμωνα, καὶ διακούσαντα τὰ συμβεβη-
κότα φάσκειν ἐγγυήσεσθαί τε καὶ μενεῖν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἐ-
πανέλθῃ ὁ Φιντίας. αὐτὸς μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις εὐθὺς ἐκπλα-
γῆναι ἔφη, ἐκείνους δὲ τοὺς ἐξ ἀρχῆς εἰσαγαγόντας τὴν

τους, εάν κάποιος τους έφερνε μπροστά σε πολύ μεγάλο φόβο.

235. Επειδή όμως κάποιοι διαφωνούσαν και προκλήθηκε φιλονικία, οργανώθηκε το εξής τέχνασμα εις βάρος των ακολούθων του Φιντία: Αφού ο Διονύσιος προσκάλεσε τον Φιντία, του είπε ότι κάποιος από αυτούς που τον κατηγορούσε του είχε πε ότι είχε συνωμοτήσει φανερά με κάποιους άλλους εναντίον του, και ότι αυτό επιβεβαιωνόταν από εκείνους που ήταν παρόντες· έτσι η αγανάκτηση φάνηκε να είναι αρκετά δικαιολογημένη. Ο Φιντίας λοιπόν απορούσε με την κατηγορία· και όταν ο Διονύσιος είπε ανεπιφύλακτα ότι αυτά εξετάστηκαν επιμελώς και ότι αυτός έπρεπε να θανατωθεί, ο Φιντίας απάντησε ότι, εάν αυτή είναι η απόφαση του τυράννου, αξιώνει να του δοθεί το υπόλοιπο της ημέρας, για να τακτοποιήσει τις υποθέσεις του και τις υποθέσεις του Δάμωνος· διότι οι δύο αυτοί άνδρες ζούσαν μαζί και τα είχαν όλα από κοινού, και διότι ο Φιντίας, όντας μεγαλύτερος, είχε αναλάβει τα περισσότερα οικονομικά ζητήματα. Για αυτούς λοιπόν τους λόγους αξίωσε να αφεθεί ελεύθερος, καθιστώντας εγγυητή τον Δάμωνα.

236. Ο Διονύσιος απόρησε, και ρώτησε άν υπάρχει άνθρωπος ο οποίος να δεχθεί να γίνει εγγυητής κάποιου καταδικασμένου σε θάνατο. Και, όταν ο Φιντίας απάντησε καταφατικά, έστειλαν και φώναξαν τον Δάμωνα, ο οποίος, αφού άκουσε όσα είχαν συμβεί, είπε ότι θα γινόταν εγγυητής και θα παρέμενε εκεί, μέχρις ότου θα επέστρεφε ο Φιντίας. Αμέσως ο Διονύσιος εξέφρασε την έκπληξή του για αυτά που άκουσε, ενώ εκείνοι που είχαν σκαρφιστεί το τέχνασμα, χλεύαζαν τον

διάπειραν τὸν Δάμωνα χλευάζειν ὡς ἐγκαταλειφθησόμενον καὶ σκώπτοντας ἔλαφον ἀντιδεδόσθαι λέγειν. ὄντος δ' οὖν ἤδη τοῦ ἡλίου περὶ δυσμὰς ἥκειν τὸν Φιντίαν ἀποθανούμενον, ἐφ' ᾧ πάντας ἐκπλαγῆναί τε καὶ δουλωθῆναι. αὐτὸς δ' οὖν ἔφη περιβαλὼν τε καὶ φιλήσας τοὺς ἄνδρας ἀξιῶσαι τρίτον αὐτὸν εἰς τὴν φιλίαν παραδέξασθαι, τοὺς δὲ μηδενὶ τρόπῳ, καίτοι λιπαροῦντος αὐτοῦ, συγκαθεῖναι εἰς
237 *τὸ τοιοῦτον." καὶ ταῦτα μὲν Ἀριστόξενος ὡς παρ' αὐτοῦ Διονυσίου πυθόμενός φησι. λέγεται δὲ ὡς καὶ ἀγνοοῦντες ἀλλήλους οἱ Πυθαγορικοὶ ἐπειρῶντο φιλικὰ ἔργα διαπράττεσθαι ὑπὲρ τῶν εἰς ὄψιν μηδέποτε ἀφιγμένων, ἡνίκα τεκμήριόν τι λάβοιεν τοῦ μετέχειν τῶν αὐτῶν λόγων, ὥστ' ἐκ τῶν τοιῶνδε ἔργων μηδ' ἐκεῖνον τὸν λόγον ἀπιστεῖσθαι, ὡς ἄρ' οἱ σπουδαῖοι ἄνδρες καὶ προσωτάτω γῆς οἰκοῦντες φίλοι εἰσὶν ἀλλήλοις πρὶν ἢ γνώριμοί τε καὶ προσήγοροι γενέσθαι. καταχθῆναι γοῦν φασι τῶν Πυθαγορικῶν τινα μακρὰν καὶ ἐρήμην ὁδὸν βαδίζοντα εἴς τι πανδοχεῖον, ὑπὸ κόπου δὲ καὶ ἄλλης παντοδαπῆς αἰτίας εἰς νόσον μακράν τε καὶ βαρεῖαν ἐμπεσεῖν, ὥστ' ἐπιλιπεῖν αὐτὸν τὰ ἐπιτή-*
238 *δεια. τὸν μέντοι πανδοχέα, εἴτε οἴκτῳ τοῦ ἀνθρώπου εἴτε καὶ ἀποδοχῇ, πάντα παρασχέσθαι, μήτε ὑπουργίας τινὸς*

Δάμωνα πιστεύοντας ότι θα εγκαταλειφθεί, και έλεγαν με σκωπτική διάθεση ότι έχει δοθεί για να θυσιαστεί αντί του Φιντία ένα ελάφι[230]. Όταν λοιπόν ο ήλιος έφθανε προς τη δύση του ο Φιντίας επέστρεφε για να πεθάνει, και όλοι όσοι παρακολουθούσαν έμειναν έκπληκτοι και παραδέχθηκαν την ήττα τους. Ο Διονύσιος, μάλιστα, λέει ο Αριστόξενος, αφού αγκάλιασε και φίλησε τους δύο άνδρες, τους ζήτησε να τον δεχθούν ως τρίτο μέλος στη φιλία τους. Εκείνοι όμως, αν και τους εκλιπαρούσε, με κανέναν τρόπο δεν έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για κάτι τέτοιο".

237. Αυτά λοιπόν λέει ο Αριστόξενος, ως πληροφορίες που τις άκουσε από τον ίδιο τον Διονύσιο. Λέγεται επίσης ότι οι Πυθαγόρειοι, ακόμη και όταν δεν γνωρίζονταν μεταξύ τους, επιχειρούσαν να διάκεινται με φιλικό τρόπο απέναντι σε όσους δεν είχαν δει ποτέ το πρόσωπό τους, καθώς λάμβαναν κάποια απόδειξη της συμμετοχής τους στην ίδια διδασκαλία. Επομένως, έχοντας υπόψη τέτοιες συμπεριφορές, πρέπει να πιστεύουμε σε εκείνο που λέγεται, ότι δηλαδή αυτοί οι σπουδαίοι άνδρες, ακόμη και όταν κατοικούν στα πιο απομακρυσμένα μέρη της γης, είναι φίλοι μεταξύ τους προτού ακόμη αναγνωριστούν μεταξύ τους[231]. Λέγεται λοιπόν, ότι κάποιος από τους Πυθαγορείους, αφού περπάτησε ένα μακρύ και ερημικό δρόμο, αφίχθηκε σε κάποιο πανδοχείο. Εκεί όμως, εξαιτίας της ταλαιπωρίας και πολλών άλλων λόγων, περιέπεσε σε πολύχρονη και βαριά νόσο, με αποτέλεσμα να του τελειώσουν τα αναγκαία.

238. Ο πανδοχέας όμως του παρείχε τα πάντα, είτε από οίκτο είτε από φιλανθρωπία, χωρίς να φείδεται οποιασδήποτε

φεισάμενον μήτε δαπάνης μηδεμιᾶς. ἐπειδὴ δὲ κρείττων ἦν ἡ νόσος, τὸν μὲν ἀποθνήσκειν ἑλόμενον γράψαι τι σύμβολον ἐν πίνακι καὶ ἐπιστεῖλαι, ὅπως, ἄν τι πάθοι, κριμνὰς τὴν δέλτον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐπισκοπῇ, εἴ τις τῶν παριόντων ἀναγνωριεῖ τὸ σύμβολον· τοῦτον γὰρ ἔφη αὐτῷ ἀποδώσειν τὰ ἀναλώματα, ἅπερ εἰς αὐτὸν ἐποιήσατο, καὶ χάριν ἐκτίσειν ὑπὲρ ἑαυτοῦ. τὸν δὲ πανδοχέα μετὰ τὴν τελευτὴν θάψαι τε καὶ ἐπιμεληθῆναι τοῦ σώματος αὐτοῦ, μὴ μέντοι γε ἐλπίδας ἔχειν τοῦ κομίσασθαι τὰ δαπανήματα, μή τί γε καὶ πρὸς εὖ παθεῖν πρός τινος τῶν ἀναγνωριούντων τὴν δέλτον. ὅμως μέντοι διαπειρᾶσθαι ἐκπεπληγμένον τὰς ἐντολὰς ἐκτιθέναι τε ἑκάστοτε εἰς τὸ μέσον τὸν πίνακα. χρόνῳ δὲ πολλῷ ὕστερον τῶν Πυθαγορικῶν τινὰ παριόντα ἐπιστῆναί τε καὶ μαθεῖν τὸν θέντα τὸ σύμβολον, ἐξετάσαι τε τὸ συμβὰν καὶ τῷ πανδοχεῖ πολλῷ πλέον ἀργύριον ἐκτῖσαι τῶν
239 δεδαπανημένων. Κλεινίαν γε μὴν τὸν Ταραντῖνόν φασι πυθόμενον, ὡς Πρῶρος ὁ Κυρηναῖος, τῶν Πυθαγόρου λόγων ζηλωτὴς ὤν, κινδυνεύοι περὶ πάσης τῆς οὐσίας, συλλεξάμενον χρήματα πλεῦσαι ἐπὶ Κυρήνης καὶ ἐπανορθώσασθαι τὰ Πρώρου πράγματα, μὴ μόνον τοῦ μειῶσαι τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν ὀλιγωρήσαντα, ἀλλὰ μηδὲ τὸν διὰ τοῦ πλοῦ

βοήθειας ή δαπάνης. Αλλά, καθώς η κατάστασή του επιδεινωνόταν και ο Πυθαγόρειος επρόκειτο να πεθάνει, ζήτησε από τον πανδοχέα να γράψει σε πίνακα κάποιο σύμβολο και τον παρακάλεσε, αν πάθει κάτι, να κρεμάσει την πινακίδα στο δρόμο και να παρατηρεί αν κάποιος από τους περαστικούς θα αναγνώριζε το σύμβολο. Του είπε μάλιστα ότι εκείνος που θα το αναγνώριζε θα του ανταπέδιδε όλα τα έξοδα και θα τον ευχαριστούσε για όσα έκανε για αυτόν. Ο πανδοχέας λοιπόν, αφού πέθανε ο Πυθαγόρειος, τον έθαψε και απέδωσε στο σώμα του τις πρέπουσες τιμές, χωρίς όμως να διατηρεί κάποια ελπίδα ότι θα λάβει πίσω τα χρήματα που δαπάνησε ή ότι θα ευεργετούνταν από κάποιον από αυτούς που θα αναγνώριζαν την πινακίδα. Επειδή όμως του είχαν προκαλέσει έκπληξη οι εντολές του Πυθαγορείου, φρόντιζε ο πίνακας να μένει εκτεθειμένος, καθημερινά, στο μέσο της οδού. Ύστερα από αρκετό χρονικό διάστημα, κάποιος περαστικός από τους Πυθαγορείους, αφού το αναγνώρισε και έμαθε ποιος τοποθέτησε το σύμβολο στη μέση του δρόμου, εξέτασε προσεκτικά τα όσα είχαν συμβεί και πλήρωσε στον πανδοχέα πολύ περισσότερα χρήματα από όσα αυτός είχε δαπανήσει[262].

239. Λένε επίσης ότι ο Κλεινίας ο Ταραντίνος, όταν πληροφορήθηκε πως ο Πρώρος ο Κυρηναίος, που ήταν ζηλωτής των δογμάτων του Πυθαγόρα, κινδύνευε να χάσει όλη την περιουσία του, αφού συνέλεξε χρήματα, έπλευσε στην Κυρήνη και αποκατέστησε τις υποθέσεις του Πρώρου, όχι μονάχα αδιαφορώντας για τη μείωση της δικής του περιουσίας, αλλά και περιφρονώντας τον κίνδυνο που είχε ένας τέτοιος από-

*κίνδυνον περιστάντα. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ Θέστορα τὸν
Ποσειδωνιάτην ἀκοῇ μόνον ἱστοροῦντα, ὅτι Θυμαρίδης εἴη
<ὁ> Πάριος τῶν Πυθαγορείων, ἡνίκα συνέπεσεν εἰς ἀπο-
ρίαν αὐτὸν καταστῆναι ἐκ πολλῆς περιουσίας, πλεῦσαί φα-
σιν εἰς τὴν Πάρον, ἀργύριον συχνὸν συλλεξάμενον, καὶ ἀ-
240 νακτήσασθαι αὐτῷ τὰ ὑπάρξαντα. καλὰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ
πρέποντα τῆς φιλίας τεκμήρια· πολὺ δὲ τούτων θαυμασι-
ώτερα ἦν τὰ περὶ τῆς κοινωνίας τῶν θείων ἀγαθῶν καὶ τὰ
περὶ τῆς τοῦ νοῦ ὁμονοίας καὶ τὰ περὶ τῆς θείας ψυχῆς παρ᾽
αὐτοῖς ἀφορισθέντα. παρήγγελλον γὰρ θαμὰ ἀλλήλοις μὴ
διασπᾶν τὸν ἐν ἑαυτοῖς θεόν. οὐκοῦν εἰς θεοκρασίαν τινὰ
καὶ τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἕνωσιν καὶ τὴν τοῦ νοῦ κοινωνίαν
καὶ τὴν τῆς θείας ψυχῆς ἀπέβλεπεν αὐτοῖς ἡ πᾶσα τῆς φι-
λίας σπουδὴ δι᾽ ἔργων τε καὶ λόγων. τούτου δὲ οὐκ ἂν ἔχοι
τις εὑρεῖν ἄλλο βέλτιον, οὔτε ἐν λόγοις λεγόμενον οὔτε ἐν
ἐπιτηδεύμασι πραττόμενον· οἶμαι δ᾽ ὅτι καὶ πάντα τῆς φι-
λίας ἀγαθὰ ἐν αὐτῷ περιέχεται. διόπερ καὶ ἡμεῖς ὥσπερ ἐν
κεφαλαίῳ τούτῳ τὰ πάντα περιλαβόντες τῆς Πυθαγορικῆς
φιλίας πλεονεκτήματα παυόμεθα τοῦ πλείω περὶ αὐτῆς λέ-
γειν.*

241 *Ἐπεὶ δὲ κατὰ γένη τεταγμένως οὕτω διήλθομεν περὶ
Πυθαγόρου τε καὶ τῶν Πυθαγορείων, ἴθι δὴ τὸ μετὰ τοῦτο
καὶ τὰς σποράδην ἀφηγήσεις εἰωθυίας λέγεσθαι <τεκμή-*

πλους. Κατά τον ίδιο τρόπο και ο Θέστορας ο Ποσειδωνιάτης, ακούγοντας μονάχα όσα ιστορούνταν, ότι δηλαδή ο Θυμαρίδης <ο> Πάριος, ένας από τους Πυθαγορείους, περιέπεσε σε φτώχια, ενώ προηγουμένως είχε μεγάλη περιουσία, αφού συνέλεξε μεγάλο ποσό χρημάτων, λένε ότι έπλευσε στην Πάρο και αποκατέστησε την περιουσία του.

240. Ωραία λοιπόν και πρέποντα είναι τα παραδείγματα αυτά για τη φιλία. Ωστόσο, πολύ πιο θαυμαστά από αυτά ήταν όσα έλεγαν οι Πυθαγόρειοι σχετικά με τη συμμετοχή στα θεία αγαθά, την αρμονία του νου και τη θεία ψυχή. Διότι προέτρεπε συνεχώς ο ένας τον άλλο να μην αποχωρίζονται από τον θεό που υπάρχει εντός τους. Έτσι, όλη η φροντίδα για τη φιλία απέβλεπε, με λόγια και με έργα, σε κάποιου είδους μείξη με τον θεό, στην ένωση με τον θεό και στην επικοινωνία του νου με τη θεία ψυχή. Και από αυτό, κανείς δεν θα μπορούσε να βρει κάτι άλλο καλύτερο, ούτε που να λέγεται σε δόγματα, ούτε που να πράττεται με έργα. Θεωρώ, μάλιστα, ότι σε αυτό περιέχονται και όλα τα αγαθά της φιλίας. Για αυτό εμείς, επειδή θεωρούμε πως στο κεφάλαιο αυτό έχουμε συμπεριλάβει όλα τα πλεονεκτήματα της Πυθαγορικής φιλίας, σταματούμε να λέμε περισσότερα για αυτή.

34

241. Επειδή λοιπόν σε γενικές γραμμές ασχοληθήκαμε συστηματικά με τον Πυθαγόρα και τους Πυθαγορείους, μετά από αυτά ας αναφέρουμε τις σποραδικές αφηγήσεις που συ-

ρια> ποιησώμεθα, ὅσαι οὐχ ὑποπίπτουσιν ὑπὸ τὴν προειρημένην τάξιν. λέγεται τοίνυν ὡς φωνῇ χρῆσθαι τῇ πατρῴᾳ ἑκάστοις παρήγγελλον, ὅσοι τῶν Ἑλλήνων προσῆλθον πρὸς τὴν κοινωνίαν ταύτην· τὸ γὰρ ξενίζειν οὐκ ἐδοκίμαζον. προσῆλθον δὲ καὶ ξένοι τῇ Πυθαγορείῳ αἱρέσει καὶ Μεσσαπίων καὶ Λευκανῶν καὶ Πευκετίων καὶ Ῥωμαίων. Μητρόδωρός τε ὁ Θύρσου <ἀδελφός, τῆς> τοῦ πατρὸς Ἐπιχάρμου καὶ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας τὰ πλείονα πρὸς τὴν ἰατρικὴν μετενέγκας, ἐξηγούμενος τοὺς τοῦ πατρὸς λόγους πρὸς τὸν ἀδελφόν φησι τὸν Ἐπίχαρμον καὶ πρὸ τούτου τὸν Πυθαγόραν τῶν διαλέκτων ἀρίστην λαμβάνειν τὴν Δωρίδα, καθάπερ καὶ τὴν ἁρμονίαν τῆς μουσικῆς. καὶ τὴν μὲν Ἰάδα καὶ τὴν Αἰολίδα μετεσχηκέναι τῆς ἐπὶ χρώματος προσῳδίας, Ἀτθίδα δὲ καταχορέστερον μετεσχηκέναι τοῦ
242 χρώματος, τὴν δὲ Δώριον διάλεκτον ἐναρμόνιον εἶναι, συνεστηκυῖαν ἐκ τῶν φωναέντων γραμμάτων. τῇ δὲ Δωρικῇ διαλέκτῳ μαρτυρεῖν τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν μῦθον. Νηρέα γὰρ γῆμαι Δωρίδα τὴν Ὠκεανοῦ, τούτῳ δὲ μυθεύεσθαι γενέσθαι τὰς πεντήκοντα θυγατέρας, ὧν εἶναι καὶ τὴν Ἀχιλλέως μητέρα. λέγειν δέ τινάς φησι Δευκαλίωνος τοῦ Προμηθέως καὶ Πύρρας τῆς Ἐπιμηθέως γενέσθαι Δῶρον,

νηθίζονται να λέγονται <ως τεκμήρια> και που δεν εντάσσονται στη σειρά που ακολουθήσαμε ως εδώ. Λέγεται, λοιπόν, ότι σε όσους από τους Έλληνες προσέρχονταν στην Πυθαγορική κοινωνία, στον καθένα επιβαλλόταν να χρησιμοποιεί την πατρική του γλώσσα, επειδή δεν ήθελαν να μιλούν σε ξένη γλώσσα. Προσήλθαν λοιπόν και ξένοι στην Πυθαγόρεια αίρεση, και Μεσσάπιοι και Λευκανοί και Πευκέτιοι και Ρωμαίοι. Ο Μητρόδωρος λ.χ., ο <αδελφός> του Θύρσου, του οποίου πατέρας ήταν ο Επίχαρμος –που διέδωσε το μεγαλύτερο μέρος της διδασκαλίας του για την ιατρική, επεξηγώντας τις πραγματείες του πατέρα του στον αδελφό του– έλεγε ότι ο Επίχαρμος, και πριν από αυτόν ο Πυθαγόρας, θεωρούσαν τη Δωρική ως την καλύτερη από τις διαλέκτους, όπως άλλωστε και τη δώρια αρμονία της μουσικής[283]. Επίσης, ότι οι Πυθαγόρειοι θεωρούσαν πως η Ιωνική και η Αιολική αρμονία[284] συμμετέχουν στον τρόπο της χρωματικής προσωδίας* των συλλαβών[285], όπως και η Αττική αρμονία, που κατά κόρον συμμετέχει στη χρωματική προσωδία.

242. Έλεγε ακόμη ότι η Δωρική διάλεκτος, που έχει συσταθεί από τα φωνητικά γράμματα, είναι εναρμόνια και ότι την αρχαιότητα της Δωρικής διαλέκτου καταμαρτυρούν και οι μύθοι· σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Νηρέας που νυμφεύθηκε τη Δωρίδα, την κόρη του Ωκεανού, απέκτησε πενήντα θυγατέρες[286], εκ των οποίων η μία είναι η μητέρα του Αχιλλέα· κάποιοι μάλιστα λένε ότι από τον Δευκαλίωνα, το γιο του Προμηθέα, και την Πύρρα, την κόρη του Επιμηθέα, γεννή-

---

* της διαφοράς της μουσικής τονικότητας - του ύφους.

τοῦ δὲ Ἕλληνα, τοῦ δὲ Αἰόλον. ἐν δὲ τοῖς Βαβυλωνίων ἀκούειν ἱεροῖς Ἕλληνα γεγονέναι Διός, τοῦ δὲ Δῶρον καὶ Ξοῦθον καὶ Αἰόλον, αἷς ὑφηγήσεσιν ἀκολουθῆσαι καὶ αὐτὸν Ἡσίοδον. ὁποτέρως μὲν οὖν ἔχει, περὶ τῶν ἀρχαίων οὐκ

243 *εὐμαρὲς δέχεσθαι τἀκριβὲς τοῖς νεωτέροις ἢ καταμαθεῖν, ὁμολογούμενον δὲ δι' ἑκατέρας τῶν ἱστοριῶν συνάγεσθαι τὸ πρεσβυτάτην εἶναι τῶν διαλέκτων τὴν Δωρίδα, μετὰ δὲ ταύτην γενέσθαι τὴν Αἰολίδα, λαχοῦσαν ἀπὸ Αἰόλου τοὔνομα, τρίτην δὲ τὴν Ἀτθίδα, κληθεῖσαν ἀπὸ Ἀτθίδος τῆς Κραναοῦ, τετάρτην δὲ τὴν Ἰάδα, λεγομένην ἀπὸ Ἴωνος τοῦ Ξούθου καὶ Κρεούσης τῆς Ἐρεχθέως, τεθειμένην δὲ τρισὶ γενεαῖς ὕστερον τῶν πρότερον κατὰ Θρᾷκας καὶ τὴν Ὠρειθυίας ἁρπαγήν, ὡς οἱ πλείους τῶν ἱστορικῶν ἀποφαίνουσι.*

244 *κεχρῆσθαι δὲ τῇ Δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ τὸν Ὀρφέα, πρεσβύτατον ὄντα τῶν ποιητῶν. τῆς δὲ ἰατρικῆς μάλιστά φασιν αὐτοὺς ἀποδέχεσθαι τὸ διαιτητικὸν εἶδος καὶ εἶναι ἀκριβεστάτους ἐν τούτῳ, καὶ πειρᾶσθαι πρῶτον μὲν καταμανθάνειν σημεῖα συμμετρίας ποτῶν τε καὶ σίτων καὶ ἀναπαύσεως, ἔπειτα περὶ αὐτῆς τῆς κατασκευῆς τῶν προσφερομένων σχεδὸν πρώτους ἐπιχειρῆσαί τε πραγματεύεσθαι καὶ*

θηκε ο Δώρος, ο Έλληνας και ο Αίολος[287]. Ακόμη, ότι στις ιεροτελεστείες των Βαβυλωνίων μπορεί κανείς να ακούσει ότι ο Έλληνας είχε γεννηθεί από τον Δία, ενώ ο Δώρος, ο Ξούθος και ο Αίολος ήταν παιδιά του Έλληνα, και ότι τις αφηγήσεις αυτές ακολούθησε και ο ίδιος ο Ησίοδος[288]. Όπως και να έχει όμως, λόγω της παλαιότητας των μυθευμάτων, δεν είναι εύκολο για τους νεοτέρους να εξακριβώσουν ή να μάθουν ποια από τις παραδόσεις είναι η ορθή.

243. Ωστόσο, από όλες ομολογουμένως τις ιστορίες συνάγεται ότι η Δωρική είναι η παλαιότερη από τις διαλέκτους. Ύστερα από αυτήν έρχεται η Αιολική, που έλαβε το όνομά της από τον Αίολο, τρίτη η Αττική, που πήρε το όνομά της από την Ατθίδα, την κόρη του Κραναού[289], και τέταρτη η Ιωνική, που λέγεται έτσι από τον Ίωνα, τον γιο του Ξούθου, και την Κρέουσα, την κόρη του Ερεχθέα. Τίθεται μάλιστα τρεις γενεές μετά από τις προηγούμενες, κατά την εποχή των Θρακών και της αρπαγής της Ωρειθυίας[290], όπως αποφαίνονται οι περισσότεροι από τους ιστορικούς. Ο Ορφέας εξάλλου, ο παλαιότερος από τους ποιητές, χρησιμοποιούσε τη Δωρική διάλεκτο.

244. Λένε ότι οι Πυθαγόρειοι, από την ιατρική αποδέχονταν περισσότερο το διαιτητικό είδος και ήταν ακριβέστατοι σε αυτό, και προσπαθούσαν καταρχήν να μαθαίνουν καλά τις ακριβείς δόσεις των ποτών, των τροφών και της ανάπαυσης, για να είναι όλα αυτά σε κατάλληλες δόσεις για τον οργανισμό. Επίσης, πρώτοι αυτοί σχεδόν επιχείρησαν να μελετήσουν και να προσδιορίσουν τα σχετικά με την παρασκευή των προσφερόμενων τροφών. Οι περισσότεροι μάλιστα από τους

διορίζειν. ἅψασθαι δὲ καὶ καταπλασμάτων ἐπὶ πλεῖον τοὺς
Πυθαγορείους τῶν ἔμπροσθεν, τὰ δὲ περὶ τὰς φαρμακείας
ἧττον δοκιμάζειν, αὐτῶν δὲ τούτων <τοῖς> πρὸς τὰς ἑλ-
κώσεις μάλιστα χρῆσθαι, τὰ δὲ περὶ τὰς τομάς τε καὶ καύ-
σεις ἥκιστα πάντων ἀποδέχεσθαι. χρῆσθαι δὲ καὶ ταῖς ἐπῳ-
245 δαῖς πρὸς ἔνια τῶν ἀρρωστημάτων. παραιτήσασθαι δὲ λέ-
γονται τοὺς τὰ μαθήματα καπηλεύοντας καὶ τὰς ψυχὰς ὡς
πανδοχείου θύρας ἀνοίγοντας παντὶ τῷ προσιόντι τῶν ἀν-
θρώπων, ἂν δὲ μηδ' οὕτως ὠνηταὶ εὑρεθῶσιν, αὐτοὺς ἐπι-
χεομένους εἰς τὰς πόλεις καὶ συλλήβδην ἐργολαβοῦντας τὰ
γυμνάσια καὶ τοὺς νέους καὶ μισθὸν τῶν ἀτιμήτων πράτ-
τοντας. αὐτὸν δὲ συνεπικρύπτεσθαι πολὺ τῶν λεγομένων,
ὅπως οἱ μὲν καθαρῶς παιδευόμενοι σαφῶς αὐτῶν μετα-
λαμβάνωσιν, οἱ δ', ὥσπερ Ὅμηρός φησι τὸν Τάνταλον, λυ-
πῶνται παρόντων αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν ἀκουσμάτων μηδὲν
ἀπολαύοντες. λέγειν δ' αὐτοὺς οἶμαι καὶ περὶ τοῦ μὴ μισ-
θοῦ διδάσκειν τοὺς προσιόντας, οὓς καὶ χείρους τῶν ἑρμο-
γλύφων καὶ ἐπιδιφρίων τεχνιτῶν ἀποφαίνουσι· τοὺς μὲν
γὰρ ἐκδομένου τινὸς ἑρμῆν ζητεῖν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς μορ-
φῆς ξύλον ἐπιτήδειον, τοὺς δὲ προχείρως ἐκ πάσης φύσεως
246 ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετῆς ἐπιτήδευσιν. προνοεῖν δὲ δεῖν μᾶλ-

πρώτους Πυθαγορείους πρέπει να χρησιμοποιούσαν και έμπλαστρα, ενώ χρησιμοποιούσαν λιγότερο τα υπόλοιπα φάρμακα· και από αυτά περισσότερο εκείνα που αφορούσαν τα φλεγμονώδη τραύματα. <Ενώ αυτά> που σχετίζονταν με τις εγχειρήσεις και τις καυτηριάσεις τα αποδέχονταν λιγότερο από όλα. Για τη θεραπεία ορισμένων νοσημάτων χρησιμοποιούσαν ακόμη και τις επωδές[291].

245. Λέγεται επίσης ότι απέρριπταν όσους καπηλεύονταν τα μαθήματα και άνοιγαν τις ψυχές τους σαν θύρες πανδοχείου σε κάθε άνθρωπο που τους πλησίαζε και, εάν με τον τρόπο αυτό δεν έβρισκαν αγοραστές, εξορμούσαν στις πόλεις και αδιακρίτως εκμίσθωναν τις Σχολές, εισπράττοντας αμοιβή από τους νέους για πράγματα ανεκτίμητα. Αντίθετα, ο Πυθαγόρας απέκρυπτε τη σημασία πολλών από τα λεγόμενά του, ούτως ώστε αυτοί που εκπαιδεύονταν με την άδειά του να τα αντιλαμβάνονται με σαφήνεια, ενώ οι άλλοι, όπως λέει ο Όμηρος για τον Τάνταλο, να λυπούνται διότι, ενώ βρίσκονται στο χώρο των "ακουσμάτων", να μην μπορούν να τα απολαύσουν[292]. Νομίζω επίσης ότι οι Πυθαγόρειοι έκαναν λόγο και για εκείνους που διδάσκουν τους προσερχομένους με σκοπό την αμοιβή, τους οποίους έκαναν να φαίνονται χειρότεροι και από τους γλύπτες των Ερμών και από όσους κάνουν καθιστική εργασία· διότι οι πρώτοι, όταν κάποιος τους ζητήσει να κατασκευάσουν έναν Ερμή, ζητούν να τους διατεθεί ξύλο κατάλληλο για να σκαλίσουν τη μορφή, ενώ οι άλλοι απερίσκεπτα υποστηρίζουν ότι μπορούν να καλλιεργήσουν με ευκολία την αρετή σε κάθε ανθρώπινη φύση.

246. Έλεγαν επίσης ότι πρέπει να φροντίζουμε περισσότερο

*λον λέγουσι φιλοσοφίας ἢ γονέων καὶ γεωργίας· τοὺς μὲν
γὰρ γονέας καὶ τοὺς γεωργοὺς αἰτίους εἶναι τοῦ ζῆν ἡμᾶς,
τοὺς δὲ φιλοσόφους καὶ παιδευτὰς <τοῦ> καὶ εὖ ζῆν καὶ
φρονῆσαι, τὴν ὀρθὴν οἰκονομίαν εὑρόντας. οὔτε δὲ λέγειν
οὔτε συγγράφειν οὕτως ἠξίου, ὡς πᾶσι τοῖς ἐπιτυχοῦσι κα-
τάδηλα εἶναι τὰ νοήματα, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο πρῶτον δι-
δάξαι λέγεται Πυθαγόρας τοὺς αὐτῷ προσφοιτῶντας, ὅπως
ἀκρασίας ἁπάσης καθαρεύοντες ἐν ἐχερρημοσύνῃ φυλάτ-
τωσιν οὓς ἂν ἀκροάσωνται λόγους. τὸν γοῦν πρῶτον ἐκ-
φάναντα τὴν τῆς συμμετρίας καὶ ἀσυμμετρίας φύσιν τοῖς
ἀναξίοις μετέχειν τῶν λόγων οὕτως φασὶν ἀποστυγηθῆναι,
ὡς μὴ μόνον ἐκ τῆς κοινῆς συνουσίας καὶ διαίτης ἐξορισθῆ-
ναι, ἀλλὰ καὶ τάφον αὐτοῦ κατασκευασθῆναι, ὡς δῆτα ἀ-
ποιχομένου ἐκ τοῦ μετ' ἀνθρώπων βίου τοῦ ποτε ἑταίρου*
247 *γενομένου. οἱ δέ φασι καὶ τὸ δαιμόνιον νεμεσῆσαι τοῖς ἐξώ-
φορα τὰ Πυθαγόρου ποιησαμένοις. φθαρῆναι γὰρ ὡς ἀσε-
βήσαντα ἐν θαλάσσῃ τὸν δηλώσαντα τὴν τοῦ εἰκοσαγώνου
σύστασιν· τοῦτο δ' ἦν δωδεκάεδρον, ἓν τῶν πέντε λεγομέ-
νων στερεῶν σχημάτων, εἰς σφαῖραν ἐκτείνεσθαι. ἔνιοι δὲ
τὸν περὶ τῆς ἀλογίας καὶ τῆς ἀσυμμετρίας ἐξειπόντα τοῦτο
παθεῖν ἔλεξαν. ἰδιότροπός τε μὴν καὶ συμβολικὴ ἦν ἡ σύμ-
πασα Πυθαγόρειος ἀγωγή, [ἐν] αἰνίγμασί τισι καὶ γρίφοις*

για τη φιλοσοφία παρά για τους γονείς και τη γεωργία. Διότι, ενώ οι γονείς και οι γεωργοί είναι υπεύθυνοι για το δικό μας ζειν, οι φιλόσοφοι και οι εκπαιδευτικοί είναι υπεύθυνοι· <για το> ευ ζειν αλλά και για τη φρόνηση μας, καθώς αυτοί ανακάλυψαν την ορθή διακυβέρνηση του οίκου. Ο Πυθαγόρας, επίσης, δεν ζητούσε από τους μαθητές του να μιλούν και να γράφουν, ούτως ώστε τα νοήματα να μην είναι φανερά στον οποιονδήποτε τυχόντα. Λέγεται μάλιστα ότι το πρώτο που δίδαξε ο Πυθαγόρας σε όσους έρχονταν να φοιτήσουν στη σχολή του ήταν πως, αφού λυτρωθούν από κάθε έλλειψη αυτοκυριαρχίας, πρέπει να διαφυλάττουν με εχεμύθεια τα διδάγματα που θα ακούσουν. Λένε, επίσης, ότι τόσο πολύ μισήθηκε από τους Πυθαγορείους αυτός που πρώτος αποκάλυψε τη φύση της συμμετρίας και της ασυμμετρίας σε όσους ήταν ανάξιοι να την κατανοήσουν, ώστε όχι μόνο απομακρύνθηκε από τις κοινές συναναστροφές και τα γεύματα, αλλά και τον τάφο του κατασκεύασαν οι Πυθαγόρειο ενόσω ζούσε, σαν να ήταν κάποιος που κάποτε ήταν σύντροφος αλλά τώρα έχει πεθάνει.

247. Άλλοι λένε ότι και ο θεός εξοργίσθηκε με εκείνους που αποκάλυψαν τα δόγματα του Πυθαγόρα σε αμύητους. Διότι εκείνος που αποκάλυψε τη σύσταση του εικοσαγώνου χάθηκε στη θάλασσα, επειδή ασέβησε· αυτό μάλιστα ήταν το δωδεκάεδρο, ένα από τα πέντε λεγόμενα στερεά σχήματα που μπορούν να εγγραφούν στη σφαίρα[293]. Άλλοι πάλι είπαν ότι αυτό το έπαθε εκείνος που αποκάλυψε τη διδασκαλία περί των παραλόγων και των ασυμμέτρων. Εξάλλου, ολόκληρη η Πυθαγόρεια αγωγή ήταν ιδιόμορφη και συμβολική, και ομοί-

ἔκ γε τῶν ἀποφθεγμάτων ἐοικυῖα διὰ τὸ ἀρχαΐζειν τῷ χαρακτῆρι, καθάπερ καὶ τὰ θεῖα τῷ ὄντι καὶ πυθόχρηστα λόγια δυσπαρακολούθητά πως καὶ δυσερμήνευτα φαίνεται τοῖς ἐκ παρέργου χρηστηριαζομένοις. τοσαῦτα ἄν τις καὶ ἀπὸ τῶν σποράδην λεγομένων τεκμήρια ἂν παράθοιτο περὶ Πυθαγόρου τε καὶ τῶν Πυθαγορείων.

248 *Ἦσαν δέ τινες, οἳ προσεπολέμουν τοῖς ἀνδράσι τούτοις καὶ ἐπανέστησαν αὐτοῖς. ὅτι μὲν οὖν ἀπόντος Πυθαγόρου ἐγένετο ἡ ἐπιβουλή, πάντες συνομολογοῦσι, διαφέρονται δὲ περὶ τῆς τότε ἀποδημίας, οἳ μὲν πρὸς Φερεκύδην τὸν Σύριον, οἳ δὲ εἰς Μεταπόντιον λέγοντες ἀποδεδημηκέναι τὸν Πυθαγόραν. αἱ δὲ αἰτίαι τῆς ἐπιβουλῆς πλείονες λέγονται, μία μὲν ὑπὸ τῶν Κυλωνείων λεγομένων ἀνδρῶν τοιάδε γενομένη. Κύλων, ἀνὴρ Κροτωνιάτης, γένει μὲν καὶ δόξῃ καὶ πλούτῳ πρωτεύων τῶν πολιτῶν, ἄλλως δὲ χαλεπός τις καὶ βίαιος καὶ θορυβώδης καὶ τυραννικὸς τὸ ἦθος, πᾶσαν προθυμίαν παρασχόμενος πρὸς τὸ κοινωνῆσαι τοῦ Πυθαγορείου βίου καὶ προσελθὼν πρὸς αὐτὸν τὸν Πυθαγόραν ἤδη πρεσβύτην ὄντα, ἀπεδοκιμάσθη διὰ τὰς προειρημένας*

αζε με κάποια αινίγματα και γρίφους εξαιτίας του αρχαΐζοντα χαραχτήρα των αποφθεγμάτων· και πράγματι φαίνονται να είναι δυσνόητα και δυσερμήνευτα και τα θεία λόγια και οι χρησμοί της Πυθίας σε όσους χρησιμοποιούν τους χρησμούς με επιπολαιότητα. Σαν αυτές, πολλές μαρτυρίες μπορεί κάποιος να παραθέσει από αυτά που σποραδικά λέγονται για τον Πυθαγόρα και τους Πυθαγορείους.

35

248. Υπήρχαν όμως μερικοί που αντιτάχθηκαν στους ανθρώπους αυτούς και εξεγέρθηκαν εναντίον τους. Εξάλλου, το ότι καταστρώθηκε σχέδιο εξόντωσης των Πυθαγορείων κατά τη διάρκεια της απουσίας του Πυθαγόρα, όλοι το παραδέχονται. Οι λεπτομέρειες, ωστόσο, αναφορικά με το ταξίδι που τότε έκανε, διαφέρουν. Άλλοι λένε ότι ο Πυθαγόρας είχε πάει στον Φερεχύδη τον Σύριο, ενώ άλλοι στο Μεταπόντιο[204]. Οι αιτίες μάλιστα της επιβουλής λέγεται ότι ήταν πολλές. Μία από αυτές προκλήθηκε από τους λεγόμενους Κυλώνειους, και είχε ως εξής: Ο Κύλων ο Κροτωνιάτης κατείχε την πρώτη θέση ανάμεσα στους συμπολίτες του, λόγω του γένους του, της δόξας του και του πλούτου του· από πλευράς όμως χαραχτήρα ήταν δύστροπος, βίαιος, θορυβώδης και τυραννικός. Έτσι, αν και έδειξε κάθε προθυμία για να γίνει κοινωνός του Πυθαγορικού βίου, αφού πήγε στον ίδιο τον Πυθαγόρα όταν ήταν ήδη γέρος, αποδοκιμάστηκε για τους προαναφερθέντες λόγους.

249 *αἰτίας. γενομένου δὲ τούτου πόλεμον ἰσχυρὸν ἤρατο καὶ*
αὐτὸς καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ πρὸς αὐτόν τε τὸν Πυθαγόραν καὶ
τοὺς ἑταίρους, καὶ οὕτω σφοδρά τις ἐγένετο καὶ ἄκρατος ἡ
φιλοτιμία αὐτοῦ τε τοῦ Κύλωνος καὶ τῶν μετ' ἐκείνου τε-
ταγμένων, ὥστε διατεῖναι μέχρι τῶν τελευταίων Πυθαγο-
ρείων. ὁ μὲν οὖν Πυθαγόρας διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἀπῆλ-
θεν εἰς τὸ Μεταπόντιον, κἀκεῖ λέγεται καταστρέψαι τὸν
βίον· οἱ δὲ Κυλώνειοι λεγόμενοι διετέλουν πρὸς Πυθαγο-
ρείους στασιάζοντες καὶ πᾶσαν ἐνδεικνύμενοι δυσμένειαν.
ἀλλ' ὅμως ἐπεκράτει μέχρι τινὸς ἡ τῶν Πυθαγορείων κα-
λοκαγαθία καὶ ἡ τῶν πόλεων αὐτῶν βούλησις, ὥστε ὑπ' ἐ-
κείνων οἰκονομεῖσθαι βούλεσθαι τὰ περὶ τὰς πολιτείας. τέ-
λος δὲ εἰς τοσοῦτον ἐπεβούλευσαν τοῖς ἀνδράσιν, ὥστε ἐν
τῇ Μίλωνος οἰκίᾳ ἐν Κρότωνι συνεδρευόντων τῶν Πυθα-
γορείων καὶ βουλευομένων περὶ πολιτικῶν πραγμάτων ὑ-
φάψαντες τὴν οἰκίαν κατέκαυσαν τοὺς ἄνδρας πλὴν δυεῖν,
Ἀρχίππου τε καὶ Λύσιδος· οὗτοι δὲ νεώτατοι ὄντες καὶ εὐ-
250 *ρωστότατοι διεξεπαίσαντο ἔξω πως. γενομένου δὲ τούτου*
καὶ λόγον οὐδένα ποιησαμένων τῶν πόλεων περὶ τοῦ συμ-
βάντος πάθους ἐπαύσαντο τῆς ἐπιμελείας οἱ Πυθαγόρειοι.
συνέβη δὲ τοῦτο δι' ἀμφοτέρας τὰς αἰτίας, διά τε τὴν ὀλι-
γωρίαν τῶν πόλεων (τοῦ τοιούτου γὰρ καὶ τηλικούτου γε-
νομένου πάθους οὐδεμίαν ἐπιστροφὴν ἐποιήσαντο), διά τε
τὴν ἀπώλειαν τῶν ἡγεμονικωτάτων ἀνδρῶν. τῶν δὲ δύο

249. Εξαιτίας λοιπόν του περιστατικού αυτού, ο Κύλων και οι φίλοι του κήρυξαν ανελέητο πόλεμο κατά του Πυθαγόρα και των συντρόφων του· τόσο σφοδρή και ασυγκράτητη υπήρξε μάλιστα η μανία του ίδιου του Κύλωνος και αυτών που ήταν συνταγμένοι μαζί του, ώστε ο πόλεμος συνεχίστηκε μέχρι και τους τελευταίους Πυθαγορείους. Ο Πυθαγόρας, λοιπόν, για το λόγο αυτό, διέφυγε στο Μεταπόντιο, και εκεί λέγεται ότι τερμάτισε τη ζωή του. Οι ονομαζόμενοι ωστόσο Κυλώνειοι συνέχιζαν να στασιάζουν κατά των Πυθαγορείων και να επιδεικνύουν κάθε μορφή δυσμένειας προς αυτούς. Η καλοκαγαθία όμως των Πυθαγορείων διατηρούνταν, όπως και η βούληση των ίδιων των πόλεων, μέχρις ενός σημείου, με αποτέλεσμα να συνεχίζουν να τους ζητούν τη ρύθμιση των υποθέσεων της πολιτείας. Τελικά όμως, τόσο πολύ τους επιβουλεύθηκαν, που κάποια μέρα, ενώ οι Πυθαγόρειοι συνεδρίαζαν στην οικία του Μίλωνος στην Κρότωνα και συσκέπτονταν για τα πολιτικά ζητήματα, οι Κυλώνειοι, αφού πυρπόλησαν την οικία, τους κατέκαψαν όλους εκτός από δύο, τον Άρχιππο και τον Λύσι. Αυτοί, επειδή ήταν νεότατοι και εξαιρετικά εύρωστοι, κατόρθωσαν να ξεφύγουν με κάποιον τρόπο[295].

250. Μετά από αυτό και επειδή οι πόλεις δεν έκαναν κανένα λόγο για τη συμφορά που συνέβη σε αυτούς, οι Πυθαγόρειοι σταμάτησαν να φροντίζουν για τις πόλεις. Και αυτό έγινε για δύο λόγους: πρώτον, εξαιτίας της ολιγωρίας των πόλεων (διότι για μια τέτοιου είδους και τόσου μεγέθους συμφορά δεν έδειξαν κανένα ενδιαφέρον) και, δεύτερον, εξαιτίας της απώλειας των πιο ικανών ανδρών που διοικούσαν

τῶν περισωθέντων, ἀμφοτέρων Ταραντίνων ὄντων, ὁ μὲν Ἄρχιππος ἀνεχώρησεν εἰς Τάραντα, ὁ δὲ Λῦσις μισήσας τὴν ὀλιγωρίαν ἀπῆρεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν Ἀχαΐᾳ διέτριβε τῇ Πελοποννησιακῇ, ἔπειτα εἰς Θήβας μετῳκίσατο σπουδῆς τινος γενομένης· οὗπερ ἐγένετο Ἐπαμεινώνδας ἀκροατὴς καὶ πατέρα τὸν Λῦσιν ἐκάλεσεν. ὧδε καὶ τὸν βίον κατέστρεψεν. οἱ δὲ λοιποὶ τῶν Πυθαγορείων ἀπέστησαν
251 τῆς Ἰταλίας πλὴν Ἀρχύτου τοῦ Ταραντίνου· ἀθροισθέντες δὲ εἰς τὸ Ῥήγιον ἐκεῖ διέτριβον μετ' ἀλλήλων. προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῶν πολιτευμάτων ἐπὶ τὸ χεῖρον προβαινόντων *** ἦσαν δὲ οἱ σπουδαιότατοι Φάντων τε καὶ Ἐχεκράτης καὶ Πολύμναστος καὶ Διοκλῆς Φλιάσιοι, Ξενόφιλος δὲ Χαλκιδεὺς τῶν ἀπὸ Θράκης Χαλκιδέων. ἐφύλαξαν μὲν οὖν τὰ ἐξ ἀρχῆς ἤθη καὶ τὰ μαθήματα, καίτοι ἐκλειπούσης τῆς αἱρέσεως, ἕως εὐγενῶς ἠφανίσθησαν.

Ταῦτα μὲν οὖν Ἀριστόξενος διηγεῖται· Νικόμαχος δὲ τὰ μὲν ἄλλα συνομολογεῖ τούτοις, παρὰ δὲ τὴν ἀποδημίαν
252 Πυθαγόρου φησὶ γεγονέναι τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην. ὡς γὰρ Φερεκύδη τὸν Σύριον, διδάσκαλον αὐτοῦ γενόμενον, εἰς Δῆλον ἐπορεύθη, νοσοκομήσων τε αὐτὸν περιπετῆ γενόμενον τῷ ἱστορουμένῳ τῆς φθειριάσεως πάθει καὶ κηδεύσων.

τις πόλεις. Από τους δύο τώρα που διασώθηκαν, οι οποίοι ήταν και οι δύο Ταραντίνοι, ο μεν Άρχιππος αναχώρησε στον Τάραντα, ο δε Λύσις, αγανακτώντας με την αδιαφορία, κατέφυγε στην Ελλάδα και ζούσε στην Αχαΐα της Πελοποννήσου, ενώ στη συνέχεια μετοίκησε στη Θήβα εξαιτίας κάποιας εσωτερικής προτροπής. Εκεί, ο Επαμεινώνδας έγινε ακροατής του και τον αποκάλεσε πατέρα του, και εκεί ο Λύσις τερμάτισε τη ζωή του. Οι υπόλοιποι τώρα από τους Πυθαγορείους κατέφυγαν στην Ιταλία, εκτός από τον Αρχύτα τον Ταραντίνο.

251. Αφού λοιπόν συγκεντρώθηκαν στο Ρήγιο, εγκαταστάθηκαν εκεί όλοι μαζί. Με την πάροδο όμως του χρόνου, και καθώς τα πολιτεύματα πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο *** Οι σπουδαιότεροι από αυτούς ήταν ο Φάντων και ο Εχεκράτης, και οι Φλιάσιοι Πολύμναστος και Διοκλής, και ο Ξενόφιλος ο Χαλκιδέας, ένας από τους Χαλκιδείς της Θράκης. Αυτοί διαφύλαξαν τα αρχικά ήθη και τα μαθήματα, παρά το γεγονός ότι η Σχολή είχε κλείσει, μέχρις ότου πέθαναν με αξιοπρέπεια.

Αυτά λοιπόν διηγείται ο Αριστόξενος, ενώ ο Νικόμαχος*, που ως προς τα υπόλοιπα συμφωνεί μαζί του, υποστηρίζει ότι η εξέγερση έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της αποδημίας του Πυθαγόρα.

252. Διότι ο Πυθαγόρας πήγε στη Δήλο, στον Φερεκύδη τον Σύριο, που ήταν δάσκαλός του, όταν ο Φερεκύδης περιέπεσε στην περιβόητη ασθένεια της φωρίασης, για να τον πε-

* ο Γερασινός.

τότε δὴ οὖν οἱ ἀπογνωσθέντες ὑπ' αὐτῶν καὶ στηλιτευθέντες ἐπέθεντο αὐτοῖς καὶ πάντας πανταχῇ ἐνέπρησαν, αὐτοί τε ὑπὸ τῶν Ἰταλιωτῶν κατελεύσθησαν ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐξερρίφησαν ἄταφοι. τότε δὴ οὖν συνεπιλιπεῖν συνέβαινε τὴν ἐπιστήμην τοῖς ἐπισταμένοις, ἅτε δὴ ἄρρητον ὑπ' αὐτῶν ἐν τοῖς στήθεσι διαφυλαχθεῖσαν μέχρι τότε, τὰ δὲ δυσσύνετα μόνα καὶ ἀδιάπτυκτα παρὰ τοῖς ἔξω διαμνημονεύεσθαι συνέβη, πλὴν ὀλίγων πάνυ, ὅσα τινὲς ἐν ἀλλοδημίαις τότε τυχόντες διέσωσαν ζώπυρα ἄττα πάνυ ἀμυδρὰ καὶ δυσθή-
253 ρατα. καὶ οὗτοι γὰρ μονωθέντες καὶ ἐπὶ τῷ συμβάντι οὐ μετρίως ἀθυμήσαντες διεσπάρησαν μὲν ἄλλος ἀλλαχῇ, καὶ οὐκέτι κοινωνεῖν ἀνθρώπῳ τινὶ λόγου τὸ παράπαν ὑπέμενον, μονάζοντες δ' ἐν ταῖς ἐρημίαις, ὅπου ἂν τύχῃ, καὶ κατάκλειστοι τὰ πολλὰ τὴν αὐτὸς ἑαυτοῦ ἕκαστος συνουσίαν ἀντὶ παντὸς ἠσμένιζον. διευλαβούμενοι δὲ μὴ παντελῶς ἐξ ἀνθρώπων ἀπόληται τὸ φιλοσοφίας ὄνομα καὶ θεοῖς αὐτοὶ διὰ τοῦτο ἀπεχθάνωνται, διολέσαντες ἄρδην τὸ τηλικοῦτον αὐτῶν δῶρον, ὑπομνήματά τινα κεφαλαιώδη καὶ συμβολικὰ συνταξάμενοι τά τε τῶν πρεσβυτέρων συγγράμματα καὶ

ριποιείται και να μεριμνήσει για την κηδεία του[296]. Τότε λοιπόν, όσοι απορρίφθηκαν και είχαν στηλιτευθεί από τους Πυθαγορείους, τους επιτέθηκαν και τους κατέκαψαν όλους, όπου και αν βρίσκονταν, ενώ οι ίδιοι, για αυτή τους την πράξη λιθοβολήθηκαν από τους Ιταλούς και πετάχτηκαν άταφοι έξω από την πόλη. Τότε όμως συνέβηκε να εκλείψει και η επιστήμη, μαζί με όσους κατείχαν τη γνώση της, καθώς μέχρι τότε διαφυλασσόταν άρρητη από αυτούς μέσα στα στήθη τους. Και μονάχα όσα ήταν δυσνόητα και δύσκολο να αναπτυχθούν έτυχε να απομνημονευθούν από τους "εξωτερικούς", εκτός από κάποια πολύ λίγα, που ορισμένοι από τους Πυθαγορείους, οι οποίοι έτυχε να βρίσκονται κατά την περίοδο εκείνη σε άλλες χώρες, τα διέσωσαν σαν σπινθήρες της επιστήμης, που όμως ήταν πολύ νεφελώδη και δύσκολα στην κατανόηση.

253. Διότι αυτοί, καθώς ήταν απομονωμένοι και πολύ απογοητευμένοι από αυτό που τους συνέβη, διασκορπίστηκαν ο καθένας και κάπου αλλού, χωρίς να έρχονται σε επαφή με άνθρωπο, ζώντας μόνοι τους με υπομονή σε μέρη ερημικά –όπου τύγχαινε– κατάκλειστοι τον περισσότερο καιρό, και υπομένοντας με ευχαρίστηση τη συντροφιά του εαυτού τους αντί άλλων ανθρώπων. Φοβούμενοι μάλιστα μήπως το όνομα της φιλοσοφίας απολεσθεί από τους ανθρώπους παντελώς, και μήπως εξαιτίας αυτού υποστούν την απέχθεια των θεών –επειδή δηλαδή απώλεσαν για πάντα ένα δώρο τόσο μεγάλης αξίας, που αυτοί τους έκαναν– συνέταξαν κάποια κεφαλαιώδη και συμβολικά υπομνήματα και, αφού τα συγκέντρωσαν μαζί με τα συγγράμματα των παλαιοτέρων και με

ὧν διεμέμνηντο συναλίσαντες κατέλιπον ἕκαστος οὗπερ ἐτύγχανε τελευτῶν, ἐπισκήψαντες υἱοῖς ἢ θυγατράσιν ἢ γυναιξὶ μηδενὶ δόμεναι τῶν ἐκτὸς τᾶς οἰκίας. αἳ δὲ μέχρι παμπόλλου χρόνου τοῦτο διετήρησαν, ἐκ διαδοχῆς τὴν αὐτὴν ταύτην ἐντολὴν ἐπιστέλλουσαι τοῖς ἐπιγόνοις.

254 Ἐπεὶ δὲ καὶ Ἀπολλώνιος περὶ τῶν αὐτῶν ἔστιν ὅπου διαφωνεῖ, πολλὰ δὲ καὶ προστίθησι τῶν μὴ εἰρημένων παρὰ τούτοις, φέρε δὴ καὶ τὴν τούτου παραθώμεθα διήγησιν περὶ τῆς εἰς τοὺς Πυθαγορείους ἐπιβουλῆς. λέγει τοίνυν ὡς ἐκείνῳ παρηκολούθει μὲν εὐθὺς ἐκ παίδων ὁ φθόνος παρὰ τῶν ἄλλων. οἱ γὰρ ἄνθρωποι, μέχρι μὲν διελέγετο πᾶσι τοῖς προσιοῦσι Πυθαγόρας, ἡδέως εἶχον, ἐπεὶ δὲ μόνοις ἐνετύγχανε τοῖς μαθηταῖς, ἠλαττοῦτο. καὶ τοῦ μὲν ἔξωθεν ἥκοντος συνεχώρουν ἡττᾶσθαι, τοῖς δ' ἐγχωρίοις πλεῖον φέρεσθαι δοκοῦσιν ἤχθοντο, καὶ καθ' αὑτῶν ὑπελάμβανον γίνεσθαι τὴν σύνοδον. ἔπειτα καὶ τῶν νεανίσκων ὄντων ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀξιώμασι καὶ ταῖς οὐσίαις προεχόντων, συνέβαινε προαγούσης τῆς ἡλικίας μὴ μόνον αὐτοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις βίοις πρωτεύειν, ἀλλὰ τὸ κοινῇ τὴν πόλιν οἰκονομεῖν,

όσα ο καθένας θυμόταν, τα εκμυστηρευόταν ο καθένας σε όποιον τύγχαινε να βρίσκεται κοντά του κατά την ώρα του θανάτου του, στους γιους ή στις θυγατέρες ή στις συζύγους τους, εξορκίζοντάς τους να μην τα διαδώσουν σε κανέναν εκτός οικογενείας. Οι οικογένειες λοιπόν αυτές για πολλά χρόνια διατήρησαν αυτό το παράγγελμα, μεταβιβάζοντας διαδοχικά στους απογόνους τους την ίδια εντολή[297].

254. Επειδή όμως και ο Απολλώνιος*[298] διαφωνεί σε κάποια σημεία για τα ίδια ζητήματα, και μάλιστα προσθέτει και άλλα που δεν έχουν λεχθεί από τους προηγουμένους**, παραθέτουμε και τη δική του διήγηση σχετικά με την επιβουλή κατά των Πυθαγορείων. Λέγει λοιπόν ότι, από τότε που ο Πυθαγόρας ήταν παιδί, ο φθόνος των άλλων τον ακολουθούσε. Διότι οι άνθρωποι, κατά το διάστημα που ο Πυθαγόρας συναναστρεφόταν με όλους όσους τον πλησίαζαν, ήταν ευχαριστημένοι. Όταν όμως συνέβαινε να συναναστρέφεται μονάχα με τους μαθητές του, τότε η εκτίμηση που του έδειχναν όλοι ελαττωνόταν. Και, ενώ τον συγχωρούσαν όταν ευνοούσε όσους έρχονταν από ξένα μέρη, αγανακτούσαν όταν θεωρούσαν ότι φερόταν πιο ευνοϊκά σε συμπολίτες τους, επειδή νόμιζαν ότι οι συναθροίσεις γίνονται με σκοπό να τους κάνουν κακό. Επιπλέον, όσοι από τους νεαρούς Πυθαγορείους κατείχαν υψηλά αξιώματα και περιουσία, καθώς έφθαναν στην κατάλληλη ηλικία, συνέβαινε να μην είναι πρώτοι μόνο στην προσωπική τους ζωή, αλλά και να διοικούν από κοινού

* ο Τυανέας.

** τον Αριστόξενο και τον Νικόμαχο.

*μεγάλην μὲν ἑταιρείαν συναγηοχόσιν (ἦσαν <γάρ> ὑπὲρ
τριακοσίους), μικρὸν δὲ μέρος τῆς πόλεως οὖσι, τῆς οὐκ ἐν
τοῖς αὐτοῖς ἔθεσιν οὐδ' ἐπιτηδεύμασιν ἐκείνοις πολιτευομέ-
255 νης. οὐ μὴν ἀλλὰ μέχρι μὲν οὖν τὴν ὑπάρχουσαν χώραν ἐ-
κέκτηντο καὶ Πυθαγόρας ἐπεδήμει, διέμενεν ἡ μετὰ τὸν
συνοικισμὸν κεχρονισμένη κατάστασις, δυσαρεστουμένη
καὶ ζητοῦσα καιρὸν εὕρασθαι μεταβολῆς. ἐπεὶ δὲ Σύβαριν
ἐχειρώσαντο, κἀκεῖνος ἀπῆλθε, καὶ τὴν δορίκτητον διῳκή-
σαντο μὴ κατακληρουχηθῆναι κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν
πολλῶν, ἐξερράγη τὸ σιωπώμενον μῖσος, καὶ διέστη πρὸς
αὐτοὺς τὸ πλῆθος. ἡγεμόνες δὲ ἐγένοντο τῆς διαφορᾶς οἱ
ταῖς συγγενείαις <καὶ> ταῖς οἰκειότησιν ἐγγύτατα καθε-
στηκότες τῶν Πυθαγορείων. αἴτιον δ' ἦν, <ὅτι> τὰ μὲν
πολλὰ αὐτοὺς ἐλύπει τῶν πραττομένων, ὥσπερ καὶ τοὺς
τυχόντας, ἐφ' ὅσον ἰδιασμὸν εἶχε παρὰ τοὺς ἄλλους, ἐν δὲ
τοῖς μεγίστοις καθ' αὑτῶν μόνον ἐνόμιζον εἶναι τὴν ἀτι-
μίαν. ἐπὶ μὲν γὰρ τῷ μηδένα τῶν Πυθαγορείων ὀνομάζειν
Πυθαγόραν, ἀλλὰ ζῶντα μέν, ὁπότε βούλοιντο δηλῶσαι,
καλεῖν αὐτὸν θεῖον, ἐπεὶ δὲ ἐτελεύτησεν, ἐκεῖνον τὸν ἄνδρα,
καθάπερ Ὅμηρος ἀποφαίνει τὸν Εὔμαιον ὑπὲρ Ὀδυσσέως*

την πόλη. Είχαν μάλιστα σχηματίσει μεγάλη εταιρεία[299] (<γιατί> ήταν πάνω από τριακόσιοι), με αποτέλεσμα μικρός αριθμός κατοίκων της πόλεως να παραμένει χωρίς να πολιτεύεται με τον ίδιο τρόπο και τις συνήθειες των Πυθαγορείων.

255. Και ακόμη, κατά το διάστημα που οι Κροτωνιάτες διατηρούσαν την κατοχή της δικής τους χώρας και ο Πυθαγόρας ζούσε εκεί ως δημότης, στην πόλη διατηρούνταν η ίδια μορφή διακυβέρνησης από τότε που ιδρύθηκε, η οποία ήταν δυσάρεστη, και για το λόγο αυτό οι κάτοικοι έψαχναν ευκαιρία για να την αλλάξουν. Όταν όμως κατέλαβαν τη Σύβαρη, και ο Πυθαγόρας έφυγε υποστηρίζοντας ότι δεν έπρεπε να διοικήσουν την πόλη που κατέκτησαν με τα όπλα μοιράζοντάς την σε κλήρους, όπως επιθυμούσαν οι πολλοί, τότε ξέσπασε το παρασιωπούμενο μίσος, και το πλήθος διαχωρίστηκε από τους Πυθαγορείους. Πρωτεργάτες μάλιστα της διαφοράς ήταν εκείνοι που, λόγω της συγγένειας <και> της οικειότητας, είχαν παρευρεθεί πολύ κοντά στους Πυθαγορείους. Αιτία υπήρξε το γεγονός <ότι> τους δυσαρεστούσαν, όπως και τους παρατυχόντες, πολλά από όσα έπρατταν οι Πυθαγόρειοι, καθώς η συμπεριφορά των Πυθαγορείων ήταν ιδιόμορφη σε σχέση με αυτήν που είχαν οι υπόλοιποι, επειδή θεωρήθηκε ότι το μεγαλύτερο μέρος των πράξεών τους αποτελεί όνειδος για τους υπολοίπους. Διότι κανένας από τους Πυθαγορείους δεν αποκαλούσε τον Πυθαγόρα με το όνομά του, αλλά όσο ζούσε, όταν ήθελαν να τον ονομάσουν, τον αποκαλούσαν "θείο"· όταν πέθανε, τον αποκαλούσαν "εκείνον τον άνδρα", όπως ακριβώς ο Όμηρος παρουσιάζει τον Εύ-

μεμνημένον·

> *τὸν μὲν ἐγών, ὦ ξεῖνε, καὶ οὐ παρεόντ' ὀνομάζειν*
> *αἰδέομαι· πέρι γάρ μ' ἐφίλει καὶ ἐκήδετο λίην,*

256 *ὁμοτρόπως δὲ μηδ' ἐκ τῆς κλίνης ἀνίστασθαι ὕστερον ἢ τὸν ἥλιον ἀνίσχειν, μηδὲ δακτύλιον ἔχοντα θεοῦ σημεῖον φορεῖν, ἀλλὰ τὸν μὲν παρατηρεῖν ὅπως ἀνιόντα προσεύξωνται, τὸν δὲ μὴ περιτίθεσθαι, φυλαττομένους μὴ προσενέγκωσι πρὸς ἐκφορὰν ἤ τινα τόπον οὐ καθαρόν, ὁμοίως δὲ μηδ' ἀπροβούλευτον μηδ' ἀνυπεύθυνον μηδὲν ποιεῖν, ἀλλὰ πρωὶ μὲν προχειρίζεσθαι τί πρακτέον, εἰς δὲ τὴν νύκτα ἀναλογίζεσθαι τί διῳκήκασιν, ἅμα τῷ σκοπεῖσθαι καὶ τὴν μνήμην γυμναζομένους, παραπλησίως δ', εἴ τις τῶν κοινωνούντων τῆς διατριβῆς ἀπαντῆσαι κελεύσειεν εἴς τινα τόπον, ἐν ἐκείνῳ περιμένειν, ἕως ἔλθοι, δι' ἡμέρας καὶ νυκτός, πάλιν ἐν τούτῳ τῶν Πυθαγορείων συνεθιζόντων με-*
257 *μνῆσθαι τὸ ῥηθὲν καὶ μηδὲν εἰκῇ λέγειν, ὅλως δ' ἄχρι τῆς τελευτῆς εἶναί τι προστεταγμένον· κατὰ τὸν ὕστατον <γὰρ> καιρὸν παρήγγελλε μὴ βλασφημεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ταῖς ἀναγωγαῖς οἰωνίζεσθαι μετὰ τῆς εὐφημίας, ἥνπερ ἐποιοῦντο διωθούμενοι τὸν Ἀδρίαν. τὰ μὲν τοιαῦτα, καθάπερ προεῖπον, ἐπὶ τοσοῦτον ἐλύπει κοινῶς ἅπαντας, ἐφ' ὅσον ἔγνωσαν ἰδιάζοντας ἐν αὐτοῖς τοὺς συμπεπαιδευμέ-*

μαιο να πράττει, όταν αναφέρεται στον Οδυσσέα:

Και τ' όνομά του, ω ξένε, σέβομαι να πω κι εδώ ας μην είναι·
γιατί μ' αγάπαε περισσά και με ψυχοπονούσε[300].

256. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι Πυθαγόρειοι δεν περίμεναν να σηκωθούν από το κρεβάτι μετά από την ανατολή του ήλιου, ούτε φορούσαν δακτυλίδι που να έχει θεϊκό σημάδι[301], αλλά παρατηρούσαν προσεκτικά τον ήλιο, καθώς ανέβαινε, για να προσευχηθούν, και δεν φορούσαν δακτυλίδι. Πρόσεχαν να μην πλησιάζουν όπου γινόταν εκφορά νεκρού ούτε σε ακάθαρτο τόπο. Παρόμοια, δεν έπρατταν τίποτα χωρίς σκέψη και υπευθυνότητα, αλλά από το πρωί προαποφάσιζαν τι θα πράξουν, ενώ τη νύκτα αναλογίζονταν τι έπραξαν· έτσι, ταυτοχρόνως με την επισκόπηση, εκγύμναζαν και τη μνήμη. Παράλληλα, εάν κάποιος από τους συντρόφους ζητούσε να συναντηθούν σε κάποιο τόπο, σε εκείνο τον τόπο τον περίμεναν μέχρι να έλθει, καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και της νύκτας[302]. Επιπλέον, οι Πυθαγόρειοι συνήθιζαν να θυμούνται ό,τι λέχθηκε προηγουμένως και να μην λένε τίποτα τυχαία.

257. Γενικά, κάτι θεωρούνταν ως προσταγή μέχρι να πραγματοποιηθεί. Κατά τις τελευταίες μάλιστα μέρες της ζωής τους, ο Πυθαγόρας συμβούλευε τους μαθητές του να μην βλασφημούν, αλλά να προμαντεύουν το θάνατο με θρησκευτική σιγή, όπως πράττουν αυτοί που αποπλέουν προς την Αδριατική θάλασσα. Ωστόσο, όπως προανέφερα, τέτοιου τύπου συμπεριφορές τους δυσαρεστούσαν ιδιαίτερα όλους γενικά[303], καθώς αντιλαμβάνονταν ότι όλοι οι Πυθαγόρειοι είχαν ιδιόμορφη συμπεριφορά –επειδή είχαν κοινή εκπαίδευση.

νους. ἐπὶ δὲ τῷ μόνοις τοῖς Πυθαγορείοις τὴν δεξιὰν ἐμβάλλειν, ἑτέρῳ δὲ μηδενὶ τῶν οἰκείων πλὴν τῶν γονέων, καὶ τῷ τὰς οὐσίας ἀλλήλων μὲν παρέχειν κοινάς, πρὸς ἐκείνους δὲ ἐξηλλοτριωμένας, χαλεπώτερον καὶ βαρύτερον ἔφερον οἱ συγγενεῖς. ἀρχόντων δὲ τούτων τῆς διαστάσεως ἑτοίμως οἱ λοιποὶ προσέπιπτον εἰς τὴν ἔχθραν. καὶ λεγόντων ἐξ αὐτῶν τῶν χιλίων Ἱππάσου καὶ Διοδώρου καὶ Θεάγους ὑπὲρ τοῦ πάντας κοινωνεῖν τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ διδόναι τὰς εὐθύνας τοὺς ἄρχοντας ἐν τοῖς ἐκ πάντων λαχοῦσιν, ἐναντιουμένων δὲ τῶν Πυθαγορείων Ἀλκιμάχου καὶ Δεινάρχου καὶ Μέτωνος καὶ Δημοκήδους καὶ διακωλυόντων τὴν πάτριον πολιτείαν μὴ καταλύειν, ἐ-
258 κράτησαν οἱ τῷ πλήθει συνηγοροῦντες. μετὰ δὲ ταῦτα συνιόντων τῶν πολλῶν διελόμενοι τὰς δημηγορίας κατηγόρουν τῶν αὐτῶν ἐκ τῶν ῥητόρων Κύλων καὶ Νίνων. ἦν δ' ὃ μὲν ἐκ τῶν εὐπόρων, ὃ δὲ ἐκ τῶν δημοτικῶν. τοιούτων δὲ λόγων, μακροτέρων δὲ παρὰ τοῦ Κύλωνος ῥηθέντων ἐπῆγεν ἅτερος, προσποιούμενος μὲν ἐζητηκέναι τὰ τῶν Πυθαγορείων ἀπόρρητα, πεπλακὼς δὲ καὶ γεγραφὼς ἐξ ὧν μάλιστα αὐτοὺς ἤμελλε διαβάλλειν, καὶ δοὺς τῷ γραμματεῖ

Επίσης, οι Πυθαγόρειοι έδιναν το δεξί τους χέρι μονάχα σε Πυθαγορείους και σε κανένα άλλον από τους συγγενείς εκτός από τους γονείς τους, ενώ τις περιουσίες τους τις είχαν από κοινού με τους άλλους Πυθαγορείους, αποκλείοντας από τους συγγενείς να συμμετέχουν σε αυτές, πράγμα που οι συγγενείς υπέφεραν με δυσκολία και βαριά καρδιά. Ξεκινώντας λοιπόν η διάσταση από αυτούς, με ευχολία γινόταν εχθρότητα στους υπολοίπους. Και ο Ίππασος, ο Διόδωρος και ο Θεάγης από τους "Χιλίους" υποστήριζαν ότι όλοι πρέπει να συμμετέχουν στην εξουσία και στην εκκλησία του δήμου, και ότι πρέπει να δίνουν τις ευθύνες στους άρχοντες που εξελέγησαν από όλους. Καθώς όμως οι Πυθαγόρειοι Αλκίμαχος, Δείναρχος, Μέτων και Δημοκήδης[304] διαφωνούσαν και παρεμπόδιζαν την κατάλυση του πατροπαράδοτου πολιτεύματος, τελικά επεκράτησαν εκείνοι που συνηγορούσαν με τις απόψεις των πολλών.

258. Μετά λοιπόν από αυτά, όταν συγκεντρώθηκαν οι πολλοί, κατηγορούσαν τους Πυθαγορείους, αφού πρώτα οι ρήτορες Κύλων και Νίνων μοίρασαν τις δημηγορίες. Ο Κύλων εκπροσωπούσε τους ευπόρους, ενώ ο Νίνων τους δημοτικούς*. Τους λόγους αυτούς, από τους οποίους οι εκτενέστεροι ήταν αυτοί που εκφώνησε ο Κύλων, συμπλήρωσε ο Νίνων, ο οποίος προσποιούνταν ότι αναζήτησε και βρήκε τα απόρρητα των Πυθαγορείων. Με πλαστά λοιπόν στοιχεία, κατέγραφε από αυτά όσα σκόπευε να χρησιμοποιήσει για να τους διαβάλει και, αφού παρέδωσε στον γραμματέα βιβλίο,

* τους λαϊκούς.

259 βιβλίον ἐκέλευσεν ἀναγιγνώσκειν. ἦν δ᾽ αὐτῷ ἐπιγραφὴ μὲν "λόγος ἱερός", ὁ δὲ τύπος τοιοῦτος τῶν γεγραμμένων. τοὺς φίλους ὥσπερ τοὺς θεοὺς σέβεσθαι, τοὺς δ᾽ ἄλλους ὥσπερ τὰ θηρία χειροῦσθαι. τὴν αὐτὴν ταύτην γνώμην ὑπὲρ Πυθαγόρου μεμνημένους ἐν μέτρῳ τοὺς μαθητὰς λέγειν·

τοὺς μὲν ἑταίρους ἦγεν ἴσον μακάρεσσι θεοῖσι,
τοὺς δ᾽ ἄλλους ἡγεῖτ᾽ οὔτ᾽ ἐν λόγῳ οὔτ᾽ ἐν ἀριθμῷ.

260 τὸν Ὅμηρον μάλιστ᾽ ἐπαινεῖν ἐν οἷς εἴρηκε ποιμένα λαῶν· ἐμφανίσκειν γὰρ βοσκήματα τοὺς ἄλλους ὄντας, ὀλιγαρχικὸν ὄντα. τοῖς κυάμοις πολεμεῖν ὡς ἀρχηγοῖς γεγονόσι τοῦ κλήρου καὶ τοῦ καθιστάναι τοὺς λαχόντας ἐπὶ τὰς ἐπιμελείας. τυραννίδος ὀρέγεσθαι παρακαλοῦντας κρεῖττον εἶναι φάσκειν γενέσθαι μίαν ἡμέραν ταῦρον ἢ πάντα τὸν αἰῶνα βοῦν. ἐπαινεῖν τὰ τῶν ἄλλων νόμιμα, κελεύειν δὲ χρῆσθαι τοῖς ὑφ᾽ αὐτῶν ἐγνωσμένοις. καθάπαξ τὴν φιλοσοφίαν αὐτῶν συνωμοσίαν ἀπέφαινε κατὰ τῶν πολλῶν καὶ παρεκάλει μηδὲ τὴν φωνὴν ἀνέχεσθαι συμβουλευόντων, ἀλλ᾽ ἐνθυμεῖσθαι διότι τὸ παράπαν οὐδ᾽ ἂν συνῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰ τοὺς χιλίους ἔπεισαν ἐκεῖνοι κυρῶσαι τὴν συμ-

τον διέταξε να το διαβάσει.

259. Υπήρχε μάλιστα σε αυτό η επιγραφή "Λόγος Ιερός", και δείγμα του περιεχομένου του είναι το εξής: "Να σέβεσαι τους φίλους όπως σέβεσαι τους θεούς, αλλά να συμπεριφέρεσαι στους υπόλοιπους όπως στα θηρία." Η ίδια ακριβώς άποψη αποδίδεται στον Πυθαγόρα και απομνημονεύεται από τους μαθητές του έμμετρα ως εξής:

Τους μεν φίλους έθετε στο ίδιο ύψος με τους μακάριους θεούς,
τους δε άλλους, τους θεωρούσε ανάξιους λόγου και αριθμού.

260. Σύμφωνα με τον Πυθαγόρα, αξίζει να επαινούν περισσότερο τον Όμηρο, που ονόμασε τον βασιλιά Δρύαντα "ποιμένα των λαών"[305], διότι εμφανίζοντας τους άλλους ως αγελαίους, φαινόταν ο ίδιος ως ολιγαρχικός να διάκεινται εχθρικά, στα κουκιά, διότι τα θεωρούσε υπαίτια της κληρώσεως και της εκλογής τυχαίων ανθρώπων για τη διαχείριση των πολιτικών υποθέσεων[306]. Υποστήριζε επίσης ότι πρέπει να αναζητούν την τυραννία και διακήρυττε ότι είναι καλύτερο κάποιος να γίνεται ταύρος για μια μέρα παρά να είναι αιωνίως βόδι. Έλεγε ακόμη ότι οι πολίτες πρέπει να επαινούν τους νόμους των άλλων, αλλά τους ζητούσε να ζουν σύμφωνα με αυτά που οι ίδιοι έμαθαν να σέβονται. Γενικά, ο Νίνων θεώρησε τη φιλοσοφία των Πυθαγορείων ως συνωμοσία εις βάρος των πολλών, και παρακινούσε τους πολίτες να μην ανέχονται ούτε καν τη φωνή αυτών που τους συμβούλευαν και να έχουν συνεχώς στο νου τους ότι, εάν οι Πυθαγόρειοι πείσουν τους "Χιλίους" να επικυρώσουν τη συμβουλή τους δεν θα έχουν το δικαίωμα ούτε καν να συνέρχονται στην εκκλησία

βουλήν. ὥστε τοῖς κατὰ τὴν ἐκείνων δύναμιν κεκωλυμένοις τῶν ἄλλων ἀκούειν οὐ προσήκειν ἐὰν αὐτοὺς λέγειν, ἀλλὰ τὴν δεξιὰν τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀποδεδοκιμασμένην πολεμίαν ἐκείνοις ἔχειν, ὅταν τὰς γνώμας χειροτονῶσιν ἢ τὴν ψῆφον λάβωσιν, αἰσχρὸν εἶναι νομίζοντας, τοὺς τριάκοντα μυριάδων περὶ τὸν Τετράεντα ποταμὸν περιγενομένους ὑπὸ τοῦ
261 χιλιοστοῦ μέρους ἐκείνων ἐν αὐτῇ τῇ πόλει φανῆναι κατεστασιασμένους. τὸ δ' ὅλον οὕτω τῇ διαβολῇ τοὺς ἀκούοντας ἐξηγρίωσεν, ὥστε μετ' ὀλίγας ἡμέρας, μουσεῖα θυόντων αὐτῶν ἐν οἰκίᾳ παρὰ τὸ Πύθιον, ἀθρόοι συνδραμόντες οἷοί τ' ἦσαν τὴν ἐπίθεσιν ἐπ' αὐτοὺς ποιήσασθαι. οἳ δὲ προαισθόμενοι, οἳ μὲν εἰς πανδοκεῖον ἔφυγον, Δημοκήδης δὲ μετὰ τῶν ἐφήβων εἰς Πλατέας ἀπεχώρησεν. οἳ δὲ καταλύσαντες τοὺς νόμους ἐχρῶντο ψηφίσμασιν, ἐν οἷς αἰτιασάμενοι τὸν Δημοκήδην συνεσταχέναι τοὺς νεωτέρους ἐπὶ τυραννίδι, τρία τάλαντα ἐκήρυξαν δώσειν, ἐάν τις αὐτὸν ἀνέλῃ, καὶ γενομένης μάχης, κρατήσαντος αὐτοῦ τὸν κίνδυνον [ὑπὸ] Θεάγους, ἐκείνῳ τὰ τρία τάλαντα παρὰ τῆς πόλεως

του δήμου. Επομένως, αφού οι Πυθαγόρειοι, λόγω της δύναμης που είχαν, απαγόρευαν στους άλλους να είναι ακροατές, δεν ήταν ορθό οι άλλοι να επιτρέπουν στους Πυθαγορείους να μιλούν. Τους παρακινούσε επίσης, το δεξί τους χέρι, που δεχόταν την αποδοκιμασία των Πυθαγορείων*, να γίνει εχθρικό όταν θα τους ζητηθεί να εκφράσουν τις απόψεις τους δια ανατάσεως της χειρός ή όταν θα ρίξουν την ψήφο· και αυτό διότι θα πρέπει να θεωρούν επονείδιστο να αποδειχθεί ότι αυτοί που συγκέντρωσαν τριακόσες χιλιάδες στον Τετράεντα ποταμό έχουν ηττηθεί από το ένα χιλιοστό τους, ύστερα από στάση ή συνωμοσία μέσα στην ίδια τους την πόλη.

261. Με λίγα λόγια, ο Νίνων τόσο πολύ εξαγρίωσε τους ακροατές με τις συκοφαντίες του εναντίον των Πυθαγορείων που, ύστερα από λίγες ημέρες, αφού συγκεντρώθηκαν όλοι, ετοιμάστηκαν να πραγματοποιήσουν επίθεση εναντίον των Πυθαγορείων, κατά την ώρα που αυτοί θα θυσίαζαν στις Μούσες σε μια οικία κοντά στο ναό του Πύθιου Απόλλωνος. Οι Πυθαγόρειοι όμως, προαισθανόμενοι αυτά που θα συνέβαιναν, ορισμένοι διέφυγαν σε πανδοχείο, ενώ ο Δημοκήδης μαζί με τους εφήβους διέφυγε στις Πλαταιές. Οι διώκτες, αφού κατέλυσαν τους νόμους, πραγματοποίησαν ψηφοφορίες με τις οποίες κατηγόρησαν τον Δημοκήδη ότι είχε συνωμοτήσει με τους νεοτέρους υπέρ της τυραννίδας, και διακήρυξαν ότι θα έδιναν τρία τάλαντα σε όποιον θα τον σκότωνε. Μετά από συμπλοκή, στον Θεάγη, που υπερίσχυσε του Δημοκήδη,

* πρόκειται για την άρνηση των Πυθαγορείων να τους χαιρετήσουν, όπως περιγράφεται πιο πάνω, δηλαδή να σφίξουν το δεξί τους χέρι.

262 ἐμέρισαν. πολλῶν δὲ κακῶν κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ὄντων, εἰς κρίσιν προβληθέντων τῶν φυγάδων καὶ τρισὶ πόλεσι τῆς ἐπιτροπῆς παραδοθείσης, Ταραντίνοις, Μεταποντίνοις, Καυλωνιάταις, ἔδοξε τοῖς πεμφθεῖσιν ἐπὶ τὴν γνώμην ἀργύριον λαβοῦσιν, ὡς ἐν τοῖς τῶν Κροτωνιατῶν ὑπομνήμασιν ἀναγέγραπται, φεύγειν τοὺς αἰτίους. προσεξέβαλον δὲ τῇ κρίσει κρατήσαντες ἅπαντας τοὺς τοῖς καθεστῶσι δυσχεραίνοντας καὶ συνεφυγάδευσαν τὴν γενεάν, οὐ φάσκοντες δεῖν ἀσεβεῖν οὐδὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ τῶν γονέων διασπᾶν. καὶ τά τε χρέα ἀπέκοψαν καὶ τὴν γῆν ἀνάδαστον
263 ἐποίησαν. ἐπιγενομένων δὲ πολλῶν ἐτῶν καὶ τῶν περὶ τὸν Δείναρχον ἐν ἑτέρῳ κινδύνῳ τελευτησάντων, ἀποθανόντος καὶ Λιτάτους, ὅσπερ ἦν ἡγεμονικώτατος τῶν στασιασάντων, ἔλεός τις καὶ μετάνοια ἐνέπεσε, καὶ τοὺς περιλειπομένους αὐτῶν ἠβουλήθησαν κατάγειν. μεταπεμπόμενοι δὲ πρεσβευτὰς ἐξ Ἀχαΐας δι᾽ ἐκείνων πρὸς τοὺς ἐκπεπτωκότας
264 διελύθησαν καὶ τοὺς ὅρκους εἰς Δελφοὺς ἀνέθηκαν. ἦσαν δὲ τῶν Πυθαγορικῶν καὶ περὶ ἑξήκοντα τὸν ἀριθμὸν οἱ κατελθόντες ἄνευ τῶν πρεσβυτέρων, ἐν οἷς ἐπὶ τὴν ἰατρικὴν τινες κατενεχθέντες καὶ διαίτῃ τοὺς ἀρρώστους ὄντας θεραπεύοντες ἡγεμόνες κατέστησαν τῆς εἰρημένης καθόδου. συνέβη δὲ καὶ τοὺς σωθέντας, διαφερόντως παρὰ τοῖς πολ-

απένειμαν τα τρία τάλαντα εκ μέρους της πόλεως.

262. Επειδή όμως έπεσαν πολλά δεινά στην πόλη και στη χώρα, οι φυγάδες παραπέμφθηκαν σε δίκη, της οποίας η διεξαγωγή ανατέθηκε σε επιτροπή που αποτελούνταν από διαιτητές τριών πόλεων: Ταραντίνους, Μεταποντίνους και Καυλωνιάτες. Σε αυτούς όμως που εστάλησαν για να δικάσουν, φάνηκε ορθό να χρηματιστούν, όπως έχει γραφεί στα Υπομνήματα των Κροτωνιατών, για να φυγαδεύσουν τους αιτίους. Έτσι οι διαιτητές, με την κρίση τους καταδίκασαν σε εξορία όλους αυτούς που δυσανασχετούσαν με το καθεστώς και φυγάδευσαν ταυτοχρόνως τις οικογένειές τους, υποστηρίζοντας ότι δεν πρέπει να ασεβούν, και ότι δεν πρέπει να αποσπούν τα παιδιά από τους γονείς τους. Διέγραψαν μάλιστα τα χρέη τους και κατέστησαν τη γη κοινή εξ αδιαιρέτου για την πόλη.

263. Αφού πέρασαν πολλά χρόνια και οι ακόλουθοι του Δεινάρχου σκοτώθηκαν σε παρόμοια συμπλοκή και πέθανε και ο Λιτάτης, που ήταν ο σπουδαιότερος από τους στασιαστές, ένιωσαν κάποιον οίκτο και μεταμέλεια, και θέλησαν να επαναφέρουν όσους από τους Πυθαγορείους είχαν απομείνει. Έστειλαν έτσι πρεσβευτές από την Αχαΐα, που με τη διαμεσολάβησή τους συμφιλιώθηκαν με τους εξορίστους, και κατέθεσαν στους Δελφούς τους όρκους συμφιλίωσης.

264. Οι Πυθαγόρειοι που επέστρεψαν ήταν περίπου εξήντα στον αριθμό –χωρίς να μετρούμε τους πιο ηλικιωμένους– εκ των οποίων κάποιοι ασχολήθηκαν με την ιατρική. Αυτοί, επειδή θεράπευαν με δίαιτα όσους ήταν άρρωστοι, θεωρήθηκαν οι πρωτεργάτες της εν λόγω μεθόδου. Οι Πυθαγόρειοι ό-

λοῖς εὐδοκιμοῦντας, κατὰ τὸν καιρόν, ἐν ᾧ λεγομένου πρὸς τοὺς παρανομοῦντας "οὐ τάδε ἐστὶν ἐπὶ Νίνωνος" γενέσθαι φασὶ ταύτην τὴν παροιμίαν, κατὰ τοῦτον ἐμβαλόντων τῶν Θουρίων κατὰ χώραν ἐκβοηθήσαντας καὶ μετ' ἀλλήλων κινδυνεύσαντας ἀποθανεῖν, τὴν δὲ πόλιν οὕτως εἰς τοὐναντίον μεταπεσεῖν, ὥστε χωρὶς τῶν ἐπαίνων, ὧν ἐποιοῦντο περὶ τῶν ἀνδρῶν, ὑπολαβεῖν μᾶλλον ταῖς Μούσαις κεχαρισμένην ἔσεσθαι τὴν ἑορτήν, <εἰ> κατὰ τὸ Μουσεῖον τὴν δημοσίαν ποιοῖντο θυσίαν, <ὃ> κατ' αὐτοὺς ἐκείνους πρότερον ἱδρυσάμενοι τὰς θεὰς ἐτίμων. περὶ μὲν οὖν τῆς κατὰ τῶν Πυθαγορείων γενομένης ἐπιθέσεως τοσαῦτα εἰρήσθω.

265 Διάδοχος δὲ πρὸς πάντων ὁμολογεῖται Πυθαγόρου γεγονέναι Ἀρισταῖος Δαμοφῶντος ὁ Κροτωνιάτης, κατ' αὐτὸν Πυθαγόραν τοῖς χρόνοις γενόμενος, ἑπτὰ γενεαῖς ἔγγιστα πρὸ Πλάτωνος· καὶ οὐ μόνον τῆς σχολῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς παιδοτροφίας καὶ τοῦ Θεανοῦς γάμου κατηξιώθη διὰ τὸ ἐξαιρέτως περικεκρατηκέναι τῶν δογμάτων. αὐτὸν μὲν γὰρ Πυθαγόραν ἀφηγήσασθαι λέγεται ἑνὸς δέοντος ἔτη τεσσαράκοντα, τὰ πάντα βιώσαντα ἔτη ἐγγὺς τῶν ἑκατόν, πα-

μως που σώθηκαν, και οι οποίοι εκτιμήθηκαν ιδιαιτέρως από τους πολλούς, έτυχε να βοηθήσουν τους συμπολίτες τους, κατά την εποχή που για όσους παρανομούσαν είχε δημιουργηθεί μια παροιμία που έλεγε: "τα πράγματα δεν είναι όπως την εποχή του Νίνωνος". Ενώ όμως οι Πυθαγόρειοι, όταν οι Θούριοι[307] εισέβαλαν στη χώρα, βοήθησαν και διακινδύνευσαν τη ζωή τους, βοηθώντας τους άλλους πολίτες, η πόλη τόσο γρήγορα άλλαξε συμπεριφορά, ώστε, πέραν των επαίνων που οι πολίτες έκαναν για τους Πυθαγορείους, θεώρησαν ότι μάλλον η γιορτή έπρεπε να αφιερωθεί στις Μούσες, <καθώς> θα τελούσαν τη δημόσια θυσία στο Μουσείο*, <το οποίο>, όπως έλεγαν, πρώτοι το ίδρυσαν οι Πυθαγόρειοι, και σε αυτό τιμούσαν τις θεές. Αρκετά αναφέραμε ως εδώ, σχετικά με την επίθεση που έλαβε χώρα κατά των Πυθαγορείων.

36

265. Από όλους ομολογείται ότι διάδοχος του Πυθαγόρα είχε γίνει ο Αρισταίος, ο γιος του Δαμοφώντα, ο Κροτωνιάτης, που έζησε κατά τους ίδιους χρόνους με τον Πυθαγόρα, επτά γενεές πριν από τον Πλάτωνα. Και επειδή κατείχε απόλυτα τα δόγματα των Πυθαγορείων, καταξιώθηκε όχι μόνο να γίνει ηγέτης της Σχολής αλλά να αναθρέψει ορθά το παιδί του και να νυμφευθεί τη Θεανώ[308]. Ιστορείται, επίσης, ότι ο Πυθαγόρας δίδαξε στη Σχολή για σαράντα παρά ένα χρό-

* το ιερό των Μουσών.

ραδοῦναι δὲ Ἀρισταίῳ τὴν σχολὴν πρεσβυτάτῳ ὄντι. μεθ' ὃν ἡγήσασθαι Μνήμαρχον τὸν Πυθαγόρου, τοῦτον δὲ Βουλαγόρᾳ παραδοῦναι, ἐφ' οὗ διαρπασθῆναι συνέβη τὴν Κροτωνιατῶν πόλιν. μεθ' ὃν Γαρτύδαν τὸν Κροτωνιάτην διάδοχον γενέσθαι, ἐπανελθόντα ἐκ τῆς ἀποδημίας, ἣν ἐποιήσατο πρὸ τοῦ πολέμου· διὰ μέντοι τὴν συμφορὰν τῆς πατρίδος ἐκλιπεῖν τὸν βίον. ἕνα δὴ μόνον γενέσθαι τοῦτον, ὃς
266 ὑπὸ λύπης προὔλιπε τὸν βίον· τοῖς δ' ἄλλοις ἔθος εἶναι γηραιοῖς σφόδρα γενομένοις ὥσπερ ἐκ δεσμῶν τοῦ σώματος ἀπαλλάττεσθαι. χρόνῳ μέντοι γε ὕστερον Ἀρεσᾶν ἐκ τῶν Λευκανῶν, σωθέντα διά τινων ξένων, ἀφηγήσασθαι τῆς σχολῆς· πρὸς ὃν ἀφικέσθαι Διόδωρον τὸν Ἀσπένδιον, ὃν παραδεχθῆναι διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐν τῷ συστήματι ἀνδρῶν. οὗτος δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπανελθὼν διέδωκε τὰς Πυθαγορείους φωνάς. ζηλωτὰς δὲ γράφειν γενέσθαι τῶν ἀνδρῶν περὶ μὲν Ἡράκλειαν Κλεινίαν καὶ Φιλόλαον, <ἐν> Μεταποντίῳ δὲ Θεωρίδην <καὶ> Εὔρυτον, ἐν Τάραντι δὲ Ἀρχύταν. τῶν δ' ἔξωθεν ἀκροατῶν γενέσθαι καὶ Ἐπίχαρμον, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ συστήματος τῶν ἀνδρῶν· ἀφικόμενον δὲ εἰς Συρακούσας διὰ τὴν Ἱέρωνος τυραννίδα τοῦ μὲν φανερῶς φιλοσοφεῖν ἀποσχέσθαι, εἰς μέτρον δ' ἐντεῖναι τὰς διανοίας τῶν ἀνδρῶν, μετὰ παιδιᾶς κρύφα ἐκφέροντα τὰ Πυθαγόρου δόγματα.

νια, ότι έζησε συνολικά περίπου εκατό[309] και ότι, όταν ήδη ήταν πολύ γέρος, παρέδωσε τη Σχολή στον Αρισταίο. Μετά από αυτόν, ηγήθηκε της Σχολής ο Μνήμαρχος, ο γιος του Πυθαγόρα, και αυτός την παρέδωσε στον Βουλαγόρα, κατά την εποχή του οποίου συνέβηκε η λεηλασία της πόλης των Κροτωνιατών. Μετά από αυτόν διάδοχος έγινε ο Γαρτύδας ο Κροτωνιάτης, που επανήλθε από το ταξίδι που είχε πραγματοποιήσει πριν από τον πόλεμο, ο οποίος όμως εξαιτίας της συμφοράς που βρήκε την πατρίδα του άφησε αυτή τη ζωή πρόωρα, από λύπη.

266. Στους υπόλοιπους Πυθαγορείους υπήρχε η συνήθεια, όταν έφθαναν σε βαθιά γεράματα, να απαλλάσσονται από το σώμα τους σαν από δεσμά. Αργότερα, ανέλαβε την ηγεσία της Σχολής ο Αρεσάς από τους Λευκανούς, που σώθηκε από κάποιους ξένους. Σε αυτόν είχε πάει ο Διόδωρος ο Ασπένδιος, τον οποίον έκανε δεκτό, επειδή λίγοι άνδρες είχαν απομείνει στη Σχολή. Αυτός λοιπόν επέστρεφε στην Ελλάδα και διέδωσε τις Πυθαγόρειες διδασκαλίες. Παραδίδεται μάλιστα εγγράφως ότι στην Ηράκλεια ο Κλεινίας και ο Φιλόλαος, <στο> Μεταπόντιο ο Θεωρίδης <και> ο Εύρυτος, και στον Τάραντα ο Αρχύτας, έγιναν "ζηλωτές"[310]. Από τους εξωτερικούς ακροατές είχε γίνει ηγέτης της Σχολής και ο Επίχαρμος, που δεν προερχόταν όμως από την ίδια τη Σχολή. Όταν έφθασε στις Συρακούσες, απέφευγε να φιλοσοφεί φανερά, λόγω της τυραννίδας του Ιέρωνος. Κατέγραφε πάντως τις φιλοσοφικές σκέψεις των Πυθαγορείων σε έμμετρα ποιήματα και παρουσίασε τα δόγματα του Πυθαγόρα μεταμφιέζοντάς τα σε διασκεδαστικό παιχνίδι.

267 *Τῶν δὲ συμπάντων Πυθαγορείων τοὺς μὲν ἀγνῶτάς τε καὶ ἀνωνύμους τινὰς πολλοὺς εἰκὸς γεγονέναι, τῶν δὲ γνωριζομένων ἐστὶ τάδε τὰ ὀνόματα·*

Κροτωνιᾶται *Ἱππόστρατος, Δύμας, Αἴγων, Αἵμων, Σύλλος, Κλεοσθένης, Ἀγέλας, Ἐπίσυλος, Φυχιάδας, Ἔκφαντος, Τίμαιος, Βοῦθος, Ἔρατος, Ἰταναῖος, Ῥόδιππος, Βρύας, Εὔανδρος, Μυλλίας, Ἀντιμέδων, Ἀγέας, Λεόφρων, Ἄγυλος, Ὀνάτας, Ἱπποσθένης, Κλεόφρων, Ἀλκμαίων, Δαμοκλῆς, Μίλων, Μένων*

Μεταποντῖνοι *Βροντῖνος, Παρμίσκος, Ὀρεστάδας, Λέων, Δαμάρμενος, Αἰνέας, Χειλᾶς, Μελησίας, Ἀριστέας, Λαφάων, Εὔανδρος, Ἀγησίδαμος, Ξενοκάδης, Εὐρύφημος, Ἀριστομένης, Ἀγήσαρχος, Ἀλκίας, Ξενοφάντης, Θρασέας, Εὔρυτος, Ἐπίφρων, Εἰρίσκος, Μεγιστίας, Λεωκύδης, Θρασυμήδης, Εὔφημος, Προκλῆς, Ἀντιμένης, Λάκριτος, Δαμοτάγης, Πύρρων, Ῥηξίβιος, Ἀλώπεκος, Ἀστύλος, Λακύδας, Ἁνίοχος, Λακράτης, Γλυκῖνος*

Ἀκραγαντῖνος *Ἐμπεδοκλῆς*

Ἐλεάτης *Παρμενίδης*

Ταραντῖνοι *Φιλόλαος, Εὔρυτος, Ἀρχύτας, Θεόδωρος, Ἀρίστιππος, Λύκων, Ἑστιαῖος, Πολέμαρχος, Ἀστέας, Καινίας, Κλέων, Εὐρυμέδων, Ἀρχέας, Κλειναγόρας, Ἄρχιππος, Ζώπυρος, Εὔθυνος, Δικαίαρχος, Φιλωνίδης, Φροντίδας, Λῦσις, Λυσίβιος, Δεινοκράτης, Ἐχεκράτης, Πακτίων, Ἀκουσιλάδας, Ἴκκος, Πεισικράτης, Κλεάρατος, Λεοντεύς, Φρύνιχος, Σιμιχίας, Ἀριστοκλείδας, Κλεινίας, Ἁβροτέλης, Πεισίρροδος, Βρύας, Ἕλανδρος, Ἀρχέμαχος, Μιμνόμαχος, Ἀκμονίδας, Δικᾶς, Καροφαντίδας*

267. Από το σύνολο των Πυθαγορείων, είναι φυσικό κάποιοι να είναι άγνωστοι και άλλοι πολλοί ανώνυμοι. Των γνωστών όμως τα ονόματα είναι τα εξής:

Κροτωνιάτες: Ιππόστρατος, Δύμας, Αίγων, Αίμων, Σύλλος, Κλεοσθένης, Αγέλας, Επίσυλος, Φυχιάδας, Έχφαντος, Τίμαιος, Βούθος, Έρατος, Ιταναίος, Ρόδιππος, Βρύας, Εύανδρος, Μυλλίας, Αντιμέδων, Αγέας, Λεόφρων, Αγύλος, Ονάτας, Ιπποσθένης, Κλεόφρων, Αλκμαίων, Δαμοκλής, Μίλων, Μένων

Μεταποντίνοι: Βροντίνος, Παρμίσκος, Ορεστάδας, Λέων, Δαμάρμενος, Αναίας, Χειλάς, Μελησίας, Αριστέας, Λαφάων, Εύανδρος, Αγησίδαμος, Ξενοκάδης, Ευρύφημος, Αριστομένης, Αγήσαρχος, Αλκίας, Ξενοφάντης, Θρασέας, Εύρυτος, Επίφρων, Ειρίσκος, Μεγιστίας, Λεωκύδης, Θρασυμήδης, Εύφημος, Προκλής, Αντιμένης, Λάκριτος, Δαμοταγής, Πύρρων, Ρηξίβιος, Αλώπεκος, Αστύλος, Λακύδας, Ανίοχος, Λακράτης, Γλυκίνος

Ακραγαντίνος: Εμπεδοκλής

Ελεάτης: Παρμενίδης[311]

Ταραντίνοι: Φιλόλαος, Εύρυτος, Αρχύτας, Θεόδωρος, Αρίστιππος, Λύκων, Εστιαίος, Πολέμαρχος, Αστέας, Καινίας, Κλέων, Ευρυμέδων, Αρκέας, Κλειναγόρας, Άρχιππος, Ζώπυρος, Εύθυνος, Δικαίαρχος, Φιλωνίδης, Φροντίδας, Λύσις, Λυσίβιος, Δεινοκράτης, Εχεκράτης, Πακτίων, Ακουσιλάδας, Ίκκος, Πεισικράτης, Κλεάρατος, Λεοντεύς, Φρύνιχος, Σιμιχίας, Αριστοκλείδας, Κλεινίας, Αβροτέλης, Πεισίρροδος, Βρύας, Έλανδρος, Αρχέμαχος, Μιμνόμαχος, Ακμονίδας, Δικάς, Καροφαντίδας

Συβαρῖται *Μέτωπος, Ἵππασος, Πρόξενος, Εὐάνωρ, Λεάναξ, Μενέστωρ, Διοκλῆς, Ἔμπεδος, Τιμάσιος, Πολεμαῖος, Ἔνδιος, Τυρσηνός*

Καρχηδόνιοι *Μιλτιάδης, Ἄνθης, Ὀδίος, Λεώκριτος*

Πάριοι *Αἰήτιος, Φαινεκλῆς, Δεξίθεος, Ἀλκίμαχος, Δείναρχος, Μέτων, Τίμαιος, Τιμησιάναξ, Εὔμοιρος, Θυμαρίδας*

Λοκροὶ *Γύττιος, Ξένων, Φιλόδαμος, Εὐέτης, Εὔδικος, Σθενωνίδας, Σωσίστρατος, Εὐθύνους, Ζάλευκος, Τιμάρης*

Ποσειδωνιᾶται *Ἀθάμας, Σῖμος, Πρόξενος, Κραναός, Μύης, Βαθύλαος, Φαίδων*

Λευκανοὶ *Ὄκκελος καὶ Ὄκκιλος ἀδελφοί, Ἀρέσανδρος, Κέραμβος*

Δαρδανεὺς *Μαλίων*

Ἀργεῖοι *Ἱππομέδων, Τιμοσθένης, Εὐέλθων, Θρασύδαμος, Κρίτων, Πολύκτωρ*

Λάκωνες *Αὐτοχαρίδας, Κλεάνωρ, Εὐρυκράτης*

Ὑπερβόρειος *Ἄβαρις*

Ῥηγῖνοι *Ἀριστείδης, Δημοσθένης, Ἀριστοκράτης, Φύτιος, Ἑλικάων, Μνησίβουλος, Ἱππαρχίδης, Εὐθοσίων, Εὐθυκλῆς, Ὄψιμος, Κάλαϊς, Σελινούντιος*

Συρακούσιοι *Λεπτίνης, Φιντίας, Δάμων*

Σάμιοι *Μέλισσος, Λάκων, Ἄρχιππος, Ἑλώριππος, Ἕλωρις, Ἵππων*

Καυλωνιᾶται *Καλλίμβροτος, Δίκων, Νάστας, Δρύμων, Ξενέας*

Φλιάσιοι *Διοκλῆς, Ἐχεκράτης, Πολύμναστος, Φάντων*

Σικυώνιοι *Πολιάδης, Δήμων, Στράτιος, Σωσθένης*

Συβαρίτες: Μέτωπος, Ίππασος, Πρόξενος, Ευάνωρ, Λεάναξ, Μενέστωρ, Διοκλής, Έμπεδος, Τιμάσιος, Πολεμαίος, Ένδιος, Τυρσηνός

Καρχηδόνιοι: Μιλτιάδης, Άνθης, Οδίος, Λεώκριτος

Πάριοι: Αιήτιος, Φαινεκλής, Δεξίθεος, Αλκίμαχος, Δείναρχος, Μέτων, Τίμαιος, Τιμησιάναξ, Εύμοιρος, Θυμαρίδας

Λοκροί: Γύττιος, Ξένων, Φιλόδαμος, Ευέτης, Εύδικος, Σθενωνίδας, Σωσίστρατος, Ευθύνους, Ζάλευχος, Τιμάρης

Ποσειδωνιάτες: Αθάμας, Σίμος, Πρόξενος, Κραναός, Μύης, Βαθύαλος, Φαίδων

Λευκανοί: τα αδέλφια Όκκελος και Όκκιλος, Αρέσανδρος, Κέραμβος

Δαρδανεύς: Μαλίων

Αργείοι: Ιππομέδων, Τιμοσθένης, Ευέλθων, Θρασύδαμος, Κρίτων, Πολύκτωρ

Λάκωνες: Αυτοχαρίδας, Κλεάνωρ, Ευρυκράτης

Υπερβόρειος: Άβαρις

Ρηγίνοι: Αριστείδης, Δημοσθένης, Αριστοκράτης, Φύτιος, Ελικάων, Μνησίβουλος, Ιππαρχίδης, Ευθοσίων, Ευθυκλής, Όψιμος, Κάλαϊς, Σελινούντιος

Συρακούσιοι: Λεπτίνης, Φιντίας, Δάμων

Σάμιοι: Μέλισσος[312], Λάκων, Άρχιππος, Ελώριππος, Έλωρις, Ίππων

Καυλωνιάτες: Καλλίμβροτος, Δίκων, Νάστας, Δρύμων, Ξενέας

Φλιάσιοι: Διοκλής, Εχεκράτης, Πολύμναστος, Φάντων

Σικυώνιοι: Πολιάδης, Δήμων, Στράτιος, Σωσθένης

Κυρηναῖοι *Πρῶρος, Μελάνιππος, Ἀριστάγγελος, Θεόδωρος*

Κυζικηνοὶ *Πυθόδωρος, Ἱπποσθένης, Βούθηρος, Ξενόφιλος*

Καταναῖοι *Χαρώνδας, Λυσιάδης*

Κορίνθιος *Χρύσιππος*

Τυρρηνὸς *Ναυσίθοος*

Ἀθηναῖος *Νεόκριτος*

Ποντικὸς *Λύραμνος. οἱ πάντες σιη΄.*

Πυθαγορίδες δὲ γυναῖκες αἱ ἐπιφανέσταται· Τιμύχα γυνὴ [ἡ] Μυλλία τοῦ Κροτωνιάτου, Φιλτὺς θυγάτηρ Θεόφριος τοῦ Κροτωνιάτου, Βυνδάκου ἀδελφή, Ὀκκελὼ καὶ Ἐκκελὼ <ἀδελφαὶ Ὀκκέλω καὶ Ὀκκίλω> τῶν Λευκανῶν, Χειλωνὶς θυγάτηρ Χείλωνος τοῦ Λακεδαιμονίου, Κρατησίκλεια Λάκαινα γυνὴ Κλεάνορος τοῦ Λακεδαιμονίου, Θεανὼ γυνὴ τοῦ Μεταποντίνου Βροτίνου, Μυῖα γυνὴ Μίλωνος τοῦ Κροτωνιάτου, Λασθένεια Ἀρκάδισσα, Ἁβροτέλεια Ἁβροτέλους θυγάτηρ τοῦ Ταραντίνου, Ἐχεκράτεια Φλιασία, Τυρσηνὶς Συβαρῖτις, Πεισιρρόδη Ταραντινίς, Θεάδουσα Λάκαινα, Βοιὼ Ἀργεία, Βαβελύκα Ἀργεία, Κλεαίχμα ἀδελφὴ Αὐτοχαρίδα τοῦ Λάκωνος. αἱ πᾶσαι ιζ΄.

Κυρηναίοι: Πρώρος, Μελάνιππος, Αριστάγγελος, Θεόδωρος[313]

Κυζικηνοί: Πυθόδωρος, Ιπποσθένης, Βούθηρος, Ξενόφιλος

Καταναίοι: Χάρωνδας, Λυσιάδης

Κορίνθιος: Χρύσιππος

Τυρρηνός: Ναυσίθοος

Αθηναίος: Νεόκριτος

Ποντικός: Λύραμνος.

Σύνολο 218.

Οι επιφανέστερες Πυθαγόρειες γυναίκες ήταν: η Τιμύχα, γυναίκα του Μυλλία του Κροτωνιάτη, η Φιλτύς, κόρη του Θεόφριου του Κροτωνιάτη και αδελφή του Βυνδάκου, οι Οκχελώ και Εκκελώ <αδελφές του Οκκέλου και του Οκκίλου> των Λευκανών, η Χειλωνίς, κόρη του Χείλωνος του Λακεδαιμόνιου, η Κρατησίκλεια η Λάκαινα, γυναίκα του Κλεάνορος του Λακεδαιμόνιου, η Θεανώ, γυναίκα του Βροντίνου του Μεταποντίνου, η Μυία, γυναίκα του Μίλωνος του Κροτωνιάτη, η Λασθένια η Αρκάδισσα, η Αβροτέλεια, κόρη του Αβροτέλη του Ταραντίνου, η Εχεκράτεια η Φλιασία, η Τυσηνίς η Συβαρίτις, η Πεισιρρόδη η Ταραντινίς, η Θεαδούσα η Λάκαινα, η Βοιώ η Αργεία, η Βαβελύκα η Αργεία, και η Κλεαίχμα, αδελφή του Αυτοχαρίδα του Λάκωνος.

Σύνολο 17.

SCHOLIA

§ 1 *Πλατωνικῶς*

§ 11 *τὸν ἐν Σάμῳ κομήτην παροιμίαν, οὗ καὶ Ἡρόδοτος μέμνηται.*

§ 30 *ἔναυσμα· ἀρχή, ἐμπύρευμα, ὑπέκκαυμα.*

§ 42 *Λυκόφρων·*

τὸν χιλίωρον τὰς ἀνυμφεύτους χρόνον
πάλου βραβείαις γηροβοσκοῦσαι κόρας.

§ 54 *ἐπὶ τῶν θυγατέρων.*

§ 56 *ἡ Περσεφόνη, αἱ ὀρεστιάδες, ἡ Ῥέα, ἡ τοῦ Ἑρμοῦ μήτηρ·*
κόρη, νύμφη, μήτηρ, μαῖα.

§ 82 *διὸ καί φασιν Ἱπποδάμαντα τὸν Σαλαμίνιον ποιητὴν ἐπαινέσαι αὐτόν, τουτέστι τὸν Πυθαγόραν.*

§ 98 *ἡμεῖς δ' ἐς δεκάδας διακοσμηθῆμεν Ἀχαιοί.*

ΣΧΟΛΙΑ

§ 1 (1)* Σύμφωνα με τον τρόπο του Πλάτωνος.

§ 11 (11) Η φράση "*Ἐν Σάμῳ κομήτην*" είναι παροιμία που μνημονεύει και ο Ηρόδοτος.

§ 30 (17) Έναυσμα: αρχή, προσάναμμα, καύσιμος ύλη.

§ 42 (20) Λυκόφρων:

το χρονικό διάστημα των χιλίων ετών που έστελναν
τις ανύπανδρες γυναίκες
να περιποιούνται το ιερό της Αθηνάς με κλήρωση.

§ 54 (26) Προς τις θυγατέρες.

§ 56 (27) Η Περσεφόνη, οι ορεστιάδες, η Ρέα, η μητέρα του Ερμή· κόρη, νύμφη, μητέρα, μαία.

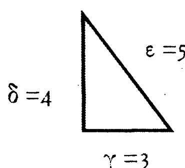
§ 82 (64) Για το λόγο αυτό λένε ότι ο Ιπποδάμαντας, ο Σαλαμίνιος ο ποιητής, επαίνεσε αυτόν, δηλαδή τον Πυθαγόρα.

§ 98 (90) Εμείς μάλιστα οι Αχαιοί, σε δεκάδες συναθροιζόμαστε.

---

* Ο αριθμός στην παρένθεση υποδεικνύει το ακριβές σημείο στη μετάφραση στο οποίο αναφέρεται το Σχόλιο. Όπως έχουμε γράψει και στο τελευταίο μέρος της Εισαγωγής, ο κάθε αριθμός ανταποκρίνεται στις Σημειώσεις που παρατίθενται αμέσως μετά τα Σχόλια.

§ 130

Τῶν τετραγώνων, ἃ δύνανται

§ 134 *Νέσσος ποταμὸς Μακεδονίας.*

§ 178 *ἀντὶ τοῦ ἀπονιψαμένου τὸ μίασμα τῶν Συβαριτῶν ἐν τῇ θαλάττῃ.*

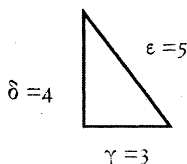
§ 179 *τὰ τρίγωνα καὶ τὰ παραλληλόγραμμα τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὕψος ὄντα πρὸς ἄλληλά ἐστιν ὡς αἱ βάσεις. οἱ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὕψος ὄντες κῶνοι καὶ κύλινδροι πρὸς ἀλλήλους εἰσὶν ὡς αἱ βάσεις. αἱ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὕψος οὖσαι πυραμίδες πρὸς ἀλλήλας εἰσὶν ὡς αἱ βάσεις. ταῦτα κατ' εἰκόνα τῆς δικαιοσύνης ἀπειροταχῶς πίπτοντα καὶ ἀνομοίως τὴν τῆς ἰσότητος καὶ ἀναλογίας ἀποσώζει ταυτότητα.*

§ 195 *ταῖς γὰρ μνησταῖς συνοικεῖν μέλλοντες ἔθυον, τὰς δὲ παλλακίδας ἀθύτους εἶχον.*

§ 202 *τὴν νεανικὴν τά τε παιδικὰ καὶ τὰ ἀνδρικά.*

§ 210 *τοῦτο λέγει καὶ Ἐπίκουρος, ὅτι οὐδεμία χρῆσις ἀφροδισίων ὑγιεινή, ὅπερ διορθούμενος ὁ Γαληνὸς προσδιορίζεται· «ὅταν», φησίν «ἐκ πολυσιτίας τε καὶ πολυποσίας τοῦτο γένηται, συμφέρει πρὸς ὑγίειαν, ὅταν δὲ οὐχ οὕτως ἔχῃ, οὐ συμφέρει· οὐ γὰρ ἡ ἀκρασία ἐμπόδιον πρὸς εὐεξίαν».*

§ 130 [135]

Από τα τ[ετρ]ρ[ά]ίγωνα,
μονάχα αυτά μπορούν.

§ 134 [140] Νέσσος: ποταμός της Μακεδονίας.

§ 178 [224] για να ξεπλύνει στη θάλασσα το μίασμα των Συβαριτών.

§ 179 [226] Τα τρίγωνα και τα παραλληλόγραμμα που βρίσκονται στο ίδιο ύψος μεταξύ τους, είναι όπως οι βάσεις. Οι κώνοι και οι κύλινδροι που έχουν το ίδιο ύψος, είναι όπως οι βάσεις. Οι πυραμίδες που έχουν το ίδιο ύψος μεταξύ τους, είναι όπως οι βάσεις. Αυτά, καθ' εικόνα της δικαιοσύνης, προκύπτοντας πολλαπλώς και διαφορετικά, διαφυλάσσουν την ταυτότητα της ισότητας και της αναλογίας.

§ 195 [237] Για τις μνηστές, επειδή επρόκειτο να ζήσουν μαζί τους, έκαναν θυσίες· τις παλλακίδες, όμως, τις είχαν χωρίς θυσίες.

§ 202 [243] Κατά τη νεανική ηλικία και τα παιδικά και τα ανδρικά ελαττώματα.

§ 210 [252] Το ίδιο λέει και ο Επίκουρος, ότι δηλαδή καμία κατάχρηση των αφροδισίων δεν είναι υγιεινή, θέση που ο Γαληνός διόρθωσε, λέγοντας ότι, "όταν η αποχή αφορά και την πολυφαγία και την πολυποσία, τότε συμφέρει για την υγεία· όταν όμως δεν είναι έτσι, τότε δεν συμφέρει. Επειδή η αχρασία δεν εμποδίζει την ευεξία".

§ 234 ταῦτα πάντα τὰ κατὰ τὴν <περὶ> Φιντίου διήγησιν ὡς ἀπὸ Ἀριστοξένου δεῖ παραγόμενα ἀκούειν.

§ 237

τὸν ἐσθλὸν ἄνδρα, κἂν ἑκὰς ναίῃ χθονός,
κἂν μήποτ' ὄσσοις εἰσίδω, κρίνω φίλον.

§ 242

Ἕλληνος δ' ἐγένοντο φιλοπτόλεμοι βασιλῆες,
Δῶρός τε Ξοῦθός τε καὶ Αἴολος ἱππιοχάρμης.

§ 245

στεῦτο δὲ διψάων, πιέειν δ' οὐκ εἶχεν ἑλέσθαι.

§ 247 τὸ γὰρ δωδεκάεδρον εἴκοσι γωνίας στερεὰς ἔχει.

§ 249 διεξετρύπησαν καὶ ἐξέδραμον.

§ 257 τουτέστιν ἀπεδοκίμασαν καὶ ἐξεκήρυξαν οἱ Πυθαγόρειοι.

§ 265

Πυθαγόρης ἔγγιστα χρόνῳ ἑκατὸν βιοτεύει·
τεσσαράκοντα δ' ἑνὸς λειπομένους ὀφελεῖ.

§ 267 ὅτι καὶ ὁ Παρμενίδης ὁ ἐξ Ἐλέας Πυθαγόρειος ἦν. ἐξ οὗ δῆλον ὅτι καὶ Ζήνων ὁ ἀμφοτερόγλωσσος, ὁ καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς διαλεκτικῆς παραδοὺς, ὥστε ἐκ Πυθαγόρου ἤρξατο ἡ διαλεκτική. ὡσαύτως δὲ ἡ ῥητορική· Τεισίας γὰρ καὶ Γοργίας καὶ Πῶλος Ἐμπεδοκλέους τοῦ Πυθαγορείου μαθηταί.

§ 267 ὅτι καὶ ὁ Σάμιος Μέλισσος Πυθαγόρειος ἦν.

§ 267 ὅτι καὶ ὁ Κυρηναῖος <Θεόδωρος> Πυθαγόρειος <ἦν>, ὁ συνακμάσας Σωκράτει.

§ 234 [279] Όλα αυτά που αφορούν τη διήγηση <σχετικά> με τον Φιντία, πρέπει να τα ακούμε όπως καταγράφηκαν από τον Αριστόξενο.

§ 237 [281] *Τον αγαθό άνδρα, ακόμη και αν κατοικεί σε χώρα μακρινή,*
και αν ποτέ δεν πρόκειται να ξαναδώ,
εγώ σαν φίλο θεωρώ.

§ 242 [287] *Από τον Έλληνα λοιπόν γεννήθηκαν οι*
φιλοπόλεμοι βασιλείς, ο Δώρος και ο Ξούθος και
ο Αίολος, που πολεμούσε πάνω σε άρμα.

§ 245 [292] *Τον έβλεπες να πιει που γύρευε νερό, μα*
δεν μπορούσε.

§ 247 [293] Επειδή το δωδεκάεδρο έχει είκοσι στερεές γωνίες.

§ 249 [295] Άνοιξαν τρύπες και διέφυγαν.

§ 257 [303] Που θα πει: αυτούς που αποδοκίμασαν και αποκήρυξαν οι Πυθαγόρειοι.

§ 265 [309] Ο Πυθαγόρας έζησε σχεδόν εκατό χρόνια·
σαράντα μάλιστα παρά ένα ευεργετεί.

§ 267 [311] Διότι και ο Παρμενίδης από την Ελέα ήταν Πυθαγόρειος. Εξ αυτού είναι φανερό ότι και ο Ζήνων, που μιλούσε δύο γλώσσες και που παρέδωσε τις αρχές της διαλεκτικής, ήταν Πυθαγόρειος. Άρα η διαλεκτική ξεκίνησε από τον Πυθαγόρα, όπως και η ρητορική. Διότι ο Τεισίας, ο Γοργίας και ο Πώλος, ήταν μαθητές του Εμπεδοκλή του Πυθαγόρειου.

§ 267 [312] Διότι και ο Μέλισσος ο Σάμιος ήταν Πυθαγόρειος.

§ 267 [313] Διότι και ο <Θεόδωρος> ο Κυρηναίος, που έζησε κατά την ίδια εποχή με τον Σωκράτη, <ήταν> Πυθαγόρειος.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. **Σύμφωνα με τον τρόπο του Πλάτωνος**. Η επίκληση που ο Ιάμβλιχος κάνει στους θεούς είναι ανάλογη της επίκλησης του Τίμαιου στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο, όπου ο "Πυθαγόρειος" από τους Λοκρούς (βλέπε A. E. Taylor, *Πλάτων: Ο Άνθρωπος και το Έργο του*, μτφρ. Ι. Αρζόγλου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1990, Κεφ. ΙΖ΄, σημ.1, σελ. 680), προτού αρχίσει τη διήγησή του για τη γέννηση του σύμπαντος, επικαλείται τους θεούς και εύχεται όλα όσα θα ειπωθούν να είναι αρεστά σε αυτούς (Πλάτωνος, *Τίμαιος*, 27c).

2. Ο Απόλλων, ο παράνομος καρπός του έρωτα του Δία και της Λητούς, ο θεός του φωτός και της μουσικής, ο κιθαριστής που συνοδεύει το τραγούδι και τον χορό των Μουσών, θεωρείται ως ο εμπνευστής των φιλοσόφων και των ποιητών. Βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, τόμοι 5, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), Εκδοτική Αθηνών, 1987, τόμος 2, σελ. 139-160.

3. Πρβλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 21. Για την προσωνυμία του Απόλλωνα "Πύθιος", βλέπε τη σημείωση 23 του παρόντος.

4. Στον Επιμενίδη από την Κρήτη αποδίδεται μια *Θεογονία* σε 5.000 εξάμετρους στίχους. Με το όνομά του κυκλοφορούσαν επίσης καθαρτήρια ποιήματα και χρησμοί, τα οποία διαβάζονταν πολύ κατά την εποχή του Πυθαγόρα. Θεωρούνταν ως ο ιερέας που καθάρισε την Αθήνα ύστερα από την ανομία του Κύλωνα. Βλέπε Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, I, 109-115. Πρβλ. A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1988 (1957), σελ. 242. Πρβλ. επίσης Π.Β., 28, 135-136 και 32, 222.

5. Ο Εύδοξος από την Κνίδο, που ήταν μαθητής του Αρχύτα και του

Πλάτωνα, διέμεινε για αρκετό καιρό στην Αίγυπτο και ίδρυσε μια σχολή στην Κύζικο. Η προσφορά του τόσο στα μαθηματικά όσο και στην αστρονομία θεωρείται σημαντικότατη. Βλέπε Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 86-91. Πρβλ. A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, σελ. 750.

6. Ο Ξενοκράτης ήταν μαθητής του Πλάτωνα και ανέλαβε την Ακαδημία μετά τον Σπεύσιππο. Άφησε πολλά ποιήματα, παραινέσεις και συγγράμματα, μεταξύ των οποίων και κάποια περί των Πυθαγορείων. Βλέπε Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, IV, 6-15.

7. Στο ζήτημα της συνακολουθίας των ψυχών ο Ιάμβλιχος φαίνεται να ακολουθεί τον αντίστοιχο πλατωνικό-εσχατολογικό νόμο της Αδράστειας που αφορά τον τελικό προορισμό των ψυχών και που εκφράζεται στους διαλόγους τόσο του *Φαίδρου* (248c) όσο και του *Τίμαιου* (41d-42d, 90a-c, 91d-92c). Σύμφωνα με το νόμο αυτό και την υπόθεση του Ιάμβλιχου, φαίνεται ότι η εν λόγω ψυχή δεν μπόρεσε να δει μια από τις ουσίες και έτσι, εμπαθής πλέον και πλήρης από την τροφή της λησμοσύνης και της κακίας, με τη επόμενη περιοδική κίνηση του ουρανού έχασε τα φτερά της και έπεσε στη γη. Επειδή όμως είδε ήδη αρκετές ουσίες στον ουρανό εμφυτεύεται στο σώμα του Πυθαγόρα, ανδρός που θα αφιερώσει τη ζωή του στη φιλοσοφία, στην αγάπη του καλού, στη μουσική και στον έρωτα. Πρβλ. και την άποψη του D. O'Meara, *Pythagoras Revived*, σελ. 37-38.

8. Ο Διογένης Λαέρτιος μας λέει ότι ήταν χαράκτης πολύτιμων λίθων (*Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 1).

9. Σύμφωνα με τον Καλλίμαχο, ο Κρεόφυλος, που ήταν φίλος του Ομήρου, πιθανόν να ήταν ο συγγραφέας ενός έπους "ομηρικού", της Οιχαλίας άλωσης, που διηγούνταν την κατάκτηση της πόλης από τον Ηρακλή και την απαγωγή της Ιόλης (βλέπε A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, σελ. 138-139). Ο Κρεόφυλος λοιπόν είναι πιθανότατα αυτός που "μυεί" τον Πυθαγόρα στην ομηρική παράδοση. Βλέπε και R. Lamberton, *Homer the Theologian*, University of California Press, Berkeley, 1986, σελ. 31-34.

10. Ο Φερεκύδης, σύμφωνα με τον Διογένη Λαέρτιο (*Βίοι Φιλοσόφων*, I, 116 και 119), ήταν γιος του Βάβυ και μαθητής του Πιττακού.

Σύμφωνα με τον Θεόπομπο, ήταν ο πρώτος που έγραφε για τη φύση και τους θεούς, ενώ μερικοί λένε ότι ήταν ο πρώτος που έγραψε βιβλίο σε πεζό λόγο. Σύμφωνα πάλι με το βυζαντινό Σου[illegible]δα, συνέγραψε την *Επτάμυχο* ή *Θεοκρισία* ή *Θεογονία* και τη *Θεολογία* που αποτελούνταν από δέκα βιβλία, τα οποία περιείχαν τα περί της γενέσεως και των διαδοχών των θεών. Το τελευταίο μέρος του έργου αυτού αναφέρεται στην επικράτηση του Δία έναντι των εχθρών του και στην κατανομή που έκανε του κόσμου σε σφαίρες επιρροής μεταξύ των διαφόρων θεοτήτων, ούτως ώστε να εξασφαλιστεί η τάξη και να πάψουν οι αντιδικίες μεταξύ των θεών. Βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Presocratic Philosophers*, σελ. 51. Κωνσταντίνου Βουδούρη, *Προσωκρατική Φιλοσοφία*, εκδ. Ιωνία, Αθήνα, 1988, σελ. 28-31, J. A Philip, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, σελ. 188-189. Πρβλ. Π.Β., 30, 184 και 35, 252.

11. **Η φράση** "ἐν Σάμῳ κομήτην" **είναι παροιμία που μνημονεύει και ο Ηρόδοτος.**

12. Ο Ηρόδοτος, αναφερόμενος στον τρόπο με τον οποίο ιδρύθηκε το μαντείο του Δία στη Δωδώνη, μας δίνει δύο παραλλαγές. Την πρώτη την είχε ακούσει από τους ιερείς του Δία στην αιγυπτιακή Θήβα: Κάποτε, λοιπόν, Φοίνικες πειρατές είχαν αρπάξει δύο ιέρειες από το ναό τους και τις είχαν πουλήσει τη μια στην Ήπειρο και την άλλη στη Λιβύη. Αυτές ίδρυσαν μαντεία στις καινούργιες τους πατρίδες. Τη δεύτερη παραλλαγή του την είχαν ιστορήσει οι ίδιες ιέρειες της Δωδώνης: Κάποια μέρα, δύο μαύρες περιστέρες σηκώθηκαν από το μαντείο της Θήβας της Αιγύπτου. Η πρώτη έφτασε πετώντας στο μαντείο της Δωδώνης και, αφού κάθισε πάνω σε έναν δρυ, παίρνοντας ανθρώπινη λαλιά έδωσε εντολή στους γύρω κατοίκους να κτίσουν μαντείο του Δία. Με τον ίδιο τρόπο, η άλλη έδωσε εντολή στους Λίβυους να ιδρύσουν το περίφημο μαντείο του Άμμωνα στην όαση του Σίβα. Βλέπε Ηροδότου *Ιστορίαι*, Ιστορία Β, 54 και εξής.

13. *Θείος δαίμονας*: Η καλυμμένη έκφραση της θεϊκής ενέργειας που οδηγεί τον άνθρωπο. Βλέπε Walter Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, μτφρ. Ν. Μπεζεντάκος και Αφροδίτη Αβαγιανού, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993 (1977), κεφ. 3, "Οι προσωποποιημένοι θε-

οί", 3.5. "Δαίμων", σελ. 380-383. Πρβλ. τη σημείωση 81 του παρόντος.

14. Πρβλ. Π.Β., 8, 35.

15. Τον σεβασμό του Πυθαγόρα απέναντι στους νόμους της Κρήτης και της Σπάρτης μπορούμε να τον συγκρίνουμε με το σεβασμό που επιδεικνύει ο Πλάτων για τη νομοθεσία των δύο αυτών πόλεων στους *Νόμους*.

16. Πρβλ. Πορφύριου. *Πυθαγόρου Βίος*, 20.

17. **Έναυσμα: αρχή, προσάναμμα, καύσιμος ύλη.**

18. Βλέπε V. Rose (ed.), *Aristotles qui ferebantur librorum fragmenta*, Stuttgart, Teubner, 1967 (1886), απ. 192.

19. Ο D. R. Dicks, σχολιάζοντας την πυθαγόρεια αστρονομία στο τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίο του *Η Πρώιμη Ελληνική Αστρονομία: από τις απαρχές ως τον Αριστοτέλη*, [μτφρ. Μ. Παπαθανασίου. Εκδ. Δαίδαλος-Ζαχαρόπουλος. Αθήνα, 1991 (1970)], γράφει τα εξής: "Στην αστρονομία οι πυθαγόρειοι εισήγαγαν μια εκπληκτική καινοτομία. Αυτή ήταν το να εκτοπίσουν τη γη από την κεντρική θέση του κόσμου, την οποία φαίνεται ότι κατείχε στις αστρονομικές ιδέες των περισσότερων προσωκρατικών, και να τη θεωρήσουν ως ένα ακόμη ουράνιο σώμα κινούμενο κυκλικά, όπως ο ήλιος, η σελήνη και οι αστέρες, γύρω από το κεντρικό πυρ, που παρείχε την κινητήρια δύναμη για ολόκληρο το σύμπαν και ονομαζόταν φυλακή ή πύργος ή θρόνος του Δία ή εστία του σύμπαντος" (σελ. 87).

20. **Λυκόφρων** (απ. 1153): **το χρονικό διάστημα των χιλίων ετών που έστελναν τις ανύπανδρες γυναίκες να περιποιούνται το ιερό της Αθηνάς με κλήρωση.**

Οι Λοκροί είχαν τιμωρηθεί εξ αιτίας της ανόσιας πράξης του δικού τους Αίαντα, ο οποίος κατά την είσοδο των Ελλήνων στην Τροία, ορμώντας στο παλάτι του Πρίαμου, γκρεμίζει το άγαλμα της Αθηνάς την ώρα που έσερνε τη μία από τις κόρες του βασιλιά, τη μάντισσα Κασσάνδρα, η οποία είχε αγκαλιάσει το άγαλμα για να το προστατέψει. Η οργή της θεάς εκδηλώθηκε τρία χρόνια μετά στη χώρα των Λοκρών με παύση της καρποφορίας της γης και με λιμό. Οι Λοκροί, που ζήτησαν τη βοήθεια του δελφικού μαντείου, λαμβάνουν προσταγή α-

ποστολής στον ναό της Αθηνάς στην Τροία, στο Ίλιο, δύο παρθένων από αρχοντική οικογένεια για να υπηρετούν τους ιερείς του ναού. Η χρονική διάρκεια της τιμωρίας ήταν χίλια χρόνια. Για το λόγο αυτό, κάθε φορά που μια από αυτές πέθαινε, οι Λοκροί έπρεπε να στείλουν άλλη για να την αντικαταστήσει. Οι Λοκροί μάλιστα λέγεται ότι προτιμούσαν να στέλνουν πολύ μικρά κορίτσια, ούτως ώστε να μην καταλαβαίνουν τη μοίρα που τα περίμενε, τα οποία συνόδευαν σκλάβες για να τα βοηθούν στην αρχή να μεγαλώσουν. Για το ζήτημα αυτό, βλέπε την *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 5, σελ. 156 και 164-165.

21. Το αγαθό εδώ έχει ηθική έννοια και χρησιμοποιείται ως το αντίθετο του μοχθηρού. Πρβλ. Πλάτωνος *Συμπόσιον*, 210 b.

22. Πρβλ. Πλάτωνος *Πολιτεία* 424e.

23. Ο Απόλλων, από την πρώτη μέρα που γεννήθηκε, είχε αποφασίσει να ιδρύσει μαντείο, το πρώτο στον κόσμο που να φανερώνει την αλάθευτη βούληση του πατέρα του. Ψάχνοντας το καταλληλότερο σημείο, παραπλανημένος από την Τελφούσα, τη νύμφη που εξουσιάζει τα νερά, καταλήγει στις παρυφές του Παρνασσού, όπου αρχικά θέτει και τα θεμέλια του ιερού. Εκεί δίπλα όμως, βρισκόταν μια πηγή που τη φύλαγε ένα πελώριο θηλυκό φίδι, το οποίο δεν άφηνε ούτε άνθρωπο ούτε ζώο να περάσει από εκεί χωρίς να το φάει. Ο μικρός λοιπόν Απόλλων το σημαδεύει με το τόξο του και το σκοτώνει. Λίγο μάλιστα προτού πεθάνει –διαβάζουμε στον *Ομηρικό Ύμνο* "Στον Απόλλωνα" που τοποθετείται χρονικά στον 7ον π.Χ. αιώνα– ο θεός του φώναξε και του είπε: *τώρα εδώ πέρα σάπιζε (πύθευ) στον τροφοδότη τόπο και ούτε στους θνητούς ολέθρια συμφορά πια εσύ θα είσαι...* (*Ομηρικοί Ύμνοι*. Κείμενο, μετάφραση, σχόλια, Δ. Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1987 (1985). Στον Απόλλωνα, στ. 363-364). *Στον τόπο λοιπόν αυτό*, διαβάζουμε λίγους στίχους πιο κάτω, *κατασάπισε (κατέπυσε) το ιερό μάνιασμα του Ήλιου· γι' αυτό τώρα Πυθώ ονομάζεται* [ο τόπος], *τον δε άνακτα* [τον Απόλλωνα] *με το επώνυμο Πύθιο τον καλούσαν, γιατί εκεί στον τόπο αυτό το διαπεραστικό μένος του Ήλιου σάπισε* [πῦσε] *το τέρας...* (στ. 371-374). Ετυμολογικά λοιπόν πύθων καλείται αυτός που σήπεται. Πρβλ. και *Ελληνική Μυ-*

θολογία, Ι. Θ. Κακριδής (επ.). τόμος 3, σελ. 146-149.

24. Ο μύθος του Οφέλτη-Αρχέμορου συνδέεται με αυτόν της Υψιπύλης και αναφέρεται στο θάνατο του Αρχέμορου από φίδι στη Νεμέα, την ώρα που η Τροφός του υποδείκνυε στους *Επτά επί Θήβας* μια πηγή, όπου θα έβρισκαν νερό. Για το ζήτημα αυτό, βλέπε την *Ελληνική Μυθολογία*. Ι. Θ. Κακριδής (επ.). τόμος 3. σελ. 60-61 και 306-307.

25. Η αδελφή της Σεμέλης, η Ινώ (οι άλλες δύο ήταν η Αυτονόη και η Αγαύη, ενώ είχε και ένα αδελφό τον Πολύδωρο), ήταν παντρεμένη με τον βασιλιά του Ορχομενού Αθάμαντα, γιο του Αιόλου, που ήταν ήδη πατέρας του Φρίξου και της Έλλης από τον πρώτο του γάμο με τη Νεφέλη. Ο Αθάμαντας λοιπόν και η Ινώ έκαναν δύο παιδιά, τον Λέαρχο και τον Μελικέρτη. Η Ήρα όμως θυμωμένη τόσο με την Ινώ, επειδή είχε αναθρέψει τον Διόνυσο, παιδί της Σεμέλης (της αδελφής της Ινώς) και του συζύγου της (του Δία), ενώ είχε φερθεί σαν κακή μητριά στα παιδιά του Αθάμαντα, όσο και με τον ίδιο τον Αθάμαντα, επειδή είχε εγκαταλείψει τη Νεφέλη, έβαλε μανία στα μυαλά και των δύο. Ο Αθάμαντας πάλι πάνω σε μια κρίση τρέλας σκοτώνει τον Λέαρχο παίρνοντάς τον για ελάφι, ενώ η Ινώ τρομοκρατημένη αρπάζει στην αγκαλιά της τον Μελικέρτη και γκρεμίζεται από τα βράχια της Μεγαρίδας. Οι θεοί όμως την λυπήθηκαν και δεν την άφησαν να πνιγεί κάνοντάς την θεά της θάλασσας, με το όνομα Λευκοθέα. Ο Μελικέρτης έγινε και αυτός θεός-προστάτης των ναυτικών με το όνομα Παλαίμονας. Όταν πνίγηκε, ένα δελφίνι έφερε το κορμί του στον Κορινθιακό Ισθμό· εκεί το έθαψε ο Σίσυφος, ο βασιλιάς της Κορίνθου, και, όταν αργότερα έπεσε στην Κόρινθο λοιμός, το μαντείο έδωσε χρησμό να τιμήσουν τον θεό Μελικέρτη-Παλαίμονα με αγώνες. Έτσι καθιερώθηκαν οι αγώνες των Ισθμίων. Για το ζήτημα αυτό, βλέπε την *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 3, σελ. 74 και 122.

26. **Προς τις θυγατέρες.**

27. **Η Περσεφόνη, οι ορεστιάδες** (Ομήρου *Ιλιάδα*, Ζ, στ. 420), **η Ρέα, η μητέρα του Ερμή· κόρη, νύμφη, μητέρα, μαία.**

Κόρη, σύμφωνα με τη μυθολογία, αποκαλείται η Περσεφόνη, η κόρη της Δήμητρας (βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 3, σελ. 218-221), η οποία μάλιστα μερικές φορές εξισώνεται και

με τη μεγάλη θεά της Ανατολής, την Κυβέλη, τη μεγάλη φρυγική Μητέρα (το ίδιο, σελ. 302-309). Νύμφες καλούνται οι δαίμονες της φύσης που κατοικούν στις πηγές και στα άλλα νερά, στα βουνά που έχουν πηγές, στα άλση και στα ποτάμια: είναι πνεύματα της βλάστησης, που τρέφουν δηλαδή φυτά, ζώα και ανθρώπους (το ίδιο, σελ. 281-286). Μαία τέλος ονομάζεται η κόρη του Άτλαντα και μητέρα του Ερμή (το ίδιο, σελ 165).

28. *Φιλόσοφος* ετυμολογικά σημαίνει αυτός που αγαπά τη σοφία. Και, σύμφωνα με τα λεγόμενα του Πυθαγόρα, πάντα κατά τον Ιάμβλιχο, επειδή τη σοφία την κατείχαν μονάχα οι επτά σοφοί, και αυτός ήταν που κατά τους μεταγενέστερους χρόνους αγάπησε περισσότερο τη σοφία τους (Π.Β., 8, 44), δικαίως αυτοαποκλήθηκε φιλό-σοφος.

Είναι όμως η φιλοσοφία μονάχα πολυμάθεια;

Ο Ηράκλειτος ο Εφέσιος, αν και σε ορισμένα αποσπάσματα δείχνει να μην περιφρονεί την ιδιότητα αυτή [βλέπε λ.χ. απ. 35: "Οι άνθρωποι που αγαπούν τη σοφία (οι φιλόσοφοι) πρέπει να ερευνούν πολλά πράγματα." (*Ηράκλειτος: Άπαντα*, μτφρ. Τάσος Φάλκος-Αρβανιτάκης, Εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 1999)], σε κάποια άλλα φαίνεται να μην τη θεωρεί επαρκή (απ.40: "Η πολυμάθεια δεν διδάσκει την ευθυκρισία, αλλιώς θα την είχε διδάξει στον Ησίοδο και τον Πυθαγόρα, καθώς και στον Ξενοφάνη και στον Εκαταίο"). Ο Πορφύριος ωστόσο στον δικό του *Πυθαγορικό βίο* (Πορφύριου, *Πυθαγόρου βίος*, 30) μας υπενθυμίζει ότι ο Εμπεδοκλής, αναφερόμενος στον Πυθαγόρα, υποστήριζε τόσο την πολυμάθειά του όσο και τη διανοητική και την ενορατική του ικανότητα, που τον βοηθούσαν στο να βλέπει, να ακούει και να εκφράζεται (το ίδιο, 31).

Ο Πλάτων αναφέρεται ονομαστικά στον Πυθαγόρα μονάχα δύο φορές (*Πολιτεία*, 600a-d, 530d), στην ηθική και την επιστημονική πλευρά του πυθαγορισμού. Πέραν όμως των δύο αυτών αναφορών πρέπει να επαναλάβουμε τη γνωστή θέση, που υποστηρίζει ότι ολόκληρη η μεταφυσική του Πλάτωνα είναι βαθιά ποτισμένη με ιδέες που μπορούμε να αναγνωρίσουμε ως πυθαγόρειες (βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philos.*, κεφάλαιο 7, Pythagoras of Samos, σελ. 214-238, ειδικά σελ. 215).

Ας δούμε λοιπόν τι μας λέει ο Πλάτων για αυτό που μας απασχολεί.

Στον *Φαίδωνα*, ο πλατωνικός Σωκράτης, λέει στον φίλο του Κέβητα, παραπέμποντάς τον σε κάποιο απόκρυφο κείμενο, ότι οι άνθρωποι είναι κτήματα των θεών και ότι επιτελούν κατ' εντολή τους κάποιο έργο, το οποίο (οι άνθρωποι) απαγορεύεται να εγκαταλείψουν αυτοκτονώντας (62b). Ωστόσο, οι πραγματικοί φιλόσοφοι τείνουν προς το θάνατο, καθώς οι καταστάσεις που επιδιώκουν κατά τη διάρκεια της ζωής τους μπορούν να χαρακτηριστούν ως απόπειρες λύσης και χωρισμού της ψυχής από το σώμα. Ο πραγματικός λοιπόν φιλόσοφος, όπως μας προτείνει άλλωστε και ο πυθαγορικός βίος (βλέπε Π.Β., 24, 106 και εξής), απαρνείται τις σωματικές απολαύσεις και τις άλλες σωματικές θεραπείες (Πλάτωνος *Φαίδων*, 64d), επιδιώκοντας να κρατήσει την ψυχή του ελεύθερη από το ζυγό του σώματος· και αυτό συμβαίνει –για να παρεκκλίνουμε κάπως από το πλατωνικό κείμενο– επειδή η αληθινή γνώση (η σοφία) δεν επιτυγχάνεται μονάχα με την πολυμάθεια, αλλά όταν η ψυχή που γνωρίζει έρχεται εις εαυτήν για να ταυτιστεί με το ον, όταν δηλαδή η διάνοια του φιλοσόφου ταυτιστεί με τη σοφία. Αυτό σύμφωνα τόσο με τον Πυθαγόρα, όπως θα δούμε πιο κάτω, όσο και με τον Πλάτωνα επιτυγχάνεται δια της *φρόνησης* και της *κάθαρσης* (69b-c).

29. Το χωρίο αυτό φαίνεται να ομοιάζει με το χωρίο του πλατωνικού *Συμποσίου*, στο οποίο και περιγράφεται η τέταρτη και τελευταία βαθμίδα της ερωτικής πορείας της ψυχής προς το απόλυτο αγαθό. Η Διοτίμα λοιπόν λέει στον Σωκράτη, απηχώντας ουσιαστικά την πυθαγορική άποψη: "Σε αυτό το στάδιο της ζωής, αγαπητέ Σωκράτη [...] παρά οπουδήποτε αλλού, αξίζει του ανθρώπου η ζωή, με τη θέα του κάλλους του απόλυτου. Αν τύχει κάποτε και το δεις, θα σου φανεί πως δεν συγκρίνεται με χρυσόν ή φορέματα πολυτελή, με τα ωραία παιδιά και τους εφήβους, εις των οποίων τη θέα χάνεις τώρα τα λογικά σου [...] Φαντάσου τώρα, αν κάποιου του δινόταν η χάρη να αντικρίσει το απόλυτο κάλλος, άδολο, καθαρό, αμιγές, όχι ανακατωμένο με σάρκες γήινες και άλλα χρώματα και κάθε άλλη ματαιότητα θνητή..." (211d). Η χάρη αυτή λοιπόν προκύπτει μέσω της διάνοιας (του

νου) που, θεωρώντας την απεραντοσύνη και την ωραιότητα της σοφίας, ερωτεύεται και φιλοσοφεί (203c-204c).

30. Πρβλ. Πλάτωνος *Πολιτεία* 361a.

Η C. J. de Vogel (*Pythagoras and Early Pythagoreanism*. σελ. 90-97) ωστόσο δεν φαίνεται να συμφωνεί με τη γενικότερα αποδεκτή άποψη, σύμφωνα με την οποία η παιδεία του Πυθαγόρα, έτσι όπως παρουσιάζεται στον Βίο του Ιάμβλιχου είναι "πλατωνική". [Τη θέση αυτή την υποστηρίζει ο W. Jaeger το 1928 στο Über Ürsprung und Kreislauf des philosophischen Lebensieals, (*Scripta Minora* I, Roma 1960, σελ. 347-393), και αργότερα στην *Paideia* (tr. by G. Highet, 3 τόμοι, Oxford University Press, New York, 1935-1943, τόμος 1, σελ. 164). Για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η άποψη αυτή και άλλες παρόμοιες προσεγγίσεις που επακολουθούν, βλέπε τη σημείωση 10 της Εισαγωγής].

Η παιδεία, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, όταν ασκείται με το σωστό τρόπο (εξάσκηση τόσο του σώματος όσο και της διάνοιας) οδηγεί στην εσωτερική καθαρότητα και στην αποστασιοποίηση του σώματος από την ύλη (*Φαίδων* 107d, *Φίληβος* 55d, *Πολιτεία* 376c-e, *Πρωταγόρας* 327d και 343a, *Γοργίας* 470e). Η παιδεία ωστόσο του Πυθαγόρα του Ιάμβλιχου, πέραν της αναγκαιότητας της νοητικής άσκησης, εισάγεται με την επαφή του ασκουμένου με τον κοινωνικό του περίγυρο και με τη διόρθωση από τους δασκάλους του, και αποσκοπεί στην ανάληψη των υποθέσεων της πατρίδας (Π.Β., 8, 44). Η de Vogel πιθανολογεί ότι το ύφος του κειμένου του Ιάμβλιχου ομοιάζει με αυτό των ρητόρων του τετάρτου π.Χ. αιώνα και ότι τόσο ο Δικαίαρχος, που τόσο συχνά αναφέρει ο Πορφύριος ως πηγή για τον δικό του *Πυθαγορικό βίο*, όσο και ο πυθαγόρειος Τίμαιος βρίσκονται πιο κοντά από ό,τι ο Πλάτων στο κείμενο που μας ενδιαφέρει. Επιδράσεις επίσης θεωρεί ότι υπάρχουν και από τα κείμενα του Πομπήιου Τρόγου, ο οποίος χρησιμοποίησε τις θέσεις του Τίμαιου, καθώς και από τα κείμενα του Διόδωρου του Σικελιώτη (de Vogel, σελ. 92).

Πέραν ωστόσο των πιο πάνω διαπιστώσεων η ερμηνεύτρια προχωρεί ακόμη ένα βήμα, εξετάζοντας την υπόθεση της θεωρήσεως του ισοκρατικού τρόπου της παιδείας ως πυθαγόρειου παραδείγματος: Ο Ισο-

κράτης διαγιγνώσκει το εσφαλμένο του τρόπου των φιλοσόφων και των σοφιστών, που προτρέπουν τους ανθρώπους σε αυτοέλεγχο και δικαιοσύνη με στόχο μονάχα τη φρόνηση του υποκειμένου τους, και ταυτοχρόνως εισηγείται παιδεία που να αφορά ολόκληρη την πόλη (*Περί αντιδόσεως*, 85), και άσκηση της διάνοιας (*Προς Δημόνικον*, 19) που να αποσκοπεί στην προπαρασκευή των νέων ούτως ώστε να καθίστανται ικανοί για να παίξουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην πολιτική ζωή του τόπου (βλέπε W. Jaeger, *Paideia*, τόμος 3, σελ. 136 και εξής).

Ο Ισοκράτης όμως δεν συνήθιζε να εκφωνεί λόγους μπροστά στο λαό –πράγμα που φαίνεται ότι έπραξε ο Πυθαγόρας στην Κρότωνα τέσσερεις φορές [α) προς τους νέους Κροτωνιάτες, (Π.Β. , 8, 37-44), β) προς τους άρχοντες της Κρότωνος (το ίδιο, 9, 45-50), γ) προς τα παιδιά των Κροτωνιατών (το ίδιο, 10, 51-53) και δ) προς τις γυναίκες των Κροτωνιατών (το ίδιο, 11, 54-57)]– αλλά τους έγραφε και τους έδινε σε συγκεκριμένα πρόσωπα (βλέπε λ.χ. τους λόγους *Προς Νικοκλέα* και *Προς Δημόνικον*). Ούτε όμως θα μπορούσε να είναι ο "συγγραφέας" των λόγων που ο Ιάμβλιχος αποδίδει στον Πυθαγόρα, καθώς το ισοκρατικό ύφος δεν ταιριάζει με το ύφος του Σύριου. Ο πυθαγορικός λόγος δεν είναι ρητορική εξάσκηση αλλά θεωρητικο-επιστημονικός πολιτισμός (de Vogel, σελ. 96). Ο Πυθαγόρας, μας λέει ο Ιάμβλιχος, δίδασκε τους μαθητές του με ιστορίες και φιλοσοφικά διδάγματα (Π.Β., 8, 43), αποδεικνύοντας πως η παιδεία είναι μια φυσική υπεροχή της κοινής διάθεσης, ένα είδος φυσικής υγείας που μοιράζεται σε όλους μας.

31. Η ψυχή [σύμφωνα με την πλατωνική τριμερή διάκριση της ψυχής (λογιστικό-επιθυμητικό-θυμοειδές] των ά-λογων ζώων, καθώς το λογιστικό μέρος της είναι όμοιο κατά τη φύση με το θυμοειδές (*Πολιτεία*, 440e)], διέπεται μονάχα από το επιθυμητικό, το οποίο είναι αχαλίνωτο στις ορέξεις του. Αφού λοιπόν τα άλλα δύο συστατικά απουσιάζουν από την ψυχή, είναι αδύνατο τα ά-λογα ζώα να συμπεριφέρονται λογικά, μπορούν μονάχα να πειθαρχούν στη λογική. Συνειρμικά, έτσι σκεφτόμενοι, είναι αδύνατο να ερμηνεύσουμε τη λέξη "αναλυτικό" αριστοτελικά, εννοώντας ότι τα ά-λογα ζώα ημερεύουν, ακολουθώντας ένα φιλοσοφικό επιχείρημα, το οποίο αναλύει ένα διανόημα στους

απλούστερους τύπους του. Η ερμηνεία που προτείνουμε, ακολουθεί τη χρήση του όρου κατά τον τρόπο ("φαρμακευτικά") που επιχειρεί ο κωμικός Μένανδρος (342/41-292/1 π.Χ) στον *Ήρωα* (Meineke, A. (ed.), *Fragmenta Comicorum Graecorum*, vols. 5. Berolini, 1839-1857, vol. 4, *Fragmenta poetarum Comodiae Novae*, 1841, απ. 4): *πεφαρμάκευσ', ὦ γλυκύτατε, ἀναλυθεὶς μόλις...*: χρησιμοποιώντας καθαρτικά φάρμακα, ω γλυκύτατε, μόλις σου έχει λυθεί η μαγγανεία.

32. Η πρώτη αναφορά στην πιο γνωστή πυθαγορική αρχή: αποχή από τα κουκιά [Βλέπε και *Orphicorum Fragmenta*, Kern, O., (ed.), Berolini, 1922, απ. 291. Πρβλ. την όμοια θέση του Εμπεδοκλή, από το ποίημα "Καθαρμοί", απ. 141: *Άθλιοι, τρισάθλιοι, στα χέρια σας κουκιά μην πιάνετε*, G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, κεφάλαιο 10. Empedocles of Acragas, σελ. 280-321,σελ. 320], ειδικά τα φρέσκα και κυρίως τα μελανόχρωμα, των οποίων η οργανική σύσταση (τόσο του ίδιου του καρπού όσο και της γύρης που έχουν τα λουλούδια προτού γίνουν καρποί) περιέχει στοιχεία που ομοιάζουν με αυτά του ανθρωπίνου αίματος, με αποτέλεσμα κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες (κληρονομικά χαρακτηριστικά) να προκαλούν κυάμωση [αλλεργική αντίδραση, αιμολυτική αναιμία, "φούσκωμα και διαταραχή" (βλέπε Π.Β. 24, 106)], που μπορεί μάλιστα να είναι θανατηφόρα. Για τον λόγο αυτό και η θεά Δήμητρα, θέλοντας να ανταμείψει τους Φενεάτες της Αρκαδίας για τη φιλοξενία που της προσέφεραν μετά το βιασμό της από τον Ποσειδώνα, τους έδωσε όλων των ειδών τα όσπρια, αλλά τους απαγόρευσε να σπέρνουν κουκιά. [Σύμφωνα με τον Παυσανία (Η, 15, 1 και Ι, 37, 3), ο πρώτος που τόλμησε να σπείρει "ακάθαρτα" κουκιά ήταν κάποιος Κυαμίτης, του οποίου το ιερό βρίσκεται κοντά στον Κηφισό ποταμό (βλέπε Robert Graves, *Οι ελληνικοί μύθοι*, μτφρ. Λ. Ζενάκου, τόμοι 2, εκδ. Κάκτος, τόμος 1, σελ. 88)]. Παρόμοια στάση, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, φαίνεται να τηρούσαν και οι Αιγύπτιοι, οι οποίοι "δεν τα σπέρνουν στη χώρα τους, και, όσα φυτρώνουν, ούτε ωμά τα τρώνε ούτε μαγειρεμένα, και μάλιστα οι ιερείς δεν θέλουν καν να τα δουν, γιατί λένε ότι δεν είναι καθαρά όσπρια" (Ηροδότου *Ιστορίαι*, Β, 37, 5).

Σύμφωνα με τους αρχαίους, οι γερτοί μίσχοι των κουκιών υποδει-

κνύουν στις ανθρώπινες ψυχές το δρόμο από τον κάτω κόσμο στον α-πάνω, και για τον λόγο αυτό σε πολλές περιοχές (Λοκρίδα, Θράκη, Κρήτη, Αμοργός, Κύπρος) χρησιμοποιούσαν τα κουκιά για μαντικούς σκοπούς (κυαμομαντεία: ρίξιμο των κουκιών πάνω σε μία επιφάνεια και ερμηνεία των σχημάτων που σχηματίζει η διάταξή τους με το παί-σιμο).

Τα κουκιά επίσης στην αρχαία Ελλάδα χρησιμοποιούνταν και ως κλήροι (ψήφοι) για την εκλογή των δημοσίων αρχόντων της πόλης [πρβλ. Αριστοτέλους *Πολιτικά*, W. D. Ross (ed.), Oxford Classical Texts, 1986 (1957), 1294b: ***"λέγω δ' οἷον δοκεῖ δημοκρατικὸν μὲν εἶναι τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς ἀρχάς, τὸ δ' αἱρετὰς ὀλιγαρχικόν"***, Πλουτάρχου *Βίοι παράλληλοι*, Cl. Lindskog, K. Ziegler (eds.), 4 τόμοι σε 7, Leipzig: Teubner, 1957-1980, *Περικλής*, 27: "επειδή αυτοί που τραβούσαν λευκούς κυάμους επιτύγχαναν να εκλεγούν"]. Με τον τρόπο αυτό, ή-δη από την εποχή του Δράκοντα, ο κάθε ικανός πολίτης (αυτός που περνούσε τη *δοκιμασία* στην οποία τον υπέβαλλε η Βουλή) μπορούσε να κληρωθεί για να υπηρετήσει την πόλη του. Έβαζαν λοιπόν σε μία κάλπη τα ονόματα των ικανών πολιτών και σε μια άλλη κουκιά μαύ-ρα και άσπρα (χλωρά και ξηρά). Τραβούσαν από την πρώτη ένα όνο-μα και, αναλόγως με το χρώμα του κουκιού που τραβούσαν από την άλλη, αποφάσιζαν εάν ο υποψήφιος θα αναλάβει την εξουσία ή όχι. Το άσπρο σήμαινε ότι την αναλαμβάνει, το μαύρο όχι (πρβλ. Robert Cohen, *Αθηναϊκή Δημοκρατία*, μτφρ. Α. Κοντός, εκδ. Ειρμός, Αθήνα 1992, σελ. 95, 133-134). Ωστόσο, η διαδικασία αυτή δεν φαίνεται να έβρισκε σύμφωνο τον Πυθαγόρα, ο οποίος, όπως μας λέει ο Ιάμβλιχος (Π.Β., 35, 260), "ήταν φίλος των ολιγαρχικών" και "απεχθανόταν τα κουκιά, επειδή χρησιμοποιήθηκαν ως κλήροι προκειμένου να εκλεγούν άρχοντες για τη δημοκρατική διακυβέρνηση της πόλης".

Για το μυστικό των κυάμων, βλέπε και το πρώτο κεφάλαιο του Jean Mallinger, *Τα εσωτερικά μυστικά των Πυθαγορείων*, μτφρ. Π. Γράβιγγερ, Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1998, σελ. 13-22.

33. Σύμφωνα με την πιο πάνω υποσημείωση, πιθανολογούμε πως ο Ιάμβλιχος, λέγοντας ότι το βόδι "έτρωγε τροφές που έτρωγαν και οι άνθρωποι", εννοεί όλα τα υπόλοιπα όσπρια και, ακόμη καλύτερα, ό-

λα όσα τους έδωσε η Δήμητρα, δηλαδή τα δημητριακά (σιτάρι, κριθάρι, αραβόσιτο, βρώμη, σίκαλη κ.ο.κ.).

34. Ο αετός ήταν το ευνοούμενο πτηνό του Δία. Βλέπε *Homeri Opera, Ιλιάδα*, D. Monro, Th. Allen (eds.), τόμοι 2, Oxford Classical Texts, 1976 (1902), Ω, 310-316, πρβλ. *Aeschyli Septem Que Supersunt Tragoedias*, Denys Page (ed.), Oxford Classical Texts, 1972, *Προμηθέας Δεσμώτης*, στ. 1222.

35. Πρβλ. Ηροδότου *Ιστορίαι*, Β, 81, Δ, 95.

Η δεύτερη πολύ γνωστή πυθαγορική αρχή: *μετενσωμάτωση* που προαπαιτεί την αρχή περί της αθανασίας της ψυχής. –Ο όρος μετεμψύχωση του Πορφύριου στο *Περί αποχής εμψύχων*, 350 [A. Nauck (ed.), B. G. Teubner, Lipsiae, 1886], διορθώνεται από τον Ολυμπιόδωρο στο *Υπόμνημα εις Πλάτωνος Φαίδωνα*, 81, 2 [William Norvin (ed.), B. G. Teubner, Lipsiae, 1913], σε μετενσωμάτωση. Η ψυχή είναι αυτή που μεταβαίνει σε άλλο σώμα· όχι το σώμα σε άλλη ψυχή.

Η αρχή της *μετενσωματώσεως*, λοιπόν, σύμφωνα με τη θέση του W. K. C. Guthrie [*Orpheus and Greek Religion*, London, 1935] και του John P. Anton, [Ο Πυθαγόρειος τρόπος του βίου: Θρησκεία και Ηθική, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 9-19, ειδικά σελ. 11-12], απηχεί την Ορφική αντίληψη περί της αθανασίας της ψυχής και στοιχειοθετείται από μία σειρά θρησκευτικών και ηθικών συλλογισμών που οδηγούν στο ποθητό συμπέρασμα περί του τελείου και πλήρους βίου. Η σειρά αυτή, σύμφωνα με τον Anton, ακολουθεί την εξής πορεία: 1. Το σύμπαν είναι Αρμονία, 2. Ο ανθρώπινος βίος στη γη είναι γεμάτος δυσκολίες και αποτελείται από το μίγμα του περατού και του απείρου, που συνιστά έναν κατάλογο εναντίων, 3. Ο ανθρώπινος βίος πρέπει να ακολουθήσει καθορισμένη πορεία, για να ανέλθει στο επίπεδο του τελείου, αυτού δηλαδή στο οποίο βρίσκεται το σύμπαν. 4. Ο χρόνος που χρειάζεται για να καταστεί αυτό εφικτό δεν είναι τις περισσότερες φορές όσος και αυτός του ανθρώπινου βίου στη γη. 5. Η πίστη στην αθανασία της ψυχής δικαιολογείται από την αναγκαιότητα της τελείωσης, της συντήρησης της παγκόσμιας αρμονίας των μερών και της ολοκλήρωσης με το Όλο, 6. Άρα η ψυχή πρέπει να επιστρέφει, αφού πάρει άλλο σώμα, για να ολοκληρώσει την αποστολή της (πρβλ.

Πλάτωνος *Φαίδρο.* 246c).

36. Βλέπε Ομήρου *Ιλιάδα*, Ρ, στ. 51-60.

Παραβάλλοντας στους στίχους αυτούς το σχόλιο του Πατρόκλου στην προηγούμενη ραψωδία (Π, 849-850), σύμφωνα με το οποίο πληροφορούμαστε ότι σκοτώθηκε τόσο από τον γιο της Λητούς, τον Απόλλωνα, όσο και από τον Εύφορβο και τον Έκτορα, μπορούμε να εικάσουμε και την πιθανή σχέση που μπορεί να έχει ο Πυθαγόρας με τον Απόλλωνα (βλέπε και W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, Cambridge, Massachusetts, 1972, σελ. 140-141).

37. Παρά την επικριτική στάση που έχει ο Σωκράτης απέναντι σε αυτούς που ασχολούνται με τις σχέσεις και τις αρμονίες των ήχων (Πλάτωνος *Πολιτεία*, 531c), η πλατωνική παιδεία φαίνεται να ακολουθεί παρόμοιες μεθόδους με την πυθαγορική, καθώς χωρίζεται και αυτή ομοίως σε δύο φάσεις, την προπαρασκευαστική [ασχολείται με τον εναρμονισμό του σώματος με το πνεύμα (γυμναστική-σώμα και μουσική-πνεύμα), χωρίς να επιδιώκει την προσέγγιση της γνώσης και της επιστήμης (*Πολιτεία* 536d)], και αυτήν που ασχολείται με τις μαθηματικές επιστήμες, οι οποίες προετοιμάζουν και οδηγούν στην όντως επιστήμη, δηλαδή στη διαλεκτική (*Πολιτεία*, 537a-c, *Νόμοι*, 818d).

Για τα θέματα αυτά, βλέπε Κλείτου Ιωαννίδη, *Ρυθμός και Αρμονία: Η Ουσία της Μουσικής και του Χορού στην πλατωνική Παιδεία*, Λευκωσία, Κύπρος, 1978, σελ. 58-81.

38. Διατονική καλείται η κλίμακα που συνιστά μια συγκεκριμένη εναλλαγή τόνων και ημιτονίων. Το δυτικό λ.χ. μουσικό σύστημα βασίζεται κατά κύριο λόγο σε μια επτάφθογγη κλίμακα πέντε τόνων και δύο ημιτονίων, τα οποία βρίσκονται σε απόσταση δύο ή τριών τόνων. Αυτή λοιπόν η συγκεκριμένη εναλλαγή των τόνων με τα ημιτόνια ονομάζεται διατονική (δια των τόνων) κλίμακα. Η διατονική σχέση μεταξύ των φθόγγων καλείται "διάστημα".

Χρωματική καλείται η κλίμακα, της οποίας η πέντε τόνοι διαιρούνται σε ημιτόνια, δίνοντας πέντε επιπλέον φθόγγους που χαρακτηρίζονται ανάλογα με το αν οξύνουν ή βαρύναυν κατά ένα ημιτόνιο τον αρχικό τόνο από διέσεις (#) ή υφέσεις (b). Οι οξύνσεις αυτές, όπως και

οι βαρύνσεις, "χρωματίζουν" την κλίμακα, η οποία στο σύνολό της (στην ακολουθία των δώδεκα ημιτονίων) καλείται χρωματική.

Εναρμόνια καλείται η κλίμακα, της οποίας οι αλλοιωμένοι με διέσεις ή υφέσεις φθόγγοι, δεν δίνουν καινούργιους φθόγγους, αλλά μονάχα ταυτόσημους με τους αρχικούς επτά. Έτσι, οι επτά διατονικές (όχι οι επτά φθόγγοι αλλά τα επτά διαστήματα που δημιουργούνται μεταξύ τους –λ.χ. πέντε τόνοι, δύο ημιτόνια) μιας κλίμακας ή οι 14 απλά (με δίεση ή ύφεση) ή διπλά (διπλή δίεση ή διπλή ύφεση) αλλοιωμένες βαθμίδες, δημιουργούν μονάχα 12 διαφορετικά ύψη μέσα στην οκτάβα (όσα έχει και η χρωματική κλίμακα).

Βλέπε σχετικά Ulrich Michels, *Άτλας της Μουσικής*, μτφρ. Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής (Ι.Ε.Μ.Α.), εκδ. Φίλιππος Νάκας, 1994, σελ. 85 και Theodore Reinach, *Η Ελληνική Μουσική*, μτφρ. Αναστασία-Μαρία Καραστάθη, Ινστιτούτο του Βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1999, σελ. 53-56.

39. Η προσφορά των πυθαγόρειων απόψεων περί των θεραπευτικών δυνατοτήτων της μουσικής στο χώρο της σύγχρονης επιστήμης της μουσικοθεραπείας θεωρείται μοναδική. Ο Πυθαγόρας ήταν ο πρώτος από τους αρχαίους Έλληνες που τη μελέτησε και τη χρησιμοποίησε εκτεταμένα για τη θεραπεία ψυχικών και σωματικών παθήσεων, βασισμένος σε κλινικές παρατηρήσεις και ορθολογικούς συλλογισμούς.

Επαναδιατυπώνοντας ουσιαστικά τη χαλδαϊκή θεωρία για τη σειρά των αρμονικών (διαιρώντας δηλαδή μια παλλόμενη χορδή σε μισά, τρίτα, τέταρτα κ.ο.κ.), παρήγαγε ηχητικούς συνδυασμούς ταυτόχρονα ηχούντων φθόγγων (αρμονικές), των οποίων η μείζονα συγχορδία καθορίζει και τη σημαντικότερη νότα μιας μελωδίας, την τονική (βλέπε και Π.Β., 26, 115). Όλες αυτές λοιπόν οι σχέσεις που θεωρούνται αρμονικές, διέπουν τόσο το σύμπαν (η αρμονία είναι η ισορροπία δύο αντιπόδων, στους οποίους στηρίζεται το παγκόσμιο γίγνεσθαι –για τη σημασιολογία του όρου, βλέπε και Νέστωρος Ταίηλορ, *Η αρμονία των Πυθαγορείων*, Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 2000, σημ. 2, σελ. 14) όσο και την ανθρώπινη ψυχή. Αν όμως η ανθρώπινη ψυχή διαταραχθεί από πάθη τα οποία ανατρέπουν την ισορροπία των εναντίων, τότε προκύπτουν ψυχικές νόσοι, οι οποίες μπορούν να θεραπευθούν με τις ανάλογες κα-

τά περίπτωση αρμονικές, επαναφέροντας την ψυχή σε συμφωνία με τη μουσική και το σύμπαν. Οι αρμονικές ωστόσο που χρειάζονται για τη θεραπεία ενός πάθους ή ενός νοσήματος δεν μπορούν να είναι οι ίδιες με αυτές που διέπουν την εναρμόνια κλίμακα του σύμπαντος. Για το λόγο αυτό, θεωρούμε ότι ο Ιάμβλιχος εύστοχα χαρακτηρίζει την κατασκευή του συνδυασμού των "ιαματικών" κλιμάκων ως αποτέλεσμα "δαιμονικής" σκέψης: Η διάγνωση μιας συγκεκριμένης "δυσαρμονικής" ή "δαιμονικής" συμπεριφοράς απαιτεί για την ίασή της μια αντίθετη, το ίδιο "δαιμονικά δυσαρμόνια" κλίμακα, ούτως ώστε να επιτευχθεί δια της εξισορροπήσεως η ίαση και η επαναφορά στην παγκόσμια εναρμόνια του σύμπαντος.

Για περισσότερα, βλέπε Λιάνα Π. Πολυχρονιάδου, *Μουσική και Ψυχολογία*, εκδ. Θυμάρι, 1991 (1989), σελ. 22-24, Annemarie J. Neubecker, *Η Μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Μ. Σ. Φιδετζή, εκδ. Οδυσσέα, 1986 (1977), σελ. 27-30, Ulrich Michels, *Άτλας της Μουσικής*, σελ. 175, Christopher Headington, *Ιστορία της Δυτικής Μουσικής*, μτφρ. Μ. Δραγούμης, τόμοι 2, εκδ. Gutenberg, 1993 (1974), τόμος 1, σελ. 14-15, A. Barker (ed.), *Greek Musical Writings*, vol. 1, Cambridge University Press, New York/Port Chester/Melbourne /Sydney, 1989 (1984).

Σε ό,τι τώρα αφορά τις πλατωνικές αντιρρήσεις για τη θεραπευτική αξία της μουσικής, αυτές δεν προκύπτουν από ενστάσεις που ο φιλόσοφος προβάλλει κατά της πυθαγορικής θέσεως, αλλά από ενστάσεις κατά των δραστηριοτήτων των λεγόμενων Ορφεοτελεστών της εποχής του, οι οποίοι, ξεχνώντας τον ηθικό και θεραπευτικό χαρακτήρα που τόσο ο Ορφέας (*Πολιτεία* 620a) όσο και ο Μουσαίος (*Πολιτεία* 363c-d) είχαν προσδώσει στη μουσική, κάνουν αγυρτείες, τελώντας θυσίες και κάνοντας τους ανθρώπους να πιστεύουν ότι υπάρχει απολύτρωση και καθαρμός αμαρτιών (*Πολιτεία* 364e). Βλέπε Κλείτου Ιωαννίδη, το ίδιο, σελ. 30-33.

Ο Πλάτων αντιθέτως, πολλές φορές, ειδικά στους ύστερους διαλόγους του, θα χρησιμοποιήσει τον μουσικό τρόπο της επωδής, θεωρώντας ότι ο ά-λογος χαρακτήρας της έχει τη δύναμη να επηρεάζει ολόκληρη τη συγκρότηση της ψυχής (*Νόμοι* 773b, 903a-b), ειδικά των μη

φιλοσόφων, οδηγώντας τους στην "ορθή δόξα" (πρβλ. *Πολιτεία* 430a-b), τον πρωταρχικό στόχο του Νομοθέτη. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνούμε τα σχόλια του φιλοσόφου πάνω στα θεραπευτικά αποτελέσματα της μουσικής στους *Νόμους*, αναφορικά με την Κορυβαντική θεραπεία (790c5-791b2). Σύμφωνα με αυτά, οι διαταραχές είναι μια μορφή φόβου και αντιμετωπίζονται ομοιοπαθητικά, οδηγούμενες σταδιακά σε κατάσταση κρίσης που επιφέρει την εκτόνωση και την ανακούφιση (Για το θέμα αυτό, βλέπε Jeanne Croissant, *Aristote et les Mystères*, Liège, 1932, ειδικά σελ. 1-111, Ruth Padel, *Whom Gods Destroy*, Princeton University Press, Princeton/ New Jersey, 1995, ειδικότερα κεφ. 13: Daemonic Dance, σελ. 131-144). Η θέση αυτή εύκολα μπορεί να συγκριθεί με την "ομοιοπαθητική" θέση του Πυθαγόρα, που πιο πάνω σχολιάσαμε. Βλ. Κλείτου Ιωαννίδη, το ίδιο, σελ. 33-35.

40 Πρβλ. Αριστοτέλους, *Περί Ουρανού*, Β 9, 290b12 [Βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, Φιλόλαος, 449, σελ. 344-345]. Για την αρμονία των σφαιρών, βλέπε και J. A Philip., *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, κεφ. 8, σελ. 123-133. Βλέπε επίσης και Edward Lippman, *Musical Thought in Ancient Greece*, Columbia University Press, New York and London, 1964, κεφ. 1, Conceptions of Harmony, σελ. 1-44, ειδικά 1-10.

41 Πρβλ. Πρόκλου, *Εις τον Τίμαιον*, I, 33, 4- 10 και Ανδρέα Μάνου, *Εν και Πολλά: Η Λειτουργία της Μεθέξεως στο Μεταφυσικό Σύστημα του Πρόκλου*, Αθήνα, 1990, 103-107, όπου διαβάζουμε χαρακτηριστικά: "Και οι Πυθαγόρειοι επιδίωκαν να στηρίξουν τις ομοιότητες των όντων στην αναλογία, μεταβαίνοντας από τις εικόνες στα παραδείγματα..." (σελ. 104).

42 Βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Phil.*, Πυθαγόρας, σελ. 214-238, ειδικά 259, Εμπεδοκλής, απ. 129, σελ. 218. Πρβλ. Πορφυρίου, *Πυθαγόρου Βίος*, 30.

43. Η τόσο κοντινή στο πιο πάνω απόσπασμα του Εμπεδοκλή από μέρους του Ιάμβλιχου χρήση του όρου της κάθαρσης, μας κάνει να υποψιαζόμαστε ότι και πάλι έχει κατά νου τον προσωκρατικό (Εμπεδοκλής, 495-435 π.Χ), ο οποίος, στο ποίημα του οι *Καθαρμοί* (G.S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, 399-419, σελ.

313-320), απευθύνεται πιθανόν στους Πυθαγορείους και κατά τη συγγραφή του δείχνει να είναι επηρεασμένος τόσο από την πυθαγορική μεταφυσική όσο και από τα θρησκευτικά μυστήρια: "...άλλοι να ακούσουν/ το λόγο που γιατρεύει κάθε αρρώστια./ από αβάστακτους πόνους καιρό τώρα συμβουλεύει." (399. απ. 112, σελ. 313). Για τις ενστάσεις που προκύπτουν, βλέπε το ίδιο, σελ. 313-314. Βλέπε και το σχολιασμό στις σελίδες 320-321. Πρβλ. επίσης Κωνσταντίνου Βουδούρη, *Προσωκρατική Φιλοσοφία*, κεφ. 10. Η φιλοσοφία του Εμπεδοκλή, σελ. 144-160.

44. Πλάτωνος *Φαίδων*, 67c-d και *Πολιτεία*, 521c. Πρβλ. Βασίλη Πανούση, *Η Πυθαγόρεια Κάθαρση*, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 59-73.

45. Για τα θέματα αυτά, βλέπε επίσης το βιβλίο του Ανδρέα Μάνου, *Η οντολογία του πάθους στο έργο του Πλωτίνου*, κεφ. 4: Το πρόβλημα της καθαρότητας του κακού, σελ. 79-96, ειδικά σελ. 79-83. Πρβλ. και το άρθρο του Garth Fowden, "The pagan Holy Man in late antique society", *Journal of Hellenic Studies*, 102, 1982, σελ. 33-59, ειδικά σελ. 57.

46. Το θέμα της φιλίας είναι, θα μπορούσαμε να πούμε, το οδηγητικό μοτίβο του άλλου μεγάλου ποιήματος του Εμπεδοκλή, του Περί Φύσεως (παρακολουθούμε την έκδοση των G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, 341-398, σελ. 284-313). Στα σωζόμενα λοιπόν αποσπάσματα, που μας θυμίζουν πολύ και το ποίημα του Παρμενίδη, βασική θέση κατέχουν τα δύο στοιχεία της *Φιλότητας* (της Αγάπης) και του *Νείκους* (του Πολέμου, της έριδας). Το πρώτο είναι αυτό που συνιστά την αρμονική σχέση των τεσσάρων ριζωμάτων, της φωτιάς, του νερού, της γης και του αέρα, ενώ το δεύτερο είναι αυτό που συνιστά τη μεταξύ τους διάσταση (349, στ. 19-20). Τα δύο αυτά στοιχεία, όπως και τα ίδια τα ριζώματα εναλλάσσονται σε ό,τι αφορά την κυριαρχία τους, (349, στ. 27-29, σελ. 289, 359, σελ. 295, 365, 366, σελ. 299) και αυτή τους η εναλλαγή εξασφαλίζει την παγκόσμια σταθερότητα, η οποία και συντηρείται από την ίδια τη φύση των δύο στοιχείων που το ένα διατρέχει το άλλο (349, στ. 33-35). Για την κοινή πεποίθηση του Πυθαγόρα και του Εμπεδοκλή για το

χαρακτήρα των τεσσάρων ριζωμάτων, βλέπε και Γ. Τζαβάρα, Πυθαγόρειες επιδράσεις στη φιλοσοφία του Εμπεδοκλή, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 189-194, ειδικά σελ. 191-192.

Ωστόσο, η *φιλία* που μας περιγράφει εδώ ο Ιάμβλιχος είναι μάλλον αυτή που ο Εμπεδοκλής ονομάζει *φιλότητα*, που "στηρίζεται στο πυκνό σκοτάδι της Αρμονίας" (358, στ. 6, σελ. 295) και αναζωογονεί τα θνητά γένη (360, στ.16-17, σελ. 296), παρέχοντάς τους ίσες αναλογίες από το μίγμα, καθώς μονάχα έτσι οι άνθρωποι μπορούν να δουν και να νοήσουν καθαρά τον κόσμο (392, σελ. 310). Πρβλ. πιο κάτω, σημ. 76.

47. Πρβλ. Πλάτωνος *Συμπόσιο*, 179c, 188c.

48. Πρβλ. G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, Εμπεδοκλής, 396, 397, σελ. 312.

49. Πρβλ. Πλάτωνος Πολιτεία, 527d-e.

50. Μυστήρια καλούνται όσα θεωρούνται μυστικά και απόκρυφα. Η παρουσία τους προκαλεί τη γοητεία και το θαυμασμό, και ταυτοχρόνως την επιθυμία της αποκαλύψεως. Η διάδοσή τους συντείνει στην κατασκευή μύθων και ιερών λόγων, των οποίων οι διηγήσεις στερούνται ορθολογικής ερμηνείας. Οι διηγήσεις αυτές, σε επίπεδο θρησκευτικό τις περισσότερες φορές, συνδέονται με τις λεπτομέρειες που αφορούν τη λατρευτική συμπεριφορά. Έχουμε έτσι το μυστήριο περί του θείου και τον τρόπο με τον οποίο το προσεγγίζουμε: την τελετουργική ή τη θεουργική πρακτική. Το μυστήριο λοιπόν, ενώ ουσιαστικά παραμένει μυστικό (θείο), αποκαλύπτεται ως τέτοιο δια των λόγων περί αυτού. Οι λόγοι αυτοί δεν είναι παρά οι τρόποι της ερμηνείας του, είναι οι ιεροί λόγοι –οι τρόποι της θεουργίας του ανερμήνευτου. Δεν το ερμηνεύουν· μπορούν ωστόσο να το προσεγγίσουν.

Οι ιεροί λόγοι δεν πρέπει να αποκαλύπτουν –πρέπει να δείχνουν τον τρόπο. Και τον τρόπο αυτόν τον δίδασκαν οι σοφοί ιερείς, οι μύστες, στους εκλεκτούς, καθώς η αποκάλυψη των μυστικών της υπάρξεως στους αμύητους και η αδέξια εμπειρία της γνώσης των τρόπων θα ήταν καταστροφική. Παρόμοια όμως και για τους μυημένους η απόλυτη αποκάλυψη των μυστηρίων, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, ήταν προπαρασκευή θανάτου (Πλουτάρχου *Ηθικά*, F.C. Babbitt (ed.), 16

vols., The Loeb Classical Library, 1971, vol. 7, *Παραμυθητικός προς την γυναίκα*, 611d). Η αποκάλυψη του μυστηρίου συνιστά το θάνατο της επιθυμίας της αποκάλυψης· και αυτό οι ιερείς το γνώριζαν: η ζωή πρέπει να παραμένει αίνιγμα.

Οι εκλεκτοί λοιπόν, αφού περνούσαν από τις δοκιμασίες που τους επέβαλλαν οι διδάσκαλοί τους και μεταμόρφωναν τον εσωτερικό κόσμο της αισθαντικότητάς τους, αποκτούσαν τις ιδιότητες του θεραπευτή και του διδασκάλου. Ένας από αυτούς θεωρείται και ο Ορφέας, ο οποίος, φθάνοντας στο όρος της Ροδόπης, όπου υπήρχε το αρχαιότερο ιερό του Δία, αφού τροποποίησε τις βακχικές τελετουργίες (τότε στη Θράκη ο θεός που λατρευόταν περισσότερο από όλους ήταν ο Διόνυσος), δημιούργησε τελετές-Μυστήρια (βλέπε και Πλάτωνος *Φαίδρο*, 244d-e και 265b) και διέπλασε τη θρησκευτική ψυχή της πατρίδας του, συγχωνεύοντας σε μία τη θρησκεία του Διός με του Διονύσου.

Για τα θέματα αυτά, βλέπε H. Jeanmaire, *Διόνυσος: Ιστορία της λατρείας του Βάκχου*, μτφρ. Αρτέμιδος Μερτάνη-Λίζα, βιβλιοπωλείο Κλειώ, 1985 (1951), σελ. 465-467, Rudolf Steiner, *Christianity as a mystical fact and the mysteries of antiquity*, Rudolf Steiner Press, London, 1972, Eduard Schuré, *The Great Initiates: sketch of the secret history of religions*, tr. by Fred Rothwell, 2 vols., Rider, London, 1912, και Anne D. R. Scheppard, *Studies of the Fifth and Sixth Essays on Proclus's Commentary on the Republic*, Göttingen: *Hypomnemata* 61, 1980, κεφάλαιο 4. Βλέπε επίσης Walter Burkert, *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts, 1987, και του ιδίου, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, κεφ. 6, Μυστήρια και Ασκητισμός, σελ. 562-615.

51. Για το θέμα αυτό, βλέπε Π.Β., 18, 80.

52. Πρβλ. Πορφυρίου, *Πυθαγόρου βίος*, 20.

53. Για τον Κύλωνα, βλέπε Π.Β., 35, 248-249.

54. Για τον Λύσι, βλέπε Π.Β., 30, 185 και 35, 249- 250. Ήταν ένας από τους "τελευταίους Πυθαγορείους", που κατόρθωσε να επιζήσει μετά από μια επαναστατική εξέγερση εναντίον τους (το ίδιο, 35, 248-264), η οποία έλαβε χώρα περί τα μέσα του πέμπτου αιώνα π.Χ. Κατέφυγε στον Τάραντα, όπου δίδαξε τον Φιλόλαο, ο οποίος θεωρείται

ο πρώτος που κατέγραφε (σε τρία βιβλία) τις Πυθαγόρειες δοξασίες. Ο Φιλόλαος με τη σειρά του δίδαξε τον Αρχύτα, ο οποίος έζησε κατά το πρώτο μισό του τετάρτου αιώνα και ήταν φίλος του Πλάτωνα. Εκτενώς ωστόσο για τον Πυθαγόρα συνέγραφε ο μαθητής του Αρχύτα, ο Αριστόξενος (ο Ταραντίνος), που έζησε κατά το δεύτερο μισό του τετάρτου αιώνα. Βλέπε Thomas Robinson, Ο Πυθαγόρειος τρόπος του βίου, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 142-152, ειδικά σελ. 143. Πρβλ. G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, σελ. 223-224.

55. Για την αξιολόγηση των μαθητών από τον Πυθαγόρα, βλέπε και Π.Β., 18, 80.

56. Πρβλ. Πλάτωνος *Συμπόσιο*, 218b. Ανάλογο με την πυθαγόρεια διδασκαλία είναι και το χριστιανικό κήρυγμα: "οι κατηχούμενοι προσέλθετε".

57. Πρβλ. Walter Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, σελ. 580-589.

58. Πρβλ. Πλάτωνος *Πολιτεία*, 429d-e.

59. Ωστόσο, η λέξη σοφιστής, όπως παρατηρεί ο G. B. Kerferd, είναι ουσιαστικό, παράγωγο από ρήμα, δηλώνει το πρόσωπο που ενεργεί, και έχει σχέση με τις λέξεις σοφός και σοφία ["The first Greek Sophists", *Classical Review* 64, 1950, σελ. 8-10, ειδικά σελ. 8. Πρβλ. του ιδίου, *Η Σοφιστική Κίνηση*, μτφρ. Π. Φαναράς, Ινστιτούτο του βιβλίου, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1996 (1981), κεφ. 4: Η σημασία του όρου σοφιστής, σελ. 42-69, ειδικά σελ. 43]. Αυτό ήδη γίνεται φανερό από τα λεγόμενα του Ηροδότου, ο οποίος αποκαλεί τον Πυθαγόρα σοφιστή, δηλαδή σοφό (Ηροδότου *Ιστορίαι*, IV, 95). Η λέξη λοιπόν, ενώ αρχικά σήμαινε τη δεξιότητα σε μια συγκεκριμένη τέχνη και αργότερα τη σύνεση ή τη σοφία σε συγκεκριμένα θέματα, τέλος κατάληξε να σημαίνει την επιστημονική, θεωρητική ή φιλοσοφική σοφία. Ωστόσο, τα σημαντικότερα στοιχεία που διαμόρφωσαν την τελική σημασία της λέξης ήταν 1) ο επαγγελματισμός (διδασκαλία μετά πληρωμής και το ύψος των αμοιβών τους) κάποιων από αυτούς τους σοφούς, κυρίως από το δεύτερο μισό του πέμπτου π.Χ. αιώνα και εξής (βλέπε την περίπτωση του Πρωταγόρα), 2) η μέθοδος διδασκαλίας, την οποία ο Norman

Gulley, διαχωρίζοντάς την από τη σωκρατική διαλεκτική, θα ορίσει ως "εριστική" (*The philosophy of Socrates*, London, 1968, σελ. 28-37) και ο E. Havelock (*The liberal temper in Greek politics*, London, 1957, σελ. 216) ως "αντιλογική" (πρβλ. και Πλάτωνος *Σοφιστής*, 232b-e), καθώς στο τελικό της στάδιο διατυπώνει αντιθετικές δημόσιες θέσεις και χαράσσει κομματικές γραμμές και 3) το πρόγραμμα μαθημάτων, το οποίο κάλυπτε ένα ευρύτατο πεδίο και αφορούσε το παιδευτικό ιδεώδες της ρητορικής, την αντίθεση μεταξύ φύσης και νόμου, την πολιτική επιτυχία, το ιδεώδες της παιδείας γενικά, την απόρριφη της φυσικής επιστήμης, την απομάκρυνση από τη θρησκεία, την ανθρωπιστική αντίληψη περί του ανθρώπου ως κέντρου του σύμπαντος, και τον άνθρωπο ως τραγική μορφή της μοίρας. Βλέπε G. B. Kerferd, *Η Σοφιστική Κίνηση*, σελ. 42-69. Πρβλ. W. K. C. Guthrie, *Οι Σοφιστές*, μτφρ. Δ. Τσεκουράκης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1991 (1971), κεφ. 4, Τι είναι ο σοφιστής;, σελ. 46-79 και Τερέζα Πεντζοπούλου- Βαλαλά, *Γοργίας*, εκδ. Ζήτρος, 1999, Εισαγωγικά, δ΄. Ρήτωρ ή σοφιστής;, σελ. 57-67, και 88-96.

60. Ποια είναι όμως η ορθή θέση; Ποιοι είναι τελικά αυτοί που προστατεύουν την πυθαγόρεια παράδοση; Οι "ακουσματικοί" ή οι "μαθηματικοί"; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, πρέπει πρώτα να δούμε τι είναι τα "ακούσματα" και τι τα "μαθήματα".

Σύμφωνα λοιπόν με τον W. Burkert (*Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*), "ακούσματα" ή "σύμβολα" ονομάζονται οι κανόνες που προέρχονται από την προφορική διδασκαλία του Πυθαγόρα και όλοι μαζί αποτελούν το σύμφυρμα των κανόνων του πυθαγόρειου βίου. Ωστόσο, οι κανόνες αυτοί δεν σχετίζονται στενά με κάποια τελετουργία· έχουν να κάνουν με τη διατροφή, τη συμπεριφορά στο Ιερό, στην καθημερινή ζωή και στις συναναστροφές (σελ. 611- 612, πρβλ. του ιδίου *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 166-192). Τα "μαθήματα" ή τα "μαθηματικά", είναι αυτά που μαθαίνονται (Πλάτωνος *Τίμαιος* 88b- c, Αριστοτέλους *Μετά τα φυσικά*, Λ, 1-2). Βλέπε Ph. Merlan, *From Platonism to Neoplatonism*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1968, σελ. 11-33 και 89-95. Η επιστήμη των αριθμών αποκαλείται "μαθηματική" από τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. και εξής και, σύμφω-

να με τον J. A. Philip (*Pythagoras and Early Pythagoreanism*), η σύγχυση που προκύπτει οφείλεται στον μαθητή του Αριστοτέλη, θεωρητικό της μουσικής και βιογράφο του Πυθαγόρα, τον Αριστόξενο τον Ταραντίνο (σελ. 138-146).

Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι, για να παρακολουθήσει κάποιος τα μαθήματα (για να γίνει "μαθηματικός"), πρέπει πρωταρχικά να αποδεχθεί τους κανόνες της σχολής (τα ακούσματα) και να τους σεβαστεί (να γίνει δηλαδή "ακουσματικός"). Αυτό μάλιστα πρέπει να το αποδείξει δια του σύμφωνου με τους κανόνες οκταετούς βίου που θα διάγει προτού γίνει "εσωτερικός" (Π.Β., 17, 72) δια του σεβασμού του στους κανόνες τις σχολής (τα ακούσματα). Ενώ όμως στο 18, 81, οι "μαθηματικοί" –δηλαδή οι "εσωτερικοί"– δεν αποδέχονται τους "ακουσματικούς" ως γνήσιους Πυθαγορείους, στο 18, 87, ο Ιάμβλιχος μας λέει ότι ο "ακουσματικός" Ιππομέδοντας είναι και "μαθηματικός". Άρα, ενώ στην πρώτη περίπτωση ο Ιάμβλιχος αναφέρεται στους "ακουσματικούς", θεωρώντας είτε ότι βρίσκονται στο στάδιο του ελέγχου, είτε ότι έχουν αποτύχει να γίνουν "εσωτερικοί", στη δεύτερη αναφέρεται στους επιτυχόντες· σε αυτούς δηλαδή που στη συνέχεια έγιναν "μαθηματικοί".

Στο *Περί της κοινής μαθηματικής επιστήμης* [*Iamblichus, De Communi Mathematica Scientia*, N. Festa (ed.), 1891, repr. Stuttgart, 1975, σελ. 76, 16-77, 2.] ωστόσο ο Ιάμβλιχος αντιστρέφει αυτά που λέει στο 18, 81, λέγοντας ότι, ενώ οι "μαθηματικοί" θεωρούν ότι οι "ακουσματικοί" βρίσκονται σε χαμηλότερη βαθμίδα, οι "ακουσματικοί" υποστηρίζουν ότι ο αληθινός πυθαγορισμός είναι η υπακοή στους λόγους του Πυθαγόρα και όχι το εσφαλμένο μοντέλο της επιπλέον έρευνας που καθιέρωσε κατά τον πέμπτο αιώνα ο μαθηματικός Ίππασος. Βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philos.*, Πυθαγόρας, 280, σελ. 234. Για τον Ίππασο, βλέπε Π.Β., 18, 88 και Jean-Françoise Mattéi, *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, σελ. 51-54. Για τους πιθανούς λόγους της αντιστροφής αυτής, βλέπε W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, 193-194.

Έχοντας λοιπόν υπόψη τον διαχωρισμό που ο Ιάμβλιχος επιχειρεί στο 17, 72, μεταξύ των ενδεδυμένων με ένα λευκό σεντόνι και των γυ-

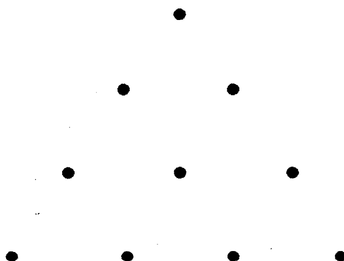
μνών μαθητών του Πυθαγόρα, και στο 18, 80, μεταξύ των Πυθαγορείων και των Πυθαγοριστών, των "γνησίων" και "ζηλωτών", μπορούμε να πούμε ότι αναλόγως και στο 18, 81, γίνεται ο διαχωρισμός σε "μαθηματικούς" και "ακουσματικούς". Την ίδια διαίρεση θα επαναλάβει και στο 18, 89. Ταυτοχρόνως, από τα εν λόγω αποσπάσματα μπορούμε να αντλήσουμε και πληροφορίες για τις καθημερινές τους συνήθειες.

61. Για το τι υπονοείται με τον όρο "ακούσματα", βλέπε την προηγούμενη σημείωση. Για τον συνώνυμο όρο "σύμβολα" βλέπε Π.Β., 23, 103-105 και 32, 226-227. Ο Ιάμβλιχος έγραφε επίσης και μια πραγματεία (έχει χαθεί) με τον τίτλο *Περί συμβόλων*, της οποίας ένα απόσπασμα παρατίθεται στον *Προτρεπτικόν επί φιλοσοφίαν* [*Protrepticus*, L. Pistelli (ed.), 1888, repr. Stuttgart, 1967], XXI. Πρβλ. J. A. Philip, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, κεφ. 9, σελ. 134-150. Για το θέμα των συμβόλων, βλέπε επίσης και Πλουτάρχου, *Συμποσιακών προβλημάτων* βιβλία γ΄, 727-728 (Πλουτάρχου *Ηθικά*, Loeb, vol. 9).

62. Τα Νησιά των Μακάρων, που στη φαντασία των Ελλήνων ταυτίζονται με τα Ηλύσια Πεδία και τη χώρα των Υπερβορείων, τοποθετούνται από τη Μυθολογία στα πέρατα της γης, κοντά στον Ωκεανό (Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι*, 170-173), τον γιο της Γης, αδελφό του Ουρανού, και θείο του Ήλιου και της Σελήνης (Ησίοδος, *Θεογονία*, 125-135 και 371-374). Στα Νησιά λοιπόν αυτά πήγαιναν όσοι από τους ανθρώπους πεθαίνοντας έπαιρναν τη χάρη των θεών, γίνονταν δηλαδή αθάνατοι, και εκεί περνούσαν μια ζωή ξέγνοιαστη και ανέμελη. Στον ευλογημένο αυτόν τόπο, που ο ήλιος λάμπει μέρα και νύχτα, χωρίς ποτέ να σκοτεινιάζει, πήγαιναν σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή και όσοι είχαν μυηθεί στα Μυστήρια. Βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 2, σελ. 333-340.

63. Τετρακτύς καλείται το άθροισμα των τεσσάρων πρώτων αριθμών, που συμβόλιζαν αντιστοίχως το σημείο, τη γραμμή, το επίπεδο και το στερεό [Iamblichus, *De Communi Mathematica Scientia*, N. Festa (ed.), σελ. 17, 13- 19. Βλέπε Ph. Merlan, *From Platonism to Neoplatonism*, σελ. 130], δηλαδή ο αριθμός 10 (=1+2+3+4), τον οποίο οι Πυθαγόρειοι θεωρούν ως τη ρίζα, την πηγή κάθε δημιουργίας.

Αποτελεί τον θεϊκότερο και ιερότερο όρκο τους (πρβλ. Π.Β., 28, 150) και παριστάνεται με στιγμές, των οποίων η διάταξη κατασκευάζει *τρίγωνον εντελές*, δηλαδή ισοσκελές, του οποίου η κάθε πλευρά έχει τέσσερις στιγμές [Λουκιανού, *Βίων πράσις*, 4, 543. Πρβλ. Αντώνιος Παπανικολάου, Πυθαγόρας και Λουκιανός, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 86-107, ειδικά σελ. 92-94].

Οι τέσσερις πρώτοι αριθμοί είναι αυτοί με τους οποίους ο κόσμος διοικείται με αρμονία, και η αρμονία αυτή είναι ένα σύστημα τριών συγχορδιών, της τετάρτης, της πέμπτης, της ογδόης και της διπλής ογδόης, των οποίων οι αναλογίες βρίσκονται στους τέσσερις πρώτους αριθμούς [Σέξτος, *Προς Μαθηματικούς*, VII, 94-95 βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, Πυθαγόρας, 279, σελ. 233]. Η αρμονία αυτή, κατά τον Ιάμβλιχο, κυβερνά τη μουσική των ουράνιων σφαιρών (Π.Β., 15, 65), πάνω στις οποίες, σύμφωνα με τον Πλάτωνα, στέκεται μια Σειρήνα που τραγουδά σε μια συγκεκριμένη τονικότητα, οι σειρήνες είναι οκτώ (όσοι και οι φθόγγοι μιας οκτάβας) και το τραγούδι τους δημιουργεί μια μοναδική αρμονία (Πλάτωνος *Πολιτεία* 617b). Πρβλ. Νέστωρος Ταίηλορ, *Η αρμονία των Πυθαγορείων*, σελ. 87-95.

Καθίσταται λοιπόν σαφές για ποιο λόγο ο Πυθαγόρας θεωρούσε την τετρακτύν ως το μαντείο των Δελφών: επειδή είναι η ουσιαστικότερη

αλήθεια του σύμπαντος, και το μαντείο έχει σκοπό να την αποκαλύπτει.

Στους τέσσερεις πρώτους αριθμούς των Πυθαγορείων αναφέρεται και ο Αριστοτέλης στο *Περί Ψυχής*, 404b. Ο Σταγειρίτης, επιχειρώντας να περιγράψει την παλαιότερη άποψη περί της ψυχής, μας παραπέμπει στο κατά πάσαν πιθανότητα Πυθαγορικό σύγγραμμα *Περί Φιλοσοφίας*. Σύμφωνα με το κείμενο λοιπόν αυτό, το ίδιο το έμψυχο ον απορρέει από την ιδέα του Ενός ή αλλιώς, ο Νους είναι το Ένα. Η Επιστήμη, η γνώση δηλαδή, είναι το Δύο, επειδή μόνο κατά τον τρόπο αυτό πορεύται προς τη μονάδα. Ο άριθμος της επιφάνειας είναι η γνώμη και ο αριθμός του όγκου η αίσθηση. καθώς, όπως έλεγαν, οι αριθμοί είναι οι μορφές καθεαυτές και οι αρχές και συγκροτούνται από στοιχεία.

Στο ίδιο ζήτημα αναφέρεται και ο Θέων ο Σμυρναίος (*Τῶν κατὰ τὸ μαθηματικὸν χρησίμων εἰς τὴν Πλάτωνος ἀνάγνωσιν*, B. G. Teubneri, Lipsiae, 1878), ο οποίος, αναφερόμενος στη Δεκάδα (II. 37-49), αναγνωρίζει έντεκα διαφορετικές τετράδες, αναλογικές όμως μεταξύ τους: τη θεμελιώδη (1+2+3+4 και οι πρωταρχικές συνηχήσεις της κλίμακας –όπως στον Σέξτο), της ψυχής του κόσμου [οι γεωμετρικές πρόοδοι με λόγο 2 (1, 2, 4, 8) και 3 (1, 3, 9, 27), της φύσης των μεγεθών (1=σημείο, 2=ευθεία γραμμή, 3=καμπύλη γραμμή, 4=επίπεδη επιφάνεια, 9=κυρτή επιφάνεια, 8=στερεό με κυρτή επιφάνεια, 27=στερεό με επίπεδη επιφάνεια), των στοιχείων της φύσης (1=φωτιά, 2=αέρας, 3=νερό, 4=γη) των γεωμετρικών σχημάτων (1=πυραμίδα, 2=οκτάεδρο, 3=εικοσάεδρο, 4=κύβος), των φυομένων (1=το σπέρμα που αντιστοιχεί στη μονάδα και το σημείο, 2=η αύξηση κατά μήκος στη δυάδα και στη γραμμή, 3=η αύξηση κατά πλάτος στην τριάδα, 4=η αύξηση κατά όγκο στην τετράδα και στο στερεό), της γενετικής ανάπτυξης της κοινωνίας (1=άνθρωπος, 2=οικογένεια, 3=κώμη, 4=πόλις), των γνωστικών ιδιοτήτων (1=νους, 2=επιστήμη, 3=δόξα, 4=αίσθηση), των διαστάσεων του έμψυχου όντος (1=λογιστικό, 2=θυμικό, 3=επιθυμητικό, 4=το σώμα ως τόπος διαμονής της ψυχής), της διαδοχής του χρόνου (1=άνοιξη, 2=καλοκαίρι, 3=φθινόπωρο, 4=χειμώνας), και τέλος, της προόδου των ηλικιών τής ζωής (1=παιδική ηλικία, 2=εφη-

βεία, 3=ώριμη ηλικία, 4=γήρας). Για τα ζητήματα αυτά, βλέπε το έκτο κεφάλαιο του βιβλίου του Jean-Françoise Mattéi, Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι, σελ. 128-132.

Για το ζήτημα της τετρακτύος, βλέπε και το τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου του B. L. Van der Waerden, *Die Pythagoreer*, σελ. 101- 115.

64. **Για το λόγο αυτό λένε ότι ο Ιπποδάμαντας, ο Σαλαμίνιος ο ποιητής, επαίνεσε αυτόν, δηλαδή τον Πυθαγόρα.**

65. *χαλεπώτατον τὸ αὑτὸν γνῶναι*, (*Sieben Wise*, 58C4).

Βλέπε H. Diels. W. Kranz (eds.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, vols. 3, Weidmann. Dulbin- Zürich, 1966, vol. I, 464, 18.

Βλέπε και το ηρακλείτειο *ἐδιζησάμην ἐμεωυτόν* (απ. 101). Πρβλ. τα σχόλια του M. Marcovich (ed.), *Heraclitus*, The Los Andes University Press, Merida. Venezuela, 1967, σελ. 53- 58. Βλέπε επίσης το σωκρατικό *γνῶθι σαυτόν* (Πλάτωνος *Φαίδρος*, 229e-230a).

Για τη χρήση των δελφικών χρησμών και άλλων ρητών που έκαναν οι επτά σοφοί, βλέπε και K. Βουδούρη, *Προσωκρατική Φιλοσοφία*, σελ. 36-40.

66. Η Εστία ήταν κόρη του Κρόνου και της Ρέας (Ησίοδος, *Θεογονία*, 125-135) και η παρθένος θεά, προστάτης των ικετών που προσέφευγαν στα σπίτια και τα δημόσια κτήρια για προστασία. Θεωρείται ως η πραότερη, η δικαιότερη και η φιλανθρωπότερη από όλους τους Ολυμπίους θεούς, και αυτή που επινόησε την τέχνη για το κτίσιμο των σπιτιών. Η φωτιά της είναι τόσο ιερή, ώστε αν ποτέ σβήσει, είτε τυχαία είτε λόγω πένθους, την ξαναανάβουν με τη βοήθεια του τροχού της φωτιάς. Βλέπε Διόδωρος Σικελιώτης, E, 68 (R. Graves, *Οι ελληνικοί μύθοι*, 1 τόμος, σελ. 65). Πρβλ., *Ομηρικοί Ύμνοι*, Στην Αφροδίτη, στ. 22 και εξής.

67. Ο Μήνος, σύμφωνα με την παράδοση του Αριστείδη, που την αναφέρει ο Πλίνιος, ήταν κάποιος Αιγύπτιος, που επινόησε το αλφάβητο κατά τον 18ο αιώνα π.Χ. Βλέπε R. Graves, *Οι ελληνικοί μύθοι*, 1 τόμος, σελ. 208. Το όνομά του ωστόσο σημαίνει σελήνη (η *μηνάς* ή η *μήνη*). Στα σανσκριτικά το μήν σημαίνει μέτρο και κατά τους αρχαίους η σελήνη θεωρούνταν το μέτρο του μηνός.

68. Το να πεθαίνει δηλαδή κανείς χωρίς αντίσταση, χτυπημένος α-

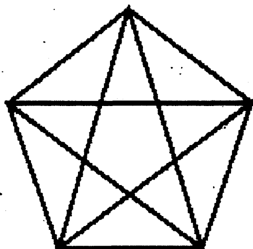
πό πίσω, κατά την ώρα της άτακτης υποχώρησης ή της λιποταξίας.

69. Πρβλ. και αυτά που αναφέρει ο Διογένης Λαέρτιος, στους *Βίους Φιλοσόφων*, VIII, Πυθαγόρας, 17-24.

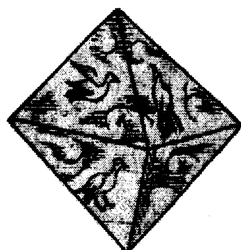
70. Πρβλ. Πλάτωνος *Θεαίτητος*, 165a: *ἐκ τῶν ψιλῶν λόγων...*

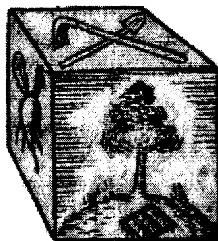
71. Ο Ιάμβλιχος αναφέρεται στο *δωδεκάεδρο*. Πρβλ. και 34, 247. Σύμφωνα με την Πυθαγόρεια φιλοσοφία η φύση μπορεί να γίνει κατανοητή μονάχα μέσω της αριθμητικής θεωρίας των αναλογιών σε σχέση με τη γεωμετρική μελέτη των στερεών. Οι Πυθαγόρειοι, λοιπόν, θεωρούν ότι όλα τα στερεά μπορούν να ελεγχθούν βάσει πέντε αρχικών κανονικών πολύεδρων σχημάτων. Ο Πλάτων, έτσι, στον *Τίμαιο* (54d- 55d), παρουσιάζει τα τέσσερα από τα πέντε κανονικά πολύεδρα σχήματα. (το κανονικό τετράεδρο, το κανονικό οκτάεδρο, το κανονικό εικοσάεδρο, και το εξάεδρο ή κύβο), των οποίων η συστατική μονάδα είναι το τρίγωνο (ορθογώνιο και ισόπλευρο). Γίνεται ωστόσο λόγος και για τη *σύσταση* του πέμπτου πολύεδρου σχήματος, με την οποία ο θεός προέβαλε το σύμπαν, διακοσμώντας και περιχαράσσοντάς το με αυτήν. Ο Σωκράτης στον *Φαίδωνα*, επιχειρώντας να παρουσιάσει τη γη, θα το "περι-γράφει", ορίζοντάς την ως *δωδεκάσκυτον* πολύχρωμη σφαίρα (110b).

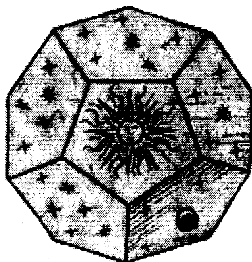
Το δωδεκάεδρο, ωστόσο, διακρίνεται από τα τέσσερα άλλα κανονικά στερεά, καθώς δεν σχηματίζεται από τρίγωνα αλλά από πεντάγωνα, των οποίων οι έδρες διαιρούνται σε δύο τρίγωνα από τη διαγώνιο του τετραγώνου, και των οποίων ο λόγος που προκύπτει από τη σχέση της πλευράς με τη διαγώνιο ισούται με τη *χρυσή τομή* (*sectio aurea*) ή την *proportio divina* (*θεία αναλογία*), που αργότερα θα εικονογραφήσει ο, σύμφωνα με τον Nietzsche (Fr. Nietzsche, *Samtliche Werke: Kritische Studienausgabe*, τόμος 13, σελ. 122), "αινιγματικός" και σπάνια "εμφαντικός" Leonardo da Vinci. (Για τα ζητήματα αυτά, βλέπε Matila Ghyka, *Le nombre d'or*, Gallimard, Paris, 1977). Η συνένωση μάλιστα των κορυφών του πενταγώνου δημιουργεί πέντε ισοσκελή τρίγωνα σε σχήμα πεντάκτινου αστεριού, των οποίων οι πλευρές, καθώς τέμνονται, σχηματίζουν ένα μικρό αντεστραμμένο πεντάγωνο, το *Πεντάγραμμα* ή τη λεγόμενη *Πεντάλφα*. (Βλέπε Jean-Françoise Mattéi, *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, σελ. 111-127).

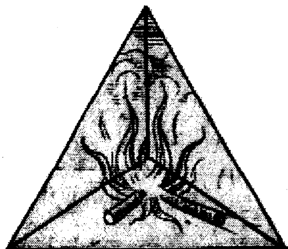

Ενώ όμως σύμφωνα με την πλατωνική θεωρία της δημιουργίας του σύμπαντος, η οποία αποδέχεται το συνδυασμό των τεσσάρων ριζωμάτων (της φωτιάς, της γης, του νερού και του αέρα), αυτή η πέμπτη σύσταση δεν φαίνεται να παίζει κάποιο ρόλο κατά τη φάση της δημιουργίας –ξεφεύγει ή βρίσκεται πέραν της διαδικασίας της μίξεως και ορίζεται ως θεϊκή και εμπεριέχουσα των ριζωμάτων ή των παραγόμενων από αυτά στερεών, καθώς τα περιβάλλει και τα ενσωματώνει– σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ορίζεται ως ένα πέμπτο "ρίζωμα"- στοιχείο, ως ο *αιθέρας*, που είναι το λεπτότερο όλων. Είναι η αρχή της κυκλικής κίνησης των άστρων και της ανθρώπινης ψυχής, αυτό που λέμε η *πεμπτουσία* του κόσμου (*Περί Ουρανού*, Α, 2-4, *Περί Ψυχής* Β. 7. 418b, *Μετά τά φυσικά*, Λ, 8, 1073a, *Μετεωρολογικά*, Α, 1, 338a. 2, 339a. 3, 339b, *Περί ζώων γενέσεως*, Β, 3. 736b- 737a). Για το δωδεκάεδρο στον *Τίμαιο*, τη συζήτηση γύρω από την πιθανή του σχέση με την αστρονομία και τον Ζωδιακό κύκλο (το χώρο) και τους δώδεκα μήνες του έτους (το χρόνο), όπως και σχετική βιβλιογραφία με το θέμα αυτό, βλέπε και Β. Κάλφας, Πλάτωνος "Τίμαιος", εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 1999 (1995), σχόλιο 337, σελ. 441- 442.

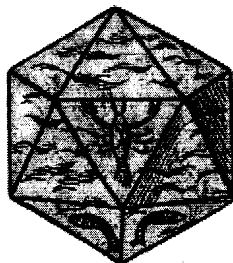

Τα Πλατωνικά στερεά
σε σχέση με τα πέντε στοιχεία
ή ριζώματα, από το βιβλίο του
Johannes Kepler, *Harmonices Mundi*,
βιβλίο 5, Linz, 1619, Bayerische
Akademie der Wissenschaften,
Kepler-Kommission

72. Βλέπε και Ηράκλειτου, απ. 129, Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 6 [βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, Πυθαγόρας, 256, σελ. 217]. Πρβλ. και τα σχόλια του M. Marcovich (ed.), *Heraclitus,* σελ. 69.

73. Οι Υπερβόρειοι είχαν δική τους γλώσσα. Με τους Έλληνες όμως είχαν πολύ φιλικές σχέσεις και ειδικά με τους κατοίκους της Δήλου και της Αθήνας, καθώς κάποιοι από αυτούς είχαν ταξιδέψει στην πατρίδα τους την Ελίξοια. Ο Άβαρις λοιπόν ο Σκύθης ήταν ένας από τους Υπερβορείους που η παράδοση λέει ότι επισκέφθηκε την Ελλάδα σε παλαιούς χρόνους, και ότι ανανέωσε τη συγγένεια και τη φιλία του λαού του με τους Δηλίους [Εκαταίος ο Αβδηρίτης, (F. Jacoby (ed.), *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Berlin, 1923), 264 F. 7-12]. Ήταν ένας θαυματουργός γιατρός και μάντης του Απόλλωνα. Ο θεός τού είχε διδάξει να χρησμολογεί, και έτσι, κρατώντας μια σαΐτα –το σύμβολο του θεού, τριγύριζε τον κόσμο χρησμοδοτώντας και γιατρεύοντας. Μια παλαιότερη εκδοχή του μύθου τον ήθελε να ταξιδεύει στον αέρα, καβάλα στη σαΐτα. Βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 2, σελ. 338-340. Πρβλ. Π.Β., 19, 91. 28. 136 και 140-141 και 147. 32. 215-219.

74. Και τα δύο αυτά συγγράμματα ο Ιάμβλιχος, στην παράγραφο αυτή, τα αποδίδει στον Πυθαγόρα. Ωστόσο ο Διογένης Λαέρτιος (*Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 6-8), και αργότερα ο Πορφύριος (*Βίος Πυθαγόρου*, 57), υποστηρίζουν ότι ο Πυθαγόρας δεν έγραφε κανένα σύγγραμμα, άποψη με την οποία οι περισσότεροι σύγχρονοι μελετητές φαίνεται να συμφωνούν. Ο ίδιος ωστόσο ο Ιάμβλιχος σε άλλες παραγράφους πιο κάτω, αν και δεν λέει καθαρά ότι ο Πυθαγόρας δεν έγραφε κανένα σύγγραμμα, αφήνει να διαφανούν οι αμφιβολίες του για τη συγγραφική δουλειά του ίδιου του Πυθαγόρα (Π.Β., 28, 146. 29, 158. 31, 198-199. 35, 252-253).

Στο 28, 146, φαίνεται ότι το σύγγραμμα *Περί Θεών* είναι το ίδιο με τους *Ιερούς Λόγους* –το οποίο είτε είναι του Πυθαγόρα [πρβλ απ. 74 των σχολίων για τον πλατωνικό *Τίμαιο*, John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, σελ. 188], είτε του γιου του, του Τηλαύγη– και αναφέρεται στους χώρους

όπου τελούνταν τα ορφικά μυστήρια, πράγμα όμως που είναι μάλλον απίθανο, αφού μια τέτοια πληροφορία, σύμφωνα με τους κανόνες της Πυθαγόρειας σχολής, πρέπει να παραμένει μυστική και να μην υπάρχει καταχωρημένη σε κανένα γραπτό κείμενο. Το κείμενο ωστόσο των *Ιερών Λόγων* –που είναι γνωστό ως η *Ραψωδική Θεογονία* (*Orphicorum Fragmenta*, 60-235, πρβλ. W. Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, κεφ. 6. 2.3, "Ορφεύς και Πυθαγόρας", σελ. 602)– θεωρείται Ορφικό, και είναι ο μύθος της δημιουργίας του φυσικού κόσμου και του κόσμου των θεών και των δαιμόνων, αποτέλεσμα της επιμειξίας των διαφόρων θεοτήτων, που νοούνται ανθρωπομορφικά. Ο μύθος αυτός, που σκοπό έχει να καταστήσει το φυσικό κόσμο κατανοητό, να περιγράφει τη δράση των θεών και να προσδιορίσει τη θέση του ανθρώπου μέσα στον κόσμο που επηρεάζεται από τους θεούς, παραδίδεται σε τρεις μορφές, κατά τον Δαμάσκιο, κατά τον Εύδημο και κατά τον Ιερώνυμο και τον Ελλάνικο (Ελληνιστική εποχή). Βλέπε Κωνσταντίνου Βουδούρη, *Προσωκρατική Φιλοσοφία*, σελ. 20-28.

Αργότερα, ο Ιάμβλιχος, κατά την περίοδο που τα έργα του φαίνεται να είναι βαθύτατα επηρεασμένα από τη Χαλδαϊκή θρησκεία, θα συγγράφει ένα βιβλίο που θα φέρει τον ίδιο τίτλο (*Περί Θεών*), το οποίο θα χρησιμοποιήσουν αργότερα τόσο ο Ιουλιανός για να γράφει τους Λόγους του [*Orations*, IV: Στο Θεό Ήλιο, και V: Στη Μητέρα των Θεών, πρβλ. και το άρθρο του John Finamore, Iamblichus on Light and the Transparent, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 55-64] όσο και ο Σαλλούστιος (*De Diis et Mundo*). Στο μοναδικό διασωθέν απόσπασμα από το έργο αυτό, το οποίο παρατίθεται από τον Πρόκλο στην Πλατωνική Θεολογία [*Théologie Platonicienne*, H.-D. Saffrey, L. G. Westerink, Paris, 1968, I ii, σελ. 52, 2-13], ο Ιάμβλιχος μιλά για τη διάκριση που υπάρχει μεταξύ του είναι και του υπάρχειν. Για το θέμα αυτό, βλέπε John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Εισαγωγή, σελ. 23.

Σε ό,τι τώρα αφορά το "Περί Φύσεως", μπορούμε, έχοντας όμως επιφυλάξεις, να εικάσουμε ότι ενδέχεται να έχει κατά νου ένα κείμενο παρόμοιο με το ομότιτλο του Εμπεδοκλή (βλέπε τη σημ. 46).

75. *Τίμαιος*, απ. 13a, *Apollodors Chronik*. F. Jacoby (ed.), Berlin, 1903, σχόλιο στον πλατωνικό *Φαίδρο*, 279c [βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, Πυθαγόρας, 271, σελ. 227].

Αναφορικά τώρα με την επίδειξη του χρυσού μηρού, γεγονός για το οποίο γίνεται λόγος πιο πάνω, είναι σαφές ότι πρόκειται για άλλη μια απόδειξη της σχέσης του Πυθαγόρα με τους θεούς. Ο χρυσός μηρός εδώ λειτουργεί ως σύμβολο· ως σύμβολο που μπορεί να κατανοηθεί μονάχα από τους μυημένους, ενώ αντιθέτως να θεωρηθεί ως αίνιγμα ή, στη χειρότερη περίπτωση, ως γραφική φαντασίωση ή περιπλεγμένη ανοησία από τους αμύητους. Για τη λειτουργία των συμβόλων αυτού του τύπου, βλέπε Peter Kingsley, *Αρχαία Φιλοσοφία, Μυστήρια και Μαγεία: Ο Εμπεδοκλής και η Πυθαγόρεια Παράδοση*, μτφρ. Φώτης Τερζάκης, εκδ. Αρχέτυπο, Θεσσαλονίκη, 2001, "Χάλκινα σανδάλια και χρυσοί μηροί", σελ. 308-337, ειδικά σελ. 308-309.

76. Γίνεται σαφές ότι ο Ιάμβλιχος συνεχίζει να χρησιμοποιεί τον όρο *Φιλία* εσφαλμένα, υπονοώντας δηλαδή αυτό που ο Εμπεδοκλής εννοεί *Φιλότητα* (βλέπε τη σημ. 46). Το αποτέλεσμα αυτής της σύγχυσης είναι να θέτει με τρόπο συγκεχυμένο έννοιες όπως της *φιλοτιμίας*, και της *φιλονεικίας*. Οι έννοιες αυτές, που σύμφωνα με τον Εμπεδοκλή έχουν την ίδια σημασία και ανήκουν στα χαρακτηριστικά του *Νείκους*, εδώ παραθέτονται ανά δύο, διαζευκτικά (*φιλονεικία-φιλοτιμία* και *φιλονεικία-φιλία*), με αποτέλεσμα να τις μεταφράζουμε "εσφαλμένα", σύμφωνα δηλαδή με αυτό που υπονοεί για την κάθε μία ο Ιάμβλιχος.

77. Για τη συγκρότηση και τη συναρμογή της ψυχής, πρβλ. Πλάτωνος, *Τίμαιος* 35a.

78. Το λάδι το χρησιμοποιούσαν οι αθλητές για να προστατεύει το σώμα και για να διευκολύνονται στο καθάρισμά του από τη σκόνη. Τις επαλείψεις του λαδιού τις έκαναν οι αλείπτες, οι διδάσκαλοι των αθλητών στα γυμναστήρια (βλέπε λ.χ. Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, Βιβλίο 2, 6, 1106b).

79. Πρβλ. Λουκιανού, *Περί Ορχήσεως*, 78. Πιθανόν ωστόσο ο Ιάμβλιχος να υπαινίσσεται τη σκιαμαχία, την εικονική δηλαδή πυγμαχία (πρβλ. λ.χ. Πλάτωνος *Πολιτεία*, 520c), η οποία μάλιστα, σύμφωνα με

τον Παυσανία, δεν διαφέρει κατά πολύ από τη χειρονομία (Παυσανίας, *Ελλάδος Περιηγήσεως*, 6, 10, 3).

80. **Εμείς μάλιστα οι Αχαιοί, σε δεκάδες συναθροιζόμαστε** (Ομήρου, *Ιλιάδα*, Β, στ. 126).

81. Τα γένη λοιπόν, σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο, κατατάσσονται ανάλογα με τη θεϊκότητά τους σε τρεις βασικές κατηγορίες: τη θεϊκή, τη δαιμονική και την ηρωική. Ενώ όμως το θείο ως έννοια στερείται ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, καθώς χαρακτηρίζει το καθολικό και το υπέροχο (βλέπε Walter Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, κεφ. 5, 4.2, "Θεός", σελ. 553-555), το δαιμονικό είναι πιο μερικό και συνιστά μια έκφραση της θεϊκής ενέργειας. Ο δαίμονας έτσι, ήδη από την ομηρική εποχή, καθίσταται το απαραίτητο συμπλήρωμα της αντίληψης του θεού, καλύπτοντας το ενοχλητικό υπόλοιπο, στο οποίο δεν είναι δυνατόν να δοθεί μορφή και ονομασία (το ίδιο, κεφ. 3, 3.5, "Δαίμων", σελ. 380-383, πρβλ. τη σημ. 13 και τη σημ. 75 της Εισαγωγής). Το ηρωικό γένος, αν και θεωρείται κατώτερο από το θεϊκό και το δαιμονικό, καθότι συνίσταται σε ανθρώπινα όντα, καθορίζει μία ιδιαίτερη μερίδα των ανθρώπων, των οποίων οι πράξεις υπερβαίνουν τα θεωρητικά επιτρεπόμενα από τους θεούς για τους ανθρώπους όρια. Οι ηρωικές πράξεις, αν και τις περισσότερες φορές είναι μοιραίες, σύμφωνα με τη μυθολογία καθιστούν τον θνητό που τις επιχειρεί αθάνατο (βλέπε λ.χ. την περίπτωση των Υπερβορείων, *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 2, σελ. 333-340) και τον νεκρό για τους υπόλοιπους θνητούς ήρωα, ο οποίος και ασκεί από τον τάφο του ευεργετική ή καταστρεπτική δύναμη, που απαιτεί ανάλογη λατρεία (βλέπε Burkert, ο.π.π. κεφ. 4, 4, 424-432).

82. Λινή λευκή εσθήτα φορούσαν όσοι προετοιμάζονταν για να μυηθούν σε κάποιο μυστήριο (παρόμοια ήταν και η ενδυμασία που οι Αιγύπτιοι και οι Πυθαγόρειοι φορούσαν σε έναν νεκρό). Φορώντας λοιπόν μόνιμα μια τέτοια ενδυμασία, υποδήλωναν τη μόνιμη ετοιμότητα που είχαν για να λάβουν μέρος σε τέτοιου είδους τελετές ή ακόμη και για να πεθάνουν. Ούτως ή άλλως η ψυχή τους παραμένει αθάνατη (βλέπε W. Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, κεφ. 6, 2-3, σελ. 606). Βλέπε Ηρόδοτος, *Ιστορίαι* Β, 81. Πρβλ. W. Burkert, *Lore and*

Science in Ancient Pythagoreanism, σελ. 190-191.

83. Με τον ίδιο τίτλο επιγράφεται και το βιβλίο του Αριστόξενου (βλέπε συλλογή αποσπασμάτων στο F. Wehrli, (ed.), *Aristoxenos*, German, 1945) το οποίο είναι πιθανότατα και η πηγή των 22, 101-102. 30, 174-176, 180-183. 31, 201-213. 33, 230-233 και 35, 248-251.

84. Την έννοια αυτή, όπως γίνεται εμφανές από τα συμφραζόμενα, εδώ ο Ιάμβλιχος την εννοεί αρνητικά. Την εννοεί ως φθοροποιό ζηλοτυπία, η οποία οδηγεί τους ανθρώπους σε πόλεμο και διχόνοιες. Δεν πρέπει ωστόσο να ξεχνούμε, ότι ο Ησίοδος αναφερόμενος στην *Έριδα* κάνει λόγο για δύο είδη, εκ των οποίων ενώ το πρώτο (*Έργα και Ημέρες*, 14-15) έχει τα χαρακτηριστικά που προαναφέραμε, το δεύτερο είναι αγαθό (24), αποτελεί χαρακτηριστικό των ριζωμάτων της γης (19) και βοηθά τον καθένα να βάζει τα δυνατά του, να βελτιώνει το βιός του και να νιώθει την ανάγκη της δουλειάς. Αυτό το δεύτερο είδος της *Έριδας* έρχεται να μας το υπενθυμίσει πολύ αργότερα και ο Fr. Nietzsche (1844-1900), ο οποίος σε ένα κατάλοιπο του 1872, τον *Ομηρικό Αγώνα*, θα το αναδείξει εκφράζοντας εμμέσως τις ενστάσεις του για την άποψη του Ιάμβλιχου και ακόμη πιο συγκεκριμένα των Ορφικών, υποδεικνύοντας τόσο την αναγκαιότητα όσο και τη χρηστική αξία της αγωνιστικής ηθικής των αρχαίων Ελλήνων, όχι μόνο για τους ίδιους τους Έλληνες αλλά και για τους νεοτέρους, αυτοί όμως, ερμηνεύοντας εσφαλμένα, την θεωρούν ως ελάττωμα αντί ως δώρο μιας αγαθοεργού θεότητας (*Samtliche Werke: Kritische Studienausgabe*, 15 τόμοι Giorgio Colli and Mazzino Montinari (eds.), Berlin: de Gruyter, 1988, τόμος 1, σελ. 787].

85. "Πεδάρτηση" είναι η τιμωρία του μετεωρισμού, του δεσίματος (*πεδάω*) και του κρεμάσματος (*αείρω*) από κάποιο ύψος (βλέπε και Αισχύλου *Προμηθέας Δεσμώτης*, στ. 269). Μπορούμε να πιθανολογήσουμε λοιπόν ότι η Πυθαγορική Σχολή επέβαλλε στους μαθητές της αυστηρές και βασανιστικές τιμωρίες. Ο όρος ωστόσο εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά και υπαινίσσεται το σκοπό της τιμωρίας, τη βελτίωση δηλαδή του τρόπου του βίου.

Πρβλ. Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII. 20. Εδώ χρησιμο-

ποιείται το *πελαργὰν*, που, αν και σύμφωνα με τους Liddell-Scott θεωρείται ως εσφαλμένη γραφή του *πεδαρτὰν*, εμείς θεωρούμε ότι παραπέμπει σε μίαν ακόμη τιμωρία που επιβαλλόταν στους νεαρούς Πυθαγορείους, δηλαδή της ορθοστασίας πάνω στο ένα πόδι, όπως δηλάδή συνηθίζουν να στέκονται οι πελαργοί (τα λελέκια).

86. Πρβλ. Π.Β., 31, 199.

87. Πρβλ. ο.π.π., 28, 139.

88. Πρβλ. ο.π.π. 7, 33.

89. Πρβλ. το ίδιο.

90. Πρβλ. ο.π.π., 36, 267.

91. Πρβλ. ο.π.π., 27, 127.

92. Πρβλ. ο.π.π., 36, 267.

93. Πρβλ. ο.π.π., 17, 75.

94. Πρβλ. ο.π.π., 15, 64-67.

95. Πρβλ. ο.π.π., 30, 173.

96. Πρβλ. ο.π.π., 2, 5-8.

97. Πρβλ. ο.π.π., 35, 249.

98. Πιθανότατη αναφορά στον ατομικό φιλόσοφο από την Ελέα της Ιταλίας. Βλέπε G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, κεφ. 15, "The Atomist...", σελ. 402- 433.

99. Ο Αλκμέων ο Κροτωνιάτης (αρχές του πέμπτου αιώνα π.Χ.) ήταν ιατρός- φιλόσοφος και, κατά πάσαν πιθανότητα, σχετικός με τους Πυθαγορείους. Ο.π.π., κεφ. 6, "Philolaus of Croton...", σελ. 338-339.

100. Πρβλ. Π.Β., 18, 80.

101. Πρβλ. ο.π.π., 28, 145 και 33, 239.

102. Για τα σύμβολα, βλέπε 18, 81-86.

103. Για τις διατροφικές–χορτοφαγικές συνήθειες των Ορφικών (αποχή από κρέας, αβγά, κουκιά και κρασί), βλέπε Πλάτωνος *Νόμοι*, 782c, και Ευριπίδη *Ιππόλυτος*, 952c. Βλέπε επίσης J. Haussleiter, *Der Vegetarismus in der Antike*, Alfred Topelmann, Berlin, 1935· και Daniel Dombrowski, *The Philosophy of Vegetarianism*, Amherst, University of Massachusetts Press, 1984.

104. Ο Ιάμβλιχος στον *Προτρεπτικό* μας λέει ότι η μολόχα έχει την τάση να τρέπεται προς τον ήλιο, ότι είναι ηλιοτροπική (*Protrepticus*,

L. Pistelli (ed.), XXI, 376K). Δεν καλλιεργείται –θεωρείται δώρο των θεών– και χρησιμοποιείται ως τροφή, ικανή να καταπνίξει την πείνα και τη δίψα.

105. Μελανούρι: ψάρι με χαρακτηριστική μαύρη γραμμή στην ουρά. το οποίο όταν ερεθιστεί αλλάζει το χρώμα του σε σκούρο καστανό.

106. Βλέπε και Ιάμβλιχου. *Προτρεπτικός επί φιλοσοφίαν* XXI. 372K. Ο ερυθρίνος ονομάζεται έτσι από το χρώμα που έχει (είναι κόκκινος). Κοκκινίζει από ντροπή, πράγμα που υποδηλώνει την αθωότητα της συνείδησης.

107. Πρβλ. Αριστοτέλη, *Fragmenta Selecta*, W. D. Ross (ed.). απ. 194 και Διογένη Λαέρτιου, *Βίοι Φιλοσόφων*. VIII, 19.

108. Πρβλ. Π.Β., 13, 61.

109. Βλέπε τη σημ. 39.

110. Ο ρήτορας και σοφιστής Λουκιανός. ο οποίος έζησε κατά τον δεύτερο μ.Χ. αιώνα, συνέγραψε μια εγκωμιαστική πραγματεία *Περί Ορχήσεως* [(162- 165 μ.Χ.), *The Dance*. trans. A. M. Harmon-Kilbourn. Macleod. The Loeb Classical Library. vol. 5. 1974]. Από την πραγματεία αυτή λαμβάνουμε πληροφορίες τόσο για το χορό και τα είδη του, όσο και για τις παραστάσεις και τους χορευτές. Ο Λυκίνος λοιπόν θα πει στον Κράτωνα για τα ευχάριστα και τα χρήσιμα, και για όσα ο χορός (η έρρυθμη κίνηση) διδάσκει, πόση αρμονία δίνει στην ψυχή, πώς την εθίζει στα καλύτερα ακούσματα και πώς αναδεικνύει την κοινή ομορφιά του σώματος και της ψυχής (*Περί Ορχήσεως*, 6).

111. Πρβλ. Λουκιανού, *Περί Ορχήσεως*, 16.

112. Βλέπε Π.Β., 25, 112.

113. Ο Λυκίνος μας λέει ότι οι δύο αυτοί ποιητές επαινούσαν το χορό και το γοητευτικό τραγούδι (την ορχηστρική τέχνη) [Ομήρου *Ιλιάδα* Ν, στ. 636 και εξής, και στ. 730-731]. Ο Ησίοδος μάλιστα, αρχίζοντας τη Θεογονία του, μας λέει ότι είδε τις Μούσες να χορεύουν την αυγή γύρω από μια μενεξεδένια κρήνη (Ησίοδος, *Θεογονία*, 1-4). Βλέπε Λουκιανού, *Περί Ορχήσεως*, 23-24.

114. Σπονδειακό μέλος καλείται η μελωδία που τραγουδιέται κατά τις σπονδές. Στηρίζεται, σύμφωνα με τον Αριστόξενο [*Στοιχεία άρμονικά*, R. da Rios (ed.). Rome, 1954, 1, 19 M], σε μια εναρμόνια κλί-

μακα που επινοήθηκε από τον φρύγειο μουσικό Όλυμπο. Ο Πλούταρχος στο *Περί Μουσικής* (*Ηθικά*, F. C. Babbitt (ed.), The Loeb Classical Library, vol. 14) περιγράφει τι ακριβώς μας λέει ο Αριστόξενος ότι έκανε ο Όλυμπος, ο οποίος, όταν συνέθετε στο διατονικό γένος, προχωρούσε πολλές φορές από την *παράμεση* ή τη *μέση* (σι ή λα), κατευθείαν στην *παρυπάτη* (φα), παραλείποντας τη *λιχανό* (σολ) (1134f), και επειδή αντιλήφθηκε την ομορφιά του χαρακτήρα της κλίμακας που δημιουργήθηκε, τη διπλασίασε, ενώνοντας τις δύο σε μία, φτιάχνοντας πλέον με βάση αυτό το καινούργιο σύστημα συνθέσεις σε Δωρική κλίμακα (1135a). Σύμφωνα με το καινούργιο αυτό σύστημα, στην κλίμακα αυτή, πέραν των τόνων και των ημιτονίων, υπήρχαν και άλλες νότες –μισά ημιτόνια (τέταρτα του τόνου). Πρβλ. R. P. Winnington-Ingram, "The Spondeion scale", *Classical Quarterly*, 22, 1928, σελ. 83-91και του ιδίου, *Mode in Ancient Greek Music*, Adolf Hakkert Publisher, Amsterdam, 1968, σελ. 11-21. Βλέπε A. Barker, (ed.), *Greek Musical Writings*, vol. 1, "The Plutarchian treatise On Music", σελ. 205-257, ειδικά σελ. 215-218 και 255-257. Για τις διαφορές μεταξύ του Πυθαγόρειου και του Αριστοξένειου αρμονικού συστήματος, βλέπε επίσης και το διαφωτιστικό άρθρο του ιδίου (A. Barker), Οι καλούμενοι αρμονικοί: "The predecessors of Aristoxenus", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, no. 24 (new series, no. 204), 1978, σελ. 1-21.

115. Ο αυλός, που ονομάζεται και *βόμβυξ* ή *κάλαμος*, κατασκευάζεται από ξύλο, ελεφαντόδοντο ή μέταλλο και έχει διπλή γλωσσίδα, όπως ο ζουρνάς ή το όμποε. Συνήθως παίζονταν δύο αυλοί ταυτοχρόνως, ως δίαυλος, που συγκρατούνταν με τη λεγόμενη *φορβεία*. Ανήκει στη λατρεία του Διόνυσου (πρβλ. Ιάμβλιχου, *Περί Μυστηρίων*, III, 9) σε αντίθεση με τη λύρα που ανήκει στη λατρεία του Απόλλωνα, και η προέλευσή του είναι από τη Μ. Ασία (*φρύγιος αυλός*). Για το θέμα αυτό, και ειδικές λεπτομέρειες για τον αυλό που πρέπει να χρησιμοποίησε ο αυλητής του Πυθαγόρα, βλέπε Kathleen Schlesinger, *The Greek Aulos*, Bouma's Boekhius N.V. Publisher, Groningen, 1970 (1939), σελ. 117-119. Βλέπε επίσης M. Vogel, *Apollonisch und Dionysisch*, Gustav Bosse Verlag Regensburg, 1966, σελ. 74-75 και Theodore

Reinach, *Η Ελληνική Μουσική*, σελ. 150-161.

116. Στο 25,111, ο Ιάμβλιχος μας λέει ότι οι Πυθαγόρειοι χρησιμοποιούσαν τη λύρα για να αποκαθιστούν τα ψυχικά πάθη, ενώ τον αυλό όχι, γιατί τον θεωρούσαν όργανο αλαζονικό και τον ήχο του ακατάλληλο για να ελευθερώσει την ψυχή από τα πάθη (βλέπε και την παρόμοια θέση του Αριστοτέλη στα *Πολιτικά*, 1342a-b). Ωστόσο, στο 25,112, ο Πυθαγόρας καθαρίζει την ψυχή του μεθυσμένου νεαρού, χρησιμοποιώντας όχι όπως θα περίμενε κανείς τον ήχο της λύρας αλλά του αυλού, του οργάνου δηλαδή του οποίου ο ήχος είχε προκαλέσει τη διέγερση. Διαπιστώνουμε έτσι την ορθότητα της υποψίας που εκφράσαμε στη σημείωση 39 για τον ομοιοπαθητικό χαρακτήρα της "φαρμακευτικής αγωγής" που συνιστούσε ο Πυθαγόρας, υποδεικνύοντας ταυτοχρόνως και την ειδική σημασία που έχει όχι τόσο το όργανο καθεαυτό όσο η σχέση μεταξύ του "μελοδήματος" και του "ασθενούς". Επαναλαμβάνοντας το συμπέρασμα της σημείωσης 39, "η διάγνωση μιας συγκεκριμένης 'δυσαρμονικής' ή 'δαιμονικής' συμπεριφοράς απαιτεί για την ίασή της μια αντίθετη, το ίδιο 'δαιμονικά δυσαρμόνια' κλίμακα, ούτως ώστε να επιτευχθεί δια της εξισορροπήσεως η ίαση και η επαναφορά στην παγκόσμια εναρμόνια του σύμπαντος".

117. Ομήρου *Οδύσσεια*, δ, στ. 221.

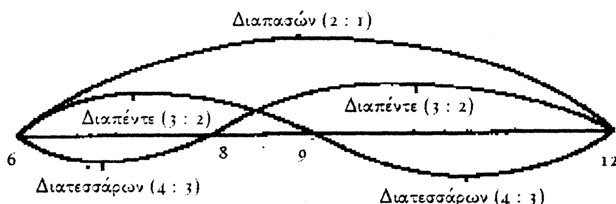
118. Για το θέμα της επωδής, βλέπε τη σημείωση 39. Βλέπε επίσης A. Bernand, *Οι Έλληνες Μάγοι*, μτφρ. I. Καμάρης, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1997 (1991), σελ. 128-133.

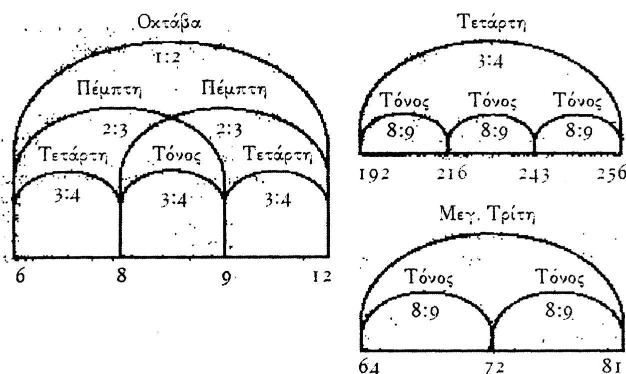
119. Εδώ, κατά πάσα πιθανότητα, ο Ιάμβλιχος αναφέρεται στην ανακάλυψη της αρμονικής σχέσης των συχνοτήτων που εκφράζεται με τους απλούς λόγους των ακεραίων αριθμών 1:2:3 κ.ο.κ. Η κάθε συχνότητα, στην περίπτωση που ο Ιάμβλιχος μας περιγράφει, είναι ένας ήχος που παράγεται από την ταλάντωση (την παλινδρομική κίνηση των σωματιδίων της ύλης, τόσο του σιδήρου και του σφυριού όσο και του αέρα που μεταφέρει τη συχνότητα σε διαμήκη κύματα) και από την εξάπλωση της ταλάντωσης στο χώρο. Ο συνδυασμός λοιπόν διαφόρων συχνοτήτων προκαλούσε συνοδείες (συνηχήσεις κυμάτων διαφορετικής συχνότητας και πλάτους), εκ των οποίων ο Πυθαγόρας μπορούσε να αναγνωρίσει αυτές, των οποίων οι συμφωνίες αναλογού-

σαν σε ζεύγη από τονικά ύψη (συχνότητες), αντίστοιχα των λόγων 2:1 (διαπασών ή οκτάβα), 3:2 (πέμπτη) και 4:3 (τετάρτη). Για τη θεωρία των μουσικών λόγων, την οποία μάλιστα στη συνέχεια θα χρησιμοποιήσουν τόσο ο Πλάτων όσο και ο Αριστοτέλης και τα προβλήματα που προκύπτουν, βλέπε A. Barker, (ed.), *Greek Musical Writings*, vol. 1. κεφ. 14, σελ. 190- 204. Η θεωρία αυτή αναλύεται λεπτομερώς τόσο στο Sectio Canonis του Ευκλείδη (τρίτος αιώνας π.Χ.) όσο και στο *Αρμονικό Εγχειρίδιο* του Νικόμαχου από τη Γέρασα (δεύτερος αιώνας μ.Χ.) [βλέπε C. von Jan (ed.). *Musici Scriptores Graeci*, Leipzing, 1895], που όπως φαίνεται σχηματοποιούν τη θεωρία του Αριστόξενου του Ταραντίνου (τέταρτος αιώνας π.Χ.). Βλέπε Barker. A. (ed.), ο.π.π. σελ. 196. στμ. 44. Πρβλ. Jean-Françoise Mattéi, *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, σελ. 102-105.

Η απόλυτη συχνότητα, που ορίζεται ως η διαπασών. είναι αυτή του φθόγγου λα. και το 20 Διεθνές Συνέδριο Χορδίσματος που έλαβε χώρα στο Λονδίνο το 1939, ορίζοντας τις φυσικές συνθήκες της παραγωγής της, την καθόρισε ως απόλυτη: θεωρώντας ότι στους 20° Κελσίου η κρούση της πρέπει να προκαλεί στο χώρο 440 Hz (κύκλους ανά δευτερόλεπτο). Βλέπε Michels, Ulrich, *Άτλας της Μουσικής*, σελ. 14- 17 και σελ. 88- 89.

120. Η συμφωνία αυτή χαρακτηρίζεται από την αναλογία 8:9. Ενώ λοιπόν τα διαστήματα της τετάρτης και της πέμπτης καθορίζονται από λόγους απλούς (8:6 και 12:9 στις 2 τετάρτες και 9:6 και 12:8 στις 2 πέμπτες), το διάστημα της τρίτης μεγάλης είναι ο τόνος που βρίσκεται μεταξύ των δύο τετάρτων και που καταλαμβάνει το τελευταίο και το πρώτο μέρος των δύο πέμπτων αντιστοίχως.

121. Στην περίπτωση αυτή διαπιστώνουμε ότι ο Ιάμβλιχος αναφέρεται στην αναλογία που υπάρχει μεταξύ της πρώτης και της όγδοης νότας μιας κλίμακας –στην οκτάβα που χαρακτηρίζεται από την αναλογία 2:1 .

122. Ολκή ή έλκυση: Φαινόμενο που προκαλεί εντατική κατάσταση σώματος. Προκύπτει δια της εξασκήσεως δυνάμεων της αυτής διεύθυνσης και αντιθέτου φοράς επί του σώματος, το οποίο οι δυνάμεις εφελκύουν.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση (σύμφωνα με το πείραμα του Πυθαγόρα με τις τέσσερεις κρεμμασμένες χορδές), οι δυνάμεις της αντιθέτου φοράς που ελκύουν τις χορδές είναι από τη μια το βάρος (δύναμη) των βαριδίων που είναι συνδεδεμένα στο κάτω άκρο των χορδών, και από την άλλη η δύναμη (αντίδραση) που προκαλείται από το σταθερό σημείο (πάσσαλο), πάνω στον οποίο είναι συνδεδεμένο το άνω άκρο των χορδών. Οι χορδές όμως αυτές, ενώ αποτελούνται από το ίδιο υλικό, έχουν τον ίδιο τρόπο πλέξης, την ίδια διατομή και το ίδιο μήκος, λόγω του διαφορετικού βάρους των βαριδίων καταπονούνται με διαφορετική δύναμη, με αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση της τιμής της εντατικής κατάστασης της καθεμιάς, λόγω του διαφορετικού ελκυσμού. Δια της νύξης ή της κρούσης των χορδών σε κάθε περίπτωση προκα-

λείται ταλάντωση που παράγει ήχο ανάλογο της δόνησης.

Ο Πυθαγόρας έτσι, αναγνωρίζοντας την αδυναμία που είχε για να μετρήσει απευθείας την οξύτητα του ήχου, ανακαλύπτοντας τις αναγκαίες προκείμενες του "ελκυσμού" της χορδής που τον παράγει, και θεωρώντας ως σταθερή τη μία από τις δύο, διαπιστώνει τις σχέσεις που προκύπτουν δια της διαφοράς του βάρους των βαριδίων, των οποίων το βάρος είχε τη δυνατότητα να μετρήσει.

Τι μας λέει λοιπόν ο Πυθαγόρας:

Ότι η αδυναμία της μέτρησης της οξύτητας του ήχου μπορεί να πάψει να υφίσταται μέσω του ελέγχου της μεταβλητότητας των προκειμένων που τον παράγουν δια του "ελκυσμού" της χορδής.

Ας φέρουμε όμως ξανά μπροστά μας αυτό που ο Πυθαγόρας είδε, εισορμώντας στο σιδηρουργείο. Κάποιοι τεχνίτες σφυρηλατούν απευθείας μερικά σιδηρά τεμάχια (που δεν είναι κρεμασμένα από χορδές ή ιμάντες) διαφορετικών όγκων και ακανόνιστου σχήματος. Αν τώρα επανέλθουμε στο πείραμα που προαναφέραμε και κρούσουμε τα ίδια τα βαρίδια, τα οποία όμως πλέον κρέμονται απευθείας από τον πάσσαλο (παύει δηλαδή να υφίσταται το φαινόμενο της "έλκυσης" των χορδών), θα έχουμε το ίδιο αποτέλεσμα σε ό,τι αφορά τις σχέσεις που προκύπτουν για την οξύτητα του ήχου;

Ο Πυθαγόρας μας λέει ναι. Είναι όμως αυτό σωστό;

Η απόπειρα πειραματικών αποδείξεων μας λέει όχι. Και αυτό γιατί οι συλλογισμοί του, ενώ επιβεβαιώνονται εύκολα όταν κρούουμε συγκεκριμένα μεταλλικά αντικείμενα, όπως π.χ. καμπάνες ή ατσάλινες ράβδους ειδικά κατασκευασμένες (τρίγωνα) ή πλάκες μετάλλου (όπως λ.χ. αυτές που έχει το μεταλλόφωνο), είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να επιβεβαιωθούν, όταν κρούουμε απλά κομμάτια μετάλλου και αυτό επειδή, ενώ στην περίπτωση που ελέγχουμε τον "ελκυσμό" μιας χορδής, η απόκριση της ταλαντούμενης χορδής είναι ανάλογη των δυνάμεων, στην περίπτωση των μεταλλικών σωμάτων τυχαίου σχήματος μπορεί να είναι άλλης μορφής απόκριση –ακόμη και σύνθεση πολλών μορφών (αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που ο ήχος που παράγεται δια της κρούσεως είναι κάποιος κρότος). Ενδέχεται δηλαδή ο ήχος να ακολουθεί κάποιον τυχαίο νόμο μεταβολής, ο οποίος

μπορεί να προσδιοριστεί μόνο πειραματικά ή με προσομοίωση μοντέλου, διότι η δόνηση που προκαλείται σε μεταλλικά αντικείμενα είναι συνάρτηση διαφόρων παραγόντων εκτός του βάρους τους, και η διαφορά της οξύτητας του παραγόμενου σε ένα μέταλλο ήχου από τον ήχο που παράγεται σε ένα άλλο, δεν βρίσκεται σε απλή αναλογία με τη διαφορά της ταλάντωσης που προκύπτει δια της κρούσης του αντικειμένου.

Ωστόσο η ορθότητα των συλλογισμών του μπορεί εύκολα να διαφανεί, αν εφαρμόσουμε τους λόγους που μας προτείνει σε μια χορδή ή ένα πνευστό όργανο: Αν λ.χ. πατήσουμε με το δάκτυλο μια χορδή στη μέση (2:1) και την ταλαντώσουμε, παράγουμε ήχο με οξύτητα μιας οκτάβας ψηλότερο από αυτό που θα είχαμε, αν την ταλαντώναμε χωρίς να την πατήσουμε. Με τον ίδιο τρόπο, μπορούμε να διαπιστώσουμε και την ορθότητα των υπόλοιπων αναλογιών.

Για λόγους λοιπόν καθαρά και μόνο μεταφραστικούς, θεωρούμε ότι η ολκός χαρακτηρίζει το βάρος. Ωστόσο, επαναλαμβάνουμε ότι στην πραγματικότητα αυτό που χαρακτηρίζει η ολκός δεν είναι το βάρος καθεαυτό αλλά την εντατική κατάσταση του σώματος που προκύπτει από την εξάσκηση δυνάμεων αντιθέτου φοράς. Γίνεται έτσι σαφές ότι το βαρίδιο, για να λειτουργήσει ως όργανο παραγωγής ήχου συγκεκριμένης τονικότητας, πρέπει να τύχει συγκεκριμένης επεξεργασίας, αλλιώς, ως ένα απλό μεταλλικό αντικείμενο, μπορεί να μας φανεί χρήσιμο μονάχα ως δύναμη αντιθέτου φοράς, που διαφοροποιεί την τονικότητα της "ελκυσμένης" χορδής δια του βάρους του. Στην περίπτωση αυτή παίζει το ρόλο που σε ένα όργανο έχει το κλειδί (καθίσταται δηλαδή εργαλείο χόρδισης –τεντώνει τη χορδή). Αυτό που περιπλέκει τα πράγματα είναι ότι, εδώ, το τέντωμα των χορδών προκύπτει μέσω μιας παράδοξης για την εποχή μας μεθόδου χορδισμού των οργάνων, με τα βαρίδια. Θα μπορούσε λ.χ. ο χορδισμός να προκύψει και αν ο ίδιος ο Πυθαγόρας τραβούσε τις χορδές από τα άκρα, ασκώντας κάθε φορά διαφορετική δύναμη. Αυτό όμως δεν θα εξυπηρετούσε τον φιλόσοφο, καθώς δια του τρόπου αυτού, λόγω έλλειψης σταθερής μονάδας μέτρησης, θα αδυνατούσε να μετρήσει τη ροπή ή τη δύναμη που θα προκαλούσε τον "ελκυσμό".

123. Καθαρά μονάδα βάρους. Είναι ωστόσο σαφές ότι δια του βάρους ζυγίζουμε και βρίσκουμε την αναλογία που προκύπτει δια της σχέσης αυτού που ζυγίζουμε και της μονάδας μέτρησης (βαρίδι, δράμια, ζύγι, στατέρι, καντάρι, κ.ο.κ.).

124. Το κατώτερο μέρος του οργάνου, από το οποίο τεντώνονται οι χορδές.

125. Κολλαβοί: στρόφιγγες ή κλειδιά. Πρβλ. Νικομάχου *Αρμονικό Εγχειρίδιο*. C. von Jan (ed.), *Musici Scriptores Graeci*, Leipzig, 13. 19.

126. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι το έργο του Ιάμβλιχου, που αφορά τον Πυθαγόρα και τους Πυθαγορείους, απαρτίζεται από 10 βιβλία και έχει ως γενικό τίτλο *Περὶ τῆς Πυθαγορικῆς αἱρέσεως*. Το ένατο λοιπόν βιβλίο (έχει χαθεί) αυτής της συλλογής φαίνεται από τον τίτλο ότι ασχολείται αποκλειστικά με τη μουσική των Πυθαγορείων: *Περὶ μουσικῆς τῆς παρὰ Πυθαγορείοις*. Πρβλ. D. O'Meara, *Pythagoras Revived*, σελ. 86-87.

127. Το οκτάχορδο μπορεί να αναλυθεί ως ο συνδυασμός (η συνάφεια) ενός τετράχορδου και ενός πεντάχορδου ή ως δύο τετράχορδα με έναν τόνο μεταξύ τους. Ωστόσο, όπως σχολιάζει ο A. Barker, οι αναλύσεις του Πυθαγόρα δημιουργούν προβλήματα, καθώς οι αναλογίες που θέτει δεν ταιριάζουν στις εναρμόνιες κλίμακες, αλλά μονάχα στις διατονικές και τις χρωματικές, και για το λόγο αυτό ορθά ο Αρχύτας πρόσθεσε περισσότερους λόγους από αυτούς που προτείνονται στο κείμενο, για να καταστήσει την ανάλυση του Πυθαγόρα εφικτή. Ωστόσο, ο Barker κρίνει ως πλησιέστερο για την ανάλυση των αναλογιών που προτείνονται για τις χορδές του οκτάχορδου, το τετράχορδο (της εποχής του Πυθαγόρα), για το οποίο όμως οι γνώσεις μας είναι ελλιπείς. Βλέπε Barker, A. (ed.) *Greek Musical Writings*, vol. 1, κεφ. 10, Πλάτων, σελ. 133-134, σημ. 35.Πρβλ. και Jean-Françoise Mattéi, *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, σελ. 104-105.

128. Παραμένει, ωστόσο, ασαφής ο τρόπος με τον οποίο οι μαθητές του Πυθαγόρα παρενέβαιναν στα πολιτικά πράγματα της πόλης της Κρότωνος. Η γνώση που έχουμε για τον χαρακτήρα και τους κανόνες της Πυθαγορικής Σχολής, κυρίως μέσα από τα κείμενα του Πορφύριου και του Ιάμβλιχου, μας υποχρεώνουν να φανταστούμε μια κλειστή

συλλογική κοινότητα, που λειτουργούσε με απόλυτη μυστικότητα, μια κοινότητα που άλλοτε ορίζεται ως "εταιρεία", άλλοτε ως "σύλλογος", άλλοτε ως "συνέδριο", άλλοτε ως "διατριβή" και άλλοτε ως "αίρεση". Ο χαρακτήρας της Πυθαγορικής Εταιρείας φαίνεται να μορφοποιήθηκε εξαρχής από τον ίδιο τον Πυθαγόρα, πριν να εγκατασταθεί στην Κρότωνα της Κάτω Ιταλίας (πιθανόν από τότε που βρισκόταν στη Σάμο), χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι κατά την ιστορική της πορεία δεν διαφοροποιήθηκε σε ό,τι αφορά τις ηθικές και άλλου τύπου δοξασίες ή ακόμη και το πρόγραμμα έρευνας. Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται κυρίως στις πολιτικές συγκυρίες μέσα στις οποίες έτυχε να πρέπει η Πυθαγορική Σχολή να επιβιώσει: αρχικά τις πολιτικές συνθήκες της τυραννικής διακυβέρνησης του Πολυκράτους στη Σάμο (για το ζήτημα αυτό, βλέπε J. P. Barron, "The Sixth-Century Tyranny at Samos", *Classical Quarterly*, 1964, σελ. 210-229) και αργότερα τις πολιτικές συνθήκες στην Κρότωνα και γενικότερα στην Κάτω Ιταλία, όπου παρά τον δημοκρατικό και φιλελεύθερο χαρακτήρα τους υποχρέωσαν τον Πυθαγόρα να μεταρρυθμίσει την οργάνωση της Εταιρείας, ούτως ώστε να είναι συμβατή με το πολιτικό και το κοινωνικό της περιβάλλον, καθώς κάποιοι από τους Πυθαγορείους εμφανίζονται πλέον ως πολιτικοί στις Ιταλικές πόλεις (Π.Β., 27, 129), βγαίνοντας έτσι έξω από τον κλειστό κύκλο της Εταιρείας. Αυτή ωστόσο η απόπειρα εκ μέρους των Πυθαγορείων να βοηθήσουν την πόλη τελικά αποδείχθηκε εσφαλμένη, καθώς προκάλεσε πολιτικές συγκρούσεις που προέκυψαν κυρίως από το φθόνο και την καχυποψία πολιτικών (του Κύλωνα και των φίλων του), στους οποίους η Πυθαγορική Εταιρεία αρνήθηκε να αποκαλύψει τα μυστικά της. Οι συγκρούσεις αυτές, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, τελικά οδήγησαν την Πυθαγορική Εταιρεία σε διάλυση (Π.Β., 35, 248 και εξής). Βλέπε Κ. Βουδούρης, Περί της Πυθαγορικής Εταιρείας: Γέννηση Εξέλιξη και Καταστροφή, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Βουδούρης, Κ.(επ.), σελ. 26-44. Για την αδυναμία μιας ομάδας "κλειστού" τύπου να εξουσιάσει μια ανοικτή, φιλελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία, ακόμη και όταν ο τρόπος που εξουσιάζει είναι άριστος, βλέπε ο.π.π., σημ. 45, σελ. 43-44.

129. Πρβλ. Π.Β., 33, 234-236.

130. Ο Αρχύτας ήταν μαθητής του Φιλόλαου και έζησε κατά το πρώτο μισό του τετάρτου αιώνα. Ήταν φίλος του Πλάτωνα και δάσκαλος του Αριστόξενου του Ταραντίνου, που έζησε κατά το δεύτερο μισό του τετάρτου αιώνα. Ο Αρχύτας ήταν ένας από τους πυθαγόρειους πολιτικούς, ο οποίος κατόρθωσε να εκλεγεί επτά συνεχόμενες φορές με δημοκρατικό τρόπο ως στρατηγός, επειδή ήταν άξιος και ικανός πολιτικός και επειδή δεν συγκρούστηκε ποτέ με τα πρόσωπα που πρέσβευαν είτε τα πυθαγόρεια δόγματα είτε την ανοικτή δημοκρατική κοινωνία. Για τη φιλία του με τον Πλάτωνα, βλέπε τη μεταξύ τους αλληλογραφία, που παραθέτει και ο Διογένης Λαέρτιος στους *Βίους Φιλοσόφων*, VIII 79-81.

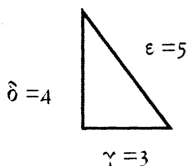
131. Πρβλ. Π.Β., 33. 239.

132. Για τη σχέση της θέσης αυτής των Πυθαγορείων με τις απόψεις του Εμπεδοκλή για τα τέσσερα ριζώματα, βλέπε τη σημ. 46.

133. Εδώ έχουμε και πάλι αναφορά στο φαινόμενο του "ελκυσμού". Πρβλ. τη σημ. 122.

134. Η πυθαγόρεια αυτή θέση επαναλαμβάνεται αργότερα από τους Στωικούς. Για την ανθρώπινη λογικότητα και τα πάθη της ψυχής κατά τους Στωικούς, βλέπε A. A. Long, *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία*, μτφρ. Στ. Δημόπουλος και Μυρτώ Δραγώνα- Μονάχου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1997 (1974), σελ. 278-284.

135. **Από τα τ[ετρ]ρ[ά]ίγωνα, μονάχα αυτά μπορούν.**

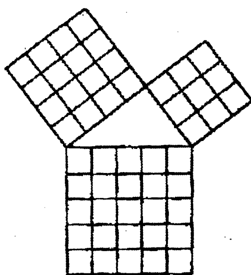

Ο Ιάμβλιχος αναφέρεται στο σκαληνό (ασύμμετρο) ορθογώνιο τρίγωνο, του οποίου οι πλευρές έχουν πράγματι αναλογία 3:4:5. Δημιουργείται ωστόσο πρόβλημα, καθώς η πρώτη πλευρά που ο Ιάμβλιχος περιγράφει δεν έχει αριθμό μερών αλλά λόγο 4:3. Η περιγραφή του Ιάμβλιχου θα ήταν ορθότερη, αν μας έλεγε ότι η πλευρά αυτή είναι τριών μερών.

Ποιο είναι όμως το Πυθαγόρειο θεώρημα που υποστηρίζει τη θέση αυτή;

Το τετράγωνο της υποτείνουσας ενός ορθογωνίου τριγώνου είναι ίσο με το άθροισμα των τετραγώνων των δύο άλλων πλευρών, δηλαδή: $5^2=4^2+3^2$ [Πρβλ. W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 427- 130. Για την απόδειξη του θεωρήματος, βλέπε H. Eves, *Μεγάλες στιγμές των Μαθηματικών –έως το 1650*, μτφρ. Μ. Κωνσταντινίδης και Ν. Λιλής, Εκδ. Τροχαλία, 1989 (1983), διάλεξη 4, σελ. 39-54].

Κατά τον τρόπο αυτό λοιπόν, οι αριθμοί, που αρχικά φαίνονται άνισοι μεταξύ τους, αποκτούν σχέση μέσα από τις αρμονικές τους συνάφειες. Όταν δηλαδή οι γραμμές που έχουν αυτήν την αναλογία μεταξύ τους χρησιμοποιηθούν μαζί, έχοντας ως βάση ότι οι γραμμές με 4 και 3 μέρη σχηματίζουν ορθή γωνία, τότε η τρίτη γραμμή που ενώνει

τα δύο ελεύθερα άκρα των δύο πρώτων είναι πέντε μερών, επιτυγχάνοντας έτσι είτε αναλογική είτε γεωμετρική σχέση με τις άλλες δύο.

Σύμφωνα με τον θρύλο, όταν ο Πυθαγόρας ανακάλυψε το εν λόγω θεώρημα έσφαξε εκατό βόδια (εκατόμβη) για να ευχαριστήσει τους θεούς (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων* VIII 12).

136. Πρβλ. Πλάτωνος *Πολιτεία*, 546c.

Λίγο πιο κάτω (558c) ο Πλάτων μας λέει ότι στο δημοκρατικό πολίτευμα οι πολίτες έχουν το ίδιο δικαίωμα ψήφου. Δηλαδή η ψήφος του καθενός είναι ισότιμη με όλες τις άλλες (αριθμητική αναλογία). Η δημοκρατία ωστόσο παρέχει στον κάθε πολίτη και το δικαίωμα της διαφοροποίησής του από τους υπολοίπους (γεωμετρική αναλογία) (πρβλ. και Αριστοτέλους *Πολιτικά*. 1276a- b).

137. Πρβλ. Π.Β., 11. 55.

138. Πρβλ. το ίδιο, 30, 177.

139. Από το μέρος αυτό ο Ιάμβλιχος οργανώνει τα κεφάλαιά του, σχολιάζοντας στο καθένα από μία αρετή. Έτσι, στο 28, 134-156 σχολιάζει την ευλάβεια και τον σεβασμό. στο 29. 157-166 τη σοφία. στο 30. 167-186 τη δικαιοσύνη. στο 31. 187-213 τη σωφροσύνη. στο 32. 214-228 την ανδρεία, και στο 33. 229-240 τη φιλία, επαναπραγματευόμενος χρησιμοποιημένο υλικό και κάνοντας επισυνάψεις.

140. **Νέσσος: ποταμός της Μακεδονίας**.

141. Πρβλ. Π.Β.. 19, 90-91.

142. Αλεξάνεμος: αυτός που προστατεύει από τους ανέμους. Παρομοίως αλέξανδρος. αλεξίγαμος. αλεξίκακος. αλεξίσφαιρο, αλεξικέραυνο κ.ο.κ.

143. Πρβλ. τη σημ. 4.

144. Πρβλ. Π.Β., 18, 87.

145. Πρβλ. ο.π.π.. 16, 68-70.

Ο Ιάμβλιχος θεωρούσε ότι υπάρχει μια θεία τεχνική. μέσω της οποίας η ψυχή του ανθρώπου, απαλλαγμένη από την επίδραση των αισθήσεων, της φαντασίας και των παραστάσεων, αποσπάται από τις ποικίλες δοξασίες και δια της διαλεκτικής ανάγεται στο όντως ον. Η ενεργοποίηση της θεουργίας. κατά τον Ιάμβλιχο. όπως άλλωστε και κατά τον Πρόκλο, ενεργοποιείται με τη χρήση ιερών λόγων και στα πλαίσια ενός μυστικιστικού τελετουργικού. Πρβλ. το τρίτο μέρος της Εισαγωγής του παρόντος, τη σημ. 50 και Α. Μάνου. *Εν και Πολλά:*

Η Λειτουργία της Μεθέξεως στο Μεταφυσικό Σύστημα του Πρόκλου, Εισαγωγή, σελ. 14-16.

146. Βλέπε και *Περί Μυστηρίων*, III. 1-8. Πρβλ. το άρθρο της Anne Scheppard, Iamblichus on Inspiration: "De Mysteriis" 3, 4-8. *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Bloumenthal, και E. G. Clark (eds.), σελ. 138-143.

147. Ο Αριστέας, όπως και ο Άβαρις, ήταν ένας ταξιδιώτης, του οποίου η ψυχή μπορούσε να ταξιδεύει απελευθερωμένη από το σώμα. Βλέπε James D. P. Bolton, *Aristeas of Proconnesus*, Clarendon Press, Oxford, 1962, σελ. 157-158.

148. Πρβλ. Π.Β., 28, 148.

149. Για τον Φιλόλαο, βλ. Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. (eds.), *The Pres. Philo.*, κεφ. 11, σελ. 322-350. Πρβλ. Π.Β., 31, 199.

150. Ο Λίνος, ο γιος του Οίαγρου και της μούσας Καλλιόπης, ήταν αδελφός του Ορφέα. Κατά άλλους ήταν γιος του Απόλλωνα και της μούσας Ουρανίας ή της Αρέθουσας, της κόρης του Ποσειδώνα. Υπήρξε ο μεγαλύτερος μουσικός που εμφανίστηκε ποτέ, και ο φθονερός Απόλλων τον σκότωσε. Είχε συνθέσει τραγούδια προς τιμήν του Διονύσου και πολλών αρχαίων ηρώων, τα οποία έγραφε με πελασγικά γράμματα· έγραφε και ένα έπος για τη Δημιουργία (πιθανόν εδώ ο Ιάμβλιχος να αναφέρεται στο έπος αυτό). Ουσιαστικά λοιπόν εφηύρε το ρυθμό και τη μελωδία, είχε ευρύτατη μόρφωση και είχε διδάξει τόσο τον Θάμυρη όσο και τον Ορφέα. Βλέπε Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική βιβλιοθήκη* Γ. 67. Πρβλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, Προοίμιον, 3.

Ο Λίνος, κατά μιαν άλλη εκδοχή, όπως και ο Άδωνης, ήρθε από την Ανατολή και ήταν θεός της βλάστησης. Βλέπε την αναφορά της Σαπφούς στον παραδοσιακό θρήνο για το θάνατο του θεού (*Poetarum Lesbiorum Fragmenta*, E. Lobel, D. L. Page (eds.), Oxford, 1955, απ. 140).

151. Προφανώς ο Ιάμβλιχος αναφέρεται στην τιμωρία που προκύπτει από την αλαζονεία και την ύβρη. Ο νεκρός λοιπόν που τους φέρνει το πλοίο είναι η απάντηση των θεών στην αλαζονεία των Μεταποντίνων. Και ένας τέτοιος νεκρός δεν μπορεί να είναι τίποτα άλλο

παρά το *μίασμα*, η τιμωρία δηλαδή των θεών για την ανθρώπινη ύβρη και η θεϊκή κατάρα. Έτσι, οι Μεταποντίνοι πρέπει τώρα να καθαρθούν και να εξαγνιστούν από το μολυντικό αμάρτημα. Μονάχα με αυτόν τον τρόπο η μιαρότητα του νεκρού θα αποκαθαρθεί και η πόλη, στην οποία θα ταφεί, θα γλιτώσει από τις συμφορές που επισύρει η παρουσία του μιάσματος. Για την έννοια του *μιάσματος*, βλέπε Mario Vegetti, Ο άνθρωπος και οι θεοί, *Ο Έλληνας Άνθρωπος*, Jean-Pierre Vernant (επ.), μτφρ. Χ. Τασάκος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996, σελ. 379-424, ειδικά σελ. 388-390.

152. Πρβλ. Π.Β., 13, 62.

153. Πρβλ. το ίδιο, 13, 60. Βλέπε επίσης W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 142.

154. Ο Μίδας, ο γιος της μεγάλης θεάς Ίδης και κάποιου σάτυρου, ήταν βασιλιάς του μακεδονικού Βρώμιου και βασίλευε στους Βρύγες. Όταν κάποια μέρα ο σάτυρος και πρώην παιδαγωγός του Διονύσου Σειληνός χάθηκε μέσα στους ροδώνες του βασιλείου του, ο Μίδας τον φιλοξένησε μερικές μέρες και άκουγε τις ιστορίες του. Ο Διόνυσος, ωστόσο, ο βασιλιάς του Σειληνού, ανησυχώντας για τη μοίρα του υπηκόου του, τον αναζήτησε και, όταν τον βρήκε και διαπίστωσε ότι ήταν σε καλά χέρια, ρώτησε τον Μίδα με ποιον τρόπο ήθελε να τον ανταμείψει. Ο βασιλιάς λοιπόν του ζήτησε ό,τι πιάνει να γίνεται χρυσάφι, ιδιότητα όμως από την οποία γρήγορα ζήτησε να απαλλαγεί, γιατί αλλιώς, αργά ή γρήγορα, θα πέθαινε από την πείνα και τη δίψα. Ο Διόνυσος τότε του είπε να πάει να νιφτεί με το νερό της πηγής του Πακτωλού ποταμού, κοντά στο όρος Τμώλο, πράγμα που αμέσως έπραξε και έτσι απαλλάχθηκε από τη "χρυσή" ιδιότητα. Έτσι λοιπόν ο βασιλιάς Μίδας με τους Βρύγες συνοδούς του βρέθηκε στην Ασία, όπου και τον υιοθέτησε ο άτεκνος βασιλιάς της Φρυγίας Γόρδιος. Όταν ο Γόρδιος πέθανε, ο Μίδας έγινε βασιλιάς της Φρυγίας και οι Βρύγες που τον συνόδευαν μετονομάστηκαν σε Φρύγες, ενώ οι βασιλιάδες από τούδε και στο εξής ονομάζονταν εναλλάξ Μίδας και Γόρδιος. Εξ αυτής της απόφασης, προέκυψε και η εσφαλμένη εντύπωση ότι ο Μίδας ήταν γιος του Γόρδιου. Βλέπε Αιλιανός, *Ποικίλη Ιστορία* IV, 17, και Παυσανίας, *Ελλάδος Περιηγήσεως* Α 4, 5. Αν και δεν έχουμε πλη-

ροφορίες για το τι είναι αυτό που ο Πυθαγόρας διέταξε τον Μυλλία (που ήταν ο Μίδας), μπορούμε να εικάσουμε ότι τον έστειλε να πάει να κάνει θυσίες στον τάφο του "πατέρα" του Γόρδιου.

155. Πρβλ. του Σύλλου. Π.Β., 28, 150.

156. Η θεία πρόνοια για πολλούς από τους φιλοσόφους της ύστερης αρχαιότητας ήταν ένα ιδιαιτέρως δύσκολο ζήτημα, καθώς τα τυχαία γεγονότα δεν μπορούσαν να είναι αντικείμενα γνώσης και έτσι δεν μπορούσαν να τα γνωρίζουν ούτε οι θεοί (Πρβλ. Π.Β., 12, 58-59). Σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο, η γνώση εξαρτάται από το υποκείμενο που γνωρίζει και όχι από το γνωστικό αντικείμενο. Η πίστη του, ωστόσο, ότι όλα εξαρτώνται και κυβερνώνται από τους θεούς (πρβλ. ο.π.π., 32, 216), τον οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι θεοί, ως τέλειοι που είναι, μπορούν να κατέχουν την κάθε αιώνια λεπτομέρεια, αφού και το αιώνιο και το τυχαίο είναι πιθανά γνωστικά αντικείμενα για αυτούς. Αντίθετη άποψη με αυτήν του Ιάμβλιχου εκφέρει ο περιπατητικός Αλέξανδρος ο Αφροδισιέας (δεύτερος αιώνας) ο οποίος, σχολιάζοντας το *Περὶ Ψυχῆς* του Αριστοτέλη (Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Περὶ Ψυχῆς*, A. P. Fontini (ed.), Washington, 1979) και επιτιθέμενος κατά των Πλατωνικών και των Στωικών, υποστηρίζει ότι η ψυχή δεν μπορεί να διαχωριστεί από το σώμα (*Περὶ Ψυχῆς*, 17-21) και κατά συνέπεια ότι η δυνατότητα της γνώσης του αιώνιου και του τυχαίου είναι αδύνατη, καθώς αυτά δεν είναι πιθανά γνωστικά αντικείμενα ούτε για τους θεούς (Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Περί Ειμαρμένης*, R. W Scharples (ed.), London, 1983, 200, 12). Βλέπε R. T. Wallis, *Neoplatonism*, σελ. 28-29.

Τι είναι όμως αυτό που τελικά ισχύει; Οι θεοί μπορούν να γνωρίζουν το αιώνιο και το τυχαίο ή όχι;

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή:

Ο Ησίοδος μας λέει ότι ο Μόρος είναι παιδί της νύχτας και αδελφός του Κήρα, του Θάνατου και του Ύπνου, των Μοιρών (Κλωθώ, Λάχεσις, Άτροπος), των Κηρών, της Νέμεσης, της Απάτης, της Φιλότητας, του Γήρατος και της Έριδας (*Θεογονία*, 211-225). Τα πρόσωπα ωστόσο αυτά, αν και το καθένα έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, μέσα στην αρχαιοελληνική λογοτεχνία (από τον Όμηρο μέχρι τους Νε-

οπλατωνικούς) εμφανίζονται ως συμπληρωματικά το ένα του άλλου, με αποτέλεσμα τελικά περιγράφοντάς τα να εννοούμε το ίδιο πράγμα: Τη μοίρα, την ειμαρμένη, το πεπρωμένο, τη θεία πρόνοια.

Τι σημαίνει όμως *μοίρα*;

Είναι το μερίδιο που αναλογεί στον καθένα, το μερίδιο του κάθε ζωντανού, ο κλήρος, η τύχη, ο περιορισμός και ο θάνατος. Είτε θετικά είτε αρνητικά θεωρούμενη, καθώς εκφράζει το αδικαιολόγητο –αυτό δηλαδή που, ενώ δεν έχει λογική, προκύπτει– η παρουσία της προκαλεί σύγχυση και κατάπληξη. Οτιδήποτε λοιπόν προκύπτει χωρίς να μπορούμε να το προβλέψουμε, έχοντας ως δεδομένη την ύπαρξή του, το δικαιολογούμε είτε θεοποιώντας το είτε θεωρώντας το τιμωρία για κάποια *ύβρη* (αμάρτημα - υπέρβαση του ανθρώπινου μέτρου) που διαπράξαμε· άλλοτε παίρνει το όνομα απροσδιόριστου δαίμονα, θεού ή θεών, και άλλοτε ορίζεται ως η άλογη θεϊκή δύναμη που εργάζεται και δημιουργεί. Σύμφωνα μάλιστα με τον Ολυμπιόδωρο, κάποιοι την εξετάζουν φιλοσοφικά και κάποιοι άλλοι ιερατικά, δηλαδή θεουργικά (*Υπόμνημα εις Πλάτωνος Φαίδωνα*, 123, 3). Η ερμηνεία που δίνει ο Ιάμβλιχος στη μοίρα ως θεία πρόνοια θα μπορούσε να χαρακτηριστεί "θεουργική", ενώ αντιθέτως η ερμηνεία του Αλέξανδρου του Αφροδισιέα "φιλοσοφική".

Από τα πιο πάνω προκύπτει ότι αυτό που καθορίζει την ορθότητα ή όχι της πυθαγόρειας θέσης περί της θείας πρόνοιας είναι η πίστη (αυτό άλλωστε αποδεικνύει και η συνέχεια του 28, 145): η πίστη στο θεό, τους θεούς, τη μοίρα ή τη θεία πρόνοια που μπορεί να δικαιολογήσει και τις μεγαλύτερες συμφορές. Πρόκειται για την πίστη στο θεό, του οποίου η πρόνοια, σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο, παρέχει άριστο βίο και νοητική και ψυχική ενάργεια (πρβλ. 32, 218). Για το θέμα του πεπρωμένου και της ειμαρμένης, βλέπε και 32, 219.

157. Για τη σχέση του ορφισμού με τον πυθαγορισμό, καθώς και για τη σχέση αυτών των δύο με τη διονυσιακή θρησκεία και τη βακχεία, βλέπε W. Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, κεφ. 6, 2.3, "Ορφεύς και Πυθαγόρας", σελ. 600-609. Πέραν ωστόσο της κάθε πιθανής σχέσης που ενδέχεται να διαπιστώσουμε ότι έχουν η μυθολογία γύρω από το πρόσωπο του αοιδού και προφήτη Ορφέα, η φιλοσοφία του Πυ-

θαγόρα καθώς και οι τελετές και τα Μυστήρια που γίνονται προς τιμή του θεού Διονύσου, τα τρία αυτά πράγματα πρέπει να διατηρούνται, το καθένα στη δική του ιδιαίτερη περιοχή. Σαφώς το αντικείμενό τους είναι εν μέρει κοινό, αλλά δεν παύουν να είναι τρία διαφορετικά πράγματα, το πρώτο μυθολογικού, το δεύτερο φιλοσοφικού και το τρίτο θρησκευτικού ενδιαφέροντος. (βλέπε το ίδιο, σελ. 605). Η κατανόηση ωστόσο του καθενός από αυτά τα τρία περνά υποχρεωτικά μέσα από την κατανόηση των άλλων δύο.

158. Για το γενεαλογικό δέντρο του Πυθαγόρα, βλέπε Burkert, Walter, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 114.

159. Πρβλ. Π.Β., 19, 90.

160. Λίβηθρα: περιοχή ευρισκόμενη στις παρυφές του Ολύμπου, η οποία παραδοσιακά θεωρείται ο χώρος του θανάτου του Ορφέα που, σύμφωνα με τη διήγηση του ελεγειακού ποιητή των Ελληνιστικών χρόνων Φανοκλή στους *Έρωτες* (*Collectanea Alexandrina*. J.U. Powell (ed.). 1865. σ. 106), διαμελίστηκε από θρακιώτισσες γυναίκες. Το κεφάλι του ωστόσο και η λύρα του παρασύρθηκαν από τα κύματα στη Λέσβο και θάφτηκαν εκεί.

161. Για τον Αγλαόφαμο τον μυσταγωγό, βλέπε W. Burkert, *Ancient Mystery Cults*, σελ. 31, 33, 69-73.

162. Πρβλ. Π.Β., 18, 84.

163. Πρβλ. ο.π.π. 28, 139.

164. Πρβλ. το ίδιο.

165. Πρβλ. ο.π.π. 21, 100.

166. Πρβλ. ο.π.π. 11, 54 και 24, 106.

167. Σμύρνες: ρητινώδη κομμάτια από κάποιο αραβικό δέντρο, πιθανόν από την ακακία, που χρησίμευαν για την επάλειψη τραυμάτων, για την ταρίχευση των νεκρών και για θυμίαμα.

168. Ο Σωκράτης ωστόσο, θέλοντας να ευχαριστήσει τον Ασκληπιό, τον γιο του Απόλλωνα, τον θεό-ιατρό και τον πατέρα της ιατρικής, για τον λυτρωτικό κατά τη γνώμη του θάνατο που του έχει χαρίσει, ζητά από τον φίλο του Κρίτωνα να θυσιάσει στο θεό έναν πετεινό (Πλάτωνος *Φαίδων*, 118a). Ο Σωκράτης, όπως φαίνεται, αισθάνεται ότι δια του θανάτου θεραπεύεται από κάποια νόσο (τη νόσο που κρα-

τά την ψυχή του φυλακισμένη: το σώμα). Για τον Πυθαγόρα όμως, η θυσία ζώου, και ειδικά του πετεινού, του ιερού πουλιού του ήλιου (Π.Β., 28, 147) ήταν βαρβαρικό έθιμο, το οποίο οι θεωρητικοί φιλόσοφοι (πιθανόν να εννοεί τους "εσωτερικούς" ή "μαθηματικούς" της σχολής του) έπρεπε να αποφεύγουν. Θα μπορούσαμε άραγε να εικάσουμε ότι ο κατεξοχήν θεωρητικός φιλόσοφος, ο Σωκράτης, δεν είναι "πυθαγόρειος"; Μήπως άραγε, αν ζούσε την εποχή του Πυθαγόρα, θα αποπεμπόταν από το *όμακοεῖον* του διδασκάλου του;

169. Πρβλ. Π.Β., 9, 47.

170. Πρβλ. ο.π.π. 28, 144.

171. Πρβλ. τη σημ. 63.

172. Για τα ριζώματα, βλέπε τη σημ. 46.

173. Ο Ιάμβλιχος φέρεται να έχει συγγράψει μιαν ολόκληρη πραγματεία (*Περί αγαλμάτων* –έχει χαθεί), στην οποία πραγματεύεται ζητήματα που αφορούν την ορθή κατασκευή των αγαλμάτων και όπου καταγράφονται διάφορες προσευχές που πρέπει οι πιστοί να λένε, όταν αποτείνονται στους θεούς που τα αγάλματα παριστούν (Φώτιος, *Βιβλιοθήκη*, κώδικας 215). Σύμφωνα με τον Dillon, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η πραγματεία αυτή στηρίζεται στην ομώνυμη πραγματεία του Πορφύριου, της οποίας κάποια αποσπάσματα μας μεταφέρει ο Ευσέβιος (J. Bidez, *Vie de Porphyre: le philosophe nioplatonicien, van Goethem*. Gand, 1913, De Statuis, App. σελ. 1-23). Βλέπε John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, σελ. 23. Ο Ιάμβλιχος σχολιάζει το θέμα των αγαλμάτων και στο *Περί Μυστηρίων*, III, 28-29.

Όπως μας πληροφορεί η Marguerite Rutten, ήδη από την εποχή των Χαλδαίων τα ονόματα στα αγάλματα ήταν συνυφασμένα με την προσευχή που οι άνθρωποι έκαναν προς τον θεό που αυτά απεικόνιζαν, διότι η προσευχή που δινόταν ως όνομα στα αγάλματα, συνοδευόταν από προηγούμενες τελετουργίες, και έτσι, με την εκφώνηση του ονόματος- ευχής, ο προσευχόμενος ενίσχυε την πιθανότητα που υπήρχε για να πραγματοποιηθεί η ευχή του. Βλέπε Marguerite Rutten, *Η επιστήμη των Χαλδαίων*, σελ. 67.

174. Πρβλ. Π.Β., 2, 12.

175. Για τους *Χαλδαϊκούς Χρησμούς*, βλέπε την Εισαγωγή του παρόντος. Πρβλ. Marguerite Rutten, "Η επιστήμη των Χαλδαίων, Κεφάλαιο V", "Η οργάνωση της πάλης ενάντια στη Μοίρα", σελ 77- 97. Βλέπε επίσης H. Lewey, *Chaldean oracles and theurgy: mysticism, magic and Platonism in the later Roman Empire*, études Augustiniennes, 1978.

176. Για τα μυστήρια στην Ελευσίνα, τη Σαμοθράκη και τη Λήμνο, βλέπε W. Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, σελ. 571-594.

177. Πρβλ. Π.Β., 6, 29.

178. Γαλατία: περιοχή της Δυτικής Ευρώπης που εκτεινόταν μεταξύ των Πυρηναίων, των Άλπεων και του Ρήνου. Κατοικούνταν από Κέλτες· ωστόσο οι Γαλάτες είναι οι Κέλτες που κατοικούν μονάχα στην Κεντρική και τη Δυτική Ευρώπη: τη Γαλατία (Κέλτες κατοικούσαν και αλλού, όπως λ.χ. στην Βρετανία). Για τα κελτικά μυστήρια, βλέπε το τρίτο κεφάλαιο του Arnaldo Momigliano, *Alien Wisdom: the limits of Hellenization*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975.

179. Πιθανή αναφορά στα μυστήρια που λάμβαναν χώρα στην Ιβηρική χερσόνησο και ειδικότερα στα Γάδειρα της Ισπανίας, την πόλη του νεοπλατωνικού Μοτεράτου (δεύτερος αιώνας μ.Χ. –σχετική βιβλιογραφία για τον φιλόσοφο αυτό βλέπε στο βιβλίο του Ph. Merlan, *From Platonism to Neoplatonism*, σελ. 9), αλλιώς, η αναφορά αφορά τους Ιβήρειους της Μαύρης Θάλασσας, δηλαδή τους σημερινούς Γεωργιανούς.

180. Για την πνευματική ζωή των Λατίνων, βλέπε το βιβλίο της Elizabeth Rawson, *Intellectual Life in the Late Republic*, Duckworth, London, 1985, ειδικά σελ. 30-33.

181. Σύμφωνα με τον Φιλόλαο, όπως μας λέει ο Στοβαίος, όλα τα πράγματα που γνωρίζουμε έχουν αριθμό, επειδή χωρίς αυτόν δεν μπορούμε ούτε να διανοηθούμε ούτε να γνωρίσουμε κάτι. Ο κάθε αριθμός μάλιστα έχει δύο χαρακτηριστικά, το περιττό και το άρτιο, ενώ υπάρχει και ένα τρίτο είδος, ο "αρτιοπέριττος", που προκύπτει από την ανάμειξη των δύο (Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. (eds.), *The Pres. Philo.*, Κεφάλαιο 11, 427-428, σελ. 326), πράγμα που τόσο ο Α-

ριστοτέλης στα *Μετά τα φυσικά* (Α 5. 985b23) όσο και ο Αλέξανδρος ο Αφροδισιέας (*Σχόλια εἰς Ἀριστοτέλους Μετὰ τὰ φυσικά* 1, 40, 12, σελ. 66) το επιβεβαιώνουν. Ο Αλέξανδρος ο Αφροδισιέας μάλιστα κάνει αναφορά και σε άλλα σχετικά κείμενα του Αριστοτέλη, όπως στο *Περί Ουρανού* (Β 13. 293a18) και στα χαμένα συγγράμματα για τους Πυθαγορείους (Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Σχόλια εἰς Ἀριστοτέλους Μετὰ τὰ φυσικά* 1, 41, 1-16).

Κανένα ωστόσο ολοκληρωμένο έργο που να αφορά την εσωτερική σημασία των αριθμών δεν έχει διασωθεί, πέραν από ένα σύγγραμμα που αποδίδεται στον Ιάμβλιχο, το *Περί θεολογουμένης Αριθμητικής* [*Theologumena Arithmeticae*, Victorius De Falco (ed.), Teubner, Lipsiae, 1922, μετάφραση στα νέα ελληνικά από τους Ι. Ιωαννίδη και Α. Φωτόπουλο, επιμέλεια Π. Γράβιγγερ, Ιδεοθέατρον, Αθήνα 1998], στο οποίο αναπτύσσονται οι ιδιότητες των 10 πρώτων αριθμών από μαθηματικής και αρμονικής πλευράς και παρέχονται πολυάριθμα προσηγορικά ονόματα για τον κάθε ένα. Το σύγγραμμα αυτό περιέχει μέρη από την ομώνυμη χαμένη πραγματεία του Νικομάχου του Γερασηνού (*Theologumena Arithmeticae* –διασωθέντα αποσπάσματα από τον Φώτιο, *Βιβλιοθήκη*, κώδικας 187), από το χαμένο σύγγραμμα του Ανατόλιου (*Περί της Δεκάδος και των Αριθμών*, πρβλ. τέταρτο μέρος της Εισαγωγής του παρόντος), του δασκάλου του Ιάμβλιχου, και από κάποια χωρία που έχουν γραφεί από κάποιον άγνωστο μελετητή, ο οποίος πιθανόν να είναι ο Ιάμβλιχος, καθώς ο ίδιος αναφέρει τόσο τον Νικόμαχο όσο και τον Ανατόλιο.

Για τον αριθμό λοιπόν τρία ο συγγραφέας του εν λόγω συγγράμματος μας λέει ότι είναι εξαιρετικού κάλλους και ευσχημοσύνης σε σύγκριση με όλους τους άλλους, επειδή κατέστησε τις δυνάμει ιδιότητες της μονάδας σε ενεργεία, εκφράζοντας την αναλογία, τη συνένωση και την αποτέλεση. Είναι δηλαδή ο πρώτος ενεργεία, επειδή υπερτερεί του ίσου και έχει κάτι περισσότερο από το ίσο στο ένα μέρος του (η μονάδα =1, η δυάδα =1+1, η τριάδα=1+2), ενώ το εξαιρετικό σε αυτόν είναι ότι αποτελεί τη συνέχεια των δύο πρώτων αιτιών και βεβαίως τη σύνθεση αμφοτέρων (σελ. 51 στην ελληνική μετάφραση). Ο Ανατόλιος τον αποκαλεί "πλήρη" επειδή δείχνει τα πάντα, και την αρχή και το

μέσον και το τέλος, και για τον λόγο αυτό, όταν επαινούν τα υπέρμετρα τον χρησιμοποιούν ως πρόθεμα (τρισευτυχής ή τρισευδαίμονας) (σελ. 54), ενώ ο Νικόμαχος τον θεωρεί ως την έναρξη των αριθμών και το θεμέλιο της γεωμετρίας. Ο Νικόμαχος επίσης είναι αυτός που κάνει αναφορά στον αριθμό των σπονδών που οι άνθρωποι πρέπει να κάνουν, αν επιθυμούν να εκπληρωθούν οι προσευχές τους (σελ. 55-57).

182. Ο αριθμός έξι και πιο συγκεκριμένα η εξάδα, σύμφωνα με τον Ανατόλιο, είναι "τέλειος", διότι μπορεί να μετρηθεί από τα μέρη του (1+2+3=6 και 1x2x3=6). Παράγεται από τη δύναμη και τον πολλαπλασιασμό του πρώτου άρτιου και του πρώτου περιττού, του αρσενικού και του θηλυκού, και για αυτό καλείται "αρσενόθηλυς". Ονομάζεται και "γάμος" διότι δεν γίνεται δια της προσθέσεως, όπως ο αριθμός 5 (=2+3), αλλά δια του πολλαπλασιασμού (2x3=6). Από την "τελειότητα" της εξάδας προκύπτει και ο πρώτος αρμονικός μέσος όρος (αυτός είναι και ο λόγος που η νοητή γραμμή των αρμονικών σχέσεων των συχνοτήτων ξεκινά από τον αριθμό 6 –βλέπε τη σημ. 120), του οποίου η σχέση με το 8 είναι "επίτριτη" (8:6=4:3) κ.ο.κ. Οι Πυθαγόρειοι αποκαλούσαν την εξάδα "ολομέλεια" και "ειρήνη" και "κόσμο", καθώς συνίσταται αρμονικά από τα αντίθετα, αλλά και η συναρίθμηση της λέξης κόσμος είναι 600 (Κ=20+Ο=70+Σ=200+Μ=40+Ο=70+Σ=200 και όλο μαζί ΚΟΣΜΟΣ=600, που σημαίνει 6). Βλέπε *Περί θεολογουμένης Αριθμητικής*, σελ. 87-99. Η Αφροδίτη λοιπόν, η θεά του έρωτα και της φιλίας, ενώνει τα αντίθετα όπως και ο αριθμός 6, ενώ ακόμη αναπαριστά την αρχή της ολότητας και της τελειότητας.

183. Ο Αλέξανδρος ο Αφροδισιέας, σχολιάζοντας την πραγματεία του Αριστοτέλη *Περί των Πυθαγορείων* [*Aristotle Fragmenta Selecta*, W. D. Ross (ed.), απ. 203], μας λέει ότι ο αριθμός 7 σημαίνει κατάλληλη στιγμή –"ευκαιρία" (καιρός και τύχη)– επειδή τα φυσικά πράγματα φαίνεται να έχουν τις εποχές τους που περατώνονται, που γεννούνται και που ωριμάζουν, σύμφωνα με τις 7 περιόδους, όπως και στην περίπτωση του ανθρώπου. Διότι ο άνθρωπος γεννιέται 7 μήνες μετά τη σύλληψη και βγάζει δόντια μετά από 7 μήνες, κ.ο.κ. (βλ. Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Σχόλια είς Ἀριστοτέλους Μετὰ τὰ φυσικά* 1.

38, 16 και εξής).

Ο Ανατόλιος χαρακτηρίζει τον αριθμό 7 "αμήτωρα", ως μη προκύπτοντα από διπλασιασμό ή πολλαπλασιασμό άλλου αριθμού, και "παρθένο", διότι παράγεται μονάχα από τη μονάδα. Επτά είναι ο αριθμός της πρώτης μουσικής συμφωνίας, της δια τέσσερα (4+3), επτά είναι το άθροισμα των κάθετων πλευρών του πρωτότυπου ορθογώνιου τριγώνου (βλέπε σημ. 135) κ.ο.κ. Βλέπε *Περί Θεολογουμένης Αριθμητικής*, σελ. 101-103. Ο Νικόμαχος τον χαρακτηρίζει "αγέλη", επειδή έχει συναχθεί σε αυτοτελή ενότητα και παραμένει αδιάσπαστος. Επτά είναι και οι αστερισμοί και οι αρχάγγελοι και οι ημέρες της εβδομάδας. Και ενώ κατά την εξάδα εκδηλώνεται η ψυχή και το σώμα (η έξις της ψυχής και του σώματος), η προσπάθεια της τελείωσης και η διανόηση εκδηλώνονται κατά την επτάδα (την εβδομάδα). Ο Νικόμαχος παραθέτει επίσης παρόμοια σχόλια με αυτά του Αλέξανδρου του Αφροδισιέα. Βλέπε το ίδιο, σελ. 103-123.

Ο γνωστός μύθος της γέννησης του Ηρακλή που μας παρουσιάζει ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* του (Τ. στ. 95-133) μας λέει ότι η Ήρα, για να εκδικηθεί την απιστία του συζύγου της, παρέτεινε την ολοκλήρωση του κύκλου της κύησης της Αλκμήνης, με αποτέλεσμα να προηγηθεί της γέννησης του Ηρακλή ο "εφταμηνίτης" Ευρυσθέας, ο γιος της Νικίππης, της γυναίκας του Σθένελου, ο οποίος και τελικά σύμφωνα με τον όρκο του Δία ήταν αυτός που θα εξουσίαζε όλους τους γείτονές του.

Γιατί όμως πρέπει να θυσιάζουμε στην ογδόη του κάθε μήνα;

Επειδή υπήρχε μια ευρύτατα διαδεδομένη άποψη που έλεγε ότι ένα παιδί που γεννιέται κατόπιν επτάμηνης κυοφορίας μπορεί να ζήσει, ενώ όταν γεννηθεί στους οκτώ μήνες πεθαίνει. Για τον αριθμό 8, βλέπε *Περί Θεολογουμένης Αριθμητικής*, σελ. 125-130.

184. Το μαύρο αποκρύπτει τη βρωμιά, ενώ το κόκκινο τις κηλίδες από το αίμα· έχουν δηλαδή την ιδιότητα της απόκρυψης πραγμάτων μιαρών (μολυσμένων). Βλέπε R. Parker, *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Clarendon Press, Oxford, 1996 (1983), ειδικά κεφ. 4.

185. Πρβλ. σημ. 35.

186. Τα ξύλα του κέδρου, του κυπαρισσιού και της μυρτιάς έχουν α-

ρωματικές ιδιότητες, ενώ η δάφνη θεωρείται δέντρο ιερό: σύμφωνα με τον Λουκιανό, στη Δήλο, η Πυθία πίνοντας ιερό ύδωρ και μασώντας φύλλα δάφνης, κινούσε τον τρίποδα, προσκαλώντας τον Απόλλωνα να έρθει και να της υποβάλει τους χρησμούς (*Δις Κατηγορούμενος*, 1). Για τις ιδιότητες των φύλλων της δάφνης, βλέπε Γεράσιμου Γιαννουλάτου, *Το εν Δελφοίς Μαντείον και η Απολλωνιακή Μανία*, Εκάτη, 1995 (1927), σελ. 18-23. Για την ιερότητα της δρυός, ο Όμηρος μας λέει ότι ο Οδυσσέας πήγε στη Δωδώνη, στο ιερό του Δία, για να πληροφορηθεί τις βουλές του θεού από την ψηλόκορμη δρυν (*Οδύσσεια*, ξ, στ. 327 και εξής, τ. στ. 296 και εξής). Πρβλ. W. Burkert, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, σελ. 252. Ο Ιάμβλιχος στο Π.Β., 28, 155 μας πληροφορεί ότι το σκήπτρο του Διός ήταν κατασκευασμένο από ξύλο κυπαρισσιού.

187. Πρβλ. σημ. 82.

Το λευκό εδώ, σε αντίθεση με το μαύρο και το κόκκινο που χαρακτηρίζουν το μιαρό (πρβλ. Π.Β., 28, 153), είναι το χρώμα του όσιου, του θεϊκού, ο αριθμός και η αρχή των πάντων. Είναι το χρώμα που χαρακτηρίζει την μονάδα, την πρώτη αιτία των αριθμών, το πέρας και το τέλος τους. Σύμφωνα με τον Νικόμαχο, το λευκό αποκαλούνταν από τους Πυθαγορείους "Νους", διότι εμπεριέχει την αιτία των αριθμών και είναι η πηγή όλων των ιδεών, άρρεν και θήλυ, Θεός και "κατά τινά έποψιν" Ύλη, εξαιτίας της ομοιότητάς του με τη θεότητα (βλέπε *Περί Θεολογουμένης Αριθμητικής*, σελ. 17-27). Άλλα ονόματα της Ύλης, Χάος, σύγχυση, σύμμειξη, σκοτεινότητα, σκότος, χάσμα, Τάρταρος, Στύξ, τρόμος, αμιγής, υποχθόνιος βυθός, Λήθη, Παρθένος, Άτλας, άξονας, ήλιος, Πυράλιο, Μορφώ, Πύργος του Δία, σπερματικός λόγος, Απόλλων, προφήτης και αμφιλογία.

Μέσα λοιπόν στο λευκό χρώμα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι εμπεριέχονται όλα τα άλλα χρώματα, ακόμη και το μαύρο, που παραδοσιακά χαρακτηρίζει την περάτωση και τον θάνατο.

188. Όπως είπαμε και στην προηγούμενη σημείωση, η Ύλη είναι μονάχα, κατά κάποιον τρόπο, Θεός. Και αυτό επειδή, ενώ ο Θεός είναι το παν *και* η Ύλη, η Ύλη είναι το καθ' έκαστο, που υπάρχει δια της αρνήσεως του όλου. Ακολουθώντας το σκεπτικό αυτό, μπορούμε να

συμπεράνουμε ότι ο άνθρωπος, ο οποίος συναποτελείται από καθορισμένη Ύλη και από το μερίδιο της καθολικής ψυχής που αναλογεί στον καθένα, ενώ είναι όμοιος με το καθολικό, καθώς υφίσταται δια της αρνήσεώς του, είναι ταυτοχρόνως και ανόμοιος, επειδή η θεότητα βρίσκεται πέραν αυτού και πέραν του καθ' έκαστον. Έτσι, ενώ οι ανθρώπινες ψυχές ομοιάζουν με τον "Νου", δεν μπορούν να έχουν την καθολική κρίση που μπορεί να έχει ο ίδιος ο "Νους". Η ανθρώπινη ψυχή δεν μπορεί έτσι να θεωρηθεί έξω από την "υλικότητα" της ανθρώπινης ύπαρξης. Η αναγωγή της προς το καθολικό, προαπαιτεί τους καθαρμούς, τα μυστήρια και τις τελετουργίες.

189. Πρβλ. Π.Β., 21, 98.

190. Ο Ηρακλής και οι Διόσκουροι, ο Κάστορας και ο Πολυδεύκης, είναι τα πιο γνωστά παραδείγματα από τα παιδιά του Δία που κατόρθωσαν να γίνουν αθάνατοι. Για το θάνατο και την αποθέωση του Ηρακλή, τον οποίο ο Δίας μεταφέρει στον Όλυμπο μέσα σε σύννεφο, βλέπε Ησιόδου *Θεογονία*, 950 και εξής. Πρβλ. *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τ. 4, σελ. 115-120. Για την περίπτωση των Διόσκουρων, βλέπε Ομήρου *Οδύσσεια*, λ στ. 306-310: Όταν ο Κάστορας πέθανε, επειδή ο αδελφός του ο Πολυδεύκης, που ήταν αθάνατος, δεν μπορούσε να ζήσει χωρίς τον αδελφό του, ο πατέρας τους ο Δίας κανόνισε να ζουν και οι δύο μαζί για πάντα, από μια μέρα μαζί με τους θεούς και από μια μέρα μαζί με τους ανθρώπους. Πρβλ. *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τ. 2, σελ. 89 και W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 349-350.

191. Ο Δίας θεωρείται ο θεός των καιρικών μεταβολών. Αυτός έστελνε κάτω στη γη το ουράνιο φως και την αιθρία. Έστελνε όμως και τους ανέμους, τα σύννεφα, τη βροχή, το χαλάζι, το χιόνι, την αστραπή, τη βροντή και τους κεραυνούς, είτε για καλό είτε για κακό. Τον λάτρευαν συχνά στις κορυφές των βουνών, επειδή εκεί ψηλά μαζεύονται τα πρώτα σύννεφα, σημάδι αλάθευτο της βροχής. Για όπλο είχε το αστροπελέκι, με το οποίο κατατρόπωσε τους Τιτάνες, και με το οποίο απειλούσε τους υπόλοιπους θεούς, όταν παράκουαν τις εντολές του. Σημάδια των καιρικών μεταβολών ήταν οι λεγόμενες "διοσημίες", μεταξύ των οποίων ήταν και η αστραπή, η βροντή και ο κεραυ-

νός. Βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τ. 2, σελ. 70-72. Ο Αριστοτέλης μας λέει ότι οι Πυθαγόρειοι θεωρούσαν πως η αστραπή φοβέριζε τις αδύνατες ψυχές στα Τάρταρα (Αριστοτέλη, *Αναλυτικά Ύστερα* 94b33), ενώ ο Πλάτων ότι μια καταιγίδα, που συνοδεύεται από βροντές, εξαγγέλλει την επιστροφή στη γη μιας ψυχής (Πλάτωνος *Πολιτεία*. 621b).

192. Οι περιττοί αριθμοί θεωρούνται θεϊκοί, επειδή καθορίζουν και περιορίζουν τα πάντα. Οι άρτιοι αντιθέτως είναι διαιρετοί και όχι τελικοί. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (*Μετά τα Φυσικά* 986a 19- 30, πρβλ. σημ. 245), ο Πυθαγόρειος πίνακας των αντιθέτων θέλει το δεξί στην ίδια πλευρά με τους περιττούς αριθμούς, ενώ το αριστερό στην ίδια πλευρά με τους άρτιους. Πρβλ. G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, 438, σελ. 337-339.

193. Πρβλ. Π.Β.. 23, 105.

194. Πιθανότατα γίνεται υπαινιγμός στον ίδιο τον Πυθαγόρα, ο οποίος δια της "θεουργίας" είχε καταστεί ικανός να θεωρεί τα νοητά και να κατέχει την επιστήμη των θεών.

195. Αυτά είναι τα τρία είδη του φιλοσοφικού λόγου, σύμφωνα με τους Στωικούς: το φυσικό, το ηθικό και το λογικό. Κανένα ωστόσο από τα είδη αυτά δεν είναι αυτόνομο, αλλά είναι αναμεμειγμένα. Βλέπε Διογένης Λαέρτιος *Βίοι Φιλοσόφων*. VII, 39-40.

196. Για την έννοια της φιλοσοφίας, βλέπε και Π.Β.. 12, 58-59.

197. Για τον Αρχύτα, πρβλ. σημ. 130.

198. Για την έννοια της *Φιλότητας*, βλέπε σημ. 46.

199. Για τη σημασία της λέξης "κόσμος", βλέπε σημ. 182.

200. Για την περιγραφή της πρωταρχικής ουσίας, είμαστε υποχρεωμένοι, πέραν των όσων αναφέρουμε στην Εισαγωγή, να ανατρέξουμε στους *Χαλδαϊκούς Χρησμούς*, των οποίων η κοσμολογική θεώρηση είναι απόλυτα δυιστική και σύμφωνα με την οποία υπάρχει ο νοητός κόσμος των ιδεών και ο αισθητός κόσμος των φαινομένων. Στην κορυφή λοιπόν του νοητού κόσμου βρίσκεται ο *Πατέρας*, αυτό που οι Νεοπλατωνικοί και ο Πλήθων εννοούν ως "συνεχή ουσία". Αυτός ο "πρώτος θεός" είναι συνεχής, καθώς δεν έχει ακόμη ταυτιστεί με το Είναι του (βρίσκεται δηλαδή ακόμη σε προ-δημιουργική κατάσταση).

ενώ στη συνέχεια αρπάζει τον ίδιο τον εαυτό του (αρχίζει δηλαδή να κινείται σπειροειδώς γύρω από τον εαυτό του), εγκλωβίζοντας έτσι μέρη της ουσίας του σε "λεπτοφυείς αιθερικούς χώρους", δημιουργώντας ταυτοχρόνως νέα σώματα –"νοερά"– καλούμενα ως "το πυρ του πατρός". Αυτό λοιπόν που πρωταρχικά νοείται από τους ανθρώπους δεν είναι η συνεχής ουσία, ο "Πατρικός Νους", αλλά μια άλλη ουσία, ο Δεύτερος Νους, που προκύπτει, για να κάνουμε χρήση μιας ηρακλείτειας έννοιας, από την "εκπύρωση" της πρώτης ουσίας. Μιλώντας τώρα με αριθμούς, ενώ η "πατρική ουσία" ή ο "νους" εκφράζεται δια της μονάδος, ο δεύτερος νους ή η ουσία που εν-νοούμε εκφράζεται δια της δυάδος. Βλέπε *Χαλδαϊκούς Χρησμούς* (παρακολουθούμε την ελληνική έκδοση), 1-10, σελ. 41-56. Πρβλ. και *Ερμητικά Κείμενα*, Λόγος I, Ποιμάνδρης, 4-8.

201. Πρβλ. σημ. 63.

202. Πρβλ. τον παρόμοιο όρκο στο 28, 150.

203. Για τους "ακουσματικούς", βλέπε 17, 72.

204. Χαρακτηριστικό δείγμα συγγράμματος που παρέχει διαιτολογικές συμβουλές είναι αυτό του Ιπποκράτη, το οποίο τιτλοφορείται *Περί Διαίτης Υγιεινής*, συμβουλές που φαίνονται απολύτως σύμφωνες με τις οδηγίες των πυθαγόρειων γιατρών (βλέπε την ερμηνεία του Ludwig Edelstein, *The Hippocratic Oath*, John Hopkins Press, Baltimore, 1943 και C. J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, κεφ. 10, "Pythagoras and Medicine", σελ. 232- 244 και 286-287). Βλέπε Ιπποκράτης, Δ. Λυπουρλής (επ.), 5 τόμοι, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 2000, τόμος 2, *Περί Διαίτης Υγιεινής*, σελ. 333-351. Πρβλ. από το ίδιο, σημ. 2, σελ. 352. Για το ίδιο θέμα, βλέπε και τον τόμο 3, *Όρκος*, Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 26-27.

205. Πρβλ. Ιπποκράτης, Δ. Λυπουρλής (επ.), τόμος 2, *Περί Φύσιος Ανθρώπου*, σελ. 287-325.

206. Ο Πλάτων, συγκρίνοντας το σώμα με το σύμπαν, μας λέει ότι η υγεία του σώματος είναι αποτέλεσμα της αμοιβαίας συναρμογής και της εναρμόνισης των στοιχείων και των ποιοτήτων που βρίσκονται τόσο εντός όσο και εκτός –στο περιβάλλον δηλαδή του σώματος. Ακολουθώντας έτσι τους φυσικούς νόμους που διέπουν την κίνηση και την

αρμονία του σύμπαντος, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η καλύτερη θεραπεία είναι αυτή που επιτυγχάνεται μέσα από τη γυμναστική άσκηση –την ενεργοποίηση δηλαδή του σώματος– σε αντίθεση με τις θεραπείες που προτείνουν μονάχα φαρμακευτική αγωγή, που επιβάλλονται δηλαδή στο σώμα, θεωρώντας αδύνατη την αυτο-ενεργοποίησή του. Και αυτό επειδή τα νοσήματα γίνονται πολύ επικίνδυνα, όταν ερεθίζονται από τα φάρμακα: τα νοσήματα, κατά τον Πλάτωνα, όπως άλλωστε και, κατά τον Αριστοτέλη (*Περί Γενέσεως και Φθοράς*, 336 b10 και εξής), καθορίζουν τη διάρκεια της ζωής του κάθε όντος και αν, κάποιος παρέμβει στη διάρκεια της ζωής τους επιχειρώντας να τα καταπολεμήσει με φάρμακα, κινδυνεύει σοβαρά να τα πολλαπλασιάσει και να επιδεινώσει την κατάστασή του. Για το λόγο αυτό και πρέπει, αν διαθέτει αρκετό χρόνο, να τα παρακολουθεί και να τα καθοδηγεί με δίαιτα, χωρίς να τα ερεθίζει με φάρμακα (Πλάτωνος *Τίμαιος*, 88d-89d, πρβλ. *Πολιτεία*, 404a και εξής).

207. Πρβλ. σημ. 39.

208. Πρβλ. ο.π.π. 25, 111.

209. Ο Ιάμβλιχος εδώ φαίνεται ότι χρησιμοποιεί τους όρους μνήμη και ανάμνηση αριστοτελικά. Για τη σχέση και τις διαφορές των δύο εννοιών, βλέπε τη σχετική αριστοτελική πραγματεία, που περιλαμβάνεται στα *Μικρά Φυσικά* (*Περί Μνήμης και Αναμνήσεως*, 449b-453b).

210. Για τον Εμπεδοκλή, πρβλ. 15, 67.

211. Για τον Παρμενίδη τον Ελεάτη, που όπως λέει η παράδοση συναναστρεφόταν με τον Πυθαγόρειο Αμεινία, βλέπε Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, IX, 21-23. Βλέπε επίσης, Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. (eds.), *The Pres. Philo.*, κεφ. 8, σελ. 239-262.

212. Ο Επίχαρμος, ποιητής από τη Σικελία, έζησε κατά τον πέμπτο π.Χ. αιώνα και, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, μαζί με τον Φόρμη τον Συρακούσιο, επηρέασε την κωμωδία της Αθήνας (*Περί Ποιητικής* V, 1449b 3). Τα έργα του, ωστόσο, δεν χαρακτηρίζονται κωμωδίες αλλά δράματα, και είναι γραμμένα σε ιαμβικό τρίμετρο. Είναι εμπλουτισμένα με πολλά αποφθέγματα, τα οποία και συγκεντρώθηκαν σε ιδιαίτερες συλλογές. Βλέπε A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, σελ. 345-348.

213. Βλέπε Πλάτωνος *Πολιτεία* 462b-e.

214. Πρβλ. Π.Β., 17, 72-73.

215. Ο όρος "οικείωση" έχει στωική προέλευση. Με τον όρο αυτόν υποδηλώνεται η βαθιά συναίσθηση που βιώνει ο άνθρωπος ως ον που ανήκει στο κοινωνικό σύνολο. Βλέπε και το άρθρο του S. G. Pembroke, "Oikeiosis", στο *Problems in Stoicism*, A. A. Long (ed.), Athlone Press, London, 1971, σελ. 114-149.

216.Πρβλ. Π.Β., 17, 74.

217.Για το γενεαλογικό δέντρο του Πυθαγόρα, πρβλ. 28, 146..

218. Πρβλ. 27, 130.

219. Ηράκλειτος, απ. 121: *Τους ενήλικους Εφέσιους αξίζει να τους κρεμάσει κανείς όλους και να αφήσει την πόλη στους ανήλικους, γιατί εξόρισαν τον Ερμόδωρο...*

220. Πρβλ. Ηροδότου *Ιστορίαι* Δ, 95-96.

221. Για τους Γαλάτες, πρβλ. σημ. 178. Οι Τράλλεις ή οι Τραλλείς, ήταν βάρβαροι Θράκες, τους οποίους προσλάμβαναν στην Ασία ως μισθοφόρους στρατιώτες, βασανιστές και δήμιους. Βλέπε Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική βιβλιοθήκη*, 17, 65.

222. Πρβλ. Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική βιβλιοθήκη* 12. 16, 3.

223. Πρβλ. Π.Β., 27, 133. Πρβλ. επίσης Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική βιβλιοθήκη* 12. 9, 2 και εξής.

224. **για να ξεπλύνει στη θάλασσα το μίασμα των Συβαριτών.**

225. Πρβλ. Π.Β., 28, 155. Σύμφωνα μάλιστα με τη διήγηση του Διογένη Λαέρτιου, ο Ιερώνυμος μας λέει ότι ο Πυθαγόρας πράγματι είχε κατεβεί στον Άδη, όπου είδε την ψυχή του Ησιόδου δεμένη σε χάλκινο κίονα να τρίζει και την ψυχή του Ομήρου κρεμασμένη από δέντρο με φίδια ολόγυρα, τιμωρίες για όσα οι δύο ποιητές είχαν πει εις βάρος των θεών (*Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 21).

226. **Τα τρίγωνα και τα παραλληλόγραμμα που βρίσκονται στο ίδιο ύφος μεταξύ τους, είναι όπως οι βάσεις. Οι κώνοι και οι κύλινδροι που έχουν το ίδιο ύφος, είναι όπως οι βάσεις. Οι πυραμίδες που έχουν το ίδιο ύφος μεταξύ τους, είναι όπως οι βάσεις. Αυτά, καθ' εικόνα της δικαιοσύνης, προκύπτοντας πολλαπλώς και διαφορετικά, διαφυλάσσουν την ταυτότητα της ισότητας και της αναλογίας.**

Και πάλι ο Ιάμβλιχος κάνει αναφορά στο ορθογώνιο σκαληνό τρίγωνο, του οποίου οι τρεις πλευρές είναι άνισες, όπως και οι τρεις του γωνίες. Οι ίσες αποδείξεις της δυνάμεως είναι αυτές που ορίζει το πυθαγόρειο θεώρημα περί του ορθογωνίου τριγώνου: ότι δηλαδή το τετράγωνο της υποτείνουσας είναι πάντοτε ίσο με το άθροισμα του τετραγώνου των δύο άλλων πλευρών. Πρβλ. Π.Β., 27, 130-131.

227. Όπως έχουμε δείξει και στη σημείωση 183, "καιρός" σημαίνει τύχη και στιγμή. (Για το θέμα του "καιρού", βλέπε και το βιβλίο του Ευ. Μουτσόπουλου, *Φιλοσοφία της καιρικότητας*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1984).

Σύμφωνα λοιπόν με τον Πυθαγόρα, πάντοτε κατά τον Ιάμβλιχο, οι συναναστροφές μας μπορεί να είναι δύο τύπων: είτε εύ-καιρες είτε ά-καιρες.

Τι ακριβώς σημαίνουν όμως οι δύο αυτές έννοιες;

Εύ-καιρος είναι αυτός που βρίσκεται στην κατάλληλη στιγμή και ά-καιρος είναι αυτός που βρίσκεται πέραν του καιρού του, δηλαδή πέραν της κατάλληλης για αυτόν στιγμής. Μια πρώτη διαπίστωση μας οδηγεί λοιπόν στο συμπέρασμα ότι οι καλύτερες συναναστροφές είναι οι εύκαιρες. Ο Ιάμβλιχος, ωστόσο, στη συνέχεια μας λέει ότι οι άκαιρες συναναστροφές είναι αυτές που διαφοροποιούν τους δύο συνομιλητές σε σχέση με την ηλικία, το αξίωμα και την οικειότητα της συγγένειας, και ότι κατά τις άκαιρες αυτές συναναστροφές απαιτείται έλεγχος της οργής, της απειλητικής διάθεσης και της θρασύτητας. Τέτοια λοιπόν θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι και η μορφή της συναναστροφής μεταξύ του διδάσκοντος και του διδασκομένου.

Σύμφωνα τώρα με την πρωταρχική μας ανάγνωση μια τέτοια συναναστροφή, αφού δεν είναι εύκαιρη και είναι άκαιρη, είναι τουλάχιστον πολυπλοκότερη από αυτήν που έχουν δύο άτομα συνομήλικα, ιδίας κοινωνικής καταγωγής, αξίας ή έστω συγγενικά μεταξύ τους. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η συναναστροφή δύο ατόμων που έχουν διαφορές του τύπου που πιο πάνω περιγράφαμε, όπως λόγου χάριν του διδάσκοντος με τον διδασκόμενο, δεν είναι καλή.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι το εύκαιρο από το άκαιρο δεν είναι διαμετρικά αντίθετα αλλά ενδεχομένως και όμοια. Α-

πλώς, στην περίπτωση μιας άκαιρης αλλά εύκαιρης συναναστροφής απαιτείται κάποια μέθοδος, που να ορίζει τους επικοινωνιακούς κανόνες. Και την μέθοδο αυτή είναι που φαίνεται να αναζητούσε ο Πυθαγόρας. Προς αποφυγή λοιπόν παρερμηνειών μεταφράζουμε τους όρους "νιτσεϊκά", την λέξη "εύκαιρο" ως "επίκαιρο" και την λέξη "άκαιρο" ως "ανεπίκαιρο", θέλοντας να τονίσουμε ότι το εύκαιρο δεν είναι πάντοτε το καλύτερο, αλλά κυρίως ότι το άκαιρο είναι πάντοτε εύκαιρο. Αυτό άλλωστε είναι που υποστηρίζει ο Nietzsche στο πέμπτο μέρος του προλόγου του Ζαρατούστρα του, λέγοντας ότι οι ανεπίκαιροι είναι αυτοί που δεν έχουν αφήσει ποτέ τη χορδή του τόξου τους ή της λύρας τους –δεν έχει καμία σημασία– να σταματήσει να σφυρίζει (Fr. Nietzsche, *Samtliche Werke: Kritische Studienausgabe*, τόμος 4, σελ. 19). Να σφυρίζει, παράγοντας τους ίδιους διαπεραστικούς συριγμούς με αυτούς που παράγουν και οι ουράνιες σφαίρες, φτιάχνοντας τις εναρμόνιες του σύμπαντος (πρβλ. Π.Β., 15, 65).

228. Για τον Φερεκύδη, βλέπε σημ. 10. Σύμφωνα ωστόσο με τους G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield [(eds.), *The Pres. Philo.*], το περιστατικό που μας διηγείται ο Ιάμβλιχος είναι φανταστικό (σελ. 50).

229. Για τον Λύσι, πρβλ. σημ. 54.

230. Τα κείμενα αυτά εντάσσονται στο δεύτερο βιβλίο του γενικότερου έργου του Ιάμβλιχου *Περὶ τῆς Πυθαγορικῆς αἱρέσεως*, που επιγράφεται ***Προτρεπτικὸς ἐπὶ φιλοσοφίαν*** [*Protrepticus*, L. Pistelli (ed.), Teubner, Stuttgart, 1967 (1888), XXI, 330K], και δύσκολα μπορούν να διαχωριστούν και να θεωρηθούν ως ξεχωριστή πραγματεία.

231. Πρβλ. Π.Β., 7, 34.

232. Πρβλ. ο.π.π. 16, 68-69 και 32, 225-226.

233. Ο Ιππόβοτος ήταν δοξογράφος, και ο Νεάνθης από την Κύζικο (*Die Fragmente der Griechischen Historiker* F. Jacoby (ed.), απ. 84) συγγραφέας και βιογράφος του τρίτου π.Χ. αιώνα. Ο Πορφύριος χρησιμοποιεί τον Νέανθη ως πηγή για τις αναφορές που κάνει σχετικά με τον τόπο γέννησης και την οικογένεια του Πυθαγόρα (*Πυθαγόρου βίος*, 1-2).

234. Ο Διονύσιος ο τύραννος ήταν ο Διονύσιος ο Β΄ ο Συρακούσιος, ο ανιψιός του Δίωνα, του φίλου του Πλάτωνα (Π.Β., 31, 199), στους

οπαδούς του οποίου απευθύνονται η έβδομη και η όγδοη επιστολή του φιλοσόφου, και τον οποίο πιθανόν να έχει ο Πλάτων στο μυαλό του σκιαγραφώντας στον *Πολιτικό* τη φύση του πολιτικού άνδρα. Βλέπε A. Lesky, *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, σελ. 701-706 και 738. Πρβλ. Π.Β., 33, 233.

235. Βλέπε σημ. 32.

236. Πρβλ. ο.π.π. 17, 72.

237. **Για τις μνηστές, επειδή επρόκειτο να ζήσουν μαζί τους, έκαναν θυσίες· τις παλλακίδες, όμως, τις είχαν χωρίς θυσίες.**

Πρβλ. ο.π.π. 27, 132.

238. Πρβλ. ο.π.π. 25, 112.

239. Πρβλ. ο.π.π. 30, 171.

240. Ο όρος που χρησιμοποιεί ο Ιάμβλιχος είναι "διάνοια". Ωστόσο, για λόγους καθαρά μεταφραστικούς, εδώ τον όρο τον ερμηνεύουμε ως "ψυχική διάθεση". Θεωρούμε βέβαια ότι έχει γίνει απολύτως κατανοητό ότι η ψυχική διάθεση είναι άμεσα συνυφασμένη με την καθαρότητα του πνεύματος (του δεύτερου Νου) και της ψυχής.

241. Πρβλ. Π.Β., 32, 224.

242. Πρβλ., ο.π.π. 22, 101.

243. Ο Σπίνθαρος ήταν ο πατέρας του Αριστόξενου. Για τον Αριστόξενο, βλέπε σημ. 54. Πρβλ. ο.π.π. 22, 101 και 33, 233.

244. Για τον Αρχύτα τον Ταραντίνο, πρβλ. σημ. 130.

245. Ο Φιλόλαος ο Κροτωνιάτης έζησε περί τα μέσα του πέμπτου π.Χ. αιώνα, ενώ περί τα τέλη του αιώνα φέρεται να εγκατέλειψε την Κάτω Ιταλία και να εγκαταστάθηκε στη Θήβα, όπου και είχε για μαθητές, μεταξύ άλλων, τον Κέβη και τον Σιμμία (Πλάτωνος *Φαίδων*, 61d). Υπήρξε ηγετική μορφή της πυθαγορικής κοινότητας στη Φλιούντα της Κορίνθου μετά το διωγμό των Πυθαγορείων από τις πόλεις της Μεγάλης Ελλάδας (Νότιας Ιταλίας), το όνομά του συνδέθηκε με τα πρώτα γραπτά κείμενα της πυθαγόρειας διδασκαλίας (σύμφωνα με τον Μένωνα, μαθητή του Αριστοτέλη και ιστορικό της ιατρικής –βλέπε Kirk, Raven, Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, κεφ. 11, Φιλόλαος, 445, σελ. 341– συνέγραφε κείμενα περί της συστάσεως των σωμάτων), και τέλος η φιλοσοφία του θεωρείται ως ο συνδετικός ιστός με-

ταξύ του Πυθαγορισμού και της προσωκρατικής σκέψης (το ίδιο, 328. Βλέπε επίσης και Carl A. Huffman, *Philolaus of Croton*, Cambridge University Press, 1993, σελ. 1-16). Σύμφωνα ωστόσο με τον W. Burkert (*Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 223-225), κάποια από τα αποσπάσματα που θεωρούνται ως αποσπάσματα του Φιλολάου δεν είναι γνήσια αλλά νόθα. Πέραν όμως του προβλήματος αυτού [Για το θέμα αυτό, βλέπε επίσης τα άρθρα του F. M. Cornford, *Μυστικισμός και Επιστήμη στην Πυθαγορική Παράδοση*, και του Ch. Kahn, *Η πυθαγορική φιλοσοφία πριν από τον Πλάτωνα*, μτφρ. Φωτεινή Τσιγκάνου, στο *Οι Προσωκρατικοί: Συλλογή Κριτικών Δοκιμίων*, 2 τόμοι, Α.- Φ. Μουρελάτος (επ.), εκδ. Κωστέα-Γείτονα, Αθήνα, 1998, τόμος 1, σελ. 195-227 και 228-260 αντιστοίχως και C. Huffman, *Philolaus of Croton*, σελ. 17-35. Βλέπε επίσης και τις αντιρρήσεις του Kingsley (*Αρχαία Φιλοσοφία. Μυστήρια και Μαγεία*), ο οποίος υποστηρίζει τη "βαθιά συγγένεια του Πυθαγορισμού με τη χρησμική φιλολογία και την αποκάλυψη" (σελ. 340)], η θεωρία περί του Ορίου και του Απείρου κρίνεται ως δική του (W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 298) και ως απολύτως Πυθαγόρεια. Πρβλ. C. Huffman, *Philolaus of Croton*, σελ. 37-53, J. A. Philip, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, σελ. 119-122, Κ. Βουδούρης, *Προσωκρατική Φιλοσοφία*, κεφ. 12, σελ. 173 και 181, και Γραμματική Αλατζόγλου-Θέμελη, *Νους Εναντίον Αισθήσεων: Πτυχές της προ-αριστοτελικής Γνωσιοθεωρίας*, Ινστιτούτο του Βιβλίου, Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000, σελ. 62-69. Πρβλ. σημ. 54 και το 28, 139.

Η θεωρία αυτή, υποστηρίζει ότι *τἀναντία ἀρχαὶ τῶν ὄντων* (Αριστοτέλους, *Μετά τα φυσικά*, Α, 5, 986b3), και θέτει έναν πίνακα αντίθετων όρων, που κατά πάσα πιθανότητα ανταποκρίνεται στην πυθαγόρεια κατανομή των αριθμών στο χώρο. Σύμφωνα λοιπόν με τη θεωρία αυτή, η πρώτη αρχή –το Έν– προηγείται κάθε αντιθέσεως, ωστόσο, μπορεί να εν-νοηθεί μονάχα όταν θεωρηθούν τα απορρέοντα εξ αυτής αντίθετα στοιχεία του άρτιου και του περιττού, εκ των οποίων το μεν είναι άπειρο, το δε πεπερασμένο (986a19-20). Ο πίνακας αυτός, σύμφωνα πάντα με τον Αριστοτέλη, αποτελείται από δέκα ζεύγη (986a25-30):

1. πέρας	ἄπειρον
2. περιττὸν	ἄρτιον
3. ἕν	πλῆθος
4. δεξιὸν	ἀριστερόν
5. ἄρρεν	θῆλυ
6. ἠρεμοῦν	κινούμενον
7. εὐθὺ	καμπύλον
8. φῶς	σκότος
9. ἀγαθὸν	κακόν
10. τετράγωνον	ἑτερόμηκες

246. Πρβλ. Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 84-85.

247. Πρβλ. Π.Β., 18. 88.

248. **Κατά τη νεανική ηλικία και τα παιδικά και τα ανδρικά ελαττώματα.**

249. Ο Ανδρέας Μάνος (*Η οντολογία του πάθους στο έργο του Πλωτίνου*), σχολιάζοντας την παθολογία της ψυχής στο πλωτινικό μεταφυσικό σύστημα, το οποίο, όπως φαίνεται εδώ, ακολουθεί κατά γράμμα το πυθαγόρειο, γράφει χαρακτηριστικά: "Το σώμα είναι ο πρόσφορος χώρος των παθών [...] Το ερωτικό πάθος, που προσδιορίζεται ως επιθυμία, απαιτεί τη συμβολή του σώματος, ενώ επιθυμία και θυμός, είδη της ορέξεως, διαμορφώνονται με τη συμβολή της ψυχής [...] Η φύση –η κατώτερη ψυχή– προσπαθώντας να πραγματοποιηθούν τα βουλήματα του σώματος, συνάπτει εαυτήν ως εκ της ζητήσεως αυτής προς τις επιθυμίες του πάσχοντος [...] Η ψυχή έχει τόσο τη ροπή προς τα άνω, προς το νου, όσο και προς τα κάτω, προς τα σώματα και την ύλη [...] Εάν [τώρα] η συνύπαρξή της προς το σώμα συνεπάγεται τη γένεση των παθών, η ψυχή είναι η αιτία των κινήσεων που προκαλούν τα πάθη" (σελ. 49-50).

Και πιο κάτω συνεχίζει: "Ο Πλωτίνος υποστηρίζει ότι υπάρχουν και μεταξύ των ψυχών διαφορές (*Ενν.* IV, 3, 6, 10-11), και ότι οι ψυχές διαφοροποιούνται είτε λόγω ποικιλίας σωμάτων ή εκ της τύχης ή *τροφαίς* ή ότι είναι σε αυτές ενύπαρκτος ο λόγος και το σπέρμα της διαφοράς [...] Κάθε ψυχή ακόμη κατέρχεται καθ' ομοίωση της διαθέσεώς

της και είναι δυνατόν να απομονωθεί και να αποκοπεί από τις μεταφυσικές της καταβολές τόσο, ώστε να *θεραπεύει τα έξωθεν* (*Ενν.* IV. 8. 4. 20). Όμως είναι δυνατόν να επανέλθει στο χώρο των υποστάσεων, χωρίς να υποστεί ρύπον [...] Αυτό καθιστά φανερό ότι η ψυχή έχει ένα είδος προθετικότητας, γεγονός που επιβεβαιώνει και το δυναμισμό της. Τοιουτοτρόπως, ζει στο περιβάλλον των παθών χωρίς να προσβάλλεται εξ αυτών –παρά τις δυσμενείς επιπτώσεις αυτής ταύτης της καθόδου– και αρνούμενη την ηρεμία των ασωμάτων, καθιστά διαφανέστερες και κινητικότερες τις δυνάμεις της (σελ. 51-52).

250. Για το θέμα αυτό, βλέπε και τις απόψεις του Στωικού Χρύσιππου αναφορικά με τους ψυχολογικούς μηχανισμούς της ευχαρίστησης και της ικανοποίησης, σύμφωνα με τον οποίο οι επιθυμίες και οι ορμές της ψυχής είναι πράξεις λογικής ή κριτικής συγκατάθεσης. Πρβλ. J. M. Rist, *Stoic Philosophy*, Cambridge University Press, 1969, κεφ. 3. "Problems of Pleasure and Pain", σελ. 37-53. Πρβλ. και J. C. B. Gosling και C.C. W. Taylor, *The Greeks on Pleasure*, Oxford University Press, 1982.

251. Ο Απόλλων, ο θεός του φωτός και του Ήλιου (βλέπε σημ. 2), θεωρείται υπεύθυνος για ορισμένες επιδημίες, τόσο για την πρόκληση όσο και για την αποτροπή τους, ενώ ο Ασκληπιός και ο Αρισταίος θεωρούνται παιδιά του θεού αυτού (βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, τόμος 2, σελ.213-217). Ο Απόλλων λοιπόν λατρευόταν και ως ο Παιήονας, δηλαδή ως ο γιατρός–θεραπευτής, που χρησιμοποιούσε βοτάνια για να σταματά και να θεραπεύει τον πόνο (Ομήρου *Ιλιάδα*, Ε, στ. 401 και στ. 899-901).

252. **Το ίδιο λέει και ο Επίκουρος, ότι δηλαδή καμία κατάχρηση των αφροδισίων δεν είναι υγιεινή, θέση που ο Γαληνός διόρθωσε, λέγοντας ότι, "όταν η αποχή αφορά και την πολυφαγία και την πολυποσία, τότε συμφέρει για την υγεία· όταν όμως δεν είναι έτσι, τότε δεν συμφέρει. Επειδή η ακρασία δεν εμποδίζει την ευεξία".**

253. Γίνεται σαφές ότι ο Ιάμβλιχος αναφέρεται σε κάθε πιθανό χώρο εκτός του οίκου, όπου μπορεί να συνευρεθεί ένα τέτοιο παράνομο ζευγάρι. Ο χώρος του οίκου είναι απαγορευτικός, επειδή σε αυτόν υπάρχουν πάντοτε πρόσωπα (π.χ. υπηρέτες) που μπορούσαν να μαρ-

τυρήσουν τον παράνομο έρωτα. Σχετικά με την Πυθαγόρεια σεξουαλική ηθική, πρβλ. και το έκτο κεφάλαιο του βιβλίου του Marcel Detienne, *The Gardens of Adonis*, Princeton University Press, 1994 (1977).

254. Η Πυθαγόρεια "αισθητική" περί της γενετικής μας υποχρεώνει για άλλη μια φορά να στραφούμε στη νιτσεϊκή ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία η Πυθαγόρεια θεωρία αποκαλύπτει τη διαφορά του αγελαίου τρόπου της θέασης του ανθρωπίνου είδους από τον αριστοκρατικό τρόπο της θέασης του φιλοσόφου-Πυθαγόρα (Fr. Nietzsche, *Samtliche Werke: Kritische Studienausgabe*, τόμος 1, σελ. 834). Είναι σαφές ότι η Πυθαγόρεια προτροπή υπερβαίνει τη φυσική αναγκαιότητα της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους, και ότι αναζητά τους τρόπους αποφυγής του "αγελαίου". Σύμφωνα με την προτροπή αυτή, ο άνθρωπος επιβάλλεται, δια του καθαρισμού του από τα πάθη, να αναζητά το λόγο της διατήρησης της καθαρότητας του γενετικού του αρχετύπου, απορρίπτοντας κάθε σπερματικό τύπο (γονίδιο) που υποβοηθά στη γέννηση φαύλων, δυσαρμονικών και α-κάθαρτων χαρακτήρων (Π.Β., 31, 211).

Ήδη από το 31, 210, ο Ιάμβλιχος αναφέρεται στην αρνητική στάση των Πυθαγορείων απέναντι στις *παρά φύσιν γεννήσεις*, οι οποίες σύμφωνα με τον Ιπποκράτη (L. Edelstein, *The Hippocratic Oath*, σελ. 35, σημ. 9), την πλατωνική και την αριστοτελική ηθική (*Ηθικά Νικομάχεια*, 1148b) ορίζονται ως *νοσηματώδεις έξεις*, που προκύπτουν είτε από φυσική προδιάθεση είτε από συνήθεια. Παρά το γεγονός όμως ότι η έξις αυτή είναι φυσική και έχει ως αιτία τη δράση μιας ουσίας –σπέρματος που συσσωρεύεται και κοχλάζει στον μυελό– που λόγω της πορώδους υφής των οστών διαρρέει και διαποτίζει το σώμα (Πλάτωνος, *Τίμαιος*, 86c-d), ο άνθρωπος πρέπει να προσπαθεί μέσα από την εκπαίδευση, την πρακτική και τις σπουδές να απαλλάσσεται από την κακία και να επιδιώκει το αντίθετό της (το ίδιο, 87b). Βλέπε C. J. de Vogel, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Appendix E, σελ. 307.

255. Για την προσωνυμία του Απόλλωνα "Πύθιος", βλέπε σημ. 23.

256. Πρβλ. ο.π.π. 31, 189-194.

257. Ο Φάλαρις ήταν τύραννος του Ακράγαντα της Σικελίας (580-554 π.Χ). Δείγμα της σκληρότητάς του αποτελεί το γεγονός που μαρ-

τυρείται από τον Πίνδαρο, ότι κατασκεύασε έναν υπερμεγέθη χάλκινο ταύρο, κοίλον στο εσωτερικό, μέσα στον οποίο, αφού πρώτα υπερθέρμαινε το μέταλλο, έριχνε όσους ήθελε να θανατώσει, αρχίζοντας από τον ίδιο αυτόν που επινόησε το μαρτύριο. Η βίαιη συμπεριφορά του ώθησε τους ολιγαρχικούς να συνενωθούν και, με αρχηγό τον Τηλέμαχο, να τον ανατρέψουν. Σώζονται 143 επιστολές που φέρεται ότι γράφτηκαν από τον Φάλαρι [παρόμοια εικασία εγείρεται και για ορισμένες από τις φερόμενες ως πλατωνικές επιστολές (Richard Bentley, 1699), πρβλ. Lesky, A., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, σελ. 701]. Από τη μελέτη όμως της γλώσσας και του περιεχομένου των κειμένων αυτών φαίνεται ότι ο συγγραφέας τους ήταν πιθανώς κάποιος σοφιστής του δεύτερου μ.Χ. αιώνα.

258. Για τον Άβαρι, βλέπε Π.Β., 19, 90-91.

259. Πρβλ. σημ. 145.

260. Εδώ η έννοια της μαγείας φαίνεται να χρησιμοποιείται αρνητικά, για να εκφράσει ένα σύστημα αντιλήψεων που συγκρούεται με τη φιλοσοφία και το λόγο. Η καταδίκη από τον Πλάτωνα του σώματος που γοητεύει την ψυχή (*Φαίδων*, 81b), η καταδίκη των γητευτών ρητόρων (*Μενέξενος*, 235a), που σαν τον Ορφέα γοητεύουν και εξαπατούν τους ακροατές τους (*Πρωταγόρας*, 315a-b), η καταδίκη του φθόνου (βασκανίας) της δεισιδαιμονίας και της "γοητικής μαγείας" από τον Αριστοτέλη (*Fragmenta Selecta*, απ. 31) και η αγανάκτηση του Ιπποκράτη κατά εκείνων των μάγων, των εξαγνιστών, των αγυρτών και των αλαζόνων που θεωρούσαν την επιληψία ιερή νόσο (Ιπποκράτης, τόμος 1, *Περί Ιερής νούσου*) υποδηλώνουν την άρνηση της αποδοχής εξωλογικών μεθόδων που στερούνται αντικειμενικής ή έλλογης αποδείξεως. Βλέπε A. Bernand, *Οι Έλληνες Μάγοι*, κεφάλαιο 8, σελ. 231-253.

261. Σύμφωνα με τις κριτικές διορθώσεις του L. Deubner και του E. Rohde, πρέπει να διαβάσουμε "του τυράννου". Ο Λαυρεντιανός ωστόσο κώδικας [86, 3 (F)] γράφει "του ουρανού".

262. Για το ζήτημα της μοίρας, του πεπρωμένου και της ειμαρμένης, βλέπε σημ. 156. Βλέπε επίσης A.-J. Festugière, *Etudes de Philosophie Grecque*, Vrin, Paris 1971, σσ. 156-157 και C. J. de Vogel,

Pythagoras and Early Pythagoreanism, Appendix D, σσ. 304-306.

263. Πιθανότατα εδώ ο Ιάμβλιχος να αναφέρεται στα *Σχόλιά* του πάνω στον πλατωνικό *Τίμαιο* και στο *Περί Μυστηρίων*, όπου στο δεύτερο βιβλίο υποστηρίζει ότι οι δαίμονες δημιουργούνται από τις γεννητικές και δημιουργικές δυνάμεις των θεών, σύμφωνα με τη Ζωή που ενυπάρχει στους θείους λόγους (ΙΙ. 1. 67), ότι οι ψυχές είναι άχραντες και προικισμένες με συγκεκριμένες ουσίες και δυνάμεις, και ότι σε αυτές συνυπάρχουν οι δαίμονες και οι ήρωες (ΙΙ, 2. 68). Για το θέμα αυτό, βλέπε John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Εισαγωγή, σελ. 48-52. Για τη διαφορά μεταξύ θεών, δαιμόνων και ηρώων, βλέπε επίσης σημ. 75 της Εισαγωγής και τη σημ. 81 του παρόντος.

264. Για τον Επιμενίδη, πρβλ. σημ. 4.

265. Οι Ερινύες γεννήθηκαν από το αίμα του Ουρανού που έσταξε στη Γη, όταν ο γιος του ο Κρόνος του έκοψε με δρεπάνι τα γεννητικά όργανα. Έτσι ανήκουν στους παλαιότερους θεούς, πριν από τη γενιά των Ολυμπίων, που είναι οι νεότεροι θεοί. Πολύ συχνά παρουσιάζονται και σαν κόρες της Νύχτας, του Σκότους και της Γης. Τα ονόματα που τους έδιναν ήταν: Αληκτώ, Τισιφόνη και Μέγαιρα. Βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Κακριδής, Ι. Θ., (επ.), τόμος 2, σελ. 273-276.

266. Για την φαρμακευτική αξία της μουσικής, βλέπε σημ. 39.

267. Πρβλ. Π.Β., 31, 196.

268. Πρβλ. ο.π.π. 16. 68-69.

269. Πρβλ. ο.π.π. 31. 187.

270. Πρβλ. ο.π.π. 31. 188.

271. Πρβλ. ο.π.π. 29. 164 και 166.

272. Πρβλ. ο.π.π. 23, 105.

273. Πρβλ. ο.π.π. 16. 69.

274. Από το "προτρέπονταν" και εξής το κείμενο ακολουθεί αυτολεξεί μέρος του 22. 101.

275. Η παράγραφος αυτή ακολουθεί αυτολεξεί το 22, 101.

276. Μέχρι του σημείου αυτού το 33. 232 ακολουθεί αυτολεξεί το 21. 102.

277. Πρβλ. 22, 101 και τη σημ. 54.

278. Για τον Διονύσιο τον Συρακούσιο, βλέπε 31. 189.

279. **Όλα αυτά που αφορούν τη διήγηση σχετικά με τον Φιντία, πρέπει να τα ακούμε όπως καταγράφηκαν από τον Αριστόξενο.**

280. Ο Δάμων εδώ λειτουργεί "ευριπιδικά", όπως το ελάφι στην περίπτωση της "Ιφιγένειας εν Αυλίδι". Το ελάφι θεωρούνταν το ιερό ζώο της Άρτεμης. Η θεά ωστόσο δεν επιθυμεί ο βωμός της να μιαίνεται με αίμα ανθρώπινο, γι' αυτό και υποκαθιστά το θύμα της με το ιερό ζώο (*Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, στ. 1587-1590).

Πρβλ. και το μύθο γύρω από το πρόσωπο του Ακταίωνα, κυνηγού ο οποίος μεταμορφώνεται σε ελάφι για να κατορθώσει να παρεισφρύσει στο λουτρό της Άρτεμης και να συνουσιαστεί μαζί της. Τότε, όμως, οι κύνες-σκέψεις της ευτυχισμένης θεάς κατασπαράσσουν τον Ακταίωνα με την ελαφίσια βούληση, απελευθερώνοντάς τον από την ύλη και τη σάρκα, τα πάθη δηλαδή του κακού, ανάγοντάς τον (δια της θεουργίας) στο επίπεδο της δυνατότητας της θέασης της Μονάδας και της εικόνας της φύσης που κατοπτρίζεται η θεότητα. Αυτή λοιπόν είναι η Άρτεμις: το Ένα, το Ον και το Αληθές. Το ίδιο όμως γίνεται και το θήραμά της, δηλαδή το ελάφι που αλλάζει υπόσταση. Για το θέμα αυτό, βλέπε Pierre Klossowski, *Το λουτρό της Άρτεμης*, μτφρ. Μ. Ευσταθιάδη, Εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1980, σελ. 95-101.

281. **Τον αγαθό άνδρα, ακόμη και αν κατοικεί σε χώρα μακρινή,**
και αν ποτέ δεν πρόκειται να ξαναδώ, εγώ τον θεωρώ
φίλο.

(*Tragicorum graecorum fragmenta*, A. Nauck (ed.), Ευριπίδης, απ. 902).

282. Ο Ιάμβλιχος, παραθέτοντας την ιστορία που διηγείται ο Αριστόξενος, δεν αναδεικνύει μονάχα τη φιλία των Πυθαγορείων αλλά και τη λειτουργία των συμβόλων (πρβλ. τις σημειώσεις 60 και 61). Η ιστορία αυτή μας λέει, επίσης, ότι το σύμβολο ήταν γραμμένο σε κάποια πινακίδα. Οι μόνοι ωστόσο που μπορούσαν να το κατανοήσουν ήταν οι ίδιοι οι Πυθαγόρειοι. Ο Αριστόξενος, λοιπόν –αν ο Ιάμβλιχος μας παραθέτει την ιστορία επακριβώς– πρέπει να εικάσουμε είτε ότι αγνοεί ποιο ακριβώς ήταν το σύμβολο που αναγραφόταν στην πινακίδα είτε ότι, σαν γνήσιος Πυθαγόρειος, αρνείται να αποκαλύψει σε εμάς

τους αμύητους το ίδιο το σύμβολο. Επειδή λοιπόν γεννήθηκε πολύ αργότερα από τον Πυθαγόρα (δεύτερο μισό του τετάρτου π.Χ. αιώνα). επειδή οι μουσικολογικές του απόψεις δεν συμφωνούν με αυτές των Πυθαγορείων και. τέλος, επειδή δεν αναγράφεται από τον Ιάμβλιχο στον πίνακα που παρατίθεται με τα ονόματα όλων των Πυθαγορείων (Π.Β.. 36. 267). καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι πιθανότερη από τις δύο είναι η πρώτη εκδοχή.

283. Ο Λάσος από την Ερμιόνη (ποιητής και μουσικός –θεμελιωτής της διθυραμβικής ποίησης– τελειοποίησε τους κυκλικούς χορούς, έγραψε πρώτος θεωρία της μουσικής και όρισε κανόνες σύνθεσης. έφερε την πολυφωνία στο τραγούδι και χρησιμοποιούσε πολλούς αυλούς στην υπόκρουση. από τα έργα του σώζονται ελάχιστα αποσπάσματα. όπως ο ύμνος στη Δήμητρα και η ωδή στους Κενταύρους) και ο Πρατίνας από το Φλιάσιο [από τους αρχαιότερους τραγικούς ποιητές και γνωστός για τα υπορχήματά του (χορικοί ύμνοι)], και οι δύο του 6ου-5ου αιώνα. είναι οι πρώτοι που αναφέρονται στη δώρια αρμονία. τον συγκεκριμένο δηλαδή διατονικό χρωματικό και εναρμόνιο τρόπο ταξινόμησης –σύμφωνα με το δώριο είδος της Ογδόης– βάσει του οποίου οι μουσικοί της αρχαιότητας συνήθως χόρδιζαν το τετράχορδο. Βλέπε Annemarie Neubecker, *Η Μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, σελ. 22. 106-107. Για τις παραλλαγές της Δωρικής κλίμακας που επιχείρησε ο Όλυμπος. στις οποίες αναφέρεται ο Πλούταρχος. διηγούμενος τι μας λέει ο Αριστόξενος. βλέπε σημ. 114. Για τους μουσικούς τρόπους γενικότερα, βλέπε την εισαγωγή του A. Barker (ed.), *Greek Musical Writings* (1989). vol. 2. σελ. 17-27.

284. Για την Ιωνική και την Αιολική "αρμονία", βλέπε Δ. Λυπουρλής. *Αρχαία Ελληνική Μετρική*. εκδ. Παρατηρητής. Θεσσαλονίκη. 1983. σελ. 80-83 και 93-105.

285. Για την προσωδία βλέπε ο.π.π. σελ. 13-20.

286. Για τον Νηρέα. το πρώτο παιδί του Πόντου. που τον καλούσαν Γέροντα. και τα ζηλεμένα παιδιά που έκανε με την ομορφομάλλα Δωρίδα. βλέπε Ησιόδου *Θεογονία*. 240-264.

287. **Από τον Έλληνα λοιπόν γεννήθηκαν οι φιλοπόλεμοι βασιλείς, ο Δώρος και ο Ξούθος και ο Αίολος, που πολεμούσε πάνω σε άρμα.** (*He-*

siodi Carmina, A. Rzach (ed.), απ. 7)

Για τους σχετικούς μύθους με τα παιδιά του Προμηθέα και του Επιμηθέα, τον Δευκαλίωνα και την Πύρρα, και τον τρόπο της αναδημιουργίας του ανθρωπίνου γένους μετά την εξαφάνισή του από τον κατακλυσμό του Δία, βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 2, σελ. 59-60.

288. Βλέπε *Hesiodi Carmina*, Aloisius Rzach (ed.), απ. 7.

289. Ο Κραναός, αυτόχθονας, πλούσιος και δυνατός Αθηναίος, διαδέχθηκε τον Κέκροπα στη βασιλεία της Αττικής. Με τη γυναίκα του, τη Σπαρτιάτισσα Πεδιάδα, απέκτησε τρεις κόρες, την Κρανάη, την Κραναίχμη και την Ατθίδα. Η τελευταία όμως πέθανε προτού προλάβει να παντρευτεί, και ο πατέρας της, για να την τιμήσει, ονόμασε τη χώρα Ατθίδα ή Αττική. Βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 3, σελ. 20.

290. Ο Ερεχθέας κληρονόμησε το θρόνο της Αττικής από τον πατέρα του Πανδίονα και παντρεύτηκε την Πραξιθέα, με την οποία απέκτησε επτά παιδιά. Το τελευταίο ήταν η Ωρείθυια, την οποία μια μέρα άρπαξε ο Βορέας, ενώ αυτή έπαιζε στον Ιλισσό. Από την ένωση αυτή γεννήθηκαν ο Ζήτης, ο Κάλαϊς, η Κλεοπάτρα και η Χιόνη. Βλέπε *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 3, σελ. 28 και 33.

291. Το 34. 244 ακολουθεί αυτολεξεί το 29. 163 και την πρώτη πρόταση του 29. 164.

292. Ο Τάνταλος ήταν πλούσιος και δυνατός, αλλά πάνω απ' όλα ήταν ο ευνοούμενος των θεών. Κάποτε λοιπόν οι θεοί τον κάλεσαν, παρά το ότι ήταν θνητός, να παρευρεθεί σε γεύμα στον Όλυμπο, και αυτός, για να τους ανταποδώσει την τιμή, τους προσκάλεσε και τους έκανε τραπέζι στη Σίπυλο. Θέλοντας όμως να τους δοκιμάσει, έσφαξε τον γιο του τον Πέλοπα, τον μαγείρεψε και τους τον προσέφερε για να τον φάνε. Οι θεοί βέβαια το κατάλαβαν και αρνήθηκαν να γευτούν ανθρώπινο κρέας, μονάχα η Δήμητρα, αφηρημένη καθώς ήταν από το χαμό της κόρης της, δεν πρόσεξε και έφαγε ένα κομμάτι από τον ώμο του Πέλοπα. Οι θεοί λοιπόν αποφάσισαν να τον ξαναφέρουν στη ζωή, και με διαταγή του Δία τα μέλη του Πέλοπα μαζεύτηκαν και ξαναβράστηκαν. Τότε μέσα από το λέβητα ξεπήδησε και πάλι ο Πέλοπας.

ενώ ο ώμος που είχε φάει η Δήμητρα αντικαταστάθηκε με έναν από ελεφαντόδοντο που ανέλαβε να του φτιάξει η ίδια η θεά.

Η πράξη του Ταντάλου εξόργισε τους θεούς, όπως επίσης και το γεγονός ότι, όπως και ο Προμηθέας, αποκάλυψε στους υπόλοιπους θνητούς τα μυστικά που έμαθε, καθώς έτρωγε με τους θεούς. Για όλα αυτά, τον καταδίκασαν στον Άδη σε φριχτή τιμωρία: βυθισμένος ως το πηγούνι σε μια λίμνη, να καίγεται από δίψα και πείνα, καθώς δεν μπορούσε να δροσίσει το στόμα του, επειδή, όταν έσκυβε, η στάθμη του νερού κατέβαινε, και δεν μπορούσε να φάει, επειδή, αν και κοντά στους ώμους του βρίσκονταν μηλιές, αχλαδιές και άλλα δέντρα οπωροφόρα, όταν άπλωνε τα χέρια του στους καρπούς των δέντρων, δυνατός άνεμος σήκωνε τα δέντρα με τους καρπούς ψηλά στον ουρανό. Βλέπε Ομήρου *Οδύσσεια*, λ, στ. 582- 592: **Τον έβλεπες να πιει που γύρευε νερό, μα δεν μπορούσε** (στ. 584). Πρβλ. *Ελληνική Μυθολογία*, Ι. Θ. Κακριδής (επ.), τόμος 3, σελ. 325-327.

293. **Επειδή το δωδεκάεδρο έχει είκοσι στερεές γωνίες.**

Για το δωδεκάεδρο, τα υπόλοιπα τέσσερα στερεά σώματα, και τον Ίππασο, ο οποίος, αφού *αποκάλυψε και περιέγραψε τη σφαίρα ως προερχόμενη από δώδεκα πεντάγωνα, χάθηκε στη θάλασσα λόγω αυτής της ασέβειάς του*, βλέπε το 18, 88 και σημ. 71.

294. Η πρώτη άποψη υποστηρίζεται από τον Ηρακλείδη στην επιτομή των βίων του Σατύρου, και η δεύτερη από τον Δικαίαρχο. Βλέπε Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 39-40.

295. **Άνοιξαν τρύπες και διέφυγαν.**

Διαφορετικές απόψεις υπάρχουν και σε ό,τι αφορά τη χρονολογική τοποθέτηση της εξέγερσης των Κυλωνείων. Εάν ωστόσο ο Αριστόξενος, που είναι η πηγή από την οποία ο Ιάμβλιχος αντιγράφει τα 35, 248-251 (*Aristoxenos*. F. Wehrli, (ed.), απ. 18), είναι ακριβής, όταν μας λέει ότι ο Λύσις γλίτωσε από την φωτιά επειδή ήταν νέος, τότε, αφού ο Λύσις δίδαξε τον Θηβαίο Επαμεινώνδα (35, 250) που γεννήθηκε το 410 π.Χ., η φωτιά που έκαψε την οικία του Μίλωνα μετά βίας μπορεί να θεωρηθεί ότι έλαβε χώρα πριν από το 450.

296. Πρβλ. Π.Β., 30, 184.

297. Ο Διογένης Λαέρτιος μας λέει ότι το φιλοσοφικό σύστημα του

Πυθαγόρα διατήρησε την ισχύ του για εννιά ή δέκα γενεές. Βλέπε Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων*, VIII, 45.

298. Ο Φιλόστρατος μας λέει ότι ο Απολλώνιος από τα Τύανα (1ος αιώνας μ.Χ) της Καππαδοκίας σε ηλικία δεκατεσσάρων χρονών "αποφάσισε να ζήσει σύμφωνα με τον Πυθαγορικό τρόπο ζωής". Ο Πυθαγόρειος τρόπος, σύμφωνα με τις πληροφορίες του σοφιστή, περιλάμβανε διατροφή με ξερά φρούτα και λαχανικά, αποχή από κρέας διότι ήταν ακάθαρτο και βάραινε το μυαλό, και γενικά από τα ζωικά παρασκευάσματα. Όσοι ακολουθούσαν τον Πυθαγορικό βίο φορούσαν λινά υφάσματα, βάδιζαν ξυπόλητοι, άφηναν τα μαλλιά τους μακριά και ζούσαν στο ναό. Βλέπε Φιλόστρατος *Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον* 1, 8, μτφρ. M. Smith, *Heroes and Gods; Spiritual Biographies in Antiquity*, N.Y., 1965. Πρβλ. J. A. Philip, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, σελ. 17, 27, W. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, σελ. 100 και David Kamos, On Apollonius, Pythagoras, and the Jaina vision, *Ionian Philosophy*, K. Boudouris (ed.), σελ. 211-217.

299. Για το ζήτημα της Πυθαγορικής Εταιρίας, βλέπε το δεύτερο μέρος της Εισαγωγής και τη σημ. 128 του παρόντος.

300. Ομήρου *Οδύσσεια*, ξ, στ. 145- 146.

301. Πρβλ. Π.Β., 18, 84.

302. Πρβλ. ο.π.π., 30, 185.

303. **Που θα πει: αυτούς που αποδοκίμασαν και αποκήρυξαν οι Πυθαγόρειοι.**

304. Πιθανή αναφορά στον περίφημο Κροτωνιάτη ιατρό, που εργαζόταν για τον Πολυκράτη της Σάμου και για την Άττοσσα, τη βασίλισσα της Περσίας (Ηροδότου *Ιστορίαι*, Γ, 129-137). Βλέπε W. K. C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*, vols. 6, τόμος 1, σελ. 174 και 346.

305. Ομήρου *Ιλιάδα*, Α, στ. 263.

306. Πρβλ. τα όσα σχετικά λέγονται στη σημ. 32.

307. Χρόνος ίδρυσης της πανελλήνιας αποικίας των Θουρίων θεωρείται το 444-443 π.Χ. (G. S. Kirk, J. E. Raven, M. Schofield (eds.), *The Pres. Philo.*, σελ. 4). Σύμφωνα με τον Διογένη τον Λαέρτιο, στην

αποικία παρέμεινε για κάποιο χρονικό διάστημα και ο Εμπεδοκλής (*Βίοι Φιλοσόφων* VIII. 52), ενώ σύμφωνα με τον ιστορικό Ιουστίνο, ιδρυτής της ήταν ο Φιλοκτήτης. Στην πόλη των Θουρίων βρίσκεται μάλιστα ο τάφος του Φιλοκτήτη και ο ναός του Απόλλωνα με το περίφημο δοξάρι του Ηρακλή [το πολύτιμο αυτό κειμήλιο, σύμφωνα με τον Ψευδο-Αριστοτέλη, αργότερα μεταφέρθηκε από τους Κροτωνιάτες στο δικό τους ιερό [*Scriptores Rerum mirabilium Graeci*. A. Westermann (ed.), Amsterdam, 1963. "Περί Θαυμασίων Ακουσμάτων". 107)]. Βλέπε Ι. Θ. Κακριδής, (επ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμος 5, σελ. 318.

308. Πρβλ. Π.Β., 28, 146.

309. **Ο Πυθαγόρας έζησε σχεδόν εκατό χρόνια·**
σαράντα μάλιστα παρά ένα ευεργετεί.

310. Πρβλ. Π.Β., 18, 80.

311. **Διότι και ο Παρμενίδης από την Ελέα ήταν Πυθαγόρειος. Εξ αυτού είναι φανερό ότι και ο Ζήνων, που μιλούσε δύο γλώσσες και που παρέδωσε τις αρχές της διαλεκτικής, ήταν Πυθαγόρειος. Άρα η διαλεκτική ξεκίνησε από τον Πυθαγόρα, όπως και η ρητορική. Διότι ο Τεισίας, ο Γοργίας και ο Πώλος, ήταν μαθητές του Εμπεδοκλή του Πυθαγόρειου.**

312. **Διότι και ο Μέλισσος ο Σάμιος ήταν Πυθαγόρειος.**

313. **Διότι και ο <Θεόδωρος> ο Κυρηναίος, που έζησε κατά την ίδια εποχή με τον Σωκράτη, <ήταν> Πυθαγόρειος.**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κυριότερες εκδόσεις των έργων του Ιάμβλιχου

John Dillon (ed.), *Iamblichi Chalcidensis in Platonis Dialogos: Commentarium Fragmenta*, Leiden, Brill, 1973.

L. Deubner (ed), *De vita Pythagorica liber*, ανατ. U. Klein, Teubner, Stuttgart, 1975 (1937).

L. Pistelli (ed.), *Protrepticus*, 1888, ανατ. Teubner, Stuttgart, 1967.

N. Festa (ed.), *De Communi Mathematica Scientia*, 1891, ανατ. Teubner, Stuttgart, 1975.

H. Pistelli (ed.), *In Nicomahi Arithmeticam introductionem*, 1894, ανατ. Teubner, Stuttgart, 1975.

V. De Falco (ed.), *Theologumena Arithmeticae*, Teubner, Lipsiae, 1922, μετάφραση στα νέα ελληνικά από τους Ι. Ιωαννίδη και Α. Φωτόπουλο, Π. Γράβιγγερ (επ.), Ιδεοθέατρον, Αθήνα 1998 (αμφισβητείται αν είναι όντος του Ιάμβλιχου).

G. Parthey (ed.), *De mysteriis*, Berlin, 1857, ανατ. Amsterdam, 1965, μτφρ. στα γαλλικά από τον Ed. des Places, 1966.

Μεταφράσεις του *De vita Pythagorica liber*

Clark, E. G. (tr.), *Iamblichus: On the Pythagorean Life*, Liverpool University Press, 1989.

Dillon, John and Hershbell, Jackson (ed. and tr.), *Iamblichus: On the Pythagorean Way of Life*, Scholars Press, Atlanta, 1991.

Κουτρούμπας Δημήτριος (εισαγωγή – μετάφραση), *Ιάμβλιχος: Περί Πυθαγορικού Βίου*, Νέα Θέσις, Αθήνα, 1997.

Λαμπροπούλου Σταυρούλα (εισαγωγή-μετάφραση), *Ιάμβλιχος: Πυθαγορικός Βίος*, Αθήνα, 1993.

Αρχαίες Πηγές

Αιλιανού *Ποικίλη Ἱστορία*, N. G. Wilson (ed.), The Loeb Classical Library, 1997.

Αισχύλου, *Septem Que Supersunt Tragoedias*, Denys Page (ed.). Oxford Classical Texts, 1972.

Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Περὶ ψυχῆς*, A. P. Fontini (ed.), Washington, 1979.

Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Περὶ Εἱμαρμένης*, R. W Scharples (ed.), London, 1983.

Αλεξάνδρου Αφροδισιέως *Σχόλια εἰς Ἀριστοτέλους Μετὰ τὰ φυσικά* 1, tr. by W. Dooley, R. Sorabji (ed.), Duckworth, London, 1989.

Αλεξανδρινοί, *Collectanea Alexandrina*, J. U.Powell (ed.), 1865 [επανέκδοση Supplementum Hellenisticum, H. Lloyd- Jones, P. Parsons (eds.), indices in hoc Supplementum nencon in Powelli Collectanea Alexandrina confecit H. –G. Nesselrath, de Gruyter, Berolini, 1983].

Απολλόδωρος, *Apollodors Chronik*, F. Jacoby (ed.), Berlin, 1903.

Αποσπάσματα Ελλήνων Ιστορικών, F. Jacoby (ed.), *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Berlin, 1923.

Αποσπάσματα Ελλήνων Κωμικών, *Fragmenta Comicorum Graecorum*, Meineke, A. (ed.), vols. 5, Berolini, 1839-1857.

Αποσπάσματα Ελλήνων Τραγικών, *Tragicorum graecorum fragmenta*, A. Nauck (ed.), Hildesheim, 1964.

Αριστοτέλους *Μετὰ τὰ φυσικά*, W. D. Ross (ed.), 2 vols., Oxford Classical Texts, 1924.

Αριστοτέλους *Πολιτικά*, W. D. Ross (ed.), Oxford Classical Texts, 1986 (1957).

Αριστοτέλους *Περὶ ψυχῆς*, W. D. Ross (ed.), Oxford Classical Texts, vol. III, 1942.

Αριστοτέλους *Περὶ Ποιητικῆς*, Ι. Συκουτρής (επ.), Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1991.

Αριστοτέλους *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, Loeb Classical Library, vol. 19, G. P. Goold (ed.), 1994 (1926).

Αριστοτέλους *Περὶ οὐρανοῦ*, T.E. Page (ed.), vol. 6, The Loeb Classical Library, 1960 (1939).

Αριστοτέλους *Ἀναλυτικὰ ὕστερα*. J. Barnes (ed.), Clarendon Press, Oxford, 1994 (1993).

Αριστοτέλους, *Aristotles qui ferebantur librorum fragmenta*. V. Rose (ed.), Stuttgart, Teubner, 1967 (1886).

Αριστοτέλους *Fragmenta Selecta*, W. D. Ross (ed.), Oxford Classical Texts, 1955.

Αριστοξένου *Στοιχεῖα ἁρμονικά*, R. da Rios (ed.), Rome, 1954 (παρατίθονται οι σελίδες από την έκδοση του M. Meibom, Amsterdam, 1652).

Aristoxenos, F. Wehrli, (ed.), German, 1945.

Δαμάσκιου. *Ἀπορίαι καὶ λύσεις περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν*, E. Ruelle (ed.), Paris, 1889, tr. by Combes, 1986.

Διογένους Λαέρτιου *Βίων καὶ γνωμῶν τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων*, tr. by R. D. Hicks, 2 vols, Loeb Classical Library, 1925.

Διοδώρου Σικελιώτη *Ἱστορικὴ βιβλιοθήκη*, C. H. Oldfather (ed.), vols. 12, The Loeb Classical Library, 1933-1967.

Ερμητικά Κείμενα, A. D. Nauck (ed.), 4 τόμοι, μτφρ. Andre-Jean Festugière, Les Belles Lettres, Paris, 1954, μτφρ. στα ελληνικά από τους Π. Ροδάκη και Α. Τζαφερόπουλο, τόμοι 2, Εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, 1990.

Ευκλείδου, *Sectio Canonis*, C. von Jan (ed.), *Musici Scriptores Graeci*, Leipzing, 1895.

Ευναπίου *Βίοι Σοφιστῶν* J. F. Boissonade (ed.), Paris, 1849. Μετάφραση στα αγγλικά, *Philostratus and Eunapius The Lives of Sophists*, W. Wright (ed.), London, 1922.

Ευριπίδου, *Fabulae*, G. Murray (ed.), 3 vols., Oxford Classical Press, 1966 (1902).

Ευσεβίου *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, E. Schwartz (ed.), Leipzig, 1908.

Ηρακλείτου, *Άπαντα*, μτφρ. Τάσος Φάλκος- Αρβανιτάκης, Εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 1999.

Ηροδότου *Ἱστορίαι*, Carolus Hude (ed.), 2 vols., Oxford Classical Texts, 1972 (1908).

Ησιόδου, *Carmina*, Aloisius Rzach (ed.), Teubner, Lipsiae, 1913 (1902).

Θέωνος Σμυρναίου *Τὰ κατὰ τὸ μαθηματικὸν χρησίμων εἰς τὴν Πλάτωνος ἀνάγνωσιν*, B. G. Teubneri, Lipsiae, 1878.

Ιεροκλέους, *Σχόλια εἰς τὰ Χρυσᾶ ἔπη τῶν Πυθαγορείων*, μτφρ. Π. Γράβιγγερ, εκδ. Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1999.

Ιουλιανού, *Εἰς Μητέρα τῶν Θεῶν και Εἰς Βασιλέαν Ἥλιον*, μτφρ. Π. Γράβιγγερ, εκδ. Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1999.

Ιπποκράτης, Δ. Λυπουρλής (επ.), 5 τόμοι, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 2000-2001.

Λουκιανού, *Lucian of Samosata*, trans. A. M. Harmon-Kilbourn, M. D. Macleod (ed.), 8 vols., The Loeb Classical Library, 1913-1967.

Νικομάχου Αρμονικό Εγχειρίδιο, C. von Jan (ed.), *Musici Scriptores Graeci*, Leipzing, 1895.

Ολυμπιοδώρου *Ὑπόμνημα εἰς Πλάτωνος Φαίδωνα*, William Norvin (ed.), B. G. Teubner, Lipsiae, 1913.

Ομήρου, *Ὁμηρικοί Ὕμνοι*, Κείμενο, μετάφραση, σχόλια, Δ. Π. Παπαδίτσας και Ελένη Λαδιά, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1987 (1985).

Ομήρου, *Homeri Opera, Iliadi*, D. Monro, Th. Allen (eds.), τόμοι 2, Oxford Classical Texts, 1976 (1902).

Ορφικών, *Orphicorum Fragmenta*, Kern, O., (ed.), Berolini, 1922.

Παυσανία, *Ἑλλάδος Περιηγήσεως*, The Loeb Classical Library, 4 vols., 1954-1955 (1918-1935).

Πλάτωνος, *Platonis Opera*, Ioannes Burnett (ed.), Oxford Classical Texts, 1978 (1902).

Πλουτάρχου, *Ἠθικά*, F. C. Babbitt (ed.), 16 vols., The Loeb Classical Library, 1971.

Πλουτάρχου, *Βίοι παράλληλοι*, Cl. Lindskog, K. Ziegler (eds.), 4 τόμοι σε 7 (1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4), Leipzig: Teubner, 1957-1980.

Πλωτίνου *Ἐννεάδες*, Armstrong A. H. (ed.), 7 vols., Loeb Classical Library, London, Cambridge, Mass., 1966-1988.

Poetarum Lesbiorum Fragmenta, E. Lobel, D. L. Page (eds.), Oxford, 1955.

:υρίου, *Porphyrii opuscula*, A. Nauck (ed.), B. G. Teubner, Lip-..ιc, 1886.

Πορφυρίου, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀνεβώ*, A. R. Sodano (ed.), Naples, 1958.

Πορφυρίου, *Πυθαγόρου βίος*, Ed. des Places (ed.), Les Belles Lettres, Paris, 1982. μετάφραση στα νέα ελληνικά από τη Σταυρούλα Λαμπροπούλου (εκδ. Πύρινος Κόσμος, Αθήνα, 1978), και από τον Κ. Μακρή (εκδ. Κατάρτι 2001*).

Πρόκλου, *Εἰς τὸν Τίμαιον*, E. Diehl (ed.), Leipzing, 1903 (tr. by J. Festugière, 5 vols., Paris, 1966-68).

Πρόκλου, *Ὑπόμνημα εἰς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην*, H.-D. Saffrey, L. G. Westerink, Paris, 1968.

Πρόκλου, *Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνος θεολογίας*, στο *Proclus, Opera inedita*, V. Cousin (ed.), Paris, 1864 (αγγλική έκδοση από τους Morrow και Dillon, Princeton, 1987).

Προσωκρατικοί, H. Diels, W. Kranz (eds.), *Die Fragmente der Vorsokratiker*, vols. 3, Weidmann, Dulbin-Zurich, 1966.

Φιλοστράτου, *Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον*, μτφρ. M. Smith, *Heroes and Gods; Spiritual Biographies in Antiquity*, N.Y., 1965.

Φωτίου, *Βιβλιοθήκη*, R. Henry, J. Schamp (eds.), vols. 9, Les Belles Lettres, Paris, 1959-1991.

Χαλδαϊκοί Χρησμοί, *Chaldaean Oracles*, E. des Places (ed.), Paris, 1971, μτφρ στα ελληνικά από τον Ι. Αθηνογένη, Π. Γράβιγγερ (επ.), Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1998 (1968).

Χρυσά έπη, *The Pythagorean Golden verses*, J.C. Thom (ed.), E.J.

---

* Η έρευνά μας βρισκόταν ήδη στο στάδιο των δευτέρων διορθώσεων όταν έπεσε στα χέρια μας η μετάφραση και τα ωραία σχόλια του Κωνσταντίνου Μακρή του έργου του Πορφυρίου, *Πυθαγόρου Βίος*. Η ευτυχής συγκυρία της έκδοσης του έργου του Ιάμβλιχου με αυτό του Πορφυρίου, παρέχει στον σημερινό αναγνώστη τη δυνατότητα της πλήρους εικόνας, τόσο για τον βίο του Πυθαγόρα όσο και για τον πυθαγορικό βίο.

Brill, Leiden, New York, 1995 (αναθεώρηση της διδακτορικής του διατριβής, University of Chicago, 1990).

Μονογραφίες, Μελέτες και Άρθρα

Αλατζόγλου-Θέμελη, Γραμματική, *Νους Εναντίον Αισθήσεων: Πτυχές της προ-αριστοτελικής Γνωσιοθεωρίας*, Ινστιτούτο του Βιβλίου - Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.

Anton, J., Ο πυθαγόρειος τρόπος του βίου: Θρησκεία και Ηθική, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 9-19.

Αποστολόπουλος, Χ., Πλωτίνος -Μια Εισαγωγή στη θεωρία του, *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 9, 1992: 3-12.

Armstrong, A. H. (ed.), *The Cambridge History of Later Greek and Early Medieval Philosophy*, Cambridge University Press, 1970.

Βακαλούδη Αναστασία, *Μυστικισμός, θαυματοποιία και ιατρική της θεουργίας*, Ινστιτούτο του βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.

Barker, A., Οι καλούμενοι αρμονικοί: The predecessors of Aristoxenus, *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, no. 24 (new series, no. 204), 1978, σελ. 1-21.

Barker, A. (ed.), *Greek Musical Writings*, vols. 2, Cambridge University Press, New York/Port Chester/Melbourne/Sydney, 1984-1989.

Barron, J. P., The Sixth-Century Tyranny at Samos, *Classical Quarterly*, 1964, 210-229.

Bernand, Andre, *Οι Έλληνες Μάγοι*, μτφρ. Ι. Καμάρης, Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", 1997 (1991).

Bidez, Joseph, *Vie de Porphyre: le philosophe nio-platonicien*, van Goethem, Gand, 1913.

Bidez, J., Le philosophe Iamblique et son ecole, *Revue des études grecques*, 32, 1919, σελ. 29-40.

Bigelow, J., Το μη αλάνθαστον *a priori*, Πυθαγόρεια Φιλοσοφία, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 20-26.

Blumenthal, H. J., Did Iamblichus write a commentary on "De Ani-

ma"?, *Hermes* 102 (1974): 540-556.

Blumenthal, H. J. και Clark, E. G., (eds.), *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, Bristol Classical Press, London, 1993.

Bolton, James D. P., *Aristeas of Proconnesus*, Clarendon Press, Oxford, 1962.

Bonardel, François, *Ο Ερμητισμός*, μτφρ. Α. Στεφανής, Εκδ. Ινστιτούτου του Βιβλίου, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1994 (1985).

Βουδούρης, Κ. *Προσωκρατική Φιλοσοφία*, εκδ. Ιωνία, Αθήνα, 1988.

Boudouris, K. (ed.), *Ionian Philosophy*, Athens, 1989.

Βουδούρης, Κ.(επ.), *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Αθήνα- Σάμος, 1992.

Βουδούρης, Κ., Περί της Πυθαγορικής Εταιρείας: Γέννηση Εξέλιξη και Καταστροφή, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Βουδούρης, Κ. (επ.), σελ. 26-44.

Bouyer, Louis, *The Christian Mystery: From Pagan Myth to Christian Mystery*, tr. by Illtyd Trethowan, T&T Clark, Edinbugh, 1990.

Burkert, Walter, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, Cambridge, Massachusetts, 1972.

Burkert, Walter, *Αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, μτφρ. Ν. Μπεζεντάκος και Αφροδίτη Αβαγιανού, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993 (1977).

Burkert, Walter, *Ancient Mystery Cults*, Harvard University Press, Cambridge/ Massachusetts, 1987.

Cameron, A., The date of Iamblichus' Birth, *Hermes* 96 (1960): 374-376.

Cardullo, Loredana, Giamblico nel "Commentario alla Metafisica" di Siriano, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 173-200.

Charles-Saget, Annick, La théurgie, nouvelle figure de l' ergon dans la vie philosophique, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 107-115.

Γιαννουλάτος, Γεράσιμος, *Το εν Δελφοίς Μαντείον και η Απολλωνιακή Μανία*, Εκάτη, 1995 (1927).

Cohen, Robert, *Αθηναϊκή Δημοκρατία*, μτφρ. Α. Κοντός, εκδ. Ειρμός, Αθήνα 1992.

Cornford, F. M., *From Religion to Philosophy*, London 1912.

Cornford, F. M., Μυστικισμός και Επιστήμη στην Πυθαγορική Παράδοση, μτφρ. Φωτεινή Τσιγκάνου, *Οι Προσωκρατικοί: Συλλογή Κριτικών Δοκιμίων*, 2 τόμοι, Α.- Φ. Μουρελάτος (επ.), τόμος 1, σελ. 195-227. (Αρχική δημοσίευση με τον τίτλο Mysticism and Science in the Pythagorean Tradition, στο *The Classical Quarterly*, 16 και 17, 1922 και 1923, σελ. 137-150 και 1-12 αντιστοίχως).

Γράβιγγερ, Πέτρος, *Ο Πυθαγόρας και η Μυστική Διδασκαλία του Πυθαγορισμού*, Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1998.

Croissant, Jeanne, *Aristote et les Mystères*, Liège, 1932.

Delatte, Armand, *Essai sur la politique pythagoricienne*, Slatkin, Genève, 1979 (Liège-Paris, 1922).

Detienne, Marcel, *The Gardens of Adonis*, Princeton University Press, 1994 (1977).

Dicks, D. R., *Η Πρώιμη Ελληνική Αστρονομία: από τις απαρχές ως τον Αριστοτέλη*, μτφρ. Μ. Παπαθανασίου, Εκδ. Δαίδαλος-Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1991 (1970).

Dillon, John, Speusippus and Iamblichus, *Phronesis* 29 (1984): 325 -332.

Dillon, John, Iamblichus and Henads Again, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds), σελ. 48-54.

Dodds, E. R., *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1977 (1951).

Dombrowski, Daniel, *The Philosophy of Vegetarianism*, Amherst, University of Massachusetts Press, 1984.

Edelstein, Ludwig, *The Hippocratic Oath*, John Hopkins Press, Baltimore, 1943.

Emmet, Dorothy, Theoria and the way of life, *Journal of Theological Studies*, 17, 1966: 38-52.

Eves, Howard, *Μεγάλες στιγμές των Μαθηματικών- έως το 1650*, μτφρ. Μ. Κωνσταντινίδης και Ν. Λιλής, Εκδ. Τροχαλία, 1989 (1983).

Festugière, André-Jean, "Sur une nouvelle edition du De vita Pythagorica de Jamblique", *Revue des études Grecques*, 50, 1937, σελ. 470-494.

Festugière, André-Jean. *La révélation d'Hermès Trismégiste*, 3 vols., Société d' édition Les Belles Lettres, Paris, 1981 (1949-1954).

Festugière, André-Jean. *Etudes de Philosophie Grecque*, Vrin, Paris, 1971.

Finamore, John, Iamblichus on Light and the Transparent. *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*. H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.). σελ. 55-64.

Fowden, Garth. The pagan Holy Man in late antique society. *Journal of Hellenic Studies*. 102. 1982. σελ. 33-59.

von Fritz, Kurt. *Pythagorean Politics in Southern Italy*. Octagon Books, New York, 1977.

Ghyka, Matila. *Le nombre d' or*, Gallimard, Paris, 1977 (1931).

Gobry, Ivan. *Pythagore, ou la Naissance de la Philosophie*. Paris, 1973.

Gomperz, Theodor. *Greek Thinkers, A History of Ancient Philosophy*, 2 τόμοι, tr. L. Magnus. London, 1964 (1896).

Gorman, Peter. *Pythagoras, A Life*, Routledge and Kegan Paul, London, 1979.

Gosling, J. C. B. και Taylor C. C. W., *The Greeks on Pleasure*. Oxford University Press, 1982.

Graves, Robert, *Οι ελληνικοί μύθοι*, μτφρ. Α. Ζενάκου, τόμοι 2, εκδ. Κάκτος.

Gulley, Norman. *The philosophy of Socrates*, London, 1968.

Guthrie, W. K. C., *Orpheus and Greek Religion*, London, 1935.

Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, vols. 6, Cambridge University Press, 1962.

Guthrie, W. K. C., *Οι Σοφιστές*, μτφρ. Δ. Τσεκουράκης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1991 (1971).

Haussleiter, J., *Der Vegetarismus in der Antike*, Alfred Topelmann, Berlin, 1935.

Havelock, E., *The liberal temper in Greek politics*. London, 1957.

Headington, Christopher. *Ιστορία της Δυτικής Μουσικής*. μτφρ. Μ. Δραγούμης, τόμοι 2, εκδ. Gutenberg, 1993 (1974).

Huffman, Carl A., *Philolaus of Croton*, Cambridge University

Press, 1993.

Hunger, Herbert, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, 2 τόμοι, μτφρ. Λ. Μπενάκη, Ι. Αναστασίου, Γ. Μακρή, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1981.

Ιωαννίδης, Κλείτος, *Ρυθμός και Αρμονία: Η Ουσία της Μουσικής και του Χορού στην πλατωνική Παιδεία*, Λευκωσία, Κύπρος, 1978.

Jaeger, Werner, *Πρωτοχριστιανικοί χρόνοι και Ελληνική Παιδεία*, μτφρ. Γ. Π. Βερροίου, εισαγωγή Κ. Δ. Γεωργούλη, Πάτρα/Αθήνα, 1966.

Jeanmaire, H., *Διόνυσος: Ιστορία της λατρείας του Βάκχου*, μτφρ. Αρτέμιδος Μερτάνη - Λίζα, βιβλιοπωλείο Κλειώ, 1985 (1951).

Kahn, Charles, Η πυθαγορική φιλοσοφία πριν από τον Πλάτωνα, μτφρ. Φωτεινή Τσιγκάνου, *Οι Προσωκρατικοί: Συλλογή Κριτικών Δοκιμίων*, 2 τόμοι, Α.- Φ. Μουρελάτος (επ.), τόμος 1, σελ. 228-260. (Αρχική δημοσίευση στην πρώτη έκδοση της συλλογής αυτής το 1974, με τον τίτλο *Pythagorean Philosophy Before Plato*).

Κακριδής, Ι. Θ., (επ.), *Ελληνική Μυθολογία*, τόμοι 5, Εκδοτική Αθηνών, 1987.

Κάλφας, Β., *Πλάτωνος "Τίμαιος"*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, εκδ. Πόλις, Αθήνα, 1999 (1995).

Κανελλόπουλος, Αθανάσιος, Ο Πυθαγόρας ως Πολιτικός, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 45-49.

Kamos, David, On Apollonius, Pythagoras, and the Jaina vision, *Ionian Philosophy*, K. Boudouris (ed.), σελ. 211-217.

Kerferd, G. B., The first Greek Sophists, *Classical Review* 64, 1950, σελ. 8-10.

Kerferd, G. B., *Η Σοφιστική Κίνηση*, μτφρ. Π. Φαναράς, Ινστιτούτο του βιβλίου, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1996 (1981).

Kingsley, Peter, *Αρχαία Φιλοσοφία, Μυστήρια και Μαγεία: Ο Εμπεδοκλής και η Πυθαγόρεια Παράδοση*, μτφρ. Φώτης Τερζάκης, εκδ. Αρχέτυπο, Θεσσαλονίκη, 2001 (1995).

Kirk, G. S., Raven, J. E., Schofield, M. (eds.), *The Presocratic Philosophers*, Cambridge University Press, 1987 (1953).

Klossowski, Pierre, *Το λουτρό της Άρτεμης*, μτφρ. Μ. Ευσταθιάδη,

Εκδ. Άγρα, Αθήνα, 1980 (1956).

Lamberton, R., *Homer the Theologian*, University of California Press, Berkeley, 1986.

Lewey, Hans, *Chaldean oracles and theurgy: mysticism, magic and Platonism in the later Roman Empire*, études Augustiniennes, 1978.

Lesky, A., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1988 (1957).

Lippman, Edward, *Musical Thought in Ancient Greece*, Columbia University Press, New York and London, 1964.

Long, A.A. (ed.), *Problems in Stoicism*, Athlone Press, London, 1971.

Long, A. A., *Η Ελληνιστική Φιλοσοφία*, μτφρ. Στ. Δημόπουλος και Μυρτώ Δραγώνα-Μονάχου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1997 (1974).

Mallinger, Jean, *Τα εσωτερικά μυστικά των Πυθαγορείων*, μτφρ. Π. Γράβιγγερ, Ιδεοθέατρον, Αθήνα, 1998.

Μάνου, Ανδρέας, *Η οντολογία του πάθους στο έργο του Πλωτίνου* (Διδακτορική Διατριβή), Αθήνα, 1990.

Μάνου, Ανδρέας, *Εν και Πολλά: Η Λειτουργία της Μεθέξεως στο Μεταφυσικό Σύστημα του Πρόκλου*, Αθήνα, 1990.

Mattéi, Jean-Françoise, *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, μτφρ. Κική Καφαμπέλη, Ινστιτούτο του Βιβλίου, Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1995 (1993).

Merlan, Philip, *From Platonism to Neoplatonism*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1968 (1960).

Michels, Ulrich, *Άτλας της Μουσικής*, μτφρ. Ινστιτούτο Έρευνας Μουσικής και Ακουστικής (I.E.M.A.), εκδ. Φίλιππος Νάκας, 1994.

Momigliano, Arnaldo, *Alien Wisdom: The limits of Hellenization*, Cambridge University Press, Cambridge, 1975.

Μουρελάτος, Α.- Φ. (επ.), *Οι Προσωκρατικοί: Συλλογή Κριτικών Δοκιμίων*, 2 τόμοι, μτφρ. Φωτεινή Τσιγκάνου, Ν. Γιανναδάκης, Σπ. Μοσχονάς, Γ. Τζαβάρας, εκδ. Κωστέα-Γείτονα, Αθήνα, 1998 [Princeton University Press, 1993 (1974)].

Μουτσόπουλος, Ευάγγελος, *Φιλοσοφία της καιρικότητας*, εκδ. Καρ-

δαμίτσα, Αθήνα, 1984.

Neubecker, Annemarie J., *Η Μουσική στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Μ. Σ. Φιδετζή, εκδ. Οδυσσέα, 1986 (1977).

Nietzsche, Friedrich, *Grossoktavausgabe Werke*, 19 τόμοι, Leipzig: Kroner (ed.), 1901-1913.

Nietzsche Friedrich, *Samtliche Werke: Kritische Studienausgabe*, 15 τόμοι Giorgio Colli and Mazzino Montinari (eds.), Berlin: de Gruyter, 1988.

Nilsson, Martin P., *Η Πίστη των Ελλήνων*, μτφρ. Ι. Κ. Μαζαράκης Αινιάν, Εκδ. Δωδώνης, Αθήνα- Γιάννινα. 1998.

O'Meara, Dominic J., *Pythagoras Revived*. Clarendon Press, Oxford, 1989.

O'Meara. Dominic J.. Aspects of Political Philosophy in Iamblichus. *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), Bristol Classical Press, London, 1993, σελ. 65-73.

Padel, Ruth, *Whom Gods Destroy*, Princeton University Press, Princeton/New Jersey. 1995.

Πανούσης, Βασίλης, Η Πυθαγόρεια Κάθαρση, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 58-73.

Παπανικολάου, Αντώνιος. Πυθαγόρας και Λουκιανός. *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 86-107.

Parker. Robert, *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*. Clarendon Press, Oxford, 1996 (1983).

Pembroke. S. G., Oikeiosis, *Problems in Stoicism*, A. A. Long (ed.), σελ. 114-149.

Πεντζοπούλου-Βαλαλά, Τερέζα, *Γοργίας*, εκδ. Ζήτρος, 1999.

Πολυχρονιάδου, Λιάνα Π., *Μουσική και Ψυχολογία*, εκδ. Θυμάρι, 1991 (1989).

Pauly- Wissowa (eds.). *Real enzyclopadie der Klassischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart, 1894.

Philip. J.A.. The biographical tradition- Pythagoras. *Transactions of the American Philolgical Association* 90 (1959): 185-194.

Philip, J.A., Aristotele's Monograph "On the Pythagoreans". *Trans-*

actions of the American Philological Association 94 (1963): 185-198.

Philip J.A., *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Phoenix, Toronto, 1966.

Rawson, Elizabeth, *Intellectual Life in the Late Republic*, Duckworth, London, 1985.

Reinach, Theodore, *Η Ελληνική Μουσική*, μτφρ. Αναστασία-Μαρία Καραστάθη, Ινστιτούτο του Βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1999

Robinson, Th., Πυθαγόρειοι και Πλάτων, *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*, Κ. Βουδούρης (επ.), σελ. 158-164.

Rohde, Erwin, Die Quellen des Iamblichus in seiner Biographie des Pythagoras, *Rheinisches Museum* 26 και 27 (1871 και 1872), σελ. 554-576 και 23-61 αντιστοίχως.

Rist, J. M., *Stoic Philosophy*, Cambridge University Press, 1969.

Rutten, Marguerite, *Η επιστήμη των Χαλδαίων*, μτφρ. Α. Παρίση, Ινστιτούτο του βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, 1997 (1960).

Scheppard, Anne D. R., "Studies of the Fifth and Sixth Essays on Proclus's Commentary on the Republic", *Hypomnemata* 61, Göttingen, 1980.

Scheppard, Anne, Iamblichus on Inspiration: "De Mysteriis" 3, 4-8, *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Bloumenthal, και E. G. Clark (eds.), σελ. 138-143.

Schlesinger, Kathleen, *The Greek Aulos*, Bouma's Boekhius N.V. Publisher, Groningen, 1970 (1939).

Schure, Eduard, *The Great Initiates: sketch of the secret history of religions*, tr. by Fred Rothwell, 2 vols., Rider, London, 1912.

Sissa, Giulia and Detienne Marcel, *The daily life of Greek gods*, tr. by Janet Lloyd, Stanford University Press, Stanford, California, 2000.

Smith, Andrew, Iamblichus' Views on the Relationship of Philosophy and Religion in "De Mysteriis", *The Divine Iamblichus: Philosopher and Man of Gods*, H. J. Blumenthal and E. G. Clark (eds.), σελ. 74-86.

Steiner, Rudolf, *Christianity as a mystical fact and the mysteries of antiquity*, Rudolf Steiner Press, London, 1972.

Σχοινάς, Φώτιος, Ο πυθαγόρειος τρόπος του βίου και η χριστιανική

άσκηση. *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*. Κ. Βουδούρης (επ.). σελ. 165-180.

Ταίηλορ, Νέστωρ. *Η αρμονία των Πυθαγορείων*. Εκδ. Νεφέλη, Αθήνα. 2000.

Τατάκης, Β. Ν., *Θέματα Χριστιανικής και Βυζαντινής Φιλοσοφίας*. Αθήνα, 1952.

Τατάκης, Β. Ν., *Η Βυζαντινή Φιλοσοφία*. μτφρ. Εύας Καλπούρτζη, επιμέλεια Λίνου Μπενάκη, Εταιρία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη. Αθήνα, 1977 (1947).

Τατάκης, Β.Ν.. *Μελετήματα Χριστιανικής Φιλοσοφίας*, Εκδοτικός οίκος "Αστήρ". Αθήνα, 1981, "Ελληνικός Μυστικισμός –Πλωτίνος", σελ. 142-162.

Taylor, A. E.. Πλάτων: *Ο Άνθρωπος και το Έργο του*. μτφρ. Ι. Αρζόγλου. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης. Αθήνα 1990 (1978).

Taylor, Thomas. *The Life of Pythagoras by Iamblichus*. Theosophical Publishing House, Krotona/Hollywood/Los Angeles/California, 1918 (Kessinger Publishing, LLC). (Το βιβλίο αυτό είναι μια συνοπτική μετάφραση του *Περί του Πυθαγορικού Βίου* του Ιάμβλιχου στα Αγγλικά).

Τερέζης, Χρ.. Μεταφυσική και Χρόνος στον νεοπλατωνικό Πρόκλο. *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 13 (1996), 188-205.

Thesleff, Holger. *An Introduction to the Pythagorean Writtings of the Hellenistic Period*, Acta Academiae Åboensis. Humaniora, 24.3. Åbo Akademi. Åbo, 1961.

Thesleff. Holger. *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*, Acta Academiae Åboensis, Humaniora. 30. 1, Åbo Akademi. Åbo. 1965.

Τζαβάρας. Γ., Πυθαγόρειες επιδράσεις στη φιλοσοφία του Εμπεδοκλή. *Πυθαγόρεια Φιλοσοφία*. Κ. Βουδούρης (επ.). σελ. 189-194.

Vegetti. Mario. *Ιστορία της Αρχαίας Φιλοσοφίας*. μτφρ. Γ. Χ. Δημητρακόπουλος, Εκδ. Π. Τραυλός, Αθήνα, 2000.

Vegetti, Mario. Ο άνθρωπος και οι θεοί. *Ο Έλληνας Άνθρωπος*. Jean -Pierre Vernant (επ.). μτφρ. Χ. Τασάκος. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996. σελ. 379-424.

de Vogel, J. Cornelia, *Pythagoras and Early Pythagoreanism*, Assen, van Gorcum, 1966.

Vogel, Martin, *Appolonisch und Dionysisch*, Gustav Bosse Verlag Regensburg, 1966.

Van der Waerden, B. L., *Die Pythagoreer*, Artemis Verlag, Zurich und Munchen, 1979.

Wallis, R. T., *Neoplatonism*, Bristol Classical Paperbacks, London/ Indianapolis/Cambridge, 1995 (1972).

Winnington- Ingram, R. P., The Spondeion scale, *Classical Quarterly*, 22, 1928, σελ. 83-91.

Winnington-Ingram, R. P., *Mode in Ancient Greek Music*, Adolf Hakkert Publisher, Amsterdam, 1968.

Wittaker, Thomas, *The Neo-Platonists: A study in the History of Hellenism*, Georg Olms Verglagbuchhandlung, Hildesheim, 1961.

Zeller, Eduard, *Die Philosophie der Griechen*, 3 τόμοι, O. R. Reisland, Leipzig, 1923 (1844- 1852).

Zintzen, Clemens, Μυστικισμός και Μαγεία στην Νεοπλατωνική Φιλοσοφία, *Rheinisches Museum*, 108 (1965): 71-100, μετάφραση στα ελληνικά από τον Ι. Γ. Καλογεράκο, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου, Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 2000.